

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

OSMANLI ARŞİV BELGELERİNE
VE
VAKFİYELERİNE GÖRE
KÖPRÜLÜ AİLESİ VAKIFLARI

Yusuf SAĞIR

Danışman:
Prof. Dr. Mehmet ŞEKER

İZMİR - 2012

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “**Osmanlı Arşiv Belgelerine ve Vakfiyelerine Göre Köprülü Ailesi Vakıfları**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../.....

Yusuf SAĞIR

ÖZET

Doktora Tezi

Osmanlı Arşiv Belgelerine ve Vakfiyelerine Göre Köprülü Ailesi Vakıfları

Yusuf Sağır

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

İslam Tarihi ve Sanatları Programı

“Osmanlı Arşiv Belgelerine ve Vakfiyelerine Göre Köprülü Ailesi Vakıfları” adlı bu doktora tezinde, Köprülü ailesi vakıflarının başlangıç tarihi olan 1064/1654 yılından günümüze kadarki konumları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda aile üyelerinden Köprülü Mehmet Paşa’nın (v.1661), eşi Ayşe Hanım’ın (v.?), Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa’nın (v.1676), Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa’nın (v.1691), Köprülüzâde Numan Paşa’nın (v.1719), Köprülüzâde Abdullah Paşa’nın (v.1735), Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa’nın (v.1769) ve Mehmet Âsım Bey’in (v.1816) kurdukları vakıflar değerlendirilmiş ve bunların günümüzdeki durumları tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna ilâveten, ailenin yurt içindeki eserlerinin tümü; yurt dışındaki eserlerinin de bir kısmı fotoğraflanmıştır.

Ayrıca bu tez kapsamında ailenin Osmanlı Devleti siyasetindeki etkisi, kurmuş oldukları vakıflardan hareketle ele alınmaya çalışılmıştır. Bunlara ek olarak bir de Köprülü ailesinin vakıf belgelerinden hareketle bir soyağacı çıkarılmaya gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Vakfiye, Köprülü Mehmet Paşa, Köprülü eşi Ayşe Hanım, Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa, Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa, Köprülüzâde Numan Paşa, Köprülüzâde Abdullah Paşa, Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa, Mehmet Asım Bey

ABSTRACT
Doctoral Thesis
Doctor of Philosoph (PhD)
Köprülü Family Vaqfs in its Vaqfiyyes and Ottoman Archives
Yusuf Sağır

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of İslamic History and Arts
İslamic History and Arts Program

In this thesis “Köprülü Family Vaqfs in its Vaqfiyyes and Ottoman Archives”, we examined Köprülü Family Vaqfs from its beginning around 1064/1654 to up to current time. In this context we looked at foundation which is established by Köprülü Mehmet Pasha (d.1661), Köprülü’s wife Ayşe Hanım, Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Pasha (d.1676), Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Pasha (d.1691), Köprülüzâde Numan Pasha (d.1719), Köprülüzâde Abdullah Pasha (d.1735), Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Pasha (1769), and Mehmet Âsım Bey (d.1816) and determined their current situations. All of foundation buildings in Turkey and some of them in abroad have been photographed.

Additionally we have evaluated role of Köprülü familiy’s impact on Ottoman politics through these vaqfs. Also we have generated a family tree of Köprülüs.

Keywords: Vaqf, Vaqfiyye, Köprülü Mehmet Pasha, Köprülü’s wife Ayşe Hanım, Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Pasha, Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Pasha, Köprülüzâde Numan Pasha, Köprülüzâde Abdullah Pasha, Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Pasha, Mehmet Asım Bey

**OSMANLI ARŞİV BELGELERİNE
VE VAKFİYELERİNE GÖRE KÖPRÜLÜ AİLESİ VAKIFLARI**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	xi
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	xiii
EKLER LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1

**BİRİNCİ BÖLÜM
KÖPRÜLÜ AİLESİ VE MENŞEİ**

1.1. KÖPRÜLÜ AİLESİNİN MENŞEİ	12
1.2. KÖPRÜLÜ AİLESİ	18
1.2.1. Köprülü Mehmet Paşa (v.1072/1661)	20
1.2.1.1. Köprülü Mehmet Paşa'nın Siyasî Hayatı ve Dönemi	20
1.2.1.2. Köprülü Mehmet Paşa'nın Şahsiyeti	34
1.2.2. Köprülü'nün eşi Ayşe Hanım (v.?)'in Hayatı ve Şahsiyeti	42
1.2.3. Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa (v.1087/1676)	44
1.2.3.1. Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa'nın Siyasî Hayatı ve Dönemi	44
1.2.3.2. Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa'nın Şahsiyeti	55
1.2.4. Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa (v.1102/1691)	61
1.2.4.1. Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa'nın Siyasî Hayatı ve Dönemi	61
1.2.4.2. Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa'nın Şahsiyeti	64
1.2.5. Köprülüzâde Numan Paşa (v.1131/1719)	68
1.2.5.1. Köprülüzâde Numan Paşa'nın Siyasî Hayatı ve Dönemi	68
1.2.5.2. Köprülüzâde Numan Paşa'nın Şahsiyeti	70
1.2.6. Köprülüzâde Abdullah Paşa (v.1148/1735)	72
1.2.6.1. Köprülüzâde Abdullah Paşa Siyasî Hayatı ve Dönemi	72
1.2.6.2. Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın Şahsiyeti	74
1.2.7. Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa (v.1182/1769)	75
1.2.7.1. Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa'nın Siyasî Hayatı ve Dönemi	75
1.2.7.2. Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa'nın Şahsiyeti	77
1.2.8. Mehmet Âsım Bey (v.1231/1816)'in Hayatı	77

İKİNCİ BÖLÜM

KÖPRÜLÜ AİLESİ VAKIFLARI

2.1. VAKIF	78
2.2. AİLE VAKIFLARI	82
2.3. KÖPRÜLÜ AİLESİNİN GELİR KAYNAĞI	84
2.4. KÖPRÜLÜ AİLESİNİN VAKIFLARI	90
2.4.1. TÜRKİYE DIŞINDAKİ VAKIF ESERLER	90
2.4.1.1. ARNAVUTLUK	90
Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları	90
2.4.1.2. ROMANYA	94
Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları	94
2.4.1.3. MAKEDONYA	99
Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Vakıfları	99
2.4.1.4. YUNANİSTAN	103
2.4.1.4.1. Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa Vakıfları	103
2.4.1.4.2. Köprülüzâde Numan Paşa Vakıfları	107
2.4.1.4.3. Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Vakıfları	108
2.4.1.4.4. Kandiyede’ki Köprülü Ailesi Eserlerinin Durumu	110
2.4.1.5. SIRBİSTAN	112
2.4.1.5.1. Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa Vakıfları	112
2.4.1.5.2. Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Vakıfları	114
2.4.1.6. SLOVAKYA	116
Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa Vakıfları	116
2.4.1.7. UKRAYNA	118
Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa Vakıfları	118
2.4.1.8. SURİYE	121
2.4.1.8.1. Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları	121
2.4.1.8.2. Köprülüzâde Abdullah Paşa Vakıfları	124
2.4.1.9. KIBRIS	126
2.4.1.10. KÖPRÜLÜ AİLESİNİN HAREMEYN VAKIFLARI	126
2.4.2. TÜRKİYE’DEKİ VAKIF ESERLER	129
2.4.2.1. İSTANBUL	129
2.4.2.1.1. Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları	129
2.4.2.1.1.1. Su yolları	132
2.4.2.1.1.2. Vezirhan	132
2.4.2.1.1.3. Dâru’l-Kurrâ (Câmi)	134
2.4.2.1.1.4. Dâru’l-Hadîs	135
2.4.2.1.1.5. Çeşme ve Sebil	137
2.4.2.1.1.6. Türbe	138

2.4.2.1.2. Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa Vakıfları	141
2.4.2.1.3. Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Vakıfları	143
2.4.2.1.4. Mehmet Âsım Bey Vakıfları	145
2.4.2.2. İZMİR	148
2.4.2.2.1. Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa Vakıfları	148
2.4.2.2.1.1. Câmî	149
2.4.2.2.1.2. Gümrük, Büyük ve Küçük Han, Bedesten ve Evler	150
2.4.2.2.1.3. Su yolları ve Çeşmeler	151
2.4.2.2.1.4. Hamam	154
2.4.2.3. BİLECİK	155
Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları	155
2.4.2.4. ÇANAKKALE	159
Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları	159
2.4.2.5. KARABÜK	163
Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları	163
2.4.2.6. AMASYA	167
Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları	167
2.4.2.7. SAMSUN	171
2.4.2.7.1. Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları	171
2.4.2.7.2. Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa Vakıfları	174
2.4.2.7.3. Köprülü'nün Eşi Ayşe Hanım Vakıfları	175
2.4.2.8. TOKAT	178
2.4.2.9. DİYARBAKIR	179
Köprülüzâde Abdullah Paşa Vakıfları	179
2.4.2.10. MALATYA	183
Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları	183

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KÖPRÜLÜ AİLESİ VAKIFLARININ GELİR KAYNAKLARI VE İDÂRÎ ORGANİZASYONU

3.1. KÖPRÜLÜ AİLESİ VAKIFLARININ GELİR KAYNAKLARI	187
3.1.1. Kira gelirleri	187
3.1.2. Rüsûm-ı Şer'îyye ve Rüsûm-ı 'Örfiyye	188
3.1.3. Mukâtaa Gelirleri	189
3.1.4. Diğer Gelirler	190
3.2. KÖPRÜLÜ AİLESİ VAKIFLARINDAKİ GÖREVLİLER	191
3.2.1. Görevli Sayısı ve Lakapları	191
3.2.2. Görev Tevcihi ve Azil Sebepleri	192

3.2.3. Görev Süreleri	193
3.2.4. Görevli Ücretleri	196
3.2.5. Görevlilerin Nitelikleri	198
3. 3. KÖPRÜLÜ AİLESİ VAKIFLARININ YÖNETİMİ	202
3.3.1. Mütevellî	202
3.3.2. Kâim-i Makâm-ı Mütevellî	208
3.3.3. Nâzır	209
3.4. KÖPRÜLÜ AİLESİ VAKIFLARININ KENDİ ARALARINDAKİ MÜNÂSEBETLERİ	211
3.5. KÖPRÜLÜ AİLESİ VAKIFLARININ DİĞER VAKIFLARLA İLİŞKİSİ	212

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM KÖPRÜLÜ AİLESİ VAKIFLARININ HİZMET ALANLARI

4.1. DÎNÎ HİZMETLER	214
4.1.1. Câmi	214
4.1.2. Mescid	215
4.1.3. Namazgâh	216
4.2. İLMÎ HİZMETLER	216
4.2.1. Dâru'l-Hadîs	217
4.2.2. Dâru'l-Kurrâ	218
4.2.3. Medrese	219
4.2.4. Mekteb	219
4.2.5. Kütüphâne	221
4.2.6. Tekke ve Zâviye	223
4.3. ASKERÎ HİZMETLER	224
4.3.1. Kale Muhâfızlığı	224
4.3.2. Derbentçilik	226
4.4. BELEDÎ HİZMETLER	227
4.4.1. Su yolu	227
4.4.2. Çeşme-Şadırvan	228
4.4.3. Sebil	228
4.4.4. İmâret	229
4.4.5. Temizlik İşleri	230
4.4.6. Mezarlık İşleri	230
4.4.7. Bahçe İşleri	232
4.5. İKTİSÂDÎ HİZMETLER	232
4.5.1. Para Vakıfları	232

4.5.2. İmâlâthâneler	233
4.5.3. Han	234
4.5.4. Bedesten	235
4.5.5. Gümrük	235
4.5.6. Değirmen	235

BEŞİNCİ BÖLÜM

KÖPRÜLÜ AİLESİNİN SİYASÎ NÜFÛZU VE ŞECERESİ

5.1. VAKIFLARINDAN HAREKETLE KÖPRÜLÜ AİLESİNİN OSMANLI DEVLETİ YÖNETİMİNDE YERİ VE ETKİSİ	237
5.2. VAKFİYELERE VE BELGELERE GÖRE KÖPRÜLÜ AİLESİ ŞECERESİ	242
5.2.1. Köprülü Ailesi XVII-XVIII. Yüzyıl Şeceresi (1-4.Nesil)	245
5.2.2. Köprülü Ailesi XVII-XVIII. Yüzyıl Şeceresi (1-5. Nesil)	246
5.2.3. Köprülü Ailesi XVIII. Yüzyıl Şeceresi	247
5.2.4. Köprülü Ailesi XVIII-XIX. Yüzyıl Şeceresi	248
5.2.5. Köprülü Ailesi XIX-XX. Yüzyıl Şeceresi	249
5.2.6. Köprülü Ailesinin Çıkardığı Şecere I	250
5.2.7. Köprülü Ailesinin Çıkardığı Şecere II	251
5.2.8. Yılmaz Öztuna'nın Çıkardığı Şecere	252
SONUÇ	253
KAYNAKÇA	260
EKLER	285

KISALTMALAR

AÜDTCFD	Atatürk Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	Cilt
çev.	Çeviren
d.	Defter
DİA	Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ed.	Editör
f.	Fasikül
haz.	Hazırlayan
IRCICA	İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İA	İslâm Ansiklopedisi
KK	Köprülü Kütüphanesi
KKK	Kuyûd-ı Kadîme Arşivi
Krş	Karşılaştırınız
nr.	Numara
R.	Resim
sad.	Sadeleştiren
ss.	Sayfalar arası
thk.	Tahkîk
thş.	Tahşiye eden
TİKA	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TKGM	Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü
TTK	Türk Tarih Kurumu
trs.	Tarihsiz
v.	Vefat
V	Vakfiyeler
vb.	Ve buna benzer
vd.	Ve diğerleri

V.C.	Vakf-ı Cedîd
VGMA	Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
vs.	Vesâire
vr.	Varak

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ء	’	ف	f
أ	a, e, ı, i, u, ü	ق	ķ
آ	â	ك	k, g, ñ
ب	b	ل	l
پ	p	م	m
ت	t	ن	n
ث	ṡ	و	v (o, ö, u, ü, û)
ج	c	ه	h (a,e)
چ	ç	ی	y (ı, i, î)
ح	ḥ		
خ	ḫ		
د	d		
ذ	ḏ		
ر	r		
ز	z		
ژ	j		
س	s		
ش	ş		
ص	ṣ		
ض	ḍ, ḏ		
ط	ṭ		
ظ	ẓ		
ع	‘		
غ	ğ		

EKLER LİSTESİ

EK 1: RESİMLER

Resim 1 Köprülü Mehmet Paşa'nın Doğum Yeri Roshnik (Roznik/Roşnik) (2010)	ek s.1
Resim 2 Roshnik, Köprülü Mehmet Paşa Lisesi (2010)	ek s.1
Resim 3 Roshnik, Köprülü Mehmet Paşa Câmii (2010)	ek s.2
Resim 4 Roshnik, Köprülü Mehmet Paşa Câmii İçinden Bir Görünüş (2010)	ek s.2
Resim 5 Veles (Köprülü) ve el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Câmii (2010)	ek s.3
Resim 6 Veles el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Câmii İçinden Bir Görünüş (2010)	ek s.3
Resim 7 Veles, el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Câmii Minâresi (2010)	ek s.4
Resim 8 İstanbul, Köprülü Mehmet Paşa Hanı (Vezirhan) Giriş Cephesi (2010)	ek s.4
Resim 9 İstanbul, Köprülü Mehmet Paşa Hanı Avlusu (2010)	ek s.5
Resim 10 İstanbul, Köprülü Mehmet Paşa Dâru'l-Kurrâsı (2010)	ek s.5
Resim 11 İstanbul, Köprülü Mehmet Paşa Dâru'l-Kurrâsı İçten Bir Görünüş (2010)	ek s.6
Resim 12 İstanbul, Köprülü Mehmet Paşa Dâru'l-Kurrâsı İçindeki Kitâbe (2010)	ek s.6
Resim 13 İstanbul, Köprülü Mehmet Paşa Dâru'l-Hadîsi İçten Bir Görünüş (2010)	ek s.7
Resim 14 İstanbul, Köprülü Mehmet Paşa Dâru'l-Hadîsi Kuzey Cephesi (2012)	ek s.7
Resim 15 İstanbul Köprülü Mehmet Paşa Dâru'l-Hadîsi Avlusundaki Çeşme (2010)	ek s.8
Resim 16 İstanbul, Köprülü Mehmet Paşa Çeşmesi (2010)	ek s.8
Resim 17 İstanbul, Köprülü Mehmet Paşa Türbesi (2010)	ek s.9
Resim 18 İstanbul, Fâzıl Ahmet Paşa Kütüphânesi (2010)	ek s.9
Resim 19 İstanbul, Fâzıl Ahmet Paşa Kütüphânesi İçinden Bir	

Görünüş (2010)	ek s.10
Resim 20 İstanbul, el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Çeşmesi (2010)	ek s.10
Resim 21 İstanbul, el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Çeşmesi Kitâbesi (2010)	ek s.11
Resim 22 İstanbul, Şeyh Ahmet Hüdâverdi Mezar Kitâbesi (2012)	ek s.11
Resim 23 Vezirhan, Köprülü Mehmet Paşa Câmii (2010)	ek s.12
Resim 24 Vezirhan, Köprülü Mehmet Paşa Câmii İçinden Bir Görünüş (2010)	ek s.12
Resim 25 Vezirhan, Köprülü Mehmet Paşa Hanı İçinden Bir Görünüş (2010)	ek s.13
Resim 26 Bozcaada, Köprülü Mehmet Paşa Câmii (2010)	ek s.13
Resim 27 Bozcaada, Köprülü Mehmet Paşa Câmii İçinden Bir Görünüş (2010)	ek s.14
Resim 28 Bozcaada, Köprülü Mehmet Paşa Yel Değirmeninden Bir Kalıntı (2010)	ek s.14
Resim 29 Safranbolu, Köprülü Mehmet Paşa Câmii (2010)	ek s.15
Resim 30 Safranbolu, Köprülü Mehmet Paşa Çeşmesi Kitâbesi (2010)	ek s.15
Resim 31 Safranbolu, Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithâne Kitâbesi (2010)	ek s.16
Resim 32 Safranbolu, Köprülü Mehmet Paşa Câmii Şadırvanı (2010)	ek s.16
Resim 33 Safranbolu, Köprülü Mehmet Paşa Câmii Şadırvan Kitâbesi (2010)	ek s.17
Resim 34 Gümüşhacıköy, Köprülü Mehmet Paşa Câmii	ek s.17
Resim 35 Gümüşhacıköy, Köprülü Mehmet Paşa Câmii İçinden Bir Görünüş (2010)	ek s.18
Resim 36 Gümüşhacıköy, Köprülü Mehmet Paşa Câmii Şadırvanı (2010)	ek s.18
Resim 37 Gümüşhacıköy, Köprülü Mehmet Paşa Bedesteni (2010)	ek s.19
Resim 38 Vezirköprü, Köprülü Mehmet Paşa Namazgâhı (2010)	ek s.19
Resim 39 Vezirköprü, Fâzıl Ahmet Paşa Medresesi (2010)	ek s.20

Resim 40 Vezirköprü, Fâzıl Ahmet Paşa Medresesi İçinden Bir Görünüş (2010)	ek s.20
Resim 41 Vezirköprü, Ayşe Hanım Çifte Hamamı (2010)	ek s.21
Resim 42 Vezirköprü, Kale Câmii (2010)	ek s.21
Resim 43 Vezirköprü, Kale Câmii İçinden Bir Görünüş (2010)	ek s.22
Resim 44: Diyarbakır, Zübeyde Hanım Türbesi (2010)	ek s.22
Resim 45 Diyarbakır, Zübeyde Hanım Türbesi Doğu Cephesi (2010)	ek s.23
Resim 46 Hekimhan, Köprülü Mehmet Paşa Câmii Kitâbesi (2010)	ek s.23
Resim 47 Hekimhan, Köprülü Mehmet Paşa Câmii (2010)	ek s.24
Resim 48 Hekimhan, Köprülü Mehmet Paşa Câmii İçinden Bir Görünüş (2010)	ek s.24
Resim 49 Hekimhan, Taşhan (2010)	ek s.25
Resim 50 Hekimhan, Taşhan'ın İçinden Bir Görünüş (2010)	ek s.25

EK 2: VAKFİYELER

Vakfiye 1 Köprülü Mehmet Paşa Vakfiyesi	ek s.26
Vakfiye 2 Ayşe Hânım Vakfiyesi (1)	ek s.55
Vakfiye 3 Ayşe Hânım Vakfiyesi (2)	ek s.61
Vakfiye 4 Ayşe Hânım Vakfiyesi (3)	ek s.65
Vakfiye 5 Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa Vakfiyesi	ek s.68
Vakfiye 6 Köprülüzâde Numan Paşa Vakfiyesi	ek s.128
Vakfiye 7 Köprülüzâde Abdullah Paşa Vakfiyesi	ek s.131
Vakfiye 8 Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Vakfiyesi (1)	ek s.145
Vakfiye 9 Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Vakfiyesi (2)	ek s.151
Vakfiye 10 Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Vakfiyesi (3)	ek s.155
Vakfiye 11 Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Vakfiyesi (4)	ek s.161
Vakfiye 12 Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Vakfiyesi (5)	ek s.165
Vakfiye 13 Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Vakfiyesi (6)	ek s.178
Vakfiye 14 Mehmet Âsım Bey Vakfiyesi	ek s.184

EK 3: BELGELER

Belge 1 Köprülü Mehmet Vakfiyesinin İlk Sayfası	ek s.200
Belge 2 Mehmet Âsım Bey Vakfiyesinin İlk Sayfası	ek s.200
Belge 3 Fâzıl Ahmet Paşa'ya Verilen Bir Temliknâme	ek s.201
Belge 4 Evkâf Rûznâmçeciliğine Yapılan Atamanın Berâtı	ek s.202
Belge 5 Hatt-ı Hümayûn	ek s.203
Belge 6 İstanbul Köprülü Su Yolları Haritası	ek s.204
Belge 7 Aile Üyelerinin Aldıkları Maaşların Muhasebe Kaydı	ek s.205
Belge 8 Fâzıl Ahmet Paşa Vakıf Mührü	ek s.205
Belge 9 el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Vakıf Mührü	ek s.206
Belge 10 Vakıf Kitaplarda Mühür Şeklinde Olan Niyet Hadisi	ek s.206

GİRİŞ

Osmanlı Devleti XVII. yüzyılın ikinci yarısına girerken; içte isyanlarla çalkalanmakta, sarayda ağaların hâkimiyeti sürmekte, halk arasında Kadızâdeliler ve Sivâsîler arasında mücâdele devâm etmekte, makamlar rüşvetle alınıp satılmakta iken, dışta fetihler durmuş; Venedikliler İstanbul boğazına kadar dayanmıştı. Bu sıralarda Osmanlı tahtında çocuk yaştaki IV. Mehmet (1648-1687) oturmakta; onun adına işleri önceleri büyük vâlide Kösem Sultan (v.1061/1651) yürütmekteydi. Onun hâkimiyeti, sarayda öldürülmesiyle son bulurken, yerini IV. Mehmet'in annesi Turhan Sultan (v.1094/1683) almıştı. Sadârete atananlar, sorunların üstesinden gelememekte; öyle ki, bunlardan bazılarının iktidârı üç-beş günde son bulabilmekteydi.

Sosyo-ekonomik ve idarî sıkıntıların had safhada olduğu bu dönemde, Turhan Sultan'a yakınlığıyla bilinen Kâsım Ağa (v.1070/1659-1660) ve Şâmizâde (v.1074/1663-1664), ona sürekli olarak Köprülü Mehmet Paşa'nın devleti yönetebilecek kudrette olduğunu, yaşlılığına rağmen devleti eski düzenine kavuşturabileceğini telkin ediyorlardı. Nihâyet Turhan Sultan, bu öneriyi kabul etmek durumunda kalmıştır. Ancak Köprülü, çok başlılığın hâkim olduğu sarayda istediğini gerçekleştirebilmek için Osmanlı devlet geleneğinde daha önce görülmemiş bir şekilde, sadâret için kendi şartlarını ileri sürmüş; bunların kabul edilmesiyle de sadrazam olmuştur (Zilkâde 1066/Eylül 1656). Böylece Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyıl ikinci yarısına damgasını vurmuş olan "Köprülüler Dönemi" başlamıştır.

Bizi Köprülü ailesinin tarihini çalışmaya sevk eden sebep, yukarıda değinildiği üzere, söz konusu ailenin türlü gâileler içerisindeki devleti eski parlak günlerine kavuşturma gayretleridir. Nitekim onların sadârete gelişiyle tekrar fetih hareketleri başlamış; hatta Osmanlı Devleti en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Köprülü ailesinin bu siyasî başarısının yanında, onların sosyal ve kültürel hayatta da önemli etkileri olmuştur. Bu bakımdan Osmanlı sosyal hayatında etkin olan ailelerin yeri ve önemine dâir yapılan çalışmalara bir katkı sağlamak amacıyla, tesis etmiş oldukları vakıflarından hareketle, Köprülü ailesini ele almayı düşündük. Zîrâ Köprülü ailesinin siyâsî hayatına ışık tutan birçok çalışma yapılmış olsa da, vakıfları bağlamında

onların hem devlet kademelerinde hem de toplum hayatında yapıp ettiklerini değerlendiren araştırmalar oldukça sınırlıdır.

Burada şunu da belirtmemiz gerekir ki, “Köprülü Mehmet Paşa’nın Vakıfları”nı yüksek lisans tezi olarak daha önce çalışmıştık.¹ Bu çalışmalar sırasında, ailenin vakıflarının büyük bir yekûn teşkil ettiğini gördük. Bu bakımdan söz konusu aile üyelerinin kurmuş oldukları vakıfların hiç birini dışarıda bırakmadan bir araştırma yapmanın gerekliliğini hissettik. Böyle bir çalışmanın zor olabileceği âşikâr olmasına rağmen; ailenin bir şeceresini ortaya koymak, vakıfların ailenin konumuna etkisini araştırmak, Osmanlı Devleti’nde bir aile vakfının geçirdiği aşamaları takip edebilmek, kuruluşundan günümüze inşâ edilen eserlerdeki değişimleri gözlemlemek ve aile vakıflarına bütüncül bakabilmek amacıyla dönem ve tarih sınırlaması yapmadan, günümüze kadar ailenin vücûda getirdiği vakıfları değerlendirmek gibi zor ve bu kadar da geniş bir konuyu ele almaya karar verdik.

Bununla birlikte Köprülü’nün damatları Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (v.1095/1683) ve Siyâvuş Paşa’nın (v.1099/1688) yanında, Köprülü’nün yeğeni Amcazâde Hüseyin Paşa (v.1114/1702) da Köprülü ailesinden sayılmaktadır ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile Hüseyin Paşa’nın birçok vakıf eseri bulunmaktadır. Dönemlerinde izler bırakmış bu etkili şahısların tezin sınırları içine dâhil edilmesi ise açıkça, bir çalışmanın sınırlarını zorlamak olacaktı. Bu bakımdan söz konusu iki şahsın kurdukları vakıfların çalışılmış olması da göz önünde bulundurularak,² Köprülü Mehmet Paşa ve sadece onun soyundan gelenleri tez konusu olarak düşündük ve böylece bir nebze de olsa araştırmayı sınırlandırdık.

Köprülü ailesi vakıflarının tüzüğü hükmündeki vakfiyelerin ilim âlemine tanıtımı, ilk defa 1947’de Muzaffer Gökman tarafından yapılan “Köprülü Mehmet Paşa Vakfı”³ adlı lisans teziyle olmuştur. Dönemine göre önemli sayılabilecek bu çalışmada Gökman, Köprülü’nün bütün eserlerinden bahseden 1071/1661 tarihli

¹ Yusuf Sağır, **1070 (1660) ve 1071 (1661) Tarihli Vakfiyelere Göre Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2005.

² Tarih araştırmacısı Murat Yıldız, Amcazâde Hüseyin Paşa’nın ve babası Hasan Ağa’nın vakıfları hakkında birbirinden ayrı birer kitap yayımlamıştır. Murat Yıldız, **Amcazâde Hüseyin Paşa Vakfı**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 2011; a. mlf., **Amca Hasan Ağa Vakfı**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2012.

³ Muzaffer Gökman, **Köprülü Mehmet Paşa Vakfiyesi**, Yayımlanmamış Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, nr. 2464, İstanbul, 1947.

vakfiyesi yerine, eserlerinin bir kısmını ele alan 1070/1660 tarihli vakfiyesini değerlendirmiş ve bunu transkribe etmiştir. Daha sonra Pakize Gün, “Köprülü Mehmet Paşa Vakfiyesi”⁴ adlı lisans teziyle, Gökman’ın incelemediği ve içerik olarak daha kapsayıcı olan 1071/1661 tarihli vakfiyeyi değerlendirmiştir. Bununla birlikte her iki araştırmacı da sadece vakfiyeleri transkribe etmekle yetinmişlerdir. Biz ise yüksek lisans tezimizde, her iki vakfiyeyi transkribe etmiş; bunların muhtevâ değerlendirmelerini yapmış ve ilgili vakıf eserlerinin şimdiki durumlarını da hesaba katarak, vakfiyelerde geçen yer isimlerinin bugünkü karşılıklarını bulmaya çalışmıştık.⁵ Yüksek lisans tezinden farklı olarak bu çalışmada Köprülü Mehmet Paşa vakıfları, sadece vakfiyelere bağlı kalınmayıp diğer arşiv vesikaları da dikkate alınarak başlangıcından günümüze kadar değerlendirilmeye çalışılmış; vakıf eserlerin bulunduğu yerlerde yapılan tespitlerle önceki incelememizin içeriği zenginleştirilmiştir.

Köprülü Mehmet Paşa vakıflarıyla ilgili yazılmış birkaç makale de mevcuttur. Mesela, Yasemin Demircan ve Hamza Keleş, Köprülü’nün 1068/1658 tarihli Bozcaada vakfiyesini birlikte çalışmışlar;⁶ aynı şekilde Cengiz Orhonlu da Köprülü’nün Bozcaada’daki vakıf eserlerini inceleyen bir makale kaleme almıştır.⁷

Bunlardan başka Köprülü ailesinin kurduğu müesseselerle ilgili tezler de yapılmıştır: Canan Gökçen, yüksek lisans tezinde, İstanbul’daki Köprülü Külliyesi’nin yapı bakımından uğradığı kirliliği ele almaya çalışmış;⁸ Serra Özay yine aynı külliyenin restorasyonunun nasıl olabileceğine dâir bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır.⁹ Yasemin Kartal ise, “İstanbul’da Etkin Bir Bâni Ailesi: Köprülüler”

⁴ Pâkize Gün, **Köprülü Mehmet Paşa Vakfiyesi**, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara, 1984.

⁵ Sağır, ss. 51-70.

⁶ Yasemin Demircan, Hamza Keleş, “Köprülü Mehmet Paşa’nın 1068 (1658) Tarihli Bozcaada Vakfiyesi”, **Kastamonu Dergisi**, c. 7, nr. 2, Ekim 1977, ss. 135-137.

⁷ Cengiz Orhonlu, “Bozcaada’daki Köprülü Mehmed Paşa Câmii ve Vakfı Hakkında”, **Türk Kültürü**, yıl: XII, sayı: 142-143-144, Ağustos-Eylül-Ekim, 1974, ss. 386-388.

⁸ Canan Gökçen, **Tarihi Süreçlerde Atmosferik Şartların ve Hava Kirliliğinin Taş Yapılar Üzerindeki Etkileri; Köprülü Medresesi ve Kütüphanesi Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Gebze, 2007.

⁹ Serra Özay, **Köprülü Külliyesi Restorasyon Projesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Ocak 2003.

adlı yüksek lisans tezinde, bahsedilen Külliye'yi sanat tarihi bakımından incelemiştir.¹⁰

Köprülü Mehmet Paşa dışında ailenin diğer üyelerinin kurmuş oldukları vakıflarla ilgili görebildiğimiz kadarıyla bazı çalışmalar mevcuttur. Bu meyânda Josef Blaškovič'in Fâzıl Ahmed Paşa'nın Uyvar vakıflarını ele alan bir makalesi neşrolunmuştur.¹¹ Yukarıda isimleri zikredilen araştırmalardan da anlaşılacağı üzere var olan çalışmalar daha ziyâde Köprülü Mehmet Paşa vakıfları hakkındadır.

Bu tezde, asıl olarak Köprülü Mehmet Paşa'dan başka onun oğulları Fâzıl Ahmet Paşa (v.1086/1676), Fâzıl Mustafa Paşa (v.1102/1691); eşi Ayşe Hanım (v.?); torunları Numan Paşa (v.1131/1719), Abdullah Paşa (v.1148/1735), el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa (v.1182/1769) ve Mehmet Âsım Bey'in (v.1231/1816) vakıfları incelenmiştir. Öncelikle konuyla ilgili birincil kaynak mâhiyetindeki vakfiyeler, başta Köprülü Kütüphânesi olmak üzere, Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivlerinden temin edilmiş ve günümüz Türkçesine transkripsiyon usûlü ile aktarılmışlardır.

Amacımız, Köprülü ailesi vakıflarının başlangıcından günümüze kadar geçirdiği merhaleleri tespit etmek olduğundan, ulaşılan vakfiyeler ve vakfiye sûretlerinden hareketle 1064/1654 yılından başlamak üzere arşivlerde Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi belgelerin büyük bir kısmı taranmıştır. Söz konusu vakıfların büyüklüğü nedeniyle birçok belgenin varlığı tabiidir. Hâlâ tasnif edilmeyen arşiv belgeleri de göz önüne alınırsa, konuyla ilgili belge sayısının daha da artacağı görülecektir. Bütün belgelerin temin edilmesi ve okunması yıllar süren bir çalışmayı gerektirdiğinden, araştırmada vakıfların tarihî geçmişini yansıtacak belgelerle yetinilmiştir.

Kanaatimizce, bu çalışmayı özgün kılan noktalardan biri, söz konusu vakıf eserlerinin birçoğunun yerinde tespitinin yapılması, yerel kaynaklarla görüşülmesi, eserlerin fotoğraflarının alınması ve kısmen de olsa vakıfların kuruluşundan

¹⁰ Yasemin Kartal, **İstanbul'da Etkin Bir Bâni Ailesi: Köprülüler**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Nisan 2004.

¹¹ Josef Blaškovič, Sadrazam Köprülüzâde Fâzıl Ahmed Paşa'nın Ersekujvar (Uyvar) Bölgesindeki Vakıfları, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, sayı: IX, 1978, ss. 293-342.

günümüze kadar geçirdikleri aşamaların arşiv belgeleri çerçevesinde takip edilmesidir. Ayrıca Köprülü ailesinin vakıfları içerisinde yer alan mevcûd yazma kütüphanelerin en önemlilerinden biri olan İstanbul'daki "Köprülü Kütüphanesi"ne vâkıfların vakfettikleri kitapların isimlerinin zikredilmesidir.¹² Diğer taraftan vakıfları çerçevesinde ailenin Osmanlı'daki etkin konumunun değerlendirilmesi ve ailenin bir şeceresinin çıkarılmasının da araştırmayı farklı kılan bir başka husustur.

Şimdi de Köprülü ailesi vakıfları ortaya konulurken kullanılan vakfiyeler hakkında kısaca bilgi verelim:

1. Köprülü Mehmet Paşa Vakfiyeleri: Köprülü Mehmet Paşa'nın tespit edebildiğimiz kadarıyla dört farklı tarihte tanzim edilen vakfiyesi bulunmaktadır.

1.1. Evâhir-i Zilkâde 1064/Ekim 1654 Tarihli Vakfiye: Bu vakfiye VGMA'da 610 numaralı defterin 251. sayfasında 284. sıraya kayıtlıdır. Vakfiyede, Köprülü Mehmet Paşa'nın Köprü (Vezirköprü)'deki vakıfları anlatılmaktadır. Köprülü Mehmet Paşa'nın bilinen ilk vakfiyesidir.

1.2. Ğurre-i Cemâziyelevvel 1068/4 Şubat 1658 Tarihli Vakfiye: Vakfiye Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü (TKGM), Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (KKA), Vakf-ı Cedîd, 81'e kayıtlı defterin 104b-106b varakları arasındadır. Vakfiyenin konusu, Köprülü'nün Bozcaada'daki vakıflarıdır.

1.3. 18 Recep 1070/30 Mart 1660 Tarihli Vakfiye: Vakfiyenin aslı; Köprülü Kütüphanesi (KK), Vakfiyeler, 2/2445'e kayıtlıdır. Otuz dokuz varaktır. Bu vakfiye, Köprülü Mehmet Paşa'nın Varat, Hekimhan ve İstanbul dışındaki tüm vakıflarının

¹² Kütüphâne'nin ilk katalog çalışması, XVIII. asırda Fâzıl Ahmet Paşa kısmı için yapılmıştır. Zaten o sıralarda Kütüphâne'ye diğer vâkıflar; Hâfız Ahmet Paşa ve Mehmet Âsım Bey kitaplarını vakfetmemişlerdi. Her üç vâkıfın kitaplarını ihtivâ eden ilk katalog, M. Âsım Bey'in 1231/1816'da vefatından kısa bir süre sonra yapılmıştır. II. Abdulhamit (1876-1909) devrinde ise, bu katalogun bir muhtasarı yapılmıştır. En son katalog çalışması ise Ramazan Şeşen, Cevat İzgi ve Cemil Akpınar tarafından yürütülmüştür. Şeşen ve arkadaşları hazırladıkları katalogla, mevcut kitaplar ile eski katalogları karşılaştırmış, kaybolan veya sonradan Kütüphâne'ye alınan kitapları ortaya koymuşlardır. Ancak kendileri, vâkıflardan Fâzıl Ahmet Paşa ve Mehmet Âsım Bey'in vakfettikleri kitapların kayıtlı olduğu vakfiyeleri görmelerine rağmen Hâfız Ahmet Paşa'nın vakfiyesine ulaşamadıklarını belirtmektedirler. Bkz. Ramazan Şeşen, Cevat İzgi, Cemil Akpınar, **Köprülü Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu**, c. I, IRCICA Yayınları, İstanbul, 1986, ss. 1-17. Bu çalışmanın eklerinde yer alan vakfiye transkripsiyonlarıyla mevcûd kütüphaneye, ismi zikredilen üç vâkıfın her biri tarafından bizzat vakfedilen kitapların isimleri belirtilmiş oldu. Bundan sonra yapılması gereken, mevcut kitaplar ile vakfiyelerinden hareketle belirttiğimiz kitap isimlerini karşılaştırmaktır. Böylece geçmişten günümüze Kütüphâne'den kaybolan ve ona eklenen kitaplar ortaya konulmuş olacaktır. Belirttiğimiz bu husûs, çalışmamızın sınırlarını aşacak mâhiyettir.

hükümlerini ihtivâ eder.¹³ Vakfiyenin bir sûreti aynı Kütüphâne'de Vakfiyeler 1/2444'e; diğer bir sûreti de İzmir Millî Kütüphâne'de, Ansiklopedik, 684/1'e kayıtlıdır.

1.4. Evâil-i Zilhicce 1071/28 Temmuz-6 Ağustos 1661 Tarihli Vakfiye: Elli dört varak olan bu vakfiye; KK, Vakfiyeler, 3/2446'ya kayıtlıdır. Vakfiye, yukarıda sözü edilen Köprülü Mehmet Paşa'nın tüm vakfiyelerinin hükümlerini içerir. Köprülü'nün ölümünden kısa bir sürece önce tanzîm ettirildiği anlaşılmaktadır. Bu vakfiyenin bir sûreti, İzmir Millî Kütüphâne'de, Ansiklopedik, 684/2'ye; bir sûreti de VGMA'da 580 numaralı defterin 127. sayfasında 77. sıraya kayıtlıdır.

2. Fâzıl Ahmet Paşa Vakfiyesi: 25 Safer 1089/18 Nisan 1678 tarihli olan bu vakfiye; KK, Vakfiyeler, 4/2447'ye kayıtlıdır. Altmış üç varaktır. Fâzıl Mustafa Paşa, ağabeyi Fâzıl Ahmet Paşa'nın vefatından sonra, eksik kalan vakıflarını tamamlamış ve bu vakfiyeyi düzenlemiştir. Bu vakfiyenin bir sûreti Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde (VGMA) 580 numaralı defterin 140. sayfasında 78. sıraya kayıtlıdır.

3. Ayşe Hanım Vakfiyeleri: Ayşe Hanım'ın dört farklı tarihte düzenlenmiş vakfiyesi bulunmaktadır. Vakfiyelerin tümünün konusu onun Köprü'de yaptırdığı vakıflarla ilgilidir.

3.1. Ğurre-i Muharrem 1082/10 Mayıs 1671 Tarihli Vakfiye: On varak olan bu vakfiye; TKGM, KKA, Vakf-ı Cedîd, 12'ye kayıtlıdır.

3.2. Tarihsiz Vakfiye: Sûretin sûreti olan bu vakfiye; KK, Vakfiyeler, 15/2458-1'e kayıtlıdır. On sekiz varaktır. 1082/1671 tarihli vakfiyenin bir zeyli gibidir. Zîrâ bu vakfiyede, 1082/1671'e kısa bir ilâve yapılmıştır.¹⁴ Diğer taraftan her iki vakfiyenin de şâhitleri aynıdır.

¹³ Sağır, ss. 25-28.

¹⁴ İlâve edilen kısım şu şekildedir: "...her Ramazânü'l-Mübârekde câmi'-i şerîf minâresinde yanacak revğan-ı kanâdîl için beher sene beş ğurûş virile ve bir şâlih kimesne beher yevm Kur'ân-ı 'Azîmü's-şândan bir cüz'-i şerîf tilâvet idüb sevâbını Hâdîce Hânımın rûhına hibe eyleye muğâbelesinde yevmiyye üçer akça virile ve yine bir şâlih adam Furkân-ı Kerîmden beher yevm bir cüz'-i şerîf kıraet idüb sevâbını Fâtîma Hâtûnün rûhına hibe idüb muğâbelesinde ana dahî yevmî üçer akça virile ve Yûsuf Ağanın evine akan sudan karındâşım oğlu 'Ali Çelebiye ki büyük 'Ali Çelebidür ana bir maşura su virile def'a karındâşım oğlu küççük 'Ali Çelebiye Havvâ Hâtûnün evine akan sudan bir maşura su virile def'a karındâşım oğlu Hüseyin Efendiye evlâdı Hâdîcenin evine akan sudan bir maşura su virile ve Gürcî Yûsuf Ağanın evine giden sudan 'Aîşe Hâtûna emâneten bir maşura su hüsn-ü ihtiyârımla virdüm âhardan kimesne mâni' olmayub mutaşarrıf ola ba'de'l-vefât vakfa zamm olına..." KK, V, 15/2458-1, vr. 12a-13b.

3.3. Ğurre-i Recep 1102/31 Mart 1691 Tarihli Vakfiye: KK, Vakfiyeler, 15/2458-2’de 20a-26b varakları arasındadır.

3.4. Ğurre-i Ramazan 1107/Nisan 1696 Tarihli Vakfiye: KK, Vakfiyeler, 15/2458-3’de 27a-30a varakları arasındadır.

Netice itibariyle üç vakfiye; KK, Vakfiyeler, 15/2458’e ardı ardına kaydedilmiştir. Buna ilâveten 1102/1691 ve 1107/1696 tarihli her iki vakfiye bir araya getirilerek bir sûret çıkarılmıştır. KK, Vakfiyeler, 11/2454’e kayıtlı olan bu vakfiye, altı varaktır ve içinde onaylandığına dair herhangi bir kâdı mührü bulunmamaktadır.

Aynı zamanda bu son üç vakfiye, yani Tarihsiz Vakfiye, 1102/1691 ve 1107/1696 tarihli vakfiyelerin sûretleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) , Evkâf (EV.) Vakfiye (VKF.) 10.49’a kayıtlıdır. Bunlar; KK, Vakfiyeler, 15/2458’e kayıtlı vakfiyede olduğu gibi ardı ardına yazılarak tek bir vakfiye oluşturulmuştur. Yine her üç vakfiye birleştirilerek çıkarılan bir sûret de VGMA’da 604 numaralı defterin 208. sayfasında 303. sırada yer almaktadır.

4. Numan Paşa Vakfiyesi: Ğurre-i Muharrem 1129/16 Aralık 1716 tarihli vakfiye; KK, Vakfiyeler, 18/2461’e kayıtlıdır. Numan Paşa’nın, dedesi Köprülü Mehmet Paşa’nın vakıflarının gelirlerinden karşılanmak üzere Kıbrıs’ta kurduğu vakıfları konu edinir.

5. Abdullah Paşa Vakfiyesi: 25 Cemâziyelevvel 1133/24 Mart 1721 tarihli yirmi dört varak olan bu vakfiye, KK Vakfiyeler 5/2448’e kayıtlıdır. Bu vakfiyenin bir sûreti yine aynı yerde 9/2452’ye ve 16/2459’a; bir sûreti de VGMA’da 583 numaralı defterin 224. sayfasında 184. sıraya kayıtlıdır.

6. el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Vakfiyeleri: Hâfız Ahmet Paşa’nın altı farklı tarihte tanzim edilmiş vakfiyesi bulunmaktadır.

6.1. 21 Muharrem 1150/21 Mayıs 1737 Tarihli Vakfiye: On bir varak olan bu vakfiye; KK, Vakfiyeler, 6/2449’a kayıtlıdır; içeriği Hâfız Ahmet Paşa’nın Kuzguncuk vakıflarıyla ilgilidir. Bu vakfiyenin bir sûreti aynı Kütüphâne’de Vakfiyeler, 17/2460’a kayıtlıdır.

6.2. Zilhicce 1157/Ocak-Şubat 1745 Tarihli Vakfiye: Altı varak olan bu vakfiye; KK, Vakfiyeler, 12/2455’e kayıtlıdır. Vakfiye, Hâfız Ahmet Paşa’nın

Kandiye'deki vakıfları hakkında bilgi vermektedir. Bu vakfiyenin bir sûreti; aynı Kütüphâne'de , Vakfiyeler, 14/2457'ye kayıtlıdır.

6.3. Evâil-i Muharrem 1168/Ekim 1754 Tarihli Vakfiye: Hâfız Ahmet Paşa'nın Belgrad'daki vakıflarını konu edinen on varaklık bu vakfiye; KK, Vakfiyeler, 7/2450'ye kayıtlıdır.

6.4. Zilkâde 1171/Temmuz-Ağustos 1758 Tarihli Vakfiye: Hâfız Ahmet Paşa'nın Kandiye'deki vakıfları hakkında bilgi veren altı varaklık bu vakfiye; KK Vakfiyeler, 8/2451'e kayıtlıdır.

6.5. Evâil-i Safer 1172/Ekim 1758 Tarihli Vakfiye: VGMA'da 76 numaralı defterin 42'inci sayfasında 3. sıraya kayıtlıdır. Vakfiye, Hâfız Ahmet Paşa'nın İstanbul'da Köprülü Kütüphanesi'ne bağışladığı kitapların isimlerini ihtivâ etmektedir.

6.6. 15 Şevval 1180/16 Mart 1767 Tarihli Vakfiye: VGMA'da 76 numaralı defterin 38'inci sayfasında 1. sıraya kayıtlıdır. Vakfiyede, Hâfız Ahmet Paşa'nın Köprülü/Veles'de tesis ettiği vakıflar anlatılmaktadır.

7. Mehmet Âsım Bey Vakfiyesi: KK, Vakfiyeler, 10/2453'e kayıtlı olan bu vakfiye, 19 Ramazan 1228/15 Eylül 1813 tarihli olup on sekiz varaktır. Bu vakfiyenin ekinde 16 Cemâziyelevvel 1229/6 Mayıs 1814 tarihli iki varaklık bir zeyl vardır.

Yukarıda isimlerini andığımız Köprülü ailesi üzerine yapılan çalışmalar ve Köprülü vakfiyelerinden başka; araştırmamızda ele almayı düşündüğümüz çerçevede söz konusu zaman aralığındaki siyasî, sosyal ve kültürel hâdiselere dikkat çekmek amacıyla dönemin kronikleri okunmuş ve değerlendirilmiştir. Yine ikincil kaynak hüviyetindeki Köprülü ailesiyle ilgili akademik düzeyde yapılan tez çalışmaları incelenmiş, aileyle ilgili yazılmış makaleler ve müstakil kitaplar da gözden geçirilmiştir.

Köprülü ailesi vakıflarının zaman içinde geçirdikleri değişimleri ortaya koyabilmek, günümüzdeki konumlarını tespit edebilmek ve vakıf eserlerini yerinde gözlemleyebilmek amacıyla bir takım seyahatlerde bulunduk; Köprülü ailesinin Türkiye'deki vakıf eserlerinin bulunduğu şehirlerin tümünü -İstanbul, İzmir, Bilecik, Çanakkale, Karabük, Amasya, Samsun, Tokat, Malatya ve Diyarbakır- bu amaçla ziyaret ettik.

Köprülü ailesi eserleri sadece Türkiye sınırları içerisinde değil; Romanya, Makedonya, Yunanistan, Sırbistan, Slovakya, Ukrayna ve Suriye hudutları dâhilinde de bulunmaktadır. Şüphesiz bunlar içerisinde gidilmesi gereken en önemli yer Köprülü ailesinin menşei olan Arnavutluk'tu. Bu amaçla Köprülü'nün doğum yeri olan Berat iline bağlı Roznik (Roshnik/Roşnik) köyünü ziyaret ettik ve gerekli araştırmaları yaptık. Ayrıca Makedonya'nın Köprülü (Veles) şehrine de bu amaçla giderek yerinde araştırmalarda bulunduk.

Bu sırada Arnavutluk Arşiv Dairesi'nde Köprülü ailesiyle ilgili on dört belge tespit ettik. Ancak yaz tatili olması nedeniyle, daha sonra alabileceğimiz söylenerek belgeler tarafımıza verilmedi.¹⁵ Makedonya Arşiv Dairesi'nde ise başkanıyla görüşmemize rağmen kataloglar gösterilmedi. Yaz tatili gerekçe gösterilerek yardımcı olabilecek kimsenin olmadığı ifade edildi.

Türkiye sınırları yakınındaki tarihî hac yolu üzerinde bulunan, şimdilerde Suriye sınırları içerisinde kalan Köprülü Mehmet Paşa'nın şehir hâline getirdiği Cisir-i Şuğur ve İdlîb şehirlerine gitme plânımız ise, burada iç savaşın çıkmasıyla akîm kaldı. Ekonomik şartlar ve zaman darlığı nedeniyle Suriye'nin yanında Slovakya, Ukrayna, Sırbistan, Romanya ve Yunanistan'a da gidemedik.

Bu seyahatlerde, daha önce elde edilen veriler kapsamında eserleri yerinde fotoğrafladık ve bunların kamera kayıtlarını yaptık. Ancak elimizdeki bilgilerde varlığı sâbit olan bazı eserler, yerinde bulunamadı veya bunların değişime uğradıkları görüldü. Mevcut verilerle gördüklerimizi karşılaştırırken, daha sağlıklı bir sonuca ulaşabilmek için, Türkiye sınırları içerisinde, öncelikle gittiğimiz yerlerin Belediye Başkanlarıyla, Vakıflar Bölge Müdürleriyle, yurt dışında da vakıf eserleriyle ilgilenen İslâm Birliği Başkanlarıyla, ayrıca TİKA yetkilileriyle görüşerek onların envanterindeki bilgilerle elimizdekilerini karşılaştırdık. Buna ilâveten eserlerin bulunduğu mahallin çevre sakinlerinden ileri yaşıta olanlarına danışarak, mevcut olan veya olmayan yapılar hakkında bilgiler elde etmeye gayret ettik.

Diğer taraftan söz konusu eserlerden yurt dışında olanların durumuyla ilgili Ekrem Hakkı Ayverdi'nin 1975'li yıllarda yerinde yaptığı tedkîkler, çalışmamız için

¹⁵ Daha sonra alınabileceği söylenen bu belgelerin bir kısmı bir süre sonra Arnavutluk'taki Nuh Tokçelik adlı arkadaşımız aracılığıyla tarafımıza ulaştırıldı. Ancak gönderilenlerin büyük çoğunluğu, talep ettiğimiz belgeler değildi. Belgelerle katalog arasında bir uyumsuzluğun olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Arşiv yetkilileri de böyle bir karışıklığın olabileceğini belirtmişler.

önemli bir kaynak teşkil etmiştir. Ayrıca yurt içindeki eserlerin şimdiki durumuyla ilgili yerel araştırmacılar ve akademisyenler tarafından bir takım araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Tezimizde ulaştığımız sonuçlar, bu araştırmalardaki verilerle mukayese edilmiş ve yeri geldikçe ortaya çıkan farklılıklara işaret edilmiştir.

~ ~ ~ ~

Çalışmamızın birinci bölümünde öncelikle Köprülü ailesinin menşei meselesi ele alındı. Daha sonra da Köprülü ailesinden vakıf kuran sekiz kişinin siyâsî hayatlarına ve şahsiyetlerine değinildi. Bunlar; Köprülü Mehmet Paşa, Köprülü'nün eşi Ayşe Hanım, Fâzıl Ahmet Paşa, Fâzıl Mustafa Paşa, Numan Paşa, Abdullah Paşa, el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa ve Mehmet Âsım Bey'dir.

Tezin ikinci bölümünde “vakıf” kavramı üzerinde durulduktan sonra, aile vakıflarının Osmanlı hukûkündaki konumu değerlendirildi. Müteakiben Köprülü ailesinin vakıflarını hangi bütçeyle kurulduğu ve bunların gelir kaynaklarının neler olabileceği üzerinde duruldu. Bu bölümde, Köprülü ailesi vakıf eserleri ikili bir tasnife tâbi tutuldu ve öncelikle Türkiye dışında bulunan eserler ülke ülke değerlendirildi. Akabinde Türkiye içerisinde bulunan eserler; İstanbul, İzmir, Bilecik, Çanakkale, Karabük, Amasya, Samsun, Tokat, Diyarbakır ve Malatya başlıkları altında ele alındı.

Araştırmanın üçüncü bölümünde ise, Köprülü ailesi vakıflarının gelir kaynakları; vakıflardaki görevlilerin sayıları, maaşları, nitelikleri ve azil sebepleri; vakıfların yönetimi ve vakıf mütevellîleri belirtilmeye gayret edildi.

Dördüncü bölümde, Köprülü ailesi vakıflarının hizmet alanları, “dînî”, “ilmî”, “askeri”, “beledî” ve “iktisâdî” adlı beş ana başlık altında incelendi.

Tezin beşinci bölümünde, Osmanlı Devleti'nde bir aile vakfının kuruluşu, gelişimi ve bu vakıfların ailenin devlet içerisindeki siyasî konumuna etkisi “Köprülü ailesi vakıfları” örneğinden hareketle değerlendirilmeye çalışıldı. Meselenin bir diğer boyutu da, farklı etnik unsurdan gelen ailenin “devşirme” yöntemiyle Osmanlı Devleti'nde çok uzun süre hizmet etmesinin sebepleri ve sonuçları üzerinde duruldu.

Ayrıca bu bölümde vakıf belgelerinden, kroniklerden ve mezar taşlarından edinilen bilgiler değerlendirilerek Köprülü ailesinin bir soy ağacı çıkarılmaya çalışıldı. Bunun yanı sıra yurtiçinde ve yurtdışında hâlen varlığını sürdüren Köprülü

ailesi mensuplarıyla görüşölmeye çalışıldı; soy ağacı konusunda fikir teâtisinde bulunuldu. Tarafımızdan çıkarılan bu şecere ile Köprölü ailesinin yaşayan üyelerinin hazırladığı ve Yılmaz Öztuna'nın yayınladığı şecereler, mukayeseye imkân vermek niyetiyle çalışmaya dâhil edildi.

Araştırmada kullanılan vakfiyelerin tümünün transkripsiyonları, okuyucuların ana metinle karşılaştırma yapabilmesi için ekler kısmına konuldu. Ayrıca Köprölü ailesinin vakıflarının şimdiki durumlarını yansıtan her esere ait en az bir resim eklere ilâve edildi.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÖPRÜLÜ AİLESİ VE MENŞEİ

1.1. KÖPRÜLÜ AİLESİNİN MENŞEİ

Köprülü ailesinin kurucusu Mehmet Paşa, düzenlettirmiş olduğu 1070/1660 tarihli vakfiyede, “*Arnavud Belğiradı*¹⁶ *kazâsına tâbi benim vatan-ı aslîm olan Rodnik (روڊنيک) nâm karye*” ifâdesiyle doğum yerine işaret etmektedir.¹⁷ Bu yerin adı, aynı vakfiyenin bir başka sayfasında¹⁸ ve Mehmet Paşa’nın 1071/1661 tarihli bir diğer vakfiyesinde¹⁹ “Roznik” (روزنيک) şeklinde yazılmıştır. Biz kelimenin “Roznik” şeklinde olması gerektiğini düşünmekteyiz. Çünkü kelime bu şekliyle vakfiyelerde daha çok geçmektedir; ayrıca bu okuyuş söz konusu yerin bugünkü yazılış biçimi “Roshnik”e daha yakın görünmektedir. Öte yandan, Arnavutların bugünkü telaffuz şekli olan “Roşnik”e tamamıyla uygun düşen “روشنک” şeklinde yazım ise, 17 Ramazan 1104/22 Mayıs 1693²⁰ ve 19 Rebiülevvel 1143/2 Ekim 1730²¹ tarihli belgelerde yer almıştır.

Vakfiyedeki “**vatan-ı aslî**” ifâdesi, Köprülü’nün doğduğu yeri gösterebilir mi? Zîrâ bu kavramdan, günümüzdeki yaygın kullanımıyla anne-babanın vatanı mı; yoksa kişinin doğduğu yer mi anlaşılmalıdır? Bu noktada, Mehmet Paşa’nın oğlu Fâzıl Ahmet Paşa’nın 1089/1678 tarihli vakfiyesinde geçen “*vilâyet-i Anadolida*

¹⁶ Sırların buraya Belgrad demelerinden dolayı “Arnavud Belgradı” adıyla anılmakla birlikte, “Berat” ismiyle meşhûrdur. 1417 yılında Osmanlı hâkimiyetine giren şehir, XX. yüzyıl başlarında Yanya vilâyetine bağlı sancak merkezi iken, 1912’de Balkan savaşları ile Osmanlı’dan ayrılarak Arnavutluk sınırları içerisinde kalmıştır. Bkz. Muhteşem Giray, “Berat”, **DİA**, c.V, İstanbul, 1992, ss. 473-475; Pars Tuğlacı, **Osmanlı Şehirleri**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985, s. 327.

¹⁷ KK, V, 1/2444, vr. 21b-22a. Köprülü Mehmet Paşa’nın doğum yeri hakkında vakfiyedeki ifâdeye en yakın bilgiyi Şemseddin Sâmî şu şekilde vermektedir: “*Köprülü, Arnavutluk’un Berat sancağına bağlı Timuriçe kazası köylerinden birinde dünyaya gelmiştir.*” Bkz. Şemseddin Sâmî, **Kâmûsu’l-A’lâm**, c. V, Mihran Matbaası, İstanbul, 1314, s. 3907. (Bundan sonra “Kâmûsu’l-A’lâm” şeklinde gösterilecektir).

¹⁸ KK, V, 1/2444, vr. 7a.

¹⁹ KK, V, 3/2446, vr. 10b, 29a. 831/1427-1428 tarihli Arnavutluk’un ilk tahrir defterinde, burası “روزنيک” şeklinde yazılmış; bu da tahriri neşreden Halil İncalcık tarafından “Rojnik” şeklinde okunmuştur. Halil İncalcık, **Sûret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s. 56.

²⁰ BOA, A. E. II. AHMED 15.1607.

²¹ BOA, HAT. 1447.37.

vatan-ı aslîleri olan Köprü demekle ma'rûf kasaba-i Kedeğra"²² ifâdesi, kavramın açıklanmasına bir ışık tutabilir. Ahmet Paşa, Köprü'de doğduğuna göre;²³ bu da bize "**vatan-ı aslî**" tabirinin asıl doğum yerine işaret ettiğini gösterebilir.

Köprülü ailesi hakkında bilgi veren dönemin kronikleri, Mehmet Paşa'nın doğum yerini belirtmezken, sadece menşeinin "Arnavut" olduğunu söylemekle yetinmektedirler. Ancak, Köprülü ailesinin tarihini yazan XVIII. yüzyıl yazarlarından Behcetî Seyyid İbrahim Efendi (v.1738?), Mehmet Paşa'nın asıl doğum yerinin Rumeli'deki "Köprü" kasabası olduğunu belirtmektedir. Hatta Behcetî, bilgisinden o kadar emindir ki Osmanzâde Ahmet Tâib'in Hadîkatu'l-Vüzerâ'da Köprülü Mehmet Paşa'ya "**Arnavudu'l-asl**" demesini hatalı bulmaktadır.²⁴ Mehmet Paşa'nın torunlarından Hâfız Ahmet Paşa'nın imâmlığını yapmış ve ailenin çok yakınında bulunmuş olan Behcetî'nin²⁵ XVII. yüzyılın ikinci yarısı kaynaklarında yer almayan bu bilgiyi, hangi kaynağa dayanarak söylediğini bilemiyoruz.²⁶ Diğer taraftan, XVIII. yüzyıl ilk yarısı tanıklarından Dimitri Kantemir ise Mehmet Paşa'ya "Köprülü" lakabının, Rumeli'deki "Köprülü" beldesine izâfeten verildiğini belirtmektedir.²⁷

Rumeli'de "Köprü" ve "Köprülü" adıyla iki belde bulunmaktadır: "Köprü", Niş ile Belgrad arasında bir kasabadır. Mehmet Paşa, burada bir köprü yaptırmıştır.²⁸ Behcetî'nin Köprülü ailesinin menşeinin burası olduğunu söylemesi, bununla ilgili olabilir. "Köprülü" ise, Köprülü ailesinden Hâfız Ahmet Paşa'nın eserlerinin bulunduğu, bugün "Veles" adıyla Makedonya sınırları içerisinde yer almaktadır.

²² KK, V, 4/2447, vr. 5b.

²³ Silahdâr, **Tarih**, c. I, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928, s. 658 (Bundan sonra "Silahdâr" şeklinde gösterilecektir); Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, haz. Orhan Şaik Gökyay, I. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Şubat 1996, s. 117 (Bundan sonra "Evliya Çelebi" şeklinde gösterilecektir).

²⁴ Behcetî Seyyid İbrahim Efendi, **Tarih-i Sülâle-i Köprülü**, Köprülü Kütüphanesi, Fâzıl Ahmet Paşa Kısım, nr. 212, vr. 2b. (Bundan sonra "Behcetî" şeklinde gösterilecektir.)

²⁵ Behcetî, vr. 185b; Hâfız Ahmet Paşa'nın 1150/1737 tarihli vakfiyesinde Behcetî'nin ismi "Seyyid İbrahim Efendi bin Abdilkâdir" şeklinde geçmekte; "Behcetî" mahlası kullanılmamaktadır. KK, V, 6/2449, vr. 10b.

²⁶ Behcetî, Mehmet Paşa'nın Rumeli'deki Köprü'de, eşinin de Anadolu'daki Köprü'de doğmalarını ilginç bir tesadüf olarak değerlendirmektedir. Behcetî, vr. 2a.

²⁷ Dimitri Kantemir, **Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi**, çev. Özdemir Çobanoğlu, Cumhuriyet Kitapları, II. Kitap, 6. Baskı, Mart 2005, s. 886, 7 numaralı dipnot.

²⁸ Ekrem Hakkı Ayverdi, Aydın Yüksel, Gürbüz Ertürk, İbrahim Numan, **Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri**, c. III, III. Kitap (Yugoslavya), İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1982, s. 90.

Diğer taraftan Mehmet Paşa'nın doğum yeri Roznik (Roshnik/Roşnik) değil de Behcetî'nin iddia ettiği gibi "Köprü" ise, ailenin dördüncü neslinden torun Hâfız Ahmet Paşa'nın kendi imâmını düzeltmesi gerekmez miydi? Ancak şu da olabilir: Ailenin "Arnavut" olduğu husûsu büyük bir kuvvetlilik arz etmesi nedeniyle, "Köprülü" lakabı, Behcetî'yi ve Kantemir'i, Mehmet Paşa'nın memleketinin Rumeli'deki "Köprü" veya "Köprülü" kasabası olduğu kanaatine götürmüştür. Buna karşın, aynı yüzyıl kaynaklarından Osmanzâde Ahmed Tâib, bu lakabın Köprülü'ye Anadolu'daki Köprü (Vezirköprü) kasabasını vatan edinmesi nedeniyle verildiğini belirtmektedir.²⁹

Köprülü Mehmet Paşa'nın doğum yeri, vakfiyesinden hareketle "Roznik" (Roshnik/Roşnik) olduğuna göre, o buradan İstanbul'a nasıl gelmiştir? Bu konuda kaynaklarda şimdilik açık bir ifâdeye rastlanmamaktadır. Tarihçiler tarafından onun Arnavut asıllı³⁰ olduğu ifâde edilmesine rağmen, XX. yüzyıl araştırmacılarından Amasya Tarihi yazarı Hüseyin Hüsâmeddin, Köprülü Mehmet Paşa ailesinin, Anadolu'daki Köprü kasabasının yerleşik sülâlelerinden biri olduğunu iddia etmektedir. Eserinin bir yerinde Mehmet Paşa'nın baba adının Sinan,³¹ başka bir yerinde Köprü'yü vatan edinmiş olan Arnavut Hüseyin Ağa³² olduğunu belirtmektedir. Buna karşın aynı yazar, kitabının bir başka yerinde Köprülü Mehmet Paşa'nın Arnavud Belgradı'na bağlı Roznik adlı köyden devşirilmiş bir kul olduğunu söyledikten sonra onun Köprü'de doğduğunu ifâde etmektedir.³³ Birbirinden farklı bu ifâdeler bize, Hüseyin Hüsâmeddin'in Mehmet Paşa'nın doğum yerinin ve milliyetinin ne olduğu husûsunda emin olmadığını göstermektedir. İsmail Hâmi Danişmend ise, kaynak belirtmeden Mehmet Paşa'nın annesinin Türk olduğunu kaydetmektedir.³⁴

²⁹ Osmanzâde Ahmet Tâib, **Hadîkatü'l-Vüzerâ**, Ceride-i Havadis, İstanbul, 1271, s. 104. (Bundan sonra "Hadîkatü'l-Vüzerâ" şeklinde gösterilecektir).

³⁰ Silahdâr, c. I, s. 225; Evliya Çelebi, I. Kitap, s. 117.

³¹ H. Hüsâmeddin, **Amasya Tarihi**, c. I, Hikmet Matbaası, Dersaadet, 1327-1330, s. 380. (Bundan sonra "Amasya Tarihi" şeklinde gösterilecektir).

³² Amasya Tarihi, c. IV, Necm-i İstikbâl Matbaası, İstanbul, 1928, s. 69.

³³ Yazar, milliyetçilik hissiyle olsa gerek, Köprülü'nün Türk anasının sütüyle beslendiğini, Türk kafasıyla büyüdüğünü ve Amasyalıların himmetiyle yükseldiğini ifâde etmektedir. Amasya Tarihi, c. IV, s. 196.

³⁴ İ. Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, c. III, Türkiye Yayınları, İstanbul, 1975, s. 429 (Bundan sonra "Danişmend" şeklinde gösterilecektir).

Mehmet Paşa'nın Arnavut olduğuna dâir en güçlü delillerden biri, onun sarayda görev yaptığı süre boyunca Arnavut ve Boşnak unsurlar tarafından sürekli korunmuş olmasıdır. Nitekim o, Arnavut hemşehrisi Kasım Ağa'nın³⁵ (v.1070/1659-1660) girişimleriyle sadrazam olabilmıştır. Osmanlı Devleti'nde devşirme sisteminin bir sonucu olarak, bir cephede Arnavut-Boşnak dayanışması varken; bir tarafta da Gürcü-Abaza-Çerkez birlikteliği vardı. Her iki unsur arasında sürekli bir mücadeleden söz edilebilir. Bu cümleden Köprülü Mehmet Paşa'nın saray içerisinde yükselmesinde, sadrazamlardan Boşnak Hüsrev Paşa'nın (1628-1631), Arnavut Tabanı Yassı Mehmet Paşa'nın (1632-1637) ve Arnavut Kara Mustafa Paşa'nın (1638-1644) etkileri olmuştur.³⁶

Osmanlı Devleti'nin yükselmesinde Arnavut devşirmelerin önemli bir rolü bulunmaktadır ki, o dönemde sadrazamların birçoğu Arnavut asıllı idiler. Arnavutlar; köylü, mütevâzi, gayretli ve meslek sahibi kimselerdi. Zaten “devşirme” yapılırken özellikle köylüler tercih edilmekteydi. Arnavutların örf ve âdetleri, sadece kendilerini düşünmemeyi, başkaları için de yaşamayı gerektirmekteydi. Dolayısıyla bunların karakter itibarıyla Türklerle benzerlikleri vardı. Bu bakımdan her biri, Osmanlı'nın sâdık hizmetkârlarıydı ve her yönden Osmanlı'ya bağlıydılar.³⁷ Nitekim Köprülü Mehmet Paşa, can güvenliğini kendine yakın hissettiği yukarıda nitelikleri zikredilen Arnavut ve Boşnaklardan oluşan, sayıları iki bini bulan bir muhâfız birliğine emânet etmişti.³⁸

³⁵ 1032/1622-1623'de mimârbaşı, Zilkâde 1061/Ekim-Kasım 1651'de Vâlide Sultan kethüdâsı oldu. Köprülü Mehmet Paşa'nın yaptığı hizmetlerin birçoğunda onun katkısı vardır. Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmânî**, haz. Nuri Akbayar, (Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, c. III, İstanbul, Haziran 1996, s. 872 (Bundan sonra “Sicill-i Osmânî” şeklinde gösterilecektir). Semavi Eyice, “Kasım Ağa”, **DİA**, c. XXIV, İstanbul, 2001, ss. 539-540.

³⁶ Metin Kunt, **Koprulu Years (1656-1661)**, Princeton University, 1971, ss. 37-41, 147-152.

³⁷ Paul Coles, **Avrupa'da Osmanlı Tesirleri**, çev. Vecdi Bürün, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1975, s. 196.

³⁸ Daha sonra oğlu sadrazam Fâzıl Ahmet Paşa'yı da “Deliler” adındaki bu muhâfız birliği korumuştur. Bunlar, sadrazamın önünde yaya olarak yürür ve divana gittiği zaman kendisine yer açtırırlardı. Köprülü, Arnavut oldukları için bunları çok severdi. Dönemin tanıklarından Galland, “Deliler” hakkında şu bilgiyi vermektedir: “*‘Deli’ sözü Türk dilinde mecnûn manasına gelir; fakat bundan adamların gerçekten ‘deli’ oldukları manası çıkarılmamalıdır. Kendilerini tehlikeye atmak husûsunda gösterdikleri azim ve inattan, nefislerini tehlikeye pervâsızca atışları dolayısıyla bunlara ‘deli’ denilmektedir.*” Antonie Galland, **İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar (1672-1673)**, Şerhlerle Yayınları Charles Schefer, çev. Nahid Sırrı Örik, c. I-II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, c. I, s. 98, 105 numaralı dipnot ve s. 117. Ayrıca bkz. Ricaut,

Arnavutların Osmanlı ile yakınlaşmalarının bir sonucu olarak, dağlık kesimde yaşayanlarının topluluklar halinde İslâmiyet’i kabul ettikleri görülmektedir. Bunların Osmanlı Devleti’nin merkezine doğru yönelmeleri, devlet bünyesindeki Arnavut idâreci zümreyi kuvvetlendirmektedir.³⁹ Kendisi de Arnavut olan Koçi Bey,⁴⁰ Pâdişâh’a sunduğu raporda, Arnavutlar hakkında şunları dile getirmektedir: “*Biri on beş ‘kılıç’ a⁴¹ denk gelecek kadar cesurdur; en kötüsüne bile Pâdişâh iltifat edip ‘dirlik’ verse, savaşlarda arslan kesilir.*”⁴² Bahsedilen bu gerekçelerle Köprülü Mehmet Paşa’nın devlet yönetimindeki kademeleri bir bir tırmanarak zirveye ulaştığı söylenebilir.

Köprülü’nün “devşirme” olduğuna dâir herhangi bir bilgiye dönemin kroniklerinde rastlanılmamıştır. Bu noktada, onun “devşirme” olup-olmadığı konusuna anne-baba adından hareketle bir açıklama getirilebilir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Mehmet’in baba adından dönemin birincil kaynaklarında bahsedilmemektedir. Ancak sonraki kaynaklardan Behcetî’nin 1732’de yazmaya başladığı kabul edilen “Tarih-i Sülâle-i Köprülü” adlı eserinde, Köprülü Mehmet’in baba adının “Hasan Çelebi ibn-i Ali”⁴³ olduğu kaydedilmektedir. Yazma nüshada “Hasan Çelebi ibn” adının üstüne “Mustafa Alaybeyi ibn” isminin sonradan konulduğu anlaşılmaktadır. Ancak sonradan bu ifâdenin üzeri çizilmiştir. Metin Kunt’un bu durumu izah ederken üste yazılan ismin bir başka kalem tarafından yazıldığını söylemesi⁴⁴ kanaatimizce doğru değildir. Bununla beraber, Kunt’a göre Behcetî’nin yazılan şeyi sonradan çizmesi, onun bu bilgisinden yeterince emin

Türklerin Siyasî Düsturları (1686), haz. M. Reşat Uzmen, Tercüman 1001 Temel Eser, trs., s. 311.

³⁹ Coles, ss. 200-201.

⁴⁰ Bkz. Ömer Faruk Akün, “Koçi Bey”, **DİA**, c. XXVI, Ankara, 2002, s. 143.

⁴¹ Bir tımar veya zeâmetin çekirdeğini teşkil eden kısma verilen isim. Tahrîr ve İcmâl defterlerinde dirlikler adet itibarıyla “kılıç” olarak kayıtlıdır. Her “kılıç”, bir sipâhiyi gösterir. Bkz. Mithat Sertoğlu, **Osmanlı Tarih Lügati**, Enderûn Kitabevi, İstanbul, 1986, ss. 184-185.

⁴² **Koçi Bey Risâlesi**, haz. Zuhuri Danışman, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972, ss. 72-73.

⁴³ Behcetî, vr. 2a. Fatih Gölçek, “*Hasan Hüseyin ibn-i Mustafa Ali ibn*” şeklinde okumuştur. Bkz. Behcetî Seyyid İbrahim Efendi, **Tarih-i Sülâle-i Köprülü**, haz. Mehmet Fatih Gökçek, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 3. Metin Kunt, ismin tamamını “*Hasan Çelebi ibn-i Mustafa Alaybeyi ibn-i Ali*” şeklinde okumuştur. Bkz. Kunt, **Koprulu Years**, s. 34. Uzunçarşılı, Behcetî’ye atfen Köprülü’nün baba adının Hüseyin; dede adının Ali olduğunu söylemektedir. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, c. III- IV-V, Ankara, trs., ss. 414-415.

⁴⁴ Kunt, **Koprulu Years**, s. 34.

olmadığını göstermektedir. Kunt'un bu değerlendirmesine katılıyoruz. Çünkü Behcetî'nin eserinin bütününe göz attığımızda, en çok hâşiye düştüğü yerin Köprülü kısmı olduğu görülmektedir. O hâlde, bütün bunlar, onun, Köprülü Mehmet Paşa hakkında yeterli bir bilgiye sahip olmadığını gösterebilir. XVIII. yüzyıl tarihçilerinden Hüseyin Ayvansarayî (v.1787) kaynağını zikretmeden "Mecmûa-i Tevârih" adlı eserde, Köprülü'nün baba adının "Abdullah el-Mostârî" olduğunu belirtmektedir.⁴⁵ Yine bu dönem yazarlarından Müstakimzâde'ye (v.1787) göre Köprülü'nün baba adı "Abdullah"tır.⁴⁶

Osmanlı'da devşirilen kişilerin baba adı için önce, "Abdullah" sonra "Abdülmennân" isimlerinin kullanılmış olması dikkat çekici bir konudur. İlk dönemlerde devşirilen çocuklara ise "Ali", "Hasan", "Mehmet" ve "Hüseyin" gibi adlar verilmekteydi.⁴⁷ Bu çerçevede Mehmet Paşa'nın ve babasının ismi söz konusu uygulamayla bağdaşmaktadır. Mehmet Paşa, vakfiyelerinde kendi anne-babasının isminden bahsetmemektedir. Eğer o, devşirme olmasaydı vakfiyelerinde bir şekilde anne ve baba adını zikreder; okunan duaların onların da ruhlarına gönderilmesini şart koşardı. Çünkü Mehmet Paşa'dan başka vakıf kuran aile üyeleri, vakfiyelerinde ailelerinin ruhları için dua okunmasını özellikle şart koşmuşlardır.⁴⁸

Netice itibariyle kanaatimizce, Köprülü Mehmet Paşa, Arnavutluk'un Berat iline bağlı Roznik (Roshnik/Roşnik) köyünde doğmuş, Arnavut bir ailenin çocuğudur. Saraya nasıl intisap ettiği çok açık olmamakla birlikte "devşirme" olduğu anlaşılmaktadır. Rumeli'deki "Köprü" veya "Köprülü" beldeleriyle bulunduğu görevleri gereği alakadârdır. Anadolu'daki Köprü (Vezirköprü) kasabası ise eşinin memleketidir; dolayısıyla vatan edindiği bir yerdir.

⁴⁵ Hâfız Hüseyin Ayvansarayî, **Mecmûa-i Tevârih**, haz. Fahri Ç. Derin, Vahid Çabuk, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1985, s. 347.

⁴⁶ Bkz. Uzunçarşılı, c. IV, s. 415, 1 numaralı dipnot (Mecelletü'n-Nisab'a atfen)

⁴⁷ Metin Kunt, "Osmanlı Dirlik-Kapı Düzeni Kul Kimliği", **Tarih Eğitimi ve Tarihte "Öteki" Sorunu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 162-166. Osmanlı Devletinde sonradan ihtidâ eden kişilerin baba adı "Abdullah" olunca ilgili şahıslara da "veled-i Abdullah" denirdi. Heath Lowry, İsmail E. Erünsal, **Yenice-i Vardar Evrenos Hanedanı: Notlar ve Belgeler**, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 117, 224 numaralı dipnot. Abdulkadir Özcan, "Devşirme", **DİA**, c. IX, İstanbul, 1994, s. 254-257.

⁴⁸ KK, V, 5/2448, vr. 13b; KK, V, 7/2450, vr. 7a; KK, V, 10/2453, vr. 5b; VGMA, 604.208.303.

1.2. KÖPRÜLÜ AİLESİ

Osmanlı Devleti teşkilatında zaman zaman bazı ailelerin etkin oldukları görülmektedir. İşte bu ailelerden biri de XVII. yüzyıl ikinci yarısına damgasını vurmuş olan Köprülü ailesidir. Adı geçen ailenin ilk ismi beş sene bir ay on beş gün sadrazamlık yapan Köprülü Mehmet Paşa'dır (v.1071/1661). Mehmet Paşa'nın vefâtından sonra oğlu Fâzıl Ahmet (v.1087/1676) babasının yerine geçmiş ve bu görevi on beş sene sürdürmüştür. Fâzıl Ahmet Paşa'nın vefâtı üzerine, Köprülü'nün evlatlığı ve damadı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa⁴⁹ 1087/1676 yılında sadâret makamına getirilmiş ve 1095/1683 yılında idamına kadar bu görevi sürdürmüştür. Kara Mustafa Paşa'yı da aileye dâhil ettiğimizde, kesintisiz yirmi yedi yıl üç ay sadrazamlığın Köprülü ailesinde kaldığı görülmektedir (1656-1683).

Viyana bozgununu müteâkiben Köprülü ailesi saygınlığını yitirmiş; aile üyeleri ve onların yakınları önemli görevlerden uzaklaştırılmışlardır. Ancak bu durum uzun sürmemiş; Köprülü ailesine yapılan haksızlığın ortadan kaldırılması adına ve buna ilâveten, kendilerine duyulan ihtiyacın da etkisiyle, aile tekrar eski konumunu elde etmiştir. Bu cümleden Köprülü Mehmet Paşa'nın damatlarından biri olan Abaza Siyâvuş Paşa⁵⁰ 1687-1688 yıllarında beş ay dokuz gün sadâret görevinde bulunmuştur. Siyâvuş Paşa'nın İstanbul'da büyük bir isyan sonucu öldürülmesinden

⁴⁹ 1044/1634-1635 yılında Merzifon'un Marınca -yeni adı: Kara Mustafa Paşa- köyünde doğdu. Babası Oruç Bey'in IV. Murat'ın Bağdat kuşatmasında (1638) şehit olması üzerine, dört yaşında iken, babasının arkadaşı Köprülü Mehmet Paşa tarafından evlatlık alındı. Daha sonra Köprülü'nün damadı olan Merzifonlu, onun silahdârlığını ve telhisçiliğini yaptıktan sonra, çeşitli kademelerde yöneticilik görevlerinde bulundu. Fâzıl Ahmet Paşa'nın vefâtıyla 28 Şaban 1087/5 Kasım 1676 yılında sadrazam oldu. Viyana bozgunu (1683) üzerine 6 Muharrem 1095/25 Aralık 1683'te idam edildi. Bkz. Abdulkadir Özcan, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa", **DİA**, c. XXIX, Ankara, 2004, ss. 246-249.

⁵⁰ Siyâvuş Paşa, Köprülü Mehmet Paşa'nın azatlı kölelerinden biriydi. Onun ve oğlu Fâzıl Ahmet Paşa'nın sadrazamlığında çeşitli devlet kademelerinde görev yaptı. Köprülü'nün damatlarından Merzifonlu Kara Mustafa Paşa sadâretinde silahdâr ağası oldu. Ancak Viyana bozgunundan (1683) sonra, Köprülü ailesinin gözden düşmesiyle o da görevinden uzaklaştırıldı. Ancak bir süre sonra o, 16 Zilkâde 1098/23 Eylül 1687 tarihinde sadrazam oldu. Beş ay dokuz gün bu görevi sürdükten sonra, çıkan bir isyan sırasında 27 Rebiülevvel 1099/31 Ocak 1688 tarihinde öldürüldü. Söz konusu isyanda Köprülü'nün kızı olan eşi de rehin alındı. Mustafa Nuri Paşa, c.I-II, s. 287; İsâ-zâde, **Tarih**, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 207-208 (Bundan sonra "İsâ-zâde" şeklinde gösterilecektir); Caroline Finkel, **Rüyadan İmparatorluğa İstanbul**, çev. Zülâl Kılıç, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, s. 267; Fikret Sarıcaoğlu, "Siyâvuş Paşa", **DİA**, c. XXXVII, İstanbul, 2009, ss. 313-315.

sonra hüküm süren karışıklıklar, Köprülü Mehmet Paşa'nın diğer oğlu Fâzıl Mustafa Paşa'nın sadrazam olmasına yol açmıştır (1689). O, bu görevini, 1691'de Osmanlı-Alman savaşında şehit oluncaya kadar bir yıl dokuz ay on iki gün sürdürmüştür. Daha sonra Köprülü Mehmet Paşa'nın kardeşi Hasan Ağa'nın oğlu Amcazâde Hüseyin Paşa,⁵¹ 1697-1702 yılları arası dört sene on bir ay on bir gün sadrazamlık yapmıştır. Sekiz yıl sonra 1710'da Fâzıl Mustafa Paşa'nın en büyük oğlu Numan Paşa, sadrazamlık makamına getirilmişse de bu mevkide ancak iki ay iki gün kalabilmiştir. Söz konusu aileden başka sadrazam çıkmamakla birlikte vezirlik rütbesiyle önemli görevler îfâ edenler de olmuştur. Bunlar; Fâzıl Mustafa Paşa'nın oğulları Esad Paşa (v.1726), Abdullah Paşa (v.1148/1735); Abdullah Paşa'nın oğlu Abdurrahman Paşa (v.1734) ve Numan Paşa'nın oğlu el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa'dır (v.1182/1769). Neticede, XVII. yüzyılın ortalarından XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar Köprülü ailesine mensup olanların yaklaşık yüz yıl boyunca yönetimde etkin oldukları görülmektedir.

Köprülü Mehmet Paşa'nın damatları sadrazamlar Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (v.1095/1683) ile Siyâvuş Paşa (v.1099/1688) ve Köprülü'nün yeğeni Amcazâde Hüseyin Paşaların (v.1114/1702) Mehmet Paşa ile kan bağlarını dikkate alarak, araştırmamızda, bunları, Köprülü ailesine dâhil etmedik. Köprülü Mehmet Paşa ve erkek tarafından onun soyunu takip edenleri tezimiz içerisinde ele aldık. Bu çalışmamızda, Mehmet Paşa, oğulları ve torunlarından vakıf kuranların siyasî hayatları ve dönemleri ele alındıktan sonra vakıfları incelenecektir. Şimdi öncelikle onların siyasî hayatlarını ele almaya çalışalım.

⁵¹ Fâzıl Ahmet Paşa döneminde, "Amcazâde" lakabıyla bilinmeye başlanmıştır. 1644'te Köprü (Vezirköprü)'de doğdu. Çeşitli kademelerde görev yaptıktan sonra Viyana bozgununda Köprülü ailesinin görevlerden el çektilmesiyle, Şehrîzor beylerbeyliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırıldı. 1691'de İstanbul kaymakamı, 1694'te Kaptan-ı Derya; 1696'da Belgrad muhâfızı oldu. 1697'de sadâret makamına getirildi. Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'yle arasındaki uyumsuzluk nedeniyle Pâdişâh II. Mustafa'dan azlini istedi. Eylül 1702'de görevinden ayrıldıktan kısa bir süre sonra vefât etti. Bkz. Münir Aktepe, "Amcazâde Hüseyin Paşa", **DİA**, c. III, İstanbul, 1991, ss. 8-9; Daha fazla bilgi için bkz. Selim Hilmi Özkan, **Köprülü Amcazâde Hüseyin Paşa**, Vezirköprü Belediyesi Yayınları, trs., ss. 1-22.

1.2.1. Köprülü Mehmet Paşa (v.1072/1661)

1.2.1.1. Köprülü Mehmet Paşa'nın Siyasî Hayatı ve Dönemi

Köprülü Mehmet, düzenlettirdiği vakfiyesinde, asıl vatanının Arnavutluk'un Berat kazasına bağlı "Roznik" köyü olduğunu yukarıda zikretmiştik.⁵² Doğum tarihi hakkında dönemin kroniklerinde bir bilgiye ulaşılammıştır. Ancak devrin en önemli kaynaklarından biri olan Karaçelebizâde, eserinde, Köprülü'nün vefât ettiğinde doksan yaşını geçmiş olduğunu belirtmektedir.⁵³ Buna karşın, Silahdâr Tarihi'nde, Köprülü'nün vefât ettiğinde seksen altı yaşında olduğu kayıtlıdır.⁵⁴ O halde Köprülü Mehmet Paşa 1661 yılında vefât ettiğine göre, onun doğum tarihinin 1570-1575 yılları arasında olduğu söylenebilir.

Köprülü Mehmet'in doğum yeri, sülâlesi ve saraya nasıl girdiği hakkındaki bilgiler yukarıda tartışılmıştır. Bu konularda, elimizde net bilgiler mevcut olmamakla birlikte, Köprülü'nün hayatını, saray içerisinde yükselmeye başladığı andan itibaren takip edebilmekteyiz. O, IV. Murat zamanında (1623-1640) hassa aşçılarından iken, Hasodalı Hüsrev Ağa'nın aracılığıyla, Enderûn'a büyük odalı zümresine yükseldi. Daha sonra, Hazine-i Âmire'ye geçen Köprülü'ye, uyum problemi nedeniyle⁵⁵ sipahîlik verilerek, taşraya gönderildi. 1033/1623-1624'te Hüsrev Ağa Yeniçeri Ağası olunca, Köprülü tekrar onun hizmetine girdi; Hüsrev Ağa'nın sadrazam (1628-

⁵² Bu konu, yukarıda "Köprülü Ailesinin Menşei" başlığı altında tartışılmıştır.

⁵³ Karaçelebizâde Abdulaziz Efendi, **Ravzatu'l-Ebrâr Zeyli**, haz. Nevzat Kaya, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003, s. 288. (Bundan sonra "Karaçelebizâde" şeklinde gösterilecektir). Defterdâr Sarı Mehmet Paşa da eserinde, Köprülü'nün vefât ettiğinde doksan yaşını geçmiş olduğunu belirtmektedir. Defterdâr Sarı Mehmet Paşa, **Zübde-i Vekayiât**, haz. Abdulkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 6 (Bundan sonra "Defterdâr" şeklinde gösterilecektir).

⁵⁴ Silahdâr, c. I, s. 225 Râşid de Köprülü'nün vefât ettiğinde doksan yaşını aştığından bahsetmektedir. Mehmed Râşid, **Tarih**, c. I, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1865, s. 16 (Bundan sonra "Râşid" şeklinde gösterilecektir); İ. Hami Danişmend, kaynağını belirtmeden, Köprülü'nün sadrazam olduğunda yetmiş beş veya seksen yaşında olduğunu belirtir. Danişmend, c. III, s. 422.

⁵⁵ Silahdâr, Köprülü'nün kendini düşünmesi, benmerkezci olması, söz dinlememesi ve üstleriyle iyi geçinememesi nedeniyle taşraya sürüldüğünü belirtir. Silahdâr, c. I, s. 225.

1630) olmasıyla da, onun hazinedârı oldu. Hüsrev Paşa'nın öldürülmesinden (1631) sonra bazı voyvodalık ve ağalıklarda bulundu.⁵⁶

Bu süreçte Köprülü Mehmet, 13 Muharrem 1044/9 Temmuz 1634'te Amasya sancak beyi oldu; ancak Şaban 1044/Ocak-Şubat 1635'te bu görevinden azledildi. Köprü voyvodası Yusuf Ağa'nın kızıyla da bu sırada evlendi.⁵⁷ Daha sonra, İstanbul'da ihtisab ağası, tophâne nâzırı, silâhdâr, sipahiler ağası, cebecibaşı ve mîrahûr-ı evvel görevlerinde bulundu.⁵⁸

Köprülü, Sultan İbrahim zamanında (1640-1648), Kara Mustafa Paşa'nın sadâretinde (1638-1644) Rikâb-ı Hümâyûn Kapıcılar kethüdâsı oldu.⁵⁹ 5 Şevval 1053/17 Aralık 1643 tarihinde ikinci defa Amasya sancak beyliğine tayin edildi. Fakat 16 Zilkade 1053/26 Ocak 1644'te sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın katlinden sonra, Köprülü'nün hâmisi Mimârbaşı Kasım Ağa (v.1070/1659-1660) Gelibolu'ya sürgüne gönderilince, Mehmet Paşa da Safer 1054/Nisan-Mayıs 1644'te görevden alındı.⁶⁰

Sultanzâde Mehmet Paşa sadâretinde (1644-1645) iki tuğ ile Trabzon beylerbeyliğine getirildi.⁶¹ Bu görevinden azlini müteâkip, Anadolu'da Köprü (Vezirköprü) kasabasını vatan edindi. 26 Rebiülâhir 1058/20 Mayıs 1648'de Varvar Ali Paşa üzerine gönderildi. Bu mücadelede, Ali Paşa tarafından öldürülmek üzereyken, onu İpşir Mustafa Paşa (v.1656) kurtardı. Daha sonra Anadolu beylerbeyliğine getirilen Köprülü, 1059/1649 senesinde isyan hareketine girişen Boynu Eğri Mehmet Paşa üzerine tayin edildi. Ancak, Zilkâde 1059/Kasım-Aralık 1649'da beylerbeylik görevinden azledilmesiyle tekrar Köprü'ye döndü. Bu sırada Anadolu beylerbeyiyle beraber, Amasya sancak beyliği görevini de yürütüyordu.⁶²

⁵⁶ Defterdâr, s. 6; Evliyâ Çelebi, I. Kitap, s. 117; Silahdâr, c. I, s. 225.

⁵⁷ Amasya Tarihi, c. IV, ss. 69-70.

⁵⁸ Silahdâr, Köprülü'nün bu makamları parasıyla satın aldığını iddia etmektedir. Bkz. Silahdâr, c. I, s. 225.

⁵⁹ XVIII. yüzyılın ilk yarısı biyografi yazarlarından Osmanzâde Ahmet Tâib, Köprülü'nün Kara Mustafa'ya intisâbından sonra mîrahûrluk rütbesine atandığını belirtmektedir. Hadîkatü'l-Vüzerâ, s. 104.

⁶⁰ Amasya Tarihi, c. IV, ss. 88-89.

⁶¹ Osmanzâde, Köprülü'nün iki tuğ ile Şam, Kudüs ve Trablus eyâletlerinde vâililik yaptığını eserinde kaydetmektedir. Hadîkatü'l-Vüzerâ, s. 104. Bunlara ek olarak Silahdâr, Köprülü'nün Sultan İbrahim'in yedinci hasekisine paşmaklık olarak verilen Şam eyâletine mütesellim tayin edildiğini belirtmektedir. Silahdâr, c. I, s. 225.

⁶² Amasya Tarihi, c. IV, ss. 106-107; Silahdâr, Mehmet Paşa'nın Köprü'yü vatan edinmesi sonucu, "Köprülü" namıyla meşhur olduğundan bahsetmektedir. Silahdâr, c.I, s. 225.

Mehmet Paşa, Zilkâde 1061/Ekim-Kasım 1651’de vezirlik rütbesiyle kubbenişin oldu.⁶³ Gürcü Mehmet Paşa’nın (1651-1652) sadârete gelmesiyle, vezâreti kaldırılarak, Köstendil sancağına sürgün edildi. Bu görevinden azledildikten sonra tekrar Köprü’ye çekildi.⁶⁴ İpşir Mustafa Paşa, 16 Zilhicce 1064/28 Ekim 1654’te sadrazamlık makamına getirilmesi nedeniyle Halep’ten İstanbul’a hareket etti; Köprülü onu yolda karşıladı.⁶⁵ Bu sırada İpşir Paşa tarafından kendisine Trablusşam eyâleti verildi. Köprülü, İpşir Mustafa Paşa’nın Recep 1065/Mayıs 1655 tarihinde azledilmesiyle makamına varamadan görevinden el çektirildi. Bunun üzerine yine Köprü’ye çekildi.⁶⁶

Recep 1066/Nisan 1656’da Boynueğri Mehmet Paşa’nın sadrazamlık makamına atanması sebebiyle Şam’dan İstanbul’a geçerken, Köprülü onu yolda karşıladı. Kendisiyle birçok konuda fikir alışverişinde bulundu ve beraber İstanbul’a gittiler. Daha önceleri, Mimâr Kasım Ağa (v.1070/1659-1660), Saray Hocası Keçi Mehmet Efendi, Şâmîzâde (v.1074/1663-1664),⁶⁷ üç dost ve Köprülü Mehmet Paşa, tebdîl-i kıyâfetle Mimâr Kasım Ağa’nın evinde, memleket meselelerini görüşmek üzere toplanmaktaydılar. Bu toplantıların en önemli konusu, devleti içinde bulunduğu karışıklıklardan kurtarabilecek sadrazamın kim olabileceğiydi. Bu süreçte, Kasım Ağa, Vâlîde Sultan’a Köprülü hakkında övücü sözler söylüyordu. O, Köprülü için: “*Bir müdebbir ü âkıl ve umûr-dîde adamdır. Bu ihtilâli def’ etmeye isti’dâd andan gayri de melhûz değildir*” diyordu. Bunu haber alan dönemin sadrazamı Gürcü Mehmet Paşa, Kasım Ağa’yı görevinden azlettirerek Kıbrıs’a sürdürmüştü.⁶⁸

⁶³ Köprülü ailesi târihi yazarı Behcetî, eserinde Köprülü’nün vezir rütbesini elde etmesinde Dârussaâde Ağası Süleyman Ağa’nın himmetinin olduğunu belirtmektedir. Behcetî, vr. 2b.

⁶⁴ Hadikatü’l-Vüzerâ, s.105. Bu eserde, Köprülü’nün azlinden sonra miskin bir şekilde düşe kalka hayatına devam ettiği kaydedilmektedir. Öte yandan Silahdâr, Köprülü’nün azledildikten sonra, çürük makamlarda can çekiştiğini ve devlete olan borcu nedeniyle zaman zaman hapsedildiğini belirtmektedir. Silahdâr, c. I, s. 226.

⁶⁵ Naîmâ, Köprülü’nün Rebiülevvel 1060/Mart-Nisan 1650 tarihinde İpşir Paşa’yı Kütahya yakınlarında karşıladığını ifâde eder ki bu târîh yanlıştır. Zira eserin bir başka yerinde, İpşir Paşa’nın İstanbul’a gelişinin Rebiülevvel 1065/Şubat 1655 tarihinde gerçekleştiği belirtilmektedir. Naîmâ Mustafa Efendi, **Târîh-i Naîmâ**, haz. Mehmet İpşirli, c. IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, ss. 1582,1697.

⁶⁶ Silahdâr, c. I, s. 226; Münir Aktepe, “İpşir Mustafa Paşa”, **DİA**, c. XXII, İstanbul, 2000, s. 375-376.

⁶⁷ Sicill-i Osmânî, c. III, s. 1020.

⁶⁸ Naîmâ, c. IV, ss. 1697-1698.

Vâlîde Sultan'ın himmetiyle sürgünden İstanbul'a dönen Kasım Ağa, Şâmizâde ve Hazinedâr Solak Mehmet Ağa, Vâlîde Sultan'a, ağız birliği etmişçesine Köprülü'nün sadrazam olması gerektiğini söylemeye devam ettiler. Bunu öğrenen Boynueğri Mehmet Paşa, Köprülü'ye Trablusşam eyâletini vererek, ondan hemen İstanbul'u terk etmesini istedi. Ancak Köprülü, harcırâhı olmadığı gerekçesiyle göreve gidemeyeceğini belirterek, Sadrazam'ı oyalamaktaydı. Diğer taraftan, Köprülü taraftarları da onun adına sadrazamlık mührünü almaya çalışıyorlardı. Bu plândan casusları aracılığıyla haberdâr olan Boynueğri Mehmet Paşa, Köprülü'yü ortadan kaldırmaya karar verdi. Bu arada sadrazam kethüdâsı, Köprülü'nün gerçekten parasız olduğu için Trablusşam'a gidemediğini belirterek sadrazamı ikna etti.

Bu süreçte, Mimâr Kasım Ağa'nın muradı gerçekleşmiş; 25 Zilkâde 1066/14 Eylül 1656'da Mehmet Paşa, sadrazam olmuştur. Ancak, sadrazamlığı kabul ederken bazı şartlar ileri sürerek, bunları Pâdişâh'a kabul ettirmiştir. Köprülü'nün Pâdişâh'a sunduğu şartlar şu şekildeydi: Birincisi, Huzûr-ı hümayûndan ne talep ederse reddedilmeyecek. İkincisi, herhangi bir makama atama husûsunda kimse kimseye aracılık etmeyecek. Üçüncüsü, vüzerâ ya da vükelâdan biri makamından ve malından aldığı güçle veya başka bir nedenle kendi icrââtlarına müdâhale etmeyecek. Dördüncüsü, kendisi hakkında, kin ve nefretle fitne çıkaranlara söz hakkı verilmeyecek.⁶⁹

Dönemin kaynaklarından Mehmet Halîfe, Köprülü'nün sadrazamlığının birçok kişi tarafından benimsenmediğini ve halkta hayrete neden olduğunu ifade etmektedir. Ne var ki kısa süre sonra halk Köprülü'nün icrââtlarını gördükçe, bu kanâatini değiştirecektir.⁷⁰ Köprülü'nün ilk hedefi, Venedik tarafından Bozcaada'nın işgaliyle abluka altına alınan Boğazları kurtarmaktı. Fakat boğazlardaki tehlike bu noktaya ulaşmışken, İstanbul'da da Kâdızâdeliler tarafından ortaya atılan fikirler, halkı galeyâna getirmiş; ihtilâl hevesinde olanları meydanlara dökmüştü.

⁶⁹ **Vecîhî ve Eseri**, haz. Ziya Akkaya, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1957, ss. 143 (Bundan sonra "Vecîhî" şeklinde gösterilecektir); Naîmâ, c. IV, ss. 1698-1700; Abdurrahman Abdi Paşa, **Vekâyi'-nâme**, haz. Fahri Ç. Derin, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2008, s. 98 (Bundan sonra "Abdi Paşa" şeklinde gösterilecektir); Defterdâr, s. 256.

⁷⁰ Mehmet Halîfe, **Tarih-i Gilmânî**, haz. Ömer Karayumak, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 103 (Bundan sonra "Tarih-i Gilmânî" şeklinde gösterilecektir).

Kâdızâdeliler, tasavvuf erbâbı ile tekkeler hakkında çok keskin fikirlere sahiptiler. Bunlar, Hz. Muhammed (sav) devrinde olmayıp sonradan ihdâs edilen şeyleri yapanları kâfir ilân etmekten başka; Fâtih Câmii'nde toplanarak tekkeleri ortadan kaldırma ve tasavvuf ehlinde karşılaştıklarını imanlarını yenilemeye (tecdîd-i iman) davet etme; bunu kabul etmezlerse de onları öldürme kararı aldılar. Bu cümleden Köprülü'nün sadârete geçişinden daha bir hafta geçmedi ki, İstanbul câmilerinde, Kâdızâdelilerden Üstüvânî Mehmet Efendi, Seyyid Mustafa Efendi ve Türk Ahmet Efendi gibi zatlar anarşiye sebep olabilecek sözler sarf etmeleri nedeniyle Kıbrıs'a sürgün edildiler.⁷¹

Kâdızâdelilerin ileri gelenlerini bu şekilde tasfiye eden Köprülü, Bozcaada seferi için özellikle, orduda teftişler yaptı ve orduya çekidüzen verdi. Bu bağlamda öncelikle Bozcaada'yı savunmada gayret göstermeyen ve adayı Venediklilere emânla teslim eden Abaza Ahmet Paşa öldürüldü.⁷²

Köprülü Mehmet Paşa, bunları yaparken muhtelif tepkilerle karşılaşıyordu. Onun vezîriazam olmasından rahatsız olanlar, Seydî Ahmet Paşa'nın vezîriazamlığa Köprülü'den daha çok lâyık olduğunu ileri sürüyor; sarayda Köprülü'nün azli için gayret sarf ediyorlardı. Bunun üzerine Köprülü, tedbir amacıyla Seydî Ahmet Paşa'yı 24 Safer 1067/12 Aralık 1656'da kaptanlıktan alarak, Bosna seraskerliğine tayin etti. Bu sebeple yeniçeriler, "*Seydî Ahmet Paşa'yı kapudânlıktan azletmek münâsib midir?*" yaygarasıyla İstanbul'da fitne çıkarıp kargaşaya neden oldular. Köprülü Mehmet Paşa da Yeniçeri Ağası ile Cebecibaşını yanına alarak anarşi yaratanları taviz vermeden ortadan kaldırdı.⁷³

Böylece Köprülü, Bozcaada seferi için sadece orduya çekidüzen vermekle kalmamış; mâlî önlem olarak da haksız yere bazı kurum ve vakıflardan maaş alanların ücretlerini kesmişti. Bunlardan biri de Şeyh Sâlim'di, bu şahsın aldığı ücret günlük bin akçeye ulaşmıştı. Köprülü, Şeyh Sâlim'e "*İki yüz akçesini verelim, gerisi hazineye kalsın; sefer dönüşü herkesin durumuna göre yeniden değerlendiririz*" dedi. Ancak bu sözlere hiddetlenen Şeyh Sâlim, Köprülü'yü tehdit ederek oradan uzaklaştı, bu harekete sinirlenen Köprülü, Şeyh Sâlim'in öldürülmesini emretti. Bu

⁷¹ Bkz. Abdi Paşa, s. 99; Naîmâ, c. IV, ss. 1704-1713; Vecîhî, ss. 143-145.

⁷² Karaçelebizâde, s. 291; Abdi Paşa, s. 99.

⁷³ Naîmâ, c. IV, ss. 1724-1727; Abdi Paşa, ss. 102-103; Tarîh-i Ğilmânî, ss. 103-104.

sıralarda, Eflâk voyvodası Konstantin'e mektup yazarak, fitne hareketine girişen İstanbul Rum Patriği de Parmakkapı'da asıldı.⁷⁴

Böylece İstanbul'un içinde ve dışında sükûneti sağlayan Köprülü, bütün gayretini Boğaz harekâtına yoğunlaştırdı. 19 Cemâziyelevvel 1067/5 Mart 1657'de tûğ-ı hümayûn, Bâbüssaâde önüne konularak, sefer hazırlıklarına hız verildi. 24 Şaban/7 Haziran günü Köprülü Mehmet Paşa, serdâr tayin edilerek, sancak-ı şerif kendisine teslim edildi. Bu sırada donanmanın bir kısmı Kaptan Vezir Topal Mehmet Paşa komutasında Sakız'da ve İzmir açıklarında çatışmaya girmişti. Buradan artakalan on dokuz kalyon, on mavna ve otuz çekdirme ile bir baştarda Şemsioğlu komutasında, Köprülü'nün hareketinden önce Boğaz'a yollanmıştı.

Aynı yılın Ramazan ayının on sekizinci günü (30 Haziran) Köprülü, Gelibolu'ya ulaştı. Venedikle yapılan muhârebe neticesinde, Venedikliler savaşı kazandıklarına inanarak kutlama yapmaya başlamışlardı ki, Osmanlı donanmasından atılan bir top, baştardalarına isâbet etti. Bu arada Erdel⁷⁵ üzerine gönderilen Tatar Hânı'nın gâlip geldiği haberi, Bozcaada cephesinde, sevinç yarattı ve asker için moral oldu. Bu sevinçle harekete geçen Osmanlı ordusu 15 Zilkâde/25 Ağustos'ta Bozcaada'yı fethetti.

Köprülü, savaşta gemilerini bırakarak kaçanları sert bir şekilde cezalandırdı. Binddiği kalyonu baştan terk eden Ferhat Paşa, savaş esnasında askerleri teşvik etmeyen Yeniçeri kethüdâsı Yusuf Ağa, Sekbanbaşı Kasım Ağa ve sefere katılması gerekirken katılmayan Sivas beylerbeyi Çerkes Osman Paşa öldürüldüler. Savaş sürerken verilen bu cezalar diğerlerine de ibret olmuş, böylece orduda disiplin sağlanmıştı.⁷⁶

Köprülü, Bozcaada'da savaşın izlerini kaldırıp, gerekli tamîrâtı yaptıktan sonra, Limni adası üzerine Kaptan Vezir Topal Mehmet Paşa'yı görevlendirdi.

⁷⁴ Naîmâ, c. IV, s. 1729; Abdi Paşa, ss. 103-104. Patrik'in Eflak voyvodası Konstantin'e yazdığı mektubun bir cümlesi şu şekildedir: "*Müddet-i devr-i İslâm tamam olmağa az kalmıştır. Velvele-i din-i İsevî tekrar âlem-gîr olacaktır.*" Bkz. Naîmâ, c. IV, s. 1730.

⁷⁵ Bugün, Romanya'nın kuzeybatısında Transilvanya denilen idârî bölgenin Osmanlılar dönemindeki adıdır. Erdel, 1541'de Osmanlı Devleti'ne bağlı haraçgüzâr bir voyvodalık haline geldi. XVI. ve XVII. yüzyıllarda yaklaşık yüz elli yıl iç işlerinde serbest, dış işlerinde Osmanlı'ya bağlı kaldı. 1699 Karlofça antlaşması ile Erdel, Avusturya'ya terk edildi. Kemal Karpat, "Erdel", **DİA**, c. XI, İstanbul, 1995, ss. 280-283; Yılmaz Öztuna, **Devletler ve Hânedanlar**, c. IV, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, ss. 71-90.

⁷⁶ O dönemin seyyâhlarından Ricaut, Köprülü Mehmet Paşa'nın hem sipahîleri hem de yeniçerileri disipline ettiğini belirtmektedir. Bkz. Ricaut, ss. 289-292.

Kendisi de Erdel'e sefer yapmak maksadıyla Edirne'ye geçti. Pâdişâh IV. Mehmet de İstanbul'dan 10 Muharrem 1068/18 Ekim 1657'de Edirne'ye doğru harekete geçti. Bu arada, Limni adasının fetih haberi geldi.⁷⁷

Pâdişâh'ın Edirne'ye gelmesi üzerine Eflak⁷⁸ ve Boğdan⁷⁹ voyvodalarının hediyeler ile pâdişâhın huzuruna çıkıp sefer hangi yöne ise askerleri ile ona katılmaları bir kanundu. Ne var ki, Eflak voyvodası İstefan ve Boğdan voyvodası Konstantin, Pâdişâh'ın davetine icâbet etmediler ve Erdel hanı Rakoczioğlu Geyorgy ile ittifak yaparak Osmanlı'ya baş kaldırdılar. Bunun üzerine, Tatar hanı ve Silistre vâlisi Fazlı Paşa söz konusu voyvodalar üzerine görevlendirildiler. Bu arada, İstefan ve Konstantin görevlerinden el çektirilerek Eflak voyvodalığına Mihne, Boğdan voyvodalığına da Gika getirildi.⁸⁰

Köprülü Mehmet Paşa, Erdel'e hareket etmeden önce Halep vâlisi Hasan Paşa'dan bütün Anadolu askerini toplayarak sefere katılmasını istedi. Ancak Hasan Paşa, Köprülü'ye gelmek üzere olduğunu söylerken öbür taraftan İstanbul'a karşı isyan hareketini başlatmak için çevresine adam toplamaktaydı. Bozcaada seferine katılmayan veya katıldığı hâlde isteksizlik gösterenler, Köprülü'nün kendilerini cezalandırmalarından korktukları için Abaza Hasan Paşa'nın etrafında toplanmışlardı.⁸¹

Köprülü, Hasan Paşa'nın topladığı kuvvetlerle sefere katılacağı düşüncesiyle, 22 Ramazan 1068/23 Haziran 1658'de Belgrad'a hareket ederken, sefere katılması

⁷⁷ Tarih-i Ğilmânî, ss. 104-110; Abdi Paşa ss. 107-112.

⁷⁸ Burası, Tuna ile Karpatlar arasında kalan Osmanlı döneminde özel bir statü ile tanınan bölgenin adıdır. Eflak, Segedin Antlaşması (1444) ile Osmanlı Devleti'ne haraç vermeye başlamıştır. Bu bölgede XVI. yüzyılda Osmanlı nüfuzu iyice artmıştı. Burası yerli beylerce idâre edilirken, 1716-1821 yılları arasında Osmanlı siyaseti gereği, Fenerli Rumlar tarafından yönetilmiştir. Abdülmecid devrinde, Eflak ve Boğdan, "Romanya" adı altında birleşti ve 1878'de bağımsızlığını kazandı. Bkz. Kemal Karpat, "Eflak", **DİA**, c. X, İstanbul, 1994, ss. 466-469; Öztuna, ss. 71-90.

⁷⁹ Boğdan, Romanya'nın Moldavya bölgesine Osmanlı döneminde verilen addır. Osmanlılar ile Moldavlar arasında ilk münasebetler, XV. yüzyılda başlamıştır. İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı'ya tâbi olmuşlardır. Boğdan voyvodası Dimitri Kantemir'in Rusya ile anlaşarak Osmanlı'ya ihanet etmesi, buraların 1821 yılına kadar Fenerli Rumlar tarafından idare edilmesine neden olmuştur. Boğdan, Ayastefanos (1878) ve Berlin antlaşmaları(1878) ile bağımsızlığını kazanmıştır. Bkz. Abdulkadir Özcan, "Boğdan", **DİA**, c. VI, İstanbul, 1992, ss. 269-271; Öztuna, ss. 71-90.

⁸⁰ Naîmâ, c. IV, ss. 1770-1773.

⁸¹ Köprülü Mehmet Paşa'nın Kıbrıs'a sürgüne gönderdiği Kâdızâdeli vâizlerden bir kısmı, Köprülü'ye duydukları kızgınlık nedeniyle Hasan Paşa'yı "Hicrî XI. asrın müceddidi" veya "mehdisi" olarak görmekteydiler. Naîmâ, c. IV, ss. 1790-1791; Finkel, s. 234.

beklenen Hasan Paşa da etrafındaki âsilerle İstanbul'a doğru harekete geçti. Hasan Paşa, IV. Mehmet'e bir elçi göndererek Tayyarzâde Ahmet Paşa'nın vezîriazam olması halinde, Erdel seferine katılacağını ifâde etmişti. Pâdişâh da sefer esnasında vezîriazamın azledilemeyeceğini, Leh hükümdarının bile sefere iştirâk ettiğini, kendilerinin de ya Bağdat muhafazasına gitmelerini ya da kendi görev yerlerine dönmelerini emretti.

Bu arada IV. Mehmet, isyancıların gönderdiği mektupları Köprülü'ye iletmekteydi. Sadrazam da isyancılara, eğer Müslüman iseler sefere katılmaları gerektiğini, buna dikkat etmezlerse sefer dönüşü sert bir şekilde cezalandırılacaklarını bildirdi. Hasan Paşa, Pâdişâh'ın ve Sadrazam'ın tavizsiz tutumları karşısında ayaklanmayı başlattı. Bu çerçevede Şeyhülislâm'dan isyancılar hakkında *"Öldüren gâzidir, ölen şehiddir"* fetvası alınırken, Abaza Hasan Paşa hazırladığı kuvvetle İstanbul'a doğru ilerlemekteydi. Bunlara mukâbelede bulunmak üzere görevlendirilen Gemlik muhâfızı Vezîr Mehmet Paşa, yenildi; Bursa muhafazasına gönderilen Sarı Kenan Paşa da isyancılara katıldı. Bu gelişmeler İstanbul'da işin ciddiyetini iyiden iyiye hissettirdi. Bunun üzerine Pâdişâh, Köprülü Mehmet Paşa'ya *"Erdel kralını ve Nemçe (Avusturya) çasarını huzûruma getirsen makbûl-ı hümayûnım değildir. Mühür lâzım ise, bir an önce İstanbul'a dön"* sözlerini içeren bir mektup gönderdi. Köprülü, Pâdişâh'tan gelen mektubu askerden saklayarak 15 Zilhicce 1068/13 Eylül 1658'de Yanve (Yanova) kalesinin fethini tamamladıktan sonra, buraya Seydî Ahmet Paşa ve Sinan Paşa'yı bırakıp, Erdel'e Barçkay Akoş'u yeni kral atayarak Edirne'ye döndü.⁸²

Erdel kralı Barçkay Akoş ile müzakereleri sürdürmek üzere de Budin Vâlisi Vezîr Kenan Paşa görevlendirildi. Yapılan antlaşmaya göre; Varad, Sebeş ve Lugoş kaleleri, Yanova kalesi ve ona tâbi olan köyler Osmanlı yönetimine girecek; Erdel prensliği, Osmanlı'ya savaş tazminatı ödeyecekti.⁸³

17 Muharrem 1069/15 Ekim 1658'de Pâdişâh, Sadrazam, vezirler ve kazaskerler, Edirne'de, ayak divanı yaparak âsilerin üstesinden gelinmedikçe kılıçların kınına konulmaması husûsunda anlaştılar. Anadolu Beylerbeyi Konakçı Ali

⁸² Tarih-i Ğilmânî, ss. 116-122; Îsâ-zâde, ss. 48-50; Evliya Çelebi, I. Kitap, s. 121. Abdi Paşa'ya göre Yanova'nın fethi Zilhiccenin üçüncü günü gerçekleşmiştir. Bkz. Abdi Paşa, s. 124.

⁸³ Abdi Paşa, ss. 125-128.

Paşa'ya İznik civârını Celâlîlerden temizleme vazifesi verildi. Fakat Ali Paşa, Hasan Paşa'nın kuvvetlerine yenilerek Bursa'ya kaçtı.

Hasan Paşa üzerine gönderilen farklı kuvvetlerin muvaffak olamaması üzerine, Erdel seferinden dönen askerlere ulûfeleri dağıtıldıktan sonra IV. Mehmet ve Köprülü isyancılara karşı bizzat sefer yapmak maksadıyla, Üsküdar'a geçtiler. Ancak asker arasında var olan, *“Biz niçin karındâşlarımız üzerine sefer iderüz”, “Bir iki adam için her iki taraftan niye bu kadar adam helâk ola”, “Zorla götürüldüğümüz zaman Vezîriazam'ı Hasan Paşa'ya virürüz”* gibi dedikodular, Köprülü'yü bizzat sefere serdârlık etmekten vazgeçirmiş; yerine Murtaza Paşa'yı tayin ettirmişti. Konya Ilgın ovasında yapılan savaşta, her iki tarafta da büyük kayıplar oldu. Osmanlı ordusunun isyancılar karşısındaki başarısızlığı, Üsküdar'da heyecana neden oldu; Pâdişâh ve Sadrazam, Üsküdar'dan İstanbul'a döndü.⁸⁴

Karşısında hiçbir gücün duramadığı Hasan Paşa, hem erzâk ihtiyacını karşılamak hem de kışlamak amacıyla Halep'e yöneldi. O, İstanbul'a hareketinden önce askeri için Halep kalesinde hayli erzâk yığmış; buradan ayrılırken de yerine damadı Hamamcıoğlu'nu bırakmıştı. Ancak şiddetli kış koşulları ve Halep muhafazasına memûr edilen Konakçı Ali Paşa'nın bir şekilde şehre girmesi ve yönetimi ele alması nedeniyle Abaza, Halep'e girmeden Ayıntab (Antep) ve Kilis'te ikâmet etmek zorunda kaldı.

Konakçı Ali Paşa, erzâk bakımından zor durumda olan âsilerin dağılması için emânnâmeler vermeye başladı. Bu sûretle birçok kişi Hasan Paşa'dan ayrılarak Halep'e giriş yaptı. Bu arada serdâr-ı ekrem Murtaza Paşa da Anadolu'da toplamış olduğu birçok kuvvetle Halep'e geldi.⁸⁵

Murtaza Paşa Arap, Türkmen ve Kürt beylerine emirler göndererek onların da yardımıyla Hasan Paşa'yı bulunduğu yere hapsetti. Sıkışan Abaza, bir çıkış yolu aramaya başladı; bölükbaşı ve diğer ileri gelenlerle yaptığı istişâreler sonucunda

⁸⁴ Bu devrin olaylarına bizzat tanıklık eden Mehmet Halife, eserinde, Abaza Hasan Paşa gibi bir “fitneci” ve “hilebâz”ın Osmanlı'nın başına daha önce musallat olmadığını kaydetmektedir. Bkz. Tarih-i Gilmânî, s. 24; Vecîhî, Abaza Hasan Paşa'nın insanlara yaptığı zulümlerin ayrıntılı bir şekilde yazılması halinde, bir kitap hacmine ulaşabileceğini ifade etmektedir. Bkz. Vecîhî, s. 167.

⁸⁵ Tarih-i Gilmânî, ss. 122-127; Abdi Paşa, ss. 130-131.

emânnâme alarak Halep'e girmeye karar verdi. Ayıntab (Antep) müftüsü, Hasan Paşa'ya, istemesi halinde, kendisi için Murtaza Paşa'yla görüşebileceğini belirtti.

Müzâkereler sonucunda, Hasan Paşa adına Murtaza Paşa'dan emânnâme alındı. Hatta Hasan Paşa şüpheye düşmesin diye, Ahıska vâlisi Arslan Paşa, kendisine rehin gönderildi. Sonunda iknâ olan Hasan Paşa, ordusundaki ileri gelenlerle Halep'e girdi. Yalnız Hasan Paşa buna karar verirken, kendince bir hile kurguluyor; Halep'e girdiği zaman askerini toplayıp yeniden baş kaldırabileceğini düşünüyordu.

Buna karşın bir tertip hazırlayan serdâr-ı ekrem Murtaza Paşa, Hasan Paşa ve arkadaşları için Pâdişâh'tan talep ettiği emânnâmeleri, söz konusu isyancıların gözü önünde, imzalanması için İstanbul'a göndertti. Böylece âsiler nezdinde daha büyük bir güven kazandı. İşte bu noktada, Murtaza Paşa kurgulamış olduğu plânı devreye soktu. Buna göre Hasan Paşa, Murtaza Paşa'nın kendi sarayına ve diğer ileri gelenler de Halep yönetimindeki etkin kişilerin evlerine misafir edilecek ve buralarda ortadan kaldırılacaklardı.

Nitekim konaklarda ikramlar yapıldıktan sonra, yatsı namazı için kalkıldığı sırada, Murtaza Paşa, hançerlerini hazırlamış olan kişilere, Hasan Paşa için "*Paşa'ya abdest verin*" demekle, infaz emrini vermiş olmaktaydı. Öte yandan Murtaza Paşa, isyancıları evlerinde misafir eden diğerlerine de, kaleden top atıldığı zaman misafirlerini öldürmelerini emretmişti. Eğer bir şey dışarı sızdırılır, plân akim kalırsa, tertibi ifşâ eden evin sahibi öldürülecekti. Plan kusursuz bir şekilde işledi; Abaza Hasan Paşa, Vezîr Sarı Kenan Paşa, Tayyarzâde Vezîr Ahmet Paşa ve sayıları otuz biri bulan Celâlîlerin ileri gelenleri 24 Cemâziyelevvel 1069/17 Şubat 1659'da öldürüldü. İstanbul'a gönderilen bu kişilerin başları, ibret için Bâb-ı Hümâyûn'da sergilendi.⁸⁶

Anadolu'yu Celâlîlerden tamâmen temizlemek için IV. Mehmet'in Bursa'ya hareketi kararlaştırıldı. Karara karşı çıkan Şeyhülislâm Bolevî Mehmet Efendi, Köprülü'nün gazabına uğradı ve görevinden azledilerek Mihaliç'e sürüldü. Mehmet

⁸⁶ Naîmâ, "Tarih"inde idamların gerçekleştiği günün ertesinde İstanbul'da büyük bir depremin olmasını mânidâr bulmakta; öte yandan, onca mazlûmların haklarına girmeleri sebebiyle, Abaza Hasan Paşa ve arkadaşlarının idamlarına hak vermektedir. Ona göre, depremin oluşuyla Köprülü; idamların gerçekleşmesiyle de Hasan Paşa cezasını almış ve adâlet yerini bulmuştur. Bkz. Naîmâ, c. IV, ss. 1814-1823.

Efendi, Girit serdârı Hasan Paşa'nın Girit'in fethi için Sadrazam'ın Girit'e gelmesinin zorunluluğundan bahseden mektubunu dikkate alarak, seferin Bursa'ya değil, Girit'e yapılmasını Pâdişâh'a arz etmişti. Durumdan şüphelenen Köprülü, Bolevî'nin Girit serdârı Hasan Paşa'yı sadrazam yapmak istediğini düşünerek onun da idam fetvasını çıkarttı. Ancak bu fermân yerine ulaşmadan Hasan Paşa vefât etti.⁸⁷

IV. Mehmet, 3 Şaban 1069/26 Nisan 1659'da Bursa'ya hareket etti. Köprülü de onu takip ederek Bursa'ya geçti. Bu arada Anadolu dışında isyan hareketine kalkışan Mısır emirlerinden Circe Beyi Mehmet öldürüldü; Antalya'ya arpalık cihetiyle mutasarrıf olan "Kör Bey" olarak bilinen Mustafa Paşa'nın çıkardığı isyan sert bir şekilde bastırıldı.⁸⁸

Pâdişâh, Bursa'da iken Tatar hânı Mehmet Giray, Rus topraklarının içine kadar girmiş; karşı taraftan birçok kişiyi esir almıştı. Bu haber, Bursa'da büyük bir sevinç uyandırdı. Öte yandan, Erdel topraklarında tekrar tahtını geri almaya karar veren Rakocziöğlu Geyorgy yine ayaklandı; Osmanlı'nın atamış olduğu Barçkay'a karşı savaş açtı. Bir taraftan da Avusturya kralından Osmanlı nezdinde kendisine şefaathçi olmasını istedi. Bu münasebetle, Bursa'ya gelen elçiler vasıtasıyla iletilen af talebi kabul edilmedi ve Avusturya kralına Rakocziöğlu'nu teslim etmediği takdirde, Erdel üzerine sefer yapılacağı bildirildi. Diğer taraftan yeni atanan Eflak Beyi de isyan ederek Rakocziöğlu Geyorgy ile anlaştı.⁸⁹

Yukarıda bahsedildiği üzere, Bursa'ya gelişin asıl amacı, Anadolu'yu Abaza Hasan Paşa isyanına karışanlardan temizlemektir. Bunun için İstanbul kaymakamı olan Vezîr İsmail Paşa; Karaman, Adana, Maraş ve diğer eyâletleri teftiş etmekle görevlendirildi. Verilen emir gereği makamı, konumu ve kimliği ne olursa olsun isyana kalkışan her kim varsa cezalandırılacak; halkın elinde gereksiz olarak bulunan silahlar toplatılarak Cephâne-i Âmire'ye teslim edilecekti.⁹⁰

İsmail Paşa, Anadolu'da isyanların sürdüğü dönemde, kendisini müderris veya ilim öğrencisi ve seyyid zümresinden gösterip, bir şekilde berât alan, böylece vergi vermeyen binlerce kişiyi tespit ederek, bunların beratlarını iptal etti; buna

⁸⁷ Naîmâ, c. IV, ss. 1828-1830.

⁸⁸ Naîmâ, c. IV, ss. 1830-1833.

⁸⁹ Tarih-i Gilmânî, ss. 129-130; Îsâ-zâde, s. 57.

⁹⁰ Abdi Paşa, ss. 139-140.

ilâveten, önceden ödemedikleri vergileri de tahsil etti. Bu bağlamda Ereğli kasabasında “seyyid” sıfatıyla iki bin kişi vardı. Ancak yapılan soruşturmaya, bunlardan sadece yirmisinin muteber olduğu görüldü; diğerlerinin başındaki seyyidlik alâmeti olan sarıklar çıkarıldı. Teftiş neticesinde, Konya’da, Mevlevî olmadığı hâlde külah taşıyanların külahları, başlarından çıkarıldı. “rüsûm-ı ‘örfiyye”, “rüsûm-ı şer‘iyye” ve “cizye” vermesi gerektiği hâlde vermeyenlerin tesbiti yapılarak, bunların önceki borçları da tahsil edildi. Böylece hazineye giren vergi miktârı arttı. Ayrıca halkın elinde bulunan tüfekler toplattırıldı; hatta bunları Cephâne’ye taşımak için tüfek başına sahiplerinden beş kuruş alındı.⁹¹

IV. Mehmet Bursa’ya hareketinden önce, Boğaz’ın güvenliği için hem Anadolu hem Avrupa yakasında iki kalenin yapımını emretmişti. Ancak kalelerin yapımlarının maddî açıdan güç olduğu, buralara su getirilmesinin imkânsız olduğu ifâde edilmişti. Bunun üzerine yabancı gemilerin geçişini kontrol etmede, hayatî öneme hâiz olacak kalelerin yapımı için Köprülü, Vâlîde Sultan’a mürâcaât etmişti. Nihâyetinde, donanmanın bir sene Boğaz hisarında kışlaması emredilerek Vâlîde Sultan’ın ihsânlarıyla kalelerin yapımına başlandı. Bu aşamada, Pâdişâh, Bursa’dan hareket ederek bu kaleleri-Anadolu’daki kalenin adı “Sultâniye”, Rumeli’deki kalenin adı “Muhammediye”dir- ziyaret ederek, buradan 20 Safer 1070/6 Kasım 1659’da Erdel’e sefer yapmak gayesiyle, Edirne’ye hareket etti.⁹²

Erdel seferi için yapılan hazırlıklar tamamlanınca, 5 Şaban 1070/16 Nisan 1660’da Kaptan Vezîr Ali Paşa, Rakoczioglu Geyorgy’nin tasarrufunda olan Varad kalesini, muhasara etmek üzere serdâr tayin edildi.⁹³ Erdel’de Rakoczioglu Geyorgy, Osmanlı’nın atadığı kral Barçkay Akoş’un tahtına oturmasına izin vermemişti. Erdel ve dışındaki kalelerde hâlâ Rakoczioglu hüküm sürmekteydi. Bunun üzerine Barçkay’ı tekrar tahtına oturtmaya Bosna vâlisi Vezîr Seydî Ahmet Paşa

⁹¹ Naîmâ, c. IV, ss. 1837-1839. Dönemin kroniklerinde, İsmail Paşa’nın Anadolu’da teftiş yaparken birçok haksızlık yaptığı kaydedilmiştir. Naîmâ, toplanan tüfek sayısının seksen bin olduğunu belirtirken, Mehmet Halîfe sayının yirmi bin olduğunu zikretmektedir. Tarih-i Ğilmânî, s. 141. Avrupa’da para birimi olan “**kuruş**”, XVI. yüzyıl ortalarından itibaren Balkanlar üzerinden Osmanlı’ya girmiştir. Mâlî sıkıntılar sonucu, Osmanlı darphâneleri 1640’tan itibaren kapanmaya başlayınca, Osmanlı akçesi sadece bir hesap birimi konumuna düşmüştür. Bu dönemde piyasada en fazla Avrupa’nın gümüş kuruşları kullanılmıştır. Daha fazla bilgi için Bkz. Şevket Pamuk, “Kuruş”, **DİA**, c. XXII, Ankara, 2002, ss. 458-459.

⁹² Tarih-i Ğilmânî, s. 131; Abdi Paşa, s.141; Naîmâ, c. IV, ss. 1840-1842; Silahdâr, c. I, s. 181.

⁹³ Tarih-i Ğilmânî, s. 141; Abdi Paşa, s. 142.

görevlendirildi. Rakocziöglü Geyorgy üzerine yürüyen Ahmet Paşa, mücadeleyi kazandı; Rakocziöglü kaçarken, Barçkay tekrar tahtına oturtuldu.

Seydî Ahmet Paşa'nın Tamişvar'a çekilmesini fırsat bilen Rakocziöglü, Barçkay'ı Sebin kalesine kapatarak, kaleyi kuşattı. Barçkay'ı kurtarmak için 14 Ramazan 1070/24 Mayıs 1660'da Rakocziöglü'nün ordusuyla, Seydî Ahmet Paşa emrindeki Türk ordusu karşı karşıya geldi. Muhârebe sonunda, Rakocziöglü'nün farklı unsurlardan (Romen, Szek, Hayduk, Alman) oluşan ordusu mağlup oldu ve kendisi de yaralandı. O, yaralı bir şekilde yanındaki bir takım askerle Varad kalesine⁹⁴ sığındı. Fakat bu yaradan kurtulamayarak üç gün içinde 26 Ramazan 1070/5 Haziran 1660'da öldü.⁹⁵

Varad kalesi, serdâr-ı ekrem Kaptan Ali Paşa ve Seydî Ahmet Paşa tarafından kuşatılarak 20 Zilhicce 1070/27 Ağustos 1660'da alındı. Avusturya'nın ölen Rakocziöglü'nün yerine Erdel kralı olarak tanıdığı Kemeny Yanoş, kısa bir süre sonra, Avusturya'dan topladığı askerlerle Erdel kalelerini almaya başladı. Bunun üzerine, Barçkay Akoş da bir kaleye sığınarak, direnci kırılıncaya kadar mücâdele etti. Sonunda Barçkay, emân dileyerek kaleyi teslim etmesine rağmen, Kemeny tarafından öldürüldü.

Bundan sonra Kemeny, Serdâr Ali Paşa'ya mektup yazarak, kendisinin Osmanlı tarafından Erdel prensi olarak tanınması halinde, Osmanlı'ya bağlı kalacağını bildirdi. Ali Paşa da Kemeny'e cevâben oğlunu rehin göndermesi karşılığında isteğinin kabul edilebileceğini belirtti. Ancak Kemeny bu şarta karşılık vermeyince, Ali Paşa Erdel içlerine girdi ve Apafi Mihâl'i Osmanlı adına Erdel'e kral atadı. Kemeny'nin tekrar saldırması ihtimâline karşılık, Apafi Mihâl'i korumak amacıyla da Yanova Beylerbeyi Küçük Mehmet Paşa görevlendirildi.⁹⁶

⁹⁴ Mehmet Halîfe, eserinde, içinde yedi yüz adet topu barındıran ve çok sağlam olan bu kalenin alınmasının imkânsız olduğunu, İslâm âlemini dolaşan seyyâhların bundan daha sağlam bir kaleye rastlamadıklarını belirtmektedir. Bu nedenledir ki Osmanlı askerlerince ancak kırk beş günde fethedilebilmiştir. Bkz. Tarih-i Ğilmânî, ss. 153–154. Varad kalesinde, Ortaçağ Macar krallarına ait dört bronz heykel vardı. Macarlarca bu heykellere kutsallık atfedilmesi nedeniyle kalenin alınamayacağına inanılıyordu. Osmanlı, özellikle tunçtan yapılan bu heykelleri parçalamış ve eriterek bunlardan top döktürmüştü. Bkz. Finkel, s. 239.

⁹⁵ Tarih-i Ğilmânî, ss. 131-141; Vecîhî, s. 227; Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, çev. Nilüfer Epçeli, c. IV, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005, s. 100; Evliyâ Çelebi, I. Kitap, ss. 120-121.

⁹⁶ Abdi Paşa, ss. 144-146; Evliyâ Çelebi, I. Kitap, s. 122; Râşid, c. I, ss. 11-12, 20.

Böylece Köprülü Mehmet Paşa, Erdel’de istediği otoriteyi kurdu. Bu cümleden Erdel prensliği, Eflak ve Boğdan voyvodalığı gibi Osmanlı’ya bağlı hale geldi.⁹⁷ Erdel’de durumun normale dönmesi üzerine Edirne’den ayrılan IV. Mehmet 6 Safer 1071/11 Ekim 1660’ta İstanbul’a giriş yaptı.⁹⁸

Osmanlı ordusu Erdel’de, Pâdişâh ve Sadrazam da Edirne’de iken 16 Zilkâde 1070/24 Temmuz 1660’ta İstanbul’da başlayan yangın, kırk dokuz saat sürmüştü. Bostancıbaşı, sakalar ve halk ne kadar uğraşsa da yangını söndürmeye muvaffak olamamışlardı. İstanbul’un birçok semtine yayılan bu yangın, saray bahçesi kapısına kadar gelmiş; Süleymaniye Câmii, Beyazid Câmii, Eski Saray ile İbrahim Paşa Sarayı’na zarar vermişti. Yangın sonunda, iki bin yedi yüz insan, yüz yirmi saray, yüzden fazla mahzen, üç yüz altmış câmi ve kırk hamam yanmıştı. Bunların dışında daha birçok eser ve ev yanmış, zarar görmüştü.

Yangın nedeniyle su yollarının ve dolayısıyla değirmenlerin zarar görmesi sonucu İstanbul’da büyük bir kıtlık baş gösterdi, ekmek fâhiş fiyatla satılır oldu. Öte yandan, Edirne ve Balkanlar’da baş gösteren kuraklığın İstanbul’u etkilemesi nedeniyle halk büyük sıkıntı çekti. Bunun yanında birçok hayvan susuzluktan kırıldı. Bir de bunlara büyük veba salgınları eklendi.⁹⁹

Bu arada, Köprülü Mehmet Paşa’nın rahatsızlığı üzerine, Halep vâlisi oğlu Fâzıl Ahmet Paşa, İstanbul kaymakamlığına getirildi. Mehmet Paşa, rahatsızlığına rağmen Avusturyalıların Erdel’e saldırımları ve bazı kaleleri ele geçirmeleri üzerine yeni bir sefer hazırlığına başlamıştı. Pâdişâh, 1071 senesi Zilhicce ayının ğurresinde/23 Temmuz 1661 İstanbul boğazında, Vâlîde Sultan’ın katkılarıyla tamamlanan yeni kaleleri gördükten sonra, Erdel seferini daha etkin yürütebilmek için Köprülü’nün ısrarıyla Edirne’ye geçti. Ancak gün geçtikçe Köprülü’nün

⁹⁷ Jorga, c. IV, ss. 100-101.

⁹⁸ Abdi Paşa, s. 147.

⁹⁹ Tarih-i Ğilmânî, ss. 142-149; Vecîhî, ss. 233-235; Abdi Paşa, ss. 142-143; Öyle ki yangınlar sonunda oluşan veba ve kıtlık nedeniyle Edirnekapi’dan her gün yaklaşık bin cenaze çıkmıştır. Ayrıca felâket nedeniyle Vâlîde Sultan ve saray halkı da sıtma hastalığına yakalanmıştır. Bkz. J. Von Hammer, **Osmanlı Devleti Tarîhi**, haz. Mümin Çevik, Erol Kılıç, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1986, c. XI, ss. 81-82 (Bundan sonra “Hammer” şeklinde gösterilecektir). Bkz. Tarih-i Ğilmânî, ss. 154-155.

rahatsızlığı ziyâdeleşiyordu. Bu sebeple, oğlu Fâzıl Ahmet Paşa rikâb-ı hümayûn kaymakamı oldu.¹⁰⁰

Köprülü, hastalığının düzelmesinin zor olduğunu görünce, daha önceleri Pâdişâh'a şunu tavsiye etmişti: *“Eğer rahat etmek istersen, vefât ittiğimde, sadâret-i uz mâyi, Halep Beylerbeyi oğlum Fâzıl Ahmet Paşa'ya viresüz”*. Pâdişâh da böyle yapacağına dâir kendisine vaadde bulunmuştu. Köprülü, doktorların tüm uğraşlarına rağmen 7 Rebiülevvel 1072/31 Ekim 1661'de vefât etti. Naaşı, İstanbul'da Tavukpazarı yakınında binâ ettirdiği türbesine defnedildi.¹⁰¹ Bunun ardından Fâzıl Ahmet Paşa babasının yerine sadrazam oldu.

1.2.1.2. Köprülü Mehmet Paşa'nın Şahsiyeti

Köprülü'nün sadrazamlığında önce 1066/1655 senesine kadar, Osmanlı ordusu zayıflamış; içte süren karışıklıklar, devlete güç kaybettirmişti. Dönemin tarihçilerinden Mehmet Halîfe, bu durumu şöylece tasvîr etmektedir:

“Kul taifesi, sürekli isyan edip, büyük topluluklar halinde birçok kimseyi öldürüp, birçok devlet adamının mallarını yağma etmişlerdi. Bunlar, gittikleri deniz seferlerinde düşmanla karşılaşmak yerine, donanma ve cephâneleri düşmana teslim etmiş; böylece düşmanın deniz tarafından Osmanlı şehirlerini günden güne harâb etmesine neden olmuşlardı. Devletin geliri, ulûfeyi ödemeye yetişmediği için, makamlar yüz-iki yüz keseye satılır olmuştu. Makam sahipleri de nasıl olsa azledileceğiz, görevde fazla kalamayacağız düşüncesiyle, verdikleri hediyelerin daha fazlasını halktan almaktaydılar. Halk da bunları ödeyemeyince, Osmanlı topraklarını terkederek İran'a ve başka memleketlere kaçıyordu; böyle olunca da topraklar işlenemez, vergiler toplanamaz hale gelmişti. Öte yandan ulemâ, ilmiyle amel etmiyor; esnaf, alım-satımda hilelere başvuruyor; sadaka ve zekâtını vermiyordu.”

¹⁰⁰ Abdi Paşa, ss. 150-152; Hammer, c. XI, s. 145.

¹⁰¹ Silahdâr, c. I, s. 221; Evliya Çelebi, I. Kitap, s. 117; Râşid, c. I, s. 16; Defterdâr Sarı Mehmet Paşa ve Müneccimbaşı “Tarih”lerinde, Köprülü'nün Rebiülevvel ayının altıncı günü vefât ettiğini kaydetmektedirler. Bkz. Zübde-i Vekâyiât, s. 256; Müneccimbaşı Ahmet Dede, **Sahâifü'l-Ahbâr**, c. III, trs., s. 735 (Bundan sonra “Müneccimbaşı” şeklinde gösterilecektir). Hammer, Köprülü'nün hayatta iken, vefâtında fakirlere dağıtılması için türbesini buğday ile doldurduğundan bahsetmektedir. Bkz. Hammer, c. XI, s. 85.

Dönemindeki hâdiseleri bu şekilde yorumlayan Mehmet Halîfe, mazlûmların âhını işiten Allah'ın, Köprülü gibi merhametsiz birini ve onun keskin kılıcını, bu zâlimlerin vücutlarını yeryüzünden kaldırması için gönderdiğinden bahseder. Bu arada Köprülü'nün, I. Mustafa (1617-1623), Genç Osman (1618–1622), IV. Murat (1623–1640), İbrahim (1640–1648) ve IV. Mehmet (1648-1687) zamanlarında yaşanan felaketleri görerek oldukça tecrübe kazanmış olduğuna dikkat çeker.¹⁰²

Ricaud'a göre, Köprülü, edindiği deneyimlerle, barış ortamının ve meşguliyetsizliğin insanların tabiatını bozduğunu ve kendilerini felâkete sürüklediğini fark etti. Bu açıdan o, başkalarının omuzlarına basarak yükselmek isteyenlerin türlü entrikalarla kargaşa çıkardıklarını; sonunda da devlet büyüklerinin başlarını yediklerini gördü. Dolayısıyla Köprülü'ye göre, dış ülkelerde savaş olursa, yükselme arzusu taşıyan kişiler, zafer peşinde koşarak daha yüksek mevkiiler elde etme yoluna gidecekler; böylece bunlar kendilerini tatmîn ederken, devlet adamları da işlerini rahatlıkla yürüteceklerdi. Bundan dolayı Köprülü ve oğlu Fâzıl Ahmet Paşa döneminde her savaşı bir diğer savaşın takip ettiği görülmüştür.¹⁰³

İlk seferini Venedik üzerine Boğaz'da gerçekleştiren Köprülü, savaş sırasında, ihmali görülenleri şiddetli bir şekilde cezalandırmıştır. Mehmet Halîfe, Köprülü'nün sert tedbirleri sayesinde, Osmanlı topraklarında eşkıyânın her birinin “*arслан iken kedi, yılan iken karınca*” olduğunu belirtir.¹⁰⁴ Öte yandan Köprülü devlet otoritesini tesis ederken, uygulamaya koyduğu idamlara ve verdiği cezalara gelen tepkileri hafifletmek adına, kararlarına dînî bir destek bulma gereği de duyuyordu.¹⁰⁵ Bunun içinde kendi görüşlerine destek verecek kişileri şeyhülislâmlık makamına getiriyordu.

Bu çerçevede Köprülü, Seydî Ahmet Paşa'yı idam ettirme gerekçesini, Yeniçeriler nezdinde büyük etkisi olan Hacı Bektaş postnişini Kara Hasanzâde Koca Hüseyin Ağa'ya açıklarken, Seydî Ahmet Paşa'yı vezir yapmak isteyenlerin

¹⁰² Tarîh-i Ğilmânî, ss. 113-114, 144.

¹⁰³ Ricaud, ss. 88-89.

¹⁰⁴ Tarîh-i Ğilmânî, s. 155.

¹⁰⁵ Bkz. Tarîh-i Ğilmânî, ss. 114-116. Bu noktada, Karaçelebizâde, Köprülü'nün sağırlığı ve hastalığı sebebiyle yarı adam olan Haneî'yi fetva makamına getirmesini eleştirir ve şunu nakleder: *Haneî için Köprülü'ye: 'Bu adam sağırdır, onunla konuşma esnasında sesi yükseltmek gerekir' diyenlere Köprülü şu karşılığı vermişti: 'Keşke bir de kör olsaydı'.* Karaçelebizâde, kendisinin de Köprülü'yü eleştirmesi üzerine cezalandırıldığını eserinde kaydetmektedir. Bkz. Karaçelebizâde, s. 289.

dertlerinin din ve devlet olmadığının kesin olduğunu ifâde ederek, kendi merâmını, “Benim maksadum dîn ü devlet hizmeti uğrunda bu âhir ömrümde bezl-i can itmektür” ifâdeleriyle ortaya koyuyordu. Bu şekilde, Hasan Ağa’yı ikna eden Köprülü, Yeniçeri Ağası ve kul kethüdâsından kendi tarafında yer alacaklarına dâir teminât almıştı. Böylece plânını daha kolay yürürlüğe koymuştu.¹⁰⁶

Evliya Çelebi’ye göre Köprülü, “Celâlî” ve “Cemâlî” adıyla dört yüz bin adam, on yedi vezir, kırk bir beylerbeyi, yetmiş sancak beyi, üç molla ve bir ceffâr¹⁰⁷ öldürttü. Öte yandan, müneccim ve ceffârlar, Köprülü’nün verdiği bu cezaların İslâm dininin yükselmesine yardımcı olduğunu düşünerek ona, “sâhib-i hurûc” demişlerdi.¹⁰⁸

İsmail Hâmi Danişmend’e göre, Köprülü, Kuyucu Murat Paşa’dan (1606-1611) sonra, Anadolu Türklüğünü en fazla ezen kişidir. Köprülü’nün İsmail Paşa gibi bir zâlimi, Anadolu insanının başına belâ ederek, bir sene boyunca Türkleri kırdırması, millî tarihin hiçbir zaman affedemeyeceği bir olaydır. Danişmend’e göre Köprülü, kendisine rakip olabileceklerin ötesinde, oğlunun karşısına çıkabilecek, onun yerine geçebilecek tüm devlet ve siyaset adamlarını da idam ettirmişti. Hele düşmanlarının bile hayranlık duyduğu Girit serdârı Deli Hüseyin Paşa’yı idâm ettirmesi, fecî bir hâdisedir. Diğer taraftan, mazlûmların mallarını müsâdere etmek sûretiyle de sadâretinde büyük bir servet edinmiştir. Danişmend, eserinde, “*kelle uçurmaktan ve ocak söndürmekten başka bir siyaset bilmeyen câhil Köprülü’nün Bozcaada ve Yanova muzaffariyetinin şans eseri*” olduğunu vurgularken, otuz altı bin kişiyi katletmesi nedeniyle de onu “lekeli” ve “hûnhâr” olarak vasıflandırmaktadır.¹⁰⁹

Şunu belirtelim ki, Köprülü’nün Danişmend’in eleştirilerinin aksine davranış ve uygulamaları da söz konusudur: Köprülü, kendisini öldürmeyi planlayan selefi Boynueğri Mehmet Paşa’nın idam edilmesine karar verilmişken, pâdişâhtan onun affedilerek hapsedilmesini rica etmiş, bu da kabul görmüştür. Ne var ki geleneğe

¹⁰⁶ Naîmâ, c. IV, s. 1723.

¹⁰⁷ Bu tabir, gaybdan haber veren cifir hesabı ile uğraşanlar hakkında kullanılır. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü**, Milli Eğitim Basımevi, c. I-III, İstanbul, 1983, s. 268.

¹⁰⁸ Evliyâ Çelebi, I. Kitap, s. 117. Hammer, eserinde Köprülü’nün otuz altı bin kişiyi katlettiğini zikretmektedir. Bkz. Hammer, c. XI, s. 85.

¹⁰⁹ Danişmend, c.III, s. 429.

uyularak, Paşa'nın malları ve vakıf paraları müsâdere edilmiştir. Bununla beraber, kendisine Kanije eyâleti verilmişse de oraya gitmeye ömrü vefâ etmemiştir.¹¹⁰

Özetle, Köprülü Mehmet Paşa, beş sene bir ay on beş gün süren sadâreti süresince, ne kadar eşkiyâ varsa bunları, makamına ve gücüne bakmadan ortadan kaldırmış; Anadolu'yu Celâlîler'den temizlemiştir. Ne var ki, bunu yaparken yukarı da söz edildiği üzere Gazi Hüseyin Paşa ve Seydî Ahmet Paşa gibi iki büyük komutanı öldürtmesi, kendisini takdir edenlerin bile üzüntü duymalarına neden olmuştur.¹¹¹

Köprülü aslında sadrazamlık husûsunda çok istekli olmadığı söylenebilir. Zîrâ Dârussaâde Ağası Solak Mehmet Ağa kâtibi Durmuş Efendi, Köprülü'yü sadrazamlık için saraya çağırdığında, onun hiçbir sevinç emâresi göstermediğine şahit olmuştur. Hatta Köprülü'yü dağınık ve fakir bir durumda gören Durmuş Efendi, *“Bu adam mı devletin işlerini düzeltecek!”* diyerek hayretini belirtmiştir. Sadrazam olmasını sadece halk garipsememiş; yakınları da bu duruma şaşırılmışlardır.

O, saraya davet edildiği sırada, Bayezıt'da Demirkapı sarayında Trablusşam vâliliğine gitmek için bir şeyler tedarik etme çabasındaydı. Adamlarından biri: *“Efendim siz saraydan dönene kadar bizde ev halısı ve benzeri eşyalar ayarlayalım”* dediğinde, kendisi, *“Devlet bizden hizmet ister; ker ü fer ü haşmet istemez”* demişti.¹¹²

Köprülü'de makam hırsının olmadığını gösteren bir başka olay da şöyledir: Silâhdâr Siyâvuş Mustafa Paşa, Şam vâlisi iken Girit'e göndermesi gereken askerleri göndermemiş; bunun üzerine görevden alınarak Maraş'a atanmış; yerine Murtaza Paşa gönderilmişti. Ancak Mustafa Paşa atamayı kabul etmeyerek halkı örgütlemiş, Şam'da kalmak istemiştir. Bu nedenle suçlu bulunan Mustafa Paşa'nın affedilmesi için, sarayda girişimler başlayınca, Köprülü, Pâdişâh'a *“Benim umûrumu gayriler*

¹¹⁰ Behcetî, vr. 5a.

¹¹¹ Dönemin tanıklarından Evliyâ Çelebi, Seydî Ahmet Paşa'nın katledilmesiyle ordunun cansız bir cisme dönüştüğünü belirtmektedir. Bkz. Evliyâ Çelebi, I. Kitap, s. 122; Mustafa Nuri Paşa, Köprülü'nün “çekememezlik” ve “rekabet”ten bu iki zatı öldürtmesi nedeniyle iyilik defterinin lekelendiğinden bahsetmektedir. Bkz. Mustafa Nuri Paşa, **Netâyicü'l-Vukûât**, sad. Neşet Çağatay, c. I-II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987, s. 269 (Bundan sonra “Mustafa Nuri Paşa” şeklinde gösterilecektir). Öte yandan Arnavut olan Şemseddin Samî, biraz da milliyetperverlik hissiyle Köprülü'deki şiddetin, o devrin bir gereği olarak mazûr görülebileceğini; devlete hizmetlerinden dolayı Köprülü'ye dil uzatmanın câiz olamayacağını belirtmektedir. Bkz. **Kâmûsu'l-A'lâm**, c. V, s. 3907.

¹¹² Râşid, c. I, ss. 17-19.

ifsâd edince iş bitmez” deyip sadâretten istifa etmek istemiştir. Köprülü’yü görevde tutmak isteyen Pâdişâh, Mustafa Paşa’nın affi konusunda girişimde bulunan paşaları, enderûn-ı hümâyûndan ihrâc etmiştir. Bununla da yetinilmeyerek, Mustafa Paşa görevden alınmış ve sadrazamın huzuruna davet edilerek, önce hoş bir şekilde karşılanmışsa da akabinde idam edilmiştir.

Köprülü Mehmet Paşa uyguladığı siyâset gereği, cezalandıracağı veya katledeceği adamı devamlı tatlı dille karşılar, ona güler yüz gösterir ve öfkesini belli etmezdi. Görev vereceği adama da asla yüz vermez ve sert bir tavır takınırdı. Bunun sebebi kendisine sorulduğu zaman da, *“Cezâ verilecek adama gazab, korku ve utanç ifâde eder. Zîrâ gazab merâmını ifâdede âciz olanlar içindir. Lutfâ mazhar olanlara da iltifât etmemek lazımdır ki, hadlerini aşmasınlar”* demişti.¹¹³

Köprülü’nün içeride ve dışarıda casusları vardı.¹¹⁴ Onun yıllardır karışıklığın hüküm sürdüğü devlet kademelerinde, otoritesini çok kısa sürede kurmasında ve bütün ipleri eline almasında, sözü edilen casusların ulaştırdığı haberlerin etkisinin olduğu düşünülebilir. Nitekim o, bu yöntemle İstanbul Patriği’nin Venedik elçisi ile yaptığı gizli mektuplaşmalardan haberdâr olmuştur.

Bu bağlamda Köprülü, devletin çıkarları söz konusu olduğunda yabancı elçilere dahi şiddetle davranmaktan geri durmamıştır. Fransız elçisi Lahe, Köprülü sadrazam olduğunda, ona sunması gereken hediyeleri takdim etmemiştir. Bu nedenle de Köprülü tarafından soğuk bir şekilde huzura kabul edilmiştir. Bir süre sonra Venedik kaptanı tarafından Fransız sefirine gönderilen şifreli mektuplardan haberi olan Köprülü, Edirne’de ikâmet eden elçiyi çağırıp bunun hesabını sormak istese de kendisi davete icâbet etmemiş; oğlu Valente’yi göndermişti. Valente, konuyla ilgili yapılan soruşturma çerçevesinde verdiği cevaplar nedeniyle; önce dövülmüş, sonra da hapsedilmiştir. Ardından babası da oğlunu kurtarmaya gelmiş; ancak o da şifreli mektuplar hakkında yeterli bilgi vermeyince hapsedilmiştir. Fransa kralı XIV. Loui, Blendel adlı bir başka elçiyi, sefiri kurtarmak maksadıyla İstanbul’a göndermiştir. Buna karşın, Köprülü, bu elçinin pâdişâh IV. Mehmet’le görüşmesine izin vermeyerek sadece, hapisteki sefiri ziyâretine müsâade etmiştir. Mehmet Paşa elçiye karşı bunları bilerek yapmıştır; çünkü Fransa, ticârette Osmanlı Devleti’nde

¹¹³ Naîmâ, c. IV, ss. 1780-82.

¹¹⁴ Naîmâ, c. IV, s. 1723.

ayrıcalıklı bir konuma sahipken Venedik bayrağı altında Akdeniz’de korsanlık yapmış ve Osmanlı gemilerine zarar vermişti. Bu durum da Köprülü’nün Fransızlara karşı tavır almasına sebep olmuştu.¹¹⁵

Köprülü Mehmet Paşa, aldığı tedbir ve uyguladığı şiddet politikasıyla Osmanlı Devleti’ne yeni bir güç kazandırmayı başarmış ve böylece gerilemeyi durdurmuştu denilebilir.¹¹⁶ Onun zamanında sınırlarda âsâyiş sağlandığı gibi, ekonomi de düzelmisti. Tarhuncu Ahmet Paşa’nın (1652-1653), mâliyeeye çekidüzen verdiği dönemde, gelirler 14.503, giderler 16.400, açık 1.900 keseden ibâretti. Buna karşın Köprülü zamanında, gelirler 14.531, giderler 14.840, açık da 300 keseden biraz fazlaydı.¹¹⁷

Köprülü, hazinedeki sıkıntı nedeniyle, maaşların hepsini teftiş ettiriyor; hem vakıflardan hem de başka yerlerden ücret alanların maaşlarından birini kestiriyor, bunun büyük bir kısmını hazineye gelir olarak kaydettikten sonra iki-üç akçelik kısmını da bir başkasına tahsîs ediyordu. Böylece hem hazineye gelir kaydediyor, hem de başkalarına kazanç sağlıyordu. O, göreve başlar başlamaz Bozcaada seferi sebebiyle, taşra dâhil olmak üzere duâgû vazifelerini, hazinedeki sıkıntılar bittikten sonra tekrar hak sahiplerine vermeyi vaad ederek kaldırmıştır.¹¹⁸

Avrupalılar önceleri Akdeniz’de Osmanlı donanmalarına saldırıp kıyı köylerini yağma ederlerken, Köprülü zamanında bunu yapamaz oldular. O, uzun bir süredir Osmanlı’nın başını ağrıtan güvenilir olmayan Erdel kralını değiştirmiş; Eflak ve Boğdan voyvodalarını dize getirmiş, buralarda Osmanlı’ya bağlı vassâlları tahta oturtmuştu.¹¹⁹ Neticede, Köprülü Mehmet Paşa, hazinesi çökmüş, içte dışta birçok karışıklığın hüküm sürdüğü Osmanlı Devleti’ne eski ihtişamını bir nebze de olsa kazandırmış; oğlu Fâzıl Ahmet’e büyük zaferleri kazanma ortamı hazırlamıştı.

Köprülü ölümünden bir yıl önce ülkede sükûneti sağlamasıyla birlikte, bayındırlık hizmetlerine daha çok zaman ayırmıştı. Kendisi, İstanbul yangınından sonra, şehrin imârı için, parasıyla satın aldığı arsa ve emlakı değerlendirmişti.

¹¹⁵ Osman Derviş, **Köprülü’nün Sadâreti Zamanında Osmanlı İmparatorluğunun Umûmi Vaziyeti**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, nr. 381, İstanbul, 1935, ss. 44-46.

¹¹⁶ Köprülü’nün dâhili siyâseti ve ceza usûlü hakkında bkz. Ömer Köprülü, **Osmanlı Devletinde Köprülüler**, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1943, ss. 14-19; Defterdâr, s. 6.

¹¹⁷ Ahmet Refik, **Köprülü Mehmet Paşa**, Kütübhâne-i Askerî, 3. Baskı, 1331, s. 128.

¹¹⁸ Naîmâ, ss. 1729, 1761, 1763; Uzunçarşılı, c. III, s. 373.

¹¹⁹ Tarih-i Gilmânî, ss. 155-157; Jorga, s. 103.

Köprülü, bundan önce de Anadolu'nun ve Osmanlı toprağının birçok noktasında vakıf eserler inşâ ettirmişti. Söz konusu eserleri, tezimizin ikinci kısmında ele alacağız.

Vakfiyelerden anlaşıldığına göre Köprülü tek eşlidir. Eşi Ayşe Hanım'dan üç oğlu ve üç kızı dünyaya gelmiştir. Bunlar Fâzıl Ahmet, Fâzıl Mustafa, Ali, Fatıma, Hatice ve Saliha'dır.¹²⁰ Ayrıca Köprülü'nün kendi vakfiyelerinde bahsetmediği; ancak yeğeni Amcazâde Hüseyin Paşa'nın vakfiyesinde ismi geçen Emine adlı bir kızı daha vardır.¹²¹

Oğullarından en büyüğü Fâzıl Ahmet Paşa, ortancası Fâzıl Mustafa Paşa ve en küçüğü de Ali Bey'dir. Ahmet Paşa ve Mustafa Paşa'dan aşağıda ayrıntılı bir şekilde bahsedilecektir. Ali Bey, Köprülü Mehmet Paşa'nın en küçük oğludur. Ağabeyi Fâzıl Ahmet'le Uyvar seferine katılmış, Tarih-i Uyvar'da kaydedildiğine göre Raab yenilgisinden (1664) sonra vefât etmiştir.¹²² Bu bilgiyi Fâzıl Mustafa Paşa'nın 1089/1678 tarihli vakfiyesi de doğrulamaktadır. Zîrâ Fâzıl Ahmet Paşa vefatı üzerine yapılan miras paylaşım listesinde Ali Bey görülmemektedir.¹²³ Ali Bey de ağabeyleri Fâzıl Ahmet ve Mustafa gibi ilimle meşgul olmaktadır.¹²⁴

Kızlarının kiminle evli olduklarına dair farklı rivâyetler vardır. Dönemin önemli kaynaklarından Galland, on yedi yaşındayken Köprülü'nün kızlarından birinin, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile evlendiğini ve bu kızın 1671 yılında vefât

¹²⁰ KK, V 1/2444, vr. 27a; KK, V, 3/2446, vr. 46a; KK, V, 4/2447, vr. 6b. 1071/1661 tarihli vakfiyede Fatıma, Saliha ve Hatice Hanımların Köprülü'nün kızları oldukları açıkça belirtilmemektedir. Buna karşın 1070/1660 tarihli vakfiyede Fatıma Hanım'ın Köprülü'nün kızı olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca 1071/1661 tarihli vakfiyede, üç ismin vakıftan aldıkları yüksek miktardaki maaş, vefatlarından sonra evlatlarına bırakılmıştır. Bir de Köprülü Türbesi yanındaki Saliha Hanım'ın mezar kitâbesinde, Köprülü'nün kızı olduğu kaydedilmiştir. Bütün bunlar, söz konusu şahısların Köprülü'nün kızları olduklarını destekler mahiyettedir. Diğer taraftan Köprülü Türbesi yanındaki mezarlıkta Fatıma Hanım adına düzenlenmiş bir mezar bulunmaktadır; ancak kitâbesinde bu şahsın kim olduğuna açıklık getirilmemiştir. Mezarın Köprülü'nün kızına ait olması muhtemeldir. Hatice ve Emine Hanımların mezar taşlarına ise rastlanılmamıştır.

¹²¹ VGMA, 502.3.

¹²² Tarih-i Gilmânî, s. 177; Zeynep Aycibin, **XII. yüzyıl Sadrazamlarından Köprülüzâde Mustafa Paşa Döneminde Osmanlı Devleti'nin Siyasî ve Sosyal Durumu**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001, s. 10; Yılmaz Öztuna, Ali Bey'in kabrinin Budin'de Ahmet Bey Türbesi'nde olduğunu belirtmektedir. Bkz. Öztuna, s. 724.

¹²³ KK, V, 4/2447, vr. 7a.

¹²⁴ Aycibin, s. 19.

ettiğini belirtmektedir. Bu evlilikten iki erkek çocuk olur, ikisi de vefât eder. Birinin adı, Yusuf ötekinin adı da Mehmet'tir.¹²⁵

Hammer'e göre Köprülü Mehmet Paşa'nın üç damadı vardır. Bunlar; Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Seydî Mehmet Paşa ve Kaplan Mustafa Paşa'dır. Fâzıl Ahmet Paşa, seferlerde gösterdiği üstün şecâati nedeniyle Kaplan Mustafa Paşa'yı kız kardeşiyle evlendirmiş ve onu Kaptân-ı Deryâ olarak atamıştır.¹²⁶ Kaplan Mustafa Paşa'nın Köprülü'nün damadı olduğu Galland'ın şerhinde de geçmektedir.¹²⁷ Öte yandan Seydî Mehmet Paşa'nın Köprülü'nün damadı olduğuna dâir kayda, başka kaynaklarda rastlanılmadı.

Hammer'in damatlardan saymadığı Sadrazam Siyâvuş Paşa'nın Köprülü'nün damadı olduğu, kroniklerde açıkça zikredilmektedir.¹²⁸ Netice itibariyle Köprülü'nün dört kızı ve dört damadı bulunmaktadır: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Siyâvuş Paşa ve Kaplan Mustafa Paşa Köprülü'nün damatlarıdır; diğer damadın ise Hammer'in bahsettiği Seydî Mehmet Paşa olması muhtemeldir. Ancak hangi kızının kiminle evli olduğu hususunda, ulaşabildiğimiz kaynaklarda yukarıda bahsedildiği üzere yeterli bilgi verilmemiştir.¹²⁹

Kroniklerde, Köprülü'nün aile içi ilişkilerinden çok bahsedilmemekle beraber elimizdeki mevcut verilerden bazı çıkarımlarda bulunabiliriz. Köprülü, ilmî çalışmaları takdîr etmiş, oğlu Fâzıl Ahmet Paşa ve Fâzıl Mustafa Paşa'nın ulemâ zümresine katılmalarını istemiştir.¹³⁰ Hammer, "Vigneau" adlı bir kişiye dayandırarak, Köprülü'nün okuma yazma bilmediğini kaydetmektedir; ancak biz bunun yanlış olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü Mütercim Mehmet Ata, bazı evrâkı

¹²⁵ Galland, c. II, s.131.

¹²⁶ Hammer, c. XI, ss. 205-206, 302.

¹²⁷ Galland, c. I, s. 22, 3 numaralı dipnot. O, iki defa kâptan-ı deryâlık yapmış; Zilkâde 1091/Kasım-Aralık 1680'de İzmir'de vefât etmiştir. Sicill-i Osmânî, c.III, s. 867.

¹²⁸ Mustafa Nuri Paşa, c.I-II, s. 287.

¹²⁹ Diğer taraftan Öztuna kaynak belirtmeden, Köprülü'nün dört kızı ve dört damadından bahseder; ancak onun verdiği isimler, ulaşabildiğimiz kaynaklarla farklılık arz etmektedir. Ona göre, Köprülü'nün kızları ve damatları şu şekildedir: Emine Hanım-Kaplan Mustafa Paşa; Ayşe Hanım-Siyâvuş Paşa; Abide Hanım-Puçinli Kara İbrahim Paşa; Saliha Hanım Merzifonlu Kara Mustafa Paşa. Bkz. Öztuna, c. IV, ss. 726-727. Öztuna, görüldüğü üzere Köprülü Mehmet Paşa'nın vakfiyesinde, isimlerini açıkça zikrettiği kızlarından Hatice Hanım ve Fatıma Hanım'dan hiç bahsetmemektedir. KK, V, 3/2446, vr. 46a.

¹³⁰ Ahmet Refik, Fâzıl Ahmet Paşa'nın askerî zümreye iltihâk etmesini, yükselmek arzusuyla açıklamaktadır. Ahmet Refik, **Köprülüâde Fâzıl Ahmet Paşa**, Kütübhâne-i Askerî, II. Baskı, 1331, s. 5.

Köprülü'nün bizzat okuduğunu, Evliya Çelebi'nin Seyâhatnâmesindeki verilerden hareketle belirtmektedir.¹³¹ Diğer taraftan, Enderûn'da¹³² yetişmiş ve en yüksek makama kadar yükselmiş birinin okuma yazma bilmemesi mümkün görünmemektedir.

Köprülü'nün çocuklarını ilme yönlendirmesinde dönemindeki olayların etkisi olabilir. Zîrâ yönetici olmaları durumunda, her an görevlerini kaybederek katledilebilir ve mallarına el konulabilirdi. Ancak ulemâ sınıfı daha rahattı: Yükselme kriterleri belliydi, görevden alınma ve mallarını kaybetme endişesi özellikle alt zümredeki insanlar için söz konusu değildi. Diğer taraftan Fâzıl Ahmet'in ilmî pâyeleri hızla elde etmesi ilim erbâbının tepkisini çekmiştir. İşte Köprülü, oğlu ile ulemâ arasında yaşanan bu çekişme sebebiyle, ilim dünyasına karşı soğukluk hissetmiş ve oğlunun müderrislikten beylerbeyliğine geçmesini sağlamıştır. Fakat Osmanlı Devleti'nde bu türden uygulamalar nâdirdi.¹³³ Köprülü bu kararıyla kendinden sonra sadrazamlığa oğlunu hazırlamak ve böylece ailesini koruma altına almak istemiş de olabilir.

Köprülü'nün çocuklarından başka aile efrâdını da önemli mevkilere getirdiği söylenebilir. Bu hareket tarzını benimsemesinde, devrin sosyal hayatının ve devlet kademelerinde yaşanan güven bunalımının etkisi olabilir.

1.2.2. Köprülü'nün eşi Ayşe Hanım (v.?)'ın Hayatı ve Şahsiyeti

Yukarıda belirttiğimiz üzere, Köprülü Mehmet Paşa, hâmisî sadrazam Hüsrev Paşa'nın idam edilmesi üzerine (1631), saraydan Anadolu'ya gönderilmişti. Bu sırada Köprü kasabasının kendisine tımar verilmesi muhtemeldir. Mehmet Paşa,

¹³¹ Hammer, c. XI, ss. 88, 296.

¹³² Enderûn'da yetenekli gençlere Türkçe, Arapça ve Farsça dersleri verilmekteydi. Bkz. Mehmet İpşirli, "Enderûn", **DİA**, c. XI, İstanbul, 1995, s. 187. Köprülü Mehmet Paşa, kendisinin yetişmiş olduğu Enderûn'un bir parçası olan "Küçük Oda" ve "Büyük Oda" zümresine, vefanın bir gereği olarak, İdlîbü's-Süğra Köyü'nde kendi vakfı sabunhânelerden gelen mahsulden her sene Şaban ayında bin iki yüz vukiyye (1.200) göndermektedir. Sabunların taşınma masrafları dahi Köprülü'nün vakıf bütçesinden karşılanmaktadır. KK, V, 3/2446, vr. 41a-41b.

¹³³ Şem'dâni-zâde, bu duruma, Fâzıl Ahmet Paşa'dan başka, Yenişehirli Osman Paşa'yı örnek göstermektedir. O, Mora savaşında gösterdiği fedâkârlıktan dolayı müderris iken birden pâyesi yükseltilerek üç tuğ ile vezir yapılmıştır. Şem'dâni-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, **Mür'î't-Tevârih**, haz. Münir Aktepe, c. II B, İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1980, ss. 37-38.

Köprü voyvodası Yusuf Ağa'nın kızı Ayşe Hanım'la bu sıralarda tanışmış olabilir. Köprülü, 13 Muharrem 1044/9 Temmuz 1634 tarihinde Amasya sancak beyi olmuş ve Şaban 1044/Ocak-Şubat 1635'te görevinden azledilmişti. Bu tarihten kısa bir süre önce Ayşe Hanım'la evlenmişti.¹³⁴ Çiftin en büyük çocukları Fâzıl Ahmet, evlendikleri yıl 1635'te dünyaya gelmiştir. Bundan başka Köprülü çiftinin yukarıda belirttiğimiz üzere beş çocukları daha olmuştur.

Ayşe Hanım, eşinin vefâtından sonra genç olan çocuklarının her zaman dayanağı ve yardımcısı olmuştur. O, Uyvar ve Kandiye seferlerinde oğlu Fâzıl Ahmet Paşa'nın yanında yer almış; ona manevî destek vermiştir. En küçük oğlu Ali Bey, yukarıda belirtildiği üzere Raab yenilgisinde vefât etmiştir (1664).

Kandiye seferinde kalenin anahtarlarını teslim alan büyük oğlu Fâzıl Ahmet Paşa, annesinin elini öperek birlikte sevinç gözyaşları dökmüşlerdir.¹³⁵ Ayşe Hanım, sadrazam eşi veya sadrazam annesi gibi bir yaşam sürmemekteydi. Bütün zenginliğine rağmen fakirâne bir hayat yaşıyor; günlerini ibâdetle geçiriyordu. Oğlu Fâzıl Ahmet Paşa tarafından, diğer oğlu Fâzıl Mustafa Paşa'yla beraber Kandiye'nin fethinden sonra hacca gönderildi.¹³⁶

Ayşe Hanım'ın vefât tarihi, Köprülü Mehmet Paşa türbesindeki kitâbede 1085/1674 yılını göstermektedir. Fakat oğlu Fâzıl Mustafa Paşa, düzenlemiş olduğu 1089/1678 tarihli vakfiyede, annesinin 1087/1676 yılında vefât eden ağabeyi Fâzıl Ahmet Paşa'nın mirasından pay aldığını belirtmektedir. Ayrıca söz konusu vakfiyede, Ayşe Hanım'ın hayatta olduğu müddetçe Köprü'de kurmuş olduğu vakıflar için, oğlu Fâzıl Ahmet Paşa'nın Girit'teki vakıf gelirlerinden senelik belli bir miktâr pay alması şart koşulmuştur.¹³⁷ Buna ilâveten, Ayşe Hanım'ın Ğurre-i Ramazan 1107/4 Nisan 1696 tarihli bir vakfiyesi daha vardır. Bütün bunlar bize türbedeki vefât tarihinin yanlış yazıldığını göstermektedir. O, Vezirköprü'de babası

¹³⁴ Amasya Tarihi, c. IV, ss. 69-70; Hüseyin Menç, **Tarih İçinde Amasya**, Ankara, Haziran 2000, s. 283.

¹³⁵ Mühürdâr Hasan Ağa, **Cevâhirü't-Tevârih**, haz. Abubekir Sıddık Yücel, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1996, s. 461 (Bundan sonra "Cevâhirü't-Tevârih" şeklinde gösterilecektir); Tarih-i Ğilmânî, s. 177

¹³⁶ Cevâhirü't-Tevârih, s. 461.

¹³⁷ KK, V, 3/2447, vr. 7a, 58a.

Yusuf Ağa¹³⁸ ve eşi Mehmet Paşa'nın yaptırdığı hayrâta birçok vakıf eserle katkıda bulunmuştur. Bunlardan aşağıda bahsedilecektir.

1.2.3. Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa (v.1087/1676)

1.2.3.1. Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa'nın Siyasî Hayatı ve Dönemi

Köprülü Mehmet Paşa'nın ilk çocuğu olan Fâzıl Ahmet, 1045/1635 yılında Köprü'de doğdu.¹³⁹ Yedi yaşına kadar burada kalan Fâzıl Ahmet, babası tarafından İstanbul'a getirilerek medreseye verildi. Devrin büyük âlimlerinden, Osman Efendi'den ders gördü. Karaçelebizâde Abdulaziz Efendi'ye (v.1658) bir müddet mülâzemet¹⁴⁰ ettikten sonra, babasının aracı olmasıyla önce hâric;¹⁴¹ sonra 1061/1650-1651'de dâhil;¹⁴² 1067/1656-1657'de de Sahn-ı Semân¹⁴³ müderrisi oldu.¹⁴⁴

Fâzıl Ahmet, kendisinin ilim yolunda hızlı yükselmesini babasının sadâretine bağlayan medreselilerin îmalı sözleri ve kıskançlıkları nedeniyle ilim yolundan ayrılarak, 2 Muharrem 1069/30 Eylül 1658'de vezirlik rütbesiyle Erzurum eyâletine tayin edildi. Burada sekiz ay kaldıktan sonra Şam vâlisi oldu. Ahmet Paşa, söz konusu bu yerde halkı ağır vergilerden kurtardı ve Dürzîlere karşı muzaffer oldu; böylece hem babasının hem de pâdişâhın takdîrini kazandı. Babasının rahatsızlığı üzerine, Zilkâde 1071/Haziran-Temmuz 1661'de önce İstanbul kaymakamı, babasının hastalığının şiddetlenmesi üzerine de 1072 senesi Muharrem ayında (Eylül

¹³⁸ Yusuf Ağa, bir hamam inşâ etmenin yanında yanık olan birkaç mescidi imâr etti. Bkz. Amasya Tarihi, c. I, s. 378.

¹³⁹ Bugünkü adı Vezirköprü olan bu yer, Samsun iline bağlı ilçe merkezi.

¹⁴⁰ Öğretmenlikte stajyerlik dönemi için kullanılan bir tabirdir. Bu yapılırken maaş alınmazdı. Bkz. Pakalın, c. II, s. 611; Cahid Baltacı, **XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İrfan Matbaası, İstanbul, 1976, ss. 34-35.

¹⁴¹ Osmanlı medrese sisteminde başlangıç seviyesindeki okullara denir. Pakalın, c. I, s. 749.

¹⁴² Orta öğretim seviyesindeki medreselere verilen addır. Pakalın, c. I, s. 388

¹⁴³ Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul'da kurulan yüksek okul seviyesindeki medreselere verilen addır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri Ünan, "Sahn-ı Semân", **DİA**, c. XXXV, İstanbul, 2008, ss. 532-534.

¹⁴⁴ Süleymaniye müderrisliğine kadar yükselmişti. Bkz. Defterdâr, ss. 6-7.

1661) Rikâb-ı Hümâyûn kaymakamı oldu. Fâzıl Ahmet Paşa babasının vefâtından bir gün sonra 8 Rebiülevvel 1072/1 Kasım 1661’de sadâret mührünü eline aldı.¹⁴⁵

Fâzıl Ahmet Paşa, sadrazam olduğunda, çözmesi gereken en önemli sorun Erdel meselesiydi. Osmanlı devleti, Erdel’de Köprülü Mehmet Paşa’nın atadığı son kral Apafi Mihâl’in selefi Kemeny Yanoş’un saldırılarından korunması amacıyla, emrinde beş yüz adamı olan bir beylerbeyi görevlendirmişti. Ayrıca, Serdâr Ali Paşa kışlamak için Tamışvar’a geçeceği sırada Kemeny Yanoş’un saldırı ihtimaline karşı Yanova Beylerbeyi Küçük Mehmet Paşa, Erdel’de tedbîren bekletilmişti. Kemeny’nin saldırılarının etkisiz hale gelmesiyle de Apafi Mihâl Erdel’de tek kral olarak kalmıştı.¹⁴⁶

Bununla beraber Erdel’de karışıklıklar devam ediyor; Avusturya askerleri sık sık Osmanlı sınırında bulunan kale ve palankalara¹⁴⁷ saldırıyorlardı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti yöneticileri, sözü edilen saldırılar devam ederken Girit’e çıkarma yapılsa da muvaffak olunamaz düşüncesiyle, Nemçe (Avusturya) üzerine seferde karar kıldılar ve 9 Şaban 1073/19 Mart 1663’te İstanbul’dan hareket edildi. Ramazan ayının yirmi üçüncü günü (1 Mayıs 1663) Fâzıl Ahmet Paşa serdâr-ı ekrem tayin edildi.¹⁴⁸ Ordu Belgrad’a varınca, Avusturya elçisi, Osmanlı’nın istemediği kalelerin yıkılmasını teklif etse de bu talepler serdâr-ı ekrem tarafından kabul görmedi; kalelerden başka iki yüz bin kuruş ve her sene otuzar bin altın verilmesi mukâbilinde ahidnâme verilebileceği elçiye bildirildi.

Şartların kabul edilmemesiyle, Belgrad’da kalmayarak Budin’e doğru yoluna devam eden ordu, buranın Zrinyoğlu kumandasındaki ordu tarafından harap edildiğini gördü. Bunun üzerine istişâre edildi ve hareketin Uyvar kalesi¹⁴⁹ üzerine

¹⁴⁵ Silahdâr, c. I, ss. 658-659; Abdi Paşa, ss. 140, 150; Defterdâr, s. 7; Ahmet Refik, Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa, ss. 5-6; Hadikatü’l-Vüzerâ, s.106; Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmânî**, Yayına haz. Nuri Akbayar, (Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, c. I, İstanbul, Nisan 1996, s. 209.

¹⁴⁶ Râşid, c. I, s. 21.

¹⁴⁷ Kaleden daha küçük ağaç ve toprakla yapılmış ve başka unsurlarla güçlendirilmiş küçük hisar biçimindeki yerlere denir. Sertoğlu, s. 275; Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, İkdâm Matbaası, Dersaadet, 1317, s. 346 (Bundan sonra “Kâmûs-ı Türkî” şeklinde gösterilecektir).

¹⁴⁸ Abdi Paşa, ss. 152, 157; Râşid, c. I, ss. 25-26; Defterdâr, s. 7.

¹⁴⁹ Uyvar kalesi hakkında Mehmet Halife şu bilgileri vermektedir: “*Gayet müstahkem ve sağlamdır. İçerisi Françe(Fransız), Nemçe (Avusturya) ve Macar Tot (Slovak) askerleriyle doludur. Kalenin dışarısı kiremit ile kireçtir. Kale altı köşeli olup her köşede büyük tabyalar mevcuttur.*” Bkz. Tarih-i Gilmânî, ss. 166, 180.

yapılmasına karar verildi. Estergon yakınında orduyu karşıya geçirmek maksadıyla, bir köprü yapımına başlandı. Zilhicce'nin yirmi beşinde (31 Temmuz 1663) Estergon sahrasına inen ordunun köprüyü tamamlamasının ardından, Avusturya ordusu burayı yıkmak maksadıyla baskın düzenledi. Bunda muvaffak olamayınca, Osmanlı ordusunun Uyvar kalesine gidiş güzergâhını, suların yönünü değiştirerek bataklığa çevirdiler. Bu yüzden Osmanlı ordusunun ovada ilerleyişi güç oldu.

Bu engelleri bir bir aşan nihâyetinde kale önüne varıp otağını kuran Fâzıl Ahmet Paşa, kalenin “vire”yle¹⁵⁰ teslim edilmesini istedi. Teklifin kabul edilmemesiyle savaş başladı; muhârebe neticesinde Avusturya ordusu, bayrak çekmek zorunda kalarak emân diledi. Bunun kabulüyle, Avusturya askerine ailelerini ve eşyalarını toplamaları için iki gün süre verildi. 2 Safer 1074/5 Eylül 1663'te Osmanlı askerleri kaleyi teslim aldı. Kalede beş bin kadar Avusturya, Macar, Fransız ve Slovak askeri, iki bin yaralı ve bin beş yüz civarında çocuk ve kadın vardı. Bunlar, Osmanlı askerlerinin korumasında, gitmek istedikleri Kameran kalesine güvenle taşındılar. Geriye kalan dört bin kadar zimmî ise kalede kalarak reâyâ olmayı kabul etti.

Fetihten sonra kiliseler câmiye çevrildi, kale onarılarak içerisine asker yerleştirildi. Uyvar kalesi gibi bir kalenin düşmesi, diğer kalelerin teslim olmasında etkili oldu. Bunlardan bazıları savaş, bazıları emânla Osmanlı'ya teslim olurken bazıları da teslim olmamakta direndi. Novigrad kalesinin asker ve halkı kendilerine güvenle kaleyi teslim etmediler. Ne var ki, Novigrad da direnişini daha fazla sürdüremeyerek Osmanlı topraklarına katıldı.¹⁵¹ 6 Rebiülevvel 1074/8 Ekim 1663'te fetihnâme Pâdişâh IV. Mehmet'e gönderildi.¹⁵²

Sadrazam kışlamak maksadıyla Belgrad'a çekildi. Bunu fırsat bilen Macar Zirinyoğlu Ösek köprüsünü ateşe vererek, Osmanlı askerinin gelmesi uzun sürer düşüncesiyle, Kaniye kalesini muhâsara etti. Sadrazam derhal harekete geçerek bu kaleyi kurtardı. Daha sonra Zirinyoğlu'nun “Raba” adıyla bilinen adasının üzerine yüründü. Burada yapılan savaşta Osmanlı ordusu birçok kayıp verdi; bin yetmiş

¹⁵⁰ Kalenin antlaşma sonucu karşı tarafa teslim edilmesidir. Pakalın, c. III, s. 595.

¹⁵¹ Tarih-i Gilmânî, ss. 158-185; İsâ-zâde, ss. 72-80; Silahdâr, c. I, ss. 299-300.

¹⁵² Abdi Paşa, Uyvar muhasarasının 1074 senesinin Safer ayının yirminci günü (23 Eylül 1663) başladığını ve otuz sekiz gün sürdüğünü belirtmektedir. Bkz. Abdi Paşa, s. 160.

asker de boğuldu. Buna rağmen Osmanlı'nın gücü karşısında daha fazla direnç gösteremeyen Zirinyoğlu barış istedi.¹⁵³

10 Muharrem 1075/3 Ağustos 1664'te Vaşvar adıyla bilinen antlaşma taraflarca imzalandı. Böylece Avusturyalıların elinde bulunan Osmanlı kaleleri geri verilecek; Osmanlılar tarafından yıkılan Yenikale (Serinwar) bir daha onarılmayacak; antlaşma onaylandığında, elçiler vasıtasıyla, karşılıklı iki yüz bin kara akçe değerinde hediyeler sunulacak; bu şartlar yirmi yıl süreyle geçerli olacaktı. Bu şekilde Avusturya, savaş sebebi olan Yenikale'yi kaybetmekle kalmayıp Uyvar'ı da elinden çıkarmış oluyordu.¹⁵⁴

Macaristan sınırını güvenlik altına alan Fâzıl Ahmet Paşa ordusuyla 28 Zilhicce 1075/12 Temmuz 1665'te Edirne'ye döndü.¹⁵⁵ Avusturya ile devam eden savaşları bir barış antlaşması ile neticelendiren Ahmet Paşa, bundan sonra uzun süre Osmanlı'yı meşgul eden Venedik üzerine yürümeye karar verdi.

Bu meyânda devlet büyükleri yaptıkları istişâre sonucunda, Kandiye Kalesi'nin kuşatılmasına karar verdiler. On iki senedir Edirne'de hapsedilen Venedik elçisi savaşı önlemek için aracı olmak isteyince, Osmanlı tarafından kendisine şu teklif yapıldı: Öncelikle barış için gelecek elçi vasıtasıyla, bir defaya mahsus yüz bin altın verilecek; Venediklilerin Bosna'da aldıkları kaleler ve Kandiye Kalesi karşısında bulunan Yenikale ve Suda Kalesi geri verilecek ve kalelerdeki esirler serbest bırakılacaktır.

Elçi tüm maddelere evet demesine rağmen, Suda Kalesi'nin antlaşmadan çıkarılmasını istedi ve bunun gerçekleşmemesi halinde barış için aracı olmayacağını bildirdi.¹⁵⁶ Elçi'nin yapılan teklifi kabûl etmemesi üzerine, Fâzıl Ahmet Paşa 25 Zilkâde 1076/29 Mayıs 1666'da Girit seferine serdâr-ı ekrem tayin edildi; ardından Girit'e doğru harekete geçilerek, Kandiye Kalesi'ne ulaşıldı.¹⁵⁷ Daha önce de Kale'nin kuşatmasına katılmış komutanlarla savaşta nasıl bir strateji izleneceği belirlendi.

¹⁵³ Tarih-i Gilmânî, ss. 187-191.

¹⁵⁴ Zübde-i Vekâyiât, ss. 8-9; Mustafa Nuri Paşa, c. I-II, s. 271; Hammer, c. XI, ss. 136-137.

¹⁵⁵ Abdi Paşa, s. 198.

¹⁵⁶ Behcetî, vr. 102b, 103a.

¹⁵⁷ Abdi Paşa, s. 228; Behcetî, vr. 106b, 109a.

Yukarıda da bahsedildiği üzere kuşatma başlamadan evvel ve daha sonra Venedik elçileri birçok defa barış girişiminde bulunmuşlar, ama istediklerini alamamışlardı. Venedik elçisi, savaş sürerken yaptığı barış teklifinde, kendi istedikleri vergi oranlarının kabul edilmemesi halinde; savaşa Papalık, Malta ve Fransa askerlerinin müdâhil olacağını sadrazama bildirmişti. Bunun üzerine Fâzıl Ahmet Paşa, bu kadar çile çekildikten sonra kalenin mutlaka alınacağını belirterek yapılan teklifi geri çevirdi.¹⁵⁸

Yedi aydır devam eden kuşatma sonunda, sekiz bin Osmanlı askeri şehit olmuş; dört yüzü de yaralanmıştı. Yaralılar donanma ile İstanbul'a gönderilmişti. Ayrıca adada süren “veba” ve “humma” gibi salgın hastalıklar nedeniyle birçok asker ölmüştü. Osmanlı cephesinde yüzlerce askerin vefâtından başka Anadolu ve Rumeli Beylerbeyi de savaşta şehit düşmüştü.¹⁵⁹ 1078/1667-1668 senesinde Kandiye kuşatması devam etti, metrislerde kışlandı.¹⁶⁰ Sadrazam Fâzıl Ahmet Paşa, savaş alanında askerleri cesaretlendirmek için metrislere bizzat giriyor, onları heyecana getirecek konuşmalar yapıyordu.¹⁶¹

Savaş tüm şiddetiyle sürerken Fâzıl Ahmet Paşa'dan istediklerini bir türlü elde edemeyen Venedik elçileri, pâdişâh katında barış için girişimde bulunmaya başladılar. Pâdişâh da fethin gecikmesinden ve askerî malzemenin temininde güçlük çekildiğinden barış istiyordu. Ama yine de durumu Ahmet Paşa'ya soruyor, o da bunun sorulmasına dahi üzülüyordu. Ahmet Paşa, sarayda sözü dinlenen Vânî Efendi gibi zatlara mektuplar yazarak; kale duvarlarının iki taraftan yıkıldığını, zaferin yakın olduğunu, ancak fetih tarihini veremeyeceğini bildirmekle pâdişâh katında kendisine destek olunmasını talep ediyordu. O, savaş yüzyıl dahi sürse kalenin mutlaka alınacağını hem çevresindekilere hem de Venedik cephesine açıkça bildirmekteydi.¹⁶²

Savaş tüm şiddetiyle devam ederken, Venedik donanmasına Fransa, Almanya ve Malta'dan çeşitli destekler geldi. Ancak Papa IX. Kalaman'ın gayretlerine rağmen, bu devletler Osmanlı'ya karşı iyi bir şekilde organize olamadılar. Bu

¹⁵⁸ Vahid Çabuk, **Köprülüler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, ss. 121-122.

¹⁵⁹ Jorga, c. IV, s. 118; Hammer, c. XI, s. 11.

¹⁶⁰ İsâ-zâde, s. 98.

¹⁶¹ Behcetî, vr. 119a.

¹⁶² Jorga, c. IV, s. 105

desteklerde “gönüllülük” esasına bağlı devam ediyordu.¹⁶³ Kendisine yeterince asker bulamayan Venedik, yeni tekliflerle barış elde etmeye çalıştı. Bu cümleden para teklifleri ile gelen Venedik müzâkere memuruna, Sadrazam şu cevabı vermişti: “*Biz tâcir değiliz, bizim yetiyecek paramız var; Kandiye ’yi hiçbir fiyatla bırakmayız.*”¹⁶⁴

Böylece, iki sene dört ay yaz-kış, gece-gündüz demeden her iki tarafta savaşı sürdürdü. Nihayet, müttefiklerinden istediği yardımı alamayan Venedik, savaşı daha fazla sürdüremeyerek 19 Rebiülâhir 1080/16 Eylül 1669’da emânla kaleyi teslim etti.¹⁶⁵

Bu vesileyle Osmanlı-Venedik arasında imzalanan ateşkes antlaşmasının maddeleri şu şekildedir:

1. Kandiye kalesindeki bütün topraklar ve cephâne Osmanlılara bırakılacaktır.
2. Venedikli askerler muhafaza bayrağı açarak ağırlıklarını ve istihkâmı terk edecek, ahâlî ise eşyasını ve kiliselerdeki mukaddes eşyasını götürmekte serbest olacaktır.
3. Eşyalarını toplamaları için Venediklilere on iki gün mühlet verilecek, bu süre yetmediği takdirde uzatılabilecektir.
4. Nakil işleminin bitimine kadar yerin altındaki ve üstündeki her şey sabit kalacak, hiçbir şeye dokunulmayacaktır. Aksi takdirde hareket edenlere müdâhele edilecektir.¹⁶⁶

Antlaşma sonucu Venediklilerin tek kazancı Dalmaçya kıyıları olmuş, Suda ve Spinalunga limanları da kendilerine kalmıştır.¹⁶⁷ Kaleye girildikten sonra fethin sembolü olarak kiliseler câmiye çevrilirken, yalnız Osmanlı tercümanı Panayotti’nin satın aldığı iki kilise varlıklarını muhafaza edebilmişlerdir.¹⁶⁸ Sultan İbrahim zamanında 1645’te kuşatılan Kandiye Kalesi tam yirmi beş yıl sonra alınabilmiştir; bu müddet zarfında kale, üç defa yer üstünden, elli beş kere de yer altından muhâsara

¹⁶³ Jorga, c. IV, s. 119; Ahmet Refik, Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa, ss. 49-50.

¹⁶⁴ Hammer, c. XI, s. 219.

¹⁶⁵ Münecimbaş, c. III, ss. 745, 747; Abdi Paşa, s. 332; Defterdâr, fethin Cemâziyelevvel ayının otuzuncu günü gerçekleştiğini bildirmektedir. Bkz. Defterdâr, s. 11; Hristiyan tarihçiler, Kandiye kalesinin farklı bir şekilde ele geçirildiğinden bahsetmektedirler. Bkz. Kantemir, I. Kitap, ss. 554-562, 7 numaralı dipnot.

¹⁶⁶ Bkz. Ahmet Refik, Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa, ss. 63-64.

¹⁶⁷ Jorga, c. IV, s. 125; Bu limanlar da 1715 Mora seferi sırasında Osmanlılar tarafından fethedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemal Tokin, “Girit”, *DİA*, c. XIV, İstanbul, 1996, s. 87.

¹⁶⁸ Birini iki bin (2.000) Fransız altını mukabilinde Rumlar için, diğerini bin dört yüz (1.400) kuruş karşılığında Ermeniler için satın almıştır. Bkz. Hammer, c. XI, s. 228.

edilmiş; otuz bin Osmanlı askeri şehit olmuş; on iki bin Venedik askeri hayatını kaybetmiştir.¹⁶⁹ Kandiye Kalesi'nin alınmasıyla, Selanik'ten hareket eden IV. Mehmet, 10 Muharrem 1081/30 Mayıs 1670'te Edirne'ye ulaşmıştır. Sadrazam Fâzıl Ahmet Paşa da Kandiye'de bir süre kalarak şehri imâr etmiş, düzeni sağladıktan sonra, buradan ayrılarak 18 Safer 1081/7 Temmuz 1670'te Edirne'ye dönmüştür.¹⁷⁰

Venedik meselesini çözüme kavuşturan Fâzıl Ahmet Paşa'nın halletmesi gereken sorunlardan biri de Lehistan'dı. Vaşvar antlaşmasından (1664) iki sene sonra Rus Çarına bağlı Zaporog Kazakları hatmanı¹⁷¹ Brohovezki ile Lehistan kralına bağlı Sarıkamış Kazakları hatmanı Doreşenko karşı karşıya geldiler. Osmanlı tarafından Doreşenko'ya bütün Ukrayna kazaklarının liderliği ve pâdişâhın himâyesi teklif edildi. Buna ilâveten, Zilhicce 1078/Mayıs-Haziran 1668'de Kırım Hânı'nın da kendisine takviye olarak gönderileceği bildirildi. Bir müddet sonra Doreşenko, Dinyeper nehrinin her iki tarafının hatmanı ilân edildi. Bu süreçte Doreşenko ile birlikte hareket eden Zaporoglar bir süre sonra, Doreşenko'dan ayrılarak Kırım Hânı'nın himâyesini istediler.

Bu durumda Doraşenko, elçisi vasıtasıyla Osmanlı'dan, Ukrayna hatmanına sancakbeyi statüsünün verilmesini istedi. Talebi kabul edilen Doraşenko'nun korunması için Kırım Hânı'na defalarca emir yazıldı. Buna rağmen, Doraşenko'yu himâye etmeyen Kırım Hânı Âdil Giray, inisiyatifıyla Doraşenko'ya bağlı olan Potkalı kazaklarına “Hanenka” isminde bir kişiyi hatman tayin etti. Böylece Kazaklar arasında karışıklığa sebebiyet veren Âdil Giray, 3 Zilhicce 1081/13 Mayıs 1671'de görevinden alınarak yerine Selim Giray getirildi. Lehistan Kralı'na da Doraşenko'nun Osmanlı'nın himâyesinde olduğu, kendisine müdahale edilmesi halinde, pâdişâhın sefere çıkacağı elçi vasıtasıyla bildirildi.

Leh Kralı'nın pâdişâhın tavsiyelerini ciddiye almaması nedeniyle, 4 Zilkâde 1082/3 Mart 1672'de sefer için tuğ-ı hümayûn çıkarıldı. 8 Safer 1083/5 Haziran 1672'de Edirne'den hareket edildi.¹⁷²

¹⁶⁹ Hammer, c. XI, 228-229. Fâzıl Ahmet Paşa, adaya giriş yaptığında, var olan elli beş bin kişiden sadece yirmi iki bin kişi kalmış; diğerleri adadan ayrılmıştır. Bkz. Jorga, c. IV, s. 125. Şehit düşen asker sayısı hakkında bkz. Çabuk, s. 140; Uzunçarşılı, c. III, s. 421.

¹⁷⁰ Defterdâr, s. 16.

¹⁷¹ Hatman, Kazak liderlerine verilen bir ünvandır. Pakalın, c. I, s. 767.

¹⁷² Abdi Paşa, ss. 348, 355-357, 365; Hammer, c. XI, ss. 254-256; Defterdâr, ss. 10-11.

Pâdişâh, 19 Rebiülâhir 1083/14 Ağustos 1672’de Leh topraklarına girdi. Doraşenko, Boğdan Beyi İstefan ve Kırım Hânı Selim Giray pâdişâhın huzuruna çıkarak bağlılıklarını bildirdiler ve bunun mukâbilinde çeşitli hediyeler aldılar. Ordu yoluna devam ederek 23 Rebiülâhir 1083/18 Ağustos 1672’de Kamanîçe’ye ulaştı. Pâdişâh tarafından kaleye bir adam gönderilerek, emânla kaleyi teslim etmeleri karşılığında, mal ve canlarına zarar gelmeyeceği bildirildi. Ertesi gün bu teklife mukâbil, “*Kamanîçe büyük bir kaledir; bânisinden başka kimsenin eli bu kaleye değmemiştir. Kaleyi vermektense kanımızı dökeriz*” cevabı verildi. Bunun üzerine kale muhâsara edilmeye başlandı.

Ğurre-i Cemâziyelevvel 1083/25 Ağustos 1672’de kalenin bir tabyası alındı; ardından Osmanlı askerlerinin şiddetli hücumuyla Lehliler teslim bayrağını çekerek sadrazama rehin olarak bir kaç adam gönderdiler ve kaleyi teslim etme husûsunda bir kaç madde ileri sürdüler:

1. Kamenîçe kalesi ve ona tâbi olan palankalarda sâkin olanlardan, kalmak isteyenlerin mallarına dokunulmayacak.
2. Kamanîçe kalesinde kalmak istemeyenlerin kendilerine, ailelerine ve mallarına müdâhele edilmeyecek; istedikleri yere ulaşınca kadar korunacaklar.
3. Kalede kalanlara yeteri kadar kilise verilip ibadetlerine ve din adamlarına müdâhale edilmeyecek.
4. Kalede kalan Leh Beyzâdelerinin ve papazlarının evlerine ve odalarına askerlerden kimse konmayacak.
5. Kaleden çıkıp giden askerlerin kendilerine ve evlatlarına dokunulmayacak.

Bu maddelerde tarafların uzlaşmasıyla kale anahtarları, 5 Cemâziyelevvel 1083/29 Ağustos 1672’de sadrazama teslim edildi. Pâdişâh, Leh kralına elçi göndererek Kamanîçe kalesinin de içinde yer aldığı Podolya ile beraber haraç verilmesi hâlinde, sulh yapılabileceğini bildirdi. Bu arada 12 Cemâziyelâhir 1083/5 Ekim 1672’de Bucaş ve bir kaç gün içinde de bazı kale ve palankalar alındı. Leh kralının antlaşmaya yanaşmaması üzerine 13 Cemâziyelâhir 1083/6 Ekim 1672’de Halep vâlisi Kaplan Paşa, serdâr tayin edilerek Kırım Hânı, Eflak Voyvodası ve Kazak Hatmanı Doraşenko, Leh kralına bağlı İlbav üzerine gönderildiler.¹⁷³ Kısa bir

¹⁷³ Abdi Paşa, ss. 377-390.

süre sonra İlbav'ın fetih haberi geldi ve ardından 24 Cemâziyelâhir 1083/17 Ekim 1672 tarihinde Osmanlı-Lehistan arasında aşağıdaki maddeleri ihtivâ eden antlaşma yapıldı:

1. Her sene Osmanlı'ya yirmi iki bin altın hediye sunulacak. Leh topraklarına Tatar ve Kazaklarca bir yağmalama yapılmayacak. Eğer bir yağmalama olur ise Kamanîçe hâkimine bildirilecek. O, bunun gereğini yapmazsa ondan sonra durum İstanbul'a bildirilecek. Buna rağmen yağma devam ediyorsa, hediye Osmanlı'ya verilmeyecek.

2. Podolya Osmanlı'ya kalacak. Leh beyzâdelerinden serhadde kalanlara, daha önceleri ellerinde olan palanka ve köylerin haraçları ve aşâr-ı şer'iyeleri ve sâir vergileri toplandıktan sonra miktârınca bir şeyler verilecek. İhânet etmedikleri sürece beyzâdeler görevlerine devam edecek ve vergilerden muaf tutulacaklar. Eğer "devşirme" alınırsa bunlardan ve reâyâlarından alınmayacak. Kamanîçe ve Podolya'dan Leh topraklarına geçmek isteyenlere iki ay müsâade verilecek. Bu süre içerisinde rencide edilmeyecekler.

3. Ukrayna eski sınırıyla Kazaklara verilecek. Leh sınırlarına Tatarlarca herhangi bir taarruzda bulunulmayacak; Leh kralına karşı herhangi bir saldırı durumunda, Kırım Hânı yardım edecek ve Kırım Hânları Osmanlı seferine katılacakları zaman Leh topraklarından geçmeyecekler.

Antlaşma sağlandıktan sonra, ordu içinde çağrı yapılarak Leh kralına emân verildiği, aksine hareket edenlerin katledileceği ilân edildi. Daha sonra Bucaş'tan Edirne'ye doğru harekete geçildi ve ordu terhis edildi.¹⁷⁴

Bir süre sonra 1084/1673'te Lehistan hükümeti, Doraşenko'nun ayaklanmasını fırsat bilerek ve Papanın da kışkırtmasıyla, krallarının imzaladığı barış antlaşmasını, kendilerinin tanımadıklarını, Osmanlı'ya bildirildiler. Böylece, barış şartlarının yerine getirilmemesi gerekçesiyle, Osmanlı ordusu, 15 Safer 1084/1 Haziran 1673'te Edirne'den Lehistan'a doğru hareket etti.¹⁷⁵ Birkaç ay sonra 19 Cemâziyelevvel 1084/1 Eylül 1673'te Pâdişâh tarafından, Leh Kralı'na bir elçi gönderilerek, vaad edilen hediyenin hâlâ gönderilmediği hatırlatıldı. Bu yerine

¹⁷⁴ Abdi Paşa, ss. 396-401.

¹⁷⁵ İsâ-zâde, s. 121. Soylular, Leh Kralı'nı barış antlaşmasını imzalaması nedeniyle aşağıladılar ve kaybedilen toprakları geri almaya karar verdiler. Bkz. Finkel, s. 247.

getirilmediği takdirde, Lehistan kalelerinin tümünün teslim edilmesi istenerek, aksi durumda ordunun kışladıktan sonra Lehistan'a gireceği karşı tarafa bildirildi.¹⁷⁶

Neticede, Fâzıl Ahmet Paşa, 23 Recep 1084/3 Kasım 1673'te Hotin'e sefer yapmak üzere serasker tayin edildi.¹⁷⁷ Serdâr Hüseyin Paşa komutasındaki öncü birlikler, 2 Şaban 1084/12 Kasım 1673 tarihinde Hotin'de Leh askerlerine yenildi. Bu mücadelede, Eflak ve Boğdan voyvodaları, düşmanın geçeceği yerleri gözetleyecekleri hâlde, Lehistan saflarına katılarak, Osmanlı'ya ihânet etti. Bu hâdisenin vukû bulmasında, Hüseyin Paşa'nın söz konusu voyvodalara iyi davranmamasının hatta zaman zaman onları darb ve haps etmesinin etkili olduğu söylenmektedir. Savaşta Osmanlı cephesinden on yedi bin, karşı taraftan da yüz kırk bin askerin öldüğünden bahsedilmektedir. Serdâr Hüseyin Paşa, savaş alanından firâr ederek Kamaniçe kalesine sığınmıştır. Fakat burada da erzak bitince askerlerin birçoğu açlıktan kırılmışlardır. Hüseyin Paşa, sorumluluğunu yerine getirmemesi nedeniyle pâdişâhın huzuruna vardığında hapsedilmiştir.¹⁷⁸

Fâzıl Ahmet Paşa, kışı geçirmek üzere Babadağı'na çekildi; Lehistan'a karşı baharda yapılacak yeni bir sefer için hazırlıklara başladı.¹⁷⁹ Bu arada Adana beylerbeyi Kör Hüseyin Paşa, ihânet eden Boğdan voyvodası¹⁸⁰ üzerine görevlendirildi. Yaş'ta Boğdan askerlerinin mağlub olması üzerine Voyvoda, Hotin'e kaçtı. Bunun üzerine yeni voyvoda atandı. Mûteâkiben, Hüseyin Paşa Kamaniçe kalesine zahire temin etmekle görevlendirildi.¹⁸¹

Osmanlı-Lehistan savaşları bu şekilde sürerken, Lehistan kralı Michel Korybut, 28 Cemâziyelâhir 1083/21 Ekim 1673'te ölmüş; yerine Leh ordusunun seraskeri Jean Sobieski seçilmişti. Yeni kral hem seçildiğini hem de sulh yapmak istediğini bildirmek için Osmanlı'ya elçi gönderdi ve barış teklifini şu şekilde ifade etti: *"Eğer sulh istiyorsanız, memleketlerimizi geri verin, biz de Hotin'i boşaltalım."* Bu sıralarda, Hotin'e giden askerlerin kaleyi tahrip ederek geri aldığı; Kırım Hânı'nın da Çehrin kalesini kuşatarak Rusları mağlup ettiği haberi Pâdişâh'a ulaştı.

¹⁷⁶ Abdi Paşa, ss. 412-413.

¹⁷⁷ Abdi Paşa, s. 414.

¹⁷⁸ Îsâ-zâde, ss 124-125; Abdi Paşa, s. 416.

¹⁷⁹ Ahmet Refik, Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa, s. 146.

¹⁸⁰ Osmanlı'ya ihânet eden Boğdan voyvodası Petriçeyku'dur. Onun hakkında bilgi için bkz. Kandemir, II. Kitap, s. 884.

¹⁸¹ Îsâ-zâde, ss. 126-127.

Sadrazam da Yaş'a vardığında, Kamanice'ye zahire gönderdi; burada ihmâli olanları cezalandırdı.

Pâdişâh IV. Mehmet, Dinyester (Turla) ve Dinyeper (Özi) nehirleri arasında kalan arâzinin tümünü Osmanlı toprağına kattıktan sonra, kışın yaklaşması nedeniyle Isakçı konağına çekildi. Burada da Halep vâlisi İbrahim Paşa'yı Lehistan serdârlığına tayin ederek, 17 Cemâziyelevvel 1085/19 Ağustos 1674'te Edirne'ye döndü.¹⁸²

Osmanlı ordusunun çekilmesinden sonra, serhadde bırakılan az sayıdaki birlikler, Sobieski'nin Podolya'yı almasını engelleyemedi. Böylece Osmanlı'nın elinde sadece Kamanice kaldı. IV. Mehmet, şehzâdesinin sünnet düğünü ve kızı Hatice'nin evliliği nedeniyle Edirne'de merâsimlerle meşgul oldu. Fâzıl Ahmet Paşa da yeni bir sefer için gerekli parayı bulmak ve hazırlıkları yapmak amacıyla İstanbul'a geçti. 1675 yılı başlarında, Lehistan seferine Şişman İbrahim Paşa serasker tayin edildi. Temmuz'da Lehistan topraklarına giren İbrahim Paşa, Sobieski'ye yenildi. Sefer dönüşü, Boğdan'da kalmak isteyen İbrahim Paşa, Lehlilerin yaptıkları talanının şiddetiyle, askerlerini barındıracak bir yer bulamadı.

1676 yılında Pâdişâh herhangi bir sefere çıkmadı. Bu süreçte Doraşenko, Osmanlılar'dan ayrılarak Rusya'nın himâyesini talep etti. Lehistan'da istenilen sonuca ulaşılamaması sebebiyle İbrahim Paşa Lehistan üzerine serdâr tayin edildi. Lehlilerle bir süre mücadele ettikten sonra vefât eden serdârın yerine, diğer İbrahim Paşa¹⁸³ göreve getirildi. Öte yandan, Dinyester (Turla) nehri kenarında bulunan otuz bin kişilik Lehistan ordusu, Ekim ayının sonlarına doğru erzak sıkıntısı çekmeye başladı. Bu nedenle kral Sobieski, barış teklif ederek Podolya'nın ve Ukrayna'nın Osmanlı Devleti'ne ait olduğunu kabullendi. Osmanlı, yeni antlaşmayla Bucaş'ta talep ettiği yirmi iki bin altından vazgeçti. Bu antlaşma Sobieski'yi memnun ederken, Lehlileri de Osmanlı'nın her yıl ülkelerine düzenlediği baskınlardan kurtarmış oldu.¹⁸⁴

Lehistanla barış yapıldıktan sonra 17 Cemâziyelevvel 1087/28 Temmuz 1676'da askere ulûfe verildi. Fâzıl Ahmet Paşa hasta olduğu için buna katılamadı ve

¹⁸² Îsâ-zâde, ss. 130-34; Danişmend, c. III, s. 44; Kemal Beydilli, "Polanya", **DİA**, c. XXXIV, İstanbul, 2007, ss. 309-331.

¹⁸³ "Şeytan" lakablı. Bkz. Kantemir, II. Kitap, s. 890'da 16 numaralı not.

¹⁸⁴ Jorga, c. IV, ss. 138-141; Kantemir, I. Kitap, ss. 592-94.

Recep ayının başlarında (Eylül 1676) hastalığı ilerledi.¹⁸⁵ 4 Şaban 1087/12 Ekim 1676'da Pâdişâh, yeni bir Lehistan seferi için Edirne'ye doğru hareket etti. Fâzıl Ahmet Paşa hastalığı sebebiyle orduyu geriden takip etmek için izin istedi. Ancak, Sadrazam, emrâz-ı reddiyeden¹⁸⁶ Ergene suyu yakınında “Karabiber” adlı bir çiftlikte, konaklamak zorunda kaldı ve 26 Şaban 1087/3 Kasım 1676'da burada vefât etti. Cenaze namazı edâ edildikten sonra, naaşı İstanbul'a getirilerek babasının türbesine defnedildi.¹⁸⁷

1.2.3.2. Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa'nın Şahsiyeti

Ahmet Paşa'nın Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi'ye mülâzım olmasıyla hâric, dâhil ve Sahn-ı Semân medreselerinde müderrislik yapması, bazı ilim adamlarının tepkisini çekmiş; onun hızlı yükselişi babasının konumuyla ilişkilendirilmiştir. Köprülü Mehmet Paşa da bunları duymuş; oğluna, böyle adamlar arasında hak ettiği değerin verilemeyeceği düşüncesiyle onun Erzurum eyâletine beylerbeyi rütbesiyle atanmasını sağlamıştır.¹⁸⁸ Fâzıl Ahmet Paşa'nın müderrislik pâyesini elde etmesi, onun ilim dünyasında eriştiği noktayı açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim aşağıda da bahsedileceği üzere bundan hareketle, sadrazamlığı döneminde ilim adamlarını korumuş ve bunların çalışmalarına destek vermiştir.

Ahmet Paşa, başlangıçta, yerini sağlamlaştırmak gayesiyle babasının sert politikasını sürdürmüştür. Hatta Köprülü Mehmet Paşa'nın sadârete atanmasını sağlayan Şâmizâde, Ahmet Paşa'nın baskıcı tutumunun sarayda rahatsızlık

¹⁸⁵ Abdi Paşa, s. 449.

¹⁸⁶ Hezarfen Hüseyin Efendi, eserinde, Fâzıl Ahmet Paşa'nın istiska [Vücudun anormal derecede su toplamasına, halk arasında “istiska”; tıp dilinde ise “ödem” veya “hidrofizi” denilmektedir. <http://www.medikalsozluk.com/organlar/ayak.asp> (05.03.2012)] hastalığından vefât ettiğini belirtmektedir. Hezarfen Hüseyin Efendi, **Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân**, haz. Sevim İlgürel, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, s. 191 (Bundan sonra “Telhisü'l-Beyan” şeklinde gösterilecektir); Fâzıl Ahmet Paşa, sara nöbetlerinden dolayı Kandiye kuşatması sırasında yorgun düşmüştü. Ayrıca gut hastalığından dolayı da topallamaktaydı. Son zamanlarında sert içkiler içtiği rivayet edilmektedir. Bkz. Jorga, c. IV, s. 143, 6 numaralı dipnot.

¹⁸⁷ Abdi Paşa, s. 450; Evliyâ Çelebi, I. Kitap, s. 117; Zübde-i Vekâyiât'ta Şaban ayının yirmi yedinci günü vefât ettiği belirtilmektedir. Bkz. Defterdâr, s. 256; Hezarfen de Şaban ayının yirmi yedinci gecesi vefât ettiğini zikretmektedir. Bkz. Telhisü'l-Beyan, s. 191. Hammer ise, Şaban ayının yirmi ikinci günü vefât ettiğini kaydetmektedir. Bkz. Hammer, c. XI, s. 296.

¹⁸⁸ Defterdâr, ss. 6-7; İsâ-zâde, “Tarih”inde Köprülü Mehmet Paşa'nın ilim adamlarından duyduğu kötü sözler nedeniyle bu câmiadan nefret ettiğini belirtmektedir. Bkz. İsâ-zâde, s. 154.

uyandırdığını, Turhan Sultan’a bildirmişti. Şâmezâde’nin Turhan Sultan nezdindeki bu girişimi, kendisinin taşraya gönderilmesine sebep olmuş, bu da Vâlide Sultan’ın tepkisini çekmişti. O, Fâzıl Ahmet Paşa’nın kendi başına hareket ettiğini, oğlu IV. Mehmet’e söyleyerek ondan, dîvân toplantılarını takip etmesini ve Ahmet Paşa’yı gözetim altında tutarak onun söz konusu davranışlarını engellemesini istemişti. Neticede, annesinin etkisiyle Pâdişâh’ın işlerine karışmasından rahatsız olan Ahmet Paşa, Vâlide Sultan’ın gözdesi Şâmezâde’ye tekrar iltifat etmeye başlamış; ona karşı kusur işlememeye özen göstermişti. Böylece sarayda eski gücünü tekrar kazanmaya çalışmıştı.¹⁸⁹

Bu bağlamda Ahmet Paşa, Pâdişâh katında etkin olan Vânî Efendi’yi¹⁹⁰ memnun etmek maksadıyla, kilise yapan işçileri hapsediyor; Vâlide Sultan’ın finanse ettiği Yeni Câmî’nin inşâatında, gösterdiği tembellikten dolayı mimârbaşını idam ettiriyordu. Ahmet Paşa, hem saray hem de halk nezdinde, makamını daha da sağlamlaştırmanın yolunun ciddi bir zafer kazanmakla mümkün olabileceğini biliyordu. Bunun için de Avusturya üzerine sefer yapılmasına karar vermişti.¹⁹¹ Nitekim Uyvar önünde kazandığı zaferle artık, konumunu tartışılmayacak hâle getirmişti.

Söz edilen uygulamalardan, Fâzıl Ahmet Paşa’nın babasının yanında edindiği tecrübelerle, sarayda dengeleri sağlamak için hiç çekinmeden strateji değişikliğine

¹⁸⁹ Ahmet Refik, Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa s. 10; Daha sonra Fâzıl Ahmet Paşa, Şâmezâde’yi öldürüyor. Bkz. Râşid, c. I, s.40.

¹⁹⁰ Fâzıl Ahmet Paşa’nın düşünce dünyasında etkili olan bu zatın asıl adı, Mehmet ibn-i Bistan’dır. Vanlı olduğu için, kendisine “Vânî Efendi” denilmekteydi. Fâzıl Ahmet Paşa, Erzurum’da iken bu kişiden etkilenmiş; sadrazam olmasıyla, onu İstanbul’a davet etmiş; dinî meselelerle ilgili birçok konuyu ona danışmıştır. Bu zatın pâdişâh üzerinde oldukça etkisi vardı. Kamanîçe fethedildiği zaman Karmeli Kilisesi, onun adına câmîye çevrilmiş; ayrıyeten burada kendisine vakıf kurması için izin verilmişti. Vânî Efendi, tarikatlara cephe alıyor; meyhanelerin yıkılması ve şarap satışının yasaklanmasını önemsiyordu. 1070/1660’daki yangında yanan yirmi beş kiliseden on sekizinin yeri, önce Hristiyanlara verilmiş; ancak Vânî Efendi’nin etkisiyle el konulan bu yerler, Müslümanlara satılmıştı. Bkz. Finkel, ss. 249-250. Örneğin, İstanbul’da Surp Sargis adında önemli bir Ermeni kilisesi vardı. 1660’daki büyük yangında yanmıştı. Köprülü Mehmet Paşa, kilise arsalarının mîrî tezkere ile satılmasını emretmişti. Buna karşın oğlu Fâzıl Ahmet Paşa Rumlara ve Ermenilere kiliselerini yeniden inşâ etme izni verdi. Zikri geçen kilise, bu çerçevede yeniden yapıldı. Fakat yukarıda da bahsedildiği üzere Vânî Efendi, pâdişâha, yirmi kilise yapıldığını söyleyince, bu kiliseler on dört gün içinde kapanmış; daha sonra da Rumların yedi kilisesi ve Ermenilerin Surp Sargis ve Surp Niğosas kiliseleri yıktırılmıştır. P.Ğ. İnciciyan, **18. Asırda İstanbul**, haz. Hrand D. Andreasyan, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1956, s. 33; Eremya Çelebi Kömürcüyan, **XVII. Asırda İstanbul**, çev. ve thş. Hrand D. Andreasyan, Kutulmuş Basımevi, İstanbul, 1952, ss. 92-93.

¹⁹¹ Ahmet Refik, Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa, ss. 10-11.

gittiği; meseleleri kişisel hâle getirirmeden, devletin bekâsı adına, saray içinde disiplinsizliğe asla göz yummadığı; bunu yaparken de pâdişâhın ve saray ileri gelenlerinin takdirlerini kazandığı görülmektedir.

Tarihçiler, Fâzıl Ahmet Paşa'yı babası Köprülü Mehmet Paşa ile karşılaştırmış; onun babasına benzer veya babasıyla farklı yönleri üzerinde durmuşlardır: Bu münâsebetle, Fâzıl Ahmet Paşa'nın babasından fazla ilmi, hilmi, fazlı ve cömertliğinin var olduğu söylenmektedir.¹⁹² O, babasının haksız yere öldürttüğü Girit Serdârı Deli Hüseyin Paşa'nın ismini, îade-i itibâr nevinden bir vefâ ifâdesi olarak Kandiye Kalesi'nde câmiye çevrilen kiliselerden birine vermiştir.¹⁹³ Aynı şekilde, "Fîrârî Mehmet" adlı bir kişi, Köprülü Mehmet Paşa'nın gönderdiği cellâtların elinden, Kâhire'den dönerken kurtulmasını bilmiş; yedi yıl derviş kıyafetiyle saklanmıştı. Bu şahıs, Köprülü'nün oğlu Fâzıl Ahmet Paşa döneminde, Yeniçeri Ağası vasıtasıyla af dilemiş; isteği kabul edilmişti. Bunun da ötesinde Ahmet Paşa tarafından kendisi, Basra vâlisi tayin edilmişti.¹⁹⁴

Fâzıl Ahmet Paşa, babasından farklı olarak azledilen vezîrleri katlettermeyip Malkara ya da İpsala'ya sürdü. Zîrâ devleti yönetecek vasıflı insanlar gün geçtikçe azalmaktaydı. Bunu, o günün şâhitlerinden Hezarfen, şu şekilde ifâde etmiştir: "*Zamanda iyi âdemin vücûdu, kibrit-i ahmer makûlesidir.*"¹⁹⁵ Ahmet Refik'e göre Ahmet Paşa, siyasî konularda asla şiddete başvurmamış; bütün hâdiseleri hilm ve şefkat, adâlet ve merhametle çözmeye gayret etmiştir.¹⁹⁶

Hammer, Fâzıl Ahmet Paşa'nın babası Mehmet Paşa döneminde, ilme ve insanlığa yapılan kötülükleri ortadan kaldırdığını belirtmektedir. Osmanlı Edebiyatı, Fâzıl Ahmet Paşa'nın desteğiyle zirveye çıkmıştır. O hem ilim adamı, hem de devlet adamıdır; iki vasfını da en iyi şekilde temsil etmiştir.¹⁹⁷

Fâzıl Ahmet Paşa, kemalât ehli, fetânet ve kıyâset sahibi olduğu için kendisine "**Fâzıl**" lakabı verilmiştir. Ahmet Paşa'nın, halk arasında kendisine "**Hâfız**" denilmesi kulağına ulaştığında, halkın hüsn-ü zannını boşa çıkarmamak için

¹⁹² Evliyâ Çelebi, I. Kitap, s. 117; Kâmûsu'l-A'lâm, c. V, s. 4908.

¹⁹³ Danişmend, c. III, s. 440.

¹⁹⁴ Galland, c. I, s. 200.

¹⁹⁵ Telhîsü'l-Beyân, s. 73.

¹⁹⁶ Ahmet Refik, Köprülü'zâde Fâzıl Ahmet Paşa, s. 127.

¹⁹⁷ Örneğin, Ruhi ve Vecdi adlı şairler Köprülü Mehmet Paşa döneminde idama mahkûm edilmiştir. Bkz. Hammer, c. XI, ss. 297-300.

Kandiye kalesi kuşatmasında, yirmi sekiz günde Kur'ân-ı Kerim'i ezberlediği, ulemâdan Şîrvânî Ebubekir Efendi ve Timur Kapulî Fâzıl Süleyman Efendi tarafından nakledilmektedir.¹⁹⁸

Fâzıl Ahmet Paşa'nın Arapça, Farsça ve Türkçe şiir ve beyitlerinin var olduğu bilinmektedir. Beyitlerinden bir tanesi şöyledir:

*“Sikender seyr isen de sedd-i nutk it pîş-i kâmilde
Felâtun-ı hakikat-bîne nakl-i mâcerâ olmaz”*¹⁹⁹

Fâzıl Ahmet Paşa, Dervîş Ali'den sülûs ve nesih meşk etmiştir.²⁰⁰ Kendi ta'lik hattıyla, Kandiye'de ve İstanbul'daki vakıf kütüphânesinde, dinî ilimler, geometri ve sâir fenlere dâir kitapları vardır.²⁰¹ Ayrıca o, birçok hattâtı bir araya getirerek önemli kitapları onlara yazdırtmış ve kütüphânesine koydurtmuştur.²⁰²

Köprülü ve oğlu Fâzıl Ahmet Paşa devrinde, askerî zaferlerin kazanılmasında, orduda yapılan ıslahâtların büyük bir önemi vardır. Bunlar arasında İstanbul'da pek sevilmeyen Sipâhî Ocağı dağıtılmıştır. 1670'te yeniçerilerin sayısı yaklaşık seksen-doksan bin civarındadır. Ancak bunların otuz-kırk bin kadarı savaşılabilecek durumdaydı. Çağın en önemli komutanlarından Avusturyalı Montecuccoli, Saint Gotthard'da mağlup ettiği Osmanlı ordusundan sitâyişle bahsederken, Köprülülerin orduyu, güçlü birlikler haline getirdiğini kaydetmektedir.²⁰³

Fâzıl Ahmet Paşa, orduların büyüklüğünden ziyâde, niteliğine önem vermektedir. Çünkü Tamışvar eyâleti dışındaki Avrupa eyâletlerinin birçoğunun ıssızlaşmasıyla asker sayısı azalmıştı. Fâzıl Ahmet Paşa, Saint Gottahard muharebesinde, Anadolu sipâhîlerinin birçoğunun bir an önce savaş meydanını terk etme eğiliminde olduklarını gördüğünden, tecrübeli askerleri savaşılabilecek birliğe tercih ediyordu.²⁰⁴

Bu dönemde, sınır boylarında profesyonel birlikler oluşturulmuştu. Bunlar iyi besleniyor, giydiriliyor ve donanımlı silahlarla techîz ediliyordu. Bunların mızrakları,

¹⁹⁸ Behcetî, vr. 76a.

¹⁹⁹ Behcetî, vr. 76b-77a.

²⁰⁰ Müstakîmzâde Süleymân Efendi, **Tuhfetü'l-Hattâtîn**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928, ss. 82-83.

²⁰¹ Bursalı Mehmet Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, c. III, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1342, s. 116; KK, V, 10/2453, vr. 12a.

²⁰² Defterdâr, s. 77.

²⁰³ Jorga, c. IV, s. 145.

²⁰⁴ Jorga, c. IV, s. 146.

kılıçları, tüfekleri, tabancaları ve yayları vardı.²⁰⁵ Aynı zamanda barutun da en iyisi kullanılmaktaydı. Fâzıl Ahmet Paşa, Kandiye muhasarası için Girit'te döktürdüğü yirmi toptan ve on havandan başka, düşman tarafından atılan gülleleri toplatarak Venedik çapında toplar döktürmüştü.²⁰⁶

Orduda, İngiliz ve Hollandalılardan eğitim almış yetenekli lağımcılar bulunuyordu. Tatarlar ve Berberîler mürettebâtı azalan Osmanlı ordusu için yeterince köle sağlıyorlardı. Ordunun morali oldukça yüksekti. Jorga, Magni'ye atfen, Lehistan seferinde Osmanlı ordusunun büyük sessizliğinden bahsederek bunu, Hristiyanların manastırlardaki keşişlerinin sükûnetine benzetmektedir. Karargâhta kimse şarap içemiyor; kafasına göre silahını ateşleyemiyor, ateşlerse de başının gideceğini biliyordu.²⁰⁷

Ordu, konakladığı yerde, köylülerden aldığı ürünlerin karşılığını, mutlaka ödemekteydi. Eflak ve Boğdan Beyleri ile Erdel Prenslığı yolların, köprülerin tamir ve inşâsı ile kalelerin tahkimi için, gerekli işçileri ve askerî desteği sağlıyorlardı. Romen boyarları, masraflarını kendilerinin ödedikleri birliklerle savaşa katılmak zorundaydılar. Tatarlar ise her zaman öncü birlikleri oluşturmaktaydılar.²⁰⁸

Fâzıl Ahmet Paşa döneminde uzun süren savaşlar nedeniyle devlet, ekonomik açıdan çökmüştü. Bu cümleden o, kendisine gelen olağanüstü hediyeleri, hazineye gelir olarak kaydettirmektedir.²⁰⁹ Ahmet Paşa'nın "dürüst", "rüşvet yemez" ve "hediye kabul etmez" bir kişiliğe sahip olduğu; toplayabildiği bütün paraları hazineye aktardığı; bunun ötesinde elçilere verdiği hediyelerin ücretlerini bile kendi cebinden karşıladığı, kaynaklarda ifade edilmektedir.²¹⁰ Onun zamanında herkes en üst seviyede canından, malından ve ırzından emniyette idi.²¹¹

Ahmet Paşa, siyaseten Avusturyalılara karşı, Macarları kendi tarafına çekmişti; Akıncıları ve Tatarları bütün Macar köylerinden uzak tutmuş; Uyvar ve Varad önlerinde orduya getirilen erzakın parasını zamanında ödemişti. Böylece köylüler, ülkenin kanını emdikleri için, nefret besledikleri Avusturyalılardan intikam

²⁰⁵ Jorga, c. IV, ss. 146-147.

²⁰⁶ Hammer, c. XI, s. 214.

²⁰⁷ Jorga, c. IV, ss. 148-150.

²⁰⁸ Jorga, c. IV, s. 151.

²⁰⁹ Jorga, c. IV, ss. 152-153.

²¹⁰ Jorga, c. IV, s. 129

²¹¹ Defterdâr, s. 76.

almak arzusuyla, Osmanlı'nın Avusturya'ya karşı açtığı savaşa sevinmişlerdi. Macarlar, bunun için, kimi zaman Türk kıyafetleri bile giyinmekteydi. Fâzıl Ahmet Paşa, Macarlardan, kendi ülkelerinin vergiye tâbi bir eyâlet olarak Osmanlı'ya bağlanmasını teklif eden mektuplar bile alıyordu.²¹² Ayrıca o, Girit cephesinde de Venediklilere karşı, Rumlara iyi davranmakla onları kendi safına çekmesini bilmişti.²¹³

Fâzıl Ahmet Paşa, sara nöbetlerinden dolayı, Kandiye kuşatmasında, yorgun düşmüştü. Bu nedendir ki, onun Kandiye muhâsarasında ağzına bir damla şarap almadığı bilindiği hâlde, Kandiye'den dönerken Sakız da kaldığı on dört günlük süreçte, yanına kimseyi almayarak, türlü türlü şaraplar içtiğinden Hammer'de bahsedilmektedir. Gut hastalığından dolayı ayağı topallayan Ahmet Paşa'nın, içkiye düşkünlüğüyle de hastalığı iyice artmıştır.²¹⁴ O, büyük gözlü, sakallı ve kısa boylu bir adam olarak tarif edilmektedir.²¹⁵

25 Safer 1089/18 Nisan 1678 tarihli Fâzıl Mustafa Paşa'nın düzenlediği vakfiyede, Ahmet Paşa'nın dört hanımının var olduğu görülmektedir.²¹⁶ Buna karşın, tespit edebildiğimiz kadarıyla kroniklerde, Fâzıl Ahmet Paşa'ya ait herhangi bir çocuk ve eşten bahsedilmemektedir. Fakat 1672-1673 yıllarında İstanbul'u ziyaret eden Galland, Lehistan seferine çıkarken, Fâzıl Ahmet Paşa'nın eşinin, kayınlıdesine bakmak maksadıyla onun yanında bulunduğunu belirtmektedir.²¹⁷

Yirmi altı yaşında sadrazam olan Ahmet Paşa, on beş yıl bu görevi sürdürerek, Osmanlı tarihinde bu makamda en uzun süre kalabilenlerden biri olmuştur.²¹⁸ O, iki milyon altın değerinde bir miras bırakmıştı. O dönemde, vefâtlarından sonra sadrazamların mallarının müsâdere edilmesine karşın, onun mirasına el konulmayarak vârisleri arasında paylaştırılmıştır.²¹⁹

²¹² Jorga, c. IV, ss. 129-130

²¹³ Jorga, c. IV, s. 129.

²¹⁴ Hammer'in yabancı kaynaklara dayanarak aktardığı bu bilgiye, dönemin Osmanlı kroniklerinde rastlayamadık. Öte yandan Hammer'i Osmanlı Türkçesine çeviren Mehmet Ata Bey, Hammer'in bu kanaatine katılmaktadır. Bkz. Hammer, c. XI, ss. 232-233; Jorga, s. 143. XIX. yüzyıl tarihçilerinden Mustafa Nuri Paşa da Fâzıl Ahmet Paşa'nın çok içtiğinden vefât ettiğini eserinde kaydetmektedir. Bkz. Mustafa Nuri Paşa, c. I-II, s. 277.

²¹⁵ Jorga, c. IV, s. 143, 6 numaralı dipnot.

²¹⁶ KK, V, 4/2447, vr. 6b-7a.

²¹⁷ Galland, c. I, s. 188

²¹⁸ Mustafa Nuri Paşa, c. I-II, s. 277.

²¹⁹ Jorga, c. IV, s. 144; KK, V, 4/2447, vr. 6b-7a.

Ahmet Paşa, fetihlerini gerçekleştirmiş olduğu Kandiye, Uyvar ve Kamanice’de vakıf eserler vücuda getirdiği gibi, doğum yeri Köprü’de, İstanbul’da, İzmir’de ve Belgrad’da birçok eser inşâ ettirmiştir. Bununla beraber hayatta iken kurmak istediği müesseselerin bir kısmını tamamlarken bir kısmını tamamlayamamış; vakıflarının vakfiyesini de düzenleyemeden vefât etmiştir. Bunun üzerine, kardeşi Fâzıl Mustafa Paşa, ağabeyinin vefâtından sonra, ondan kendisine ve ailenin diğer üyelerine intikâl eden mirası, ağabeyinin vakıflarını tamamlama istikametinde sarfetmiş ve bu vakıfların vakfiyesini düzenlettirmiştir.²²⁰

1.2.4. Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa (v.1102/1691)

1.2.4.1. Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa’nın Siyasî Hayatı ve Dönemi

1047/1637 yılında Amasya’nın Köprü kazasında doğdu. Ağabeyi Fâzıl Ahmet Paşa gibi özel hocalardan dersler aldı. 1070/1660’da babasının sadâretinde, saray hizmetine alındı. Ağabeyi Fâzıl Ahmet Paşa’yla Uyvar ve Kandiye kuşatmalarına katıldı. Bu dönemde ilim meclislerine devam ederek kendisini geliştirdi. Farklı görevler ifâ ettikten sonra, Cemâziyelâhir 1091/Temmuz 1680’de kubbealtı vezirliğine getirildi.²²¹

1094/1683’te Özi muhâfızı ve Babadağı serdârı oldu. Viyana seferinde (1683) Köprülü Mehmet Paşa’nın evlatlığı Vezîriazam Kara Mustafa Paşa’nın başarısızlığı ve ardından katliyle Köprülü ailesi devlet yönetimindeki etkin konumunu kaybetti. Bunun etkisiyle de Mustafa Paşa, 9 Recep 1095/22 Haziran 1684 tarihinde emekli edildi.²²² Ne var ki bir süre sonra 1096 yılı sonlarında (Ekim 1685) Sakız, ardından Boğazhisarı muhâfızı oldu. Zilkâde 1098/Eylül 1687’de ikinci vezirliğine yükseltilerek, İstanbul’da çıkan isyanı bastırmakla görevlendirildi. 7 Zilhicce 1098/14 Ekim 1687’de İstanbul kaymakamı oldu.²²³

²²⁰ KK, V, 4/2444, vr. 2b-7a; Tescil işlemi vâkıf hayattayken veya vefâtından sonra da yapılabilir. Bkz. Ahmet Akgündüz, **İslâm Hukûkunda ve Osmanlı Tatbikâtında Vakıf Müessesesi**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2. Baskı, İstanbul, 1996, s. 157.

²²¹ Silahdâr, c. I, s. 731; Cevâhirü’t-Tevârih, s. 461; Uzunçarşılı, c. IV, s. 431. Vezirlik rütbesiyle başlangıçta, Vâlîde Sultan ve genç şehzâdeleri korumakla görevlendirilmişti. Bkz. Finkel, s. 259.

²²² Silahdâr, c. II, 129; Defterdâr, s. 164, 175; Râşid, c. I, s. 441; Behcetî, vr. 164b.

²²³ Defterdâr, ss. 214, 246-47; İshâ-zâde, s. 204; Finkel, ss. 259-260.

Karışıklıkların artması üzerine, Ayasofya Câmii'nde toplanan ulemâ, kaymakam Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa'nın görüşlerini ve onayını alarak, IV. Mehmet'i, 2 Muharrem 1099/8 Kasım 1687'de tahttan indirerek yerine kardeşi Süleyman'ı geçirdi.²²⁴

Mustafa Paşa, bu isyanda, IV. Mehmet'in kansız bir şekilde tahttan indirilmesi gerektiği hususunda âsileri ikna ederek galeyâna gelen halkı sâkinleştirmişti.²²⁵ Diğer taraftan, isyancılar istediklerine tam ulaşamamış olmaları ki, 11 Rebiülevvel 1099/15 Ocak 1688'de Mustafa Paşa'nın eniştesi sadrazam Siyâvüş Paşa'nın yanına gelerek, isyanda, kendilerinin yanında yer almayan Mustafa Paşa'yı, IV. Mehmet'in tahttan indirilişindeki etkisini bahane ederek görevden aldirdılar. Bunlar, Şeyhülislâm'dan Mustafa Paşa'nın katli için fetvâ istemişlerse de bunu elde edemediler. 6 Rebiülâhîr 1099/9 Şubat 1688'de kaymakamlıktan azledilen Mustafa Paşa, Seddülbahir muhâfızlığına gönderildi.²²⁶

Daha sonra Hanya muhâfızı olan Mustafa Paşa, 15 Cemâziyelevvel 1099/18 Mart 1688'de Kandiye, Safer 1100/Kasım-Aralık 1688'de Sakız muhâfızı oldu.²²⁷ O, Alman ordularının Sofya'ya kadar gelmesi üzerine, 26 Muharrem 1101/9 Kasım 1689 tarihinde ulemânın ortak kararıyla, azledilen Tekirdağlı Mustafa Paşa'nın yerine sadrazam oldu.²²⁸

Mustafa Paşa, göreve gelir gelmez öncelikle genel seferberlik usûlüyle, devletin ileri gelenlerinin de desteğini alarak herkesi Almanlara karşı girişilecek sefere davet etti. Bu cümleden o, daha önce almış oldukları cezalar nedeniyle seferlere katılmaktan kaçınan kişileri, orduya dâhil edebilmek için sefere iştirakleri halinde, cezalardan muaf tutulacaklarını kendilerine bildirdi.²²⁹

Mustafa Paşa, askerî masrafları karşılamak ve hazineye gelir sağlamak maksadıyla, vakıfların bazı gelirlerine el koydu. Buna karşı çıkan mütevellilere de kutsal şeyler için vakfedilen mülklerin, câmileri savunmak için savaşınlara tahsîs edilmesinin doğal olduğu karşılığını verdi.²³⁰

²²⁴ Îsâ-zâde, s. 205.

²²⁵ Kantemir, II. Kitap, ss. 711-712.

²²⁶ Îsâ-zâde, s. 207; Defterdâr, s. 274; Uzunçarşılı, c. IV, s. 432.

²²⁷ Silahdâr, c. II, s. 363; Defterdâr, s. 290.

²²⁸ Îsâ-zâde, ss. 213, 218.

²²⁹ Defterdâr, s. 343; Kantemir, II. Kitap, ss. 738-740, 743.

²³⁰ Kantemir, II. Kitap, s. 741.

Mustafa Paşa, nakit elde etmek gayesiyle de alkollü içeceklere konulan vergiyi kaldırdı. Üretime vergi koymak yerine, içkinin tüketimini yasaklamaya çalıştı; böylece ürünler ihrac edilecek ve bunlardan ihraç vergisi alınabilecekti. Buna ilâveten o, terkedilmiş olan tarım arâzilerini canlandırmak maksadıyla göçebe hâlde yaşayan Türkmen ve Kürt grupları iskâna zorladı. Ayrıca iskâna teşvik amacıyla da bu gruplar, bazı vergilerden muaf tutuldular.²³¹

Köprülüzâde Mustafa Paşa, sefere yönelik gerekli önlemleri aldıktan sonra, 1101 yılının Şevvâl ayının başlarında (Temmuz 1690) Belgrad seferine çıktı.²³² 4 Zilhicce 1101/8 Eylül 1690'da Niş, ardından Semendire geri alındı. Zilhicce'nin yirmi yedinci günü de (1 Ekim 1690) Belgrad kuşatıldı ve alındı.²³³ Daha sonra da Tuna'nın öbür yakasına geçilerek Lippa, Almanlardan geri alındı.²³⁴

Bu zaferlerle Edirne'ye dönen Fâzıl Mustafa Paşa, Macaristan üzerine yeni bir sefer hazırlığına başladı. Ancak o, Pâdişâh II. Süleyman'ın hastalığının ilerlemesi hasebiyle Edirne'den ayrılmak istemiyordu. Zîrâ yokluğunda, pâdişâhlık, IV. Mehmet'in oğullarından birisine geçebilir; bu durumda, IV. Mehmet'in tahttan indirilmesindeki etkisi nedeniyle kendisi görevden alınabilir; hatta cezalandırılabilirdi. Mustafa Paşa, Sultan Süleyman'dan sonra tahta IV. Mehmet'in küçük kardeşi Ahmet'in geçirilmesini, İstanbul kaymakamına sıkıca tembîh ettikten sonra, 17 Ramazan 1102/14 Haziran 1691'de tekrar Belgrad seferine çıktı.²³⁵ Bu sırada II. Süleyman, 26 Ramazan 1102/23 Haziran 1691'de vefât etmiş; Sadrazam'ın isteği doğrultusunda II. Ahmet tahta çıkmıştır.²³⁶

İstanbul'da bunlar yaşanırken, yüz bin kişilik Avusturya kuvvetlerine karşı ilerleyişini sürdüren Osmanlı ordusu, Salankemen ile Varadin arasında mevzilendi. Kırım kuvvetlerinin Osmanlı ordusunda olmadığını öğrenen Avusturya ordusu, hemen harekete geçti (24 Zilkâde 1102/19 Ağustos 1691). 26 Zilkâde 1102/21 Ağustos 1691'de askeri cesaretlendirmek amacıyla öne atılan Mustafa Paşa, şehit

²³¹ Finkel, ss. 275-276.

²³² Kantemir, II. Kitap, s. 742.

²³³ Îsâ-zâde, ss. 221-22; Kantemir, II. Kitap, s. 746; Defterdâr, ss. 370-75.

²³⁴ Kantemir, II. Kitap, s. 747.

²³⁵ Kantemir, II. Kitap, ss. 753-54; Îsâ-zâde, s. 224.

²³⁶ Kantemir, II. Kitap, ss. 751-752.

oldu.²³⁷ Onun ölümüyle birlikte dağılan Osmanlı ordusu, Belgrad’a geri çekildi. Bütün aramalara rağmen sadrazamın cesedi, savaş alanında bulunamadı. Osmanlı’nın bu savaşta yirmi sekiz bin askeri şehit olmasına karşın, Almanlar, sekiz alayını kayıp vermişti.²³⁸

1.2.4.2. Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa’nın Şahsiyeti

Mustafa Paşa’ya âlim, muhaddis, fâzıl ve sadrû’ş-şehîd lakabları verildi. Babası ve ağabeyi Fâzıl Ahmet Paşa zamanında etraftan getirilen işinin ehli hocalar vâsıtasıyla iyi bir eğitim aldı. Köprülü ailesi tarihi yazarı Behcetî’nin ifâdeleriyle görmediği fenn ü nesh kalmayıp özellikle de hadîs ilminde “**imâmu’l-hadîs**”²³⁹ ünvanını kazandı. O, İstanbul’da Süleymaniye Câmii ile Vefa arasında olan sarayları yanında bir kütüphâne inşâ ettirerek, burada İstanbul âlimleriyle çeşitli ilmî konularda müzâkereler yaptı.²⁴⁰ Kıssa-i Yûsuf ve Züleyhâ’yı tercüme etti.²⁴¹

Mustafa Paşa, kendisini ilimler sahasında sürekli geliştirirken diğer taraftan, ağabeyinin yanında savaşlara katılarak askerî ve siyâsî alanda öğrendiklerini pratikte tecrübe etmekteydi. Nitekim bu tecrübesiyle Osmanlı Devleti’nde “Nizâm-ı Cedit” anlayışını icraâtına yansıtan ilk sadrazamlardan biri olmuştur.²⁴² Mâlî alanda birçok

²³⁷ İsâ-zâde, s. 224; Defterdâr, ss. 400-403; Abdülkadir Özcan, "Köprülüzade Fâzıl Mustafa Paşa", **DİA**, İstanbul, 2002, ss. 263-265.

²³⁸ Kantemir, II. Kitap, ss. 763-764. Bu zafer, Alman imparatoru Leopold’a ulaştırıldığında böyle pahalı zaferler istemediğini belirterek, “*Almanlar, sekiz alayını ancak üç yılda tamamlayabilecekken, Türkler kaybettikleri seksen bin kişilik ordularını seksen günde oluşturlar.*” demiştir. Jorga, savaş alanında Paşa’nın cesedi bulunamamasına karşın, Osmanlı ordusunun cesedi Almanların eline bırakmamak için, düzenli olarak geri çekildiğini belirtmektedir. Bkz. Jorga, c. IV, s. 218. Kanaatimizce eğer Mustafa Paşa’nın cesedi bulunmuş olsaydı, bugün Köprülü ailesine ait İstanbul Divanyolu’ndaki Türbe’de medfûn olurdu. Öztuna, naaşın İstanbul’a getirilerek babasının türbesine gömüldüğünden bahsetmektedir ki bu doğru değildir. Bkz. Öztuna, s. 724. Zîrâ türbede “Şehit Mustafa Paşa” kabri görünmektedir; ancak bunun vefât tarihi kitâbesine göre, 6 Ramazan 1117/22 Aralık 1705’dir. Bu da hiçbir şekilde Mustafa Paşa’nın vefât tarihine uymamaktadır. Buna ilâveten eğer bu Mustafa Paşa, Köprülü Mehmet Paşa’nın oğlu olsaydı kabri; babası, annesi ve ağabeyinin yanında olurdu. Ancak söz konusu mezar, Türbe’nin içinde değil, Türbe kenarındaki mezarlıkta bulunmaktadır.

²³⁹ Hadîs ilminde yüksek derecelere ulaşmış olan hadîşçilere denilmektedir. Mücteba Uğur, **Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, s. 161.

²⁴⁰ Behcetî, vr. 164a; Hammer, c. XI, s. 201.

²⁴¹ Bursalı Mehmet Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, c. I, İstanbul, 1333, s. 364.

²⁴² Hammer, c. XI, s. 201.

ıslahat yapmıştır. Ancak bunların bir kısmı olumlu netice verirken diğer bir kısmı ise aşağıda bahsedileceği üzere istenmeyen sonuçlara neden olmuştur.

Mustafa Paşa, seferler için gereken masrafları, hazineye para olmaması nedeniyle mangır basımıyla karşılamaya çalıştı. İki mangır bir akçe hesabıyla sarf olunmaya başlandı, daha sonra bir tanesi bir akçeye karşılık gelmesi husûsunda fermân yayımlandı. Böylece elinde mangır olanlar kârlı çıktı. Ancak söz konusu değer, daha sonra kaybolur düşüncesiyle herkes elindeki mangırları harcamaya başladı ki bu da enflasyona yol açtı ve mangırın değeri çok düştü. Diğer taraftan Mustafa Paşa, her şeyi, şer'î kaidelere uydurma prensibinden hareketle, narh²⁴³ uygulamasına son vermişti. Bunun sonucunda malların değerleri alabildiğince yükselmiş; neticede esnaf zenginleşirken, halk ve askerî sınıfın alım gücü zayıflamıştı. Bütün bunlara bağlı olarak, Fâzıl Mustafa Paşa, İstanbul'da halk desteğini yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştı.²⁴⁴

Hammer, Fâzıl Mustafa Paşa'yı bir taraftan dindâr diğer taraftan gayr-i müslimlerin düşmanı olarak vasıflandırır. Buna karşın o, Mustafa Paşa'nın Hristiyanlara yapılan baskının uzun sürede Osmanlı Devleti'nin büyüklüğüne zarar vereceğini kavradığını ve bu nedenle de cizye vergisi ve kilise yapımı ruhsatında bazı düzenlemelere gittiğini anlatmaktadır. Hammer'e göre Mustafa Paşa, bu icrââtıyla gayr-i müslimlerin gönlünde taht kurmuştur. Hammer'in bu çelişkili ifâdeleri Fâzıl Mustafa Paşa hakkında tutarsız bir düşünceye sahip olduğunu göstermektedir.²⁴⁵

Sözü edilen düzenlemeyle, cizye vergisi kişilerin durumlarına göre "a'lâ", "evsat" ve "ednâ" olmak üzere üçe ayrıldı.²⁴⁶ Buna ilâveten Mustafa Paşa, süregelen teâmüllerin aksine Hristiyan vatandaşlara kendi kiliselerini yeniden yapma serbestliği verdi. Kantemir, Mustafa Paşa'nın mâbet yapımı konusunda, Hristiyanlara gösterdiği hoşgörüyü naklettikten sonra, onun Doğu Roma İmparatoru

²⁴³ Herhangi bir ürün hakkında en yüksek fiyatın belirlenmesidir. Pakalın, c. II, ss. 654-657.

²⁴⁴ **Anonim Osmanlı Tarihi**, haz. Abdulkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 21 (Bundan sonra "Anonim" şeklinde gösterilecektir); Defterdâr, ss. 387-89; Telhisü'l-Beyân, s. 248.

²⁴⁵ Hammer, ss. 193, 201.

²⁴⁶ Behcefî, vr. 175b-176a; Defterdâr, s. 397; Kantemir, II. Kitap, s. 741. Vergilerin ağırlığından yakınan gayr-i müslim tebaa Macar ve Avusturya topraklarına kaçmaktaydı. Çünkü vergiler kişiye değil topluluklara tahakkuk ettiriliyordu. Bkz. Finkel, ss. 277-278.

Yustinianus'tan daha fazla kilise yaptığının halk arasında söylene geldiğini belirtmektedir.²⁴⁷ Mustafa Paşa, bunları yaparken pratik bir faydayı da gözetmekteydi: Daha özgür olan gayr-i müslim nüfus, toprağına yerleşecek, üretim yapacak ve böylece vergilendirilecekti.²⁴⁸

Mustafa Paşa, büyük bir dağılım sürecine giren Osmanlı ordusunu kısa sürede disipline ederek, Balkanlarda ilerlemekte olan Avusturya ordularını durdurarak bunların geri çekilmelerini sağladı. Asker sayısını artırmak için “nefir-i âm”²⁴⁹ usûlüyle asker topladı; emekliliğe ayrılmış veya çeşitli nedenlerle suçlu bulunan askerlerin cezalarının affedilmesini sağlayarak onları bir çatı altında birleştirdi.

Pâdişâh IV. Mehmet, babasının ve kardeşinin vezîrimazamlığında rahat ettiğini belirttiği Mustafa Paşa'ya karşı yaptığı haksızlıktan dolayı, bir nevi pişman olduğunu kendisine ifâde etmiş; akabinde, görevini kusursuz yapması nedeniyle onu, İstanbul kaymakamı yapmıştı. Ne var ki Mustafa Paşa'nın Pâdişâh'a güvenliği devam etmekteydi; dolayısıyla o, Pâdişâh'ın tarafında değildi. Silâhdâr, Mustafa Paşa'nın askerle işbirliği yaparak, IV. Mehmet'in tahttan indirilmesinde etkin rol oynadığını belirtir ve onu ihânetle suçlar.²⁵⁰

Mustafa Paşa, iyi bir asker olmaktan ziyâde iyi bir yöneticiydi.²⁵¹ Nitekim onun Salankemen savaşında, erken harekete geçtiği söylenmektedir. Avusturya ordusunun geriye kaçtığını görünce, Kırım kuvvetlerinin Osmanlı ordusuna katılımını beklemeden ve ordu komutanlarının görüşünü almadan saldırıya geçmesi, kendisinin şehit olmasına, Osmanlı ordusunun da dağılmasına sebep olmuştur.²⁵² O; gösteriş, şatafat ve tembellikten hoşlanmazdı. Elbiseleri sâdeydi; menfaatten uzak bir hayatı vardı; halk kendisini “ermiş” olarak görmekteydi. Hammer'e göre, Osmanlı Tarihi'nin Mustafa Paşa hakkındaki en güzel övgüsü, onun hayatında bir suç

²⁴⁷ Kantemir, II. Kitap, ss. 950-951, 29 numaralı not.

²⁴⁸ Finkel, s. 277.

²⁴⁹ Savaş alanına bütün halkın gitmekle yükümlü olması durumudur. Pakalın, c. II, s. 672.

²⁵⁰ Silâhdâr Fındıklılı Mehmet Ağa, **Nusretnâme**, sad. İsmet Parmaksızoğlu, c. II, f. II, Mili Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s. 284 (Bundan sonra “Nusretnâme” şeklinde gösterilecektir); Îsâ-zâde, s. 205.

²⁵¹ Hammer, c. XI, s. 189.

²⁵² Behcetî, vr. 177b-178a.

işlemediğini, lüzumsuz bir söz söylemediğini kaydetmesidir. Bu sebeple, kendisine “Fâzıl” lakabı verilmiştir.²⁵³

Üç oğlu vardır: Numan Paşa, Abdullah Paşa ve Esad Paşa. Ayrıca kaynaklarda, Mustafa Paşa’nın Lübâbe²⁵⁴ adlı bir kızından da bahsedilmektedir. Numan Paşa ve Abdullah Paşa’nın hayatları vakıf kurmaları dolayısıyla aşağıda ayrıca ele alınacaktır.

Esad Paşa’nın vakıf kurduğuna dâir şimdilik bir belgeye ulaşılamamıştır. Onun hayatından kısaca bahsedecek olursak, Mustafa Paşa’nın en küçük oğludur. Kendisinden büyük ağabeyi Abdullah Paşa’nın doğum tarihinden hareketle, 1685’ten sonra doğduğu söylenebilir. 29 Safer 1130/1 Şubat 1718’de vezirlik rütbesiyle Musul vâlisi oldu. Cemâziyelâhir 1131/Nisan-Mayıs 1719 tarihinde Eğriboz muhâfızlığından Hanya muhâfızlığına atandı. O, bu görevini ifâ ederken, halk ile irtibatını kestiği ve devlet işlerini aksattığı gerekçesiyle vezirlikten alınacakken, sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’nın araya girmesiyle Muharrem 1133/Kasım 1720’de Resmo muhâfızlığına getirildi. 1726’da vefat etti.²⁵⁵ Yediyıldız, Esad Paşa’nın ömrünün sonlarına doğru dünyadan kendisini soyutlayarak tasavvûfî bir hayat içerisine girdiğini Hammer’den aktarmaktadır.²⁵⁶

²⁵³ Hammer, c. XI, ss. 200, 205.

²⁵⁴ Lübâbe Hanım, Diyarbakır’da Kale Câmii yakınlarında Hz. Süleyman kabrinin sağındaki mezarda medfûndur. Vefâtına ebced hesabıyla düşülen tarih şu şekildedir:

Geldi bir hatif dedi târihini

Rûh-ı pâki hem-nişîn-i hûrdur 1131/1717-1718

Mezar kitabesi 1131/1717-1718 tarihini göstermektedir. Ayak ucu taşı “Hâza merkadu merhûme el-mağfûre Lebâbe(?) Hanım binti fahru’s-sâlifin sadru’s-şehîd Mustafa Paşa eş-şehîr bi-Köprilizâde rahimehüllahü ve li-vâlideyha ve ahsene ve ileyhim ruhuçün fâtiha” Mezar kitabelerinin tamamı için bkz. Abdulgani Fahri Bulduk, **Diyarbakır Vâlileri**, haz. Eyyüp Tanrıverdi, Ahmet Taşğın, Medrese Yayınları, Ankara 2007, ss. 66-67. Lübâbe Hanım, Zilhicce 114/Nisan-Mayıs 1703 tarihinde Bursa Vâliliği yapmış Ali Paşa’yla evliydi. Bkz. Uzunçarşılı, c. III, s. 434.

²⁵⁵ Nusretname, ss. 375, 387, 408, 409; Öztuna, **Büyük Tarih Ansiklopedisi**, c. I, Bateş Yayınları, Ankara, 1992, s. 395.

²⁵⁶ Bahaeddin Yediyıldız, “Müessese Toplum Münasebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi”, **VD**, sayı: XV, Ankara, 1982, s. 36.

1.2.5. Köprülüzâde Numan Paşa (v.1131/1719)

1.2.5.1. Köprülüzâde Numan Paşa'nın Siyasî Hayatı ve Dönemi

İstanbul'da doğdu. Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Fâzıl Mustafa Paşa'nın en büyük oğludur. Babası, kendisi gibi çocuklarının da ilim dünyasına girmesini sağladı; onların en iyi hocalardan ders almaları için elinden geleni yaptı. Numan Paşa babasının vefâtının ardından Köprülü ailesi vakıflarının mütevellîsi oldu.

Numan Paşa, akrabası veziriazam Hüseyin Paşa'nın sadâretinde (1697-1702) vezirlik rütbesiyle kubbe-nişîn oldu. Daha sonra 11 Şaban 1112/21 Ocak 1701'de Erzurum beylerbeyliğine tayin edildi.²⁵⁷ Zilhicce 1113/Mayıs 1702'de beş-altı yaş civarında olan II. Mustafa'nın kızı Ayşe Sultan'la nikâhı kıyıldı. Erzurum'daki görevinin ardından Anadolu vâililiğine getirilen Numan Paşa, Hasan Paşa'nın 8 Recep 1115/17 Kasım 1703'te sadrazam olmasıyla İstanbul'a çağrıldı. Bunun üzerine o, İstanbul'a gelmeden kendisinin Eğriboz yahut Hanya muhâfızlığına tayinini istedi.²⁵⁸ Söz konusu arzusunun kabûlüyle, Eğriboz muhâfızı oldu.²⁵⁹

Numan Paşa, Kalaylı Ahmet Paşa'nın sadâretinde 28 Cemâziyelevvel 1116/28 Eylül 1704'te Kandiye muhâfızı oldu.²⁶⁰ Bu görevini müteâkiben, Kıbrıs'ta vâililik yaptı. 19 Muharrem 1118/3 Mayıs 1706'da yeniden Kandiye muhâfızlığına getirildi.²⁶¹

Numan Paşa, 12 Cemâziyelevvel 1121/20 Temmuz 1709'da tekrar Eğriboz muhâfızı, ardından Şevval 1121/Aralık-Ocak 1709-1710'da Bosna vâlisi oldu.²⁶² Bu arada Numan Paşa, Eğriboz'dan Bosna'ya hareketinden önce gönderilen bir tekneyle İstanbul'a getirilmiş ve 13 Safer 1122/13 Nisan 1710'da Ayşe Sultanla düğün merasimleri yapılmıştı.²⁶³

²⁵⁷ Anonim, s. 160.

²⁵⁸ Anonim, ss. 268-269.

²⁵⁹ Nusretnâme, s. 206.

²⁶⁰ Nusretnâme, s. 215; Anonim, s. 285.

²⁶¹ Nusretnâme, s. 229.

²⁶² Nusretnâme, s. 252.

²⁶³ Nusretnâme, s. 258; Râşid, c. III, ss. 311-312, 317; Behcetî, vr. 183b.

Numan Paşa, 17 Rebiülevvel 1122/16 Mayıs 1710'da Belgrad muhâfızlığına atandı.²⁶⁴ O, Çorlulu Ali Paşa'dan çekindiğinden görev yerine gitmek için gerekli hazırlıkları tamamlamakta iken halkın kendisine gösterdiği teveccüh sebebiyle, Pâdişâh III. Ahmet tarafından saraya çağrılarak, 18 Rebiülâhir 1122/16 Haziran 1710'da sadâret makamına getirildi.²⁶⁵

Bu süreçte, Numan Paşa'nın sadrazam olduğunu duyan halk, ona duyduğu yakınlıktan, şikâyetlerini bildirmek maksadıyla İstanbul'a akın etmeye başladı. Sonunda, sarayda iş yapılamaz hâle gelince, 22 Cemaziyelâhir 1122/18 Ağustos 1710'da Numan Paşa'ya Eğriboz adası arpalık verilerek mühür elinden alındı.²⁶⁶

Kantemir, Numan Paşa'nın azledilme sebebini ise farklı bir şekilde açıklamaktadır: Ruslarla Osmanlılar barış hâlindeyken, Pâdişâh III. Ahmet (1703-1730), İsveç kralının da tahrikiyle, Ruslara savaş açılmasını Numan Paşa'dan ister. Ancak Sadrazam buna karşı çıkmaktadır, zîrâ savaş, halka daha fazla vergi yüklenmesini de beraberinde getirecektir. O, buna rağmen orduyu toplayabileceğini, fakat güçlü bir ordu kurulamayacağını pâdişâha arz eder; halka daha fazla vergi yüklemenin yasal olmadığını belirtir. Bunun üzerine Numan Paşa görevden alınır.²⁶⁷

Daha sonra sırasıyla Hanya, Kandiye ve Yanya'da görev yaptı. Evâsıt-ı Muharrem/Ocak 1714'te Bosna beylerbeyi oldu.²⁶⁸ 1126 Cemâziyelevvel/1714 Haziran-Temmuz'da tekrar Bosna vâlisi olarak, Karadağ'da çıkan isyanı bastırmakla görevlendirildi.²⁶⁹ Bu görevi başarıyla tamamladıktan sonra Belgrad muhâfızı olan Numan Paşa, 11 Rebiülâhir 1127/16 Nisan 1715'te görevden alınarak, "Silifke Sancakbeyi" sıfatıyla Anadolu müfettişliğine tayin edildi.²⁷⁰ Ramazan 1128/Ağustos-Eylül 1716'da tekrar Kıbrıs eyâletine atandı.²⁷¹

Kıbrıs eyâleti kendisine arpalık verilerek Bosna'ya atanan Numan Paşa, Venedikle işbirliği yapıp Müslüman köyleri rahatsız etmeye başlayan Karadağ'daki isyancıları durdurmayı başardı. Ayrıca Belgrad'ın geri alınmasında büyük bir gayret

²⁶⁴ Nusretnâme, s. 259.

²⁶⁵ Nusretnâme, s. 260; Râşid, c. III, ss. 325-326; Behcetî, vr. 183b; Jorga, c. IV, s. 254.

²⁶⁶ Nusretnâme, ss. 261-262; Behcetî, vr. 184b.

²⁶⁷ Kantemir, II. Kitap, ss. 857-859; Silahdâr, Numan Paşa'nın görevden alınmasında İznikli Ali Paşa'nın etkisinin olduğunu iddia etmektedir. Bkz. Nusretnâme, s. 356,

²⁶⁸ Nusretnâme, ss. 267, 310, 312.

²⁶⁹ Nusretnâme, s. 312; Uzunçarşılı, c. V, ss. 101-102.

²⁷⁰ Nusretnâme, ss. 331,332.

²⁷¹ Nusretnâme, s. 352.

gösterdi.²⁷² Bu arada 19 Şaban 1130/18 Temmuz 1718'de İstanbul'da çıkan büyük yangında hem Numan Paşa'nın Vefa'daki sarayı yandı, hem de eşi Ayşe Sultan'ın sarayı zarar gördü.²⁷³

Numan Paşa, 14 Ramazan 1130/11 Ağustos 1718'de kendi isteği ile Bosna beylerbeyliğinden tekrar Kandiye Muhâfızlığı'na getirildi.²⁷⁴ Üç ay sonra, sıtma hastalığına yakalandı ve 16 Rebiülâhîr 1131/8 Mart 1719'da vefât etti. Ölüm haberi İstanbul'a ulaşınca bütün halk üzüldü. Naaşı, amcası Fâzıl Ahmet Paşa'nın Kandiye'deki Câmîi'nin yanına defnedildi.²⁷⁵

1.2.5.2. Köprülüzâde Numan Paşa'nın Şahsiyeti

Numan Paşa, babasının desteğiyle kendisini birçok ilim dalında yetiştirdi. Babası gibi dînî konulara bağlılıkta, her zaman hassasiyet gösterdi.²⁷⁶ Silahdâr, onu; bilgisiyle iş gören, iyilik seven, hakkı koruyan ve halka yardım eden bir kişi olarak tavsîf ederken; onun söz söyleme yeteneğinin zayıf ve çevresindeki adamları yönetemeyen biri olduğunu da kaydetmektedir.²⁷⁷ Fâziletinden ve kemâlâtından dolayı halk ona itibar ediyor; onu “**Fârûk-ı zemân**”²⁷⁸ yani “zamanın Ömer Fârûku” olarak görüyordu. Vezâret rütbesinin ona verilmesi halkın en büyük arzusuuydu. Cenâzesine, bu sevginin bir ifâdesi olarak beş-on bin kişinin katıldığı söylenmektedir.²⁷⁹

Köprülü ailesinin tarihini yazan Behcetî, o devri yaşayan bir kişinin ağzından, Numan Paşa hakkında bizzat dinlediği bir olayı şöyle aktarmaktadır: Silahdâr İbrahim Ağa'nın beyânına göre, III. Ahmet, “*Lalan Numan Paşa geliyor*” denildiğinde, dizlerindeki ipek yorganı kaldırıp, yerine yün yorganı koydururmuş. Düşmanları dahi Numan Paşa'ya “**Hoca Paşa**” demektedirler.

²⁷² Nusretnâme, s. 184b.

²⁷³ Nusretnâme, ss. 380-381.

²⁷⁴ Nusretnâme, s. 382.

²⁷⁵ Nusretnâme, s. 384; Behcetî, vr. 185a.

²⁷⁶ Behcetî, vr. 183b.

²⁷⁷ Nusretnâme, s.261-262; Kantemir, Numan Paşa'nın dürüstlüğü, bilgisi ve dindârlığı ile tanındığını belirttikten sonra onun siyasî ve askerî meselelerde bilgi ve tecrübesinin az olduğunu iddia etmektedir. Kantemir, II. Kitap, ss. 1032-1033, 9 numaralı not.

²⁷⁸ Ali Emîrî Efendi, **Tezkire-i Şu'arâ-i Âmid**, Dersaadet, 1328, s. 190.

²⁷⁹ Behcetî, vr. 183b, 185b.

Diğer taraftan devlet adamları, Numan Paşa'nın dış işlerinde bilgisinin yetersizliğini öne sürerek, onun azlini sürekli istemekteydiler. Onun vâliler hakkındaki şikâyetleri dikkate alması ve gerekli tedkîkâtı başlatması, halk katında itibarını artırırken, devlet adamları nezdinde kendisiyle ilgili olumsuz kanaatlerin yayılmasına neden olmaktaydı. Özellikle, Reîsülküttâb ve Nişancızâde Ali Efendi, saray içerisinde Numan Paşa aleyhinde fitne çıkarmaya başladılar. Aslında kendisi bu dedikodulara şahit olduğu için Pâdişâh'tan defalarca sadâretten azlini talep etmişti.²⁸⁰

O, devlet tarafından kendisine tahsis edilen maaşı almaz; babasından intikal eden mirasla geçinirdi. O, Karadağ savaşının ardından kendi payına düşeni almamış, onları devlet hazinesine gelir olarak kaydettirmişti.²⁸¹ Diğer taraftan o, babası Mustafa Paşa'nın vefâtından sonra, Köprülü ailesi vakıflarının mütevellîsi olması cihetiyle vakıf bütçesinden maaş almaktaydı.

Numan Paşa, farklı ilim dallarında yetenekli olmakla birlikte, özellikle kelamda üstad ve hadîste devrinin en büyüğü idi. Devlet işleriyle meşgul olurken ilimle irtibatını hiç bir zaman kesmedi. Onunla ilmî müzâkerelere katılan âlimler, onun bu yönüne vurgu yapmaktadırlar. Numan Paşa'nın üç adet telif eseri vardır: Eserlerinden biri "Hızır Risâlesi", diğeri İmâm Sehl ibn-i Abdullah et-Tüsterî'nin virdlerini seçip toplamış olduğu risâlesi, bir diğeri de Mantık ilmine dâir yazdığı eserdir. "Hızır Risâlesi"ni, Bosna'dan hocası Emir Efendiye göndermiş; o da bu eseri mütâlâa ederek hâşiye yazmıştır. Ayrıca, Deli Veli adında biri de bu esere dâir bir hâşiye kaleme almıştır. Numan Paşa'nın birinci hocası Demirkapılı Fâzıl Süleyman Efendi, ikinci hocası Kayseriyyevî Fâzıl ve bir diğeri de Hâfız es-Seyyid Ahmet Efendi'dir.²⁸² Ayrıca "Risâle-i Kuşeyriyye" adlı eseri özetlemek sûretiyle de bir kitap hazırlamıştır.²⁸³

²⁸⁰ Behcetî, vr. 183b-184a.

²⁸¹ Behcetî, vr. 184b, 186a.

²⁸² Behcetî, bu üç eserin Numan Paşa'nın oğlu Ahmet Paşa'nın yanında sağlam bir şekilde muhafaza edildiğinden bahsetmektedir. Behcetî, vr.185b. Seyyid Ahmet Efendi hakkında bilgi için bkz. Çelebizâde Asım Tarihi, haz. Ali Aktaş, www.yazoku.net, s. 143 (Bundan sonra "Çelebizâde Asım" şeklinde gösterilecektir); Jorga, c. IV, s. 255. Bu eserler daha sonra Hâfız Ahmet Paşa tarafından Köprülü Kütüphanesi'ne vakfedilmiştir. VGMA, 76.42.3.

²⁸³ Osmanlı Müellifleri, c. I, s. 364.

Dönemin tanıklarından Kantemir, Numan Paşa'nın kendisini okumaya vermesiyle "hayalperest" olacak kadar dengesini bozduğunu, şu olay çerçevesinde nakletmektedir: Numan Paşa, eliyle vurduğu bir sineğin, sürekli burnunun üzerinde durduğunu ve kendisine acı verdiğini söyler. İstanbul'daki doktorlar bu duruma çare bulamaz. Ancak "Le Duc" adında bir Fransız doktor, onu tedavi eder. Doktor, Numan Paşa'ya burnunun üstündeki sineği gördüğünü belirterek onun güvenini kazanır. Ardından ona, müshil gibi zayıf içkiler içmesini söyler. Daha sonra, eline aldığı bir çakıyla burnun üzerindeki sineği kesmek istediğini belirtir ve kesiyor gibi yapıp önceden elinde hazırlamış olduğu ölü sineği Numan Paşa'ya gösterir. Sineği gören Paşa, "*Bunca zamandan beri bana acı veren sinek, işte budur*" der ve böylece bu kuruntudan kurtulur.²⁸⁴

1.2.6. Köprülüzâde Abdullah Paşa (v.1148/1735)

1.2.6.1. Köprülüzâde Abdullah Paşa Siyasî Hayatı ve Dönemi

Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, Jorga'nın bir kaynağa dayanarak verdiği bilgiden hareketle, doğum tarihinin 1685'li yıllar olduğu söylenebilir.²⁸⁵ Fâzıl Mustafa Paşa'nın ortanca oğludur. Devrin büyük ilim adamlarından dersler almış ve onlar arasına katılmıştır. 2 Şaban 1112/12 Ocak 1701'de Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin kızı Zübeyde Hanım'la evlenmiştir.²⁸⁶

Köprülüzâde Abdullah'a 12 Şaban 1113/12 Ocak 1702'de vezirlik rütbesi verildi.²⁸⁷ 10 Şevval 1113/10 Mart 1702'de Âsitâne kaymakamı, ardından 9 Şevval 1114/26 Şubat 1703'te nişancı oldu.²⁸⁸ Abdullah Paşa'nın bu görevlere gelmesinde, kayınpederi Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin etkisi olmuştur. Şeyhülislâm'ın bu türden tasarruflarından rahatsız olanlar, kendisini sadâret kaymakamı Yusuf Paşa'ya şikâyet etmişlerdi. Bundan haberi olan Feyzullah Efendi de kendi damadı Abdullah

²⁸⁴ Bkz. Kantemir, II. Kitap, ss. 1032-1033, 9 numaralı not. Bu hâdiseyle ilgili bir kayda dönemin Osmanlı kroniklerinde rastlanılmamıştır.

²⁸⁵ 1703'te İstanbul kaymakamı iken on sekiz yaşındadır. O hâlde babası vefât ettiğinde (1691) altı-yedi yaşlarında olması muhtemeldir. Jorga, c. IV, s. 245.

²⁸⁶ Sicill-i Osmanî, c. I, s. 81.

²⁸⁷ Defterdâr, s. 720.

²⁸⁸ Anonim, ss. 161, 173, 205.

Paşa'yı sadâret kaymakamı yaparak rahatlamak istemişti. Bu atamayla Şeyhülislâm'a karşı halkın tepkisi daha da arttı.²⁸⁹

Bu çerçevede 3 Rebiülevvel 1115/17 Temmuz 1703'te İstanbul ve Edirne'de meydana gelen olaylar sırasında, geleceğinden endişe eden Kaymakam Abdullah Paşa firar ederek saklandı. Tehlikenin geçmesiyle ortaya çıkan Abdullah Paşa, Hanya muhâfızlığına atandı.²⁹⁰ Ardından, 27 Şaban 1116/25 Aralık 1704'te Sakız muhâfızı; 1 Rebiülevvel 1119/2 Haziran 1707'de Sivas vâlisi oldu.²⁹¹

1122/1710 yılında ağabeyi Numan Paşa'nın sadrazam olmasıyla Belgrad muhâfızı oldu. Ramazan 1122/Ekim-Kasım 1710'da Baltacı Mehmet'in sadâretinde, yeniden Eğriboz muhâfızı oldu. Sonra, tekrar Hanya muhâfızlığına, ardından Cemâziyelâhir 1125/Haziran-Temmuz 1713'de Trabzon vâliliğine getirildi.²⁹²

25 Ramazan 1126/4 Ekim 1714'te Trabzon'dan Musul beylerbeyliğine atandı. Aynı yıl içinde, 17 Zilhicce 1126/24 Aralık 1714'te İzmir muhâfızı, Ramazan 1128/Ağustos-Eylül 1716'da Kudüs sancak beyi, ardından tekrar Sakız muhâfızı oldu. Muharrem 1129/Aralık 1716-Ocak 1717'de emîr-i haclık göreviyle Şam vâliliğine, 7 Zilhicce 1129/12 Kasım 1717'de Diyarbakır beylerbeyliğine, 1 Rebiülâhir 1132/11 Şubat 1720'de Erzurum vâliliğine getirildi.²⁹³

Abdullah Paşa, bu görevinin ardından 10 Safer 1133/11 Aralık 1720'de Van beylerbeyliğine atandı.²⁹⁴ 1136/1724 yılında İran'daki Rafizîler üzerine serasker olmasıyla, Van'dan Hoy şehrine doğru harekete geçti. Osmanlıların dört bin şehit verdiği bu savaşta, 18 Şaban 1136/ 12 Mayıs 1724'te şehir fethedildi. Ardından Çors şehri alındı. Daha sonra ordu 1136 senesi Zilkâde ayının ortalarında (Ağustos 1724) Tebriz'e doğru harekete geçti ve şehri kuşatmaya başladı. 1137/1724-25 senesinde muhasara devam etti. Abdullah Paşa'nın oğlu Abdurrahman Paşa'nın da yer aldığı bu savaşta, Osmanlı askerlerinin sayısı yirmi iki bin civarındadır. Kışın yaklaşması nedeniyle muhasara kaldırıldı ise de tekrar savaş için hazırlıklara başlandı. Kıştan sonra, uzun süren mücadeleler sonunda Tebriz alındı.

²⁸⁹ Defterdâr, ss. 766-767, 786.

²⁹⁰ Anonim, ss. 227, 273; Râşid, c. III, s. 127.

²⁹¹ Nusretnâme, ss. 219, 234.

²⁹² Nusretnâme, ss. 260, 267, 306; Râşid, c. III, s. 326.

²⁹³ Nusretnâme, ss. 323, 326, 352, 357, 373, 393.

²⁹⁴ Nusretnâme, s. 408.

Abdullah Paşa, 12 Zilhicce 1137/22 Ağustos 1725 tarihinde İstanbul'a ulaştı. Bu sırada oğlu Abdurrahman Bey'e ikinci serasker olarak İran savaşlarındaki üstün başarısı nedeniyle vezâret rütbesi verildi.²⁹⁵ 1138/1725-26 yılında Abdullah Paşa, çeşitli hastalıkları sebebiyle, Rakka vâlisi olarak görevlendirildi. Daha sonra 1139/1726-27'de Sayda vâlisi, Evâsıt-ı Muharrem 1141/Ağustos 1728'de Kandiye muhâfızı oldu.²⁹⁶

Zilhicce 1141/Haziran-Temmuz 1729'da Mısır vâlisi, Muharrem 1144/Temmuz-Ağustos 1731'de tekrar Kandiye muhâfızı oldu. Rebiülevvel 1145/Ağustos-Eylül 1732'de Bender ve Şevvâl 1146/Mart-Nisan 1734'de Konya muhâfızı olduktan sonra, 1146/1734-35'te tekrar İran seraskerliğine getirildi.²⁹⁷

1148/1735 yılında serasker Abdullah Paşa, Kirpi denilen yerde Tahmasb Kulu Han ile savaşırken öncü kuvvet olarak tayin ettiği Timur Paşa, daha başarılı olduğu hâlde, onu görevden alıp, yerine Kôr Çavuş adlı kişiyi askeriyle öncü kuvvet olarak tayin etti. Görevden el çektirilmesine darılan Timur Paşa, savaş meydanını askeriyle birlikte terk etti. Böylece Osmanlı ordusu bozuldu ve 18 Muharrem 1148/10 Haziran 1735'te Abdullah Paşa şehit düştü. Osmanlı ordusundaki tüm eşya ve silahlara el konuldu. Böylelikle Revan ve Gence İranlıların eline geçti.²⁹⁸

1.2.6.2 Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın Şahsiyeti

Abdullah Paşa'nın hayatında ilimle irtibatını hiçbir zaman kesmemesi, onu bazı ilim dallarında söz sahibi kılmıştı; özellikle de edebiyat ve kırâat ilimlerinde ihtisas sahibiydi. Kırâat ilminde birçok telif eseri vardır.²⁹⁹ Bu eserlerinden biri, “**el-İfâdetü'l-Mukni'a fî Kırâati'l-Eimmeti'l-Erbi'a**”dır. Kaside ve şiirler de yazmıştır: Bunlardan biri kayın pederi Şeyhülislâm Feyzullah Efendi hakkındadır.

²⁹⁵ Behcetî, vr. 190a-198a; Çelebizâde Asım, ss. 57-60, 104-106, 120. Abdurrahman Paşa, İran savaşındaki başarıları nedeniyle vezâret rütbesiyle önce Van vâlisi yapılmış; ancak, buradaki yerli halkla uyum sağlayamaması üzerine 1040/1630-1631 yılında Trabzon vâliliğine atanmıştır. Çelebizâde Asım, s. 254.

²⁹⁶ Çelebizâde Asım, ss. 187, 206, 272.

²⁹⁷ Sicill-i Osmanî, c. I, s. 81.

²⁹⁸ Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, **Mür'î't-Tevârih**, c. I, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1976, ss. 38-39; Jorga, c. IV, ss. 344-345.

²⁹⁹ Behcetî, vr. 186a.

Bunlara ilâveten Arapça şiirlerini bir araya getirdiği “**Deryâtu Nuhbeti’l-Eş‘âr**” adlı edebî bir eseri vardır.³⁰⁰

Dînî ilimlere vukûfiyeti nedeniyle İslâm ulemâsı, bazı konularda, görüşlerini ona dayandırmak zorunda kalmışlardır. Aslında idarî makamlara getirilişinde bu yetkinliğinin etkisi vardır.³⁰¹ Bununla beraber, Köprülü ailesine mensûbiyeti de onun yükselmesine katkıda bulunmuş olabilir. Buna karşın, Abdullah Paşa’nın vezirlik rütbesini, kayınpederi Feyzullah Efendi’nin II. Mustafa’ya arzıyla elde ettiği de söylenmektedir. 1703 olaylarında II. Mustafa tahtan indirilip kardeşi III. Ahmet’in tahta geçişinde, Feyzullah Efendi ve bir oğlu idam edilip, diğer aile üyeleri sürgüne gönderilirken, Damat Abdullah Paşa’ya Hanya muhâfızlığı verilmiştir.

Abdullah Paşa, yöneticilik yaptığı yerlerde, halka karşı gâyet halim ve selim davranmakta, fakirleri gözetmekteydi. Danışmanlığını ve kâtipliğini, devrin meşhur şâirlerinden biri olan Hâmî yapmıştı. Abdullah Paşa, birçok konuda onunla fikir alış-verişinde bulunmuştu.³⁰² Kuruluşunu gerçekleştirmiş olduğu vakıf eserler aşağıda ele alınacaktır.

1.2.7. Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa (v.1182/1769)

1.2.7.1. Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa’nın Siyasî Hayatı ve Dönemi

Numan Paşa’nın oğludur. Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Babası gibi çeşitli ilim dallarında kendisini yetiştirdi. Vakfiyesinde kendisi için “müderris” sıfatını kullanmıştır.³⁰³ İlmî çalışmalarını sürdürürken babasının yanında idarî anlamda deneyim kazandı.

³⁰⁰ Bu Abdullah Paşa’nın “Dîvân” adlı eserinin bir başka adıdır. VGMA, 76.42.3. “Deryâtu Nuhbeti’l-Eş‘âr” adlı eser Beyrut’ta basılmıştır. Bkz. Osmanlı Müellifleri, c. I, s. 364; Kâmûsu’l-A’lâm, c. V, s. 3909.

³⁰¹ Bahcetî, vr. 190a.

³⁰² O kadar ki Van’da konaklatmış olduğu yedi bin kişilik ordusuyla geçiş yaparken halk, hiçbir şekilde rahatsızlık duymamış; herhangi bir buğday tarlasının sümbülüne dahi zarar gelmemiştir. Bkz. Ali Emîrî Efendi, s. 190.

³⁰³ KK, V, 7/2450, vr. 3a.

Önce III. Ahmet'in (1703-1730) silahşoru oldu. Ardından I. Mahmut döneminde babasının kethüdâsı İbrahim Paşa'nın sadâretinde 1143/1731'de kapıcılar kethudâsı, daha sonra Şevval 1143/Nisan 1731'de kubbe veziri oldu. Daha sonra, Vidin muhâfızı olan Ahmet Paşa, üç buçuk sene nişancı olarak görev yaptıktan sonra Hekimbaşı Ali Paşa sadâretinde (1732-1735) tekrar Vidin muhâfızlığına getirildi.³⁰⁴

Vidin kalesini tahkim ederek, burada bir cephâne yaptıran Hâfız Ahmet Paşa, Gürcü İsmail Paşa sadâretinde (Temmuz-Aralık 1735) İstanbul'a döndü. Evâhir-i Safer 1148/Temmuz 1735'te kendisine tekrar nişancılık görevi verildi. Rus seferi sırasında kaim-i makam-ı rikab-ı hümayûn oldu (1149/1736). Hâfız Ahmet Paşa, on dokuz ay bu görevde kaldıktan sonra Rebiülevvel 1150/Temmuz 1737'de Niş kalesi Avusturyalıların eline geçince, Sofya tarafına ser-asker tayin edildi. Öncü kuvvetlerin kazandığı zaferlerle Niş Kalesi "vire" ile teslim olmak zorunda kaldı. Avusturya askerlerinin her şeylerini alarak kaleden çıkmalarına müsaade edildi.³⁰⁵

Ahmet Paşa, Niş'te sekiz ay muhâfızlık yaptıktan sonra 9 Muharrem 1151 /29 Nisan 1738'de kendisine Selânik arpalık olarak verildi. Burada bir müddet ikâmetinden sonra 26 Ramazan 1153/15 Aralık 1740'da Hanya muhâfızı, kısa bir süre sonra da Cidde vâlisi oldu.³⁰⁶

Recep 1157/Ağustos 1744'te Kandiye muhâfızı³⁰⁷ Ramazan 1159/Eylül-Ekim 1746'da Girit vâlisi oldu. Rebiülâhir 1161/Nisan 1748'de Eğriboz, Cemâziyelâhir 1164/Mayıs 1751'de Belgrad muhâfızlığına getirildi.³⁰⁸ Daha sonra sırasıyla Bosna seraskerliği, Özi muhâfızlığı ve yine Eğriboz muhâfızlığı yaptı. Ardından, Cemâziyelâhir 1167/Nisan 1754'te Belgrad muhâfızlığına tekrar atandı. Sonrasında

³⁰⁴ Behcetî, vr. 198b; Şem'dânî-zâde, c. I, s. 21.

³⁰⁵ Behcetî, vr. 199a-201a; Şem'dânî-zâde, c. I, ss. 39, 43, 69; Sicill-i Osmânî, c. I, s. 215.

³⁰⁶ Behcetî, vr. 201b.

³⁰⁷ Hâfız Ahmet Paşa'nın Zilhicce 1157/Ocak-Şubat 1745 tarihli vakfiyesine göre, bu tarih Kandiye'de ilk muhâfızlık yaptığı dönemdir. Burada ihdâs ettiği vakıf eserler, yeri geldikçe ele alınacaktır. KK, 12/2445, vr. 2b-5b; KK, 8/2451, vr. 3a.

³⁰⁸ Evâil-i Muharrem 1168/Ekim 1754 tarihli vakfiyeye göre, Hâfız Ahmet Paşa, Belgrad'da muhâfızlık yaptığı ilk dönemde 1164/1751'de, büyük amcası Fâzıl Ahmet Paşa'nın yaptırdığı Dâru'l-Kurrâ'yı yeniletmeye başlamıştı; ancak başka yere atanması sonucu başlanılan iş yarım kalmıştı. Bu nedenledir ki o, 1167/1754 yılında ikinci defa Belgrad muhâfızı olunca kalan bu eksikleri tamamlamış ve vakfiyesini düzenlemiştir. KK, V, 7/2450, vr. 3b-4a.

ikinci defa Kandiye³⁰⁹ üçüncü defa Eğriboz ve 8 Şevvâl 1176/22 Nisan 1763'te Vidin³¹⁰ ve ardından Niğbolu muhâfızı oldu.

Şevval 1177/Nisan 1764'te Halep vâlisi; üç sene sonra tekrar Bosna vâlisi; 1180/1766-1767'de tekrar Özi muhâfızı, aynı sene içinde tekrar Selanik muhâfızı ve 1182/1768-1769 yılında Mısır vâlisi oldu. Aynı yıl içerisinde vefât etti.³¹¹

1.2.7.2. Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa'nın Şahsiyeti

Babasının görevi gereği gittikleri her yerde ilimle meşgul oldu; zamanını en iyi şekilde değerlendirdi. Babasının vefâtında Kandiye'de yanında idi. Bundan sonra İstanbul'a dönerek çeşitli hocalardan dersler gördü; hüsn-i hatta kendisini ilerletti. Sülüs ve nesihte hattât Hüseyin Hablî'den dersler aldı.³¹² Hâfız Ahmet Paşa, görev yaptığı yerlerde hem yönetici hem de Köprülü ailesi vakıfları mütevellisi olması cihetiyle vakıflar kurmuştur. Bunlardan aşağıda bahsedilecektir.

1.2.8. Mehmet Âsım Bey (v.1231/1816)'in Hayatı

Hayatı hakkında yeterli bir bilgiye sahip değiliz. Vakfiyesinden öğrenebildiğimiz kadarıyla kendisi müderristir ve baba adı Abdulhamit'tir.³¹³ "Sicill-i Osmânî"de ise 1812'de Üsküdar mollası olduğu, ancak bu görevine başlayamadan, Cemâziyelevvel 1231/Nisan 1816'da vefât ettiği belirtilmektedir.³¹⁴ İstanbul'da kuruluşunu gerçekleştirmiş olduğu vakıfları aşağıda ele alınacaktır.

³⁰⁹ Zilkâde 1171/Temmuz-Ağustos 1758 tarihli vakfiyesine göre burada ikinci defa görev yapmaktadır. KK, V, 8/2451, vr. 3a.

³¹⁰ BOA, C. BLD. 7593.

³¹¹ Şem'dânî-zâde, Ahmet Paşa'nın vefât tarihini Zilkâde 1183/Nisan-Mart 1770 olarak göstermektedir. Ancak o, eserinde "Köprülüzâde" demeden sadece "Ahmet Paşa" demektedir. Dolayısıyla bu tarihin Hâfız Ahmet Paşa'ya ait olup olmadığı kesin değildir. Bkz. Şem'dânî-zâde, c. IIA, 1978, s. 58. c. IIB, 1980, s. 25. Diğer taraftan, 21 Şevvâl 1182/28 Şubat 1769 tarihli bir belgede, Hâfız Ahmet Paşa'nın merhûm olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla belgedeki tarihi esas alarak, Ahmet Paşa'nın vefât tarihinin 1769 yılının Ocak ve Şubat ayları olduğunu söyleyebiliriz. BOA, C. MF. 462; Sicill-i Osmânî, c. I, s. 215; Buna karşın Ayvansarâyî, Hâfız Ahmet Paşa'nın hayatının sonlarına doğru Sofya'ya atandığını; fakat görevine varamadan 1181/1767-1768 tarihinde Sofya'ya yakın vefât ettiğini ve naaşının oraya gömüldüğünü belirtmektedir. Bkz. Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, **Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Ricâl**, haz. Fahri Ç. Derin, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1978, s. 89.

³¹² Behcetî, vr. 198b; Müstakîmzâde, s. 91.

³¹³ KK, V, 10/2453, vr. 3b-3a.

³¹⁴ Sicill-i Osmânî, c. I, s. 326.

İKİNCİ BÖLÜM

KÖPRÜLÜ AİLESİ VAKIFLARI

2.1. VAKIF

Vakıf kelimesinin sözlük anlamı, “hapsetme” ve “hareketten alıkoyma” demektir. Terim anlamı ise, insanların faydalanması amacıyla bir malı, Allah’ın mülkü hükmünde olmak üzere, sahiplenme ve başkalarının sahiplenmesinden ebedî alıkoymaktır. Vakfeden kişiye “vâkıf”, vakfedilene “mevkûf”, vakıftan faydalanan kişilere de “mürtezika” veya “ehl-i vezâif” denilmektedir.³¹⁵

Vakıf müessesesinin ortaya çıkışı muhtelif kültürlerle dayandırılmaktadır. Bu bağlamda vakıf uygulamalarının eski Arap adetlerinde; Babil, Roma ve Bizans³¹⁶ hukûkunda; hatta Budizm’de³¹⁷ mevcut olduğunu söyleyenler olmuştur. Diğer taraftan Türk-İslâm kültüründeki vakıf anlayışının temelinde ise İslâmî öğretinin etkisi açıktır. Vakfın kuruluşunu, Hz. Muhammed (sav) dönemine götürenler, ilk vâkıfların Ömer bin Hattab ve Ali bin Ebi Talib olduğunu belirtmektedirler.³¹⁸

Buna karşın İslâm’da “zekât”, “karz-ı hasen” (güzel ödünç verme) ve “sadaka” gibi kavramların sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı gerçekleştirebileceğinden bahsedilerek, vakıf kurumunu İslâm’dan bir sapma olarak değerlendirenler de vardır.³¹⁹ Ancak, vakfın meşrûiyeti hakkında deliller, sünnet ve icmâya dayanmaktadır.³²⁰

³¹⁵ Ömer Hilmi Efendi, **İthafu’l-Ahlâf Fî Ahkâmî’l-Evkâf**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara trs., s. 13; Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilahâtı Fıkhiyye Kâmûsu**, c. IV, İstanbul Üniversitesi Hukûk Fakültesi Yayınları, İstanbul Matbaacılık, İstanbul, 1951, s. 155. Vakıf kavramı hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Şeker, **İslâm’da Sosyal Dayanışma Müesseseleri**, 5. Baskı, Ankara, 2000, ss. 142-170; Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf”, **İA**, c. XIII, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1986, ss. 153-172.

³¹⁶ Bkz. Fuat Köprülü, “Vakıf Müessesinin Hukûkî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü”, **İslâm ve Türk Hukûk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2005, ss. 299-308.

³¹⁷ W. Ruben, “Buddhist Vakıfları Hakkında”, **VD**, sayı: II, Ankara, 1942, ss. 173-180.

³¹⁸ Nazif Öztürk, **Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar**, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, ss. 121-132.

³¹⁹ Bkz. Bahaeddin Yediyıldız, **XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, ss. 27-30.

³²⁰ Köprülü, “Vakıf Müessesesinin Hukûkî Mahiyeti...”, s. 299-303; Bilmen, ss. 173-174, 176; Ahmet Akgündüz, ss. 57-60.

Yardımlaşma ve dayanışma duygusu, geçmişten günümüze Türklerin toplumsal karakterlerinin ayrılmaz bir parçasıydı.³²¹ Bu anlayış, liderlerden başlamak üzere toplumun her kesiminde vardı. Zîrâ Türklerin ilk yazılı kaynağı Göktürk Kitâbeleri'nde hakanlar, kendilerini anlatırken, mesûliyet bilinciyle, açları doyurduklarını, fakirleri giydirdiklerini ve zenginleştirdiklerini anlatmaktadırlar.³²² Osmanlı Devleti'nde “*İnsanı yaşat ki, devlet yaşasın*”³²³ ilkesinden hareketle pâdişâh ve devlet adamları, konumlarının bir gereği, insana ve diğer canlı varlıklara yönelik hizmetleri yerine getirecek müesseseler kurmuşlardır.

İslâm tarihinin başlangıcından itibaren, kamuya yönelik hizmetler daha çok devlet tarafından yerine getirilirken, Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nde bu hizmetler sivil bir irâdeyle gerçekleştirilmiştir. Yediyıldız, hizmetlerin bu şekilde görülmesini İslâmî bulmamaktadır ki,³²⁴ kanaatimizce bu doğru değildir. Zîrâ Türk-İslâm toplumu Kur'ân-ı Kerim³²⁵ ve hadîslerde³²⁶ var olan iyilik anlayışını vakıf kurumuyla sistematize etmiştir. Türklerin Müslüman olmadan evvel içtimaî bünyelerinin bir unsuru olan yardımlaşma ve dayanışma duygusu, Müslüman olmalarıyla birlikte daha büyük bir kuvvet kazandığı; toplumun tüm katmanlarının ortak bir vasfı haline geldiği söylenebilir.³²⁷

Bazı araştırmacılar, Osmanlı'da, devlet adamlarının vakıf müesseselerini kurmalarına, farklı gerekçeler de yüklemişlerdir.³²⁸ Bunlardan bazıları, yöneticilerin “müsâdere”³²⁹ korkusuyla vakıflar kurduklarını ifâde etmektedirler. Buna karşın,

³²¹ Türklerdeki yardımlaşma anlayışı hakkında bkz. A. Caferoğlu, “Türk Teamül Hukûkuna Göre İçtimaî Muavenet Müessesesi”, **VD**, sayı: II, Ankara, 1942, ss. 185-193; Halim Baki Kunter, “Türk Vakıfları ve Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd”, **VD**, sayı: I, 2. Baskı, Ankara, 1938, 1969, ss. 103-129; **Vakıflarımız**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1941, ss. 10-13.

³²² Mustafa Gökmen, **Eski Türk Kitabeleri**, Otağ Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1981, ss. 21, 35.

³²³ Ahmet Şimşirgil, **Kayı**, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul, 2004, s. 10.

³²⁴ Bkz. Yediyıldız, XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi, ss. 34-35.

³²⁵ Şuara, 26/88; Bakara, 2/3, 110, 271; Rahman, 55/26; Nahl, 16/96; Tevbe, 9/8; Mâide, 5/48; İnsan, 76/9.

³²⁶ Müslim, Mesâcid, 24; Buhari, Salât, 65; Müslim, Vasiyet, 14; Ebu Davut, Vesâyâ, 14.

³²⁷ Kunter, “Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri...”, ss. 122-128.

³²⁸ Vakıf kurumuna en sert eleştiri getiren düşünürlerden biri Ziya Gökalp'tir. O, “vakıf” adlı şiirinde, vâkıfların vakfetme gerekçesini şu şekilde dile getirmektedir: Kendi evlatlarına mal bırakmak, soylarını bir ömür bolluk içinde yaşatmak. Bunun ötesinde o, vakıfların halkı “tevekkülcü”, “tembel” ve “ruhban” yaptığını iddia etmektedir. Ona göre azimli ve gayretli olan Türk milleti böyle bir anlayışla, “kötürüm” hâle gelmiştir. Bkz. Ziya Gökalp, **Yeni Hayat Doğru Yol**, haz. Müjgân Cunbur, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976, ss. 34-35.

³²⁹ Devlet tarafından hazineye gelir kaydetmek amacıyla, sivil veya askerî sınıfın mallarına el konulması işlemdir. Osmanlı Devleti'nde Fatih'ten (1451-1481) itibaren, Tanzimat Fermanı'nın

XVIII. yüzyıl devlet adamlarından ve evkâf nâzırlarından Mustafa Nuri Paşa, müsâdere-vakıf konusunu ancak muhâkemesi güçlü insanların anlayabileceğini belirtmektedir.³³⁰ O, vakıf kurma gerekçesinin sadece malları müsâdereden korumak ve çocuklara iyi bir gelecek bırakmak olduğunu söylemenin anlamsızlığından bahsederek “*Eğer öyle olsaydı hayrın küçük, buna bağlanan gelirinde yüksek olması icâb ederdi*” demektedir. Buna örnek olarak da, Köprülü ailesi vakıflarını vermektedir: Fâzıl Ahmet Paşa, vefât ettikten sonra, kardeşi Mustafa Paşa, ağabeyinden miras yoluyla kendisine intikâl eden mal ve mülkü, öteki vârislerin de paylarını satın alarak, “*Kardeşim bunları vakfetmek amacı ile düzenledi; ömrü tamamlamaya vefâ etmedi*” dedikten sonra, ağabeyinin vakıflarını tamamlamıştır. Bu şekilde hareket etmesi, onun ne kadar yüksek bir ahlâka sahip olduğunu bize göstermektedir. Eğer vakfetme düşüncesi, sadece vâkıfların evlatlarını koruma anlayışına bağlanırsa, kendinden sonra düşünecek bir kimsesi olmayan Dârussaâde Ağası ve kapı ağalarının kurdukları vakıflar ne ile açıklanacaktır.³³¹

Osmanlı Devleti’nde sadrazamların aldıkları maaş değişmezdi; bunlara görevleri süresince gelir getirici yerler tahsîs edilirdi.³³² Vefât ettiklerinde, vârislerine geçinecek kadar, bir mal bırakıldıktan sonra, kalan mallar müsâdere edilir; devlet hazinesine gelir olarak kaydedilirdi. Örneğin, Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa’nın vefâtından sonra, bin kese³³³ kadar nakit akçesi hazineye alınıp, diğer malları kardeşi Fâzıl Mustafa, kız kardeşleri ve annesi arasında paylaştırılmıştı.³³⁴ Bir başka örnek: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, idam edildiği zaman, malları müsâdere edilmişti. Öte yandan oğlu Ali Bey, babasının vefâtından hemen sonra, İstanbul’da bir külliye yaptırmıştı.³³⁵ Bu da gösteriyor ki, vefatlarından sonra devlet adamlarının

ilânına kadar (1839) uygulanmıştır. Vakıf malları müsâdere edilmediği hâlde, II. Mahmut (1808-1839) Yeniçeri Ocağı’nı kaldırdıktan sonra, Yeniçerilerin sığındıkları Bektaşî tekkelerinin mallarını müsâdere etmiştir. Bkz. Tuncay Ögün, “Müsâdere”, **DİA**, c. XXXII, İstanbul, 2006, ss. 67-68.

³³⁰ Mustafa Nuri Paşa, c. I-II, s. 308.

³³¹ Mustafa Nuri Paşa, c. I-II, ss. 310-311.

³³² Osmanlı Devleti’nde görev yapan bir paşaya ayrılan tahsîsâtı görmek için bkz. Galland, c. II, ss. 132-145.

³³³ Altın ve gümüş paraların muhafaza edildiği torba manasında kullanıldığı gibi, bir miktâr parayı da ifade etmektedir. Bir kese, her devirde farklı meblağları gösterebilmektedir. 1071/1660-1661 tarihinde bir kese kırk bin akçeye denk gelmektedir. Pakalın, c. II, s. 247-249.

³³⁴ KK, V, 4/2447, vr. 6b-7a.

³³⁵ Mustafa Nuri Paşa, c. I-II, s. 308; Ögün, s. 67.

çocuklarına, rahat yaşayabilmeleri için mal-mülk verilmekteydi. Dolayısıyla çocuklarına mal bırakmak için illa da vakıf kurmaları gerekmemekteydi.

Tabii ki, vakıf kuran devlet adamlarının bazılarında müsâdere korkusu ve İslâm miras hukûkunun erkeğe iki katı vermesi nedeniyle kız çocuklarını veya vasiyet yoluyla mirasta hakkı olmayanları koruma düşüncesi etkili olmuştur.³³⁶ Bununla beraber yukarıda bahsedildiği üzere vakfetme anlayışını tamamıyla müsâdere korkusuyla veya İslâm miras hukukuyla ilişkilendirme, Osmanlı sosyal hayatını anlamada doğru ve açıklayıcı bir tutum değildir. Barkan ise, meseleye bir başka açıdan bakarak, vakıf aracılığıyla, yöneticilerin ve zenginlerin, ailelerinin izzet ve şereflerini koruyabildiklerinden bahsetmektedir.³³⁷

XVIII. yüzyıl vakıflarını inceleyen Yediyıldız'a göre, vakıf kurucularının yüzde altmış beşinin mensup olduğu askerî sınıf, kazançlarının küçük bir kısmını yönettikleri halka bağışlayarak; bunu otoritelerini halka kabul ettirmenin bir vasıtası olarak kullanmışlardır. Bunun ötesinde onlar, kuruluşunu gerçekleştirdikleri medrese, tekke, hatta câmiler gibi kurumlarda kendi ideolojilerini yaymışlardır.³³⁸

Bu genel değerlendirmeden sonra, özelde vakfiyelerinden hareketle Köprülü ailesinin vakıf kurmadaki amaçlarını şöylece özetlemek mümkündür: Âhirette kendilerine faydalı olacak bir iş yapmak; Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiklerini, insanlarla paylaşmak;³³⁹ cenneti kazanmak;³⁴⁰ dünyada her şeyin son bulması ve burada yapılanların sonsuz âhret yurdunu kazandıracak olmasıdır.³⁴¹

Köprülü ailesinin vakıflarının kuruluşunda, yukarı da belirtildiği üzere sadece dinî referansların etkili olduğu söylenemez. Diğer taraftan devlet adamlığının bir gereği olarak istihdâmı artırmak, şehir hayatını canlandırmak ve siyâsî nüfûzunu güçlendirmek gayesiyle bu eserleri vücuda getirdikleri de bir gerçektir. Bunlara karşın, kurmuş oldukları vakıflardan kendi evlatlarına, soyları devam ettiği sürece

³³⁶ Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukukî Mâhiyeti...", ss. 310-311.

³³⁷ Ömer Lütfi Barkan, "Türk İslâm Toprak Hukûku Tatbikâtının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller: Şer'î Miras Hukûku ve Evlatlık Vakıflar", **Türkiyede Toprak Meselesi**, Gözlem Yayınları, İstanbul, Kasım 1980, s. 212.

³³⁸ Yediyıldız, "Müessese-Toplum Münasebetleri Çerçevesinde...", s. 51.

³³⁹ KK, V, 3/2446, vr. 5b-6a.

³⁴⁰ KK, V, 3/2446, vr. 7b; KK, V, 10/2453, vr. 3a.

³⁴¹ KK, V, 10/2453, vr. 2b; KK, V, 4/2447, vr. 2b.

maaş tahsîs etmeleri, onlarda kendi ailelerini koruma düşüncesinin de var olduğunu açıkça göstermektedir.

2.2. AİLE VAKIFLARI

Vakıflar, tarih boyunca “hayrî” ve “zürrî” olmak üzere ikili tasnife tâbi tutulmuşlardır. Hayrî vakıflar; doğrudan doğruya, Allah’ın kulları için kurulan, bütün insanların veya fakirlerin yararlanabildiği vakıflardır. Zürrî, bir diğer adıyla evlatlık vakıflar; yararlananların sayıca yüzden aşağıda olduğu ve sadece aile üyelerinin faydalanabildiği vakıflardır.³⁴²

Köprülü ailesi vakıfları, hukûkî anlamda evlatlık vakıf değildir. Çünkü vakıflardan, sadece aile üyelerinin faydalanmasına yönelik vakfiyelerde herhangi bir şart koşulmamıştır. Aileden sadece Köprülü Mehmet Paşa, vakfiyelerinde, eşine ve kız çocuklarına hiç bir görev yapmaksızın maaş bağlamıştır. Aslında, vâkıfların kuruluşunu gerçekleştirdiği vakıflardan, kendileri ve çocukları hayatta olduğu sürece faydalanabilirler. Buna İslâm hukûkunda herhangi bir engel yoktur.³⁴³ Köprülü Mehmet Paşa vakıfları, hem ailenin yararlanmasına, hem de toplumun faydalanmasına tahsîs edildiği için, yarı ailevî bir vakıf hüviyeti taşıdığı söylenebilir.³⁴⁴

Köprülü’nün 1070/1660 tarihli ilk vakfiyesinde, vakıflarından mütevellî oğlu Fâzıl Ahmet Paşa, eşi Ayşe Hanım ve kızı Fatıma Hanım günlük yüz yirmi akçe almaktadır.³⁴⁵ Birinci vakfiyenin hükümlerinin de bir kısmını içine alan ve daha kapsayıcı olan 1071/1661 tarihli vakfiyede ise vakıftan, Mehmet Paşa’nın mütevellî oğlu Fâzıl Ahmet Paşa; kızları Fatıma Hanım, Saliha Hanım ve Hatice Hanım günlük yüz elli akçe; eşi Ayşe Hanım ise iki yüz akçe almaktadır.³⁴⁶

Burada dikkatimizi çeken husûs, Mehmet Paşa, 1070/1660 tarihli vakfiyede mütevellî oğluna, eşine ve tek bir kızına vakıf gelirlerinden eşit yevmiye vermişken;

³⁴² Yediylidiz, XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi, ss. 14-19; Akgündüz, ss. 270-273.

³⁴³ Bilmen, ss. 233-234; Akgündüz, ss. 251-252.

³⁴⁴ Yarı ailevî vakıflar hakkında bkz. Yediylidiz, XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi, ss. 17-19.

³⁴⁵ KK, V, 1/2444, vr. 27a. Bu sayfanın kenarına not düşölmüş; ayrıca vakfiyeyi onaylayan Kâdı Mehmet İsmetî, buraya mührünü basmıştır.

³⁴⁶ KK, V, 3/2446, vr. 46a-46b.

1071/1661 tarihli vakfiyede bu durum değişmiş; vakfın gelirleri üç kızı ile bir mütevellî oğlu arasında eşit olarak paylaştırılmıştır. Bu arada eşinin maaşı, mütevellî oğlunun maaşını elli akçe geçmiştir. Vakıf gelirlerinden, Mehmet Paşa'nın iki oğlu Fâzıl Mustafa Paşa ve Ali Bey'e bir pay ayrılmaması ilginçtir. Böylece o, İslâm miras hukûkunun etkisiyle, kızlarını ve eşini koruma altına almak istemiş olabilir mi?

Köprülü Mehmet Paşa'nın 1070/1660 tarihli ilk vakfiyesinde aile üyelerine verilen maaşı ifâde eden kısım, başlangıçta vakfiyenin içeriğine alınmamış olduğu hâlde, sonradan derkenâr ettirilmiştir.³⁴⁷ 1071/1661 tarihli vakfiyede ise aile fertlerine verilen günlük tahsîsât, metnin aslında yer almıştır.³⁴⁸ Vakıf görevlileri içerisinde “nâzır” vazifesiyle en yüksek mevkide bulunan Şeyhülislâm, Köprülü vakfından günlük kırk akçe alırken,³⁴⁹ Mehmet Paşa'nın evlatlarına ve eşine bu kadar tahsîsât yapması, onun ailesinin geleceğini düşünmüş olduğunun bir göstergesidir. Öte yandan, Köprülü Mehmet Paşa, vakıflardan maaş alan aile üyelerinin aldıkları ücrete, günlük belli bir sınırlama getirmişti. Bu meblağ günlük altı yüz elli akçeyi geçmeyecekti.³⁵⁰

Köprülü ailesinden Fâzıl Ahmet Paşa, Numan Paşa, Abdullah Paşa, Ayşe Hanım, Hâfız Ahmet Paşa ve Mehmet Âsım Bey'in vakfiyelerine baktığımızda aile üyelerine mütevellî vazifesi dışında, doğrudan, vakfın bütçesinden herhangi bir maaş ödenmediği görülmektedir. Diğer taraftan, Köprülü Mehmet Paşa, oğlu Fâzıl Ahmet Paşa ve eşi Ayşe Hanım'ın vakıfları, yönetim cihetiyle, tek çatı altında toplandığı için yukarıdaki şahıslar öncelikle ekber evlat olarak mütevellî görevini yürütmüş; böylece vakıflardan maaş almışlardır.

Mehmet Paşa, vakfından birinci dereceden aile üyelerine bir tahsîsât yapmakla kalmamış; onların soyları devam ettiği sürece bu vakıflardan maaş alabileceklerini belirtmiştir.³⁵¹ Vâkıfın koyduğu hüküm kesin ve değiştirilemez olduğundan, aile üyeleri vakıftan maaş almaya devam etmişlerdir. Nitekim 31 Teşrîn-i Evvel 1277/12 Kasım 1861 tarihli bir belgeye göre, Köprülü ailesi

³⁴⁷ KK, V, 2/2445, vr. 33b.

³⁴⁸ KK, V, 3/2446, vr. 46a.

³⁴⁹ KK, V, 3/2446, vr. 44b-45a.

³⁵⁰ KK, V, 3/2446, vr. 46a.

³⁵¹ KK, V, 3/2446, vr. 46a.

vakıflarından, vakıf evlâdından yirmi beş kişi hiç bir görev ifâ etmeksizin; iki kişi de mütevellîlik görevini yürüterek maaş almaktadırlar.³⁵²

Bu durum XX. yüzyıl başlarına kadar sürmüştü. 21 Cemâziyelevvel 1324/13 Temmuz 1906 tarihli Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırının yazısından anlaşıldığı üzere, vakıf evladı Hüseyin Şükrü Bey'in vefâtından sonra, aylık kırk üç buçuk olan evladiyyet maaşı, bir buçuk kuruşu hazineye devredildikten sonra kalanı, şahsın Hüseyin, Tevfik, Safiye, Emine, Hasene ve Fevziye adlı çocukları arasında eşit bir şekilde paylaştırılmıştır.³⁵³

Köprülü ailesi içerisinde hukûken en çok aile vakfı hüviyeti, Hâfız Ahmet Paşa'nın 1150/1737 tarihli vakfiyesinde görülmektedir. Bunun da hukûkî anlamda tam bir aile vakfı olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü vakfiyede, vâkıfın yaptırmış olduğu çeşmeden herkesin istifâdesi söz konusudur. Öte yandan, bu belge ile Ahmet Paşa, yalısı ve sahilhânesini vakıf statüsüne sokarak bir nevi koruma altına almıştır. Vakfın gelirlerinin büyük bir kısmını buraların tamîri ve yenilenmesine tahsîs etmiştir. Diğer taraftan o, ailesinin ve onların soylarının söz konusu mülklerden istifâde etmesine imkân vermiştir; soyunun kesilmesi durumunda ise gelirler Medine fakirlerine dağıtılacaktır.³⁵⁴

Belgelere göre, evlatlık maaşının dışında, aile üyelerinden birçok kişi Köprülü vakıflarından “duâgû” vazîfesiyle maaş almaktaydı.³⁵⁵ Köprülü Mehmet Paşa, sadâretinde, diğer vakıflardaki duâgûların maaşlarında azaltmaya gittiği hâlde kendi vakfında istihdam edilmek üzere duâgûlar atamıştı; ancak bunlar aile üyesi değildi. Şimdi Köprülü ailesinin vakıflarını kurmak için mülkleri nasıl elde ettiklerini ele almaya çalışalım.

2.3. KÖPRÜLÜ AİLESİNİN GELİR KAYNAĞI

Köprülü Mehmet Paşa'nın sadrazam olmadan evvel en son atandığı görev olan Trablusşam beylerbeyi sıfatıyla, görev yerine gidebilecek kadar parası

³⁵² BOA, EV. d. 14373.

³⁵³ BOA, ŞD. 177.62; BOA, ŞD. ML. 189.7.

³⁵⁴ KK, V, 6/2449, vr. 7a-8b.

³⁵⁵ BOA, EV. d. 14373.

bulunmamaktadır.³⁵⁶ O hâlde, aşağıda açıklanacağı üzere bu kadar müesseseyi inşâ edecek muazzam serveti nasıl elde etmiştir? Beş sene bir ay on beş gün süreyle yaptığı görev karşılığında ne kadar gelir elde etmiş olabilir? Ricaut, o dönemde sadrazamların aldıkları maaşın yıllık yirmi bin altın olduğu bilgisini vermektedir.³⁵⁷

Köprülü Mehmet Paşa, oğulları Fâzıl Ahmet Paşa ve Fâzıl Mustafa Paşa'nın vakıf eserlerine baktığımız zaman ulaşılan muazzam servetin kaynakları görülebilmektedir. Bu mülklerin birçoğu “temlîknâme” usûlü ile elde edilmiştir; bir kısmı da ailenin kendi öz mülküyle satın alınmıştır.

Hükümdârın mîrî bir toprağı dirlik olarak elinde tutan kişiye öz mülkü olsun diye bağışlaması olayına “temlîk” ve bu işin hukûkîliğini göstermek amacıyla düzenlenen belgeye de “temlîknâme” denilmektedir. Vezirler ya da sipahîler, hayır maksadıyla dirlik gelirlerinin bir kısmını vakıf müesseselerine bağışlardı. Bunu, hukûkî olarak yapabilmelerinin yolu dirliği mülkleri haline getirebilmeleri idi. Bundan sonra onları satabilir veya vakfedebilirlerdi.³⁵⁸

Osmanlı Pâdişâhları bir takım arâzileri bütün hukûk ve vergileriyle “serbestiyet”³⁵⁹ ve “ebediyet” üzere temlîk etme haklarını her zaman kendilerinde görmüşlerdir. İlk devirlerde temlîk yapılan yerler ve mülkler, ilgili kişilerin geçim vasıtası haline gelirken, daha sonraki dönemlerde söz konusu mülk ve yerlerin hemen vakfedilmesi şartının temlîknâmelere konulduğu görülmektedir.³⁶⁰

İslâm hukûkuna göre, vâkıfın mülkü olmayan şeyleri vakfetmesi sahîh değildir. Mülk arâzinin kısımları olan “öşür arâzisi”,³⁶¹ “haraç arâzisi”³⁶² ve “sultanın

³⁵⁶ Bkz. I. Bölüm, Köprülü Mehmet Paşa'nın Siyasî Hayatı ve Dönemi.

³⁵⁷ Ricaut, sadrazama çeşitli hediyelerin devletin her köşesinden geldiğini; makamını korumak ve başka şeyler elde etmek isteyenlerin sadrazama bir şeyler sunduğunu belirtmektedir. Böylece sadrazamların servetleri pâdişâhlarınki ile eş değer bir seviyeye ulaşmaktadır. Bkz. Ricaut, s. 89.

³⁵⁸ Akdağ, devlete ait mülklerin “temlîk” usûlüyle şahıslara verilmesinin devletin dirlik ve düzenini bozduğunu iddia etmektedir. Bkz. Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi**, 2010, ss. 583-590; Finkel, ss. 290-291.

³⁵⁹ Bu tür serbestiyet üzere olan vakıflara devlet görevlileri giremez, teftiş yapamaz ve buralardan vergi toplayamazdı. Bu görevler vakfın mütevellisi tarafından yerine getirilmekteydi. Bkz. Mehmet Akif Erdoğan, “Ertuğrul Gazi'nin Bilecikteki Vakıfları, **VD**, sayı: XXI, İstanbul, 1990, s. 84; Seyit Ali Kahraman, **Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, Aralık 2006, s. 80.

³⁶⁰ Ömer Lütfi Barkan, “İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti”, **Türkiye'de Toprak Meselesi**, Gözlem Yayınları, İstanbul, Kasım 1980, ss. 260-261.

³⁶¹ Öşür arâzisi, satış ve hibe ile bir başkasına devri açık olan topraklara denir. Bunların sahipleri Müslümandı. Sadece öşür (gelirin onda biri) vermekle yükümlüydüler. Bkz. Yediyıldız, “XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu”, **VD**, sayı: XVIII, Ankara, 1984, s. 16.

izni ile ölü arâziden mülk olmak üzere ihyâ edilen arâzi”³⁶³ sahîh vakıf olabilir. “Arâzî-i mevkûfe” (vakfedilmiş arâzi) ve “mevkûf kurâ ve mezârî” (vakfedilmiş köy ve mezraalar) ise gayr-i sahîh vakıflardır.³⁶⁴ Mîrî arâzilerin bu şekilde vakfedilmesi, Osmanlı’nın ilk kuruluşundan itibâren idâreci ve ulemâ arasında tartışıla gelmiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere, Osmanlı hukûkunda devlet başkanı, dilediği kişiye yaptığı hizmetlerinin karşılığında, devlet arâzisini temlik edebiliyordu. Bununla beraber Osmanlı’nın ilk dönemlerinde devlete yararlılıkları dokunan, ülkeler ve şehirler fetheden kişilere veya bir iskân gayesiyle dervişlere yapılan temlikler³⁶⁵ zamanla keyfî yapılmaya başlanmıştır. Örneğin, Sultan İbrahim zamanında (1640-1648) Cinci Hoca’ya yapılan temlikler bu türdendir.³⁶⁶

Bu meyânda Fâtih Sultan Mehmet (1451-1481), devlete ait toprakları şahıslara temlik etmenin ve ardından vakfa dönüştürmenin devleti büyük zararlara uğrattığını göz önüne alarak, gelir kaynakları sırf arâzi vergilerine dayanan vakıfların şer’î olmadığından hareketle, büyük bir kısmını feshetmiş ve bunların gelirlerini devlet hazinesine katmıştır.³⁶⁷ Bu uygulamaya yapılan itirazlar neticesinde Fatih’in oğlu II. Bayezid (1481-1512), babasının el koyduğu bu vakıf arâzileri tekrar sahiplerine iâde etmiştir.³⁶⁸

XVII. yüzyılın ilk yarısında Köprülüler dönemine girilirken, devletin problemlerini Sultan IV. Murad’a (1623-1640) ve İbrahim’e bir rapor halinde sunan Koçi Bey, risâlesinde, hukûka aykırı şekilde var olan temliklerden bahsetmektedir. O, araştırıldığında hayır maksadıyla kurulan birçok vakfın hazineyi zarara uğrattığının görüleceğini belirtmektedir. Koçi Bey, fetih yapanlara hayra sarfetmesi

³⁶² Haraç arâzisi, fetih sırasında mülkiyeti yerlilere bırakılan topraklardır. Bu toprak mâlikleri haracını ödemek zorundaydı. Haraç, bazen üründen (yarısına kadar) bazen de toprak üzerinden alınmaktaydı. Bkz. Yediyıldız, “XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu”, s. 16.

³⁶³ Devlete ait arâzileri, mülk edinmenin yollarından biri, ölü arâziyi diriltmedir. Bu nedenledir ki, büyük şehirlerin çevreleri bağ ve bostanlarla dolmuştu. Böylece mülk edinenler, daha sonra bunu vakıf haline getirebilmişlerdir. Bkz. Yediyıldız, “XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu”, s. 18; Ömer Hilmi Efendi, s. 39.

³⁶⁴ Ömer Hilmi Efendi, s. 41; Akgündüz, ss. 192-193.

³⁶⁵ Kumral Dede, Ahi Musa ve Geyikli Baba’ya yapılan temlikler bu cümledendir. Bkz. Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I”, **VD**, sayı: II, Ankara, 1942, ss. 279-386.

³⁶⁶ Mustafa Nuri Paşa, c.I-II, s. 312.

³⁶⁷ Mustafa Akdağ, **Türkiye’nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi (1453-1559)**, c. II, Tekin Yayınları, Ekim 1979, s. 273.

³⁶⁸ Akdağ, c. II, 1979, s. 320.

şartıyla temlik yapılabileceğini belirttikten sonra bunlara örnek olarak Gazi Evrenos,³⁶⁹ Mihaloğlu ve Turhan Beyleri göstermektedir. Buna ilâveten o, bir yer fethetmediği hâlde kendisine temlik verilenlerin bunları nasıl “sahîh” ve “helâl” kabul ettiklerini de ilginç bulmaktadır.³⁷⁰

Köprülü Mehmet Paşa’ya yapılan temliklerin en önemli gerekçesine gelince bunlar; kendisine, fetihlerde göstermiş olduğu üstün gayretlerin bir sonucu olarak verilmiştir. Bir nevi “kılıç hakkı” olarak, fethedilen yerlerde arsalar, dükkân ve benzeri gelir getirici mülkler ve köylerin vergileri temlik edilmiştir.³⁷¹ Köprülü Mehmet Paşa’ya Yanova, Lakoş kalelerinin alımı ve Erdel seferinde gösterdiği üstün başarıdan dolayı Bilecik’teki köyler³⁷²; Bozcaada seferinde gösterdiği gayretten dolayı da Bozcaada ve Limni’deki gelir getirici mülkler, “hibe” ve “temlik” edilmiştir.³⁷³ Fâzıl Mustafa Paşa, ağabeyi Fâzıl Ahmet Paşa’ya Kandiye’de, Kamanice’de ve Uyvar’da verilen mülklerin ve gelir kaynaklarının fetihler esnasında göstermiş olduğu üstün gayretten dolayı “temlik-i sahîh”³⁷⁴ ile verildiğini vakfiyesinde açıkça ifâde etmektedir.³⁷⁵

Köprülü ailesine temlik yapılırken fetihlerden başka gerekçelerin de dikkate alındığı görülmektedir: Halep sancağında Köprülü’ye yapılan temliknâmenin gerekçesi, onun hac yolları üzerinde bulunan Cisir-i Şuğur’da bir han yapması ve güvenliği sağlamak maksadıyla bir kale inşâ etmesidir.³⁷⁶ Hacıköy³⁷⁷ ve Hekimhan’da³⁷⁸ yapılan temliklerde de, Mehmet Paşa’nın bu yerleri şenlendirmesi ve buraların güvenliğini sağlamasının etkisi vardır. Ayrıca o, hem Vezirhan, hem de Hacıköy’de ölü arâziyi diriltmiş ve bu toprakları tarıma açmıştır.

³⁶⁹ Köprülü ailesi gibi, Osmanlı tarihinin büyük sülâlelerinden biri de Evrenos Bey’in ailesidir. Uç Beyi Evrenos’un 1350’lerin ortalarından 1417’deki ölümüne değin Trakya’dan Adriyatik sahillerine kadar gerçekleşen tüm fetihlerde katkısı vardır. Fetihler karşılığında Evrenos Bey’e kılıç hakkı olarak bazı yerler temlik edilmiştir. O, bu şekilde elde ettiği zenginliğini hayır cihetine sarfetmiş; vakıf eserler inşâ ettirmiştir. Bkz. Lowry, ss. 3-7.

³⁷⁰ Koçi Bey Risâlesi, ss. 57-59.

³⁷¹ KK, V, 3/2446, vr. 18a.

³⁷² VGMA, 2163.42.

³⁷³ TKGM, KKA, V.C., 81, vr. 104b-105a.

³⁷⁴ Bir arâzinin temlik edilmesinde umurun faydası varsa, bu “temlik-i sahîh”tir. Dolayısıyla mîrî arâzinin temlikinde kamunun yararı yoksa yapılan işlem, meşrû ve hukûkî değildir. Ömer Hilmi Efendi, s. 39.

³⁷⁵ KK, V, 4/2447, vr. 3a.

³⁷⁶ TKGM, KKA, V.C., 81, vr. 4b-7a.

³⁷⁷ TKGM, KKA, V.C., 81, vr. 83b-84a.

³⁷⁸ TGMA, KKA, V.C., 81, vr. 70b-71a.

Temliknâmelerde ismi geçen bu köyler ve mezraalar havâss-ı hümayûndandı.³⁷⁹ Bu yerlerin yüz bin akçe ve üzeri gelirleri pâdişâh ve ailesine veya üst düzey yöneticilere tahsîs ediliyordu.³⁸⁰ Anadolu ve Suriye’de Köprülü Mehmet Paşa’ya temlik edilen yerler onun maaşının karşılığı yani dirliği iken temlik edilmiştir.³⁸¹ Bunun yanında geliri başka şahıslara ait olan yerlerde temlik edilebilmiştir.³⁸² Bu çerçevede dört bin dört yüz akça vergisiyle Kaptân-ı Deryâlara tahsîs edilmiş olan Kondiye köyü Mehmet Paşa’ya temlik edilmiştir.³⁸³

Temlik edilen köyler için sınırnâmeler çıkarılmaktaydı. Böylece köyün sınırları belli oluyor; hukûkî antlaşmazlıklara sebebiyet verilmiyordu.³⁸⁴ Bu bağlamda temlik yapıldıktan sonra bazı köylerin sınırnâmelerinin çıkarılmamış olması, hukûkî anlamda sıkıntılara neden olmuştur. Nitekim bunu Hekimhan’da temlik edilen köylerde görmekteyiz.³⁸⁵ Var olan hududnâmeler da zaman zaman yenilenebiliyordu.³⁸⁶

Temlik edilen yerlerin satılabileceği ve bir başkasına devredilebileceği veya vakfedilebileceği o kişinin tercihinin bırakılıyordu.³⁸⁷ Ayrıca hibe ve temlik edilen mülkler mirâs kalabiliyordu ve satılabiliyordu.³⁸⁸ Nitekim Fâzıl Ahmet Paşa’ya temlik edilen yerler irsen kardeşi Fâzıl Mustafa Paşa’ya, kız kardeşine ve annesine miras kalmış; Mustafa Paşa da bunları satın almak sûretiyle ağabeyi adına vakfetmiştir.³⁸⁹

Savaşan, mücadele eden kişilerin hakkı olan devletin gelirleri nasıl olur da “temlik” sistemiyle bazı insanlara süresiz verilebilmekteydi? Buna bağlı olarak

³⁷⁹ VGMA, 2163.42.

³⁸⁰ Cengiz Orhonlu-Nejat Göyünç, “Has”, *DİA*, c. XVI, İstanbul, 1997, ss. 268-270.

³⁸¹ Akdağ, c. II, 1979, ss. 316-318.

³⁸² Daha önce Özbek Baba’ya temlik edilen yerler, zikri geçen şahsın vârisi kalmadığından, mirî olmuştur. Bu defa aynı mülkler Fâzıl Ahmet Paşa’ya temlik edilmiştir. KK, Ekler.

³⁸³ TKGM, KKA, V.C., 81, vr. 106b.

³⁸⁴ TKGM, KKA, V.C., 81, vr. 11b, 12b, 18a, 53b, 99b.

³⁸⁵ TKGM, KKA, V.C., 81, vr. 70b-71a.

³⁸⁶ TKGM, KKA, V.C., 81, vr. 53b, 87b-88a.

³⁸⁷ TKGM, KKA, V.C., 81, vr. 6a.

³⁸⁸ Bir yer temlik edildikten sonra her zaman vakfedilmeyip, kendileri ya da vârisleri tarafından bir başkasına satılabilmıştır. Satılan şey, kuru mülkiyeti devlete ait olmak üzere gelirler ve toprağın kullanım hakkıdır. “Temlik” sûretiyle şahıslara verilen mülkler tam bir mülk özelliği göstermektedir. Bunların satışları mahkemelerce onanmıştır. Zekai Mete, “Osmanlı Dönemi Arazi Vakıflarının Menşei ve Hukuki Konumuyla İlgili Yeni Belgeler Yeni Yaklaşımlar”, *VD*, sayı: XXXV, Ankara, 2011, ss. 5-9.

³⁸⁹ KK, V, 4/2447, vr. 10a.

Mustafa Nuri Paşa, vakıflara harcanan paraların hepsinin helâl yoldan kazanıldığı söylenemezse de, toplanan söz konusu paraların hayırlı bir istikâmette harcanmasının güzel bir şey olduğunu zikretmektedir. Yani kazanç doğru değilse de, kullanma biçimi meşrû ve insanî görülmektedir.³⁹⁰

Köprülü Mehmet Paşa, vakıflarının hepsini temlik usûlüyle elde ettiği mülklerden vücûda getirmemişti. O, 1070/1660 tarihli vakfiyesinde, on beş bin kıt'a riyâlî kuruluşunu vakfetmiştir.³⁹¹ Ancak söz konusu paradan 1071/1661 tarihli vakfiyede bahsedilmemektedir. O, bir yıl içinde muhtemelen, bu parayla İstanbul'da geniş bir arsa olarak üzerine külliyesini binâ ettirmiştir.³⁹² Ayrıca Köprülü Mehmet Paşa, eşinin ailesi tarafından kendisine irsen intikâl eden mülklerin gelirini Köprü'de (Vezirköprü) yaptırdığı su yollarına tahsîs etmiştir. Yine kendi mülküyle satın almış olduğu köy ve yaylaların gelirlerini buraya vakfetmiştir.³⁹³ Mehmet Paşa ve oğlu Fâzıl Ahmet Paşa dışında aileden vakıf kuran diğer kişiler ise hem kendi mülkleriyle hem de mütevellîsi oldukları Köprülü ailesi vakıflarının artan gelirlerinden eserlerini yaptırmıştır.

Abdullah Paşa, İdlib'de dedesi Mehmet Paşa'nın vakıflarına ait arsalarla yaptırdığı Han ve Arasta'yı kendi mülkü ile finanse etmiştir.³⁹⁴ Diyarbakır'daki Dâru'l-Kurrâ'nın ve Mekteb'in arsası kendi mülküdür; bu binayı da kendi geliriyle inşâ ettirmiştir.³⁹⁵ Hâfız Ahmet Paşa'nın Kuzguncuk'ta sahip olduğu yalılar, kayıkhan ve bahçeler kendi mülküdür; bunları mülkünden çıkararak vakfetmiştir.³⁹⁶ Buna ilâveten Hâfız Ahmet Paşa, büyük amcası Fâzıl Ahmet Paşa'nın Belgrad'da yaptırdığı Dâru'l-Kurrâ'yı genişletmek ve ona ilâve yapmak maksadıyla kendi mülkü olan yerleri vakıf hâline getirmiştir.³⁹⁷ Ailenin bir diğer ferdi Mehmet Âsım Bey,

³⁹⁰ Mustafa Nuri Paşa, c.I-II, s. 311.

³⁹¹ KK, V, 1/2444, vr. 13b. İspanyolların sekiz reallik gümüş sikkesi, Osmanlılarda, "riyâlî kuruluş" şeklinde adlandırılmaktaydı. Yaklaşık yirmi dört gram gümüş içeren bu sikke, XVII. yüzyılda Avrupa'dan Asya'ya en yaygın olarak kullanılan ödeme araçlarından biriydi. Bkz. Pamuk, "Kuruş", ss. 458.

³⁹² VGMA, 610.251.285.

³⁹³ TKGM, KKA, V.C., 81, vr.84a-84b.

³⁹⁴ KK, V, 5/2448, vr. 5b-6a.

³⁹⁵ KK, V, 5/2448, vr. 6b.

³⁹⁶ KK, V, 6/2449, vr. 4a.

³⁹⁷ KK, V, 7/2450, vr. 5a.

Köprülü Kütüphânesi'ne ilâve ettiği kitapları malının en temiziyile satın aldığını vakfiyesinde açıkça ifâde etmektedir.³⁹⁸

2.4. KÖPRÜLÜ AİLESİNİN VAKIFLARI

Köprülü ailesi vakıfları, Osmanlı topraklarının birçok farklı noktasında hizmet vermektedir. Bunlardan bazıları şimdilerde, Türkiye sınırları dâhilinde İstanbul, İzmir, Çanakkale, Bilecik, Karabük, Amasya, Samsun, Tokat, Diyarbakır ve Malatya illerinde bulunmaktadır. Bazıları da Türkiye sınırları dışında Arnavutluk, Romanya, Makedonya, Yunanistan, Sırbistan, Slovakya, Ukrayna, Suriye ve Kıbrıs sınırları içerisinde kalmıştır. Öncelikle Türkiye dışında kalan eserleri ele almaya çalışalım.

2.4.1. TÜRKİYE DIŞINDAKİ VAKIF ESERLER

2.4.1.1. ARNAVUTLUK

Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları

Köprülü Mehmet Paşa, Osmanlı Devleti'nin birçok farklı noktasında müesseseler kurarken, doğum yerini de ihmal etmemiştir. O, “**vatan-ı aslîm**” dediği Berat kazasına bağlı Roznik (Roshnik/Roşnik)³⁹⁹ köyünde, Recep 1070/Mart 1660 tarihinden evvel bir câmi ve bir mekteb yaptırmış ve bu müesseselerin sağlıklı bir şekilde işlevlerini yerine getirebilmeleri için görevliler tayin etmiştir.⁴⁰⁰ Vakfiyesinde, vazîfelilerin maaşlarını alabilmeleri için vakfedilen bir mülk zikredilmemekle beraber, söz konusu maaşların Berat kazasında toplanan cizye gelirlerinden karşılanacağı belirtilmektedir.⁴⁰¹

³⁹⁸ KK, V, 10/2453, vr. 3b-4a.

³⁹⁹ Yer ismiyle ilgili bilgiler, yukarıda “Birinci Bölüm”de ele alınmıştır. Bkz. “Köprülü Ailesinin Menşei”.

⁴⁰⁰ KK, V, 1/2444, vr. 21b-22a; KK, V, 3/2446, 10b.

⁴⁰¹ KK, V, 3/2446, vr. 29a-b.

Vakfiyeye göre bu kurumlarda görev alacaklara ve eserlere ayrılan tahsîsât aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:⁴⁰²

CÂMÎ	Günlük (Akçe)
İmâm	10
Hatîb	7
Müezzin	7
MEKTEB	
Muallim	4
DİĞER VAZİFELİLER	
Câbi ⁴⁰³	5

CÂMÎ	Senelik (Akçe)
Hasır-Şem‘-i Asel (Bal Mumu)	1.080
Tamîr vs. için	1.800

Zaman içerisinde bu vakıf eserlerde görev alan kişiler bazı zorluklarla karşılaşmışlardır. Nitekim 20 Ramazan 1104/25 Mayıs 1693 tarihli belgeye göre, cizye kâğıtlarının genel evkâf kâğıtlarıyla birleştirilmesiyle, Berat’ta bulunan Köprülü Mehmet Paşa vakıflarındaki görevlilerin her sene Edirne’ye gelip bildirimde bulunmaları güçlük arz ettiğinden, maaşlarının eskiden olduğu gibi mahallinde bir cizyedâr eliyle verilmesi Berat kâdısı tarafından talep edilmektedir.⁴⁰⁴

19 Rebiülevvel 1143/2 Ekim 1730 tarihli bir başka belgede, câmi hatibinin vefât etmesi nedeniyle kardeşi Ahmet Halîfe’ye hatîblik görevi hatt-ı hümayûnla verilmektedir.⁴⁰⁵ 10 Şaban 1260/25 Ağustos 1844’te Berat nâibinin talebiyle, cizyeden karşılanmak üzere câminin günlük beş akçe ile câbisi ve beş akçe ile

⁴⁰² KK, V, 3/2446, vr. 29a-30a.

⁴⁰³ Vakfın gelirini toplayan tahsildâra ve görevlilere maaşlarını dağıtan kişiye denir. Ali Himmet Berkî, **Vakfa Dair Yazılan Eserlerle, Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tâbirler**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, 2. Baskı, Ankara, trs., s. 9.

⁴⁰⁴ BOA, A. E. II. AHMED 3.248.

⁴⁰⁵ BOA, HAT. 1447.37.

tamîrcisi olan Salih Halîfe vefât edince, görev akrabasından Feyzullah Halîfe'ye tevcih ediliyor. Buna ilâveten, Câmî'nin hasır ve kandil ihtiyacı için günlük üç akçe verildiği görülmektedir. Söz konusu belgede dikkatimizi çeken husûs, vakfiyesinde olmadığı hâlde ihtiyaç duyulması nedeniyle tamîrcilik vazifesinin sonradan ihdâs edilmiş olmasıdır.⁴⁰⁶

Osmanlı'nın Balkanlar'daki eserlerini yerinde gözlemlemek amacıyla 1975'lerde bir proje yürüten Ekrem Hakkı Ayverdi, 1945'ten itibaren Arnavutluk'ta hüküm süren Enver Hoca iktidârında, neredeyse bütün câmilerin tahrip edildiğini, dolayısıyla Osmanlı eserlerinin tespitini yapmak için, bu ülkeden izin bile istenmediğini belirtmektedir. Kendisi, buradaki eserlerle ilgili bilgileri Evliya Çelebi, Machiel Kiel⁴⁰⁷ ve diğer kaynaklardan aktarmaktadır. Ayverdi, eserinde Roznik (Roshnik/Rošnik) köyünün haritalarda bulunamadığını belirtmektedir.⁴⁰⁸

Köprülü'nün Roznik'teki eserlerini yerinde tespit etmek gayesiyle Ağustos 2010'da Arnavutluk'a bir ziyaret gerçekleştirdik. Tarihî eserler, ibadet mekânları büyük bir tahribâta uğramasına rağmen, Tiran, Akçahisar (Kruja) ve Berat şehirlerinde Osmanlı'dan kalma eserlerle karşılaştık. İşte bunlardan biri de Berat'ın Roznik (Roshnik/Rošnik) nâhiyesindeki Köprülü Mehmet Paşa Câmî'i'dir.

Osmanlı'ya çok uzun süre hizmet eden Köprülü ailesinin doğum yeri olması hasebiyle Roznik'in [R. 1] hem Türk hem Arnavut tarihi açısından önemi, taraf ülkelerce yeni anlaşılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede Roznik'te (Roshnik/Rošnik) 1976'da açılan ve hâlen faaliyet gösteren lisenin adı, 2007'de Fitimi ailesi⁴⁰⁹ ve Berat'taki "Köprülü Araştırma Derneği"nin girişimleriyle "Köprülü Mehmet Paşa Lisesi" olarak değiştirilmiştir [R. 2]. Yine Fitimi ailesinin girişimleriyle, 2009 yılında Türkiye'nin resmî kuruluşu TİKA'nın katkılarıyla bu okul restore edilmiştir. Böyle bir eserin onarılması ve "Köprülü Mehmet Paşa" adını alması, Türkiye-Arnavutluk

⁴⁰⁶ Arnavutluk Arşiv Dâiresi, Sheria Berat, D. 105, fl. 7.

⁴⁰⁷ Machiel Kiel, Arnavutluk'a ilk defa 1967'de gitmiştir. O, bu tarihlerde Osmanlı'ya ait gördüğü eserlerin yüzde doksanını, dört-beş sene sonra ikinci gidişinde görememiştir. Bkz. Machiel Kiel, **Ottoman Architecture in Albania: 1385-1912**, IRCICA Yayınları, İstanbul, 1990, ss. 289-293.

⁴⁰⁸ Bkz. Ayverdi, c. IV. (Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk), s. 387.

⁴⁰⁹ Köprülü Mehmet Paşa'nın soyundan geldiklerini iddia etmektedirler. Ailenin temsilcisi Fitim Mimâni, Berat'tan Roshnik'e ulaşmamızda yardımcı oldu ve bizimle elindeki mevcut bilgileri paylaştı. Ayrıca Berat'ta kuruluşunda Fitim Mimani'nin de yer aldığı "Köprülü Araştırma Derneği" bulunmaktadır. Söz konusu dernek, Köprülü Mehmet Paşa ve ailesi hakkında zaman zaman etkinlikler düzenlemektedir. Dernek üyeleriyle ziyaretimiz esnasında görüşüldü ve fikir teâtisinde bulunuldu.

tarihî bağlarının güçlendirilmesi bakımından mühimdir. Söz konusu lisenin kapısında hem Türk hem de Arnavut bayrağı birlikte dalgalanmaktadır.

Köprülü'nün Roznik'te (Roshnik/Roşnik) yaptırmış olduğu eserlerden biri olan mektebe ait bugün, hiç bir iz kalmamışken, isminin yine bir okulda yaşatılması anlamlıdır. Öte yandan, Köprülü'nün bir diğer eseri Câmi işlevselliğini 1962 yılına kadar sürdürmüştür. Bu tarihten itibaren, Arnavutluk'ta dinî eserlerin tahrip edilmesiyle Câmi de kendi kaderine terkedilmiştir. Harâbe bir hâlde kalıntıları bugüne kadar varlığını koruyabilmiştir [R. 3, 4].

Mimâr Kasım Ağa (v.1070/1660)⁴¹⁰ tarafından yaptırıldığı iddia edilen Câmi'nin 1962 öncesiyle ilgili durumunu, nâhiyenin yerlileri bizimle paylaştılar. Onların anlattıklarına göre, ince bir alemi olan minare oldukça yüksek ve tek şerefeliymiş. İki kemerli son bir cemaat mahalli varmış; ahşaptan yapılan Câmi'nin tavanı süslü, üstü de kiremitle kaplıymış.

Bizim yaptığımız gözlemlere göre Câmi, dikdörtgen bir plân üzerine oturtulmuştur. Câmi'nin çatısı bugün tamamen yıkılmış, sadece mihrâbın üstü kalmıştır, kalan kısım tavanının ahşaptan olduğunu göstermektedir. Câminin içi harâbe bir hâlde; zeminde otlar bitmiş ve yüzeyi çöp kaplamış; mihrâba ise Câmi'nin duvarlarından dökülen taşlar konulmuş ve pencerelerden bazıları kapatılmıştır.

Câmi'nin kuzeybatı istikametinde yer alan minârenin üst tarafı yıkıldığından sadece kâidesi ayakta kalmıştır. Son cemaat mahalli ise tamamen kaybolmuştur; ancak giriş kapısının sağında ve solunda bulunan mihrâp yerleri bellidir. Soldaki mihrâpta yakılan ateşler sonucunda kararmalar görülmektedir; sağdaki mihrâp ise muhtemelen sonradan pencereye çevrilmiştir. Maalesef mihrâbların içleri çöplerle doludur. Câmi zemînin gelen birikintilerle bayağı yükseldiği görülmektedir; duvarlar toprakla sıvalıdır.

Mihrâpta ve Câmi'nin sağ duvarında yazılar bulunmaktadır. Bunların tam olarak okunabilmesi için, yazıların üzerindeki badana ve boyaların temizlenmesi

⁴¹⁰ Mehmet Paşa'nın hayatının anlatıldığı ilk bölümde bahsedildiği üzere, Mimâr Kasım Ağa, Köprülü Mehmet Paşa'nın hem hemşehrisi hem de en iyi dostudur; onun sadrazamlık makamına çıkmasında etkisi büyüktür. Kasım Ağa'nın Berat'a yakın Timuriçe köyünde kendi yaptırdığı külliyesi vardır. Eyice, ss. 539-540. Buralara ayrı bir önem verdiği yaptırdığı eserlerden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Köprülü'nün Roznik'teki (Roshnik/Roşnik) eserini onun inşa etmiş olması muhtemeldir.

gerekmektedir. Mihrâpta ayete'l kürsî ve "لولاك لولاك لما خلقت الأفلاك" kudsî hadîsi⁴¹¹ rahatlıkla görülebilmektedir. Câmi'nin şimdilerde mevcut olmayan kitâbesi, daha önce Vexhi Buharaja⁴¹² tarafından şu şekilde okunmuştur: "*Tarih-i vefât-ı mu'ammir-i*⁴¹³ *câmi-i şerîf her (der)*⁴¹⁴ *Köprülü veziriazam Mehmed Paşa her kim görirse ve hasbeten lillâhi te'âlâ bir fâtiha okuya gerek sene 1083*".⁴¹⁵

Yukarıda da bahsedildiği üzere, Köprülü ailesinden geldiğini ifade eden Fitim Mimani, Câmi'nin restorasyonu için bir proje hazırlamıştır. O, bunu gerçekleştirmeye kendi imkânlarının yeterli gelmediğini belirterek, İstanbul'daki aile üyelerinden ve Türk makamlarından kendisine yardımcı olunmasını talep etmektedir.

2.4.1.2. ROMANYA

Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları

YANOVA EYÂLETİ

Köprülü, Yanova'da⁴¹⁶ ve Varad'daki eserlerini buraların fethini müteâkip yaptırmıştır. 1070/1660 tarihli vakfiyesine göre o, Yanova kalesinin içinde bir câmi

⁴¹¹ Anlamı: "Eğer sen olmasaydın, kâinâtı yaratmazdım". İsmail bin Muhammed Aclûnî, **Keşfü'l-Hafa**, thk. Ahmet Halebî el-Attâr, c. I, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, s. 45; Aliyyü'l-Kârî el-Herevî, **el-Masnû' fi Ma'rifeti'l-Hadîsi'l-Mevzû'**, thk. Abdulfettâh Ebu Gudde, Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, Halep, trs., s. 149.

⁴¹² Bu zat, 1962 yılından evvel Arnavutluk'un önemli şehirlerini gezerek, tarihî eserleri yerinde tdkik etmiş ve kitabelerini okumuştur. Bu notlar, Arnavutluk'ta Osmanlı'nın bıraktığı tarihî mirası göstermesi bakımından değerlidir. Zîrâ bu eserlerin bir çoğu tahrîbin etkisiyle günümüze kadar ulaşamamıştır. Buharaja'nın notları, vefâtından sonra Bedri Telegraphi'ye intikal etmiştir. Biz konumuzla ilgili kısmı, Tiran'da ikâmet eden Bedri Telegraphi'den aldık. Aynı şekilde Buharaja'dan Telegraphi'ye Berat'a ait bir şeriye sicil defteri de intikâl etmiştir. Bu defterin vakıflarla ilgili kısımların fotoğraflarını çekme fırsatımız oldu.

⁴¹³ Vexhi Buharaja, kitâbeyi iki şekilde okumuştur. Diğer okuyuşunda bu kelime "ma'mûr" şeklindedir.

⁴¹⁴ "Der" olması daha doğru.

⁴¹⁵ Hicrî 1083 tarihi, milâdî olarak 1672-1673 yıllarına tekâbül etmektedir. Buradan anlaşılan câmiyi yapanın veya daha sonra tamir edenin vefât tarihi kitâbeye kazılmıştır. Yukarıda da söz edildiği üzere halk arasında söylenen "Câmi'nin mimârı Kasım Ağa'dır" bilgisi doğru olabilir. Zîrâ Kasım Ağa'nın vefât tarihi 1070 /1660-1661'dir. Vakfiyesine göre câmi, bu tarihten önce tamamlanmıştı; o hâlde câminin kitâbesi tamirden sonra yeniden yazılmış olabilir.

⁴¹⁶ Evliyâ Çelebi, Köprülü Mehmet Paşa'nın buraların fethini tamamladıktan sonra Arad'da yeni bir kale yaptırdığından; Yanova kalesini ve şehri iyi bir şekilde imâr ederek Tamışvar beylerinin konaklama merkezi haline getirdiğinden bahsetmektedir. Bkz. Evliyâ Çelebi, I. Kitap, s. 121.

ve bir mekteb inşâ ettirmiş; bunlara gelir getirmesi amacıyla da otuz dükkânı vakfetmiştir. Buna ilâveten, Yanova'da Mureş Nehri yakınında bir mekteb ve Kiriş Nehri üzerinde dokuz odalı bir değirmen vakfetmiştir. Buradaki eserlerin yapımına Yanova'nın fetih tarihi 1068/1658 yılında başlanmış, 1070/1660 yılında da tamamlanmıştır.⁴¹⁷ 1071/1661 tarihli vakfiyede ise Yanova'nın eyâlet olduğu kaydedilerek, buradaki eserlere bazı ilâveler yapılmış ve bahsedilen eyâlete bağlı Arad'da ve Çanad'da aşağıda sayılan müesseseler inşâ ve vakf edilmiştir. 1071/1661 tarihli vakfiyeye göre Yanova'da yaptırılan eserler ve bunlara gelir getirmesi bakımından vakfedilen mülkler aşağıdaki şekildedir.⁴¹⁸

1. Yanova kalesinde bir mekteb ve bir câmi,
2. Yanova kalesinde Mureş Nehri yakınında bir mekteb,
3. Yanova varoşunda⁴¹⁹ mürtezikanın iskân olunması için dört ev,
4. Yanova varoşunda kırk dört dükkân,
5. Cisir-i Arad'da bir câmi ve bir imâret,
6. Cisir-i Arad'da bir hân ve hânın etrafında on dükkân,
7. Çanad sancağında bulunan Kiriş Nehri üzerinde “Kral değirmeni” olarak bilinen on göz bir değirmen.

Bu eserlerde görev alanların maaşları için, Yanova eyâletinde dört köy ve iki mezraa⁴²⁰ gelirleriyle beraber vakfedilmiştir.⁴²¹

TAMIŞVAR EYÂLETİ

Zilhicce 1070/Ağustos 1660 tarihinde fethedilen Varad, Tamişvar eyâletine bağlanarak sancak merkezi yapılmıştır. Dolayısıyla, burası Mehmet Paşa'nın Recep 1070/ Mart 1660 tarihli ilk vakfiyesinde söz konusu edilmemektedir. Ancak 1071/1661 tarihli ikinci vakfiye göre Köprülü, Varad sancağında bir câmi, bir

⁴¹⁷ KK, V, 1/2444, vr.6b-7a.

⁴¹⁸ KK, V, 3/2446, vr. 8b-9b.

⁴¹⁹ Bir şehir ve kasabanın kale dışında bulunan kısmıdır. Kâmûs-ı Türkî, s. 1482.

⁴²⁰ Ziraat yapılan küçük toprak parçalarına denilmektedir. Mezraalar köylere bağlı olduğu gibi, müstakil de olabilmekteydi; yani buralarda ikâmet edenler vardı. Genellikle “tımar” olarak verilmekle birlikte gelirleri, vakıflara tahsis edilebilmekteydi. İlhan Şahin, “Mezraa”, **DİA**, c. XXIX, Ankara, 2004, ss. 546-548.

⁴²¹ KK, V, 3/2446, vr. 8b-9b.

medrese ve buraya gelir getirmesi bakımından aşağıdaki mülkleri ve yerleri vakfetmiştir:

Arlad nâhiyesinde bir köy, Filnak kazasında iki köy, Lipova sancağına bağlı Budin’de bir köy, Göle sancağına bağlı Arad nâhiyesinde bir köy pazar vergisi ve diğer gelirleriyle, Arad köprüsünün vâmir? denilen vergileri; Varad sancağında yedi köy ve beş köy varoşları ile beraber; Varad’ın merkezinde Rakufcioğlu adıyla meşhûr altı göz değirmeni bütün gerekli aletleriyle; Varad’da Uyfulu köyünde bulunan Beragü? nehri üzerinde tek tavanlı iki göz değirmen; Varad’da Geş Maariye? köyü hududundaki Beragü? nehri üzerinde iki göz değirmen ve Varad’da Diyosak? köyü hududundaki Ayar nehri üzerinde iki göz değirmeni bütün lüzûmlu aletleriyle.⁴²²

1071/1661 tarihli vakfiyeye göre Tamişvar ve Yanova eyâletlerinde yaptırılan eserlerdeki görevlilerin ücretleri ve buralara yapılacak masraflar aşağıdaki tablolarda gösterilmektedir:⁴²³

YANOVA	Günlük (Akçe)
CÂMÎ	
İmâm	18
Hatîb	18
(Ser-mahfil ⁴²⁴ vazifesi için)	2
Müezzin-i Evvel	3
Müezzin-i Sânî	5
Temcîdci ⁴²⁵	10
Devir-hân ⁴²⁶ (İki kişiye beşer akçe)	10
Vâiz	10
Ferrâş ⁴²⁷	4

⁴²² KK, V, 3/2446, vr. 9b-10b.

⁴²³ KK, V, 3/2446, vr. 25b-29a.

⁴²⁴ Bir devirhân (Kurân okuyan) grubunun başkanı için kullanılan bir tabirdir. Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf İstılahları Lügatçesi”, **VD**, sayı: XVII, Ankara, 1983, s. 59.

⁴²⁵ Sabah ezanından sonra minârelerde dua okuyan kişiye denir. Kâmûs-ı Türkî, s. 437.

⁴²⁶ Câmilerde namazlardan önce Kur’ân-ı Kerîm okuyanlara denildiği gibi; Kur’ân-ı Kerim’i bir ay içerisinde yeniden başlamak üzere hatim eden kişilere de denilmektedir. Pakalın, c. I, s. 436; Yediyıldız, “Vakıf İstılahları Lügatçesi”, s. 57; Berkî, “Vakfa Dair Yazılan Eserlerle...”, s. 12.

Kayyim ⁴²⁸	6
Âb-keş ⁴²⁹	5
MEKTEB (Câmi yakınındaki)	
Muallim (İmâm)	8
Halîfe ⁴³⁰	3
MEKTEB (Mureş suyu)	
Muallim	6
Halîfe	2

VARAD	Günlük (Akçe)
CÂMÎ	
İmâm	18
Hatîb	18
(Ser-mahfil vazifesi için)	2
Müezzin (İki kişiye onar akçe)	20
Temcîdci	10
Devir-hân (İki kişiye beşer akçe)	10
Vâiz	10
Ferrâş	4
Kayyim	6
Âb-keş	5
MEKTEB⁴³¹	
Muallim	8
Halîfe	3

⁴²⁷ İmâret, câmi ve mescid gibi kurumların temizliğini yapan; hasır ve kilim gibi şeyleri süpüren kişilere denir. Berkî, “Vakfa Dair Yazılan Eserlerle...”, s. 18.

⁴²⁸ Vakfın malını görüp gözetmek, korumak ve temizlemekle görevli kişidir. Berkî, Vakfa Dair Yazılan Eserlerle..., s. 31; Pakalın, c. II, s. 223.

⁴²⁹ Hayır müesseselerinin su ihtiyacını karşılamak amacıyla kuyudan su çekerek çeşmelere akıtan kimsedir. Berkî, Vakfa Dair Yazılan Eserlerle..., s. 1.

⁴³⁰ Muallimin yardımcısına denir. Yediyıldız, “Vakıf İstılahları Lügatçesi”, s. 57.

⁴³¹ Burada “medrese” ve “mekteb” tabirleri birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. KK, V, 3/2446, vr. 9b, 27b.

YANOVA CÂMÎİ	Günlük (Akçe)	Senelik (Akçe)
Hasır		720
Şem‘-i Asel (Bal mumu) 2 adet		1.080
Zeyt (Zeytinyağı)	8	2.920
VARAD CÂMÎİ		
Şem‘-i Şehm (İçyağı mumu)	2	730
Kâlîçe/Kilim		1.080

Burada ilginç olan, Köprülü’nün Arad’da yaptırdığı câmi, mekteb ve han için herhangi bir görevli tayin etmemiş olmasıdır.⁴³² Şimdi sırasıyla bu eserlerin tarihte ve günümüzdeki konumlarını ele almaya çalışalım. Yanova ve Tamişvar eyâletinde var olan eserler bugün Romanya sınırları içerisinde yer almaktadır. Romence Tamişvar’a “Timişora”,⁴³³ Yanova’ya “Îneu”,⁴³⁴ Varad’a “Oredea”,⁴³⁵ Arad’a ise aynı şekilde “Arad”⁴³⁶ denmektedir.

Yukarıda ele aldığımız üzere Varad ve Yanova, Köprülü Mehmet Paşa döneminde fethedilmiştir. Osmanlı siyâsetinde, fetihlerin arkasından vakit geçirmeden yapılan vakıf eserlerle fethin sosyal-kültürel yönü tamamlanmaktaydı. Bir şehir fethedildikten sonra öncelikle, insanların yaşamı için zorunlu olan müesseseler, askerî gücün bu işlerde istihdam edilmesiyle en kısa sürede inşâ ediliyordu. Köprülü Mehmet Paşa’nın da bu anlayıştan hareketle fethini gerçekleştirmiş olduğu Bozcaada, Varad, Arad ve Yanova’da birçok müessese kurduğu görülmektedir.

⁴³² Unutulmuş olması muhtemel olmakla birlikte, bu sıralarda câmi ve mekteb yapı itibariyle tamamlanmak üzere olabilir. Daha sonra görev alacak kişilere yönelik bir vakfiye zeyli düzenlenmiş olabilir. Fakat böyle bir zeyle rastlanılmamıştır.

⁴³³ Bkz. Tuğlacı, s. 397; **Meydan Larousse**, “Tamişvar”, c. XI, İstanbul, 1973, s. 866.

⁴³⁴ Bkz. Gyula Kaldy-Naagy, **Kanûnî Devri Budin Tahrîr Defteri (1546-1562)**, Ankara, 1971, s. 50.

⁴³⁵ Bkz. Burcu Özgüven, **Osmanlı Macaristanı’ndan Kentler, Kaleler**, İstanbul, 2001, ss. 130-131.

⁴³⁶ Bkz. Tuğlacı, s. 314.

Evliya Çelebi, Yanova'dan bahsederken Köprülü'nün eserlerinden sadece Yanova'daki Câmî hakkında bilgi vererek Câmî'nin büyük, kârgîr, üstünün kiremitli ve minâreli olduğunu belirtir.⁴³⁷ Ekrem Hakkı Ayverdi, 1976-1978 yılları arasında buradaki Osmanlı eserlerinin tespitini yaparken XVII. yüzyıla kadar önemli bir şehir olan Yanova'yı haritada bulmakta zorluk çektiğini belirtir.⁴³⁸ Tespit edebildiğimiz kadarıyla, eski adı "Borosjenö" olan Yanova bugün, "Îneu" adıyla Romanya ve Macaristan sınırında küçük bir yerleşim yeridir.⁴³⁹

Evliya Çelebi'ye göre, Köprülü Mehmet Paşa Yanova'nın fethinden sonra, Arad'da câmî, mekteb, tekke, hân, imâret, tabhâne, mütevellihâne ve dârü'z-ziyâfe inşâ ettirmiş ve buraya dizdâr ve elli nefer bıraktırmıştır.⁴⁴⁰ Ayverdi, söz konusu eserlerden hiçbirinin günümüze kadar ulaşmadığını belirtir. Tamişvar'da var olan Osmanlı eserlerinden birçoğu Avusturyalılar tarafından bu topraklarda Türk izi kalmasın diye yok edilmişlerdir.⁴⁴¹

2.4.1.3. MAKEDONYA

Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Vakıfları

Hâfız Ahmet Paşa, Köprülü'de bir mescid ve mekteb yaptırmış ve bunlara gelir getirmesi maksadıyla da Köprülü (Veles) ve Pirlepe kazalarının ahâlîsinin geçiş güzergâhı olan Devetaşı derbendinde büyük bir han yaptırmıştır.⁴⁴²

Hâfız Ahmet Paşa 15 Şevval 1180/16 Mart 1767 tarihli vakfiyesinde buradaki vakıf eserlerinde görev alacak kişileri, ücretlerini ve buralara yapılacak masrafları belirlemiştir. Bunlar aşağıdaki şekildedir: ⁴⁴³

⁴³⁷ Evliya Çelebi, I. Kitap, s. 212.

⁴³⁸ Ayverdi vd., c. I (Romanya, Macaristan), 1977, s. 67.

⁴³⁹ Kaldy-Naagy, s. 50.

⁴⁴⁰ Evliya Çelebi, I. Kitap, s. 207.

⁴⁴¹ Ayverdi vd., c. I (Romanya...), s. 2, 10.

⁴⁴² VGMA, 76.38.1; BOA, C. MF. 462.

⁴⁴³ VGMA, 76.38.1.

MESCİD	Yevmî (Sağ Akçe ⁴⁴⁴)		
İmâm-ı Cedîd	7	Temcîd-hân (Temcîdci)	3
İmâm-ı Atik	2	Ferrâş	6
Müezzin	5		
Kayyim	5	MEKTEB	
Aşır-hân ⁴⁴⁵	2	Hoca	8
Salâ-hân ⁴⁴⁶	2	Kâim-i makâm-ı mütevellî ⁴⁴⁷	6
Mescid ve mektebdeki kandiller için revgan-ı zeyt			10
Mescide mukavva, yağ ve yağ mumu için			5

Osmanlı'da “Köprülü” adıyla bilinen bu yerin bugünkü adı “Veles”tir. Makedonya sınırları içerisinde orta büyüklükte bir şehirdir. Bu eserlerin yerinde tespitini yapmak amacıyla Ağustos 2010 tarihinde buraya bir ziyaret gerçekleştirdik. Köprülü'de Osmanlı dönemi câmilerinden sadece Hâfız Ahmet Paşa'nın yaptırmış olduğu câmi ayakta kalabilmiştir [R. 5, 6].

Câmi'nin kapısının üzerine sonradan yazılmış olan ibârede bâni, Fâzıl Ahmet Paşa gösterilmektedir ki bu yanlıştır. Ekrem Hakkı Ayverdi de Câmi'nin bânisinin Fâzıl Ahmet Paşa olduğunu söyleyerek aynı hatayı tekrar etmektedir. Ayrıca o, kendilerini gezdiren rehberin söylediklerini de aktarır: “ ‘Said Bey’ adında bir zat Fâzıl Ahmet Paşa'nın büyükbabasıdır; söz konusu câmide ‘Said Bey Câmi’ nin yenilenmiş bir şeklidir”. Buna ilâveten Ayverdi, Câmi'nin Fâzıl Ahmet Paşa'nın vakfiyesinde kayıtlı olduğunu söylemektedir; fakat Fâzıl Ahmet Paşa vakfiyesinde böyle bir kayıt yoktur. Öte yandan 1180/1767 tarihli vakfiye, Câmi'nin Köprülüâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa tarafından yaptırıldığını açıkça göstermektedir. Dolayısıyla Ayverdi ve Rehber'in verdiği bilgiler tartışmalıdır. Ayverdi, Câmi'nin kitâbesinin tümünü okuyamamakla birlikte, 1179 /1766 tarihi ve “Köprülüâde Cenâb-ı Ahmet

⁴⁴⁴ “Çürük akçe” karşılığı olarak kullanılan bu tabir, tedâvülde olan, değerini koruyan parayı ifade eder. Bkz. İsmail Parlatır, **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Yargı Yayınları, Ankara, 2006.

⁴⁴⁵ Namazlardan sonra Yasin, Mülk, Nebe ve Haşr gibi sureleri okuyan kişilere denir.

⁴⁴⁶ Salâ okuyan kişilere verilen addır.

⁴⁴⁷ Mütevellî adına vakıf işlerini yürüten kişi, mütevellînin temsilcisi.

Paşa” adının kitâbede var olduğunu aktarmaktadır.⁴⁴⁸ Kitâbede sadece Ahmet Paşa denilmiş; lakaplar zikredilmemiştir. Dolayısıyla kitâbeden bâninin Fâzıl Ahmet Paşa olduğu çıkarılamaz.

Câmiyle ilgili 20 Zilkâde 1277/30 Mayıs 1861⁴⁴⁹ ve 4 Teşrinievvel 1323/17 Ekim 1907⁴⁵⁰ tarihli belgelerde söz konusu esere “Fâzıl Ahmet Paşa Câmi” denilmektedir. Buna karşın 21 Şevvâl 1182/28 Şubat 1769⁴⁵¹ ve 1282/1865-1866⁴⁵² tarihli belgelerde bâninin Hâfız Ahmet Paşa olduğu âşikârdır. Bu durum, isim benzerliğinden karıştırılıyor olsa gerek; zîrâ Fâzıl Ahmet Paşa ismi sadrazam olması hasebiyle daha çok bilinmektedir. Bundan başka Fâzıl Ahmet Paşa’ya izâfe edilmesinin başka nedenleri de olabilir: Hâfız Ahmet Paşa, burayı yaptıran Köprülü Mehmet Paşa ve Fâzıl Ahmet Paşa vakıflarının mütevellîsidir. Diğer taraftan bahsi geçen eserlerin inşâsında, Fâzıl Ahmet Paşa vakıflarının katkısı olmuştur.

Günümüzde Câmi’nin hangi ismi taşıdığına dair, Câmi cemaati arasında da farklı görüşler mevcuttur. Kimisi “Paşa Câmisi”, kimisi de “Kara Câmisi” demektedir. Câmi’nin de içinde bulunduğu çevreye “Paşa Mahallesi” denilmesi sebebiyle “Paşa” ismi daha doğrudur. İlk kuruluşunda “mescid” şeklinde binâ edilen mabet, daha sonra câmiye dönüştürülmüştür. Nitekim 4 Teşrin-i Evvel 1323/17 Ekim 1907 tarihli belgede buranın câmi olduğundan bahsedilmiş ve Köprülü (Veles) ordu komutanının Câmi’nin harap olduğunu bildirmesiyle, Pâdişâh tarafından gönderilen iki yüz lira ile burası tamîr edilmiş ve ibâdete açılmıştır.⁴⁵³ 1910 yılında Câmi hizmet vermeye devâm etmektedir.⁴⁵⁴

Câmi’nin günümüze kadar nasıl ulaştığıyla ilgili sorunun cevabını 1944 doğumlu ismini vermek istemeyen bir kişiden dinledik:

“Câmi’nin bulunduğu bu çevre, Müslüman mahallesi idi ve altı adet daha câmi vardı. Câmilerden sadece ‘Paşa (Hâfız Ahmet Paşa) Câmi’ ayakta kalabildi. Buraya ilk saldırı 1994’te yapıldı; o sıralarda bayram arefesinde bulunan

⁴⁴⁸ Ayverdi vd., c. III (Yugoslavya), ss. 90-91.

⁴⁴⁹ BOA, A. MKT. MHM. 229.90.

⁴⁵⁰ BOA, Y. MV. 303.32.

⁴⁵¹ BOA, C. MF. 462.

⁴⁵² BOA, EV. d. 19503.

⁴⁵³ BOA, Y. MV. 303.32.

⁴⁵⁴ VGMA, 171.276.2177.

cemaat bayram namazı kılmak için otobüslerle Çalıklı köyüne gitti. O tarihte minber yandı; duvarlar aynı kaldı. Câmi Almanya ve Türkiye’den gelen yardımlarla altı-yedi ay gibi kısa bir sürede tamir edildi ve tekrar ibadete açıldı. Daha önce duvarlarda güzel yazılar vardı. İki kapısı olan Câmi’nin dış kapısı ahşaptandı.”

2001’de Makedonya’da iç savaşın başlamasıyla Câmi tekrar saldırıya uğramıştır. İlk saldırıda câminin pencereleri kırılmış, ikinci saldırı da tıpkı 1994’te olduğu gibi Câmi ateşe verilmiştir. Saldırı sonucunda ahşap giriş kapı, son cemaat yerinin bir bölümü ve mahfilin ahşap bölümü yanmıştır. Saldırıları fanatik milliyetçi bazı zümreler tarafından yapılmıştır.⁴⁵⁵

Câmi’nin 1980 öncesi mimârî yapısıyla ilgili Ayverdi, ayrıntılı bilgi vermektedir.⁴⁵⁶ Câmi’nin şimdiki durumu şöylece özetlenebilir: Minâre genel teâmülün aksine, Câmi’nin sol tarafında kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır. Minarede Türkiye ve Makedonya bayraklarıyla beraber, İslâm’ın remzi olarak kabul edilen yeşil zemin üzerine hilâlin konulduğu bayrak da bulunmaktadır [R. 7]. Son cemaat bölümünde, Fâzıl Ahmet Paşa’nın sûretini resmeden çizimler ve onun bir hatırası cam çerçeve içerisinde asılıdır. Ayrıca burada ahşaptan asma bir kat yapılmış ve söz konusu kat kadınlara tahsis edilmiştir. Tavan ahşaptandır. Önceden ahşap olan giriş kapısının şimdilerde sadece saçağı ahşap, diğer kısımları demirdendir.

Hâfız Ahmet Paşa’nın, Mescid ve Mekteb’e gelir getirmesi gayesiyle Köprülü ve Pirlepe halkının gidiş-geliş güzergâhı olan Devetaşı derbendinde bir han inşâ ettiğinden yukarı da bahsetmiştik. Pirlepe (Desova) şehri, Köprülü (Veles) gibi şimdilerde Makedonya sınırları içerisinde bulunmaktadır. Makedonya ziyaretimizde bu Han’ın yerini tam tespit edemediğimizden, görme imkânımız olmadı.

Ekrem Hakkı Ayverdi ise bu Han’ı kitabında, Piriştine şehri başlığı altında vermektedir. Kendisi Han’ı görmemiş; ancak hanla ilgiyi bilgiyi Nimetullah ve Mücahid Beylerin müşterek yazdıkları makaleleyle dayanarak vermektedir. Onlar da Piriştine vakıf dairesindeki bir yazmaya istinâden bu bilgileri aktardıkları için, Ayverdi, Han’ın Piriştine’de var olduğunu düşünmüştür. Fakat bu doğru değildir; zîrâ Piriştine, Köprülü ve Pirlepe arasındaki güzergâha tamamen ters bir

⁴⁵⁵ Behicüddin Şehabi, **Kapanmayan Yaralar**, Üsküp, 2003. s. 54; Halit Güler, **Tuna Nehri Konuşuydu**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, ss. 128-131.

⁴⁵⁶ Ayverdi vd., c. III, ss. 90-91.

istikamettir. Makalede, hanın kitâbesi aktarılmaktadır. Buna göre handa ücretsiz misafir ağırlandığı görülmektedir. Ayrıca bir mısradaki Han'ın inşâ tarihine kayıt düşülmüştür:

“Didi mâhir yegâne geldi târîhi

Kavî oldu ey Ebü'l-Hayr sa'îd âbâd sene 1179”⁴⁵⁷

Câmi'nin ve Han'ın kitâbesi 1179/1766 yılını göstermektedir. Bu tarih, Hâfız Ahmet Paşa'nın 15 Şevval 1180/16 Mart 1767 tarihli vakfiyesiyle örtüşmektedir. Bu da bize eserlerin tamamlanmasından sonra vakfiyenin düzenlendiğini göstermektedir.

Ayverdi, bir belgeden hareketle, Köprülü'de, “Köprülüzâde Mustafa Bey Câmi” diye bir eserden bahsetmektedir ki ilgili belgede sadece “Mustafa Bey” denilmesine rağmen, kendisinin buraya neden “Köprülüzâde Mustafa Bey Câmi” dediğini anlamış değiliz. Diğer taraftan, kendi ziyaretinde bu eserin varlığına ait bir şey bulamadığından bahsetmektedir.⁴⁵⁸ Biz Köprülü ailesiyle ilgili vakfiye ve belgelerde Mustafa Paşa Câmi'yle ilgili bir bilgiye ulaşamadık. Mektebten ise Ayverdi bahsetmemektedir. 1277/1861⁴⁵⁹ tarihli belgede Câmi'ye bitişik görünen mekteble ilgili kalıntıya biz de rastlamadık.

2.4.1.4. YUNANİSTAN

2.4.1.4.1. Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa Vakıfları

Kandiye,⁴⁶⁰ fethini (1080/1669) müteâkip Fâzıl Ahmet Paşa tarafından kısa zamanda imâr edilmiştir. Daha sonra Köprülü ailesinden Numan Paşa ve onun oğlu el-Hâc Ahmet Paşa Kandiye muhafızı ve aynı zamanda Köprülü ailesi vakıfları mütevellîsi iken burada vakıf eserler inşâ etmişlerdir. Şimdi öncelikle Fâzıl Ahmet Paşa'nın yaptırdığı eserleri ve vakfettiği mülkleri zikredelim:

⁴⁵⁷ Ayverdi vd., c. III, s. 160.

⁴⁵⁸ Ayverdi vd., c. III, s. 92.

⁴⁵⁹ BOA, A. MKT. MHM. 220.90

⁴⁶⁰ Girit adasında bugün “Iraklion” adıyla bilinen şehirdir. Daha fazla bilgi için bkz. Ersin Gülsoy, “Kandiye”, **DİA**, c. XXIV, İstanbul, 2001, ss. 303-305.

1. Tûlen altmış sekiz arzen yirmi zirâ⁴⁶¹ arsa üzerinde bir câmi ve bunun avlusunda bir şadırvan; câmiye bitişik bir mekteb,

2. Kandiye kalesinde tûlen yirmi beş arzen yirmi dört zirâ arsa üzerinde biri altta sekizi üstte odalar, divanhâne,⁴⁶² dört mahzen,⁴⁶³ iki ahır, üç kemerli sarnıç⁴⁶⁴ ve merdiven altında iki odayı içine alan birinci imâmın kalması için bir menzil,⁴⁶⁵

3. Kandiye kalesinde terbi'an⁴⁶⁶ otuz sekiz zirâ arsa üzerinde yedisi üstte beşi altta odalar; divanhâne, iki sarnıç, bir ahır ve iki tarafı avlulu ikinci imâmın sâkin olması için bir menzil.⁴⁶⁷

Yukarıda zikredilenleri Fâzıl Ahmet Paşa hayatta iken yaptırmış ve şartlarını belirlemiştir; aşağıda bahsedilecek yerleri ise Mustafa Paşa, ağabeyi Ahmet Paşa'nın vefâtından sonra kendisine miras yoluyla intikal edenleri onun adına yukarıdaki vakıflara ilâve etmiştir. Bunlar:

1. Kandiye kalesi dışında sınırları vakfiyede çizilen büyük bir arâzi,

2. Kandiye sancağında Menafoca nâhiyesinde, Ayavarvara, Ayatoma ve Resmo sancâğında Meylapotama nâhiyesinde Mağartis adlı köylerin arâzileri ile Ayavarvara köyünde Ayayalıba, Ayoyanı Eliği ve Ayaana manastırlarını, Ayatoma köyünde Ayaanton Monoho, Ayayorgi Harakoti ve Kerastodlıba manastırlarının bağ, bostan, arâzi, yaylak, mera ve dağlarını,

3. Kandiye kalesinin içinde ikinci imâmın kalması için bir menzil ve bunun altında altı dükkân,

4. Kalede Kemerkapı civarında on beş dükkân, kapının sol tarafında üstte bir odalarıyla on bir dükkân, bunlara bitişik yedi dükkân, kapı arasında üç dolap,

5. Kalede cephâne karşısında üstlerinde bir odası olan on dükkân, bunlara bitişik iki dükkân,

⁴⁶¹ Uzunluk ölçülerinden birinin adıdır. Dirsekten orta parmağın ucuna kadar olan kısımdır. Buna arşın da denilmektedir. Bu da yaklaşık 70 cm'dir. Pakalın, c. III, s. 663.

⁴⁶² Odaların açıldığı büyük hola veya oturmak ve yatmak için yapılan bir tarafı açık, bahçeye bakan odaya denir. Pakalın, c. I, s. 462.

⁴⁶³ Asıl manası itibariyle "ambar" kelimesinin eş anlamlısıdır. Eşyanın korunması için konulan yerlere mahzen denilmektedir. Yediyıldız, "XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu", s. 11.

⁴⁶⁴ Yağmur suyunun birikmesini sağlayan yer altı su depolarına denir. **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 10. Baskı, Ankara, 2005., s. 1707.

⁴⁶⁵ Ev, hâne ve konak anlamında vakfiyelerde birçok defa geçmektedir. Kâmûs-ı Türkî, s. 1414.

⁴⁶⁶ Bir arsanın uzunluk ve genişliğini hesap etme. Kâmûs-ı Türkî, s. 394.

⁴⁶⁷ KK, V, 4/2447, vr. 5a-5b.

6. Cephânenin aşağı tarafında tûlen yirmi dört arzen sekiz zirâ‘ arsa üzerinde altı parça dükkân; iki mahzen ve üzerlerinde dört oda, buna bitişik üç dükkân ve üç mahzen, bir mutfak ve üstte dört odası olan bir menzil; buna bitişik üstte dört oda, bir divanhâne ve altta iki oda, bir sarnıç ve on demir penceresi olan bir menzil; üstte iki oda, sofa, altta bir divanhâne, mutfak, yedi oda, ahır, üç mahzen, üç dükkânı olan iki demir pencereli bir menzil; yine aynı yerde beş dükkân ve sarnıç, mahzen, altta beş oda ve avlusu olan bir menzil,

7. Kalede tersane kapısı yakınında üç oda, üç mahzen, iki dükkânı olan bir menzil; üstte iki oda, iki mahzen ve iki dükkânı olan bir menzil; aynı yerde on oda, dört mahzen ve bir dükkânı olan bir menzil; yine aynı yerde bir üst odası olan bir dükkân; yine aynı yerde bir oda ve ardında üstlü ve altlı iki oda, bir dükkân, yine aynı yerde bir oda ile bir dükkân ve yine aynı yerde iki kat odalar ve bir dükkânı olan bir menzil; yine aynı yerde üstte beş, altta bir oda, divanhâne ve su kapısı olan üç kapılı bir menzil; yedi oda, dört mahzen, avlu ve dükkânı olan bir menzil; ve yine aynı yerde üstte ve altta üç oda, altlı üstlü iki divanhâne, büyük bir ahır, bir su kapısı, iki mahzen ve ahıra bitişik küçük odası olan bir menzil,

8. Tersane kapısı merdiveni altında iki küçük mahzen; yine tersâne kapısının sağ tarafında tûlen yirmi dört arzen sekiz zirâ‘ zemin üzerinde iki kapılı bir mahzen; ve mahzen üzerinde tûlen on beş arzen on zirâ‘ bir oda; tersaneye yakın tûlen on sekiz arzen on dört zirâ‘ bir bahçe; iki odalı “kilise yeri” denilen bir menzil; tersane avlusunda tûlen yirmi iki arzen dokuz zirâ‘ altlı üstlü iki mahzen ve buna bitişik tûlen on bir arzen beş zirâ‘ iki küçük mahzen; liman ile tersane kapısı arasında tûlen altı arzen altı zirâ‘ olan bir dükkân, üzerinde olan bir oda; yine aynı yerde birbirine bitişik ve her birinin üzerlerinde odaları olan üç dükkân; tersane kapısına bitişik tûlen iki arzen on iki zirâ‘ bir dükkân ve üzerinde bir oda,

9. İbrahim Paşa Câmii yakınında iki oda ve altında iki mahzen ve bir fırın,

10. Liman kapısının sol tarafında dördü altta ve biri üstte beş mahzen ve iki su kapısı olan bir menzil; yine aynı yerde dört mahzen, iki oda, bir divanhâne, iki sarnıcı olan avlulu bir menzil; aynı eve yakın tûlen altmış altı arzen otuz altı zirâ‘ boş bir arsa; yine aynı yerde altlı üstlü üç oda, üç mahzen ve avlusu olan bir menzil,

11. Kandiye kalesinde sınırları belli tûlen iki yüz on iki arzen yüz yirmi dört zirâ‘ üzerinde altı su kapılı ve üç havuzlu bir bostan,

12. Kalede “Yüksek Tabya” denilen yerde tûlen yetmiş dört arzen otuz yedi zirâ‘ bir arsa ve bu arsa etrafında olan otuz yedi adet buğday kuyusu,

13. Kalede içte ve dışta çeşitli odaları, hamam ve sarnıcı olan bir menzil; yine bu menzil karşısında meyveli ve meyvesiz ağaçları içinde barındıran bir bahçe.⁴⁶⁸

Öncelikle buradaki ilk dört sırada yer alan vakıf eserlerin Kandiye kalesinin fethini müteâkip, 1080/1669 yılından itibaren yapıldığını biliyoruz. Diğerleri ise vakfiyenin düzenleniş tarihi 1089 /1678 yılından önce tamamlanmış oldukları anlaşılmaktadır.

Buradaki vakıf eserlerde görev alacakların ücretleri ve buralara yapılacak masraflar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. Câmi’de kandiller için alınacak yağ, yağ mumu ve hasırların miktârı belirtilmeden, yetecek kadar alınması gerektiği vakfiyede belirtilmektedir:⁴⁶⁹

Câmi	Aylık
Hatîb	7,5 Esedî kuruş ⁴⁷⁰
İmâm-ı Evvel	5,5 Esedî kuruş
İmâm-ı Sâni	5,5 Esedî kuruş
Devir-hân (Ser-mahfil olana)	1 Esedî kuruş
Devir-hân (Dört kişiden her birine)	3 Rub‘ Esedî kuruş (3 Esedî)
Müezzin-i Evvel	3 Esedî 3 Rub‘ Esedî kuruş
Müezzin-i Sâni	3 Esedî 1 Rub‘ Esedî kuruş
Müezzin-i Sâlis	3 Esedî 1 Rub‘ Esedî kuruş
Kayyim-i Evvel	2 Esedî kuruş
Kayyim-i Sâni	1 Esedî 3 Rub‘ Esedî kuruş
Câmi Ferrâşı (İki kişiden her birine)	1,5 Esedî kuruş (3 Esedî)
Harem (Avlu) Ferrâşı	1 Esedî 1 Rub‘ Esedî kuruş
Memşâ (Helâ) Ferrâşı	1,5 Esedî kuruş

⁴⁶⁸ KK, V, 4/2447, vr. 11a-14b.

⁴⁶⁹ KK, V, 4/2447, vr. 56a-58a.

⁴⁷⁰ Osmanlı Devleti’nde en çok tanınan sikkelerden biri, Hollanda taleriydi. Üzerindeki aslan resminden dolayı bu sikkeye, Osmanlı’da “esedî ğuruş” veya “aslanlı ğuruş” denilmekteydi. Bkz. Pamuk, “Kuruş”, s. 458.

Mûkid-i Kanâdîl ⁴⁷¹	2 Esedî kuruş
Müremmin ⁴⁷²	3 Rub‘ Esedî kuruş
Su yolcu ⁴⁷³	1 Esedî kuruş
Kâtip ⁴⁷⁴	3 Esedî 3 Rub‘ Esedî kuruş
Câbi	2,5 Esedî kuruş
Mekteb	
Muallim	3 Esedî 3 Rub‘ Esedî kuruş
Halîfe	2,5 Esedî kuruş
Kâim-i Makâm-ı Mütevellî	Mütevellî belirleyecek

2.4.1.4.2. Köprülüzâde Numan Paşa Vakıfları

Numan Paşa, 1120/1709’da Kandiye’de Fâzıl Ahmet Paşa Câmii’nin yanına ihtiyaca binâen on bir odalı bir medrese yaptırmıştır.⁴⁷⁵ Bu sırada kendi adına bir türbe inşâ ettirmiş olması da muhtemeldir.⁴⁷⁶ O, 1120/1709’da Köprülü ailesi vakıflarının mütevellîsidir ve aynı zamanda Kandiye vâlisidir. Bu medresenin ayrı bir vakfiyesine rastlamamakla birlikte, elimizdeki belgelerde, söz konusu kurumun masraflarının Köprülü ailesi vakıflarından karşılanmak üzere, Fâzıl Ahmet Paşa vakıflarına ilâveten yapıldığı görülmektedir. Bunlardan başka Numan Paşa, Kandiye muhâfızlığı yaptığı tarihlerde şehrin su ihtiyacını karşılamak gayesiyle su yolları yaptırmıştır.⁴⁷⁷

⁴⁷¹ Kandilleri yakmakla görevli kişiye denir.

⁴⁷² Eserlerin tamir ve restorasyonu ile meşgul olan şahıslara denir. Yediyıldız, “Vakıf İstılahları Lügatçesi”, s. 58.

⁴⁷³ Su yollarını tamir eden ve çeşmelere gidecek su miktarını düzenleyen kişidir. Halim Bakı Kunter, “Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd”, s. 115.

⁴⁷⁴ Vakıf mütevellîsinin yazıcılığını yapan ve vakıfların yazı işlerini yürüten şahıslardır. Yediyıldız, “Vakıf İstılahları Lügatçesi”, s. 57.

⁴⁷⁵ KK, V, 12/2455, vr. 2a. Hâfız Ahmet Paşa vakfiyesinde, Numan Paşa, Fâzıl Ahmet Paşa’dan sonra ikinci vâkıf olarak tavsîf edilmektedir.

⁴⁷⁶ KK, V, 12/2455, vr. 2b; Orhan Köprülü, “Kandiye’de Köprülülere Ait Kitâbeler”, **İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya Armağan**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1976, s. 489.

⁴⁷⁷ BOA, C. EV. 16885.

2.4.1.4.3. Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Vakıfları

Hâfız Ahmet Paşa Kandiye'deki eserleriyle ilgili 1157/1745 tarihli ilk vakfiyesini düzenlettirdiği zaman, hem Kandiye muhâfızı hem de Köprülü ailesi vakıfları mütevellîsidir. O, babası Numan Paşa adına yapılan türbeye görevliler atamış ve babasının medreseye vakfetmiş olduğu kitaplara ilâveten bazı kitaplar vakfetmiştir.⁴⁷⁸ Kitaplar vakfetmesinin ve türbe için görevliler atamasının yanında, vefât eden Köprülü ailesinin ruhlarına ve kendi vefâtını müteâkip ruhuna hatim okunması amacıyla görevliler tayin etmiştir. Vakfiyesine göre, görev alacak kişiler ve onların ücretleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁴⁷⁹

Türbe	Günlük (Akçe)
Türbedâr ve Kandilci el-Hâc Veli	14
(Hatim üç günde bir olmak üzere aşağıdaki on görevliye)	
Kurrâ Şeyh İbrahim	5
İmâm-ı Evvel Abdülatif	5
İmâm-ı Sâni Mustafa	5
İmâm-ı Evvelin oğlu İsmail	5
Yeni Câmi İmâmı Abdulfettah	5
eş-Şeyh İsa el-Mağribi	5
Torun oğlu Monla Ali	5
Kösic İsmail Efendi'nin oğlu Monla Ahmet	5
Sarrâfzade Monla Abdullah	5
Emir Şeyh Oğlu Hüseyin	5
Müvezzi ⁴⁸⁰ ve Hâfız-ı Eczâ-yı Şerife ⁴⁸¹ Başmüezzîn Yahya	5

⁴⁷⁸ KK, V, 12/2455, vr. 2b,4b.

⁴⁷⁹ KK, V, 12/2455, vr. 2b, 3a-4b.

⁴⁸⁰ Kur'ân cüzlerini ve dua kitaplarını dua okuyuculara dağıtmak ve toplamakla görevli olan şahıslara denir. Yedi yıldız, "Vakıf İstılahları Lügatçesi", s. 59.

⁴⁸¹ Kur'ân cüzlerini muhafaza etmekle görevli kişi.

Hâfız-ı Kütüb ⁴⁸² Müderris İsmail Efendi	4
Noktacı ⁴⁸³ Kösic İsmail Efendi	5

Ayrıca vakfiyede, türbedeki kandiller için her gece yirmi dirhem⁴⁸⁴ zeytinyağı alım bedelinin, Girit'te Fâzıl Ahmet Paşa'ya temlik edilen vakıf köylerinin öşründen verilmesi istenmektedir. Hâfız Ahmet Paşa, ikinci Kandiye muhâfızlığı sırasında 1171/1758 tarihinde bir vakfiye daha düzenlettirmiştir. Buna göre o, Kandiye'de, Kale içinde Liman karşısında, bir sebilhâne⁴⁸⁵ ve mekteb yaptırmıştır. Mekteb, Sebilhâne'nin yakınındadır.⁴⁸⁶

Vakfiyesine göre buralarda görev alacak kişilerle kendilerine tahsis olunan ücretleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:⁴⁸⁷

Sebilhâne	Günlük (Akçe)
Sebilci ⁴⁸⁸ El-Hâc Mustafa	20
Râh-ı âbî (Su yolcu) el-Hâc Mustafa	4
Mekteb	
Hâce-i mekteb Hasan Efendi	15
Halîfe-i mekteb İsmail Efendi	6

⁴⁸² Kütüphane memuru anlamında kullanılır. Pakalın, c. I, s. 704.

⁴⁸³ Görevlilerin devâm durumunu tâkip eden şahıs için kullanılan bir tabirdir. Kunter, "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri...", s. 112.

⁴⁸⁴ Dirhem, bir "okka=kıyye"nin dört yüzde biri; 3,1 gramlık ölçünün adı idi. Ağırlık ölçüsü olarak gram kabul edilmeden önce İstanbul'da bir dirhem, 3,2 gramdı. Pakalın, c. I, s. 453-454.

⁴⁸⁵ Bazı belgelerde, burayı Numan Paşa'nın yaptırdığı söylenmektedir ki bu yanlıştır. Zîrâ vakfiyesine göre, Sebilhâne'yi Hâfız Ahmet Paşa bina ettirmiştir. BOA, A. MKT. 31.87. Sebil veya sebilhâneler, yollar üzerinde, gelip geçenlerin su içmeleri için yapılan binalardır. Pencerelerinde devamlı su ile dolu bardaklar bulunduruldu. Gelen geçenler parasız olarak bu suları içerlerdi. Boşalan bardaklar her zaman sebilciler tarafından doldurulurdu. Bkz. Celâl E. Arseven, "Sebil", **Sanat Ansiklopedisi**, c. IV, İstanbul, 1952, ss. 1772-1774.

⁴⁸⁶ KK, V, 8/2451, vr. 4b-5a; BOA, C. MF. 6274.

⁴⁸⁷ KK, V, 8/2451, vr. 3b-4a, 5a-5b.

⁴⁸⁸ Sebillerde bedava su dağıtmakla görevli şahıslar için kullanılan bir tabirdir. Yediyıldız, "Vakıf İstılahları Lügatçesi", s. 59; Pakalın, c. III, s. 135.

2.4.1.4.4. Kandiye’ki Köprülü Ailesi Eserlerinin Durumu

Yukarıda da bahsedildiği üzere yaklaşık yüz yıl boyunca (1669-1758) Köprülü ailesi Kandiye’nin imârına çeşitli müesseselerle katkıda bulunmuştur. Köprülü ailesi vakıflarının vakfiyeleri şartları gereği, mütevellilik Köprülü Mehmet Paşa vakıfları mütevelliliğinde toplanmaktaydı. Dolayısıyla aşağıdaki belgelerde de görüleceği üzere Kandiye’deki Köprülü ailesi vakıf eserleri 1760’lardan itibaren bir bütçeden idare edilmişlerdir. Sözü edilen vakıf eserleriyle ilgili arşivlerde birçok belge bulunmaktadır. Bu vesikalar, daha çok görevli atamalarıyla ilgili olmakla beraber, eserlerin başlangıcından günümüze geçirdikleri merhaleleri göstermesi bakımından da mühimdir.

16 Şevval 1227/23 Ekim 1812 tarihli belgeye göre, Kandiye’de yaşanan deprem nedeniyle Fâzıl Ahmet Paşa Câmii ve Numan Paşa Medresesi yıkılmıştır. Kandiye’deki fakirlik sebebiyle Câmi ve Medrese için kereste, döşeme tahtası ve demirin İstanbul’dan gönderilmesi mütevellîler Mehmet Âsım ve Mehmet Tayyip tarafından sadâret makamından talep edilmektedir.⁴⁸⁹ Bu depremten sonra yapılan Câmi ve Medrese daha sonra vukû bulan ikinci bir depremle yine hasar görmüştür.

4 Muharrem 1285/27 Nisan 1868 tarihli belgede, Fâzıl Ahmet Paşa Câmii’nin bazı kısımlarının yer sarsıntıları nedeniyle harâb olduğu gerekli tamîrâtın yapılabilmesi için Maliye Nezâreti ve Evkâf Nezâretinin para aktarması gerektiği belirtilmektedir. Bu belgenin ilâvesinde Câmi’nin, Medrese’nin ve Mekteb’in plânını gösteren bir harita bulunmaktadır.⁴⁹⁰

11 Şevval 1285/25 Ocak 1869 tarihli belgeye göre inşâsı kararlaştırılan Fâzıl Ahmet Paşa Câmii için kereste ve işçilerin bir gemiyle bir an önce Kandiye’ye gönderilmesi talep edilmektedir.⁴⁹¹ 14 Safer 1287/16 Mayıs 1870 tarihli belgede, Câminin tamîri, şadırvanın ve minarenin ikinci şerefesinin yeniden inşâsı için on bir (11) yük⁴⁹² kırk dört bin (44.100) yüz kuruş gerektiği ilgili makamlarca tespit

⁴⁸⁹ BOA, C. MF. 4479; BOA, A. MKT. MHM. 432.45.

⁴⁹⁰ BOA, İ. ŞD. 6.314.

⁴⁹¹ BOA, A. MKT. MHM. 432.45; 440.96.

⁴⁹² Yüz bin akçenin yerine kullanılan bir kavramdır. Pakalın, c. III, s. 639.

edilmesinin yanında, tamîrâtın ve inşânın Kandiye fâtihine yakışır şekilde bir an önce yapılması gerektiği üzerinde durulmaktadır.⁴⁹³

Hâfız Ahmet Paşa'nın yaptırdığı Sebilhâne, 29 Zilkâde 1261/29 Kasım 1845 tarihli belgeye göre, zamanla harap olmuştur. Tamîr edilmek istenmiş; ancak masrafların karşılanmasında vakfın gelirleri yetersiz kalmıştır.⁴⁹⁴

Orhan Köprülü, Fâzıl Ahmet Paşa Câmii'nin kitâbesini, Ustazâde Mehmet Yunus'a dayandırarak şöylece aktarmaktadır: "قال الله تعالى إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا" ⁴⁹⁵ Kitâbede verilen 1288/1871-1872 ve 1311/1893-1894 tarihleri, Câmî'nin geçirdiği tamîrât yıllarını göstermektedir.⁴⁹⁶ Ustazâde Mehmet'in zikri geçen makalesinde, Kandiye Kalesi'nde Köprülü ailesiyle ilgili bundan başka yedi kitâbe daha bulunduğu bahsedilmektedir: Bunlardan üçü türbe, ikisi mezar, biri çeşme, biri de sebilhâne hakkındadır.

Numan Paşa'nın yaptırdığı çeşmenin kitâbesi 1112/1703-1704 tarihlidir. Numan Paşa türbe kitâbesi ise 1121/1709-1710⁴⁹⁷ tarihlidir. Burası Fâzıl Ahmet Paşa Câmii Mezarlığı'nın güney kenarındadır. Bu kitâbeyi el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa yazmıştır. Hâfız Ahmet Paşa, burada vefât eden kız kardeşi Veliye Hanım için de bir türbe yaptırmıştır. Kitâbesine göre Türbe'nin yapılış tarihi 1172/1758-1759'dur. Belgelerde, Numan Paşa'nın diğer bir kızı Rabia Hanım adına yapılan bir türbeden daha bahsedilmektedir ki buranın türbedârı maaşını Köprülü vakıflarından almaktadır.⁴⁹⁸

Bunlardan başka Fâzıl Ahmet Paşa Câmii Mezarlığı'nda Köprülü ailesinden Numan Paşa'nın kızları Şifa Hanım (v.1171/1757-1758), Selâme Hanım (v.1172/1758-1759) ve Köprülüzâde Mehmet Emin Bey'in (v.1173/1759-1760) mezar taşları bulunmaktadır.⁴⁹⁹

⁴⁹³ BOA, İ. MMS. 39.1601.

⁴⁹⁴ BOA, A. MKT. 31.87.

⁴⁹⁵ "Muhakkak ki namaz müminler üzerine vakitleri belirlenmiş bir farzdır." Nisa, 4/103.

⁴⁹⁶ Köprülü, "Kandiye'de Köprülülere Ait Kitâbeler", ss. 487-494.

⁴⁹⁷ Numan Paşa'nın vefât tarihi 1131/1719'dur.

⁴⁹⁸ BOA, C. EV. 30833; 32722.

⁴⁹⁹ Köprülü, "Kandiye'de Köprülülere Ait Kitâbeler", ss. 487-494.

Eserlerin günümüzdeki konumlarına gelince, Câmi'nin kiliseye çevrilmiş bir vaziyette varlığını sürdürdüğü bilinmekle birlikte,⁵⁰⁰ diğer eserlerle ilgili bir bilgiye sahip değiliz.

2.4.1.5. SİRBİSTAN

2.4.1.5.1. Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa Vakıfları

Fâzıl Ahmet Paşa, Belgrad'daki vakıflarını tamamlamaya ömrü vefa etmemiştir. Kardeşi Fâzıl Mustafa Paşa ağabeyi kanalıyla kendisine irsen intikal eden mülklerden aşağıdaki eserleri tamamlatmış ve 1089/1678 yılında vakfiyesini düzenlettirmiştir.⁵⁰¹

1. Habil Efendi Mahallesinde yirmi kemerli kargîr ve kurşun örtülü bir Dâru'l-Kurrâ; öğrencilerin kalması için odalar; şeyhü'l-kurrânın sakin olması için Dâru'l-Kurrâ yakınında iki oda, bir fırın, bir ambar ve etrafı duvarla çevrili bir menzil ve bir han,

2. İnhan Mahallesinde terbi'an yüz altmış zirâ' tavanlı, dört yüz altı zirâ' kaldırımlı bir çeşme,

3. Koskı Mahallesinde terbi'an iki yüz zirâ' kaldırımlı bir çeşme ve buna yakın bir su terazisi,⁵⁰²

4. el-Hâc Piri Mahallesinde terbi'an üç yüz zirâ' taş kaldırımlı bir çeşme ve ona yakın bir su terazisi,

5. Hüseyin Ağa menzili karşısında bir su terazisi, Eski Saray yakınında bir su terazisi, Ramazan Ağa menzili karşısında bir su terazisi ve Ebubekir Efendi Mahallesinde bir su terazisi,

6. İbrahim Çelebi Mahallesinde taş kaldırımlı bir çeşme,

⁵⁰⁰ İsmail Bıçakçı, **Yunanistan'da Türk Mimâri Eserleri**, İSAR Yayınları, İstanbul 2003. s. 107,114; Ersi Brouskarı (Ed.), **Ottoman Architecture in Greece**, Hellenic Ministry of Culture, 2008, ss. 398-400.

⁵⁰¹ KK, V, 4/2447, vr. 3b-5b.

⁵⁰² Suyun akıcılık hızını kaybetmemesi için su yolunun çeşitli yerlerinde yapılan kulelere denir. Kâmûs-ı Türkî, s. 393.

7. Kapıcı Mahallesinde câmi harimine bitişik terbi'an dört yüz zirâ' kaldırımlı bir çeşme,

8. Kapudan Mahallesinde terbi'an yüz seksen zirâ' kaldırımlı bir çeşme ve yakınında bir su terazisi,

9. Tırbala Mahallesinde câmi avlusunda şişe tavanlı bir şadırvan,

10. Turgut Paşa Câmii yakınında bir şadırvan,

11. Farklı mahallelerde dokuz adet çeşme.

Bu vakıf eserlerde görev alacak kişilerin aylıkları ve eserlerin ihtiyaçları için yapılacak masraflar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:⁵⁰³

Dâru'l-Kurrâ	Aylık
Şeyhü'l-Kurrâ ⁵⁰⁴	16 Esedî kuruş
Baş Halîfe	1 Esedî kuruş
İkinci Halîfe	1 Esedî kuruş
Üçüncü Halîfe	1 Esedî kuruş
İmâm (Dâru'l-Kurrâ)	3 Esedî kuruş 1 sülüs esedî kuruş
Müezzin-i Evvel (Dâru'l-Kurrâ)	1 Esedî kuruş
Müezzin-i Sâni (Dâru'l-Kurrâ)	1 Esedî kuruş
Talebenin her birine (on dört kişi)	1 Esedî kuruş 1 sülüs esedî (14 Esedî 14 Sülüs Esedî)
Mûkid-i Kanâdîl	2 Sülüs esedî kuruş
Han	
Mûkid-i Kanâdîl	0,5 Esedî kuruş
Tüm eserlere	
Câbi	2 Esedî kuruş
Meremmetçi	1 Esedî kuruş
Su yolcu (İki kişiden her birine)	3 Esedî kuruş 1 sülüs esedî (6 Esedî 2 Sülüs)
Ferrâş	0,5 Esedî kuruş

⁵⁰³ KK, V, 4/2447, vr. 54b-56a.

⁵⁰⁴ Kur'ân-ı Kerim'i bilen ve bunun öğretimini yapan şahısları ifade etmek için kullanılır. Yediyıldız, "Vakıf İstılahları Lügatçesi", s. 60.

Zebil-keş ⁵⁰⁵	1 Esedî kuruş
Kennâs ⁵⁰⁶	0,5 Esedî kuruş
Han ve Dâru'l-Kurrâ için bal mumu	Yeterince
Dâru'l-Kurrâ için hasır	Yeterince

2.4.1.5.2.Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Vakıfları

İki defa Belgrad muhâfızlığı yapan Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa, Belgrad'ın istilasını sebebiyle çokça hasar gören büyük amcası Fâzıl Ahmet Paşa'nın yaptırmış olduğu Dâru'l-Kurrâ'yı,⁵⁰⁷ 1164/1751 yılında yeniletmeye gayret etmiş ise de gerekli çalışmaları tamamlayamadan, Bosna'ya atanmış; üç sene sonra tekrar Belgrad muhâfızlığına dönmüş; 1167/1754'te eksik kalan kısımları tamamlamıştır. Bu çerçevede Dâru'l-Kurrâ'yı yeniden tamîr ederek, avlusunu genişlettikten sonra öğretimin devamı için müderris ve Dâru'l-Kurrâ içinde namaz kılınabilmesi gayesiyle bir imâm ve müezzin tayin etmiştir.⁵⁰⁸ 1168/1754 tarihli vakfiyeye göre Hâfız Ahmet Paşa, kendi mülkü iki menziline ve sekiz yüz zirâ' boş arsasını buradaki eserlere gelir getirmek maksadıyla vakfetmiştir.⁵⁰⁹

Vakfiye şartları gereği, maaşlar ve ihtiyaçlar Fâzıl Ahmet Paşa vakıflarının İzmir'deki gelirlerinin artı kalanından karşılanacaktır. Nitekim 1167/1754⁵¹⁰ ve 1175/1762⁵¹¹ tarihli belgelerde bu durum açıkça zikredilmektedir. Burada görevlendirilecek kişilerin maaşları ve yapılacak harcamalar aşağıdaki şekildedir:⁵¹²

⁵⁰⁵ Çöpleri toplamakla görevli kişiye denir.

⁵⁰⁶ Süpürücü, çöpçü ve temizleyici anlamlarında, umûmi helâları temizlemekle görevli kişi için kullanılır. Sâmi, s. 1184; Pakalın, c. II, s. 242; Yediyıldız, Vakıf İstılahları Lügatçesi", s. 57.

⁵⁰⁷ 1167/1754 tarihli bir belgede Dâru'l-Kurrâ'nın harap olduğu ve buraya gelir getirecek mülklerinde zarar gördüğü ifade edilmektedir. BOA, C. MF. 3648.

⁵⁰⁸ KK, V, 7/2450, vr. 3b-4b.

⁵⁰⁹ KK, V, 7/2450, vr. 5a.

⁵¹⁰ BOA, C. MF. 3648.

⁵¹¹ BOA, C. MF. 6603.

⁵¹² KK, V, 7/2450, vr. 5b-6b.

Dâru'l-Kurrâ	Günlük(Akçe)
Müderriş	15
İmâm	12
Müezzin-i Evvel	4
Müezzin-i Sâni	4
Kayyim	4
Ferrâş	5
Bevvâb ⁵¹³	5
Mûkid-i Kanâdîl	4
(Ferrâş-ı Memşâ)	2
Kâim-i Makâm-ı Mütevellî	8
Eserler için yapılacak harcamalar	
Mihrâp şamdanları için senelik altı vukiyye bal mumu	
Mesciddeki yirmi adet kandil için Ramazan ayında ve diğer mübarek gecelerde kullanılması koşuluyla gece başına beşer dirhemden dokuz vukiyye zeytin yağı	
Mescid için her ay üç vukiyye mum yağı	
Hasır vs. masraflar için günlük on akçe	

Buradaki vakıf eserlerin varlığına gelince, Ayverdi'nin yapmış olduğu tespitlere göre, günümüze kadar bunların hiç biri ulaşmamıştır.⁵¹⁴ Bunun ötesinde burada Osmanlı eseri iki yüz elli câmiden sadece Bayraklı Câmii günümüze kadar ulaşabilmiştir. O da Sırplar tarafından 2000'li yıllarda yakılmıştır.⁵¹⁵

⁵¹³ Bu şahıslar, zamanında kurumun kapılarını açmak ve kapamakla görevlidirler. Kunter, “Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri...”, s. 112.

⁵¹⁴ Ayverdi vd., c. III, ss. 19-20.

⁵¹⁵ “Kimlik Şurası”, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-13539-34-kimlik-s%C3%BBra-si.html> (30.07.2011).

2.4.1.6. SLOVAKYA

Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa Vakıfları

Uyvar'ın (Nove-Zamky)⁵¹⁶ 1074/1663'te fethinden sonra Fâzıl Ahmet Paşa burada bir câmi ve mekteb binâ ettirmiştir.⁵¹⁷ Vakfiyede mektebin inşâsı açıkça zikredilmemekle beraber onun varlığı, burası için görevlilerin tayin edilmesinden anlaşılmaktadır. Fâzıl Ahmet Paşa'nın vefâtından sonra sözü edilen eserler, kardeşi Fâzıl Mustafa Paşa tarafından tamamlanmış ve 1089/1678 yılında vakfiyesi düzenlettirilmiştir. Bu vakfiyeye göre vakfedilen mülkler şunlardır:⁵¹⁸

1. Uyvar kalesinde tûlen yüz otuz arzen seksen sekiz zirâ' arsa üzerinde sekiz kargîr dükkân,

2. Altta iki oda üstte bir oda, mahzen ve ahır olan bir menzil; bu menzile bitişik altta iki oda, iki kiler, mahzen, etrafı duvarlarla çevrili bir menzil; buna bitişik üç oda, bir fırın, iki mahzen ve bir ahırlı, kemer kapılı bir menzil; dükkânlar hizasında altta üç oda, bir kiler, bir mahzen ve bir dükkân ve üzerinde bir odası olan bir menzil; on beş odalı bir menzil; bir üstte iki altta oda, bir mahzen, bir ahır ve fırını olan bir menzil; buna bitişik iki oda, bir mahzen, bir ahır olan etrafı çevrili bir menzil; buna bitişik altta kemerli bir oda, başka bir oda, iki kiler, bir mahzen, bir fırın, bir ahır ve su kuyusu olan bir menzil; bunun arkasında altta kemerli bir oda, sade bir oda, bir mahzen, bir fırın ve bir üst odası olan bir menzil; buna bitişik altta bir oda, kiler ve ahır olan etrafı çevrili bir menzil,

3. Mîrî buğdayın konulduğu bir ambar; tûlen yüz yirmi sekiz arzen seksen sekiz arsa üzerinde çeşitli odaları olan beş menzil; on beş dükkân,

4. Câmi-i Kebîr'in sol tarafında meydana bakan tûlen yüz otuz arzen seksen altı zirâ' arsa üzerinde on bir dükkân; Câmi-i Kebîr'in sol tarafındaki köşede on bir dükkân; iki oda ve bir selh-hâne (sâlhâne),⁵¹⁹

⁵¹⁶ Uyvar şimdilerde Slovakya sınırları içerisinde "Nove-Zamky" adıyla bilinmektedir.

⁵¹⁷ KK, V, 4/2447, vr.3a, 54b.

⁵¹⁸ KK, V, 4/2447, vr.7b-10a.

⁵¹⁹ Hayvan kesiminin yapıldığı yerlere denir. Bunlar temizlik açısından genellikle, yerleşim yerlerinin dışına yapılırdı. Kâmûs-ı Türkî, s. 732.

5. Kale kapısı köprüsünden Netre Nehri köprüsüne varınca umumî yolun sağında ve solunda arzen on beş zirâ‘ üzerinde yüz otuz adet dükkân; iki tavanlı on iki gözlü su değirmeni; Netre Nehri civarında dört tarafından su akan “ada” denilen bir arsa,

6. Kale tarafından tûlen bin yirmi buçuk arzen sekiz yüz zirâ‘ arsa,

7. Estergon sancağında Narhid nâhiyesinde bir varoş ve bir köyün arsaları; Netre nâhiyesinde bir varoş; dört köy; on bir mezraa,

8. Kalede Estergon kapısı yakınındaki hana bitişik, çeşitli odaları olan bir menzil; bu hanın sağ tarafında bir mahzen; on bir dükkân; hancı ve nalbantın sâkin olması için iki oda,

9. Han kuyusu karşısında terbi‘an iki yüz zirâ‘ arsa,

10. Dâru’l-Kurrâ’nın doğu tarafında tûlen yüz otuz arzen yirmi zirâ‘ meyvelli ve meyvesiz ağaçlı bir bahçe; Dâru’l-Kurrâ’nın batı tarafında tûlen elli dokuz arzen otuz altı zirâ‘ bahçe,

Vakfiyeye göre burada görev alacak kişilerin aylıkları ve eserler için yapılacak masraflar aşağıdaki şekilde tablolastırılmıştır:⁵²⁰

CÂMÎ	Aylık
Vâiz	6 Esedî kuruş 2 sülüs esedî kuruş
Hatîb	4 Esedî kuruş 1 rub‘ esedî kuruş
(İmâmet vazifesi için)	2,5 Esedî kuruş
Müezzin-i Evvel	2,5 Esedî kuruş
Müezzin-i Sâni	2 Esedî kuruş
Devir-hân (Üç kişiden her birine)	1 Sülüs esedî kuruş (3 Sülüs)
Kayyim	1 Esedî kuruş 1 sülüs esedî kuruş
Ferrâş	1 Esedî kuruş 1 sülüs esedî kuruş
Âb-keş	1 Esedî kuruş 2 sülüs esedî kuruş
Meremmetçi	1 Esedî kuruş 2 sülüs esedî kuruş
Kennâs	1 Esedî kuruş
Câbi	2,5 Esedî kuruş

⁵²⁰ KK, V, 4/2447, vr. 53b-54b.

Kâim-i Makâm-ı Mütevellî	Mütevellî görüşünce belirlensin
MEKTEB	
Muallim	2 Esedî kuruş
Halife	1 Esedî kuruş 1 Rub‘
Yağ mumu, bal mumu, hasır vb.	İhtiyaç miktârınca

Uyvar’ın Osmanlı’nın elinden çıkışından sonra (1685) zamanla, vakıfların işlemez hâle geldiği muhakkaktır. Ayverdi, Fâzıl Ahmet Paşa Câmii’nden bugün hiç bir iz kalmadığını belirtmesine rağmen,⁵²¹ buradaki bazı Osmanlı eserlerinin varlığını günümüze kadar sürdürdüğü bilinmektedir. Zîrâ son günlerde eserlerin mevcûdiyetinden hareketle Slovak ve Türk yetkililer arasında bu istikâmette bir proje üzerinde çalışılmaktadır.⁵²²

2.4.1.7. UKRAYNA

Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa Vakıfları

Kamaniçe, bugün Ukrayna sınırları içerisinde “Kamjanec’ Podil’s’kyj” adıyla bilinmektedir.⁵²³ Fâzıl Ahmet Paşa, 1083/1672 yılında Kamaniçe’nin fethini müteâkiben eserlerini inşâ etmeye başlamış, kardeşi Fâzıl Mustafa Paşa da ağabeyinin vefâtından sonra onun yarım kalan vakıflarını tamamlamıştır. Fâzıl Ahmet Paşa’nın yaptırdığı eserler ve vakfettiği mülkler şunlardır:⁵²⁴

1. Kalede tûlen yüz altmış iki arzen doksan zirâ‘ arsa üzerine bir câmi; kalede câmi arsasına bitişik bir arsa üzerinde soba ve sofalı bir muallimhâne,

2. Kale’de Benadbehifa Mahallesinde tûlen yetmiş arzen on beş zirâ‘ arsa üzerinde bir üst, üç alt oda, bir mahzen, bir orta sofa, ahır ve avluyu içine alan birinci imâm ve hatibin sâkin olması için bir menzil,

⁵²¹ Ayverdi vd., c. I (Romanya...), s. 267.

⁵²² “Slovakya Ülkede Bulunan Osmanlı Eserlerini Araştırmak İçin Bursa’da Uzman Talep Etti”, [http://www.haberler.com/slovakya-ulkede-bulunan-osmanli-eserlerini-haberi/\(30.07.2011\)](http://www.haberler.com/slovakya-ulkede-bulunan-osmanli-eserlerini-haberi/(30.07.2011))

⁵²³ Daha fazla bilgi için bkz. Dariusz Kolodziejczyk, “Kamaniçe”, *DİA*, c. XXIV, İstanbul, 2001, ss. 274-75.

⁵²⁴ KK, V, 4/2447, vr. 3a, 6a-6b.

3. Câmî'ye yakın ikinci imâm, muallim, birinci ve ikinci müezzin, birinci ve ikinci kayyım ve ferrâşın ikâmetleri için çeşitli odaları olan menziller.

Fâzıl Mustafa Paşa'nın ağabeyi kanalıyla kendisine intikal eden mülklerden vakfettikleri ise şu şekildedir:⁵²⁵

1. Kamanîçe kalesinde tûlen on beş arzen on zirâ' dört göz bir değirmen ve değirmenci evi, bir oda; bir mahzen; terbî'an beş zirâ' harâbe bir değirmenci evi ve yüz yirmi adet söğüt ağacı,

2. Kale'de tûlen yetmiş arzen altı zirâ' avlu; tûlen otuz arzen on zirâ' beş göz bir değirmen; tûlen kırk arzen yirmi zirâ' sobalı bir oda ve dehlîzli⁵²⁶ bir değirmenci evi; terbî'an otuz zirâ' üç göz bir değirmen; tûlen yirmi beş arzen yirmi zirâ' değirmenci odası; boş arsa; tûlen yirmi arzen on beş zirâ' dört göz bir değirmen; tûlen yirmi arzen on beş zirâ' bir sobalı oda; bir dehliz; bir oda ve avlu,

3. Kalede sınırları belli tûlen yetmiş arzen yirmi üç zirâ' arsa üzerinde dört sobalı iki sobasız oda, yer altı mahzeni, avlu, mutfak, dehliz ve bahçesi olan bir menzil,

4. Kalede tûlen elli arzen on sekiz zirâ' üzerinde üç sobalı iki sobasız oda ve avlusu olan bir menzil; Kale köprüsü gözündeki terbî'an yirmi zirâ' harâbe dingli⁵²⁷ üç göz dakîk (un) değirmeni; dingli bir dârî⁵²⁸ değirmeni; tûlen otuz arzen yirmi zirâ' harâbe bir değirmenci hâne ve dingli bir aba (yün) değirmeni,

5. Kalede Berosta Mahallesinde Bancam Manastırı denilen yerde tûlen yetmiş arzen kırk zirâ' arsa ve üzerinde binalar.

1089 (1678) tarihli vakfiyeye göre buradaki görevlilerin alacakları maaş ve yapılacak masraflar şu şekildedir:

CÂMÎ	Aylık
Hatîb	6 Esedî 1 rub' esedî kuruş
İmâm-ı Evvel	3 Esedî 3 rub' esedî kuruş

⁵²⁵ KK, V, 4/2447, vr. 14b-16a.

⁵²⁶ Sokak kapısıyla oda girişi arasındaki boşluk, hol, koridor veya üstü kapalı dar ve uzun geçite denir. Kâmûs-ı Türkî, s. 237; Türkçe Sözlük, s. 487.

⁵²⁷ Pirinç çeltiği dövecek tokmağa "ding" denir. Mütercim Âsım Efendi, **Burhân-ı Katı**, haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2009, s.181.

⁵²⁸ Türkler tarafından hubûbâtın en çok bilineni; ince taneli tahıl. Kâmûs-ı Türkî, s. 597.

İmâm-ı Sâni	3 Esedî 3 rub‘ esedî kuruş
Devir-hân (Üç kişiden her birine)	3 Rub‘ esedî kuruş (2 Esedî 1 Rub‘)
Müezzin-i Evvel	3 Esedî kuruş
Müezzin-i Sâni	3 Esedî kuruş
Kayyim (İki kişiden her birine)	2 Esedî kuruş (4 Esedî)
Âb-keş	1 Esedî 1 rub‘ esedî kuruş
Ferrâş	2 Esedî kuruş
Müremmim	1 Esedî 1 rub‘ esedî kuruş
Kennâs	1 Esedî 1 rub‘ esedî kuruş
MUALLİMHÂNE	
Muallim-i Sıbyân	3 Esedî 3 rub‘ esedî kuruş
Halîfe	1 Esedî 1 rub‘ esedî kuruş
Mekteb için kömür ve odun bahası	2,5 Esedî kuruş
Şem‘-i asel ve yağ mumu, hasır ve kilim v.b	Kifâyet miktârı

Kamanice’nin 1110/1699 yılında Karlofça antlaşması sonucu, Osmanlı’nın elinden çıkması sebebiyle, söz konusu tarihten sonra buradaki eserlerin işleyişi ve varlığıyla ilgili herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Kamanice’deki Osmanlı eserlerinin mevcûdiyetiyle alâkalı kaleme aldığı bir yazı⁵²⁹ üzerine Mustafa Armağan’la yaptığımız görüşmede, Kamanice kalesinde yıkık, harâbe bir câminin bulunduğunu öğrendik. Armağan’ın girişimiyle Diyanet Vakfı’nın da destek vermesiyle Câmi onarılacaktır. Söz konusu bu Câmi’nin Fâzıl Ahmet Paşa’nın yaptırdığı câmi olması ihtimal dâhilindedir. Armağan’ın tespitine göre, kiliseden çevrildiği anlaşılan bir câminin de minâresi hâlen varlığını sürdürmektedir.

⁵²⁹ “Osmanlı’nın En Kuzeydeki Burcu: Kamanice”, <http://www.mustafaarmagan.com.tr/osmanli%E2%80%99nin-en-kuzeydeki-burcu-kamanice.html> (30.07.2011).

2.4.1.8. SURIYE

2.4.1.8.1. Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları

1058/1648'de Şam'a giderken Cisir-i Şuğur'dan⁵³⁰ geçen Evliya Çelebi, küçük bir hânı olan bu köyün, hacıların uğrak yeri olduğunu, ancak emniyetli olmadığını aktarır ve burayı hayır sahibi birisinin imâr etmesini Allah'tan temenni eder.⁵³¹ Evliya'nın bu dileği gerçekleşir: Köprülü, hacıların Cisir-i Şuğur'dan geçerken konaklamaları amacıyla, Evâhir-i Recep 1069/Nisan 1659'da bir han yaptırır ve kasabayı imâr eder. Ayrıca burası Mısır ve Şam güzergâhında önemli bir konaklama yeridir. Köprülü Mehmet Paşa tarafından hân etrafına iskân edilen reâyânın görevi, yolcuların ihtiyaçlarını bir bedel karşılığında gidermektir.⁵³²

Köprülü Mehmet Paşa, 1071/1661 tarihli vakfiyeye göre Cisir-i Şuğur'da bir câmi, iki mescid, bir mekteb, bir hân, bir hamam ve bir kale yaptırmıştır.⁵³³ Cisir-i Şuğur'daki bu eserler hamam hâriç tümü, Köprülü'nün 1070/1660 tarihli vakfiyesinde de yer almaktadır.⁵³⁴ Dolayısıyla eserlerin 1070/1660 yılından önce tamamlandıklarını söyleyebiliriz. Köprülü'nün söz konusu müesseselerde görev alacak kişilerin maaşlarını karşılamak ve bu kurumların ihtiyaçlarını gidermek üzere vakfettiği mülkler şunlardır:⁵³⁵

1. Cisir-i Şuğur'da dört mahallenin mahsûlü; pazar⁵³⁶ ve kasap vergileri;⁵³⁷ sekiz köy ve bir mezraa,
2. Rûc nâhiyesine bağlı on köy ve on dört mezraa,
3. Sermîn nâhiyesine bağlı yedi mezraa,

⁵³⁰ Bugün aynı adla Suriye'nin İdlib iline bağlı, Antakya'ya kırk altı km mesafede bir kasabadır.

⁵³¹ Evliya Çelebi, I. Kitap, ss. 38-39.

⁵³² TKGM, KKA, V.C., 81, vr. 1a.

⁵³³ KK, V, 3/2446, vr. 14b.

⁵³⁴ KK, V, 1/2444, vr. 7b.

⁵³⁵ KK, V, 3/2446, vr. 14b-17b.

⁵³⁶ Pazar ve panayırlara getirilen koyun ve keçinin alım-satımından alınan bir vergidir. Başlangıcı Osman Gazi'ye kadar uzanan bu vergi, ilk şekliyle Tanzimat'a kadar devam edegelmiştir. Verginin miktârı XVII. asırda iki koyuna bir akçe idi. Bkz. Pakalın, c. I, ss. 143-144; Faruk Sümer, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umûmi Bakış", **İktisat Fakültesi Mecmuası**, c. XI, sayı: I-IV, İstanbul, 1949, s. 518; Ziya Kazıcı, **Osmanlılarda Vergi Sistemi**, Şamil Yayınları, İstanbul, 1977, s. 120.

⁵³⁷ Şehir ve kasabaların dışında inşa edilmiş olan sâlhânelerde boğazlanan hayvanlar için kasaplardan alınan verginin adıdır. Kazıcı, s. 118.

4. Haleb eyâletine bağlı İdlibü'l Kübra, İdlibü's-Suğra, Sermîn ve Eriha köyleri ile bunların dükkânlarına gelen zeytinyağı, kalye, şebb⁵³⁸ ve demir ticâretinden alınan vergiler; sabunhâneler mahsûlü,⁵³⁹ kovan,⁵⁴⁰ koyun ve keçi vergileri; zimmi,⁵⁴¹ Yahûdî cizye⁵⁴² ve ispenceleri⁵⁴³; beytü'l-mâl-ı hâssa, âmme ve tapu vergileriyle⁵⁴⁴ beraber sâir küllî ve cüz'î, defter-i hâkânî⁵⁴⁵ gereğince alınan mahsûl vergileri,

5. Kilis kazasına tâbi ekrâd taifelerinin ağnam vergisi,⁵⁴⁶

6. Antakya kazasında Karasu nehrinde bulunan bir dalyanın mahsûlü,⁵⁴⁷

⁵³⁸ Çakmak taşlarına denir. Ahterî Mustafa Efendi, **Ahterî-i Kebîr**, Dersaadet, 1310, s. 532.

⁵³⁹ Halep eyâletinde önemli sanayi kollarından biri konumundaki sabunhânelerin üretimi, genellikle şehir ihtiyacını karşılamaktaydı. Sabunun aslî unsurlarından olan zeytin ağacından “tahrîr-i emlâk”, ürününden “öşür” alınırken yine sabun üretiminin hammadelerinden biri olan kalye - deniz bitkilerinin yakılmasıyla elde edilen tuz- taşına vergi tahakkuk ettirilmekteydi. Ayrıca bunların şehre girişinde “gümrük vergisi” alınırdı. Bkz. Hilmi Bayraktar, **XIX. Yüzyılda Haleb Eyâletinin İktisâdî Vaziyeti**, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ, 2004, ss. 84-85.

⁵⁴⁰ Halkın elinde bulunan arı kovanları mahsûlünden alınır. Bu bazen “bal”, bazen de “para” olarak tahsil edilirdi. Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Reâyâdan Alınan Vergi ve Resimler”, **AÜDTCFD**, c. V, sayı: V, Ankara, 1947, ss. 508-509.

⁵⁴¹ Müslümanın koruması altına girmiş gayr-i müslim (Hristiyan, Yahudi) halk için kullanılan bir tabirdir. Kadın gayr-i müslime ise “zimmîye” denilmektedir. Pakalın, c.III, s. 663.

⁵⁴² Bülûğa ermiş gayr-i müslim erkekten şahıs başına alınan bir vergidir. Vilâyet kanunnâmelerine göre bu verginin alınabilmesi için kişinin üç yüz akçe gelire sahip olması gerekmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çağatay, ss. 493-495.

⁵⁴³ Ergenlik çağına girmiş her gayr-i müslimden alınan şahsî verginin adıdır. XV. asırda Doğu Anadolu'da ve Gürcistan'da bir Osmanlı vergisi olarak alınagelmıştır. Yirmi beş akçe olmak üzere evlisinden, bekârından, topraklısından, topraksızından eşit seviyede alınırdı. Tanzimattan sonra kaldırılmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Halil İnalcık, “Osmanlılar'da Raiyyet Rûsûmu”, **Belleten**, c. XXIII, sayı: 92, Ankara, Ekim 1959, ss. 602-607; Pakalın, c. II, s. 88.

⁵⁴⁴ Resm-i zemîn, kendisine tımar tahsis edilen sipahî tarafından tapuya verilmemiş olan arâziyi tasarruf eden kimseden, dönüm başına götürü alınan bir vergidir. Resm-i tapu ise üzerinde bina veya harman yapmak sûretiyle arâzi-i emîriyyeyi, ziraatten alıkoymanın bir karşılığıdır. Osmanlı Devleti'nde tahrîr memurları, îcârlik çiftliklerin işletim hakkını, tapu resmi karşılığında kişilere veriyorlardı. Bu arâziler tamamen devlete ait olmakla beraber, tasarruf hakkı bâzı şartlar altında vârislere geçmekteydi. Bkz. Akdağ, c. II, 1979, s. 276; Kazıcı, ss. 64-65, 68-69.

⁵⁴⁵ Şahsî tasarrufların, “tımar”, “zeamet” ve “has” şeklinde olan toprakların veya mülklerin, vakıfların ve bunlarda meydana gelen değişimlerin kaydıyla yükümlü olan ve bunların senetlerini veren dâirenin adı idi. Her köyün ahâlîsinin miktârı, öşrü vesâire gibi vergiler mufassal şekilde burada tutulurdu. Halk bu daireyi “defterhâne” olarak isimlendirirdi. Pakalın, c. I, s. 419.

⁵⁴⁶ Ekrâd tâifeleri Halep vilâyetinin her tarafına yayılmış idi. En önemli gelir kaynaklarını küçükbaş hayvanlardan elde ediyorlardı. Bkz. Bayraktar, ss. 202-203; Enver Çakar, **XVI. Yüzyılda Haleb Sancağı**, Elazığ, 2003, ss. 209-210. XVI. yüzyılda, bahsi geçen ekrâd topluluğunun yıllık geliri elli yedi bin beş yüz (57.500) akçe idi. Bkz. Mustafa Öztürk, **XVI. Yüzyılda Kilis, Urfa, Adıyaman Çevresinde Cemaatler ve Oymaklar**, Elazığ, 2004, ss. 75, 77, 88, 92.

7. İdlübü's-Suğrâ'daki kapan mahsûlü,⁵⁴⁸ öşür ve sâir örfî vergilerle beraber pazar ve boyahâne vergileri,

8. Amik nâhiyesinde kırk beş köy ve kırk sekiz mezraa.

Yukarıda zikredilen köy ve mezraalar “temlîknâme” yoluyla Köprülü Mehmet Paşa'ya hibe edilmişti. Zikredilen köylerin yıllık gelirleri ve sınırları verilen temlîknâmede belirtilmiştir.⁵⁴⁹

Köprülü, burada görev alacak kişilerin maaşlarını ve eserlere yapılacak masrafları aşağıdaki tabloda gösterildiği şekliyle vakfiyesinde belirlemiştir.⁵⁵⁰

CÂMÎ	Günlük (Akçe)
İmâm	15
(Aşır okuması için)	5
Hatîb	10
(Ser-mahfil vazifesi için)	3
Devir-hân (Dört kişiye üçer akçe)	12
Müezzin (İki kişiye altışar akçe)	12
Salâ müezzini (İki kişiye dörder akçe)	8
Vâiz-Şeyh	12
Kayyim	5
Ferrâş	5
Hâfız-ı Mesâhif-i Şerîfe ⁵⁵¹	3
MEKTEB	
Muallim	10
Halîfe	5
MESCİD (Han avlusundaki)	

⁵⁴⁷ Osmanlı devletinde geçimini balıkçılık yaparak temin eden halk, kazançlarına göre “dalyân” adı altında bir vergi vermekteydiler. Halep sancağında balıkçılık genellikle nehirler ve göllerde yapılmaktaydı. Dalyan vergilerinin tamamı pâdişâh haslarına dâhildi. Bkz. Çakar, ss. 252-253.

⁵⁴⁸ Kapan; un, yağ, bal, pekmez vb. şeylerin satıldığı iş merkezlerine denir. Halep'te bu tarz kapanlardan başka kalye taşı ve toprağının satıldığı bir kapan daha vardı. Bkz. Çakar, ss. 263-264.

⁵⁴⁹ TKGM, KKA, V.C., 81, vr. 4b-7a.

⁵⁵⁰ KK, V, 3/2446, vr. 38a-42a.

⁵⁵¹ Kur'ân-ı Kerimleri muhafaza etmekle görevli kişilere denir.

İmâm	8
Müezzin	5
MESCİD (Kale içindeki)	
İmâm	8
Müezzin-Kayyım	5
KALE	
Mustahfız (Otuz dört kişiye beşer akçe)	170
Mustahfız Ağası	18
Kale Kethüdâsı	12
Bölükbaşı (İki kişiye yedişer akçe)	14
Çavuş	6
Kale Kapıcısı	6
DİĞER VAZİFELİLER	
Meremmetçi (İki kişiye dörder akçe)	8
Su yolcu	5
Pâsbân ⁵⁵² (İki kişiye dörder akçe)	8
Kennâs	4
Mutemed ⁵⁵³	6

2.4.1.8.2. Köprülüzâde Abdullah Paşa Vakıfları

Abdullah Paşa, dedesi Köprülü Mehmet Paşa'nın vakıflarına ilâveten İdlibü's-Suğra kasabasında terbî'an iki bin dokuz yüz altmış zirâ' arsa üzerinde on üç mahzen ve yirmi üç dükkânı içeren bir arasta ve arasta civarında terbî'an yüz otuz beş zirâ' arsa üzerine küçük bir han inşâ etmiştir.⁵⁵⁴ Bunlardan başka, Abdullah Paşa'nın vakfettiği nar, armut ve zeytin ağaçlarının yanında bir de kahvehânesi vardır.⁵⁵⁵

⁵⁵² Bekçi, gözcü anlamında kullanılır. Pakalın, c. II, s. 754.

⁵⁵³ Kendisine güvenilen, itimâd edilen anlamında bugünkü "veznedâr"ın görevini yerine getiren kişidir. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, haz. Aydın Sami Güneçâl, Aydın Kitabevi, 19. Baskı, Ankara, 2002, s. 694; Kâmûs-ı Türkî, s. 1370.

⁵⁵⁴ KK, V, 5/2448, vr. 5b-6a.

⁵⁵⁵ BOA, C. ML. 21350.

O, vakfiyesinde görevlilerin maaşlarını ve yapılacak masrafları aşağıdaki tabloda gösterildiği üzere belirlemiştir.⁵⁵⁶

ARASTA-HAN	Günlük (Akçe)	
Kâtib	12	
Keyyâl ⁵⁵⁷	10	
Bevvâb	8	
Arasta (2.960 zirâ‘)	600 (senelik)	Köprülü Mehmet Paşa vakfına icâre-i zemîn ⁵⁵⁸
Hân (135 zirâ‘)	30 (senelik)	Köprülü Mehmet Paşa vakfına icâre-i zemîn

Köprülü ailesinin İdlîb ve Şuğur vakıflarından elde edilen gelirlerle Haremeyn ahâlîsine “surre” gönderilmektedir. 28 Cemâziyelâhir 1178/23 Aralık 1764 tarihli bir belgeye göre Köprülü Mehmet Paşa’nın İdlîb ve Şuğur’daki vakıf mallarından senelik on iki bin (12.000) kuruş Mekke ve Medine fukarâsına gönderilmek üzere “sakabaşı”lara teslim edilmiştir.⁵⁵⁹

27 Rebiülevvel 1246/15 Eylül 1830 tarihli belgeye göre, Köprülü ailesinin Şuğur ve İdlîb karyelerindeki câmi, medrese, mekteb, imâret, han ve diğer hayır eserleri deprem nedeniyle yıkılmışlardır. Söz konusu belgeyle bu eserlerin enkâzının kaldırılması ve buradan çıkacak Halebî kurşun gibi malzemenin binaların yeniden inşâsında kullanılması istenmektedir.⁵⁶⁰ Cîsr-i Şuğur ve İdlîb’deki eserlerin şimdiki durumları hakkında bir bilgimiz yoktur. Bu amaçla, Suriye’ye bir seyahat plânlamamıza rağmen, söz konusu ülkede hâlen (2012) devam eden iç savaş nedeniyle bu ziyaretimizi gerçekleştiremedik.

⁵⁵⁶ KK, V, 5/2448, 7a-7b.

⁵⁵⁷ Ölçme araçlarıyla ölçüm yapan kişi. Lügat-ı Nâcî, s. 645.

⁵⁵⁸ Mülkiyeti devlete veya vakıflara ait yerlerin belli şartlar altında özel şahıs veya kurumlara kiralanmasına ve ödenen kira bedeline denir. Nazif Öztürk, “Mukâtaalı Vakıf”, *DİA*, c. XXXI, İstanbul, 2006, s. 132.

⁵⁵⁹ BOA, A.MKT. MHM. 323.12; BOA, C. EV. 2019. Saka, su taşıyan kişilere denir. Sakalar sarayda da hizmet etmekteydiler. Bunların başlarına da “sakabaşı” denilmekteydi. Pakalın, c. III, s. 96. Aynı zamanda bunlar, surre alaylarının su ihtiyacını karşılamaktaydılar. *Surre-i Hümayûn*, haz. Yusuf Çağlar, Salih Gülen, Asya Katılım Bankası A.Ş. Yayınları, İstanbul, Nisan 2008, s. 51.

⁵⁶⁰ BOA, C. EV. 20468.

2.4.1.9. KIBRIS

Köprülüzâde Numan Paşa, giderleri Köprülü Mehmet Paşa vakfından karşılanması şartıyla, Ümmü Haram bint-i Milhan/Hala Sultan'ın (v.28/648)⁵⁶¹ ruhuna hatim okumaları amacıyla Kıbrıs Lefkoşa'da altı kişiyi görevlendirmiş; vakfiyesini Ğurre-i Muharrem 1129/16 Aralık 1716 tarihinde düzenlemiştir. Buna göre, görev alacak şahıslar, ücretlerini Köprülü Mehmet Paşa'nın Cısr-i Şuğur'daki vakıflarından aşağıdaki şekilde alacaklardır:⁵⁶²

İsim	Haftalık (C. Akçe ⁵⁶³)	Açıklama
es-Seyyid Cafer Efendi	10	Hâfız, Ayasofya Câmii'nde hatim yapacak
es-Seyyid Ali Efendi	10	Hâfız, Ömeriyye Câmii'nde hatim yapacak
Hatîb Feyzullah Efendi	10	Hâfız, Câmi-i Cedîd'de hatim yapacak
Ali Efendi	10	Hâfız, Arab Ahmet Câmii'nde hatim yapacak
es-Seyyid Ömer Efendi	6	Dört Hâfıza nâzır
Müftü Efendi	10	Dört Hâfıza nâzır
Ta'am (Yemek)	32 kuruş	Senevî, Nısf-ı Leyle-i Şaban'da yemek masraflarına, hâfızlara ve müftüye verilecek

2.4.1.10. KÖPRÜLÜ AİLESİNİN HAREMEYN VAKIFLARI

⁵⁶¹ Hz. Muhammed (sav), akrabası Ümmü Haram'ı ziyarete gider ve onun evinde istirahat ederdi. Hz. Osman (ra) döneminde (644-656) kocası Übade bin Samit'le Kıbrıs fethine katılarak orada şehit olmuştur. Nitekim Hz. Muhammed (sav) ona şehit olacağını haber vermişti. Türbe hâline getirilen mezarı Kıbrıs'ta Larnaka yakınlarındadır. Ahmet bin Hanbel, **Müsned**, thk. Şuayip Arnaud, c. VI, Müessesetü Kurtuba, Kahire, trs., s. 423; İzzüddin ibnü'l-Esîr el-Cezerî, **Üsdü'l-Gâbe**, c. VI, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1989, s. 317; Ata Atun, **Milât Öncesinden Günümüze Kıbrıs Tarihi Üzerine Belgeler**, c. III, Samtay Yayınları, Mağusa, Ocak 2007, s. 287.

⁵⁶² KK, V, 18/246.

⁵⁶³ Akçenin içeriğindeki gümüşün azalması nedeniyle, sadece "akçe" tabiri, eski parayı ifâde ettiğinden, yeni basılan akçelerin başına "cedid (c.)", "sağ" "kızıl" "çil" gibi kavramlar getirilmiştir. Pakalın, c. I, s. 34.

Her yıl Hac mevsiminde Haremeyn'e (Mekke ve Medine) gönderilen aynî ve nakdî yardımlara "surre" denmektedir. Gönderilen paralar keselere konduğu için bu adı almıştır. Osmanlılar'da Yıldırım Bayezid ile başlayan bu gelenek, Osmanlı'nın son dönemlerine (1915 yılına) kadar devam etmiştir. Büyük vakıfların birçoğu gelirlerinin bir kısmını Haremeyn'e göndermiştir.⁵⁶⁴ Bazı vâkıflar, vakfiyelerinde, Haremeyn için yapmış oldukları hayrın sarf yerini ve idâre şeklini teferruatlı açıklamış; bazıları da sadece "Haremeyn fukarâsına" veya "Mekke ve Medine'de yaşayan fukarâya" yahut "Haremeyn ahâlîsine" gibi genel ifâdeler kullanmışlardır. Bunların ne miktârda, nasıl dağıtılacağı surre görevlileri tarafından tespit edilmekteydi.⁵⁶⁵

Surre emini, Mekke ve Medine kâdılarıyla birlikte hak sahiplerine dağıtım yapardı. Bunların defterleri tutulur ve söz konusu defterler, İstanbul'a gönderilirdi. Surre defterlerinde paranın kimlere dağıtılacağı ayrıntılı bir şekilde kaydedilmekteydi.⁵⁶⁶ XVIII. yüzyıl başlarında buraya gönderilen miktâr, altmış beş bin altından fazlaydı. Bu vakıflar, daha çok pâdişâh ve ailesi ile sadrazamlar tarafından oluşturulmaktaydı.⁵⁶⁷

İşte Köprülü ailesinden, Mehmet Paşa ve oğlu Fâzıl Ahmet Paşa Haremeyn fukarâsına gönderilmek üzere, vakıflarından bağışta bulunmuşlardı. Mehmet Paşa, 1070/1660 tarihli vakfiyesine göre Haremeyn fukarâsına aynî bin adet altın gönderilmesini şart koşturmuştur.⁵⁶⁸ 1071/1661 tarihli vakfiyesinde ise Haremeyn fakirlerine, vakıflardaki tüm görevlilerinin maaşları verildikten sonra arta kalandan gönderilen miktâr aynî⁵⁶⁹ dört bin altındır.⁵⁷⁰ Vakfiyedeki şartlar çerçevesinde, Surre Eminine Vakıf Nâzırı tarafından teslim edilen paralar, öncelikle herhangi bir yerden maaş almayan fakirlere verilecek, daha sonra maaşı olanlar arasında durumu daha

⁵⁶⁴ **Surre-i Hümayûn**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, Nisan 2008, ss. 15-22, 38.

⁵⁶⁵ Bkz. Mustafa Güler, **XVI.-XVII. Yüzyılda Haremeyn Vakıfları**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, s.101.

⁵⁶⁶ **Surre-i Hümayûn**, haz. Yusuf Çağlar, Salih Gülen, s. 268.

⁵⁶⁷ Anonim, s. 186-187.

⁵⁶⁸ KK, V, 1/2444, vr. 37b.

⁵⁶⁹ Tam altını karşılayacak bedel kastedilmektedir. Kâmûs-ı Türkî, s. 958.

⁵⁷⁰ Altın veya paralar, üzerlerine vâkıfın ismi yazılmış torbalara koyulurdu. Bkz. İbrahim Ateş, "Osmanlılar Zamanında Mekke ve Medine'ye Gönderilen Para ve Hediyeler", **VD**, sayı:XII, Ankara, 1981, ss. 124-128.

kötülerden başlamak üzere dağıtılacaktır.⁵⁷¹ Haremeyn fukârası kendilerine yapılan bağış sebebiyle Köprülü Mehmet Paşa'yı “sadakatü'l-vezîr” lakabıyla anmaktadırlar.⁵⁷²

Fâzıl Ahmet Paşa'nın 1089/1678 tarihli vakfiyesine göre, Mekke ve Medine fakirlerine ayrı ayrı beş yüz şerîfî altın gönderilmektedir. Vakfiye şartları gereğince, çok ihtiyaç olması durumu istisna, bir kişiye on altından fazla verilmemektedir.⁵⁷³ Köprülü Mehmet Paşa ve oğlu Fâzıl Ahmet Paşa vakıflarından düzenli olarak vakf edilen paraların gönderildiği ve defterlerinin tutulduğu görülmektedir.⁵⁷⁴ Bu çerçevede 9 Cemâziyelâhir 1277/23 Aralık 1860 tarihli bir belgeye göre, Haremeyn'e gönderilen surreler bazen geciktirilmiş; bu nedenle de gönderilecek meblağ iki üç sene biriktirilmiştir. Ayrıca belgede, Surre'nin geciktirilmesinin caiz olmadığı vurgulanmakta; bundan hareketle de bir an önce gönderilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır.⁵⁷⁵ Köprülü Mehmet Paşa'nın Haremeyn'e ayırdığı tahsîsât, onun İdlib ve Cisir-i Şuğur'daki vakıflarının gelirlerinden sağlanmaktaydı.⁵⁷⁶ Cisir-i Şuğur, hacıların geçtiği, dolayısıyla surre alaylarının uğrak yeri olması hasebiyle, Köprülü'nün Haremeyn'e gönderdiği meblağ buradan Surre Eminine teslim edilebilmekteydi.⁵⁷⁷

Nitekim Evâil-i Ramazan 1177/Mart 1764 tarihli bir belgeye göre İdlib ve Şuğur mallarından, Haremeyn'e on iki bin (12.000) kuruş gönderilmektedir. Bunların Mekke ve Medine fukarâsına gönderilmesinin her sene elzem olduğu belgede görülmektedir. Burada da bir gecikme söz konusu olduğundan meblağın surreden sakabaşılara teslim edilmesi istenmektedir.⁵⁷⁸ 1800'lü yıllarda İdlib ve Cisir-i Şuğur'dan yirmi yedi kese (280.000) akça gönderilmektedir.⁵⁷⁹

Söz konusu Surre'nin başına emin ve güvenilir insanlar “nâzır” tayin edilmekteydi. Nitekim nâzır eş-Şeyh Ahmed Muzaffer ibn-i Dervîş Osman, Evâhir-i Zilhicce 1171/25 Ağustos-4 Eylül 1758 tarihinde hac kafilesiyle yolculuk yaparken

⁵⁷¹ KK, V, 3/2446, 46b.

⁵⁷² Behcetî, vr. 2b.

⁵⁷³ KK, V, 4/2447, vr. 60b-61a.

⁵⁷⁴ BOA, EV. d. 1281, 1292, 17513, 18947, 19295.

⁵⁷⁵ BOA, A. MKT. NZD. 336.46.

⁵⁷⁶ Bir kaç örnek belge: BOA, EV. d. 1281, 1291, 19295.

⁵⁷⁷ **Surre-i Hümayûn**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, ss. 17-21.

⁵⁷⁸ BOA, C. EV. 2019.

⁵⁷⁹ BOA, C. EV. 3829.

kaybolması üzerine, Medine Kâdısının arzıyla onun kardeşlerinden Mehmet Medenî emin ve güvenilir olmadığından, diğer kardeşi iffetli ve mütedeyyin Mehmet Mekki 7 Cemâziyelâhir 1172/5 Şubat 1759'da ağabeyinin yerine vekil tayin edilmiştir.⁵⁸⁰

Köprülü Mehmet Paşa ve Fâzıl Ahmet Paşa vakıflarından Haremeyn fukarâsına 5 Muharrem 1281/10 Haziran 1864 tarihinde 1278/1861-1862 senesine mahsûben iki yüz kırk dokuz kişiye on bin altı yüz yetmiş dört (10.674) kuruş para dağıtılmıştır.⁵⁸¹ Yine aynı tarihlerde 1280/1863-1864 senesine mahsûben Fâzıl Ahmet Paşa vakfından Medine'de 2 Muharrem 1281/7 Haziran 1864 tarihinde üç yüz otuz üç kişiye toplam dört bin sekiz yüz on (4.810) kuruş verilmiştir.⁵⁸² Köprülü Mehmet Paşa ve Fâzıl Ahmet Paşa vakıflarından 18 Şaban 1281/16 Ocak 1865'de Mekke ahâlîsinden on ikisi şerif, kırk üçü seyyid olmak üzere iki yüz yetmiş dört kişiye, beş bin dört yüz doksan (5.490) kuruş dağıtılmıştır.⁵⁸³

Köprülü Mehmet Paşa ve Fâzıl Ahmet Paşa vakıflarından 1281/1864-1865 senesine mahsûben, Medine'de dört yüz kırk sekiz kişiye on bin altı yüz yetmiş dört (10.674) kuruş 13 Muharrem 1282/8 Haziran 1865 tarihinde dağıtılmıştır.⁵⁸⁴ Köprülü Mehmet Paşa ve Fâzıl Ahmet Paşa vakıflarından 1292/1875-1876 senesine mahsûben, Medine'de dört yüz kırk sekiz kişiye on bin altı yüz yetmiş dört (10.674) kuruş 13 Muharrem 1293/9 Şubat 1876'da paylaştırılmıştır.⁵⁸⁵

2.4.2. TÜRKİYE'DEKİ VAKIF ESERLER

2.4.2.1. İSTANBUL

2.4.2.1.1. Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları

Mehmet Paşa'nın İstanbul'daki eserlerini, 16 Zilkâde 1070/24 Temmuz 1660'da vukû bulan büyük yangından⁵⁸⁶ sonra, satın aldığı geniş bir arsa üzerinde

⁵⁸⁰ BOA, C. EV. 7493.

⁵⁸¹ BOA, EV. d. 17513.

⁵⁸² BOA, EV. d. 18947.

⁵⁸³ BOA, EV. d. 19295.

⁵⁸⁴ BOA, EV. d. 1281.

⁵⁸⁵ BOA, EV. d. 1292.

⁵⁸⁶ Abdi Paşa, ss. 142-143.

yaptırdığı anlaşılmaktadır. Zîrâ onun 1070/1660 tarihli vakfiyesinde bu eserlerden söz edilmezken, 1071/1661 tarihli vakfiyesinde bahsedilmektedir.⁵⁸⁷

Bu da bize Köprülü'nün yaklaşık bir sene içerisinde eserlerini tamamlayarak Evâil-i Zilhicce 1071/28 Temmuz-6 Ağustos 1661'de tarihinde vakfettiğini göstermektedir. Sadece İstanbul değil, Hekimhan ve Varad'daki eserlerini de 1070/1660 yılından sonra yaptırmıştır. Bir buçuk yıllık süreçte bu kadar eserin inşâsı maddî açıdan ciddi bir birikimi gerektirdiğinden bunların hangi bütçeyle yapıldığı akıllarda bir soru işâreti oluşturmaktadır.

Köprülü'nün 1070/1660 tarihli vakfiyesinde zikredilen, fakat 1071/1661 tarihli vakfiyesinde yer almayan on beş bin kıt'a riyâlî kuruştan bahsedilmektedir. O, söz konusu meblağı yüzde on gelir getirmek koşuluyla vakfetmişti.⁵⁸⁸ Köprülü'nün 1071/1661 tarihli vakfiyesinde yer almayan bu parayla İstanbul'da sözü edilen arsayı satın alması ve eserlerini inşâ ettirmesi muhtemeldir. Nitekim Köprülü Mehmet Paşa vakfiyelerinde, hiç bir vakıf eserinin yeri için satın alınmadan bahsedilmez; ancak buranın satın alındığı zikredilir.⁵⁸⁹

Köprülü, İstanbul Çemberlitaş'ta satın aldığı bu arsa üzerine, dâru'l-hadîs, dâru'l-kurrâ, sebil, çeşme, yüz on üç odalı bir han, kırk dört dükkân (otuz dördü han içinde), bir bakkal dükkânı ve bir boyahâne yaptırmıştır.⁵⁹⁰ Ayrıca bu eserlerde çalışacak görevlilerin günlük ne kadar ücret alacaklarını belirlemiştir. Aşağıdaki tabloda bunlar gösterilmiştir.⁵⁹¹

DÂRU'L-HADİS	Günlük (Akçe)
Muhaddis ⁵⁹² (Mehmet Efendi)	40
Müderris-Âmir ⁵⁹³ (İsa Efendi)	30
Yatılı olan her talebeye (On kişiye yedişer akça)	70

⁵⁸⁷ KK, V, 3/2446, vr. 18b,19b.

⁵⁸⁸ KK, V, 1/2444, vr. 13a-13b.

⁵⁸⁹ KK, V, 3/2446, vr. 18b.

⁵⁹⁰ KK, V, 3/2446, vr. 18b-20b.

⁵⁹¹ KK, V, 3/2446, vr. 42b-45a.

⁵⁹² Hz. Muhammed'in (sav) hadîslerini ezberleyen ve nakleden kişidir. Pakalın, c. II, s. 564.

⁵⁹³ Belirli bir eğitimden sonra icâzet ve müderreslik belgesiyle medreselerde ders veren kimselere denir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Baltacı, ss. 26-31. Buradaki şahıs aynı zamanda yönetici konumundadır.

DÂRU'L-KURRÂ	
Şeyhü'l-Kurrâ (Mehmet Efendi)	30
Tecvîd ve kırâat öğrenen on beş öğrenciye ikişer akçe	30
Kur'ân öğrenen on öğrenciye ikişer akçe	20
MEDFEN (TÜRBE)	
Türbedâr-Ferrâş(Üç kişiye dörder akçe)	12
Buhurcu ⁵⁹⁴	3
Yâsin-hân	2
Cüz-hân (Otuz kişiye ikişer akçe)	60
Ser-halka ⁵⁹⁵	3
Noktacı	3
Hâfız-ı Mesâhif-i Şerîfe	4
Şe'âl ⁵⁹⁶	4
Sarıkcı ⁵⁹⁷	2
SEBİL	
Sebilci (Bir kişiye beş akçe)	5
(Üç sebilciye dörder akçe)	12
Su yolcu (el-Hâc Abdülmümin)	3

Buradaki eserlerin tamîrât ve ihtiyaçlarına yönelik vakıf bütçesinden herhangi bir tahsîsât ayrılmadığı görülmektedir. Şimdi bu eserlerin kuruluşundan günümüze kadar geçirdikleri merhaleleri vakıf belgelerinden hareketle ele almaya çalışalım.

⁵⁹⁴ Câmî, tekke ve türbe gibi yerlerde anber vb. tütsüler yakmakla görevli kişidir. Kunter, “Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri...”, s. 113.

⁵⁹⁵ Bu tabir, herhangi bir meslek dalının ileri gelenlerine verilen bir ad olmakla beraber, burada dua ve hatim okuyan grubun başındaki şahıs için kullanılmaktadır. Pakalın, c. III, s. 186.

⁵⁹⁶ Vakıflar tarafından bakımı yapılan kamu aydınlatma araçlarının yakılmasını ve söndürülmesini sağlayan görevliye denir. Yediyıldız, “Vakıf İstılahları Lügatçesi”, ss. 57, 60.

⁵⁹⁷ Muhtelif şekillerde sarık saran sanatkar şahıslar için kullanılan bir tabirdir. Pakalın, c. III, s. 129.

2.4.2.1.1.1.Su yolları

Köprülü Mehmet Paşa, elimizdeki mevcut haritaya göre sur dışından başlayarak Edirnekapı'dan kendi medresesine kadar ulaşan su yolları yaptırmıştır.⁵⁹⁸ İstanbul'un önemli su kaynaklarından biri olan bu yollar, vakfın bütçesinden ve sudan yararlanan kişilerin katkılarıyla gerektiğinde tamir edilmiştir. Nitekim 8 Cemâziyelâhîr 1276/2 Ocak 1860 tarihli belgeye göre, bu yolların tamiri için gerekli olan meblağ, sudan faydalanan kişilere taksim edilmiştir.⁵⁹⁹ 21 Rebiülevvel 1289/29 Mayıs 1872 tarihli bir başka belgeye göre, su yollarının kırk bin kuruş (40.000) masrafla tamir edileceği anlaşılmış; bunun altı bini (6.000) sudan istifade eden konak ve hamam sahipleri tarafından karşılanmış; kalan otuz dört binlik (34.000) kısmı evkâf hazinesince temin edilmiştir.⁶⁰⁰

2.4.2.1.1.2. Vezirhan

Evliya Çelebi, Tavuk Pazarı yakınında olan bu hanın (Vezirhan), altı üstü iki yüz yirmi odalı, yeni ve sağlam olduğundan bahsederken,⁶⁰¹ XVII. yüzyıl İstanbul'u hakkında bilgi veren İnciyan, şehrin büyük hanları içinde Vezirhan'ı da zikrederek burayı Köprülü Mehmet Paşa'nın yaptırdığını ve içinde büyük bir sarnıç olduğunu belirtmektedir.⁶⁰² Ayrıca, hanın avlusuna sonradan bir mescid yaptırılmıştır.⁶⁰³

Mehmet Paşa, hanın arsasını yukarıda zikredildiği üzere parasıyla satın almıştır.⁶⁰⁴ Satış belgesinden anlaşıldığına göre, arsa sekiz bin dokuz yüz iki (8.902) zirâ'dır (6.231 m²); bunun dört yüz (400) zirâ' olan kısmı Mahmut Paşa vakfına ve sekiz bin beş yüz iki (8.502) zirâ' olan kısmı da Hadım Hasan Paşa vakfına aittir. Hasan Paşa vakfı, arsayı değerlendirmedeği ve îcâra veremediği için, vakıf yapmak

⁵⁹⁸ KK, Haritalar, 2441.

⁵⁹⁹ BOA, EV. d. 10042.

⁶⁰⁰ BOA, İ. DH. 652.45379.

⁶⁰¹ Evliya Çelebi, mahzenleri de hesaplamaya dâhil ediyor olsa gerek; sayı, vakfiyede belirtilenin neredeyse iki katına ulaşmaktadır. Bkz. Evliya Çelebi, I. Kitap, s. 134. Handaki mahzen sayısı yüz sekizdir. KK, V, 3/2446, vr. 19b-20b.

⁶⁰² İnciyan, s. 33.

⁶⁰³ BOA, C. EV. 24962.

⁶⁰⁴ Vakfiyesinde bunu açıkça ifade etmektedir. KK, V, 3/2446, vr. 18b.

şartıyla yüz elli bin akçeye (150.000) Köprülü Mehmet Paşa'ya satmıştır. Arsayı keşif için giden kişi mimârbaşı Mustafa Ağa'dır; dolayısıyla hanın mimârının da kendisi olması muhtemeldir. Binanın inşâ tarihi, tamîr kitâbesinde 1070/1659-1660 yılını göstermektedir ki bu doğru değildir. Zîrâ arsanın satışının gerçekleştiği tarih, Ğurre-i Recep 1071/2 Mart 1661'dir.⁶⁰⁵

Taş ve tuğla ile inşâ edilmiş olan Han, girişte küçük üçgen, ortada büyük geniş bir kare, arkada dar dikdörtgen biçiminde üç revaklı avlu etrafında sıralanan iki katlı dükkân ve odalardan müteşekkildir⁶⁰⁶ [R. 8, 9]. Han'ın 5 Şevvâl 1266/14 Ağustos 1850 tarihli gedik ve mutasarrıf defterine baktığımızda handa yüz on altı oda, on üç dükkân görünmektedir. Han girişinin sağında ve solundaki yerler için dükkân tabiri kullanılmış; diğerleri için oda tabiri kullanılmıştır. Bu oda ve dükkânlarda birçok farklı alanda hizmet verilmekte ve ticâret yapılmaktadır.⁶⁰⁷

Han'ın giriş kapısındaki kitâbede şu ifâdeler yer almaktadır: “1070 tarihinde *sadr-ı esbak merhûm Köprili Mehmed Paşa ihyâ-gerdesi olan bu binâ-yı cesîm 1312 senesinde zelzeleden harâbe olmuş iken 1320 tarihinde odabaşı Mustafa Efendi ma'rifetiyle tecdîden ta'mîr idilmüşdür*”. Kitâbeden de anlaşılacağı üzere han, 1312/1894-1895 depreminde zarar görmüş; ancak 1320/1902-1903 tarihinde tamîr edilebilmiştir.

Yerinde yaptığımız tespite göre, Han'ın cephelerindeki dükkânlar sağlamken, içte faaliyet gösteren ufak işletmelerin yer aldığı dükkânlar bakımsız ve harâbedir. Çalışanların verdiği bilgiye göre, şimdilerde handa yüz yirmi dükkân (odalar içinde) faaliyet göstermektedir. Hanın iç kısmında faaliyet gösteren dükkânların genelinde imâlat yapılırken, dışındaki cephelerde bulunan dükkânlarda ise daha ziyâde turistik eşya üzerine satış yapılmaktadır. Dükkânların birçoğunun mülkiyet hakkı özel şahıslara devredilmişken, bazılarının mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğüne aittir.

⁶⁰⁵ VGMA, 610.251.285.

⁶⁰⁶ Oktay Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimârisi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1986, s. 355; A. Vefa Çobanoğlu, “Vezir Hanı”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, c. VII, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfının Ortak Yayınları, İstanbul, 1994, s. 382.

⁶⁰⁷ BOA, EV. d. 14111. Vakfiyeye göre handaki oda sayısı yüz on üçtür; dükkân sayısı ise otuz dördür. KK, V, 3/2446, vr. 19b-20b.

2.4.2.1.1.3. Dâru'l-Kurrâ (Câmi)

Dâru'l-Kurrâ, Kur'ân öğretilen ve hâfız yetiştirilen medreselerin kırâat talimi yapılan bölümlerinin genel adıdır. 3 Mart 1924 Tevhîd-i Tedrisât kanunuyla birlikte bunların bazıları “Kur'ân Kursu”na dönüşerek, varlıklarını devam ettirmişlerdir.⁶⁰⁸ Buralarda, Kur'ân öğretiminin yanında “mescid” hüviyetiyle beş vakit namaz da kılınılmaktaydı. Nitekim Köprülü vakıflarının mütevellîsi Mehmet Âsım Bey'in XIX. yüzyıl başlarında buraya bir minber koymasıyla, Mescid (Dâru'l-Kurrâ) câmiye çevrilmiştir.⁶⁰⁹

Divanyolu Caddesi ile Peykhâne Sokağı'nın kesiştiği köşede yer alan Dâru'l-Kurrâ, kesme taştan yapılmıştır [R. 10, 11]. Sekizgen planlı bir kubbe ile örtülmüştür. Yapıda biri Divanyolu'na, diğeri de Dâru'l-Hadîs'in avlusuna açılan iki kapı vardır. Câmi'ye Divanyolu Caddesi'ndeki kapıdan girilmektedir. Bu kapı üzerinde 1290/1873-1874 tarihini taşıyan tek satırlık sülûs hatlı Arapça kitâbe yer almaktadır. Kitâbede "حافظوا على الصلاة والصلاة الوسطى و قوموا لله قانتين"⁶¹⁰ ayeti yazılıdır. Avluya açılan kapını üstünde ise "إنما يعمر مساجد الله من آمن بالله واليوم الآخر"⁶¹¹ ayet-i kerîmesi kayıtlıdır.

Dâru'l-Kurrâ'nın XVIII. yüzyılda yapılmış ahşaptan cumba şeklinde bir minâresi bulunmaktadır.⁶¹² Ağustos 2010 tarihinde bu cumba tamîr edilmiştir. Cemaatin yoğunluğu nedeniyle, Dâru'l-Kurrâ'nın içine sonradan üç katlı ahşaptan bir mahfil yapılmıştır. Mihrâp mermerdendir. Câmi'nin cadde tarafındaki giriş kapısında yer alan Türkçe kitâbede binanın yapılış tarihi 1659 yılını göstermektedir ki bu yanlıştır. Zîrâ söz konusu eser, bu tarihte tamamlanmış olsaydı, Köprülü'nün 1070/1660 tarihli vakfiyesinde yer alırdı. Câmi'nin içerisine sonradan yerleştirilen kitâbede ise şu ifâdeler kayıtlıdır [R. 12]:

“Bu meşrûta hâneyi elde itmek için çekdiğim

⁶⁰⁸ Nebi Bozkurt, “Dâru'l-Kurra”, **DİA**, c. VIII, İstanbul, 1993, ss. 543-45.

⁶⁰⁹ KK, V, 10/2451, vr. 4b; BOA, İ. DH. 503.3217; 574.40013.

⁶¹⁰ “Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a saygı ve bağlılık içinde namaz kılın” Bakara, 2/238.

⁶¹¹ “Muhakkak ki Allah'ın mescitlerini Allah'a ve âhiret gününe imân edenler imâr edebilir...” Tevbe, 9/18.

⁶¹² Ayvansarayî Hâfız Hüseyin, **Hadikatü'l-Cevâmi**, haz. İhsan Erzi, c. II, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1987, ss. 6-8.

*Zahmet ü zücret sebebiyle benden sonra bu hânede
Her kim iskân idübde rûhıma hatm-i şerîf
Okumazlar ise dünyada rahat yüzi
Görmesünler ve's-selâm Köprili Mehmed Paşa
İmâmı Halîl Refîk sene 1335”*

1335/1916-1917 senesinde yazıldığı anlaşılan bu kitâbenin daha önce imâm meşrûtası evin duvarında olması muhtemeldir. Oranın yıkılmasıyla kitâbe buraya taşınmış olabilir. Dâru'l-Kurrâ bugün sadece câmi olarak hizmet vermektedir.

2.4.2.1.1.4. Dâru'l-Hadîs

Hadîs tahsîli için kurulan medreselere “Dâru'l-Hadîs” denilmektedir. Osmanlı döneminde bu kurumlarda hadîs ilminin yanında, tefsir gibi diğer İslâmî ilimler de okutulmuştur.⁶¹³ Vakfiyesine göre on odalı inşâ edilmiştir. Yatılı eğitim yapılan okulda öğrenciler, odalarda kalmaktadırlar. Daha sonra “medrese” olarak isimlendirilen bu müessese, zamanla birçok defa tamîrât geçirerek günümüze kadar gelebilmiştir.

23 Muharrem 1271/16 Ekim 1854 tarihli belgeye göre câmi, medrese, kütüphâne, sebil, imâm ve müezzin hâneleri kırk bin (40.000) kuruş bedelle tamîr edilmiştir.⁶¹⁴ 4 Zilkâde 1280/11 Nisan 1864 tarihli belgeden Medrese'nin kurşunları kaldırılarak yenilendiği, oda kapılarının, pencerelerinin değiştirildiği ve badana yapıldığı anlaşılmaktadır.⁶¹⁵ 4 Muharrem 1285/27 Nisan 1868 tarihli belgede ise Medrese ve Câmi'nin dokuz bin üç yüz elli (9.350) kuruşla tamîr edildiği görülmektedir.⁶¹⁶

20 Cemâziyelevvel 1314/27 Ekim 1896 tarihli bir başka belgede, câmi ve medresenin deprem nedeniyle bazı mahallerinin zarar gördüğü, heyetçe hazırlanan keşif defterine göre, sim mecidi on dokuz kuruş hesabıyla, elli bin yedi yüz yirmi beş (50.725) kuruşla tamîr edilebileceği kaydedilmiştir.⁶¹⁷ 5 Zilhicce 1319/15 Mart 1902

⁶¹³ Bkz. Baltacı, ss. 20-21.

⁶¹⁴ BOA, İ. MVL. 319.3557.

⁶¹⁵ BOA, EV. d. 1888.

⁶¹⁶ BOA, İ. DH. 574.40013.

⁶¹⁷ BOA, İ. EV. 1314C8.

tarihli belgede ise, medresenin kurşunlarının değiştirilmesine karar verilmiş; bunun içinde on bir bin altı yüz yetmiş bir (11.671) kurşun gerektiği belirtilmiştir.⁶¹⁸

1914 yılında hâlen öğretime devam edilen Medrese'nin üçü hariçten yirmi dokuz talebesi vardır.⁶¹⁹ Medrese'nin 1915 yılında yangın felâketzedeleri tarafından işgâl edildiğini görülmektedir. Bu tarihlerden itibaren, zaman zaman tamîr görmüş, medrese hüviyetinden çıkarak depo olarak da kullanılmıştır.

Şimdiki durumuna gelince, Peykhâne Sokağı üzerinde yer alan bu yapıda, odalar “L” biçiminde sıralanmıştır [R. 13]. On odadan biri Dîvânyolu Caddesi'nin genişletilmesi sırasında yıktırılmıştır. Bu odanın yer aldığı cephede Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Ağustos 2010 tarihinde başlatılan restorasyon çalışması kısa bir süre sonra tamamlanmıştır [R. 14]. Medrese avlusunda bir kuyu ile mermer su teknesi ve tekne üzerinde üç satırlık bir kitâbe vardır. Kitâbede aşağıdaki cümle kayıtlıdır [R. 15]:

*“Sâbıkâ Silâhdâr-ı Hazret-i Şehriyâri Muhammed Emîn Ağanın rûhıçün vakf olunmuşdur.”*⁶²⁰

1987 yılında, Dâru'l-Hadîs'i kullanılır hale getirmek için revâklar câmekânla kaplanmış; arka avluda evvelce çamaşırhâne olan yere kalorifer tesîsâtı yapılmış; altı adet olan helâlardan ikisi iptâl edilerek kömürlüğe çevrilmiştir. Birisi müstahdemin banyosu ve helâsı, diğeri de mutfak bölümü olarak düzenlenmiş; kalan ikisi ise memurlara ayrılmıştır. Arka avluya bitişik odaya bir asma kat yapılarak müstahdem için ayrılmıştır. Basit bir işçiliğe sahip olan yapıda korunmaya değer orijinal bir şey bulunmamaktadır.⁶²¹ Mülkü Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait olan bu binâda, bugün Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı faaliyet göstermektedir.

⁶¹⁸ BOA, İ. EV. 1319Z21.

⁶¹⁹ Mübahat Kütükoğlu, **İstanbul Medreseleri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1978, s. 38.

⁶²⁰ Muhammed Emîn Ağa'nın Köprülü ailesinden olduğuna dâir bir işâret yoktur. Kitâbenin tarihi de olmadığından hangi dönemde yaşadığı tespit edilemedi. Çeşmeyle ilgili bir belge, arşivlerde yapılan taramalarda bulunamadı.

⁶²¹ Aydın Yüksel, “Köprülü Medresesi'nin Açılış Konuşması”, **Kubbealtı Mecmuası**, sayı: XVI, İstanbul, Ocak 1987, ss. 20-23.

2.4.2.1.1. 5. Çeşme ve Sebil

Dâru'l-Kurrâ'nın (Câmi) Peykhâne Sokağı'na bakan yüzündeki çeşme, klâsik tarzda mermerden yapılmıştır [R. 16]. Renkli taşlardan örülmüş sivri kemerinin içi ve köşelerindeki boşluklar, kabartma motifler ve rozetlerle süslüdür; teknesi sağlamdır; fakat suyu kesilmiştir. Üstünün eskiden ahşap bir saçakla örtülü olduğu demir kalıntılardan anlaşılmaktadır.⁶²² Sivri kemerinin üstünde 1072/1661 tarihli kitâbesinde “*Sâhibü'l-hayrât sadr-ı esbak merhum Köprili Mehmed Paşa*” ibâresi yazılıdır.

Mehmet Paşa Külliyesi'nin bir parçası olarak inşâ edilen Sebîl, Kumbaracılar'a göre, Divanyolu'nda Çemberlitaş Hamamı'nın karşısında Türbe'nin önünde ve sokak ortasındaydı. Burası, 1288/1871'de atlı tramvay yapıldığı sırada yıktırılmış, yola dâhil edilmiştir.⁶²³ Buna karşın, bu tarihten önce çizilmiş olduğu anlaşılan elimizdeki bir su yolu haritasına göre Sebil, Çeşme ve Türbe'nin ortasında idi. Bugünkü Peykhâne Sokağı'na bakan kısımdan Sebil'in üç kemerli ve kubbeli olduğu anlaşılmaktadır. Girişi avlu içindeydi; su dağıtımı ise Sebil'in Peykhâne Sokağı'na bakan cephesinden yapılmaktaydı.⁶²⁴

1875'li yıllarda yol yapımı sırasında, belediye tarafından yıktırıldığı anlaşılan Köprülü Medresesi'nin (o yıllarda Sıbyân Mektebi) bir kısmının ve Sebîl'in Belediyece tekrar inşâsı Şûrây-ı Devlet kararıyla istenmiştir.⁶²⁵ Yol yapılırken medresenin on odasından birisi de yarıdan kesilmiştir. Ancak Sebil, Şûrây-ı Devlet kararına rağmen yeniden yaptırılmamıştır.

⁶²² İbrahim Hilmi Tanışık, **İstanbul Çeşmeleri**, Maarif Vekâleti, Ankara 1943, s. 82; Ahmet Vefa Çobanoğlu, “Köprülü Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, c. V, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, İstanbul, 1994, s. 90.

⁶²³ İzzet Kumbaracılar, **İstanbul Sebilleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1938, s. 25.

⁶²⁴ KK, Haritalar, 1/2441.

⁶²⁵ BOA, İ. ŞD. 30.1459.

2.4.2.1.1.6. Türbe

Bugünkü Türbe’yi Köprülü Mehmet Paşa yaptırmamıştır. Zîrâ 1071/1661 tarihli vakfiyede, Türbe için tayin edilen görevliler ve ihtiyaçlar için ayrılan tahsîsâtan, Türbe’nin yapı biçimine bir parça da olsa ulaşabilmekteyiz. Buna göre, Türbe’nin şimdikinden farklı olarak üstü kapalı bir yapı olduğu anlaşılmaktadır.⁶²⁶ Buna ilâveten, 1672 yılının Mart ayında İstanbul’u ziyaret eden Galland, Köprülü Türbesi’nin dört köşeli ve kubbeli, duvar tarafının kakılmış çinilerle süslü olduğu bilgisini verir. Ona göre, Köprülü Mehmet Paşa’nın mezarı türbenin ortasındadır ve üstü beyaz bir kumaş ile örtülüdür. Mezarın baş tarafındaki şamdanda kalın bir mum durmaktadır.⁶²⁷

Köprülü’nün yaptırdığı türbe, 1755 İstanbul yangınında hasar görmüş bu sıralarda yenilenmiş olabilir. Şem‘dâni-zâde, bu tarihteki yangının Köprülü Türbesi’ne kadar ulaştığını belirtmektedir.⁶²⁸ Köprülü Külliyesi hakkında yaşadığı devir itibarıyla önemli bilgiler aktaranlardan biri “Hadîkatü’l-Cevâmi” adlı eserin müellifi Ayvansaraylı Hüseyin Efendi’dir (v.1786). Ayvansarayî’nin yaptığı tespite göre, Türbe’nin tarîhi mescid kapısında yazılıdır:

Didi tahsin ile gördükde Nisâri tarih

Türbe-i bî-bedel ve cây-ı Mehmed Paşa

*1072/1661*⁶²⁹

Köprülü Mehmet Paşa’nın vefâtına ait türbesinde düşürülen tarih ise şu şekildedir:

Devlet-i hân-ı Mehmedde Mehmed Paşa

*Beş sene on gün üç ay oldu Vezîr-i Azam*⁶³⁰

⁶²⁶ KK, V, 3/2446, 43b-44a. Türbe’nin kubbeli olduğu su yolu haritasında açıkça görülmektedir. KK, Haritalar, 1/2441.

⁶²⁷ Galland, c. I, ss. 77-78.

⁶²⁸ Şem‘dâni-zâde, c. I, s. 181.

⁶²⁹ Evliya Çelebi’nin eserinde de bu beyit kayıtlıdır. “Mehmed”i Orhan Şaik Gökyay, “Muhammed” şeklinde okumuştur. Bkz. I. Kitap, s. 150.

⁶³⁰ Bu bilgi yanlıştır. Çünkü yukarıda hayatında ele alındığı üzere, Köprülü, beş sene bir ay on beş gün sadrazamlık yapmıştır. Bkz. Köprülü Mehmet Paşa’nın Siyasî Hayatı ve Dönemi.

Ahdiyâ oldu vefâtına bu mısra tarih
Köprülü mülk-i adem köprüsüne basdı kadem
Yıkdı cısr-i emelin sîl-i fena Köprülü'nün
*1072/1661*⁶³¹

Bu kitâbelerin hiçbiri günümüzde bulunmamaktadır.

1282/1865-1866 tarihli Hocapaşa yangınında Köprülü Külliyesi'nin bazı parçaları yanmıştır.⁶³² Sonradan yapıldığı anlaşılan Türbe de 1288/1871'de Divanyolu Caddesi'nin genişletilmesi sırasında, bugünkü yerine yolun kenarına taşınmıştır.⁶³³ Bu tarihten önce yukarıda da bahsedildiği üzere, Köprülü Mehmet Paşa'nın yaptırdığı su yollarını gösteren bir haritada, yeri değiştirilen Türbe'nin konumu görülebilmektedir. Buna göre, Türbe'nin bir cephesi bugünkü Peykhâne Sokağı'na, bir cephesi avluya, bir cephesi Divanyolu Caddesi'ne bakmaktadır. Diğer bir cephesi Sebil'e bitişiktir. Türbe'nin Peykhane Sokağı'na bakan kısmı dört kemerli ve kubbelidir.⁶³⁴

Şimdiki üstü açık sekizgen plânlı Türbe'de üç kişinin mezarı vardır: Ortada Mehmet Paşa'nın v.1072/1661, solda onun eşi Ayşe Hanım'ın v.1085/1674? sağda ise oğlu Fâzıl Ahmet Paşa'nın v.1087/1676 mezarları bulunmaktadır [R. 17]. Bunlardan Köprülü Mehmet Paşa'nın mezar kitâbesi Dâru'l-Hadîs'in avlusunda kırık bir şekilde durmaktadır. Kitâbede şunlar kayıtlıdır: “*Sadr-ı azam esbak merhûm ve meğfürun-leh Köprili Mehmed Paşa rûhıçün fâtiha 1072.*” Fâzıl Ahmet Paşa'nın mezar kitâbesi türbe cephesinde iki sütun arasındadır. İbâre şudur: “*Sadr-ı azam esbak Köprilizâde merhûm Fâzıl Ahmet Paşa rûhıçün fâtiha 1087*” Ayşe Hanım'ın mezar kitâbesi de türbenin bir cephesinde yine iki sütun arasındaki alınlıktadır. Kitâbedeki ifâde şöyledir: “*Köprilizâde Mustafa Paşa vâlidesi Âişe Hânım rûhıçün fâtiha 1085/1674*”⁶³⁵ Türbenin iki cephesinde “*Mekâbir-i ashâbü'l-hayrât 1087*”

⁶³¹ Hâfız Hüseyin Ayvansarayî, **Hadîkatü'l-Cevâmi**, c. II, s. 6; Ayvansarayî, kitâbedeki tarihi Abdi Paşa'nın düştüğünü belirtmektedir. Bkz. a. mlf., *Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Ricâl*, ss. 12-13.

⁶³² Şeşen vd., c. I, s. 3.

⁶³³ Çobanoğlu, “Köprülü Külliyesi”, s. 90.

⁶³⁴ KK, Haritalar, 1/2441. Bu bilgi, Mehmet Âsım Bey'in vakfiyesinde teyid edilmektedir. KK, V, 10/2453, vr. 4a.

⁶³⁵ Bu tarih yanlış düşülmüştür. Bkz. Birinci Bölüm, Köprülü Mehmet Paşa'nın Eşi Ayşe Hanım'ın Hayatı.

ibâresi, birinde de “⁶³⁶قال الله تعالى إن الله يغفر الذنوب جميعا إنه هو الغفور الرحيم صدق الله العظيم”⁶³⁷ ayeti yazılıdır; iki cephedeki alınlıklarda ise herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Ayrıca türbenin etrafında Köprülü’nün kızı, aile mensûbları ve vâkıf mütevellîlerine ait yirmi iki mezar kitâbesi bulunmaktadır.

Mezar kitâbelerindeki isimler vefât tarihleriyle beraber okuyabildiğimiz kadarıyla şöylece gösterilebilir:

1. Mütevellî Köprülüzâde Feyzullah Beyefendi.⁶³⁷
2. Köprülüzâde Mehmed Hamdi Bey (v.1185/1771-1772).
3. Büyük Efendi hazretlerinin berber başısı Beşir Ağa (v.1211/1796-1797).
4. Köprülüzâde Hâfız el-Hâc Ahmet Paşa merhûmun kerîmesi merhûme Kerîme Hâtun (v.1182/1768-1769).
5. Ammâr Bey (v.1172/1758-1759).
6. Merhûm Köprülüzâde Şehîd Abdullah Paşazâde İyâs Bey (v.Safer 1177/Ağustos-Eylül 1763).
7. Köprülü Mehmed Paşa vakf-ı şerîfinin kâim-i makâmı evlâd-ı vâkıfdan es-Seyyid Mehmed Râşid Bey (v.1262/1845-1846).
8. Köprülüzâde Ammâr Beyin kerîmesi Hüsna Hânım (v.1189/1775-1776).
9. el-Hâc Ahmet Paşa Hazretlerinin mahdûmı Abdalbâki Beyefendi (v.1183 /1769-1770).
10. Sadr-ı esbak Köprülü Mehmet Paşa vakf-ı şerifinin mütevellîsi evlâd-ı vâkıf-ı müşârun-ileyhden Mehmet Emîn Bey (v.1272/1855-1856).
11. Köprülüzâde Abdullah Paşa kızı Nebâne Hânım (v.1158/1745-1746).
12. Üzeyir Bey (v.1163/1749-1750).
13. Selma Hânım (v.1173/1759-1760)
14. Köprülüzâde Hacı Said Bey (v.1269/1852-1853).
15. Köprülü Mehmet Paşa sülâlesinden es-Seyyid İsmail Afîf Bey (v.20 Zilhicce 1288/31 Ocak 1872).

⁶³⁶ “Muhakkak ki Allah bütün günahları bağışlar, Şüphesiz ki O, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.” Zümer, 39/53.

⁶³⁷ Mezar taşının alt kısmı toprak altında kaldığından vefât tarihi görülmüyor. Sicill-i Osmânî’de vefât tarihi 1208/1793-1794’tür. Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmânî**, haz. Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, c. II, İstanbul, Mayıs 1996, s. 529.

16. Kâtibzâde merhûm es-Seyyid Mehmet Şükrü Bey (v.9 Ramazan 1252/18 Aralık 1836).

17. Esmâ bint-i Abdullah Paşa Köprülüzâde (v.1123/1711-1712).

18. İsmail Fâiz Köprülü (d.1864-ö.1924) oğlu eski Hariciye Vekili Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü (d.1890-v.1966).

19. Şehîd Mustafa Paşa (v.6 Ramazan 1117/22 Aralık 1705).⁶³⁸

20. Köprülü kerîmesi merhûme Saliha Hanım.⁶³⁹

21. Merhûme Fâtıma Hanım (v.1131/1718-1719 yevm-i fevt arîfe).⁶⁴⁰

22. Mezar kitâbesi silinmiş okunmuyor.

2.4.2.1.2. Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa Vakıfları

Fâzıl Ahmet Paşa, babasının külliyesi içinde yapmayı plânladığı ancak ömrünün vefâ etmediği Kütüphâne'yi yaptırmıştır. Uzunçarşılı, Divanyolu'nda Fâzıl Ahmet Paşa'nın İpşir Mustafa Paşa'nın eşi Ayşe Sultan'dan satın aldığı bir sarayının olduğunu belirtmektedir.⁶⁴¹ Ahmet Paşa'nın Kütüphâne'yi babasının satın aldığı geniş arsa üzerine mi yoksa kendi satın almış olduğu sarayın arsasına mı yaptırdığı konusunda kesin bir bilgi mevcut değildir; söz konusu her iki yerin olması muhtemeldir. Vakfiyesine göre Kütüphâne, o zamanki Molla Fenâri Mahallesinde bir tarafı Köprülü ailesinin yaptırdığı dükkânlar, bir tarafı yol, bir tarafı imâm ve müezzinin kalması için yapılan vakıf odalar, bir tarafı da Kaya Sultan arsası olan yerde yaptırılmıştır. Binanın dört tarafı kârgîr duvarla çevrilmiştir.⁶⁴²

Fâzıl Ahmet Paşa, Kütüphâne'ye isimleri vakfiyede zikredilen yaklaşık bin beş yüz altmış cilt kitabı vakfetmiştir.⁶⁴³ Bu kitaplar ya satın alınmış ya da hattâtlara

⁶³⁸ Mezar taşının üst tarafı kırılmış. Köprülüzâde Mustafa Paşa, 1102/1691'de şehit olmuştur. Cesedi savaş meydanında aranmasına rağmen bulunamamıştır. Dolayısıyla bu mezarın hangi Mustafa Paşa'ya ait olduğu bilinmemektedir. Bkz. Birinci Bölüm, Köprülüzâde Mustafa Paşa'nın Siyasî Hayatı ve Dönemi.

⁶³⁹ Vefât tarihi düşülmemiş; sadece "*rûhına fatiha*" denilmekle yetinilmiştir.

⁶⁴⁰ Kitâbenin başlangıcı, mezar taşı kırık olduğundan okunamamaktadır. Bu, Köprülü Mehmet Paşa'nın kızı Fatıma Hanım'ın mezarı olabileceği gibi; aileden bir başkasının kabri de olabilir.

⁶⁴¹ Uzunçarşılı, c. III, s. 128.

⁶⁴² KK, V, 4/2447, vr. 20a.

⁶⁴³ KK, V, 4/2447, vr. 19b-52a.

yazdırılmıştır.⁶⁴⁴ Buna ilâveten, Fâzıl Ahmet Paşa'nın mühürdârı Hasan Ağa'nın kendisine hibe ettiği kitaplar da bu kütüphânededir.⁶⁴⁵

1672 yılında Kütüphâne'yi bizzat gören Galland, burada, çoğunluğu Arapça olmak üzere nadirlikleriyle dikkate değer eserlerden müteşekkil zengin bir kitap koleksiyonunun var olduğunu; Macaristan'dan Köprülüler tarafından getirilmiş Avrupaî ve özellikle de Latince eserlerin muhafaza edildiğini günlüklerinde kaydetmektedir.⁶⁴⁶ Bunlardan başka, Köprülü Mehmet Paşa'nın vakıf mührünü taşıyan Kur'ân-ı Kerimler de Kütüphâne'dedir.⁶⁴⁷

Şartları gereği Osmanlı'da ilk halk kütüphânesi olma özelliği taşıyan Kütüphâne tarih içerisinde birçok defa tamîrât geçirmiştir [R. 18, 19]. 4 Şevvâl 1313/19 Mart 1896 tarihli belgeye göre, deprem nedeniyle bazı yerleri yıkılan Kütüphâne'nin mecidî on dokuz kuruş hesabıyla sekiz bin dokuz yüz on yedi (8.917) kuruşla tamîrinin yapılması istenmektedir.⁶⁴⁸ 14 Şevval 1332/5 Eylül 1914 tarihli başka bir belgeye göre, burası kapsamlı bir tamîrden geçirilmiştir.⁶⁴⁹

Kütüphâne'nin içindeki “Maşallah” süslemelerinden birinin altında yazılı 1181/1767-1768 tarihi, diğer birinin altında kayıtlı 1289/1872-1873 ve 1327/1909-1910 tarihleri tamîr yıllarını göstermektedir. Cumhuriyet döneminde ise Kütüphâne, Bakanlar Kurulu kararıyla 1958'de tamîr edilmiştir.⁶⁵⁰ Son ziyaretimizde (Ağustos 2010), yetkililer, kısa bir süre sonra buranın Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kapsamlı bir restorasyon faaliyetinden geçirileceğini ve yazmaların özel bir yöntemle koruma altına alınacağını ifâde etmişlerdi. Ne var ki Mart 2012'de Kütüphâne'yi ziyaretimizde henüz sözü edilen restorasyona başlanmadığını gördük.

XIX. yüzyıl sonlarından itibaren Milli Eğitim Bakanlığına bağlı faaliyetlerini yürüten Kütüphâne,⁶⁵¹ 23.1.1973 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğünün

⁶⁴⁴ Defterdâr, ss. 76–77.

⁶⁴⁵ Galland, c. I, ss. 196-197, s. 197'deki 179 numaralı dipnot.

⁶⁴⁶ Galland, c. I, s. 77'de 72 numaralı dipnot.

⁶⁴⁷ İsmail Erünsal, **Türk Kütüphaneleri Tarihi**, c.II, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara, 1991. s. 6. Görebildiğimiz kadarıyla Kur'ân-ı Kerimler, hat ve tezhip yönüyle oldukça değerlidirler. Kütüphâne'nin birinci kısmında bir ve dokuz arasında kayıtlıdır.

⁶⁴⁸ BOA, İ. EV. 1314L9.

⁶⁴⁹ BOA, EV. d. 37900.

⁶⁵⁰ BCA, 30.18.1.2.-150.60.15.

⁶⁵¹ BOA, İ. HUS 172.1326/Z.33. 1321/1906 tarihli bir belgeye göre, Köprülü Mehmet Paşa Medresesi'nin bitişiğinde Maarif Nezâreti bulunmaktadır. BOA, MF. MKT. 914.70.

muvâfakatıyla Kültür Müsteşarlığına devredilmiştir.⁶⁵² Şimdilerde Kültür Bakanlığına bağlı olarak araştırmacılara hizmet vermektedir.

2.4.2.1.3. Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Vakıfları

el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa'nın İstanbul'da kurduğu eserleri ve bunlar için vakf ettiği mülkleri, 21 Muharrem 1150 /21 Mayıs 1737 tarihli vakfiyesine göre şu şekildedir:⁶⁵³

1. Üsküdar civarında Kuzguncuk'ta altta bir kahve odası, yakınında dört oda ve beraberinde iki kenif, Kayıkhâne yakınında bir mutfak, Harem kapısı yakınında bir kapıcı odası, tûlen on altı arzen on bir buçuk zirâ' bahçe, yakınında bir su kapısı, abdesthâne, iki kameriye, tûlen kırk üç arzen yirmi üç zirâ' avlu, denize nâzır tûlen on yedi arzen on üç zirâ' bir büyük köşk (iki üst oda bir sofa, beş kepenk üç dolap yüklüğü olan), tûlen on bir arzen dokuz zirâ' bir küçük köşk, altında bir oda ve tûlen yirmi iki arzen on dört büyük bir divanhâne, bir kenif ve içeride iki üst oda ve kiler, üç dolap ve bir yüklüğü olan süslü nakışlı mabeyn odası ve yakınında iki kenif, bir büyük divanhâne, süslü odadan hareme girişte bir büyük oda, bir büyük divanhâne, bir hazine odası, bir kenif, bir kahve odası ve beraberinde bir oda, çinili fıskiye bir oda, bir küçük oda ve büyük havuzlu bir bahçe, içeride iki dışarıda bir kurunlu hamam (camekân, kenif ve külhan odası mevcut), bir küçük oda ve bir kenif, altmış beş ocak gül fidanını kapsayan bir bahçe, bir büyük oda, bir kenif, tatlı suyu içinde akan bir mutfak, iki oda, üç kenif, gasilhâne ve bir baklava fırını, tüm bunları içinde barındıran bir yalı,

2. İki kayıkhâne, bir kayık limanı,

3. İki havuzu, iki su hazinesi, iki kuyu ve meyveli ağaçları olan büyük bir bahçeyi kapsayan, sınırları belli "Nakkaş Paşa Yalısı" denilen bir sahilhâne,

4. Fındıklı kasabasında Kazgâni Mahallesi'nde Câmî-i Şerif karşısında bir çeşme.

Evail-i Safer 1172/Ekim 1758 tarihli bir başka vakfiyeye göre, Hâfız Ahmet Paşa kendisine ait mushafları, kitapları, Şeyh, Dede, Hâfız Osman ve Hablî Hüseyin

⁶⁵² BCA, 30.18.1.2.-293.2.12.

⁶⁵³ KK, V, 6/2449, vr. 4a-8b.

Efendi murakka‘alarını,⁶⁵⁴ Dede ve Hâfız Osman hurufâtını (harfler) Divanyolu’ndaki Kütüphâne’ye vakfetmiştir. Bunlar arasında tıp, tarih, fıkıh, hadîs, kelam ve daha birçok alanla ilgili yaklaşık dört yüz altmış üç cilt kitap bulunmaktadır. Kitaplar içerisinde Köprülü ailesinden Esad Paşa’nın “Ferâidü’l-Hasene”, Numan Paşa’nın “Risâletü’l-Adl fî Beyâni Hâli’l-Hızır”⁶⁵⁵ ve “Muhtasaru Risâleti el-Tüsteri” Abdullah Paşa’nın “Divan” ve “Fetevâ-yı Türkiyye” adlı eserleri mevcuttur. Ayrıca Köprülü ailesi hakkında bilgi veren, özellikle de Hâfız Ahmet Paşa dönemi için birinci el kaynak hüviyetinde olan “Târîh-i Hânedân-ı Köprili el-müsemma bi-Silsileti’l-Âsafîyye” adlı eser de vakfedilen kitaplar içerisinde yer almaktadır.⁶⁵⁶

Söz konusu eserlerin şimdi durumunu ele alacak olursak, Taksim’de Hâfız Ahmet Paşa’nın yaptırmış olduğu çeşme, Kazancı Yokuşu’nda Kazancı Ali Ağa Câmii’nin karşısındadır [R. 20]. Kitâbesine göre 1145/1732-1733 yılında yapılan çeşme kesme taştandır ve su haznesi vardır. Çeşme kitâbesi aşağıdaki şekildedir [R. 21]:

Birinci Pafta:

Bismillâhirrahmanirrahîm

1. *Mâder-i Sultan Mahmûd hayr-i hibrü’n-nisâ*
2. *Tâc-ı ‘ismet zerretü’l- ‘iffet selâtîn-i ‘afâf*
3. *Bu keremden hissedâr a ‘lâ vü ednâ mû-be-mû*
4. *Oldı müsteğrak her ihsânına halk bî-hilâf*
5. *Her ricâl-i devlete bir çeşme ihsân eyleyüb*
6. *Eyledi Ahmed Paşayı da bu hayra muzâf*
7. *Pâdişâh-ı rub ‘-ı meskûnın nişân-ı ‘adline*
8. *Oldı tevkî ‘-i zemân ‘adli virdi inkişâf*
9. *Hân bin hân-ı ‘âl-i Osmân mâlik-i rû-yi zemîn*
10. *A ‘zam-ı hâkân şehinşâh-ı cihân sâhib-seyâf*
11. *Vâlîde-i Sultân ber-hayra muvaffak oldı kim*
12. *Devlet-i evvelde mesbûk olmadı bî-ihtilâf*

⁶⁵⁴ Hattâtların parça parça yazdıkları “meşk”lerin toplanmış haline denir. Pakalın, c. II, s. 582.

⁶⁵⁵ Veliyüddîn Efendi adında birisi buna şerh yazmıştır. Bu da Hâfız Ahmet Paşa’nın vakfettiği kitaplar içerisinde yer almaktadır. VGMA, 76.42.3.

⁶⁵⁶ VGMA, 76.42.3.

İkinci Pafta:

Lâilâhe illâllah Muhammedü'r-Resûlullâh

1. *Cûş idüb deryâ-yı hayrı teşnegân-ı âlemi*
 2. *Eyledi seyr-i âb u reyyâna çün bakdur iktifâf*
 3. *Kabataş Tophâne Kasımpaşa ma 'mûr oldılar*
 4. *Böyle hayrât-ı 'azîmü'ş-şânla kıl i 'tirâf*
 5. *Öyle Ahmed Paşa kim hânedân-ı devletin*
 6. *Bendesidür ol vezîr ibn-i vezîr ehl-i mesâf*
 7. *Hazreti Sultân Mahmûd ibn-i Sultân Mustafa*
 8. *Halledallahu 'ömrahu sultâna bi'l-iktinâf*
 9. *Çâker-i ednâsıdur Keyhusrev u Dârâ vü Cem*
 10. *Âsitân-ı devletidür cümleye câ-yı metâf*
 11. *Dergehinde kıl kabûl hayr-ı celîlü'ş-şânını*
 12. *-Neccinâ yevme'l-kıyâm yâ rabbenâ mimmâ nehâf*
 13. *Behcetî 'atşâna târîh-i hitâmın söyledüm*
 14. *Çeşme-i Ahmed Paşa oldı cârî âb-ı sâf*
- sene 1145*

Hâfız Ahmet Paşa'nın Kuzguncuk'taki yalısı ise, 10.09.2006 yılında çıkan bir yangınla üç buçuk saat içerisinde tamamen yanmıştır. Yapı ahşap olması nedeniyle, yangın ekiplerinin müdahalesi binayı kurtaramamıştır.⁶⁵⁷

2.4.2.1.4. Mehmet Âsım Bey Vakıfları

Köprülü sülâlesinden Abdulhamit Bey'in oğlu müderris Mehmet Âsım Bey, Köprülü Kütüphânesi'nde bulunan kitapları, öğrenciler için yeterli görmediğinden hem fennî hem de naklî ilimlerle ilgili üç yüz elli cilt kitabı Köprülü Kütüphânesi'ne vakfetmiştir. Bu sırada Köprülü ailesi vakıflarının mütevellîsi olan Mehmet Âsım

⁶⁵⁷ “Kül olan yalı ‘İstiklâl Savaşı Gazisi’ çıktı.”, <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/09/11/gun106.html> (31.07.2011).

Bey, 19 Ramazan 1228/15 Eylül 1813 tarihli vakfiyesinde söz konusu kitapları, vakıf parasıyla değil, kendi mülküyle satın aldığını özellikle belirtmektedir.⁶⁵⁸

Buna ilâveten Mehmet Âsım Bey, beş bin kuruş fındık rub'iyyesinden⁶⁵⁹ “istiğlâl” ve “istirbâh” sistemiyle elde edilen geliri,⁶⁶⁰ Köprülü Mehmet Paşa Türbesi'nin bitişiğindeki Mescid (Dâru'l-Kurrâ) görevlilerinin ücretlerini karşılamak gayesiyle vakfetmiştir.⁶⁶¹ Ayrıca o, Edirnekapı dışında Otakçılar Köyü'nde Mustafa Paşa Tekkesi yakınında, şeyhim dediği Nakşibendî Şeyhi Ahmet Hüdaverdi için bir türbe yaptırmıştır.⁶⁶² Vakfiyesine göre görevlilere verilen ücretler şu şekildedir:⁶⁶³

Köprülü Mehmet Paşa Câmii (Dâru'l-Kurrâ)	Yevmî (Akçe)
İmâm-Hatîb Seyyid Hâfız İshak Ahmet Efendi	25
Devir-hân Seyyid Hâfız İshak Ahmet Efendi	5
Mülk-hân ⁶⁶⁴ Seyyid Hâfız İshak Ahmet Efendi	6
Müezzin-i Cuma	4
Devir-hân (Müezzin-i Cuma)	5
Ferrâş-ı Cuma (Müezzin-i Cuma)	3
Müezzin-i Salâ	4
Devir-hân (Müezzin-i Salâ)	5
Na't-hân ⁶⁶⁵ (Müezzin-i Salâ)	3
Vâiz	12
Mücellid ⁶⁶⁶	2
Mütevellî (Kendisi)	2
Nakşibendî şeyhine duası karşılığı	88 (haftalık)

⁶⁵⁸ KK, V, 10/2451, vr. 3b. Vakfedilen söz konusu kitaplar, aynı vakfiyenin vr. 9b-16a arasında yer almaktadırlar.

⁶⁵⁹ III. Ahmet zamanında (1703-1730) 23 ayar ve 3.4575 gram ağırlığında kesilen altın paraya “fındık altını” denilmektedir. 1202/1788 yılında bir fındık altını, beş kuruşa bedeldi. Fındık rub'iyye ise bu altının dörtte biri için kullanılmaktadır. Pakalın, c. I, s. 626; Sertoğlu, s. 113.

⁶⁶⁰ Osmanlı'da vakıf paraların işletilme usûllerinden biri de “istiğlâl” ve “istirbah”tır. Bu sistemle para, kâr getirmek amacıyla şahıslara verilir. Bu şekilde yapılan işleme de “muamele-i şer'iyeye” denilir. Bkz. Akgündüz, ss. 224-233.

⁶⁶¹ KK, V, 10/2451, vr. 4b-6a.

⁶⁶² KK, V, 10/2451, vr. 6b.

⁶⁶³ KK, V, 10/2451, vr. 4b-6b.

⁶⁶⁴ Mülk sûresini okuyan kişiye denir.

⁶⁶⁵ Hz. Muhammed'i (sav) övmek amacıyla yazılan şiirlere “na't”; bunları okuyan kişilere de “na't-hân” denir. Pakalın, c. II, s. 664.

⁶⁶⁶ Kitapları ciltleme işiyle meşgul olan, ciltleri tamir eden görevli. Kunter, “Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri”, s. 116.

Ayrıca vakıf bütçesinden her sene mevlid töreni için altmış kuruş, muhasebe harcı için de altı kuruş verilmesi ve Şeyh Ahmet Hüdaverdi türbesine her gün on iki akçelik zeytinyağı alınması vakfiyede şart koşulmaktadır.⁶⁶⁷

Köprülü ailesi vakıflarında, sadece Mehmet Âsım Bey'in mevlid törenlerini vakıf bütçesiyle desteklediği görülmektedir. Vâkıf, her sene Rebiülevvel ayına girişte uygun görülen bir yerde, Hz. Muhammed (sav) adına mevlid töreninin ifâsını istemektedir. Törende, önce mevlid, ardından dua, daha sonra da Kur'ân-ı Kerim'den sûreler tilâvet edilmekte; töreni icrâ eden kişilere ud (tütsü) ve gül suyu dağıtımının yanı sıra yıllık altmış kuruş verilmektedir.⁶⁶⁸

Mehmet Âsım Bey'in şeyhi Ahmet Hüdâverdi için yaptırdığı türbenin şimdilerde Eyüp'e bağlı Otakçılar semtinde, Mustafa Paşa⁶⁶⁹ Câmii'nin güney cephesinde, mihrâp hizasındadır. Şunu belirtmek gerekir ki vakfiyesinde bahsedildiği şekilde⁶⁷⁰ Türbe'nin üstü tel ile örtülü, etrafı demir parmaklıklarla çevrili değildir; aksine üstü ve etrafı açıktır. Şeyh Ahmet Hüdâverdi'nin mezarının yanında beş mezar daha vardır. Onun mezar kitâbesinde şunlar kayıtlıdır [R. 22]:

“Hüve'l-Bâkî, sâdât-ı tarîkiyye-i aliyye-i Nakşibendiyyeden kutbü'l-ârifîn, gavsü'l-vâsılîn, merhûm ve meğfûrun-leh, hâdimü'l-fükarâ Hüdâvirdi Hâce Ahmed Efendi rûhiçün rızâen lillâhi'l-fâtîha sene 4 M. 1225⁶⁷¹”

Yerinde yaptığımız tespitlere göre, Mustafa Paşa, burada bir câmi ve yanında bir tekke yaptırmıştır. Şeyh Ahmet Hüdâverdi de Nakşibendîlere ait olan bu tekkede şeyhlik yapmıştır. Câmî ve tekke virâne iken, 1997 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından restore edilmiş; 1998 yılında hizmete açılmışlardır. Tekke'de şimdilerde Suffa Vakfı faaliyet göstermektedir.

⁶⁶⁷ KK, V, 10/2453, vr. 5a, 6b, 7a.

⁶⁶⁸ KK, V, 10/2453, vr. 5a.

⁶⁶⁹ Mustafa Paşa, “Köse” lakabıyla da bilinmektedir. I. Mahmut döneminde 18 Şaban 1165/1 Temmuz 1752'de sadrazam oldu. Bu görevinden azledildikten sonra 1 Recep 1169/1 Nisan 1756'da ikinci defa aynı görevi ifâ etti. Daha sonra Rodos'a sürüldü. III. Mustafa döneminde 24 Rebiülâhîr 1177/1 Kasım 1763'te yeniden sadrazamlık makamına getirildi ise de Şevval 1178/Mart 1765'te azledildi ve Midilli'ye sürülerek burada katledildi (Zilkade 1178/Mayıs 1765). Mücteba İlgürel, “Köse Mustafa Paşa”, *DİA*, c. XXXI, İstanbul, 2006, ss. 345-346.

⁶⁷⁰ KK, V, 10/2453, vr. 6b.

⁶⁷¹ 4 Muharrem 1225/9 Şubat 1810.

2.4.2.2. İZMİR

2.4.2.2.1. Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa Vakıfları

Fâzıl Ahmet Paşa, İzmir'deki vakıf eserlerini inşâya başlamış, ancak bunlardan bazılarını tamamlarken bazılarını tamamlamaya ömrü vefâ etmediğinden kardeşi Fâzıl Mustafa Paşa, yarım kalan eserleri tamamlayarak onun adına vakfetmiştir.⁶⁷² Vakfedilen müesseseler ve mülkler şunlardır:⁶⁷³

1. Yüz dört odalı iki katlı bir büyük han, buna bitişik otuz beş odalı küçük bir han,
2. Büyük Han'a bitişik yirmi dört dükkân, üstleri odalı kırk dört dükkânlı bir bedesten, bedestene bitişik yirmi dört dükkân,
3. Bedesten'e bitişik yeni yapılan bir gümrükhâne; satın alınan bir başka gümrükhâne, bir şerbetçi ve börekçi dükkânı, bir şem'hâne (mumhâne), dört ev,
4. İzmir'in muhtelif mahallelerinde müstakil veya duvarlarda elli bir çeşme.

Fâzıl Ahmet Paşa, yaptırdığı bu eserlerle İzmir'in şehirleşmesine ve ticâret merkezi haline gelmesine çok önemli katkılarda bulunmuştur. İzmir'in büyük bir kısmına yaydığı su şebekesi onun şehre ne kadar önem verdiğinin bir göstergesidir.

Buradaki vakıf eserlerde görev alacakların ücretleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.⁶⁷⁴

Vakıf eserlerinin tümüne	Aylık (Esedî Kuruş)
Kâim-i Makâm-ı Mütevellî	7,5
Kâtib	2,5
Câbi ve Mutemed	5
Su yolcu	10
Meremmetçi	2,5
HAN	

⁶⁷² İzmir vakıflarını Mustafa Paşa tamamlamasına rağmen, belgelerde daha çok Fâzıl Ahmet Paşa'nın ismi geçerken zaman zaman Fâzıl Mustafa Paşa'nın da ismi de geçmektedir. BOA, C. EV. 14134.

⁶⁷³ KK, V, 4/2447, vr. 16a-20a.

⁶⁷⁴ KK, V, 4/2447, vr. 60a-b.

Mûkid-i Kanâdîl	2
Pâsbân	2
Zebîl-keş	2
Kennâs	2
BEDESTEN	
Pâsbân ve Bevvâb	2
Mûkid-i Kanâdîl	2

Bu vakıf eserler, yapıldığı tarihten günümüze kadar, elimizdeki mevcut belgelere göre birçok defa tamîrât geçirmiştir. Bunlardan birkaçına aşağıda değindikten sonra eserlerin bugünkü konumlarını değerlendireceğiz.

2.4.2.2.1.1. Câmî

Vakfiyesinde yer almamakla birlikte belgelerden Fâzıl Ahmet Paşa vakfına ait İzmir’de bir câminin var olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁷⁵ Buna “Balıkpazarı Câmîi” de denilmektedir. Söz konusu eser, daha sonraları vakfın artan gelirlerinden Mustafa Paşa’nın vakfiyesini düzenlediği 1089/1678 tarihinden sonra inşâ edilmiş olabilir. 26 Zilkâde 1296/11 Kasım 1879 tarihli belgeye göre, Câmî’nin büyük çoğunluğunun yıkılması sebebiyle altmış beş bin (65.000) kuruş bedelle yeniden yapılması istenmektedir.⁶⁷⁶ Ğurre-i Muharrem 1297/15 Aralık 1879 tarihli bir başka belgeye göre, söz konusu tamîrâtın yapılması konusunda acele edilmesi gerektiği şu şekilde belirtilmektedir: “*Balıkpazarı civârında Fâzıl Ahmet Paşa Câmîsinden başka câmî bulunmaması nedeniyle halk namazını edâda zorluk çekmektedir. Dolayısıyla Câmî sür’aten yapılmalıdır.*”⁶⁷⁷

Bu çerçevede 22 Teşrin-i Sânî 1299/4 Aralık 1883 tarihli bir belgede Câmî’nin tamîri için yapılan keşifde bedel önce “metal akçe” üzerinden hesaplanmış; ancak metal akçenin değerinin düşmesiyle yeni bir keşfin yapılması istenmiş;

⁶⁷⁵ 1215/1803 tarihli bir belgede, Fâzıl Ahmet Paşa’nın bir câmîsi daha olduğundan bahsedilmektedir. BOA, C. ML. 7906. Burası başlangıçta mesciddir; daha sonra câmîye dönüştürülmüştür. BOA, C. EV. 9617.

⁶⁷⁶ BOA, ŞD. ML. 100.6; BOA, İ. ŞD. 49.2723.

⁶⁷⁷ BOA, A. DVN. 114.13.

böylece Câmî ve minaresinin mecidî on dokuz kuruş hesabıyla elli yedi bin yüz yetmiş iki (57.172) kuruş sekiz (8) para⁶⁷⁸ ile mükemmelen tamîr edilebileceği kaydedilmiştir.⁶⁷⁹

2.4.2.2.1.2. Gümrük, Büyük ve Küçük Han, Bedesten ve Evler

1678 yılında İzmir’i ziyaret eden Galland, eserinde, Fâzıl Ahmet Paşa’nın eserleri hakkında detaylı bilgi vermektedir: O, hanların ve bedestenin Ahmet Paşa’nın kardeşi tarafından tamamlandığını belirtmektedir. Büyük Han’ın oda kira ücretleri düşük olduğundan, Rumlar, aileleriyle handa kiracı olarak kalmaktadırlar. Her odada bir ocak ve herkesin ortak kullanımına açık bir fırın bulunmaktadır. Küçük Handa ise daha çok Ermeni tüccârlar kalmaktadır. Gümrük binası, ahşaptandır ve kazıklar üzerine oturtulmuştur; Gümrük Emîni burada ikâmet etmektedir. Bedestenin duvarları moloz taşlardan yapılmıştır; buradaki dükkânların hepsinin kurşunla kaplı kubbeleri vardır.⁶⁸⁰

Han odaları, icâre-i vâhide⁶⁸¹ ile kiraya verilerek, vakfa gelir sağlanmaktadır. Belgelerde bunların ne kadar bedelle kimlere verildiğine dâir açık kayıtlar vardır.⁶⁸² 25 Ramazan 1213/2 Mart 1799 belgeye göre han odalarının icâre-i vahide ile kiraya verilirken ecr-i misile riâyet edilmesi gerektiği belirtilmektedir.⁶⁸³ Vakfa ait olan Yahudihâneleri aynı şekilde icâr ile zimmîlere verilmiştir.⁶⁸⁴

⁶⁷⁸ XVII. yüzyıl sonlarında yapılan bir düzenlemeyle, para, akçenin yerine Osmanlı para birimi haline geldi. 1 para=3 akçe, 1 kuruş=40 para’dır. Bkz. Ali Akyıldız, “Para”, **DİA**, c. XXXIV, İstanbul, 2007, s. 164.

⁶⁷⁹ BOA, İ. ŞD. 66.387.

⁶⁸⁰ Han, bedesten ve gümrük gelirlerinin Haremeyn’e bağışlanmasına Fâzıl Ahmet Paşa’nın mirasçıları tarafından karar verildi. Bkz. Antoine Galland, **İzmir Gezisi (1678)**, Notlarla Metni Açıklayan Frederic Bauden, çev. Erol Üyepazarcı, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, Ekim 2003, ss. 50-51 ve s. 51’de 183 numaralı dipnot.

⁶⁸¹ Vakıf akarlarının (gelir getirici mülkler) kısa süreli, bir defaya mahsus kiraya verilmesi işlemine denir. Daha fazla bilgi için bkz. Ahmet Akgündüz, “İcâre-i Vâhide”, **DİA**, c. XXI, İstanbul, 2000, ss. 388-389.

⁶⁸² BOA, C. İKT. 922; BOA, A. MKT. NZD. 189.89.

⁶⁸³ BOA, C. EV. 7790.

⁶⁸⁴ BOA, C. EV. 7436.

17 Zilkâde 1272/20 Temmuz 1856 tarihli bir başka belgeye göre Büyük ve Küçük Han'da, on dört hamal ve bir hamalbaşı çalışmaktadır. Söz konusu belgede hamalbaşların oda sahiplerinin güvendiği kişilerden seçildiği görülmektedir.⁶⁸⁵

Tarihsiz bir belgeye göre, İzmir'de bulunan gümrüğün tamîr edilmesi gerekmektedir. Ancak işçi ücretleri ve gerekli malzemelerin temininde sıkıntı çekilmesi nedeniyle mütevellî Numan Bey, pâdişâhtan yardım istemektedir.⁶⁸⁶ 6 Muharrem 1277/25 Temmuz 1860 tarihli belgede Büyük ve Küçük Han'ın on üç bin beş yüz (13.500) kuruş bedelle tamîr edilmesi gerektiği belirtilmektedir.⁶⁸⁷

2.4.2.2.1.3. Su yolları ve Çeşmeler

Fâzıl Ahmet Paşa'nın yaptırdığı su yolları, XX. yüzyılın başlarına kadar İzmir için hayatîyetini sürdürmüştür.⁶⁸⁸ Sular, şebekelerle sekiz farklı mahalleye dağıtılmıştır. Suların genellikle şahıslara ait evlerin duvarlarındaki çeşmelerde, bağımsız çeşmelerde ya da hâne içindeki çeşmelerde akıtıldığı gözlenmektedir. Su dağıtımında halkın istifâdesine açık yerlere ya da yakınlarına çeşme yapılmasına da hâssaten dikkat edilmiştir. Çeşme yapımında müslim ve gayr-i müslim ayırımına gidilmediği açık bir şekilde görülmektedir. Bağımsız veya duvar çeşmesi şeklinde toplam elli bir çeşme yapılmıştır.⁶⁸⁹

Arşiv belgelerin de söz konusu sularla ilgili birçok kayıt bulunmaktadır. Nitekim 24 Şaban 1126/4 Eylül 1714 tarihli belgede, İzmir'de birçok kişinin evine suyu Fâzıl Ahmet Paşa sularından temin ettiği kaydedilmiştir. Ancak, su alanların isimlerinde bir karışıklık var olduğu gerekçesiyle, İzmir Kâdısına yazılan hükümde bunun tespit edilmesi ve karışıklığa izin verilmemesi istenmiştir.⁶⁹⁰ 12 Zilkâde 1264/10 Ekim 1848 tarihli bir belgeye göre, Fâzıl Ahmet Paşa'nın câmi, çeşme vesâir hayrâtına giden su yollarının bazı mahalleri harap olmuş, dolayısıyla çeşmelerden su akamaz hale gelmiştir; yirmi altı bin altı yüz elli sekiz (26.658) kuruş

⁶⁸⁵ BOA, A. MKT. NZD. 189.89; BOA, A. MKT. MVL. 85.73.

⁶⁸⁶ BOA, C. EV. 31219.

⁶⁸⁷ BOA, İ. MVL. 434.19155.

⁶⁸⁸ Su yollarının büyüklüğü nedeniyle beş su yolcu görev yapmaktadır. BOA, EV. d. 16219.

⁶⁸⁹ KK, V, 4/2447, vr. 17a-19b.

⁶⁹⁰ BOA, C. BLD. 2588.

masrafla yapılması öngörülen tamîrâtın mahlûlât muaccelelerinden⁶⁹¹ yapılması kararlaştırılmıştır.⁶⁹²

2 Rebiülevvel 1277/18 Eylül 1860 tarihli bir başka belgeye göre, altmış altı bin yedi yüz yirmi yedi (66.727) kuruşla tamîr edilecek su yollarının, otuz üç bin dokuz yüz yetmiş yedi (33.977) kuruşun vakıftan; kışlaya su verilmesi nedeniyle altı bin yüz (6.100) kuruşun maliye hazinesinden, yirmi altı bin altı yüz elli (26.650) kuruşun da sudan istifâde eden kişilerden, kilise ve “İspetalya” denilen Rum hastanesinden alınması gerektiği Meclis-i Vâlâ tarafından kararlaştırılmıştır.⁶⁹³

24 Şevvâl 1282/12 Mart 1866 tarihli bir belgede, su yollarının tekrar tamîre muhtaç hale geldiği, bunun da bedelinin on dokuz bin beş yüz (19.500) kuruş olduğu görülmektedir.⁶⁹⁴ Yine 2 Zilkâde 1290/22 Aralık 1873 tarihli bir başka belgeye göre su yollarının on yedi bin yüz (17.100) kuruş bedelle mahallî vakıf gelirleriyle tamirinin yapılması istenmektedir.⁶⁹⁵

13 Şaban 1294/23 Ağustos 1877 tarihli vesîkadan Fâzıl Ahmet Paşa’nın yaptırdığı su yolları İzmir’in tamamının su ihtiyacını karşıladığı anlaşılmaktadır. Beş yüz altmış masuradan⁶⁹⁶ ibâret olan suyun dört yüz yirmi masurası han, hamam ve hânelere; yedisi hükümet, kışla-i hümayûn ve gümrük dairelerine; on yedisi mekteb ve kiliselere; altmış ikisi de vakfın câmi han ve çeşmelerine verilmektedir. Belgeye göre, suyun kaynağı şehre bir buçuk saat mesafededir. Su yolları köprüsünün ve suyun mecrâsının âcilen tamîr edilmesi gerekmektedir. Yüz yedi bin altı yüz (107.600) kuruşla yapılacak tamîrin elli dört bin (54.000) kuruş kısmı vakıf hamallarının elinde biriken akçeden, yirmi altı bin (26.000) kuruşu belediye bütçesinden, kalan yirmi yedi bin altı yüz (27.600) kuruşu da vakıf gelirlerinden karşılanacaktır. Hemen tamîr edilmediği takdirde masraflar beş yüz bine ulaşacaktır.⁶⁹⁷

⁶⁹¹ Vakfın kiracısı olan şahıslar, vârisleri olmadan vefât etmeleri durumunda, berâtları vakıf tarafından belli bir bedel karşılığında başka şahıslara verilmekte; böylece devrederken alınan peşin bedelle vakıflar, gelir elde etmektedir. Kâmûs-ı Türkî, s. 1304.

⁶⁹² BOA, İ. DH. 181.9962.

⁶⁹³ BOA, İ. DH. 462.30753.

⁶⁹⁴ BOA, İ. DH. 546.38022.

⁶⁹⁵ BOA, İ. DH. 678.47293.

⁶⁹⁶ Lülenin dörtte biri, dört çuvaldız (büyük iğne) miktarındaki su. Kâmûs-ı Türkî, s. 1357.

⁶⁹⁷ BOA, İ. ŞD. 36.1825.

12 Cemâziyelahir 1304/8 Mart 1887 tarihli deftere göre, beş yüz masurayı bulan Fâzıl Ahmet Paşa sularının İzmir’de dokuz mahalleye dağıldığı görülmektedir. Bu mahalleler şunlardır: Kasap Hızır (Gayr-i müslim mukim), Hasan Hâce (Gayr-i müslim ve müslim mukim), Hâtûniyye (Daha çok müslim mukîm), Şeyh (Müslim mukim), Ali Reis (Müslim mukim), Pazaryeri (Müslim mukim), Cedîd (Müslim mukim), Kefeli (Gayr-i müslim ve müslim mukim), Câmî-i Atık (Müslim mukim). Bu mahallelere verilen suyun yıllık icâresi toplam dört bin elli beş (4.055) kuruştur. Belgede kaydedilen çeşme sayısı, vakfiyeden farklı olarak elli altıdır.⁶⁹⁸ Vakfiyede elli bir çeşme olduğuna göre beşi, sonradan yaptırılmış olabilir.

6 Rebiülevvel 1313/27 Ağustos 1895 tarihli belgeye göre, Fâzıl Ahmet Paşa’nın yaptırmış olduğu su yolları yıllar içinde bozulmuştur. Han ve hamam ve daha birçok mahalle, suyunu buradan aldığı için tamîrâtın bir an önce yapılması gerekmektedir. Tamîr bedeli mecidî otuz üç kuruş hesabıyla yüz yirmi dört bin üç yüz kırk bir (124.341) kuruştur.⁶⁹⁹

26 Cemâziyelâhir 1315/22 Kasım 1897 tarihli bir başka vesîkada, Fâzıl Ahmet Paşa suyunun şehrin en güzel suyu olduğu belirtilerek, boşa akan Kozağaç, Sazbaşı ve Harlitoğlu (خارلتي اوغلي) sularının bu suya katılması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, su yollarının tamîri için gereken doksan yedi bin (97.000) kuruş, İzmir Belediyesi, suyu kullananlar ve evkâf dairesi arasında paylaştırılmıştır.⁷⁰⁰

Tarihsiz bir belgede, demiryolunun yapımı sırasında İzmir’in su ihtiyacını karşılamada çok önemli bir konuma sahip olan Fâzıl Ahmet Paşa su yollarının zarar görmemesi adına demiryolunun geçtiği yerlerde; taş lağım, demir oluk ve köprü inşâsı yoluna gidilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.⁷⁰¹

5 Ağustos 1329/18 Ağustos 1913 tarihli belgeye göre Dâhiliye Nezâretine çekilen telgrafta, Fâzıl Ahmet Paşa ve Osman Ağa sularına lağım suyu karışması nedeniyle suların tadlarının ve mecrâlarının zamanla bozulduğu; bu nedenle de İzmir’de koleranın zuhûr ettiği bildirilmektedir. Halkapınar suyu, para karşılığı bazı mahallere dağıtılmış olmasına rağmen halk, söz konusu Fâzıl Ahmet Paşa ve Osman

⁶⁹⁸ BOA, EV. d. 22626.

⁶⁹⁹ BOA, ŞD. 135.59.

⁷⁰⁰ BOA, İ. EV. 1315B4.

⁷⁰¹ BOA, A. MKT. UM. 406.12.

Ağa sularına alıstıkları için bu suya pek itibar etmemiş, Ramazan ayı olmasının da etkisiyle ciddi anlamda sıkıntıya düşmüştür. Belgede, halkın tahammülünün kalmadığına, tamîr husûsunda acele edilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Diğer taraftan, tamîrât için gereken bedelin bir kısmının zikri geçen vakıflardan; üç yüz beş bin (305.000) kuruşun su sahiplerinden ve belediye gelirlerinden, üç yüz bin (300.000) kuruşun da evkâf hazinesinden ödenmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁰²

2.4.2.2.1.4. Hamam

Fâzıl Ahmet Paşa, vakfiyesine göre, sadece kendi yaptırdığı Gümrükhâne'nin içinde bir küçük hamam inşa ettirmiştir.⁷⁰³ Fakat belgelerde, ona ait Balık Pazarı'nda bir hamam görülmektedir.⁷⁰⁴ Burası, zikri geçen Gümrükhâne'deki hamam olabileceği gibi, ihtiyaç nedeniyle vakfın artan gelirleriyle sonradan yaptırılan bir hamam da olabilir.

İzmir'de tarih içerisinde meydana gelen depremlerde Köprülü ailesinin eserleri birçok defa zarar görmüştür. Bonaventure F. Slaars, Fransız konsolosluğu arşivlerine dayanarak, 10 Temmuz 1688'deki deprem hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Bu depremde Köprülü vakıflarından eski gümrük binasının çatısı çökerken, Fâzıl Ahmet Paşa'nın yeni yaptırdığı Gümrük binası kurtulmuştur. Bu yapı kubbesiyle beraber kesme taştan yapıldığı için, yangında zarar görmemiştir. Buna karşın, kesme taştan yapılmış kubbesi kurşun kaplı olan hanlar yanmıştır. Yangın alevleri pencerelerden içeriye girmiştir. On yedi büyük câmiden sadece üçü ayakta kalabilmiştir.”

Aynı yazar 3 Temmuz 1778'de gerçekleşen İzmir Depremi hakkında ise bize şu bilgileri aktarmaktadır: *“16 Haziran günü şiddetli sarsıntıda bazı câmiler yıkılmıştı. 3 Temmuz günü ise taş üstünde taş kalmadı. Taştan yapılmış olan Küçük ve Büyük Vezirhan'ın da (Fâzıl Ahmet Paşa hanları) birer bölümü depremden sonra*

⁷⁰² BOA, DH. İD. 41.40.

⁷⁰³ KK, V, 4/2447, vr. 16b.

⁷⁰⁴ BOA, C. BLD. 2588; 6500.

otuz altı saat süren yangında yandı. Hanlardaki pek çok mal yok oldu ve şehir yaşanılmaz hale geldi.”⁷⁰⁵

İzmir’deki vakıf eserlerin bugünkü konumlarına gelince, Fâzıl Ahmet Paşa Câmii, Hisar Câmii’nin kuzeydoğu taraflarında Büyük Vezir Hanı’nın yanında yer almaktaydı. Fakat 13 Eylül 1922’de Frenk Mahallesi’nde başlayan yangın sonucunda; Büyük ve Küçük Han, Bedesten ve Hamamla birlikte yandılar. Şimdiki Fevzi Paşa Bulvarı’nın istimlâke açılması dolayısıyla eserlerin kalıntıları da tamamen yok olmuştur. O hâlde İzmir’de Fâzıl Ahmet Paşa’nın yaptırdığı eserlerden hiçbirini ayakta değildir.⁷⁰⁶ Nitekim bununla ilgili İzmir Vakıflar Bölge Müdürü ile yaptığımız görüşmede (2009), İzmir’de Köprülülere ait herhangi bir eserin vakıfların envanterinde kayıtlı olmadığını öğrendik.

2.4.2.3. BİLECİK

Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları

Köprülü, 1070/1660 tarihli vakfiyeye göre Karaoğlanbili’nde⁷⁰⁷ (Vezirhan), bir câmi, bir mekteb ve bir han yaptırmıştır.⁷⁰⁸ 1071/1661 tarihli vakfiyeye göre yukarıdaki eserlere ilâveten iki çeşme, yirmi dükkân, bir değirmen ve bir ekmek fırını daha inşâ ettirmiştir.⁷⁰⁹ Bu da bize, sonraki eserlerin ilk vakfiyenin tanzim edildiği 18 Receb 1070/30 Mart 1660 tarihinden sonra, ikinci vakfiyenin Evâil-i Zilhicce 1071/28 Temmuz-6 Ağustos 1661’de düzenlenmesinden önce yapıldığını göstermektedir.

Köprülü Mehmet Paşa’nın Karaoğlanbili’nde (Vezirhan) yaptırdığı eserler ve bunlar için vakfettiği mülkler şu şekildedir:⁷¹⁰

1. Bir câmi, bir mekteb, iki çeşme ve mütevellînin ikâmeti için dört göz oda,

⁷⁰⁵ Konstantinos Oikonomos, Bonaventure F. Slaars, **Destanlar Çağından 19. yüzyıla**, çev. Bilge Umar, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, ss. 202-208.

⁷⁰⁶ Münir Aktepe, **İzmir Yazıları**, haz. Fikret Yılmaz, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, Ekim 2003, ss. 21, 117, 127.

⁷⁰⁷ Bugün “Vezirhan” adıyla Bilecik iline bağlı belde merkezidir.

⁷⁰⁸ KK, V, 1/2444, vr. 7a.

⁷⁰⁹ KK, V, 3/2446, 10b-11a.

⁷¹⁰ KK, V, 3/2446, 10b-12b.

2. Bir han ve han etrafında yirmi dükkân, dört göz bir değirmen, bir pirinç dingi ve yakınında yedi kurnalı bir hamam, bir ekmek fırını ve bu yerin pazar vergisi,
3. Han etrafında bulunan “Salözü Perâkendesı” denilen yerdeki dağlar, tepeler, ağaçlar ve nehirler cümle hukûk ve gelirleriyle,
4. Hüdavendigâr (Bursa) sancağına bağlı Akhisar nâhiyesinde beş köy, altı mezraa ve dört yayla,
5. Sultanönü (Eskişehir) sancağına bağlı Bilecik nâhiyesinde on köy, dört mezraa ve üç çiftlik,⁷¹¹
6. Sultanönü sancağına bağlı Karacaşehir nâhiyesinde bir köy, bir mezraa ve bir çiftlik,
7. Sultanönü sancağına bağlı İnönü nâhiyesinde bir mezraa.

Vakfiyesine göre bu eserlerde görev alacak kişiler ve bunların aldıkları ücretler şu şekildedir.⁷¹²

CÂMÎ	Günlük (Akçe)
İmâm	15
(Aşır okuması için ayrıca)	5
Hatîb	15
(Ser-mahfil vazifesi için)	2
Müezzin-i Evvel-Devir-hân	13
Müezzin-i Sâni-Devir-hân	13
Vâiz	10
Ferrâş	5
Kayyim	6
MEKTEB	
Muallim	10
Halîfe	3

⁷¹¹ Osmanlı toprak sisteminde, ziraat yapılan belirli büyüklükteki arâzilere verilen addır. Bunlar reâyâ tarafından ekilmekte, vergileri intifa (yararlanma) hakkı kimde ise ona verilmekteydi. Halil İnalçık, “Çiftlik”, **DİA**, c. VIII, İstanbul, 1993, ss. 313-314.

⁷¹² KK, V, 3/2446, vr. 30b-32a.

Diğer Vazifeliler	
Meremmetçi	6
Mutemed	10
Pâsbân	2
Kennâs	1

CÂMÎ	Günlük (Akçe)	Senelik (Akçe)
Hasır		720
Şem‘-i Şehm	2	730
Zeyt	15	5475
Kâlîçe/Kilim		1080
Şem‘-i Asel (2 adet)		1080
Kenîf (Helâ) için zeyt	1	365

1070/1660 tarihli vakfiyede ise bunlardan farklı olarak, iki pâsbân kaydedilmekte ve çeltikçiler reisi vazifesiyle bir kişiye günlüğü beş akçeden ödeme yapılmaktadır.⁷¹³ 1071/1661 tarihli vakfiyede yer almamasına rağmen, 4 Rebiülevvel 1122/3 Mayıs 1710 tarihli bir belgeye göre çeltikçiler reisine günlük sekiz akçe verilmektedir.⁷¹⁴ Aynı şekilde 1070/1660 tarihli vakfiyeye göre günlüğü üç akçeden bir kâtip görevlendirilirken, 1071(1661) tarihli vakfiyede bu görevliye herhangi bir tahsîsât ayrılmamıştır.⁷¹⁵ Ancak 13 Safer 1186/16 Mayıs 1772 tarihli belgeye göre, kâtip yirmi akçe günlüğün yanında, yıllık elli İstanbul kilesi buğday almaktadır.⁷¹⁶ Bu da bize çeltikçiler reisi ve kâtibin 1071/1661 tarihli vakfiyede unutulduğunu göstermektedir.

Her vakıf eserinde olduğu gibi buradaki vakıf eserleri de zaman içerisinde birçok defa tamîrât geçirmiştir. Nitekim 15 Safer 1150/14 Haziran 1737 tarihli belgede, Câmî'nin Haziran 1737'den evvel yandığı, yapımı için Bursa civarından

⁷¹³ KK, V, 1/2444, vr. 27b-28b.

⁷¹⁴ BOA, C. EV. 5618.

⁷¹⁵ KK, V, 1/2444, vr. 28b.

⁷¹⁶ BOA, C. EV. 30960.

kereste gönderilmesi için kâdı ve voyvodalara emir verilmesi, mütevellî tarafından sadâretten talep edilmektedir.⁷¹⁷

Yaptığımız gözlemlere göre; Câmi'nin duvarları, minâresi ve minberi tamamen kesme taştan yapılmıştır [R. 23, 24]. Mihrâbının ise sonradan ahşaptan yapıldığı anlaşılmaktadır. Câmi'nin ana kısmının ve son cemaat yerinin tavanı ahşaptandır. Kadınlar mahfiline ahşap bir merdivenden çıkılmaktadır. Kemerli olan son cemaat yeri camlarla kapatılmıştır. Cümle kapısı üzerinde 1066/1655-1656 kaydı bulunmaktadır. Minâre, Câmi'nin kuzeydoğu köşesinde bulunmaktadır. Câmi, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından aslına uygun olarak 1966-1972 yılları arasında yeniden yaptırılmıştır.⁷¹⁸ Câmi görevlilerinin ifâdesine göre burası son zamanlarda bir restorasyon görmüş; fakat bu istenilen seviyede gerçekleşmemiştir.

Câmi'nin avlusunda birkaç mezarlık, doğu cephesi giriş kapısının karşısında Vakıflar Genel Müdürlüğünün envanterinde olan imâm ve müezzin evi, Kur'ân Kursu ve şadırvan bulunmaktadır. Burada ikâmet eden yaşlılar, Câmi'nin güneydoğu cephesinde imâmın kaldığı iki katlı bir evden bahsetmektedirler ki burası sonradan yıkılmıştır.

Köydeki Câmi ile birlikte inşâ edildiği tahmin edilen Han'ın bir kitâbesi bulunmadığından, yapılış tarihi tam olarak bilinmemektedir. Köprülü Mehmet Paşa'nın diğer kervansarayları ile mukayese edildiğinde eser, XVI. ve XVII. yüzyıl kervansaraylarının tipik, fakat büyük ölçüde yapılmış örneğidir. Diktörtgen plâna sahip binada, üç bölüm görülür: Arabaların çekildiği yüklerin konulduğu ilk bölüm, doğu-batı istikâmetinde uzanan hanın ana kısmı ve iç kısım. Kesme taş ve tuğladan yapılan hanın çatısı 1915'te çökmüştür; bu tarihten itibâren kendi kaderine terk edilen ve sadece ana duvarları kalan Han,⁷¹⁹ 2007'de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından aslına uygun olarak yeniden yaptırılmıştır.

Görebildiğimiz kadarıyla (Temmuz 2010), yeni restore edilmesine rağmen Han'ın (hâlâ ince işçilik devam etmektedir) giriş kapısının bulunduğu doğu cephesi, yol çalışmaları ve alt yapının eksikliği nedeniyle ciddi anlamda rutubetlenmiştir; aynı problemle mekânın iç kısımlarında da karşılaşılmaktadır. Han, şimdilerde Vakıflar

⁷¹⁷ BOA, C. EV. 7591.

⁷¹⁸ **50. yılında Vakıflarımız**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1973, s. 20.

⁷¹⁹ Sabih Erken, **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, c. II, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1983, ss. 76-78; Aslanapa, s. 356.

Genel Müdürlüğü tarafından kiraya verilmiştir; kiracı ise burayı otel ve kongre merkezi biçiminde hizmete açmayı düşünmektedir [R. 25].

Köprülü Hamamı'nın kalıntıları Han'ın güneybatı istikametinde yer aldığı yerel kaynaklar tarafından ifade edilmektedir. Ancak, 1957 yılında yol yapım çalışmaları sırasında bu kalıntılar tamamen ortadan kalkmıştır.

2.4.2.4. ÇANAKKALE

Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları

Köprülü Mehmet Paşa, Bozcaada'da bir câmi, bir mekteb, bir mescid, otuz dört oda ve iki mahzenli büyük bir han, kale içinde bir hamam, bir kahvehâne, bir ahır, bir ev, bir dolap⁷²⁰ kuyusu, seksen dört dükkân, dokuz yel değirmeni, bir ekmek fırını, ada varoşunda bir hamam ve iki debbağhâne (tabakhâne)⁷²¹ yaptırmıştır. Bunlara gelir getirmesi amacıyla da Limni adasında iki köy ve Efteri köyünde bulunan bir tepe, bin koyunu kışlağı ile beraber vakfetmiştir.⁷²²

Bu eserlerde görev yapacak kişilerin ücretleri ve yapılacak masraflar aşağıdaki tablolarda gösterilmektedir.⁷²³

CÂMÎ	Yevmî (Akçe)	CÂMÎ	Senelik (Akçe)
İmâm	15	Hasır	720
(Hatîblik vazifesi için)	15	Şem'-i Asel (2 adet)	1080
(Ser-mahfil vazifesi için)	2	Zeyt	1095
(Aşır okuma için)	5	Şem'-i Şehm-Muşamma (Muşamba)	1095
Müezzin-i Evvel	10	MEKTEB	
Müezzin-i Sâni	10	Hasır	300

⁷²⁰ Kuyudan su çıkarmaya yarayan döner makine, çıkırık. Kâmûs-ı Türkî, s. 904.

⁷²¹ Hayvan derisinin işlendiği, kullanıma hazır hale getirildiği işletmelere denir. Kâmûs-ı Türkî, s. 602.

⁷²² KK, V, 3/2444, 7b-8b.

⁷²³ KK, V, 3/2444, 21b-25a.

Devir-hân (iki kişiye ikişer akçe)	4	Kömür	420
Vâiz	10	MESCİD	
Ferrâş-Kayyim	5	Hasır	360
(Âb-keşlik vazifesi için)	3	DOLAB(SU KUYUSU)	
Hâfız-ı Kütüb	2	Katır	Gerektikçe
MEKTEB		Kova ve ipler için	360
Muallim	10	Harc-ı defter (Kâdıya)	360
Halife	5		
MESCİD			
İmâm	10		
ÇEŞME-HAMAM			
Meremmetçi	5		
Dolabcı ⁷²⁴	8		
HAN			
Hancı	8		
DİĞER VAZİFELİLER			
Mutemed	10		
Câbi (iki kişiye beşer akçe)	10		
Meremmetçi	5		

Eserlerin yapımına, 1657 yılında Köprülü Mehmet Paşa'nın Bozcaada'yı Venediklilerin elinden geri almasıyla başlanmıştır. Onun bu eserlerle ilgili ilk vakfiyesi Ğurre-i Cemâziyelevvel 1068/4 Şubat 1658 tarihli dir.⁷²⁵ Söz konusu ilk vakfiyede zikredilenler 1070/1660 ve 1071/1661 tarihli vakfiyelerde de aynen yer almaktadır. Dolayısıyla söz konusu eserlerin yapılışının 1658 yılında tamamlandığını söyleyebiliriz. Köprülü vakfiyelerinde, "Mıhçı" adıyla bilinen bir câminin aslından hiç bir şey kalmadığı, bunun üzerine Köprülü'nün yeniden bir câmi yaptırdığı belirtilmektedir. Zîrâ Bozcaada, Osmanlı'nın elinden çıkıp yaklaşık bir sene

⁷²⁴ Hayvanla su çıkarılan aletle uğraşan şahıslar için kullanılan bir kavramdır. Pakalın, c. I, s. 470.

⁷²⁵ TKGM, KKA, V.C., 81, vr. 104b-106b.

Venediklilerin hâkimiyeti altında kalmıştı. Bu sırada veya 1657 yılında, Osmanlı-Venedik savaşında eserler tahrip edilmiş olabilir. Bu nedenledir ki Köprülü Mehmet Paşa, savaşın akabinde büyük bir imâr hareketi başlatmıştır.

Şimdi, öncelikle Bozcaada'daki eserlerin kuruluşundan şimdiye kadar geçirdikleri değişimleri ele alıp daha sonra, günümüzdeki konumlarını kendi gözlemlerimizden hareketle ele almaya gayret edeceğiz. Köprülü vakfiyelerinden zikredilmeyen Han Câmii'nin⁷²⁶ de (bir diğer adı Hüdavendigâr) Köprülü vakfi bütçesinden zaman zaman tamîr edildiği belgelerde görülmektedir. Nitekim 14 Cemâziyelâhir 1318/9 Ekim 1900 tarihli belgeye göre Han Câmii'nin tamîrâtını mecidî on dokuz kuruş hesabıyla on yedi bin yüz altmış yedi (17.167) kuruşla yapacak müteahhid çıkmamıştır. Ayrıca belgede, vakfın İstanbul varidâtının masrafları karşılayacağı, gelirlerin yetersiz kalması durumunda ise Maliye Bakanlığı bütçesinden ödeme yapılması gerektiği Evkâf Nâzırının yazısından anlaşılmaktadır.⁷²⁷

20 Rebiülâhir 1322/4 Temmuz 1904 tarihli vesîkaya göre, Han Câmii Köprülü Mehmet Paşa vakfından on yedi bin altı yüz altmış yedi (17.667) kuruş bedelle tamîri sürerken yıkılır. Yeniden inşâsı için, otuz iki bin dört yüz doksan (32.490) kuruş gerekmektedir; ancak belli oranda indirim yapılarak evkâfa mahsûben, yapımının evkâf müdürünün başında bulunduğu bir komisyon tarafından yapılması sadrazam tarafından istenmektedir.⁷²⁸

10 Muharrem 1324/6 Mart 1906 tarihli bir belgeye göre, kale içinde bulunan su yollarının tamîri, mal sandığında tutulan vakfın ferağ ve intikâlât kaydı geliriyle, altı bin altı yüz yetmiş üç (6.673) kuruşa yapılması Evkâf-ı Hümâyûnca kararlaştırılmıştır.⁷²⁹ 28 Ramazan 1326/24 Ekim 1908 tarihli bir başka belgeye göre, yine çeşme su yollarının tamîri için Köprülü vakfının mal sandığında biriken ferağ ve intikalât kaydı gelirlerinden yedi bin beş yüz kırk altı (7.546) kuruş sarf edilmesi

⁷²⁶ Kale'de bulunan bu Câmî'nin ilk olarak Fâtih Sultan Mehmet tarafından yaptırıldığı söylenmektedir. Ancak Bozcaada'nın Venediklilerden geri alınışından sonra (1657) IV. Mehmet adına yeniden inşâ edilmiştir. Hüseyin Durmuş, **Bozcaada'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, Mart 2006, ss. 133-134.

⁷²⁷ BOA, ŞD. 152.59.

⁷²⁸ BOA, İ. EV. 1322CA11; BOA, ŞD. 165.68.

⁷²⁹ BOA, ŞD. 174.59.

Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırı tarafından talep edilmektedir.⁷³⁰ Ancak, 2 Zilhicce 1326/26 Aralık 1908 tarihli bir belgede, Evkâf Nâzırı söz konusu tamîr için herhangi bir adım atılmadığını belirterek, kale içerisindeki askeriye'nin suya ihtiyaç duyması nedeniyle bir an önce tamîrâtâ başlanmasını sadâretten talep etmektedir.⁷³¹

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, şimdilerde Köprülü eserlerinden Câmi ve hamam varlığını sürdürmektedir. Câmi ibadete açık olduğu hâlde, Hamam kapanmıştır. Buna ilâveten, otuz yıldır burada ikâmet eden bir kişinin bildirdiğine göre, Namazgâh Meydanı'ndaki Köprülü Câmi'ne yakın "Gümüş Hotel" eskiden han imiş; şimdilerde belediye tarafından kiraya verilmiş. Burası Köprülü'nün yaptırmış olduğu hanın yeri olabilir.

Câmi, 2006 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmesi nedeniyle gayet iyi durumdadır [R. 26]. Kırmızı kesme taştan yapılan Câmi'nin mihrâbı mermerden, minberi ahşaptandır [R. 27]. Ahşaptan yapılan tavan tezyinâtlıdır. Kadınlar mahfilini altı ahşap sütun taşımaktadır. Buraya yanlarda bulunan merdivenlerden çıkılmaktadır. Minâresi câminin kuzeydoğu cephesindedir. Câmi'nin şimdiki kitâbesinde 1655 yılı yazılıdır ki bu yanlıştır.⁷³² Zîrâ Bozcaada 1657 yılında geri alınmıştır; fakat yukarıda bahsedildiği üzere "Mihci Câmi"nin yapılışı tarihine istinaden bu yazılmış olabilir. Câmi'nin bahçesinde sonradan yapılmış bir şadırvan yeri vardır. Ayrıca bahçede vakıflara ait olduğu söylenen bir ev bulunmaktadır; Bozcaada Müftüsünün ifâdesine göre burası bir şahsa satılmıştır (2010 Ağustos). Han Câmi ise, kale içerisinde yıkık ve harâbe bir hâlededir.

Hamamlara gelince hâlen Bozcaada da iki hamam bulunmaktadır: Yerel kaynaklar, bunlardan birinin "Alaybey Hamamı" diğeri'nin ise "Köprülü Hamamı" olduğunu söylemektedirler. Köprülü Câmi'ne yakın olan hamam "Köprülü Hamamı", Alaybey Câmi'ne yakın olan da "Alaybey Hamamı" olarak bilinmektedir. Köprülü Hamamı'nın etrafı duvarlarla çevrili olduğu için içeri girip eseri tedkîk etme

⁷³⁰ BOA, ŞD. ML. 190.57.

⁷³¹ BOA, ŞD. ML. 191.39.

⁷³² Söz konusu tarih Mihci Câmi'nin inşâ tarihi olabilir. Fakat Mehmet Paşa, vakfiyesinde, "...ba'de istilâi'l-küffâr nakzından ğayrı asl-ı binâdan bir nesnesi kalmamağla sonradan kendü mâlûm ile müceddeden binâ itdürdiğim Mihci Câmi demekle ma'rûf ma'lûmu'l-hudûd Câmi'-i Şerîf..." demektedir. İfâdeden anlaşıldığı üzere Mihci Câmi tamamen yeniden yapılmıştır. Dolayısıyla Köprülü'nün Câmi'yi yapım tarihi esas alınırsa, 1655 tarihi yanlıştır. KK, V, 3/2446, vr. 7b.

imkânımız olmadı. Sadece Hamam'ın dış görüntülerini Alaybey Câmii'nin minâresinden çekebildik. Köprülü'nün varoшта yaptırdığı hamam, halkın söylediği bu hamam olsa gerektir. Kalede yapılan hamamdan ise bir kalıntıya rastlayamadık.

Geçmişte Bozcaada'nın hayatında yel değirmenleri önemli bir rol oynamıştır. Şimdilerde adada iki tane yel değirmeni kalıntısı vardır [R. 28]. Acaba bunlar vakfiyede bahsedilen dokuz yel değirmeninden birisi olabilir mi? Köprülü vakıfları günümüze kadar burada varlıklarını sürdürebildiklerine göre, yel değirmenleri de tarihî süreç içerisinde hayatî bir ehemmiyet arz ettiğinden korunmuş olması muhtemeldir.

2.4.2.5. KARABÜK

Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları

Mehmet Paşa, Bolu sancağında Taraklı-Borlı (Safranbolu)⁷³³ kasabasında bir câmi ve bir mekteb yaptırmış ve bunların ihtiyaçlarının ve görevlilerin maaşlarının karşılanabilmesi için de buranın pazar vergisi ile Bolu sancağında On iki Dîvan (Bartın) nâhiyesine bağlı dört köyün gelirlerini vakfetmiştir.⁷³⁴

Köprülü, buradaki vakıf eserlerine, aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere görevliler atamış ve ihtiyaçlar için bir kısım tahsîsât ayırmıştır.⁷³⁵

CÂMİ	Günlük (Akçe)
İmâm	10
(Aşır okuması için ayrıca)	4
Hatîb (Ücret belirtilmemiş)	
(Ser-mahfil vazifesi için)	2

⁷³³ Taraklı-Borlı kasabasına XVIII. yüzyıldan itibaren Zağferân-bolı denildiği vakıf belgelerinde görülmektedir. BOA, C. EV. 26503, 45649; BOA, İ. DH. 544.37865; BOA, ŞD. 137.38.

⁷³⁴ KK, V, 3/2446, 13b-14a.

⁷³⁵ KK, V, 3/2446, vr. 14a, 34b-36b.

Müezzin-i Evvel	5	
Müezzin-i Sâni	5	
(Salâ müezzinliği için)	2	
Vâiz	8	
Kayyim	4	
Muarri ⁷³⁶	2	
Ferrâş	3	
Devir-hân (yedi kişiye ikişer akçe)	14	
MEKTEB		
Muallim	10	
Halîfe	4	
Diğer Vazifeliler		
Su yolcu	2	
Mutemed (Kâtip ve Câbi)	10	
CÂMÎ	Günlük (Akçe)	Senelik (Akçe)
Hasır		720
Şem‘-i Asel (2 adet)		1080
Zeyt	15	5475
Şem‘-i Şehm	2	730
Kâlîçe/Kilim		1080

Zaman içerisinde eserler birçok kez tamîrât görmüşlerdir. 9 Şevval 1282/25 Şubat 1822 tarihli bir belgeye göre, Câmî’nin on iki bin yedi yüz otuz bir buçuk (12.731,5) kuruş bedelle tamîre ihtiyaç duyduğu, bu miktârın vakfın mahallî

⁷³⁶ Câmî ve tekkelerde hayır sahiplerinin adlarını anan müezzin ve derviş hakkında kullanılan bir tabirdir. Pakalın, c.II, s. 552. 1070/1660 tarihli vakfiyede Bozcaada Câmî’ne atanacak olan müezzin-i evvel aynı zamanda muarri olarak tayin edilerek vazifesi ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir: “...yevm-i cüm’ada devr-i kırâet olundıktan sonra evvelâ hamd-i Hüdâ ve sâniyen na’t-i Resûl-i Kibriyâ sâlisen sultân-ı zemânı yâd badehü cemi’-i müslimîn ve müslimât ile rûh-ı vâkıfî şâd ide...” KK, V, 1/2444, vr. 14b-15a. “Muarri” kelimesinin metodik izahı için bkz. Fuad Köprülü, “Vakf’a Ait Târîhî İstılahlar Meselesi”, VD, sayı: I, Ankara, 1938, s. 131-138.

gelirlerinden karşılanarak yapılabileceği anlaşılmaktadır.⁷³⁷ 15 Safer 1314/26 Temmuz 1896 tarihli bir başka vesîkadan anlaşıldığı üzere, Câmi'nin döşemesi yoktur; kilimler toprak üzerine serilmekten dolayı çürümüştür. Bu nedenle de taş döşenmesi için sekiz bin dokuz yüz altı buçuk (8.906,5) kuruşun Evkâf Nâzırı tarafından mahallî vakıf hasılâtından karşılanması istenmektedir.⁷³⁸

16 Şevval 1313/31 Mart 1896 tarihli belgeye göre, Câmi'nin avlu duvarında bulunan çeşme ve şadırvanın tamîri için mecidî on dokuz kuruş hesabıyla on bin yetmiş üç (10.073) kuruşun vakıf gelirlerinden karşılanması istenmektedir.⁷³⁹

Câmi'nin şimdiki durumuna bakacak olursak, avlusuna iki cümle kapısından girilmektedir ki, bunlardan birisi caddeye dükkânların olduğu yöne, biride tarihî arasta çarşısına açılmaktadır. Câmi dikdörtgen bir plan üzerine oturtulmuştur[R. 29]. Son dönemde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Mihrâbı mermerden, minberi ahşaptandır. Kadınlar mahfili ahşap sütunlar üzerindedir; buraya yanlarda bulunan iki merdivenle çıkılmaktadır. Son cemaat yeri beş revaklıdır ve bunların üstü beş küçük kubbeyle kapatılmıştır. Minare, Câmi'nin kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Buraya son cemaat mahallinden ulaşılmaktadır.

Geçmişte Câmi'nin en önemli özelliklerinden birisi tavanını örten toprak dolgunun ısı yalıtıcı madde görevi görmesiydi. Bu durum Câmi'nin kubbesinin tamîri sırasında, kubbenin tavanını örten toprakların atılması ile anlaşılmıştır. Cam'inin yanına ve Arasta çarşısının arkasına düşen boş arâzide,⁷⁴⁰ Câmi ile aynı tarihte yapılan Mekteb yıkılmıştır.⁷⁴¹

Çeşme, Câmi avlusunun doğu istikâmetindeki giriş kapısının solunda duvara bitişik bir hâlde iki musluğundan akan suyla kullanımdadır. Aşağıda kitâbesinde de görüleceği üzere bu çeşme Viranşehir voyvodası Ali Ağa tarafından yeniden yaptırılmıştır. Çeşmenin kitâbesinde şunlar yazmaktadır [R. 30]:

”كل ماء ح⁷⁴²“

⁷³⁷ BOA, İ. DH. 544.37865.

⁷³⁸ BOA, ŞD. 138.79.

⁷³⁹ BOA, İ.EV. 1313L21.

⁷⁴⁰ BOA, C. MF. 5694.

⁷⁴¹ Ünsal Tunçözgür, **Dünden Bugüne Safranbolu**, Safranbolu Hizmet Birliği Kültür Yayınları, Ankara 1997, ss. 84-85; Aslanapa, s. 357.

⁷⁴² “و جعلنا من الماء كل شيء حي” Meali: “... Her canlı şeyi sudan yarattık...”. Enbiya, 21/30. Bu ayet “كل ماء ح” şeklinde kısaltılmış olabilir.

*Vezîr-i ‘âlişân merhûm ve meğfûr Köprilizâde
Odur bânî-i hayrât merkadi enver-behişt olsun
Harâba bâdî olmuşdı şâdırvân hem suyu nâ-yâb
Müsebbib kıldı Hakk hamden delîli kim o zât olsun
O hayrû’n-nâs ser-topı Ali Ağa sa’y idüb ancak
Kılub tecdîd-i ta’rîfîn ki hayr-‘âkibet olsun
Mehmed Ağa zî-şân voyvoda-i Vîrânşehir pür-cûd
Su câri itdi başdan çeşme şâdırvân hayât olsun
Buyurub lezzet-i ⁷⁴³ Hak Nûri yaz târîh
Mücedded çeşme yapdı bunda âb iç ‘âfiyet olsun"*

Köprülü Mehmet Paşa'nın mevcut vakıf eserleri içinde sadece buradaki Câmi'nin avlusun da bir muvakkithâne ve güneş saati bulunmaktadır. Bunları Köprülü'nün yaptırdığına dâir elimizde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Fakat muvakkithânenin kitâbesinden Köprülü'nün burada bir kütüphâne yaptırdığı söylenebilir. Öte yandan söz konusu durumla ilgili vakfiyelerde herhangi bir ifâde bulunmamaktadır. Bu eserler daha sonra, 1274 (1857-1858) yılında, Köprülü vakıflarının gelirleriyle yapılmış olabilir. Muvakkithânenin giriş kapısının üzerinde yer alan kitâbede şunlar kayıtlıdır [R. 31]:

*“Bu vakfı Köprilizâde⁷⁴⁴ Mehmed Paşa merhûmın
Olub bünyâd kıldı cümle ehl-i beldeyi ihyâ
Yapıldı câmisi yanına bir de kütübhâne
Bekâda rûh-ı pâkin rahmete gark eyleye Mevlâ
Tanîn-endâzdur her sâ‘atin rakkâsı gerdûna
Bu yerlerde nazîrin görmemişdür dîde-i dünyâ
Mücevher sâ‘at-âsâ bak gör Kerîmî⁷⁴⁵ yazdı târihin
Binâ oldu ne a‘lâ bu muvakkithâne-i vâlâ
Ketebehü Mehmed Rif‘at 1274”*

⁷⁴³ İki kelimelik yer silik okunmuyur.

⁷⁴⁴ Mehmet Paşa'ya “Köprülüzâde” denilmesi yanlıştır.

⁷⁴⁵ Kitâbede “كربمي” şeklinde yazılmış; “ي” harfinin bir noktası unutulmuş olabilir.

Bunlardan başka Câmî'nin avlusunda kemerli bir şadırvan yer almaktadır ki böylesi Köprülü câmilerinin hiç birinde yoktur [R. 32]. Şadırvan'ın kitâbesinde şunlar kayıtlıdır [R. 33]:

*“Köprili sadrazamın çeşmesinin ta‘mîrini
Mustafa Râşide tevîk eyledi Rabbü'l-Gânî
Çün ihâle eylemişler Zühdiye târîhini
Bed' idüb altun kalemle yazayım hayrâtını”*

2.4.2.6. AMASYA

Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları

Köprülü, Amasya sancağında Gümüş kazasına bağlı Hacıköy'de bir câmî, bir mekteb, imâm ve Hatîb için bir oda, müezzinler için iki oda, iki han, iki halvetli bir hamam, on sekiz adet dâhiliyeli ve hâriciyeli kârgîr dükkânlar, bir ekmek fırını ve bir nalbant dükkânı yaptırmıştır. Buradaki vakıf eserlerine gelir getirmesi bakımından şunları vakfetmiştir.⁷⁴⁶

1. Hacıköy'ün geliri ile pazar vergisi,⁷⁴⁷
2. Kedeğra kazasına bağlı bir köy, on iki yayla,
3. Çorum sancağında Çepni Dîvanı'na (Osmancık) bağlı dört köy,
4. Tavşan Dağı'ndaki çakır ve atmaca âşiyânları.

Hacıköy'ün gelirlerinin yarısı Amasya beylerinin hassı, yarısı da Mahmut Paşa'nın hakkıydı. Mahmut Paşa gerekli önlemleri almadığından Hacıköy'den geçen yolcular zorluk çekmekte ve etraftaki köylere saldırmakta idiler. Bu sebepten ki Köprülü, burada han yaptırmış ve burayı mamûr hale getirmiştir; bunun üzerine de Evâsıt-ı Şaban 1068/Mayıs 1658 tarihinde Amasya Beyine hissesini vermek koşuluyla, Hacıköy kendisine temlik edilmiştir.⁷⁴⁸ Belgelerden Mehmet Paşa'nın hanı yaptırdıktan sonra çevreden gelen insanları ziraat yapmak üzere buraya

⁷⁴⁶ KK, V, 3/2446, vr. 12a-13b.

⁷⁴⁷ Her Cuma günü câmî ve han önünde kurulan pazardan üç yüz akça civârında bir vergi alınmaktadır. TKGM, KKA, V.C., 81, vr. 83b.

⁷⁴⁸ TKGM, KKA, V.C., 81, vr. 83b-84a.

yerleştirdiği anlaşılmaktadır. Burada vergiye tâbi olan Müslümanlar otuz iki gayr-i müslimler yirmi dokuz kişidir.⁷⁴⁹

Vakfiyeye göre eserlerde görev alacakların ücretleri ve eserlere yapılacak masraflar şu şekildedir:⁷⁵⁰

CÂMİ	Günlük (Akçe)	CÂMİ	Senevî (Akçe)
İmâm-Hatîb	20	Hasır	720
(Ser-mahfil vazifesi için)	2	Şem‘-i Asel (2 adet)	1080
Müezzin-i Evvel	10	Zeyt	5475
Müezzin-i Sâni	5		
Vâiz	10		
Ferrâş	4		
Kayyim	4		
MEKTEB			
Muallim	10		
Halîfe	4		
DIĞER VAZİFELİLER			
Meremmetçi	5		
Mutemed	6		
Pâsbân (iki kişiye ikişer akçe)	4		
Su yolcu	5		

Tespitlerimize göre, Köprülü’nün burada ayakta kalan eserleri câmi ve dükkânlardır. Câmi’nin ilk halinden bir eser kalmamıştır. Nitekim Köprülü Mehmet Paşa’nın torunlarından el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa’nın oğlu Abdalbâki Bey burada Maden Emmini olunca, 1170/1756-1757 tarihinde Câmi’yi yeniletmiştir.⁷⁵¹ Câmi, 1313/1895 yıllarında meydana gelen bir deprem sonucunda yıkılmıştır. Bunun üzerine Evkâf dairesinden gönderilen otuz bir bin (31.000) kuruş ve halkın yardımlarıyla sekiz kubbe üzerine câmi yeniden yapılmıştır. Fakat kubbeleri kurşunla

⁷⁴⁹ TKGM, KKA, V.C., 81, vr. 81b-82a.

⁷⁵⁰ KK, V, 3/2446, vr. 31b-34a.

⁷⁵¹ Amasya Tarihi, c. I, s. 352.

kaplamak için Hacıköy Maden Ambarı'nda bulunan kurşunlardan on sekiz bin (18.000) kıyye⁷⁵² kurşunun acilen gönderilmesi için saraydan yardım istenmiştir.⁷⁵³ 20 Kanun-ı Evvel 1315/1 Ocak 1900 tarihli vesîka Câmi'nin yeniden yapıldığını göstermektedir.⁷⁵⁴ Ayrıyeten 22 Ağustos 1927 tarihli belgede Câmi'nin girişinde kandillerin yakıldığı ve muhafaza edildiği bir oda -muhtemelen 1900'lü yıllarda yapılmıştır- görülmektedir.⁷⁵⁵

22 Ağustos 1927 tarihinde Câmi'nin son cemaat mahallinde ve müezzin mahfilinde yapılacak değişiklik için câmiye beş yüz liralık bir para aktarılmıştır.⁷⁵⁶ 1943 depreminde, Câmi'nin minaresi ve kubbesinin bir kısmı yıkılınca ibâdete Câmi'nin arkasındaki Namazgâh'ta devam edilmiştir. Halkın büyük desteği ve katkılarıyla yeniden yapılan Câmi, 1948 yılında ibadete açılmıştır [R. 34, 35]. Dikdörtgen bir plan üzerine kurulan Câmi'nin sadece minare kâidesi ve köşelerde kesme taş, diğer yerlerde moloz taş kullanılmıştır.

Câmi'nin şimdiki durumuna gelince, son cemaat yeri ahşap tavanlı ve kapalı olup Câmi'den sıvalı bir duvar ile ayrılmıştır. Fakat daha sonra oluşan bir tehlikeden dolayı 2008 yılında son cemaat yeri yıkılarak yenilenmiş; Câmi duvarına altı ağaç sütun üzerine ahşap bir saçak eklenerek yeni bir son cemaat mahalli oluşturulmuştur. Şadırvan, Câmi'nin bahçesinde, sekiz mermer sütun üzerine kurulmuş kubbeli bir yapıdır [R. 36]. Câmi'nin kitâbesinde 1660 tarihi var olmasına rağmen, geçirdiği değişimler sonucu o güne ait pek bir şey kalmamıştır. Câminin mihrâp ve minberi mermerdendir. Kadınlar mahfiline sağda ve solda bulunan merdivenlerden çıkılmaktadır. Ayrıca vakfiyeye göre, Câmi'nin etrafında görevliler için evler yaptırılmıştır.⁷⁵⁷ Şimdilerde Câmi'nin avlusunda müftülüğe ait emlâkin, söz konusu imâm ve müezzin evlerinin yeri olması muhtemeldir.

Mektebe gelince, 28 Cemâziyelevvel 1244/6 Aralık 1828 tarihli bir belgeye göre Câmi dâhilinde on beş odalı bir medrese yapılmıştır.⁷⁵⁸ Dâhilinde olduğuna

⁷⁵² Kelimen aslı “okka”dır; “vukiyye” tabiri de kullanılmaktadır. Dört yüz dirheme tekâbül eder; o da yaklaşık 1.283 gr. etmektedir. Kâmûs-ı Türkî, s. 213; Devellioğlu, s. 1118.

⁷⁵³ BOA, İ. HUS. 42.1313/R.72.

⁷⁵⁴ BOA, DH. MKT. 2294.104.

⁷⁵⁵ BCA, 51.-2.2.7.

⁷⁵⁶ BCA, 51.-2.2.16.

⁷⁵⁷ KK, V, 3/2446, vr. 12b.

⁷⁵⁸ BOA, C. MF. 7923.

göre, mektebin yetersiz kalmasıyla böyle bir medresenin inşâ edilmiş olması muhtemeldir. Şimdilerde bu medreseden iz yokken, Câmi'nin kuzeydoğu cephesinde müftülüğe ait bir Kur'ân Kursu bulunmaktadır.

Vakfiyesine göre Köprülü Mehmet Paşa'nın yaptırdığı iki handan biri 1325/1906 tarihli bir belgeye göre ayakta ve tamîr edilmektedir.⁷⁵⁹ Ancak bunların hiç biri günümüze ulaşmamıştır. Diğer taraftan yerel kaynaklardan dinlediğimiz ve gördüğümüz kadarıyla, Câmi'nin etrafında bulunan bir kaç handan bahsedilmektedir. Bu konuda Gümüşhacıköy'ün yerel tarihi üzerine araştırmalar yapan ve buranın en yaşlılarından biri kabul edilen Ahmet Ankaralı⁷⁶⁰ ile yapmış olduğumuz görüşmede; o, mevcut hanlardan hiç birinin Köprülü'ye ait olduğuna dair bir bilginin söz konusu olmadığını belirtti. Bilinen hanlardan biri "Müftü Hanı", diğeri ise Câmi'nin güneybatısında yer alan "Üzüm Hanı"dır. Üzüm Hanı, 1983'te yıkılmış; burada altta nalbant dükkânları üstte ikâmet edilen odalar varmış. Şimdi bunların yerlerinde Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait dükkânlar bulunmaktadır.

Vakfiyede bahsedilen "nalbant dükkânı"na gelince, Câmi'nin güneydoğu cephesinde duvara bitişik bir nalbant dükkânı hâlâ faaliyet göstermektedir. Acaba burası vakfedilen nalbant dükkânı mıdır? Bunu bilemiyoruz. Ancak Câmi'ye bitişik olması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Vakfiyesine göre Köprülü Mehmet Paşa burada on sekiz adet dükkân yaptırmıştır. Günümüzde dükkânların içinde yer aldığı Bedesten, dikdörtgen bir yapıdadır; dükkân sayısı yine on sekizdir [R. 37]. Çeşmenin bulunduğu güneybatı yönünde sonradan bir kaç dükkân ilâve edilmiştir. Dış görünüş ve yapısına bakıldığında son dönem özelliği taşımaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından son yıllarda restore edilmiştir.

Tokat Vakıflar Bölge Müdürü ile yaptığımız görüşmede, Gümüşhacıköy'de Köprülü Mehmet Paşa adına, envanterlerde bir câmi ve on iki dükkânın olduğunu öğrendik. Hamamlara gelince, mevcut hamamlarının hiçbiri Köprülü Mehmet Paşa adına kayıtlı değildir. Yerel kaynaklara göre, Köprülü Mehmet Paşa Hamamı -bir diğeri adı Ördekli Hamam- Câmi'nin kuzeybatı istikametindeydi. Şimdilerde "Kayyim Pınarı"nın yanındır. 1900'lü yıllara kadar faaliyet gösteren bu hamam, 1950

⁷⁵⁹ BOA, ŞD. 176.10.

⁷⁶⁰ Ankaralı'nın Gümüşhacıköy'ün tarihiyle alakalı "Dünden Bugüne Gümüşhacıköy" adlı bir çalışması vardır; bu eserden çalışmamızda istifade edildi.

yılında belediye tarafından yıktırılmıştır. Yanında yer alan yirmi bir lüleli “Kayyim Pınarı”ndan hâlâ su akmaktadır.⁷⁶¹

Köprülü’nün torunlarından Köprülüzâde Abdalbâki Bey (v.1183/1769-1770) Gümüşhacıköy’de 1170/1756-1757 yılında bir hamam yaptırmıştır. Kitâbesi, silik olması nedeniyle okunmakta güçlük çekilmektedir: Sadece tarih ve “*Vezîr ibn-i vezîr ibn-i vezîr Köprili*” ibâresi okunabilmektedir. Hamam hâlen aktif olarak hizmet vermektedir. Bunun işleyişiyle ilgili bir vakfiyeye rastlamadık. Şöyle bir ihtimalden de bahsedebilir: Burası Köprülü Mehmet Paşa’nın yaptırdığı hamamdı; Câmi gibi tamîre ihtiyaç duyunca Abdalbâki Bey, burayı tamîr ettirmiş veya yeniden yaptırmış ve kitâbesini koydurmuştur.

2.4.2.7. SAMSUN

2.4.2.7.1. Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları

1068/1657-1658 yılında Köprü köyü ile Kedeğra kasabası birbirine çok yaklaşmıştı. Böylece Mehmet Paşa sadâretinde, her ikisine birden “Vezirköprüsü” denmiştir; Kedeğra ismi de zamanla unutulmuştur.⁷⁶² Mehmet Paşa, ikinci vatani olan Köprü’de diğer yerlerde yaptırdıklarına nazaran daha az eser yaptırmıştır. Aslında Köprülü’nün kayınpederi Yusuf Ağa bu belde ihtiyâç duyulan müesseselerin birçoğunu inşâ ettirmişti.⁷⁶³ Mehmet Paşa da burada bir namazgâh, su yolları ile bunlara bağlı çeşmeler yaptırmıştır.⁷⁶⁴

Mehmet Paşa, su yolları için vakfiyesini Evâhir-i Zilkâde 1064/Ekim 1654 tarihinde düzenledi. Bu vakfiyenin varlığından olsa gerek, Köprülü’nün tüm vakıflarını kapsayan Evâil-i Zilhicce 1071/28 Temmuz-6 Ağustos 1661 tarihli vakfiyede Köprü’deki vakıflarıyla ilgili detaya girilmemektedir. 1064/1654 tarihli vakfiyeye göre Köprülü, su yollarını ve bayram namazlarının kılınması için

⁷⁶¹ Ahmet Ankaralı, Sedat Cin, A. Galip Tuncay, **Dünden Bugüne Gümüşhacıköy**, trs., s. 64-65.

⁷⁶² Bkz. Besim Darkot, “Vezirköprü”, **İA**, c. XIII, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1986, ss. 314-315.

⁷⁶³ Evliya Çelebi, II. Kitap, haz., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 209-210.

⁷⁶⁴ KK, V, 3/2446, vr.13b, 47a.

Namazgâh'ı Evâhir-i Zilkâde 1064/Ekim 1654 tarihinde tamamlamıştı.⁷⁶⁵ O, su yollarının tamîri ve görevlilerin maaşları için, Narlı köyünde iki göz bir değirmenin, Köprü'de kendi yaptırdığı bir boyahânenin ve kendi mülküyle satın aldığı Tavşan Dağı'ndaki yaylaların gelirlerini vakfetmiştir.⁷⁶⁶ Buna ilâveten o, Evâil-i Cemâziyelevvel 1067/Şubat 1657 tarihli bir belgeye göre, Kedeğra'da "mâlikâne" sistemiyle işletilen bir köyü, altı kişiye hisselerini ödeyerek satın almış ve vergilerini su yollarının giderlerine tahsîs etmiştir.⁷⁶⁷

Evâhir-i Zilkâde 1064/Ekim 1654 tarihli bu vakfiyeye göre görevlilerin maaşları aşağıdaki şekildedir:⁷⁶⁸

KÖPRÜ	Yevmî (Akçe)	
Taşkale Câmii Hatibi	210	Bayramlarda
Orta Câmii Hatibi	210	"
Kasabadaki tüm câmi müezzinlerine	100	"
Birinci Su yolcu	6	
İkinci Su yolcu	5	
Mütevellî	20	

Her iki vakfiyede (1064/1654 ve 1071/1661 tarihli) de bahsedilen konu, bayram namazlarından sonra "zerde"⁷⁶⁹ ve "herîse"⁷⁷⁰ adlı yemeklerin pişirilerek, zengin-fakir ayırmaksızın herkese dağıtılmasıdır. Burada dikkatimizi çeken husûs, yemek için lazım olan kazan, tabak ve havlular da vakfedilmiştir. Ayrıca, kazanların ihtiyaç duyuldukça tamîr edilmesi vakfiyelerde şart koşulmuştur.⁷⁷¹

⁷⁶⁵ VGMA, 610.251.284.

⁷⁶⁶ VGMA, 610.251.284; TKGM, KKA, V.C., 81, vr. 83b-84a.

⁷⁶⁷ TKGM, KKA, V.C., 81, vr. 84b.

⁷⁶⁸ VGMA, 610.251.284

⁷⁶⁹ Osmanlı'da Za'ferânla (Safran) pişirilen zerdenin (şekerli pirinç tatlısının), bir nevi pirinç yemeği gibi, düğünlerde pilavla beraber verilmesi âdeti. Bkz. A. Süheyl Ünver, **İstanbul Risâleleri**, c. III, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 115.

⁷⁷⁰ Döğülerek kabuğu çıkarılmış buğdayın değirmende çekilip, tavuk suyu ile pişirilmesinden oluşur. Keşkek kıvamında bir yemektir. Bkz. Hamit Z. Koşay, Akile Ülkücan, **Anadolu Yemekleri ve Türk Mutfağı**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1961, s. 61.

⁷⁷¹ KK, V, 3/2446, vr. 41b; VGMA, 610.251.284.

Yerinde yaptığımız araştırmada yerel kaynakların aktardığına göre, su yolları, 1976 yılına kadar çalışmakta; eski evlerin avlularında çeşmeler sürekli akmaktaymış; fakat şimdilerde âtıl durumdadır. Burada bir kaç tarihî çeşme var olmakla birlikte, Köprülü Mehmet Paşa adına yapılan herhangi bir çeşme tespit edemedik.

Namazgâh'ın XX. yüzyılın başlarında hâlen, ibâdete açık olduğu vesîkalarından anlaşılmaktadır. Nitekim 15 Muharrem 1317/26 Mayıs 1899 tarihli belgeye göre, Köprü eski zâbit memurlarından Çerkez Tahir'in Namazgâh'a yakın yaptığı evin, burayı ve yakınındaki çeşmeyi işlevsiz bırakması nedeniyle, Amasya Mutasarrıflığına şikâyet dilekçeleri yazılmıştır. Amasya Mutasarrıfı da Anadolu Müfettişi Şakir Paşa'ya yazdığı mektupta, Çerkes Tahir'e arsanın hata sonucu verildiği, ev yaptığı yerin Namazgâh arsasında dâhil olduğunu bildirir. Belgede, durumun anlaşılmasından sonra, kendisine buna mukabil arsalar teklif edildiği, ancak Çerkez Tahir'in bunları kabul etmediği belirtilmekte, arsa üzerine ev yapılmasının caiz olmadığı vurgulanarak gereğinin yapılması istenmektedir.⁷⁷²

Bir başka belgeye göre 21.04.1949 tarihinde Namazgâh'a Akviran Köyü hatîbi Ahmed Beşer tayin edilmiştir.⁷⁷³ Yerel kaynakların belirttiğine göre 1950'li yıllarda Namazgâh'ta bayram namazı kılınmaktaymış. Diğer taraftan 11.03.1967 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla üç bin doksan bir metrekare (3.091m²) olan Namazgâh arsasının iki bin üç yüz elli bir metrekarelik kısmı (2.351m²) Belediyeye pazaryeri olmak üzere satılmıştır.⁷⁷⁴ Bu da bize gösteriyor ki, söz konusu satış tarihinden itibaren Namazgâh işlevini yitirmiştir. Namazgâhın yerine, Köprülü Mehmet Paşa adına halkın gayretleriyle büyükçe çifte minareli bir câmi yaptırılmış ve 2004 yılında ibâdete açılmıştır. Namazgâh da sembolik olarak Câmi'nin güneyinde minberi ve mihrâbıyla muhafaza altına alınmıştır [R. 38]. Hâlâ varlığını muhafaza etmektedir (Ağustos 2010).

Vezirköprü'de, vakfiyelerde olmayan ancak Köprülü ailesine ait olduğu belirtilen iki eser var ki bunlardan biri “Şifa Hamamı”, diğeri de “Köprülü Ailesi Konağı”dır. Konağa yakın olan hamam, yedi-sekiz yıl öncesine kadar çalışır durumda imiş; şimdilerde (Ağustos 2010) özel mülk haline getirilmiş ve faaliyetine

⁷⁷² BOA, Y. EE. 134.29.

⁷⁷³ VGMA, 218.370.1955.

⁷⁷⁴ BCA, 30.0.18.1.2.-204.20.7.

son verilmiştir. Konak ise, Mehmet Paşa tarafından ailesi için özel olarak yaptırılmıştır.⁷⁷⁵ Daha sonra 1940'ta⁷⁷⁶ yıktırılan bu konağın yerinde Köprülü Mehmet Paşa adına bir İlköğretim Okulu yaptırılmıştır.

2.4.2.7.2. Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa Vakıfları

Fâzıl Ahmet Paşa doğduğu Köprü kasabasında sınırları belli olan arsa üzerinde on iki oda, bir dersihâne, çeşitli tamamlayıcı unsurlar ve avludan müteşekkil bir medrese ve burada müderrislik yapacak kişiler için birçok odayı içinde barındıran bir ev yaptırmıştır.⁷⁷⁷

Medrese, işlevini XX. yüzyıl başlarına kadar sürdürmüştür. Nitekim, 1900'lü yıllarda dört kişi arasında paylaştırılan dersiamlık görevi, üç kişinin vefâtıyla Mustafa Rıfat Efendi'ye kalmıştır. Onun da görevi yürütememesi nedeniyle, 28 Muharrem 1327/19 Şubat 1909 tarihinde üç hisse birleştirilerek Hamdi Efendi'ye tevcih edilmiştir.⁷⁷⁸

Medrese şekil itibariyle özgün hâlini korumaktadır [R. 39, 40]. Tümüyle taştan yapıldığı için buraya “Taş Medrese” de denilmektedir. Diktörtgen bir plan üzerine kurulu Medrese’de, basık kemerli bir kapıdan odaların yer aldığı revaklı avluya geçilmektedir. Odalar da ocaklar ve kitap rafları bulunmaktadır. Zaman içinde farklı maksatlara tahsis edilen Medrese, 1964 yılında kütüphâne haline getirilmiştir. Kütüphâne Müdürü Necdet İğci Bey’in bize aktardığına göre, 93 (1877-1878) harbinde kurşuna olan ihtiyaç nedeniyle Medresese’nin üstündeki kurşunlar sökülmuş ve üstü kiremitle kapatılmıştır. 1943 depreminde medresede çatlaklıklar oluşmuşsa da restore edilmiştir. Medrese çatısının bakır ile örtülmesi 1976-1977 yıllarıdır. Hâlen burası “Halk Kütüphânesi” olarak hizmet vermektedir.

⁷⁷⁵ Evliya Çelebi, II. Kitap, s. 209; A.Sami Ülgen, “Köprülü Konağı”, **60. Doğum Yılı Münâsebetiyle Fuad Köprülü Armağanı**, Ankara, 1953, ss. 565-580.

⁷⁷⁶ Öztuna, s. 723.

⁷⁷⁷ KK, V, 4/2447, vr. 5b.

⁷⁷⁸ VGMA, 218.276.2206.

2.4.2.7.3. Köprülü'nün Eşi Ayşe Hanım Vakıfları

Osmanlı tarihinde, sadece erkekler vakıf kurmamış; kadınlar da vakıf kurmuşlardır.⁷⁷⁹ İşte bunlardan birisi olan Ayşe Hanım, Ğurre-i Recep 1102/31 Mart 1691 tarihli vakfiye ve bunun zeyline göre babasının vakfı Bedesten'e yakın yüz kırk altı dükkân, on bir odalı bir büyük han ve yetmiş yedi dolap⁷⁸⁰ ilâve ettirmiştir. Ayrıca "İshak Alâkî" adında bir mezraanın gelirlerini vakfetmiştir. Aynı şekilde bir hâfız Taşkale Câmii'nde Kur'an öğretmesi maksadıyla günlük otuz akçe, tevliyeti görevi karşılığında da günlük iki akçe almaktadır.⁷⁸¹

Ğurre-i Ramazan 1107/4 Nisan 1696 tarihli bir başka vakfiyeye göre Ayşe Hanım, Çifte Hamamı inşâ etmiş ve Toprakkale'deki Câmî'yi yeniden yaptırmıştır. O, bunların masraflarını karşılamak maksadıyla üç köyün gelirlerini ve bazı köylerdeki arsalarını vakfetmiştir. Bu vakfiyeye göre, görev alacak kişilere verilecek maaşlar ve diğer harcamalar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:⁷⁸²

TAŞKALE CÂMİİ	Günlük (Akçe)
İmâm ve Hatîb	6
(Aşır okumasına karşılık)	2
Vâiz	3
Müezzin Evvel	3
Müezzin-i Sâni	2
Kayyim	2
Duâgû ⁷⁸³	3
Duâgû	3

⁷⁷⁹ Vakıflar Genel Müdürlüğünce yürütülen bir çalışmaya göre, iki bin üç yüz dokuz (2.309) hanım vakıf kurmuş; bunlardan bin kırk dört (1.044) hanımın vakfiyesi tespit edilebilmiştir. Bkz. **Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar**, Ed. Tulay Duran, İstanbul Araştırma Merkezi, 1990, s. 16.

⁷⁸⁰ Bedesten içindeki dükkânlara denilmektedir. Kâmûs-ı Türkî, s. 904. Muhtemelen dükkân denilen yerlerin kapısı dışa açık ve dolaba göre daha büyüktür. Bu nedenle dükkân-dolap ayırımına gidilmiş olabilir.

⁷⁸¹ KK, V, 11/2454, vr. 3a-4b; KK, V, 15/2458 vr. 22b-26b.

⁷⁸² VGMA, 604.208.303.

⁷⁸³ Sadece okuduğu dua karşılığı ücret alan kişilere denir. Pakalın, c. I, s. 479.

Duâgû	3
Duâgû	1
Duâgû (Şeyh)	4
Hâfız ⁷⁸⁴ (Aşır okuması karşılığı)	Bir müdd ⁷⁸⁵ mahsûl
Câminin kandilleri için yağ	10
Ferrâş	2
TOPRAKKALE CÂMÎİ	Günlük (Akçe)
İmâm ve Hatîb	Dikecik Köyü gelirinden
Müezzin	3
Ferrâş	2
Duâgû	3
Duâgû	3
Kayyim –Mûkid-i Kanâdîl	2
Kandil yağı için	2
Ramazân'da kandil yağı için	5 kuruş (senelik)
VAKIF	
Su yolcu (Bafra)	10
Kayyim (Çamaşırhâne)	2
Katip	5
Su yolcu (Kedeğra)	10
Su yolcu (Beş köye)	20
Câbi	Yağcı Köyü gelirinden
Kâim-i Makâm-ı Mütevellî	25
Fakir çocuklara	30
Mevlid için hazırlanan yemek	2.880 (senelik)
Ramazân'da Tabbâha (Aşçı)	100 (senelik)
Ekmek	300 (senelik)

⁷⁸⁴ Kur'ân-ı Kerim'i ezbere bilen şahıslar için kullanılan bir tabirdir.

⁷⁸⁵ Miktarı bölgelere göre değişen batman türü bir ölçek. Anadolu'da yirmi kileye (bir kile kırk litre) bir müdd denmektedir. Ahterî-i Kebîr, s. 949; Devellioğlu, s. 707; Türkçe Sözlük, 224.

Yukarıdaki görevlerden başka, daha sonra Ayşe Hanım'ın Toprakkale Câmii'nde bir dersiam görevlendirildiği görülmektedir.⁷⁸⁶ Fâzıl Ahmet Paşa vakfiyesinde, annesi Ayşe Hanım hayatta olması koşuluyla onun vakfına, her sene yüz yirmi esedî kuruş verilmesini istemiştir.⁷⁸⁷ Bu husûs Ayşe Hanım'ın vakfiyesinde de belirtilmekte, Ahmet Paşa'nın Girit'teki vakıflarının gelirlerinden her sene gelecek üç bin üç yüz yirmi (3.320) akçenin vakfın ihtiyaçlarına sarf edilmesi şart koşulmaktadır.⁷⁸⁸

Ayşe Hanım'ın vakıf eserlerinin geçirdiği safhalara bakacak olursak, 7 Temmuz 1314/19 Temmuz 1898 tarihli belgeye göre, Çifte Hamam'ın kazanı için 1314/1898-1899 senesi bütçesinden dört bin dokuz yüz on (4.910) kuruş; tamîri için de dokuz bin üç yüz altı (9.306) kuruş verilmiştir.⁷⁸⁹ 30 Teşrînîsânî 1315/12 Aralık 1899 tarihli bir belgede, Hamam'ın mecidî on dokuz kuruş hesabıyla on bin iki yüz yirmi sekiz (10.228) kuruşla tamîr edilmesi, bunun da 1315/1899-1900 senesi Evkâf bütçesinden karşılanması kararlaştırılmıştır.⁷⁹⁰

Şûrây-ı Devlet kararıyla, 25 Zilkâde 1294/26 Kasım 1901 tarihli bir belgeye göre, Çifte Hamam'ın tamîri için 72.026 kuruş gerekmektedir. Söz konusu masraf vakfın yirmi bin (20.000) kuruş civarındaki senelik geliriyle karşılanamayacağından, kalanın Evkâf idaresinden verilmesi gerektiği belirtilmektedir.⁷⁹¹ Bir süre sonra 1315/1899-1900'te Çifte Hamam'ın yine tamîri gerekmektedir. Fakat Ğurre-i Muharrem 1323/8 Mart 1905 tarihli bir belgeden tamîratın vakfın gelirleri yeterli gelmediğinden yapılamadığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple Evkâf Nâzırı tamîr bedelinin 1321/1905-1906 bütçesinden karşılanmasını istemektedir.⁷⁹²

Bu eserlerin şimdiki durumları yaptığımız tespitlere göre şöylece değerlendirilebilir: Çifte Hamam halen ayakta ve işlevini sürdürmektedir [R. 41]. İşletimi Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan Hamam, aynı kurumun yürütücülüğünde restore edilmiştir. Bedesten'e bitişik olan bu Hamam'ın sıcaklık bölümü kubbeyle örtülü, kare planlı dört eyvandan oluşmaktadır. Kare mekânın

⁷⁸⁶ BOA, C. MF. 8638.

⁷⁸⁷ KK, V, 4/2447, vr.58a.

⁷⁸⁸ VGMA, 604.208.303.

⁷⁸⁹ BOA, İ. EV. 1316RA14.

⁷⁹⁰ BOA, İ. EV. 1317N16.

⁷⁹¹ BOA, ŞD. ML. 98.40.

⁷⁹² BOA, ŞD. 170.17.

ortasında sekizgen bir göbek taşı bulunmaktadır. Halvet odalarında iki kurna vardır. Hamam'ın çift girişi birbirine ters istikâmettedir. Birinden bayanlar diğerinden erkekler Hamam'a giriş yapmaktadır.

Ayşe Hanım'ın bir diğer eseri olan Kale Câmii'nin yapılış tarihi giriş kapısı üzerindeki kitabeye göre 1659'dur [R. 42, 43]. Ana mekân üç kubbelidir; mihrâp nişi mukarnaslıdır. Mihrâp altıgen yıldızlarla bezenmiştir. Minber geç dönemde yapılmıştır. Kadınlar mahfiline son cemaat mahallinden çıkılmaktadır. Üç kemerli son cemaat mahalli sonradan câmekânla kapatılmıştır. Tek şerefeli minaresi Câmi'nin kuzeybatı istikametindedir.

2.4.2.8. TOKAT

Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları

Köprülü, Sivas sancağına bağlı Turhal nâhiyesinde bir han ve han etrafında beş dükkân, bir samanlık ve bir bahçe yaptırmış; buradaki hanın giderleri ve görevli ücretleri için Turhal nâhiyesine bağlı iki köyü tüm vergileriyle buraya vakfetmiştir.⁷⁹³ Evâil-i Şevvâl 1070/Haziran 1660 tarihli bir belgede, handaki su ihtiyacının giderilmesine yönelik su yollarının yapıldığı görülmektedir.⁷⁹⁴

Vakfiyeye göre handa görev alacak kişiler ve yapılacak masraflar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:⁷⁹⁵

TURHAL	Günlük (Akçe)
Hancı	10
Dolabçı	4
(Dolab tamîrine)	8
(Han tamîrine)	10
(Su yolu tamîrine)	2

⁷⁹³ KK, V, 3/2444, vr. 13b.

⁷⁹⁴ TKGM, KKA, V.C., 81, vr. 87b-88a. Bu belgede, Turhal'daki hana vakfedilen köy isimleri farklıdır. Bunlar; Cefril? (جفریل) ve Koytul? (قوتول)'dur. Bunlardan başka yıllık altı bin seksen beş akça vergisi olan Boğağır? (بوغاغر) köyü de vakfedilen köyler arasında sayılmaktadır.

⁷⁹⁵ KK, V, 3/2444, vr. 34b.

23 Şaban 1323/23 Ekim 1905 tarihli Defter-i Hakânî Nâzırlığı'nın yazısından anlaşıldığına göre han, bu tarihten iki üç sene evvel yıkılmış; arsası üzerine hükümet konağı yapılmıştır.⁷⁹⁶

Turhal kazasına yaptığımız ziyarette, yerlilerin yaşça ileri gelenleriyle konuştuğumuzda Köprülü Mehmet Paşa'ya izâfe edilen bir han bilmediklerini ifâde ettiler. Belediye yetkilileriyle yaptığımız görüşmede de böyle bir envanterin haritalarda var olmadığını gördük. O hâlde yukarıdaki belgeden hareketle hâlen faaliyet gösteren Hükümet Konağının yerinde eskiden Köprülü Mehmet Hanı'nın var olduğunu söyleyebiliriz.

2.4.2.9. DİYARBAKIR

Köprülüzâde Abdullah Paşa Vakıfları

Abdullah Paşa, Âmid'de (Diyarbakır) 1718'de vefât eden eşi Zübeyde Hanım için bir türbe ve türbe karşısında kendi arsası üzerinde bir Dâru'l-kurrâ, bir mekteb ve türbe dâhilinde bir sebilhâne yaptırmıştır.⁷⁹⁷ O, vakfiyesini 1133/1721'de düzenlettirdiğine göre eserler, bu tarihten evvel yapılmış olmalıdır. Nitekim mezar kitâbeleri 1131/1718-1719 tarihini göstermektedir. O hâlde şunu söyleyebiliriz: İlk önce türbe inşâ edilmiş, vakfiyede de bu husûs açıkça zikrediliyor, daha sonra diğer eserler yaptırılmıştır. Bunların tamamlanmasıyla da 1133/1721 yılında vakfiye düzenlenmiştir.

Vakfiyeye göre Türbe, doksan zirâ' arsa üzerinde, kurşun kaplı kubbeli bir yapıdır. Üç tarafı şebekeli,⁷⁹⁸ saçaklıdır; şebeke kubbesinde altı adet kandil bulunmaktadır. Türbe askıları boyalı ve altın varaklıdır. Türbe'nin üzerinde cengârî

⁷⁹⁶ BOA, EV. MKT. 3019.

⁷⁹⁷ KK, V, 5/2448, 6a-6b, 8a.

⁷⁹⁸ Kafes gibi delik olan parmaklıklara denir. Muallim Nâcî, **Lûgat-ı Nâcî**, Çağrı Yayınları, (Asır Matbaasından tıpkı basım), trs., s. 495.

(açık yeşil) bir örtü ve üç tarafında cengârî perdeler bulunmaktadır. Türbe'nin bir cephesi Meşhed-i Şâfi'yye⁷⁹⁹ ve Meşhed-i Hanîfiyye'dir.⁸⁰⁰

Dâru'l-Kurrâ ve Mekteb'in Türbe ile aynı hizada yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunlar kubbeli yapılardır.⁸⁰¹ Bunların dışında Abdullah Paşa, bir türbedâr odası ve ferrâşhâne yaptırmıştır. Vakfiyeye göre görevlilerin ücretleri ve eserlere yapılacak masraflar şu şekilde gösterilebilir.⁸⁰²

TÜRBE-SEBİLHÂNE	Günlük (Akçe)	Gerektiğinde
Kayyim	5	
(Sebilci-i Evvel vazifesi için)	5	
Cennân (Bahçivân)	5	
Türbedâr	10	
Kennâs	6	
(Sebilci-i Sâni)	2	
DÂRU'L-KURRÂ		
Şeyhü'l-Kurrâ	40	
Halîfe-i Evvel	14	
Halîfe-i Sâni	12	
Hâfız-ı Kütüb (Talebeden)	3	
Kennâs	6	
(Bevvâb)	4	
MEKTEB-İ SIBYÂN		
Hâce-i Mekteb	20	
Halîfe	10	
(Hâfız-ı Ecza ve Mesâhif)	2	
Bevvâb	2	

⁷⁹⁹ Şâfi mezhebine mensup olanların namaz kıldıkları yer için kullanılan bir tabirdir. Hanefiler için olan yere de "Meşhed-i Hanefî" denir.

⁸⁰⁰ KK, V, 5/2448, vr. 9b-10a, 16b-17a, 18a, 19a.

⁸⁰¹ KK, V, 5/2448, vr. 10b.

⁸⁰² KK, V, 5/2448, 7a-20b.

(Kennâslık vazifesi için)	3	
DİĞER VAZİFELİLER		
Mücellid	5	"
Çadırcı	4	"
Bennâ (Mimâr)	4	"
Neccâr (Marangoz)	4	"
Haddâd (Demirci)	4	"
Kurşuncu	4	"
Çilingir	4	"
Nakkâş (Nakışçı)	4	"
Sıvacı	4	"
Su yolcu	4	"
Kennâs	5	
Buhurcu	5	
Kâim-i Makâm-ı Mütevellî	20	
Kâtip	12	

Bütün eserlere	Yevmî (Akçe)	Senevî (Akçe)	Açıklama
Şem‘-i Revğan (Yağ Mumu)	2		Türbe
Beş öğrenciye günlük on akçe	50		Dâru’l-Kurrâ
Talebeye (Sayı belirtilmemiş)	0,5 kuruş		Mekteb
Talebeye		Boğası kapama ⁸⁰³	Mekteb
Ferrâşhâne		180	Nebi Vakfına icâre-i zemin
Fahm-i Baha (Kömür bedeli)		1000	Mekteb
Fahm-i Baha		500	Dâru’l-Kurrâ
Fahm-i Baha		500	Türbedâr Odası

⁸⁰³ İnce Amerikan bezine “boğası” denir. Çocuklara “kapama” adıyla her yıl bayramlık elbise ve ayakkabı verilirdi. Halk çocuklarını “kapama” veren mekteblere yerleştirmeye çalışırdı. Bu kapamalar İstanbul’da, Ramazan’ın on beşinden sonra dağıtılırdı. Bkz. Ali Rıza, **Bir Zamanlar İstanbul**, haz. Niyazi Ahmet Bonoğlu, İstanbul, trs., s. 15; Kâmûs-ı Türkî, s. 315.

Hakk-ı Mecrâ (Üç masura)		1080	Mekteb ve Sebilhâne için (Hamravat Vakfına)
Şîrûg-ı Baha (Susam bedeli)		2000	Türbe 6 Kandil, Mekteb 1 Kandil
Kutn-ı Baha (Pamuk bedeli)	60		Kandil fitilleri için
Buz		25 kuruş	Sebilhâne
Sükker-i Hâlis (Saf şeker)		30 kuruş	Sebilhâne (Şerbet için)
Süpürge, sünger, sepet v.b		18 kuruş	Tüm vakıf eserleri için
Baha-i Astar		2 kuruş	Türbe için (Kennâsa)
Meşîn Sofra vs.		7 kuruş	Türbe için (Kennâsa)
Cengâri (açık yeşil) örtü ve perdeler			Türbe (Her sene)
Perdeler			Dâru'l-Kurrâ (İki senede bir)
Askıların ibrişim püskülleri			Türbe (Üç senede bir)
Kâlîçe/Kilim			Gerektiğinde (Dâru'l-Kurrâ- Mekteb-Türbe)
Altın varaklı boya			Gerektiğinde (Türbe)
Kitapların yenilenmesi			Gerektiğinde
Türbe arsası için	1		Nebi Vakfına icâre-i zemin

Yerinde yaptığımız tespitlere göre, Türbe varlığını Nebi Câmii'nin güney cephesinde korumaktadır [R. 44, 45]. Ancak söz konusu yapı, vakfiyede verilen bilgilerle uyuşmamaktadır. Muhtemelen yol yapım çalışmaları sırasında Türbe'nin şekli ve yeri değiştirilmiştir. Şimdilerde demir şebekeyle çevrili olan Türbe'nin üstü açıktır. Ayrıca, burada vakfiyede bahsedilmeyen bir mezarlık daha vardır ki bu, Abdullah Paşa'nın kızı Leyla Hanım'a aittir.

Dâru'l-Kurrâ, Nebi Câmii'nin güney cephesinde yaptırılmıştı. 1303/1885'te tamîr edildikten sonra mahkeme binasına çevrildi. Kurtuluş Savaşına kadar varlığını sürdüren yapı, yol yapımı sırasında yıkıldı. Sebil ise Dâru'l-Kurrâ'nın karşısında Câmî'ye bitişikti. Abdulgani Bulduk (v.1951), Abdullah Paşa'nın eşinin ruhuna

okunması için güzel bir hatla yazılı, otuz cüzü hâvi bir Kur'ân-ı Kerim'in hatimlerde okunduğunu ve Hacı Mesut Bey'in evinde muhafaza edildiğinden bahsetmektedir.⁸⁰⁴

Türbedeki manzûme beyitler Abdullah Paşa'nın danışmanı Şâir Hâmi'ye aittir. O, Abdullah Paşa'nın eşi Zübeyde Hanım'ın vefâtından sonra kırk altı beyitlik bir mersiye yazmıştır. Abdullah Paşa bunu, yaptırmış olduğu eşi Zübeyde Hanım Türbesi'nin duvarına kazdırmıştır. O sene (1131/1718-1719), Abdullah Paşa'nın kızı Leyla Hanım da vefât etmiştir. Bu mersiyeden bir kısım şöyledir:

*“Zübeyde şem-i şebistân-ı ‘izz u rif’at idi
Zemâne hâki salub âhir itdi şem ‘-i mezâr
Nice Zübeyde ki zib-i erîke-i ‘ismet
Nice Zübeyde ki bânû-yı mekremet-i âsâr
Nice Zübeyde ki fahr-ı muhadderât-ı cihân
Ki âb-ı rûyına eyler kasem dürr-i şeh-vâr
Henüz gonca-i âmâli nâ-şüküfte iken
Henüz devha-i ‘ömrinden almamış-iken bâr
O nahl-i nevresi hâki berâber itdi dirîg
Tarahhum itmedi hayfâ zemâne-i ğaddâr
Girüb sefîne-i tâbûta eyledi âhir
Bu tahta pâre ile sâhil-i behişte güzâr
Figân olinsa gerek haşre dek bu mihnetle
Olur figân dahi târîh-i mevt idilse şümâr 1131”⁸⁰⁵*

Şimdilerde Türbe dışında hiçbir eserden kalıntı bulunmamaktadır. Nitekim İl Kültür Varlıkları Koruma Kurulu ve Vakıflar Bölge Müdürlüğü yetkilileri ile yaptığımız görüşmelerde, her iki kurumun kayıtlarında Köprülü ailesine ait herhangi bir eser olmadığını gördük.

2.4.2.10. MALATYA

Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları

⁸⁰⁴ Bulduk, ss. 97-98.

⁸⁰⁵ Ali Emîrî Efendi, ss. 188-189.

Köprülü, Akçadağ nâhiyesine bağlı Han-ı Hakim'e (Hekimhan) ticâret yolları üzerinde bulunması nedeniyle hassâten önem vermiş, güvenli bir yer olması için gerekli eserleri inşâ ettirmiştir. Bunlar, Köprülü'nün 1070/1660 tarihli ilk vakfiyesinde söz konusu edilmeyip, 1071/1661 tarihli vakfiyesinde yer almaktadır. Bu da bize onun eserlerini 1070/1660-1071/1661 yılları arasında tamamlandığını göstermektedir.

Vakfiyelerde Hân-ı Hakîm için idârî anlamda karye, nahiye vb. herhangi bir tabir kullanılmamaktadır. Köprülü burada; câmi, han, palanka, iki ambar, bir değirmen, on dükkân ve bir ekmek fırını yaptırmıştır. Ayrıca o, eserlerin giderleri ve görevli ücretlerinin karşılanması maksadıyla Malatya sancağında Akçadağ nâhiyesine bağlı on köy ve dokuz mezraayı bütün gelirleriyle vakfetmiştir.⁸⁰⁶

1071/1661 tarihli vakfiyeye göre görev alacak kişilerin ücretleri ve yapılacak masraflar aşağıdaki şekildedir:⁸⁰⁷

CÂMİ	Yevmî (Akçe)	CÂMİ	Senevî (Akçe)
İmâm	8	Hasır	360
(Aşır okuması için ayrıca)	5	Şem'î-i Asel	360
Hatîb	8	Zeyt	2944
Müezzin (İki kişiye beşer akçe)	10	Şem'î-i Şehm	730
Devir-hân (İki kişiye ikişer akçe)	4		
Kayyim	5		
Ferrâş	4		
DİĞER VAZİFELİLER			
Meremmetçi	8		
Mustahfız ⁸⁰⁸ (Yirmi kişiye beşer akçe)	100		
Mustahfız Ağası	18		
Kale kethüdâsı ⁸⁰⁹	10		
Palanka kapıcısı	5		

⁸⁰⁶ KK, V, 3/2446, vr. 14b-15a.

⁸⁰⁷ KK, V, 3/2446, vr. 36b-38a.

⁸⁰⁸ Kale, hisar vb. yerleri korumakla görevli olan kişiler hakkında kullanılan bir tabirdir. Pakalın, c. II, s. 630.

⁸⁰⁹ Bir dâire, kurum veya konağın işlerini yürüten; büyük devlet adamlarının işlerini görenlere denir. Pakalın, c. II, s. 251; Sâmî, Kâmûs-ı Türkî, s. 1145.

Şimdilerde Câmi ve Han ayaktadır. Palankadan ise eser yoktur. Zaten palanka tabiri, daha çok toprak ve tahtadan yapılan istihkâmlar için kullanılmaktadır. Dolayısıyla günümüze ulaşmaması tabiidir.⁸¹⁰ Câmi'nin geçirdiği merhalelerle ilgili herhangi bir vesîkaya rastlamadık. Câmi'nin giriş kapısının üzerindeki üç satırlık kitâbe ciddi anlamda silikleşmiştir. Okuyabildiğimiz kadarıyla şunlar yazılıdır [R. 46]:

*“Yapdı bu câmi ‘-i şerîfi yümn-ile hayrât idüb
Sadr-ı a‘zam Köprili ‘Âdil Mehmed Paşa
Gördi Hâtîfin didi tahsîn eyleyüb târîhini
Ehsenallâhü ileyküm yesserallâhü mâ yeşâ
Veda ‘a binâehü fî sene 1071 Hasan Ağa en-nâfile
Kad vaka ‘a ‘l-ferâğ fî sene 1073
Ketebehü Fünûnî”*

Câmi'nin kubbesi sekizgen bir kasnak üzerine oturtulmuş ve tonozlarla iki yana doğru genişletilmiştir. Minâre, duvarlar, mihrâp ve minber kesme taştan yapılmıştır [R. 47, 48]. Son cemaat yeri beş revak üzerine kurulu beş kubbeden oluşmaktadır. Câmi'nin kuzeybatı istikametinde son zamanlarda yapılan bir şadırvan bulunmaktadır.

Köprülü'nün ilâve odalar yaptığı Han'a halk arasında “Taşhan” denilmektedir. Arapça- Ermenice-Süryanîce olmak üzere üç ayrı dilde yazılmış bir kitâbesinin yanında, yalnız Arapça olan iki inşâ kitâbesinden hanın ilk defa Malatyalı hekim Ebû Salim bin Ebi'l-Hasan tarafından yaptırıldığı, 615/1218 yılında başlayan inşââtın I. Alâeddin Keykubad döneminde (1220-1237) tamamlandığı; üçüncü bir kitâbeden de, Mehmet Paşa tarafından 1071 Muharreminde/Eylül 1660 mimâr Hasan Ağa'ya tamîr ettirildiği anlaşılmaktadır.⁸¹¹ Köprülü Mehmet Paşa, burada müstakil bir han yaptırmamış, belki de yıkık hâlde bulunan hanın bir kısmını elden geçirmiş veya hana ilâveten yeni bir kısım yaptırmıştır.⁸¹² Vakfiyesinde, han için herhangi bir görevli tayin etmemiştir.

⁸¹⁰ Pakalın, c. II, s. 752.

⁸¹¹ Özkan Ertuğrul, "Hekim Hanı", **DİA**, c. XVII, İstanbul, 1998, ss. 159-160.

⁸¹² KK, V, 3/2446, vr. 14a.

Günümüzde, Han içerisinde avluya bakan revaklar, c mek nla kapatılarak d kk n haline getirilmiştir [R. 49]. Bu d kk nlardan bir kısmı iki, bir kısmı   , bir kısmı da d rt odalıdır; bunlar i  i e a ılmaktadır. Hanın iki girişi bulunmaktadır; biri pazar yeri; birisi de C mi tarafındadır. Har be olan han, Vakıflar Genel M d rl    tarafından restore edildikten sonra işletmesi Belediye Başkanlı ına devredilmiştir. Başkanının if delerine g re, d kk nlar kiraya verilememiştir; dolayısıyla i leri boştur. Han'ın C mi tarafındaki girişinin tam karşısında yer alan ana kısımda şimdilerde toplantı, d   n vb. programlar yapılmaktadır [R. 50].

Han'ın kuzeybatı cephesinde bulunan Hamam, yerel kaynaklarca, her ne kadar K pr l  Mehmet Paşa'ya iz fe ediliyor olsa da, onun tarafından yaptırıldı ına dair elimizde herhangi bir bilgi mevcut de ildir.  te yandan, Hekimhan'ın yerleşim yeri h line gelmesinde K pr l 'n n katkıları g z  n ne alınırsa, Hamam'ın da 1071/1661 tarihinden sonra K pr l  vakfı gelirlerinden yapıldı ı s ylenebilir. Ancak, bunu teyid eden bir belgeye arşivlerde rastlanılmadı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KÖPRÜLÜ AİLESİ VAKIFLARININ
GELİR KAYNAKLARI VE İDÂRÎ ORGANİZASYONU

3.1. KÖPRÜLÜ AİLESİ VAKIFLARININ GELİR KAYNAKLARI

3.1.1. Kira gelirleri

Vakıflar adına inşâ edilen han, dükkân, ev, değirmen, bağ, bostan, oda vb. gayr-i menkûller icâre-i vâhide ve icâreteyn usûlüyle kiraya verilmekteydi.⁸¹³ İcâreteyn, “icâre-i muaccele” ve “icâre-i müeccele” olmak üzere iki kısımdan müteşekkildir. İcâre-i muaccele peşin kira bedeli; icâre-i müeccele ise veresiye kira bedelidir. Bundan başka, bir başkasına nakli ve evlâdına intikâli mümkün olmayan îcâr şekline de “icâre-i vâhide” denilmektedir. İcâre-i vâhide ile sağlanan gelir, vakıf eserlerin tamîr masraflarına yeterli gelmemesi nedeniyle, vakıf eserlerin kiraya verilmesinde daha çok icâreteyn usûlü tercih edilmiştir.⁸¹⁴ Bu da suistimâl edilebilir düşüncesiyle, bir yerin icâreteyn ile işletilmesi ancak irâde-i seniyye ile yapılabileceği 1280/1863 tarihli vakıf nizâmnâmesinde kayıt altına alınmıştır.⁸¹⁵

İcâreteyn sahibi hayatta olduğu müddetçe hak, kendisine aitti. Onun vefâtından sonra, icâre-i müeccele ödemek koşuluyla tasarruf hakkı, onun evlâdına veya akrabasına intikâl ediyordu. Bundan muaccele alınmıyordu. Evlâdı olmadığı zaman hak, “mahlûl” olup tekrar vakfa dönüyordu.⁸¹⁶ Bir de mutasarrıfların kendi haklarını rızayla bir başkasına devretmeleri vardır ki, buna “ferâğ” denilmektedir.⁸¹⁷ Hakkını devreden şahıs belli ücret karşılığında bunu yapabileceği gibi ücret de almayabiliyordu; fakat vakıflar devir işleminden gelir elde ediyorlardı.⁸¹⁸

Köprülü ailesi vakıflarının en önemli gelir kaynağını teşkil eden hanlar, dükkânlar, tarlalar, sular, bahçe ve bostanlar yukarıda bahsedildiği üzere îcâra

⁸¹³ KK, V, 4/2447, vr. 52a.

⁸¹⁴ Akgündüz, ss. 447, 452-453.

⁸¹⁵ Kahraman, ss. 9-10.

⁸¹⁶ Akgündüz, ss. 464, 468, 470.

⁸¹⁷ Ömer Hilmi Efendi, s. 15.

⁸¹⁸ Akgündüz, s. 476.

veriliyordu.⁸¹⁹ Bunlardan sağlanan gelirle vakıf görevlilerinin maaşları ödeniyor; binâların gerekli tamîrâtları yapıyordu. Yine îcâr sisteminde ferâğ ve intikâlât kayıtlarında uygulanan açık artırma sistemiyle⁸²⁰ vakıflar oldukça gelir elde ediyorlardı.⁸²¹

Îcâreteynli vakıfların 2762 sayılı 05.06.1935 tarihli Vakıflar kanunu ile tasfiyesine gidilmiştir. Vakıflar bünyesinde kanunun yirmi altıncı maddesine göre mutasarrıflar icâre-i müeccelelerin yirmi katı bir taviz bedeli ödeyerek, sahip oldukları intifa (faydalanma) hakkını mülkiyete çevirmişlerdir.⁸²² Böylece Köprülü ailesine ait han ve dükkânların birçoğu satılmış ve çok düşük bedelle vakıflardan çıkarılmıştır.⁸²³

3.1.2. Rûsûm-ı Şer‘iyye ve Rûsûm-ı ‘Örfiyye

Çiftçiden alınan öşür, resm-i çift, resm-i ağnam; ticârî işlemlerden alınan bütün vergiler rûsûm-ı şer‘iyye kapsamındadır. Rusûm-ı örfiyye ise devlet işlerinin yürütülmesi karşılığında toplanan cürm ü cinâyet, arûs, bennâk, mücerred vb. vergilerdir.⁸²⁴ İşte Köprülü ailesine, “temlik” yoluyla, hem şer‘î hem de ‘örfî vergileri toplama hakkı verilmiştir.⁸²⁵

Köprülü ailesine ait vakıfların gelir kaynakları içerisinde birçok farklı vergi çeşidi bulunmaktadır. Bunlardan bazıları: Pazar vergisi,⁸²⁶ köprü vergisi,⁸²⁷ bâd-ı hevâ, beytû‘l-mal, mâl-ı gâib ve mâl-ı mefkûd, yava, kaçgûn,⁸²⁸ kasap vergisi,⁸²⁹ ekrâd taifelerinin koyun vergisi ve bunun dışındakiler,⁸³⁰ zeytin, sabun, şap, demir,

⁸¹⁹ KK, V, 4/2447, vr. 52a; BOA, EV. d. 16173; BOA, C. EV. 15791.

⁸²⁰ BOA, EV. d. 23615.

⁸²¹ BOA, EV. d. 17098, 22583.

⁸²² Akgündüz, ss. 484-486.

⁸²³ BCA, 30.18.1.2.-204.20.7.

⁸²⁴ Akdağ, *Türkiye’nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 553-554.

⁸²⁵ TKGM, KKA, V.C., 81, vr. 4b-7a.

⁸²⁶ KK, V, 3/2446, vr. 9b.

⁸²⁷ KK, V, 3/2446, vr. 9b.

⁸²⁸ KK, V, 3/2446, vr. 13b.

⁸²⁹ KK, V, 3/2446, vr. 15a.

⁸³⁰ KK, V, 3/2446, vr. 15b.

sabunhâne mahsûlü, kovan, cizye ve ispence, zemin tapusu vergisi, câmus vergisi,⁸³¹ köy, mezraa, bağ ve bostanların öşürleri.⁸³²

3.1.3. Mukâtaa Gelirleri

Mukâtaa, hükümetin hazineden doğrudan yapılacak harcamalar için ayırmış olduğu vergi ya da başka türlü kaynaklara denilmektedir. Bunlar merkez tarafından görevlendirilen “emin”ler aracılığıyla yönetilmektedir. Bunun yanında mukâtaalar açık artırma sistemiyle de mültezimlere verilmiştir.⁸³³ Böylece mültezimler, belli bir süreliğine devlete bedel ödeyerek yönetme hakkını elde etmekteydiler; bir nevi uzun süreli kira akdi yapılmış oluyordu. Bütün vergileri de kendileri topluyorlardı; ancak devlet tarafından istenildiği zaman azledilebiliyorlardı. 1691’de bir değişikliğe gidilerek mültezimlerin mukâtaayı işletme hakkı en az bir yıla çıkarıldı. Ne var ki, bu süre de sistemi düzeltmeye yetmeyince, XVII. yüzyıl sonlarında mâlikâne usûlüne geçildi.⁸³⁴ Bu işletim biçiminde mâlikâne sahibi, antlaşma şartlarına uyduğu takdirde, hayatı müddetince mâlikânesini işlettirebiliyordu.⁸³⁵

Vakıf mülklerin kiralanması husûsunda icâre-i vâhideden sonra icâreteyn usûlü de yetersiz kalınca, vakıf mülkleri mukâtaa ile kiraya vermeye başlanmıştır. Mukâtaada, icâreteyndeki gibi kısa süreli değil, daha uzun süreli bir antlaşma yapılyordu. Buna göre, vakıf mülklerini kiralayan kiracının, vakıf mülkü üzerinde bina yapmasına ve ağaç dikmesine müsâade edilmekteydi. Dolayısıyla mukâtaanın icâreteynden farkı dikilen ağacın ve yapılan binanın kiracının öz mülkü hâline gelmiş olmasıdır. Aynı zamanda mukâtaada bu hak, kiracının tüm mirasçılara intikal edebilirken, icâreteynde sadece evlatlar mirasçı olabiliyor; eşler bundan faydalanamıyordu.⁸³⁶

⁸³¹ KK, V, 3/2446, vr. 15b-17a.

⁸³² KK, V, 4/2447, vr. 52a.

⁸³³ Bkz. Akdağ, 2010, ss. 594-601; Baki Çakır, **Osmanlı Mukâtaa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 4-5.

⁸³⁴ Halil İnalcık, Donald Quatoert (Ed.), **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, c. II, Eren Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 663-664.

⁸³⁵ Erol Özvar, **Osmanlı Maliyesinde Mâlikâne Uygulaması**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, Eylül 2003, ss. 3-4.

⁸³⁶ Öztürk, “Mukâtaalı Vakıf”, ss. 133-134.

Köprülü ailesi vakıflarından bazı yerlerin mukâtaa biçiminde işlettirildiği görülmektedir.⁸³⁷ Şuğur mukâtaasının yönetimi Köprülü vakfı mütevellî vekiline ve kale yöneticisi dizdâra bırakılmıştır. Söz konusu yerler serbest olduklarından bunlara dışarıdan herhangi bir müdahelenin yapılmaması pâdişâh fermanıyla ilân edilmiştir.⁸³⁸ Kocaözü mukâtaası “malikâne” sistemiyle Hekimhan’daki Köprülü vakıflarına bağlı olmak üzere Hâfız Ahmet Paşa tarafından idare edilirken, o kendi rızasıyla hakkını oğlu Abdülbâki’ye devretmiştir.⁸³⁹

3.1.4. Diğer Gelirler

Yukarıdakilere ilâveten Köprülü ailesi vakıflarının çeşitli gelir kaynakları vardı. Örneğin, İstanbul boğazında Kayıkhan mahallinden yıllık elli kuruş icâre-i muayyene alınmaktaydı.⁸⁴⁰ Çakır ve atmaca âşiyânlarından,⁸⁴¹ değirmenlerden ve bahçelerden gelir elde edilmekteydi.⁸⁴²

Hâfız Ahmet Paşa’nın Üsküdar Kuzguncuk’taki bahçesinin⁸⁴³ yıllık geliri on sekiz bin (18.000) akçedir. Bunun sadece bin doksan beş akçesi, Kazgani Mahallesiindeki çeşmenin bekçisine verilmekte; kalan miktâr vakfa aktarılmaktadır.⁸⁴⁴ Bahçelerde genellikle meyve yetiştirilmekteydi. Bu bağlamda Fâzıl Ahmet Paşa’nın Belgrad⁸⁴⁵ ve Kandiye’de⁸⁴⁶ vakfettiği bahçelerin meyveli olduğu görülmektedir. Aynı şekilde Köprülü Mehmet Paşa Turhal’da “Bozağioğlu” denen bir bahçeyi vakfetmişti.⁸⁴⁷ Meyvecilikten başka vakıf toprakları üzerinde çeşitli tahılların ekimi yapılmaktaydı. Örneğin, Vezirhan’daki vakıf topraklarında çeltik (pirinç) ekilmekteydi.⁸⁴⁸

⁸³⁷ BOA, A. MKT. MHM. 323.12.

⁸³⁸ TKGM, KKA, V.C., 81, vr. 4b-7a.

⁸³⁹ BOA, C. ML. 7649.

⁸⁴⁰ BOA, C. EV. 454.

⁸⁴¹ KK, V, 3/2446, vr. 13a.

⁸⁴² KK, V, 3/2446, vr. 10a-b; KK, V, 4/2447, vr. 14b.

⁸⁴³ KK, V, 6/2449, vr. 4b.

⁸⁴⁴ KK, V, 6/2449, vr. 8a-8b.

⁸⁴⁵ KK, V, 4/2447, vr. 10a.

⁸⁴⁶ KK, V, 4/2447, vr. 14a.

⁸⁴⁷ KK, V, 3/2446, vr. 13b.

⁸⁴⁸ KK, V, 3/2446, vr. 10b.

3.2. KÖPRÜLÜ AİLESİ VAKIFLARINDAKİ GÖREVLİLER

3.2.1. Görevli Sayısı ve Lakapları

Vakfiyelerine göre Köprülü ailesine ait vakıflar içerisinde en fazla görevli sayısı iki yüz elli sekiz kişi ile Köprülü Mehmet Paşa vakıflarındadır. En az görevlisi olan vakıf ise sekiz kişiyle Mehmet Âsım Bey vakfıdır. Vakfiyelerine göre Köprülü ailesi vakıflarında çalışan kişi sayısı toplam dört yüz altmış sekiz kişidir. Bunlara duâgûlar da dâhildir. Öte yandan belgelerden takip edebildiğimiz kadarıyla Cumhuriyet dönemine kadar görevli sayısında zaman zaman değişiklikler olmuştur.

Köprülü ailesi vakıf eserlerinde birçok farklı alanda görevli çalışmaktadır. Bunlar: İmâm, Hatîb, Vâiz, Müezzin, Kayyim, Aşirhân, Salâhân, Na‘thân, Devirhân, Yasinhân, Cüzhân, Temcîdhân, Şeyhü’l-kurrâ, Müderris, Muhaddis, Muallim, Halîfe, Hoca, Hâfız-ı Kütüb, Mücellid, Hâfız-ı Mesâhif-i Şerîfe, Hâfız-ı Ecza-yı Şerîfe, Muarrif, Serhalka, Sermahfil, Müvezzi‘, Hâfız, Noktacı, Duâgû, Tabbâh, Ferrâş, Ferrâş-ı Memşâ, Âbkeş, Mûkid-i Kanâdîl, Şe‘‘âl, Müremmim (Meremmetçi), Zebilkeş, Cennân, Kennâs, Bevvâb, Pâsbân, Dolabcı, Bennâ, Çadırcı, Neccâr, Haddâd, Kurşuncu, Çilingir, Nâkkâş, Sıvacı, Hancı, Sebilci, Su yolcu, Buhurcu, Türbedâr, Mustahfiz, Mustahfiz Ağası, Kale Kethüdâsı, Bölükbaşı, Çavuş, Kale Kapıcısı, Câbî, Mutemed, Kâtip, Mütevellî, Kâim-i Makâm-ı Mütevellî’dir. Vakfiyelerde olmayan ihtiyaca binâen sonradan ihdâs edilen görevler de bulunmaktadır; Sirâcîlik,⁸⁴⁹ sarrâf-ı nukûdlık,⁸⁵⁰ alemdârlık⁸⁵¹ ve muvakkitlik⁸⁵² bunlardan bir kaçıdır. Bu meyânda Köprülü ailesi vakıflarında yaklaşık yetmiş meslek çeşidi görülmektedir.

⁸⁴⁹ BOA, C. EV. 23437. Sirâcî, mum ve kandillerin bakımı ve yakımı işiyle uğraşan kimsedir. Devellioğlu, s. 956.

⁸⁵⁰ BOA, C. EV. 18965.

⁸⁵¹ BOA, C. EV. 12600. Alemdâr, bayrak veya sancak taşıyan kişilere denir. Kamûs-ı Türkî, s. 948

⁸⁵² BOA, EV. d. 1683. Muvakkit, namaz vakitlerini belirleyen şahısları ifade eden bir kavramdır. Kamûs-ı Türkî, s. 1431.

3.2.2. Görev Tevcihi ve Azil Sebepleri

Şahıslar, görevlerine berâtlarını aldıktan sonra başlamaktaydılar. Bu, mütevellînin veya daha küçük yerlerde kâim-i makâm-ı mütevellînin arzıyla, pâdişâhın da onayı ile gerçekleşmekteydi. Berâtlar, pâdişâhların değişmesiyle yenilenmekteydi. Buna rağmen, berât almadan, mütevellî muvafakâtıyla görev yapanlar da vardı ki, bunlar geçiciydi. Nitekim Vezirhan'da hancılık görevini sürdüren İbrahim, mütevellî Abdulvahid'in vefâtından sonra, görevin kendisinde kalması için yeni vakıf mütevellîsine dilekçe ile başvurmuştur.⁸⁵³ Bazı şahıslar, berâtlarını kaybettikleri için zaman zaman bunların yenilenmesini talep etmişlerdir. Yenilenme yapılırken görevin başvuran şahsa ait olduğunu teyid etmek maksadıyla iki şâhidin gösterilmesi zorunluydu.⁸⁵⁴

Vakıf görevlileri arasında, bazen berât tartışmaları da yaşanmıştır: Bazı şahıslar, İstanbul'a giderek sahtekârlık yapmak sûretiyle, hakları olmadığı hâlde, kendilerine görev tevcih ettirmişlerdir.⁸⁵⁵ Bazen de vazîfesini lâıyıkıyla yürütenler haksız bir şekilde suçlanarak, görevden el çektirilmişlerdir. Ancak gerçeğin anlaşılması ile görevlerine iade edilmişlerdir.⁸⁵⁶ Burada ilkimizi çeken bir başka husûs, çocuğu olmayan bir görevli vefat ettiği zaman, şahısların mütevellîye müracaat ederek görev talep etmeleridir; bugünkü anlamda iş başvurusu yapmalarıdır.⁸⁵⁷

Görevliler, tembellik gösterdiklerinde, görevlerini yapmayarak ihmâl ettiklerinde veya mesleğiyle bağdaşmayacak hal ve hareketlerde bulunduklarında, mütevellî eliyle görevlerinden el çektirilmişlerdir. Başkalarına ferâğda ise mutlaka mütevellînin görüşünün alınması gerekmektedir; yoksa yapılan işlem geçersiz sayılmaktadır.⁸⁵⁸ Bu çerçevede Kandiye'de Fâzıl Ahmet Paşa Câmîi'nin hitabet görevini yürüten hatîbin, büyük günah işlemesi ve bunda ısrarcı olması nedeniyle

⁸⁵³ BOA, C. BLD. 4810.

⁸⁵⁴ BOA, C. EV. 23437.

⁸⁵⁵ BOA, C. EV. 893.

⁸⁵⁶ BOA, C. MF. 7423; BOA, A. E. II. MUSTAFA 15.1441.

⁸⁵⁷ BOA, C. NF. 1982.

⁸⁵⁸ KK, V, 4/2447, vr. 60a; KK, V, 10/2453, vr. 7a.

görevden alınması dikkat çekicidir.⁸⁵⁹ Öte yandan, 1127/1715 tarihli bir belgeye göre, Köprülü Mehmet Paşa'nın Hacıköy'deki mektebinde muallim olan şahsın; tüccâr tabiatlı, ehliyetsiz ve öğretme kabiliyeti olmadığından görevinden azledilmesi talep edilmektedir.⁸⁶⁰ 5 Rebiülâhîr 1343/3 Kasım 1924 tarihinde Gümüşhacıköy'de Mehmet Efendi kayyimlik görevine yakışmayan harekette bulunması nedeniyle, Diyânet İşleri Riyâseti kararıyla görevinden alınmıştır.⁸⁶¹ Ardından 13 Haziran 1341/13 Haziran 1925 tarihinde Mustafa Efendi'nin vekilliğiyle kayyimlik görevi Sağır Naim'e verilmiştir.⁸⁶²

Buna karşın, bazen de şahıslar kendi irâdeleriyle görevi bırakmışlardır. Nitekim İstanbul'daki Dâru'l-Hadîs'in şeyhi Ahmet Efendi, görevini bırakarak başka bir işe yönelmiştir.⁸⁶³ Ayrıca, vakıf eserlerde görev yapan şahısların, vazifelerini hakkıyla yerine getirebilmeleri için görev yaptıkları yerlerde oturmalarının şart koşulduğu görülmektedir. Bu bağlamda Hekimhan'da Köprülü Mehmet Paşa Câmii'nin müezzini Hekimhan'ın dışında oturması ve görevini yerine getirmedeki kusuru nedeniyle vazifesinden azledilmiştir.⁸⁶⁴

3.2.3. Görev Süreleri

Köprülü ailesi vakfiyelerinde ismi belirli ya da belirsiz olarak atanan şahıslar için görev süresi belirlenmediği görülmektedir. Bu münâsebetle, Köprülü Mehmet Paşa, İstanbul'da Dâru'l-Hadîs ve Dâru'l-Kurrâ'da kendi atadığı hocaların kusur etmedikçe ve hayatta oldukları sürece görevlerine devam etmelerini istemiştir.⁸⁶⁵ Hâfız Ahmet Paşa, Kandiye'deki mekteb görevlileri için her hangi bir süre tayin etmemiştir.⁸⁶⁶ Mehmet Âsım Bey, İstanbul'daki Mescid'e (Dâru'l-Kurrâ) tayin ettiği Seyyid İshak Efendi'nin görev süresiyle alakalı her hangi bir şart ileri sürmemiştir.⁸⁶⁷

⁸⁵⁹ BOA, C. EV. 4381.

⁸⁶⁰ BOA, İE. EV. 4774.

⁸⁶¹ BCA, 51.-2.1.43.

⁸⁶² BCA, 51.-2.1.47.

⁸⁶³ BOA, C. MF. 9173.

⁸⁶⁴ BOA, C. EV. 2897.

⁸⁶⁵ KK, V, 3/2446, vr. 47b.

⁸⁶⁶ KK, V, 8/2451, vr. 5b.

⁸⁶⁷ KK, V, 10/2453, vr. 4b.

Vakıf çalışanlarının görev süreleri ya kusurları sonucu; ya da vefâtlarıyla son bulmuştur.

1064/1654'ten Cumhuriyet dönemine kadar Köprülü ailesi vakıflarında, birçok birimde görevler, çoğunlukla babadan en büyük oğula intikâl etmiştir.⁸⁶⁸ Ehliyet ve kâbiliyet gerektiren su yolculuk,⁸⁶⁹ dâru'l-hadîs şeyhliği,⁸⁷⁰ tekke şeyhliği,⁸⁷¹ mütevellîlik,⁸⁷² mustahfizlik⁸⁷³ vb. daha birçok görev babadan oğula geçmiştir. Çocuklar içerisinde babanın vefâtından sonra birinci hak en büyük oğlana aitti.⁸⁷⁴

Bir şahsın evlâdı olduğu hâlde, vefâtından sonra görevi bir başkasına tevcih edilmişse evlât en tabii hakkı olarak görevini geri alıyordu. Nitekim Evâhir-i Muharrem 1171/Ekim 1757 tarihli bir vesîkada, su yolculuk hizmetini yürüten Recep öldükten sonra, oğlu İsmail hayatta olduğu hâlde, kanuna aykırı bir şekilde görev el-Hâc Hasan Ağa'ya verilmiştir. Mütevellînin bu durumdan haberdar olmasıyla görev, Hasan Ağa'dan alınarak, İsmail'e iade edilmiştir.⁸⁷⁵

Bir kişinin vefâtıyla görev bir oğula intikal edebileceği gibi, birkaç çocuk arasında da paylaştırılabilirdi. Örneğin vâizlik iki oğul,⁸⁷⁶ cüzhânlık üç oğul,⁸⁷⁷ evkâf rûznâmçeciliği iki çocuk arasında paylaştırılmıştır.⁸⁷⁸ Diğer taraftan bir kişi öldüğünde büyük oğlan vefât etmişse görev, vefât edenin oğluna yani toruna intikâl edebilmektedir.⁸⁷⁹

Vazifelerin tevcihinde şu da görülmektedir: Şahsın vefâtında görev evlâda geçtiği hâlde, o kendi rızasıyla görevini bir başkasına vermekteydi.⁸⁸⁰ Bazen de kişinin vefâtından sonra görevin devredildiği çocuk, rüşde ermediğinden, görev emâneten bir başkası tarafından yürütülüyordu.⁸⁸¹ Bu cümleden 15 Muharrem

⁸⁶⁸ BOA, C. EV. 97, 6323, 22903.

⁸⁶⁹ BOA, C. BLD. 2347.

⁸⁷⁰ BOA, C. MF. 5420.

⁸⁷¹ BOA, C. EV. 6755.

⁸⁷² BOA, C. EV. 32782.

⁸⁷³ BOA, C. EV. 18348.

⁸⁷⁴ BOA, C. EV. 733, 6323.

⁸⁷⁵ BOA, C. BLD. 2347.

⁸⁷⁶ BOA, C. MF. 7723.

⁸⁷⁷ BOA, C. EV. 893.

⁸⁷⁸ BOA, C. EV. 22250.

⁸⁷⁹ BOA, C. EV. 11612.

⁸⁸⁰ BOA, C. EV. 13721.

⁸⁸¹ BOA, C. EV. 30400.

1261/24 Ocak 1845 tarihinde Köprülü Kütüphânesi hâfız-ı kütüb-i sâni es-Seyyid Mehmet Nuri Efendi vefât edince, görev küçük oğlu Seyyid Mehmet Sadeddîn'e geçmiş; ancak onun da yaşı küçük olduğundan, görevi onun yerine vekâleten hâfız-ı kütüb Osman Efendi üstlenmiştir.⁸⁸² Kişi, uzun süreli bir seyahata çıkması durumunda da görevini vekâleten bir başkasına bırakabiliyordu. Bu bağlamda Hekimhan'da kale dizdârı hacca gideceği zaman, izin almış ve yerine güvenilir birinin vekâlet etmesini sağlamıştır.⁸⁸³

Vazîfe sadece oğula değil, kardeşe veya akrabaya da intikâl edebilmekteydi.⁸⁸⁴ Nitekim 28 Zilhicce 1178/18 Haziran 1765 tarihinde sebilci Mehmet Sâdık vefât edince, görev kardeşi Ahmet'e devredilmişti.⁸⁸⁵ 25 Cemâziyelâhir 1171/6 Mart 1758'de Hekimhan'daki câmide müezzinlik yapan Veli'nin vefâtında, kardeşi Ahmet Halîfe başka bir yerde oturmasına rağmen, ağabeyinin yerine göreve getirilmiştir.⁸⁸⁶ Bir kişinin vefatında evladı yoksa görev, işin ehli başka bir kimseye devredilebilmekteydi.⁸⁸⁷ Ayrıca, bir şahıs görevini terk ettiği zaman, vazifesi şahsın evladına intikâl etmiyor; bir başkasına veriliyordu.⁸⁸⁸

Bütün bunlardan başka, bir kişi hayattayken görevini rızasıyla bir başkasına nakledebiliyordu.⁸⁸⁹ Örneğin, 20 Zilkade 1213/25 Nisan 1799 tarihinde hâfız-ı kütüb-i sâni Seyyid Ahmet Haşim görevini kendi rızasıyla el-Hac İbrahim Efendi'ye vermiştir.⁸⁹⁰

Köprülü ailesi vakıflarında XVII. yüzyıl ikinci yarısından itibaren vakıf görevleri bu şekilde tevdi edilirken, XX. yüzyılda artık vazifelerin babadan oğula her zaman geçmediği görülmektedir. Bu çerçevede Safranbolu'da fetihhân⁸⁹¹ Mehmet Şakir Efendi vefât edince, hayatta olan dört oğlundan hiç birinin göreve ehliyeti olmaması nedeniyle vazife, 19 Şevvâl 1328/24 Ekim 1910 tarihinde Osman Nuri

⁸⁸² BOA, C. MF. 8066.

⁸⁸³ BOA, İE. EV. 1736.

⁸⁸⁴ BOA, HAT. 1447.37.

⁸⁸⁵ BOA, C. EV. 2018.

⁸⁸⁶ BOA, C. EV. 2897.

⁸⁸⁷ BOA, C. MF. 1544, 1563, 8638; BOA, A. E. III. SELİM 7931.

⁸⁸⁸ BOA, C. BLD. 7593.

⁸⁸⁹ BOA, C. BLD. 1263, 2772; BOA, C. EV. 9236.

⁸⁹⁰ BOA, C. MF. 6182.

⁸⁹¹ Fetih sûresini okuyan kişilere denir.

Efendi'ye tevcih edilmiştir.⁸⁹² Bunun ötesinde görevler için artık, sınav yapılmakta ve sınav sonuçlarına göre atamalar yapılmaktadır.⁸⁹³

3.2.4. Görevli Ücretleri

Görevli ücretleri içerisinde en yüksek ücreti günlük yüz elli akçe ile mütevellî almaktadır. Mütevellîden sonra, vakıfların işlerine nezâret eden nâzıra, günlük kırk akça ödeme yapılmaktadır. Aynı şekilde İstanbul'da ve Diyarbakır'da Dâru'l-Kurrâ şeyhleri günlük kırk akçe; Belgrad'daki Dâru'l-Kurrâ şeyhi ise aylık on altı esedî kuruş almaktadır. Görevlilere nakit maaşın yanında; ek olarak odun,⁸⁹⁴ zeytinyağı,⁸⁹⁵ buğday⁸⁹⁶ da verilmektedir.

Görevlilere maaşları, bazen vakfın kasasından verilirken; bazen de maaşın alınacağı yer ifâde edilmek sûretiyle ücretlerin ödenmesi yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda Kütüphâne'deki hâfız-ı kütüblerden biri ücretini, Kuzguncuk'taki bostan icâresinden almaktadır.⁸⁹⁷ Vakıflardaki bazı câmi, mekteb ve türbe görevlilerinin maaşlarının ve buraların ihtiyaçlarının gayr-i müslim vatandaşlardan alınan cizyeden karşılanması ilgi çekicidir.⁸⁹⁸ Kandiye'deki üç gayr-i müslim vakıf köyünün cizyeleri hatt-ı hümayûnla, câmi görevlilerinin maaşlarının karşılanmasına tahsîs edilmiştir. Söz konusu yerlerin gelirinde bir problem çıkması durumunda, vakfın diğer gelirlerinden maaşlar ödenecektir.⁸⁹⁹

Vakıf görevlileri maaşlarını bulundukları yerlerdeki kâim-i makâm-ı mütevellî eliyle alıyorlardı. Ancak, cizye gelirlerinden maaş alanlar, daha sonraları cizyenin merkezde toplanması nedeniyle, İstanbul veya Edirne'den maaşlarını almak zorunda kalmışlardır. Nitekim 1104/1693 tarihli bir vesîkada, Berat'a bağlı Roznik (Roshnik/Roşnik) köyünde Köprülü Mehmet Paşa vakfı görevlilerinin 1102/1691'de maaşlarını almak için Edirne'ye gittikleri kaydedilmekte; bu durumun kendileri için

⁸⁹² VGMA, 218.370.1953.

⁸⁹³ BOA, DH. MKT. 347.13.

⁸⁹⁴ BOA, C. EV. 8318.

⁸⁹⁵ BOA, C. EV. 16275.

⁸⁹⁶ BOA, C. MF. 6274.

⁸⁹⁷ BOA, C. MF. 643.

⁸⁹⁸ KK, V, 12/2455, vr. 2b; KK, V, 3/2446, vr. 29a-29b; BOA, C. EV. 2458.

⁸⁹⁹ KK, V, 4/2447, vr. 52a-52b.

güçlük arz ettiğinden, eskiden olduğu gibi, maaşlarının bulundukları yerdeki cizyedâr eliyle verilmesini talep etmekte oldukları ifâde edilmektedir.⁹⁰⁰ Bunun üzerine Berat kâdısı, Şaban 1104/Mayıs 1693'te İstanbul'a bir yazı yazarak, Mehmet Paşa Câmii'ndeki dört görevlinin maaşlarını bulundukları yerdeki cizyedârdan almalarını istemiştir.⁹⁰¹

Köprülü ailesi vakıflarında bir kişi, bir kaç görevi birlikte yürütebiliyordu. Yaptığı her bir iş için kendisine ayrı ücret tahakkuk ediyordu.⁹⁰² Bazı görevler açık artırmayla verilmekteydi. Örneğin 1272/1856 tarihli belgeden, İzmir'deki hancılık görevinin bu yöntemle icâra verildiği anlaşılmaktadır.⁹⁰³

Vakıflardan aldıkları maaşları yetersiz bulan bazı şahıslar, görevlerinden ayrılmak istemişlerdir. 1322/1904 tarihli bir belgeye göre, İstanbul'daki Köprülü Mehmet Paşa İbtidâi Mektebi (Dâru'l-Hadîs) muallimi Hâfız Ali, kendisi için toplanan paraların geçimini temin etmediğinden, görevinden affını talep etmiştir.⁹⁰⁴

Maaşların artışı bazen normal düzeyde seyrederken bazen de fâhiş oranda artmaktaydı. Bu çerçevede 1269/1853 yılında Meclis-i Vâlâ kararıyla, Köprülü Mehmet Paşa Medresesi'nin (Dâru'l-Hadîs) halîfe-i evvel ve sânilik cihetlerini yürüten şahısların aylıkları iki kuruş iken, yirmi sekiz kuruş zamlı otuz kuruşa yükseltilmiştir.⁹⁰⁵ Ancak vakıf bütçelerinin tek bir merkezden idâre edilmeye başlamasıyla bazı vakıf görevlileri maaşlarını alamamış ve mülkî âmirlerden şikâyetçi olmuşlardır.⁹⁰⁶

Görevlilerin vazifelerini rahatlıkla yerine getirmeleri için bugünkü anlamda lojmanlar tahsîs edilmiştir. Özellikle Kamanîçe, Kandiye, Uyvar ve Belgrad'da görev yapacak kişilere lojman verildiği görülmektedir.⁹⁰⁷ Buralarda lojman yapımına hassâten dikkat edilmesi, görevliler açısından söz konusu yerleri çekici kılabilmektir.

⁹⁰⁰ BOA, A. E. II. AHMED 3.248.

⁹⁰¹ BOA, A. E. II. AHMED 15.1607.

⁹⁰² BOA, EV. d. 1683; BOA, C. EV. 22903.

⁹⁰³ BOA, A. MKT. NZD. 138.79.

⁹⁰⁴ BOA, A. MKT. NZD. 138.79.

⁹⁰⁵ BOA, İ. MVL. 265.10060.

⁹⁰⁶ BOA, A. MKT. UM. 86.36.

⁹⁰⁷ KK, V, 4/2447, vr. 56b.

3.2.5. Görevlilerin Nitelikleri

Köprülü ailesi vakıflarında yaklaşık yetmiş farklı meslek grubunda insanın görevlendirildiği anlaşılmaktadır. İhtiyaçlara göre, görev ihdâs edildiğinden mevcut durum sürekli değişmektedir. Hizmet alanları göz önüne getirildiğinde, buradaki çeşitlilik tabiidir. Vakfiyelerde, göreve getirilen kişilerin gelişi güzel seçilmediği ve adaylarda belli niteliklerin arandığı gözlenmektedir. Bu kişilerden çok az bir kısmının ismi vakfiyelerde zikredilmiş; diğerleri ise “*şu niteliklere sahip bir kimesne*” ifâdesiyle tavsîf edilmiştir.

Köprülü ailesi vakıflarında bir kişi göreve atanacağı zaman bugünkü anlamda şahıs için bir soruşturma yapılmaktaydı. Vakfın bulunduğu yerin kâdisının,⁹⁰⁸ yörede bulunan mütevellî vekilinin veya saygın kişilerin verdiği bilgiler, şahısların göreve getirilmesinde belirleyici bir ölçüt olmuştur.⁹⁰⁹ Bu anlamda, Deli Hüseyin adında bir kişi, Kandiye’deki vakıf köylerinde subaşılık vazifesini almak için İstanbul’da bir kaç ay kalmıştır. Vakıf mütevellîsi el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa, ilgili şahsın kötülüğü ve hıyâneti sebebiyle, kendisine görev verilmesi bir yana, İstanbul’a girişinin dahi yasaklanmasını sadâretten talep etmiştir.⁹¹⁰

Köprülü ailesi vakfiyelerinde göreve getirilecek şahısta aranan vasıfların XVII. ve XVIII. yüzyıl vakfiyelerinde açıklanmasına dikkat edilirken, XIX. yüzyıl vakfiyelerinden Mehmet Âsım Bey’in vakfiyesinde görevliler için bir nitelik zikretmekten öte “*erbâb-ı istihkâktan bir kimesne*” denilerek, aranan özellikler kapalı bırakılmıştır.⁹¹¹ Ancak bu vakfiyede sadece mevlidhânda aranan evsâftan bahsedilmiştir. Buna göre şahsın “değerli”, “kemâl ve iz’ân” sahibi bir kişi olması istenmiştir.⁹¹²

Rüşvetle veya birilerinin aracılığı ile hatır için vakıf görevlerinin ehliyetli olmayan kimselere verilmemesi gerektiği; verildiği takdirde, bunu yapanlar Allah’a havâle edilerek, onların âhirette günahlarının büyük olacağı vakfiyelerde

⁹⁰⁸ BOA, C. MF. 7723; BOA, C. EV. 6323.

⁹⁰⁹ BOA, İE. EV. 4774; BOA, C. ZPT. 1062.

⁹¹⁰ BOA, C. ZPT. 1062.

⁹¹¹ KK, V, 10/2453, vr. 4b.

⁹¹² KK, V, 10/2453, vr. 5a.

belirtlmifltir. Özellikle de “duâgû” vazîfelerinin Kur’ân’a baēlılıēı olmayan kişilere verilmemesi husûsunda mütevelliler uyarılmaktadır.⁹¹³

Köprülü ailesi vakıflarında görevli sayısının en yoğun olduēu kurumlar, câmi ve mescidlerdir. Buralarda görev yapacak şahısların mesleklerini iyi bir şekilde icrâ etmelerinin yanında; insanlara örnek olmaları, halka anlattıklarını kendi hayatlarında da uygulamaları vakfiyelerde şart koşulmuştur. Yani şahıslarda ilim-amel bütünlüēü önemli bir vasıf olarak ele alınmıştır. Bu mânâda, imâmların “âlim”, “dindâr” “ihlâslı”, “Kur’ân-ı Kerim’i güzel okuyabilen”, “kırâat ilmini, namazın farzlarını ve sünnetlerini iyi bilen”⁹¹⁴ kişilerden seçilmesi istenmiştir. Vâiz veya nâsihlerin tefsir ve hadîs gibi temel islâmî bilimler hakkında bilgili, farklı ilim dallarında da genel bir kanaat sahibi olmaları istenmiştir.⁹¹⁵ Bununla beraber vâizlerin etkili olabilmeleri için sadece anlatan deēil; İslâm’ı temsil edebilen takva sahibi kimseler olması vakfiyelerde şart koşulmuştur.⁹¹⁶

Hatîblerin temiz, edîb, âlim ve sâlih kimselerden seçilmesi gereēi vakfiyelerde kaydedilmiştir.⁹¹⁷ Buna ilâveten onların lahn ve tagannîye (naēme) girmeden mesajlarını halka ulaştırmalarına vurgu yapılmıştır.⁹¹⁸ Müezzinlerde aranan en önemli nitelik ise güzel sestir. Ayrıca onların ezanları zamanında okuyabilmeleri için, vakitler hakkında bilgi sahibi olmaları şart koşulmuştur.⁹¹⁹ Kur’ân-ı Kerim’i hatim edecek devirhânların tecvid bilen ve aynı zamanda Kur’ân’ı hayatına aktaran bireylerden seçilmeleri talep edilmiştir.⁹²⁰

Mekteblerde muallim ve onların yardımcıları halîfeler görev yapmaktadır. Muallimlerin âlim, dindâr ve edîb olmaları istenirken,⁹²¹ tecvid bilmeleri de vakfiyelerde şart koşulmaktadır.⁹²²

Köprülü Mehmet Paşa, kurumlara atama yaparken isim zikretmemiş; sadece İstanbul’daki Dâru’l-Kurrâ ve Dâru’l-Hadîs’te görev yapacaklardan bir kısmının

⁹¹³ KK, V, 7/2450, vr. 6a; KK, V, 12/2455, vr. 4a.

⁹¹⁴ KK, V, 4/2447, vr.56b. KK, V, 3/2446, 25b.

⁹¹⁵ KK, V, 3/2446, vr. 22a, 29a, 35a, 36b.

⁹¹⁶ KK, V, 10/2453, vr. 5b KK, V, 4/2447, vr. 53a.

⁹¹⁷ KK, V, 4/2447, vr. 56a, 58b.

⁹¹⁸ KK, V, 4/2447, vr. 53b.

⁹¹⁹ KK, V, 4/2447, vr. 53b, 59a; 3/2446, vr. 22a.

⁹²⁰ KK, V, 4/2447, vr. 53b.

⁹²¹ KK, V, 4/2447, vr. 58b.

⁹²² KK, V, 5/2448, vr. 12b.

isimlerini vakfiyesine kaydettirmiştir. O, Dâru'l-Hadîs'e İsa Efendi'yi müderris; Dâru'l-Kurrâ'ya da Mehmet Efendi'yi şeyhü'l-kurrâ tayin ederken hiçbir vasıf zikretmemiş; bu zatların vefâtlarına kadar bir kusurları olmadığı sürece görevlerinde kalmalarını; vefâtlarından sonra da mütevellînin oluruyla görevlerin ehliyetli kişilere verilmesini şart koşturmuştur.⁹²³ Fâzıl Ahmet Paşa'nın Belgrad'daki Dâru'l-Kurrâsı ve Abdullah Paşa'nın Diyarbakır'daki Dâru'l-Kurrâsında görev yapacak şeyhü'l-kurrâların ise on kırâatı iyi bilen ve uygulayabilen, silsilesi sağlam ve dindâr kişilerden seçilmeleri istenmiştir.⁹²⁴ Ayrıca, eğitimin bir parçası olan ve Osmanlı'da ilk halk kütüphânesi olma özelliği taşıyan Köprülü Kütüphânesi'nde emîn, dindâr, müstakîm ve vakar sahibi hâfız-ı kütüblerin görev almaları istenmiştir.⁹²⁵

Bedensel güç gerektiren kennâs, âbkeş, ferrâş vb. görevleri yerine getirecek şahıslarda daha çok fiziksel güç bir nitelik olarak aranmaktadır. Câmileri zamanında açıp kapamakla görevli bevâbların, “sâlih”, “çalışkan” ve “gayretli”⁹²⁶ kimselerden olmalarına dikkat edilmektedir.⁹²⁷ Helâları temizlemekle görevli kennâsların da kuvvetli bireylerden seçilmesi vakfiyelerde şart koşulmaktadır.⁹²⁸

Tamîr gibi zihinsel beceri gerektiren dallarda ise, işinde uzman kişilerin seçimi esas alınmıştır.⁹²⁹ Tamîr işlerinin daha çok gayr-i müslimler tarafından ifâ edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Bodros veledi Avanas aile vakıflarında yürütmüş olduğu tamircilik görevini bir başka zimmiye devretmiştir.⁹³⁰ Buna karşın, Abdullah Paşa'nın eşinin türbesinde bahçıvanlık yapacak cennânın özellikle ehl-i İslâm'dan olmasının şart koşulması ilginçtir.⁹³¹ Câmilerin tamîrâtında daha çok birinci sınıf kalfalar tercih edilmiştir.⁹³²

Hesap işlerinde görev yapan kâtip ve mutemedlerin hesap bilmesi ve güvenilir olması;⁹³³ gelirleri toplayıp mütevellîye teslim etmekle görevlendirilen

⁹²³ KK, V, 3/2446, vr. 43a, 47b.

⁹²⁴ KK, V, 4/2447, vr. 54b; KK, V, 5/2448, vr. 10b.

⁹²⁵ KK, V, 4/2447, vr. 59b.

⁹²⁶ KK, V, 5/2448, vr. 7b.

⁹²⁷ KK, V, 4/2447, vr. 54a.

⁹²⁸ KK, V, 5/2448, vr. 10a, 15a.

⁹²⁹ KK, V, 4/2447, vr. 57a.

⁹³⁰ BOA, C. EV. 16454.

⁹³¹ KK, V, 5/2448, vr. 9b.

⁹³² BOA, A. MKT. MHM. 416.27.

⁹³³ KK, V, 5/2448, vr. 7a; KK, V, 4/2447, vr. 54b, 57b.

câbilerin de “dindâr”, “doğru” ve “ihânetten uzak kimseler”⁹³⁴ olmaları vakfiyelerde şart koşulmuştur. Arastalarda ölçüm işlerinde görev yapacak keyyâlin da “dürüst ve güvenilir” olmasına hassâten vurgu yapılmaktadır.⁹³⁵

Emniyetle ilgili vazifelerde ise daha çok “güvenilirlik” ve “güçlülük” vasıfları ön plana çıkmıştır. Kale kapıcılarının “dindâr”,⁹³⁶ kale mustahfizlerinin “bahâdır”,⁹³⁷ hanlarda hamalbaşılık görevini yürüteceklerin “emin”⁹³⁸ kimselerden seçilmesi gereği vakfiyelerde belirtilmektedir.

Vakfiyelerde aranan bu nitelikler, zaman zaman kâğıt üzerinde kalmış ve uygulanmamıştır. Görevler verâset sistemine dönüştürülerek, babadan oğula intikal eder hâle getirilmiştir. Nitekim bir baba “veledeş”⁹³⁹ vefât ediyor; oğlu daha küçük olduğu için babasının hatîblik görevine, buluş çağına erinceye kadar, amcasının vekâlet etmesi için hatt-ı hümayûn veriliyor; yani amca görevi emâneten yürütmektedir.⁹⁴⁰ Burada ilginç olan bu husûsun, 1280/1863 tarihli evkâf nizamnâmesinde kayıt altına alınmış olmasıdır. Buna göre, hitâbet görevini yürüten baba vefat ettikten sonra, vazîfe büyük çocuklardan en kâbiliyetlisine o da yoksa küçük çocuklardan istidatlı olanına verilmektedir.⁹⁴¹

Aslında ehil olmayana tevcîh câiz değilken, çocuklar hep ehil kabul edilmiş; görevler mülke dönüştürülmüş; bir nevi şahsın vefâtından sonra mirasçılara bırakılmıştır. İlginç olan, babanın vefâtından sonra göreve ehil evlat varsa, vazifenin ona tevcîhinin kanûnî bir zorunluluk olmasıdır.⁹⁴² Ne var ki, zamanla bu durum değişmiş XIX. yüzyıl sonlarına doğru artık boş kalan kadrolar için sınavlar yapılmaya başlanmıştır. Nitekim 24 Receb 1298/22 Haziran 1881’de hâfız-ı kütüblerin seçiminde imtihan sonuçları belirleyici olmuştur.⁹⁴³

⁹³⁴ KK, V, 4/2447, vr. 55b-56a, 57b.

⁹³⁵ KK, V, 5/2448, vr. 7a;

⁹³⁶ KK, V, 3/2446, vr. 41a.

⁹³⁷ KK, V, 3/2446, vr. 40b.

⁹³⁸ BOA, A. MKT. MVL. 85.73.

⁹³⁹ Kapıkulu suvârîlerinin doğan erkek çocuklarına verilen addır. Sertoğlu, s. 357.

⁹⁴⁰ BOA, C. EV. 30400.

⁹⁴¹ Kahraman, s. 9.

⁹⁴² Ömer Hilmi Efendi, s. 105.

⁹⁴³ VGMA, 137.20.145-146.

Mütevellînin vekili konumundaki kâim-i makâm-ı mütevellîlerin ise “dindâr”, “görüşleri sağlam”⁹⁴⁴ “aklı ve ilmiyle akranları içerisinde sıyrılmış, tedbirli, olgun” “ilmi arkadaşları içerisinde kabul gören” ve “doğruluğu teslim edilmiş”⁹⁴⁵ kişilerden seçilmesi istenmiştir.

3. 3. KÖPRÜLÜ AİLESİ VAKIFLARININ YÖNETİMİ

3.3.1. Mütevellî

Bütün vakıflarda olduğu gibi Köprülü ailesi vakıflarında da idârî organizasyonun başı mütevellîdir. Bunlar vakfiye şartları gereğince, vakfın işlerini idare eden kişilerdir. İki çeşit mütevellî vardır: Vakfiye şartlarınca mütevellî olan kişiye “meşrûtiyyet üzere mütevellî” veya “meşrûta mütevellî” denirken; hâkim tarafından atanan mütevellîler için “mansûb mütevellî” veya “kayyim-i vâkıf” tabirleri kullanılmaktadır.⁹⁴⁶ Köprülü ailesi vakıflarının tümünün mütevellîleri meşrûtiyyet üzere mütevellîdir. Bir vakfın birden fazla mütevellîsi de olabilir. Köprülü ailesi vakıflarında da mütevellîlik zaman zaman iki kişi veya üç kişi arasında iştirâken yürütülmüştür. XIX. yüzyıl ortalarına kadar mütevellîlere, şeyhülislâm; kâim-i makâm-ı mütevellîlere ise şeyhülislâmın taşradaki temsilcileri kâdılar nezâret etmişlerdir.⁹⁴⁷

Köprülü ailesinin kurucusu ve ilk vakıf kuran kişisi Mehmet Paşa, mütevellîliği kendisinden sonra, ailesinin ekber ve erşed erkek çocuklarına, bunların soylarının tükenmesi hâlinde, sırayla erkek çocuklarının ekber ve erşedine, sonra kız çocuklarının erkek evlatlarından en sâlihine, sonra erkek kölelere, sonra onların en büyük çocuklarına, sonra bayan kölelerin erkek çocuklarına bırakmıştır. O, bunların da soyunun nihâyete ermesi durumunda mütevellîliğin takvâ ehli ve sâlih yabancılara verilebileceğini vakfiyesinde şart koşturmuştur. Bu noktada kadınların mütevellî olamayacağı da kayıt altına alınmıştır.⁹⁴⁸

⁹⁴⁴ KK, V, 4/2447, vr. 54b.

⁹⁴⁵ KK, V, 4/2447, vr. 58a.

⁹⁴⁶ Ömer Hilmi Efendi, ss. 13-14; Akgündüz, ss. 300, 305.

⁹⁴⁷ Akgündüz, ss. 319, 328.

⁹⁴⁸ KK, V, 3/2446, vr. 45a-45b.

Mehmet Paşa hayattayken oğlu Fâzıl Ahmet Paşa'yı vakıflarına mütevellî tayin etmiştir. O, babasının vakıflarının mütevellîsi iken kendisi de vakıflar kurmuş; ancak vakıflarını tamamlamaya ömrü vefâ etmeyince, kardeşi Fâzıl Mustafa Paşa, ağabeyinin vefâtından sonra hem babası Mehmet Paşa'nın vakıflarının mütevellîsi olmuş; hem de kendi mülklerinden bazılarını da vakfederek ağabeyinin başlattığı vakıfları tamamlamıştır. Dolayısıyla her iki kardeşten her biri hem vâkıf hem de mütevellîdir. Fâzıl Mustafa Paşa kurduğu vakıflara, kendisini mütevellî tayin etmiştir. Böylece o, hem babası Köprülü Mehmet Paşa vakıflarının mütevellîsi, hem de ağabeyi Fâzıl Ahmet Paşa'nın vakıflarının mütevellîsi olmuştur. Neticede baba-oğul her ikisinin vakfının yönetimi bir kişide toplanmıştır. Fâzıl Mustafa Paşa, kendisinden sonra, ağabeyi adına kuruluşunu tamamladığı vakıfların mütevellîliğini, babası Köprülü Mehmet Paşa vakıflarının mütevellîsine bırakmıştır.⁹⁴⁹

Fâzıl Mustafa Paşa'nın 1102/1691'de vefâtından sonra mütevellîlik, onun en büyük oğlu Numan Paşa'ya intikâl etmiştir. Numan Paşa, Kandiye'de medrese yaptırmasına rağmen vakfiyesini düzenlemediğinden, buna hukûkî bir hüviyet kazandırmak oğlu Hâfız Ahmet Paşa'ya nasip olmuştur. Bu açıdan Numan Paşa'yı da hem vâkıf hem de mütevellî olarak tavsîf edebiliriz.

Bu arada, Mehmet Paşa'nın eşi Ayşe Hanım da vakıflar kurmuş bununla ilgili düzenlediği vakfiyelerde mütevellî olarak ilk önce kardeşi Hüseyin Efendi'yi tayin etmiş; onun vefâtından sonra mütevellîliği diğer kardeşi Mehmet Ağa'nın büyük oğlu Ali Ağa'ya, onun vefâtından sonra da kendi soyunun yani Köprülü ailesinin ekber ve erşed evladına bırakmıştır.⁹⁵⁰ Netice itibarıyla bir kaç nesil sonra Ayşe Hanım vakıflarının da yönetimi Köprülü ailesi vakıfları mütevellîsine geçmiştir.

Numan Paşa'nın 1131/1719'da vefâtından sonra, Köprülü ailesinin vakıflarının yönetimini, Numan Paşa'nın küçük kardeşi ekber evlat Abdullah Paşa devralmıştır. Diğer taraftan Abdullah Paşa kurduğu vakıfların mütevellîliğini hayatta oldukça kendisi yürütmüş; vefâtından sonra ise dedesi Köprülü Mehmet Paşa vakıflarının mütevellîsine bırakılmasını vakfiyesinde şart koşmuştur.⁹⁵¹ Dolayısıyla Abdullah Paşa da hem vâkıf hem mütevellîdir.

⁹⁴⁹ KK, V, 4/2447, vr. 52b-53a.

⁹⁵⁰ TKGM, KKA, V.C., 12, vr. 4a; VGMA, 604.303.210.

⁹⁵¹ KK, V, 5/2448, vr. 7a.

Abdullah Paşa'nın mütevellîliğinden sonra ağabeyi Numan Paşa'nın oğlu el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa, Köprülü ailesi vakıfları mütevellîsi olmuştur. O, 1150/1737 tarihli vakfiyesine göre, kendi mülkü olan Kuzguncuk'taki yalılarının mütevellîliğini hayattayken kendisine, öldükten sonra kız kardeşi Rabia Hanım ile kendi kızları Dürre, Hafsa ve Sa'da Hanımlar ile onların evlatlarına şart koşturmuştur. Burada mütevellîlik husûsunda erkek ve kızın aynı haklara sahip olduğuna özellikle vurgu yapılmıştır.⁹⁵² Bu tarihte Ahmet Paşa'nın muhtemelen erkek evladı daha dünyaya gelmemiştir. Zîrâ mütevellîğin erkek evlada bırakılması bir gelenektir. Onun 1180/1767 tarihli vakfiyesine göre, Köprülü'de kurmuş olduğu vakıfların mütevellîliğini ise kendisinden sonra oğlu Abdalbâki Bey'e bırakmıştır.⁹⁵³

Hâfız Ahmet Paşa, 1157/1745,⁹⁵⁴ 1168/1754,⁹⁵⁵ 1171/ 1758⁹⁵⁶ ve 1172/1758⁹⁵⁷ tarihli vakfiyelerine göre, büyük amcası Fâzıl Ahmet Paşa'nın vakıflarına katkılarda bulunmuş; bunların mütevellîliğini ise kendisinden sonra Köprülü ailesi vakıflarının mütevellîsine bırakmıştır. Onun, Kuzguncuk ve Köprülü'deki vakıflarından farklı olarak mütevellîliği, kendi soyundan ziyâde, Köprülü ailesine bırakmasının nedeni; söz konusu vakıfları Köprülü ailesi vakıflarının artan gelirlerinden kurmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Özetle, Hâfız Ahmet Paşa, mülküyle kurmuş olduğu Kuzguncuk ve Köprülü'deki vakıfların yönetimini kendi soyuna, Köprülü ailesi vakıfları gelirlerinden ihdâs ettiği vakıfların idâresini de Köprülü ailesi vakıflarının mütevellîsine bırakmıştır. Sonuçta Hâfız Ahmet Paşa vâkıftır ve aynı zamanda mütevellîdir.

Köprülü ailesi üyelerinden en son vakıf kuran Mehmet Âsım Bey, vakfına kendisini mütevellî tayin etmiştir. Köprülü ailesi vakıfları içerisinde kendisine mütevellîlik ücreti tayin eden tek kişidir. Kendisinden sonra ise mütevellîliği Köprülü ailesi vakıflarının mütevellîsine bırakmıştır.⁹⁵⁸

⁹⁵² KK, V, 6/2449, vr. 7a-7b.

⁹⁵³ VGMA, 76.38.1.

⁹⁵⁴ KK, V, 12/2445, vr. 5a.

⁹⁵⁵ KK, V, 7/2450, vr. 7b-8a.

⁹⁵⁶ KK, V, 8/2451, vr. 6a.

⁹⁵⁷ VGMA, 76.42.3.

⁹⁵⁸ KK, V, 10/2453, vr. 6a.

Böylece, Köprülü ailesine mensup kişilerin kurdukları vakıfların yönetimi tek kişide toplanmıştır.⁹⁵⁹ Fakat yukarıda da bahsedildiği üzere aileden el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa'nın Kuzguncuk'ta ve Köprülü/Veles'de kurduğu vakıfların idâresi kendi soyundan gelen aile üyelerince yönetilmiştir. Öte yandan Köprülü'deki vakıfların yönetimi bir süre sonra Köprülü ailesi vakıflarının mütevellîsine intikâl etmiştir. Bu çerçevede sadece Kuzguncuk'taki vakıflar, Hâfız Ahmet Paşa ailesine mensup şahıslarca mülhak olarak hâlen idâre edilmektedir.⁹⁶⁰

Belgelerden takip edebildiğimiz kadarıyla kuruluşundan günümüze kadar Köprülü ailesi vakıflarının mütevellîleri şöylece sıralanabilir⁹⁶¹:

1. Fâzıl Ahmet Paşa (1658-1676): 1068/1658,⁹⁶² 1071/1661.⁹⁶³
2. Fâzıl Mustafa Paşa (1676-1691): 1089/1678.⁹⁶⁴
3. Numan Paşa (1691-1719): 1103/1691,⁹⁶⁵ 1105/1694,⁹⁶⁶ 1116/1705,⁹⁶⁷ 1129/1716.⁹⁶⁸
4. Abdullah Paşa (1719-1735)⁹⁶⁹: 1133/1721.⁹⁷⁰
5. el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa (1735-1769)⁹⁷¹: 1145/1732-1733,⁹⁷² 1171/1758,⁹⁷³ 1173/1759,⁹⁷⁴ 1174/1761.⁹⁷⁵

⁹⁵⁹ BOA, C. MF. 8638; BOA, C. EV. 714.

⁹⁶⁰ Bu vakfın halen mütevellîsi 7 Temmuz 2005 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından atanan Emine Oya Bostan Hanım'dır. VGMA, 137.20.157.

⁹⁶¹ Aşağıda mütevellî isimlerinden sonra parantez içerisinde verilen tarih, ilgili şahısların mütevellîlik sürelerini; daha sonra verilen tarihler ise onların görev yaptığı yıllara ait belgelerin tarihlerini göstermektedir. Emin olunmayan süre aralıkları, tarihlerin yanlarına bırakılan soru işaretleriyle gösterildi.

⁹⁶² TKGM, KKA, V.C., 81, vr.104b -106b.

⁹⁶³ KK, V, 3/2446, vr. 45a-45b.

⁹⁶⁴ KK, V, 4/2447, vr. 52b.

⁹⁶⁵ BOA, C. MF. 9173.

⁹⁶⁶ BOA, İE. ENB. 428.

⁹⁶⁷ BOA, İE. EV. 5284.

⁹⁶⁸ KK, V, 18/2461.

⁹⁶⁹ 1109/1697 tarihli bir belgeye göre, Abdullah Paşa, Köprülü ailesi vakıfları mütevellîliğinden önce ninesi Ayşe Hanım'ın vakıflarına mütevellîlik yapmıştır. BOA, C. BLD. 3183.

⁹⁷⁰ KK, V, 5/2448, vr. 5b.

⁹⁷¹ el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa, 1182/1769 yılında vefât ettiğinden mütevellîliğinin de bu tarihte sona ermiş olması muhtemeldir. Bkz. Birinci Bölüm, Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa'nın Siyasî Hayatı ve Dönemi; BOA, C. MF. 462. Hâfız Ahmet Paşa'dan sonra kimin mütevellî olduğu tespit edilemedi. Daha sonra mütevellî olan Abdulvâhid Bey, Hâfız Ahmet Paşa'nın vefâtından sonra bir süreliğine kâim-i makâm-ı mütevellîlik görevini yürütmüştür.

⁹⁷² BOA, C. EV. 27651.

⁹⁷³ KK, V, 8/2451, vr. 3b.

⁹⁷⁴ BOA, C. BLD. 6816.

⁹⁷⁵ BOA, C. EV. 18348.

6. el-Hâc Abdülvâhid Bey⁹⁷⁶ (1781?-1792): 1195/1781,⁹⁷⁷ 1196/1782,⁹⁷⁸ 1199/1785,⁹⁷⁹ 1200/1786,⁹⁸⁰ 1201/1787,⁹⁸¹ 1204/1789,⁹⁸² 1204/1790,⁹⁸³ 1205/1791,⁹⁸⁴ 1207/ 1792.⁹⁸⁵

7. Feyzullah Bey (1792) : 1206/1792.⁹⁸⁶

8. Mehmet Said Bey (1792-1799): 1207/1792,⁹⁸⁷ 1208/1794,⁹⁸⁸ 1210/1795,⁹⁸⁹ 1211/1796,⁹⁹⁰ 1211/1797,⁹⁹¹ 1212/1798,⁹⁹² 1213/1799.⁹⁹³

9. Mehmet Tayyip Bey (1799?-1801): 1215/1800.⁹⁹⁴ Mehmet Tayyip Bey, vakıfları idâre ederken kendi beyânıyla işlere yetişemediğinden, vakıf evlâdından biri olan Mehmet Âsım Bey ile mütevellîliği paylaşmak istemiştir. Bu muâmele, evkâf müfettişi huzûrunda Köprülü ailesi üyelerinin de yer aldığı bir mecliste gerçekleştirilmiştir.⁹⁹⁵

10. Mehmet Tayyip ve Mehmet Âsım Beyler (1801-1816): 1217/1803,⁹⁹⁶ 1222/1807,⁹⁹⁷ 1225/1810,⁹⁹⁸ 1226/1811⁹⁹⁹, 1227/1812,¹⁰⁰⁰ 1229/1814,¹⁰⁰¹ 1230/1815,¹⁰⁰² 15 Zilkade 1231/7 Ekim 1816¹⁰⁰³ (iştirâken).

⁹⁷⁶ Tarihsiz bir hatt-ı hümayûna göre, mütevellîliğin yanında Dergâh-ı Âlî kapıcıbaşlarından olan Abdülvâhid Bey, aile vakıflarının muhâsebesinin görüldüğü toplantıda, yapılan hesaplamaları kabule yanaşmaması ve bununla ötesinde galîz küfürler etmesi nedeniyle sürgün edilmiştir. BOA, HAT. 1389.55305.

⁹⁷⁷ BOA, C. EV. 30434.

⁹⁷⁸ BOA, C. EV. 29748.

⁹⁷⁹ BOA, C. EV. 16697.

⁹⁸⁰ BOA, C. MF. 1606.

⁹⁸¹ BOA, C. EV. 28495.

⁹⁸² BOA, C. EV. 9236.

⁹⁸³ BOA, C. MF. 3376.

⁹⁸⁴ BOA, C. MF. 1544.

⁹⁸⁵ BOA, C. BLD. 4810. Bu belgeye göre, 24 Safer 1207/11 Ekim 1792 tarihinde Abdülvâhid Bey vefat etmiştir.

⁹⁸⁶ BOA, C. EV. 684. Feyzullah Bey (v.1208/1793-1794), vefâtına kadar görevde kalmamıştır. (Sicill-i Osmânî, c. II, s. 529) Mütevellîler, hayatları idâme ettikçe ekber ve erşed olarak görev yapmaktaydılar. Bununla beraber görevlerini kendi inisiyatifleriyle bir başkasına verebiliyorlardı. Feyzullah Bey'in de bu şekilde veya başka bir nedenle görevini devretmiş olması muhtemeldir.

⁹⁸⁷ BOA, C. EV. 4664; 8391.

⁹⁸⁸ BOA, C. EV. 15144; BOA, C. MF. 1523.

⁹⁸⁹ BOA, C. EV. 893.

⁹⁹⁰ BOA, C. MF. 4616.

⁹⁹¹ BOA, C. EV. 3655.

⁹⁹² BOA, C. MF. 4528.

⁹⁹³ BOA, C. EV. 7790.

⁹⁹⁴ BOA, C. BLD. 1263.

⁹⁹⁵ BOA, A. RSK. 124, vr. 132b.

⁹⁹⁶ BOA, C. EV. 31791.

11. Mehmet Tayyip Bey (1816-1823?): 19 Muharrem 1232/9 Aralık 1816,¹⁰⁰⁴
1232/1817,¹⁰⁰⁵ 1234/1818,¹⁰⁰⁶ 1235/1820.¹⁰⁰⁷

12. Mir Ahmet (1823?-1832?)¹⁰⁰⁸: 1238/1823,¹⁰⁰⁹ 1239/1824,¹⁰¹⁰
1240/1824,¹⁰¹¹ 1242/1826,¹⁰¹² 1244/1828,¹⁰¹³ 1244/1829,¹⁰¹⁴ 1246/1830,¹⁰¹⁵
1248/1832.¹⁰¹⁶

1250/1834 tarihine kadar Şeyhülislâm Nezâretince idâre edilen Köprülü ailesi vakıfları bu tarihten itibaren Evkâf-ı Hümâyûn'un bir şubesi olan Evkâf-ı Haremeyn Nezâretince mülhak¹⁰¹⁷ olarak idâre edilmiştir. Yani Köprülü ailesi üyeleri sadece yönetimde yer almış; asıl kararlar, Evkâf-ı Hümâyûn Nezâretince alınmıştır. Bu mânâda vakıf belgelerinde mütevellî isimlerine genellikle, vakfın yıllık görülen muhâsebe kayıtlarında rastlanılması, aşağıda ismi zikredilen mütevellîlerin görevde bulundukları süre aralığının tespitini güçleştirmiştir.

13. Mehmet Emin Bey: 1250/ 1835-1257/1841.¹⁰¹⁸

14. Mîr Mehmet Râşit: 1261/1845.¹⁰¹⁹

15. Emin Bey: 1269/1853.¹⁰²⁰

⁹⁹⁷ BOA, C. EV. 4561.

⁹⁹⁸ BOA, C. EV. 24962.

⁹⁹⁹ BOA, C. EV. 22916.

¹⁰⁰⁰ BOA, C. MF. 4479.

¹⁰⁰¹ BOA, C. EV. 733.

¹⁰⁰² BOA, C. EV. 19616; BOA, C. BH. 8181.

¹⁰⁰³ BOA, C. EV. 23701.

¹⁰⁰⁴ BOA, C. BLD. 2311.

¹⁰⁰⁵ BOA, C. EV. 13234,15901.

¹⁰⁰⁶ BOA, C. MF. 2223.

¹⁰⁰⁷ BOA, C. EV. 18923.

¹⁰⁰⁸ Vakıf belgelerinde Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan olduğu belirtilmektedir. BOA, C. EV. 1892, 6323, 20468, 22903.

¹⁰⁰⁹ BOA, C. EV. 6323, 22903.

¹⁰¹⁰ BOA, C. EV. 1892.

¹⁰¹¹ BOA, C. EV. 8545.

¹⁰¹² BOA, C. MF. 7723.

¹⁰¹³ BOA, C. EV. 13721.

¹⁰¹⁴ BOA, C. EV. 3283.

¹⁰¹⁵ BOA, C. MF. 8330; BOA, C. EV. 20468.

¹⁰¹⁶ BOA, C. EV. 11622.

¹⁰¹⁷ Evkâf-ı Hümâyûn Nezâretince mütevellîlerinin bilgisi dâhilinde idâre edilen vakıflara denir. Ömer Hilmi Efendi, ss. 16-17;

¹⁰¹⁸ BOA, EV. d. 9965, 10370; BOA, C. EV. 3668.

¹⁰¹⁹ BOA, C. MF. 8066.

¹⁰²⁰ BOA, İ. MVL. 273.10578.

16. Mahmut Nedim Bey-Abdurrahman Zühdi Bey¹⁰²¹: 1277/1860¹⁰²² (iştirâken).

17. Mahmut Nedim Bey-İsmail Afif Bey: 1277/1861¹⁰²³ (iştirâken).

18. İsmail Afif Bey: 1286/1870.¹⁰²⁴

19. Abdullah Ahrâr Bey: 1297/1877.¹⁰²⁵

20. Mehmet Şerafettin Ahrâr Bey (1290/1873-1318/1900)¹⁰²⁶.

21. Mustafa Fâzıl Efendi (1318/1900-1332/1913).¹⁰²⁷

22. Kadri Bey (1332/1913-1337/1919).¹⁰²⁸

23. Mustafa ve Mehmet Nâfiz Beyler (1337/1919-1340/1924)¹⁰²⁹ -iştirâken-.

24. Mustafa, Mehmet Nâfiz ve Fâzıl Beyler (1340/1924-1926)¹⁰³⁰ -iştirâken-.

25. Mustafa ve Fâzıl Beyler (1926 -?)¹⁰³¹ -iştirâken-.

3.3.2. Kâim-i Makâm-ı Mütevellî

Hâkim, ihtiyaç duyması halinde mütevellîsi olan bir vakfa, mütevellînin bazı işlerini görmek üzere, kâim-i makâm-ı mütevellî atayabilir.¹⁰³² Mütevellîden sonra vakfın ikinci adamı hüviyetindeki kişi kâim-i makâm-ı mütevellîdir. Dolayısıyla bunlarda “emniyet” ve “ehliyet” gibi vasıflar aranmıştır.¹⁰³³ İstanbul’da ikâmet eden bu şahıslar, daha çok Köprülü ailesindendi. Bunlardan bazıları: Mehmet Sâdık Bey;

¹⁰²¹ Tarihsiz bir belgeye göre. Abdurrahman Zühdi Bey’in görevi bırakmasıyla, Afif Bey onun yerine atanmıştır. BOA, EV. d. 13596.

¹⁰²² BOA, A. MKT. NZD. 336.46.

¹⁰²³ BOA, EV. d. 14373.

¹⁰²⁴ VGMA, 159.308.2852.

¹⁰²⁵ BOA, İ. ŞD. 36.1825.

¹⁰²⁶ Şerafeddin Ahrâr Bey, kendisi hayattayken tevliyet hakkını oğluna devretmiştir. O, 23 Teşrin-i Sâni 1320/6 Aralık 1904 tarihinde vefât edince, bir süre sonra aile üyelerinden Kadri Bey, Ahrâr Bey’in oğlu Mustafa Fâzıl Bey’in mütevellî olmasına itiraz ederek mütevellînin kendisi olması gerektiğini ileri sürmüştü; böylece 10 Muharrem 1332/9 Aralık 1913 tarihinde mütevellîliğe atanmıştır. VGMA, 137.26. 200.

¹⁰²⁷ VGMA, 137.26.200.

¹⁰²⁸ Kadri Bey’in vefâtıyla mütevellîlik 13 Receb 1337/14 Nisan 1919 tarihinde vakıf evlâdından Mustafa ve Mehmet Nâfiz Beylere geçmiştir. VGMA, 137.26.200.

¹⁰²⁹ VGMA, 137.26.200.

¹⁰³⁰ 8 Kanûn-ı Sâni 1340/8 Ocak 1924 tarihinde Şûray-ı Devlet kararıyla mütevellîlik üç hisseye bölünmüştür. VGMA, 137.26.200; 137.28.205.

¹⁰³¹ 26 Nisan 1926 tarihinde Mehmet Nâfiz Bey’in vefâtıyla, onun hissesi vakfın diğer mütevellîleri Mustafa ve Fâzıl Beylere dağıtılmıştır. VGMA, 137.28.205.

¹⁰³² Ömer Hilmi Efendi, s. 14

¹⁰³³ Ali Himmet Berkî, **Vakıflar**, Aydınlık Basımevi, 2. Baskı, İstanbul, 1946, s. 209.

(1165/1752),¹⁰³⁴ (1174/1761),¹⁰³⁵ (1175/1762)¹⁰³⁶; Affan Bey; (1178/1765),¹⁰³⁷ (1179/1765),¹⁰³⁸ (1180/1766),¹⁰³⁹ (1184/1771)¹⁰⁴⁰; el-Hâc Abdulvâhid Bey (1186/1773)¹⁰⁴¹; Mehmet Arif Bey; (1199/1785)¹⁰⁴², (1204/1790)¹⁰⁴³; Seyyid Mehmet Bey (1208/1793)¹⁰⁴⁴; Mehmet Râşit Bey (Mart 1250-Şubat 1256/Mart 1835-Şubat 1841).¹⁰⁴⁵ Yukarıda açıklandığı üzere Abdulvâhid ve Mehmet Râşit Beyler kâim-i makâmlik görevlerinden sonra mütevellî olmuşlardır.

Ayrıca her beldede mütevellînin işlerini yürüten kâim-i makâm-ı mütevellîlere ilâveten bunlara da vekâlet edenler vardı. Mütevellîlerin yerlerine bakacak olan kâim-i makâmın, vakıfların bulundukları şehirlerde ikâmet etmeleri vakfiyelerde şart koşulmuştur.¹⁰⁴⁶

XVII. ve XVIII. yüzyılda kâim-i makâm-ı mütevellî gözetiminde, her sene vakıfların gelir-gider defterleri tutulduktan sonra merkeze gönderilirdi. Evkâf Nezâreti kurulduktan sonra yine mütevellî veya kâim-i makâm-ı mütevellî katılımıyla Nezâretin de resmî görevlisinin iştirâkiyle gelir-gider defterleri tutulmaya devam etti. Bunların her biri merkeze gönderilir; orada tekrar gözden geçirilirdi.¹⁰⁴⁷

3.3.3. Nâzır

Vakfiyeleri gereği, Köprülü ailesi vakıflarına XIX. yüzyıl ortalarına kadar şeyhülislâm tarafından nezâret edilmiştir. Sadece, Köprülü'nün ilk vakfiyesinin konusu olan Köprü'deki vakıflara halk nâzır olarak atanmış; vakfin hükümlerine aykırı bir iş yapıldığında buna göz yumanlar, Allah'a havâle edilmiştir.¹⁰⁴⁸

¹⁰³⁴ BOA, C. MF. 7535.

¹⁰³⁵ BOA, C. EV. 19405.

¹⁰³⁶ BOA, C. ML. 6603.

¹⁰³⁷ BOA, C. EV. 30958.

¹⁰³⁸ BOA, C. BLD. 2772.

¹⁰³⁹ BOA, C. EV. 97.

¹⁰⁴⁰ BOA, C. MF. 2860.

¹⁰⁴¹ BOA, C. EV. 26625; 30833.

¹⁰⁴² BOA, C. EV. 31077.

¹⁰⁴³ BOA, C. EV. 10909.

¹⁰⁴⁴ BOA, C. EV. 12233.

¹⁰⁴⁵ BOA, EV. d. 9965.

¹⁰⁴⁶ KK, V, 5/2448, vr. 20b.

¹⁰⁴⁷ BOA, EV. d. 19503.

¹⁰⁴⁸ VGMA, 610.251.284.

Aslında büyük vakıfların birçoğu şeyhülislâmın nezâreti altındaydı.¹⁰⁴⁹ Osmanlı Devleti'nde vakıf işlerinin çoğalmasi nedeniyle 1242/1826 yılında vakıfları tek bir merkezden yönetmek amacıyla, Darphane-i Âmire Nezâretine bağlı Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti kurulmuş; bütün vakıfların yönetimi tedricen buraya bağlanmıştır.¹⁰⁵⁰ Vakıfların giderek çoğalmasi ve işlerinin artması üzerine Evkâf Nezâreti 1255/1839 yılında, Darphâne-i Âmire Nezâretinden alınarak bağımsız hâle getirilmiştir.

Daha önceleri bütün vakıfların teftişi 995/1586'da kurulan Evkâf-ı Haremeyn Müfettişliği tarafından yapılmaktaydı. Köprülü ailesi vakıfları da zaman zaman bu kurumca teftişe tâbi tutulmuştur.¹⁰⁵¹ Buna karşın, 1250/1834'te Evkâf-ı Hümâyûn Müfettişliği kurulmuş ve bütün vakıfların teftişi buraya bağlanmıştır. Ayrıca Hâremeyn'e surre gönderen vakıfların nezâret görevini yürüten Haremeyn-i Muhteremeyn Nezâreti de Evkâf-ı Hümâyûn Nezâretinin bir şubesi haline getirilmiştir.¹⁰⁵²

Bundan sonra Köprülü ailesi vakıfları da Haremeyn'e surre göndermesi hasebiyle, Şeyhülislâm Nezâretinden alınarak Evkâf-ı Hümâyûn Nezâretinin Haremeyn Nezâreti şubesine bağlanmıştır.¹⁰⁵³ Bu süreçte eserlerin tamîrâtıyla ilgili husûslar, Evkâf Nezâretinin yazısıyla Meclis-i Vâlâ¹⁰⁵⁴ tarafından karara bağlanmıştır.¹⁰⁵⁵ Meclis-i Vâlâ'nın ikiye bölünmesiyle de Köprülü ailesi vakıflarıyla ilgili husûslar, Şûrây-ı Devlet¹⁰⁵⁶ kanalıyla karar altına alınmıştır.¹⁰⁵⁷

¹⁰⁴⁹ BOA, EV. d.10042; BOA, C. EV. 20468.

¹⁰⁵⁰ Evkâf-ı Hümâyûn Nezâretinin kuruluş gerekçeleri hakkında bkz. Öztürk, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, ss. 77-86. Aşir Efendizâde Mustafa Kami'ye göre Evkâf Nezâreti, vakıfları ıslâh edeceğine, onları bulunduğu yerden daha aşağı bir konuma itmiştir. Bkz. Aşir Efendizâde Mustafa Kâmi, "Evkâf Nedir", haz. Şefaattin Deniz, **VD**, sayı: XXX, Ankara, 2007, s. 83.

¹⁰⁵¹ BOA, C. EV. 27083.

¹⁰⁵² Kahraman, ss. 2-11.

¹⁰⁵³ BOA, C. MF. 4479, 8066; BOA, C. EV. 8318, 8862.

¹⁰⁵⁴ 24 Mart 1838'de kurulmuş olan Meclis-i Vâlâ kararlarıyla, devlette görülen eksiklikler giderilmeye çalışılmış; tanzimat hükümleri, bu meclis kanalıyla uygulamaya konulmuştur. Daha sonra buraya bağlı kurulan "İmâr Meclisleri"yle, eserlerin tamirât problemleri ele alınmış ve çözümler üretilmeye çalışılmıştır Bkz. Mehmet Seyitdanlıoğlu, "**Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri**", ttp://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/835/10577.pdf (17.07.2011)

¹⁰⁵⁵ BOA, İ. MVL. 273.10578; BOA, İ. MVL. 319.3557.

¹⁰⁵⁶ Meclis-i Vâlâ, 1868'de "Divân-ı Ahkâm-ı Adliye" ve "Şûrây-ı Devlet" adlı iki şubeye ayrılmıştır. Divân-ı Ahkâm-ı Adliye, adlî işlerin hazırlanması ve uygulanmasıyla ilgilenirken; Şûrây-ı Devlet, yüksek idârî yargı müessesesi olmasının yanında, aynı zamanda bir yasama meclisi olmuş; onun ikinci dairesi de mâlî ve vakıflarla ilgili işlere nezâret etmiştir. Bkz.

Evkâf-ı Hümâyûn Nezâretinin kuruluşundan itibaren Köprülü ailesi vakıflarıyla ilgili işlemlerde en üst merci Evkâf Nâzırı olmuştur. Söz konusu işler, taşrada evkâf müdürleri tarafından idare edilirken;¹⁰⁵⁸ daha küçük yerlerde Evkâf memurları aracılığıyla yürütülmüştür.¹⁰⁵⁹ Bu durum, Cumhûriyet döneminde Şeriye ve Evkâf Vekâletinin kaldırılışına kadar (3 Mart 1924) devam etmiştir. ¹⁰⁶⁰ Bu tarihten itibaren vakıf işleri, Başbakanlığa bağlı Vakıflar Umûm Müdürlüğüne devredilmiş; böylece Köprülü ailesi vakıfları da mazbûtan bu kurumca yönetilmeye başlanmıştır.¹⁰⁶¹

3.4. KÖPRÜLÜ AİLESİ VAKIFLARININ KENDİ ARALARINDAKİ MÜNÂSEBETLERİ

Köprülü ailesinden sekiz kişi hem vakıf kurmuş; hem de vakıfların mütevellîliğini yapmıştır. Söz konusu ailenin vakıfları arasında zaman zaman iktisâdî muâmeleler vukû bulmuştur. Örneğin, Abdullah Paşa, mütevellîsi olduğu Köprülü Mehmet Paşa vakfına, İdlib’de dokuz yüz altmış zirâ‘ arsa üzerine yaptırdığı arasta için, senelik altı yüz akçe; yüz otuz beş zirâ‘ arsada bina ettirdiği han için de senelik otuz akçe icâre-i zemîn vermektedir.¹⁰⁶²

Hâfız Ahmet Paşa, Köprülü ailesi vakıfları mütevellîsiyken, Kandiye ve İzmir’deki Fâzıl Ahmet Paşa vakıflarının artan gelirlerinden eserler inşâ ettirmiştir. Diğer taraftan, kurulan bu müesseselerin giderleri de aynı vakfın gelirlerinden karşılanmıştır.¹⁰⁶³

Fâzıl Ahmet Paşa, vakıflarından, annesi Ayşe Hanım’ın Köprü’deki vakıflarının masraflarına yönelik senelik yüz yirmi esedî kuruş verilmesini vakfiyesinde şart koşturmuştur. O, annesinin vefâtından sonra bu miktârın kesilerek,

Mehmet Karaaslan, **Tanzimat ve Şûrây-ı Devlet**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/272/2467.pdf> (17.07.2011)

¹⁰⁵⁷ BOA, ŞD. 140.54; İ. ŞD. 49.2723; BOA, İ. EV. 1319Z21.

¹⁰⁵⁸ BOA, C. BLD. 2816.

¹⁰⁵⁹ BCA, 51.-2.2.7

¹⁰⁶⁰ BOA, C. MF. 8638; BOA, ŞD. 170.17; Öztürk, “Türk Yenileşme...”, ss. 90-91.

¹⁰⁶¹ Mazbût vakıflarda mütevellîler vakıftan maaş almakta; fakat vakıfların işlerine hiçbir müdâhele edememektedir. Bilmen, bunun câiz olmadığını belirtmektedir. Bkz. Bilmen, s. 165.

¹⁰⁶² KK, V, 5/2448, vr. 5b.

¹⁰⁶³ KK, V, 8/2451, vr. 3b-4a.

yarısının Haremeyn fukarâsına; kalan yarısının da ilim talebelerine ve fakirlere dağıtılmasını istemiştir.¹⁰⁶⁴

3.5. KÖPRÜLÜ AİLESİ VAKIFLARININ DİĞER VAKIFLARLA İLİŞKİSİ

Ayşe Hanım'ın Bafra'da yaptırdığı çeşmenin tevliyeti, işlerin daha rahat yürümesi için Bafralı Hacı Mustafa'ya verilmişti. Ancak umulan olmamış; çeşmenin zamanla gereken tamîrâtı yapılmamıştır. Halkın da suya çok ihtiyacı olması nedeniyle, mütevellîliğin tekrar Köprülü ailesinden Abdullah Bey'e tevcihi kararlaştırılmıştır.¹⁰⁶⁵

Bir vakıf arâzisi üzerine bina yapıp ağaç dikildiği zaman, bunların mülkiyet hakkı yapan ve diken şahsa ait olmaktaydı. İlgili kişi, bunun için vakfa her sene kira bedeli olarak "icâre-i zemin" vermekle yükümlüydü. Kiracı bedeli ödendikten sonra bunları vakıf haline de getirebilmekteydi.¹⁰⁶⁶ Bu bağlamda Abdullah Paşa, Diyarbakır'da eşi adına yaptırdığı türbenin arsasının bedeli için günlük bir akçe; ferrâşhâne ve küçük bahçe arsası için senelik yüz otuz akçe, Dâru'l-Kurrâ ve Sebil'e giden üç masura su için de senelik bin seksen akça, Nebi Câmii vakfına "icâre-i zemîn" vermektedir.¹⁰⁶⁷

Bunlardan başka Köprülü ailesi vakıf eserlerinden olmayıp başka vakıflara ait eserlerde görev yapan şahıslara da Köprülü ailesi vakıfları gelirlerinden ödeme yapılmıştır. Örneğin, Mart 1858-Mart 1860 tarihleri arasında İstanköy'deki Şehit Abdullah Paşa Türbesi türbedârı ve Sakız'daki Sinan Paşa Zâviyesi zâviyedârı maaşlarını Fâzıl Ahmet Paşa vakıflarından almıştır.¹⁰⁶⁸ Orhan Gazi'nin yaptırdığı bir köprünün idarecisi maaşını Köprülü Mehmet Paşa mukâtaası gelirlerinden almaktadır.¹⁰⁶⁹ 1208/1793 tarihli bir belgeye göre, Mehmet Paşa'nın Bozcaada vakıfları gelirlerinden Kilitbahir'de bulunan Molla Kadeyn Mescidi'nin imâmının maaşı ödenmektedir.¹⁰⁷⁰

¹⁰⁶⁴ KK, V, 4/2447, vr. 58a, 61a.

¹⁰⁶⁵ BOA, C. BLD. 3183.

¹⁰⁶⁶ Ömer Hilmi Efendi, ss. 81-83; Akgündüz, s. 488, 491.

¹⁰⁶⁷ KK, V, 5/2448, vr. 7b, 15b.

¹⁰⁶⁸ BOA, EV. d. 24415.

¹⁰⁶⁹ BOA, İE. EV. 7025.

¹⁰⁷⁰ BOA, C. EV. 12233.

Bazı vâkıflar da, vefâtlarından sonra vakıflarının mütevellîliğini Köprülü ailesi vakıfları mütevellîsine bırakmışlardır. Örneğin, Kandiye'deki Zülfikâr Câmii vakıf mütevellîsi, vefâtından sonra vakfının Köprülü ailesi vakıfları mütevellîsi tarafından yönetilmesini vakfiyesinde şart koşmuştur. İlgili şahsın vefâtını müteâkip Köprülü ailesi mütevellîsi Mehmet Said Bey'e berât verilmiştir.¹⁰⁷¹

¹⁰⁷¹ BOA, C. MF. 6926.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÖPRÜLÜ AİLESİ VAKIFLARININ HİZMET ALANLARI

Köprülü ailesi vakıfları, birçok alanda hizmet vermiştir. Bunları; dinî, ilmî, askerî, beledî ve iktisadî hizmetler şeklinde sınıflandırabiliriz.

4.1. DİNÎ HİZMETLER

4.1.1. Câmî

Köprülü ailesi üyelerince on dört câmî yaptırılmıştır. Ailenin vakıflarını inşâ ettiği on dokuz yerleşimin sadece beşinde, İstanbul, Diyarbakır, Tokat, Köprülü ve Belgrad'da câmî yaptırılmamıştır. Aile, fethini gerçekleştirmiş olduğu Yanova, Varad, Kandiye, Kamanıçe, Uyvar ve Bozcaada'da savaşın izlerini ortadan kaldırmaya yönelik çeşitli kurumların yanında câmler de inşâ ettirmiştir.

Câmler pâdişâhların izniyle ibadete açılabilmekteydi¹⁰⁷² Halkın toplanma merkezi olan bu yerlerde atanan vâiz ve nâsihler tarafından halk bilinçlendiriliyor; vaazlarda tefsir, hadîs ve diğer faydalı ilimlerden dersler yapılıyordu.¹⁰⁷³ Burada dikkatimizi çeken konu, özellikle de sahîh hadîslerin halka aktarılmasının istenmesidir. Hutbelerde insanların hangi konulara ihtiyacı varsa o noktada dersler verilmektedir.¹⁰⁷⁴

Câmlerde sabah namazından sonra Yasin sûresi, öğle namazından sonra Bakara sûresinin son iki ayeti (Amene'r-resûlû), ikindi namazlarından sonra Nebe sûresi, yatsı namazlarından sonrada Mülk sûresi aşr-i şerîf olarak okunmaktadır.¹⁰⁷⁵ Herkesin evinde Kur'ân-ı Kerim bulunmadığı için, câmlere cüzler konulmak sûretiyle halkın Kur'ân okuması sağlanmıştır. Cüzleri ve Kur'ân-ı Kerimleri korumak için de bir görevli tayin edilmiştir. Bunlara bir zarar geldiği zaman

¹⁰⁷² KK, V, 4/2447, vr. 3b.

¹⁰⁷³ KK, V, 3/2446, vr. 31a.

¹⁰⁷⁴ KK, V, 4/2447, vr. 53b.

¹⁰⁷⁵ KK, V, 3/ 2446, vr. 35a, 37a, 38b. Akşam namazından sonra okunması gereken herhangi bir sûreden bahsedilmemektedir.

yenilerinin alınması vakfiyelerde şart koşulmuştur.¹⁰⁷⁶ Ayrıca, câmilerde gecenin son üçte birinde temcîd verildiği görülmektedir.¹⁰⁷⁷

Câmiler, mihrâplarının her iki tarafına bal mumu konularak her gece aydınlatılmaktadır.¹⁰⁷⁸ Câmilerin iç aydınlatıldığının sağlanmasının yanında minârelerde de kandillerin yakıldığı görülmektedir.¹⁰⁷⁹

4.1.2. Mescid

Köprülü ailesinden vakıf kuranlar, dört adet mescid yaptırmışlardır. Köprülü Mehmet Paşa tarafından Cısr-i Şuğur'da iki mescid inşâ ettirilmiştir. Aile vakıfları içerisinde en fazla ibadet mahallinin yapıldığı yer, bir câmî ve iki mescidle burasıdır. Bu da söz konusu yerin hacıların geçiş güzergâhı ve konaklama yeri olmasından kaynaklanmaktadır. Ailenin yaptırdığı bir diğer mescid ise, yine Köprülü Mehmet Paşa tarafından ihtiyaca binâen Bozcaada'da kendi yaptırmış olduğu hanın içinde inşâ edilmiştir.¹⁰⁸⁰ Vakfiyesinde olmadığı hâlde Köprülü Mehmet Paşa'nın İstanbul'da yaptırdığı hanın içerisinde bir mescid görülmektedir ki, zarûrete binâen sonradan yapılmış olmalıdır.¹⁰⁸¹

Bunların dışında Fâzıl Ahmet Paşa'nın Vezirköprü'deki Medresesi'nde ve Belgrad'daki Dâru'l-Kurrâ'sında¹⁰⁸² mescid bulunmaktadır. Aynı zamanda "dershâne" hüviyetinde olan bu mekânlarda öğrenciler, hem ders alıyor hem de öğrendiklerini tatbîk etme imkânı buluyordu. Bunun yanında vakfiyede mescid olmasına yönelik bir hüküm bulunmayan Köprülü Mehmet Paşa'nın İstanbul'daki Dâru'l-Kurrâsı'nın zamanla mescid hüviyetinde hizmet verdiği de görülmektedir. Nitekim aile üyelerinden Mehmet Âsım Bey, söz konusu mescide bir minber

¹⁰⁷⁶ KK, V, 3/2446, vr. 37b, 39a.

¹⁰⁷⁷ KK, V, 3/2446, vr. 26a-b, 28a.

¹⁰⁷⁸ KK, V, 3/2446, vr. 32b, 34a, 36b.

¹⁰⁷⁹ KK, V, 4/2447, vr. 57a, 59a; KK, V, 15/2458, vr. 12b.

¹⁰⁸⁰ KK, V, 3/2446, vr. 23a-b.

¹⁰⁸¹ BOA, C. EV. 4664, 24962, 28495.

¹⁰⁸² KK, V, 7/2450, vr. 4b.

bırakmak suretiyle burayı câmiye çevirmiştir.¹⁰⁸³ Burada Cuma namazlarından sonra halka vaaz veriliyordu.¹⁰⁸⁴

Hâfız Ahmet Paşa tarafından, şimdilerde Makedonya sınırları içerisinde yer alan Köprülü/Veles şehrinde bir mescid yaptırılmıştır. Daha sonra Mescid’e minber konularak câmiye çevrilmiştir. Minberi olmayan mescidlerde her ne kadar Cuma kılınmıyor ise de, Ramazan ve Kandil gecelerinde kandillerin yakılması nedeniyle buralarda toplu programların tertip edildiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁸⁵

4.1.3. Namazgâh

Namazgâh, yağmur duasının yapıldığı, Cenâze, Bayram ve Cuma namazlarının kılındığı yerleşim yerinin dışındaki açık hava mekânlarına denir.¹⁰⁸⁶ Köprülü ailesi üyelerinden sadece Mehmet Paşa, vatan edindiği Köprü’de namazgâh yaptırmıştır; söz konusu yer için “musallâ” tabiri de kullanılmaktadır. Namazgâh’da bayram namazlarından sonra on koyun etinden pilav, zerde ve herise yemeklerinin pişirilerek zengin-fakir ayırt etmeksizin halka dağıtılması vakfiyelerde şart koşulmuştur.¹⁰⁸⁷

4.2. İLMÎ HİZMETLER

Köprülü ailesi, yaptırdıkları on dokuz adet câmi ve mescidin yanında, aynı sayıda on dokuz adet çeşitli derecelerde okullar inşâ ettirmişlerdir. Bu da, onların ibadete önem verdikleri kadar, bilimi ve eğitimi de ihmal etmediklerini göstermektedir. Şimdi sırasıyla bu okullara değinelim.

¹⁰⁸³ KK, V, 10/2453, vr. 4a-4b.

¹⁰⁸⁴ KK, V, 10/2453, vr. 5b.

¹⁰⁸⁵ KK, V, 7/2450, 6a-6b.

¹⁰⁸⁶ Yavuz Tıryakı, “Namazgâh”, **DİA**, c. XXXII, İstanbul, 2006, ss. 357-360.

¹⁰⁸⁷ KK, V, 3/2446, vr. 41b-42a.

4.2.1.Dâru'l-Hadîs

Dâru'l-Hadîs, hadîs tahsîli için kurulmuş medreselere denilmektedir. Buralarda, Osmanlılar döneminde, tefsir vb. diğer İslâmî ilimler de okutulmuştur.¹⁰⁸⁸ İstanbul'da Köprülü Mehmet Paşa'nın inşâ ettirdiği Dâru'l-Hadîs'teki on odanın her birinde bir öğrenci yatılı kalmakta; bunlar muhaddis ve müderris nezâretinde hadîs öğrenmektedirler. On öğrencinin her birine günlük yedi akçe burs verilmektedir.¹⁰⁸⁹ Burası hakkında ilginç olan şey ise, Köprülü'nün vefâtından sonra Dâru'l-Hadîsi, "medreselik" üzere özellikle tarîkât erbâbına verilmemesini vakfiyesinde şart koşmasıdır. Ayrıca vâkıf, muallimlerin öğretimin yanında eğitimi ihmâl etmemelerini; onlardan öğrencilere davranış yönüyle rehberlik etmelerini istemektedir.¹⁰⁹⁰

XIX. yüzyıla gelindiğinde, buranın hem "Dâru'l-Hadîs" hem de "Medrese" olarak isimlendirildiği görülmektedir.¹⁰⁹¹ Öte yandan Safer 1293/Şubat 1876 tarihli vesîkaya göre burası Sıbyan mektebi,¹⁰⁹² Safer 1307/Ekim 1889 tarihli belgeye göre de medresedir.¹⁰⁹³ Şevvâl 1322/Aralık 1904 tarihinde ise, "Mekteb-i İbtidâî" olarak hizmet verdiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁹⁴

Mehmet Paşa Dâru'l-Hadîs'i muallimlerinden bazıları telif eserler kaleme almışlardır. Nitekim 25 Cemâziyelevvel 1292/29 Haziran 1875 tarihli bir belgeye göre, Kalecikli Hâfız Mehmet bir risâle yazmıştır. Söz konusu risâlenin yayımlanmasına engel bir durumun olmadığı görüldükten sonra, bin beş yüz adet basımına müsâade edilmiştir.¹⁰⁹⁵ Bunun yanında, medrese öğrencileri üç aylarda

¹⁰⁸⁸ Baltacı, ss. 20-21.

¹⁰⁸⁹ KK, V, 3/2446, vr. 42b-43a.

¹⁰⁹⁰ KK, V, 3/2446, vr. 47a-47b.

¹⁰⁹¹ BOA, C. MF. 5420.

¹⁰⁹² BOA, İ. ŞD. 30.1459.

¹⁰⁹³ BOA, İ. ŞD. 97.5796.

¹⁰⁹⁴ BOA, MF. MKT. 812.77; XVII. ve XVIII. yüzyılda Osmanlı eğitim sisteminin üst kademelerinde yer alan bu medresenin zamanla ilkokul seviyesinde indirildiği belgelerden anlaşılmaktadır.

¹⁰⁹⁵ BOA, MF. MKT. 29.114.

öğrendiklerini uygulamak, bugünkü anlamda staj yapmak ve harçlıklarını çıkarmak amacıyla, Varna'ya kadar gidebilmiştir.¹⁰⁹⁶

4.2.2. Dâru'l-Kurrâ

Dâru'l-Kurrâ, Osmanlı'da Kur'an öğretilen ve hâfız yetiştirilen medreselerin kırâat talimi yapılan bölümlerinin genel adıdır.¹⁰⁹⁷ Köprülü ailesi İstanbul, Belgrad ve Diyarbakır şehirlerinde üç adet dâru'l-kurrâ yaptırmıştır. Buralarda şeyhü'l-kurrâlar ve yardımcıları, halîfeler ders vermektedirler.¹⁰⁹⁸

Vakfiyelerinden anlaşıldığı üzere, söz konusu kurumlarda, öğrencilere Kur'an-ı Kerim ezberletilmesinin yanında tecvid ve aşere-i takrîb de öğretilmektedir. Diyarbakır'daki Dâru'l-Kurrâ'da Pazartesi, Perşembe ve Cumartesi, günleri ders yapılmaktadır.¹⁰⁹⁹

Söz konusu kurumlarda eğitim yatılı olarak sürdürülmektedir.¹¹⁰⁰ Diyarbakır'daki Dâru'l-Kurrâ'da eğitim gören yatılı beş öğrenciye, günlük on akçe burs dağıtılmaktadır. Diğer taraftan öğrencilerden herhangi birisi başka bir işe girer, Kur'an-ı Kerim ve tecvid okumanın hakkını vermezse, öğrencilikten çıkarılarak yerine bir başkasının alınması vakfiyede şart koşulmaktadır.¹¹⁰¹

Vâkıflar, buralarda okuyan öğrencilerin ve ders veren öğretmenlerin, derslerin arkasından, kendilerinin ve merhûm akrabalarının ruhları için, dualar ve aşr-i şerifler okumalarını istemişlerdir.¹¹⁰² Nitekim Abdullah Paşa, mübarek gecelerde ve Ramazan'da üç hatim indirilmesini ve bunlardan hâsıl olan sevabın eşi Zübeyde Hanım'ın ruhuna hediye edilmesini, şeyhü'l-kurrâ ve talebelere şart koşturmuştur.¹¹⁰³

¹⁰⁹⁶ BOA, A. DVN. 161.91.

¹⁰⁹⁷ Dâru'l-kurrâlar, 3 Mart 1924'te "Tevhîd-i Tedrisât" kanunuyla birlikte, Kur'an Kursu'na dönüşerek varlıklarını kesintisiz devam ettirmişlerdir. Nebi Bozkurt, "Dâru'l-Kurrâ", **DİA**, c. VIII, İstanbul, 1993, ss. 543-545; Baltacı, ss. 22-24.

¹⁰⁹⁸ KK, V, 4/2447, vr. 55a.

¹⁰⁹⁹ KK, V, 5/2448, vr. 10b.

¹¹⁰⁰ KK, V, 4/2447, vr. 55a.

¹¹⁰¹ KK, V, 2448, vr. 11a.

¹¹⁰² KK, V, 7/2450, vr. 7a-7b.

¹¹⁰³ KK, V, 5/2448, vr. 10b-11a.

İstanbul'daki Dâru'l-Kurrâ'da on beş öğrenci tecvîd ve kırâat öğrenirken; günlük iki akçe burs almaktadır. Kur'ân-ı Kerim okumasını öğrenmek maksadıyla buraya gelen on öğrenciye de günlük bir akçe verilmektedir.¹¹⁰⁴ Fâzıl Ahmet Paşa'nın Belgrad'da yaptırmış olduğu Dâru'l-Kurrâ'da ön dört öğrenci yatılı kalmaktadır. Her öğrenciye bir oda tahsîs edilmiştir. Öğrencilerin sâlih kimselerden seçilmesi vakfiyede şart koşulurken, her bir öğrenciye aylık bir esedî bir sülûs esedî kuruş burs dağıtılmaktadır.¹¹⁰⁵

4.2.3. Medrese

Köprülü ailesinden Fâzıl Ahmet Paşa, Köprü'de on iki odalı bir medrese ve Numan Paşa Kandiye'de¹¹⁰⁶ on bir odalı bir medrese yaptırmışlardır. Fâzıl Ahmet Paşa'nın Medrese'yi inşâ etme gerekçesi, faydalı ilimlerin öğrenilmesini sağlamak; bunun sonucunda da ahiret yurdunu kazanmaktır. Medrese'deki eğitim anlayışında, sadece ders almak yoktur; okunan derslerin müzâkere edilmesi de vardır.¹¹⁰⁷ Yatılı öğrencilerin her birine aylık bir buçuk esedî kuruş verilmektedir ki, bu da oldukça yüksek bir rakamdır. Çünkü mescid (dershâne) imâmı ayda bir buçuk esedî kuruş maaş almaktadır. Medrese'de haftada beş gün ders yapılmaktadır.¹¹⁰⁸

Numan Paşa'nın Kandiye'deki Medresesi'nin eğitim faaliyetleri, öğrenci ve oda sayısı hakkında vakfiyelerde bilgi verilmemektedir.

4.2.4. Mekteb

Köprülü ailesi üyeleri tarafından on dört mekteb yaptırılmıştır. Zaman zaman “muallimhâne” ve “mekteb” tabirleri birbirinin yerine kullanılmıştır. Bu durum, Köprülü Mehmet Paşa'nın vakfiyelerinde açıkça görülmektedir.¹¹⁰⁹ Yalnız, Fâzıl

¹¹⁰⁴ KK, V, 3/2446, vr. 43a-43b.

¹¹⁰⁵ KK, V, 4/2447, vr. 55a-55b.

¹¹⁰⁶ KK, V, 4/2447, vr. 58a.

¹¹⁰⁷ KK, V, 4/2447, vr. 5b.

¹¹⁰⁸ KK, V, 4/2447, vr. 58a.

¹¹⁰⁹ KK, V, 3/ 2446, vr. 8a, 14a, 23b, 34b, 36a.

Ahmet Paşa'nın Kamanice'deki eğitim yeri için vakfiyenin ilgili yerlerinde her zaman “muallimhâne” tabiri kullanılmıştır.¹¹¹⁰

Köprülü ailesi vakıflarına baktığımızda câmi ve mescidlerin mekteb ve medreselerle iç içe olduğu görülmektedir. Bu münâsebetle, Cısr-i Şuğur'da ihtiyaç nedeniyle inşâ edilen mektebin avlusuna bir mescid yaptırılmıştır.¹¹¹¹ Öte yandan imâmlar bazen öğretmen olarak görev yapmış; öğrencilere Kur'ân-ı Kerîm öğretmişlerdir.¹¹¹²

Abdullah Paşa, Diyarbakır'da Dâru'l-Kurrâ'nın yanına bir mekteb binâ ettirmiştir.¹¹¹³ Bu da mektebin, Dâru'l-Kurrâ'daki eğitime bir başlangıç yeri olarak yapıldığını söylememize imkân verir. Mektebin kabiliyetli öğrencileri, Dâru'l-Kurrâ'da eğitimlerine devam etmekteydiler.

Mekteblerin ders programlarına gelince, öğrencilere, Kur'ân-ı Kerîm ve tecvid öğretilmesinin yanında, Kur'ân'ın içeriğinden, ana konularından bahsedilmektedir. Kamanice'de sadece Müslüman çocuklara Kur'ân öğretiminin yapılmasının şart koşulması, Osmanlı'nın fethettiği yerlerde dinî bir baskı yapmadığını göstermektedir.¹¹¹⁴ Mektebelerde Kur'ân öğretiminin yapılabilmesi için vâkıflar buralara Kur'ân-ı Kerîmler vakfetmişlerdir.¹¹¹⁵ Ayrıca Kur'ân öğretiminin yanında, kabiliyetli öğrencilere sarf ve nahiv derslerinin verilmesi vakfiyelerde şart koşulmuştur.¹¹¹⁶

Mektebelerde Müslümanlar için kutsal sayılan Cuma ve Bayram günleri dışında eğitime devam edildiği anlaşılmaktadır.¹¹¹⁷ Mekteb talebesine burs verilmekte ve giyecek yardımı yapılmaktadır. Nitekim Diyarbakır'daki Abdullah Paşa Mektebi'nde eğitime devam eden kırk öğrenciye, elbise takımı, yün kumaştan fes, mest ve ayakkabı dağıtılmaktadır. Bu sayıdan fazla öğrenci olması durumunda, onlara da Kadir gecesinde yarımşar kuruş verilmektedir.¹¹¹⁸ Bozcaada'daki mektebde

¹¹¹⁰ KK, V, 4/2447, vr. 6a.

¹¹¹¹ KK, V, 3/2446, vr. 40b.

¹¹¹² KK, V, 3/2446, vr. 26a.

¹¹¹³ KK, V, 5/2448, vr. 6b.

¹¹¹⁴ KK, V, 4/2447, vr. 58b-59a.

¹¹¹⁵ KK, V, 5/2448, vr. 12b-14a.

¹¹¹⁶ KK, V, 3/2446, vr. 22b-23a.

¹¹¹⁷ KK, V, 3/2446, vr. 29b; KK, V, 4/2447, 58b.

¹¹¹⁸ KK, V, 5/2448, vr. 13b-14a.

ise arefe günü çocuklara boğası kapama giydirilmektedir.¹¹¹⁹ Bütün bunlara bedel vâkıflar, öğrenci ve öğretmenlerden kendileri ve akrabalarının ruhları için dua okumalarını vakfiyelerde şart koşturmaktadırlar.¹¹²⁰

4.2.5. Kütüphâne

Fâzıl Ahmet Paşa, babasının yaptırdığı külliyei tamamlamak gayesiyle, Osmanlı'da ilk halk kütüphânesi olma özelliği taşıyan bir kütüphâne yaptırmıştır. O, yukarıda hayatı anlatılırken ele alındığı üzere ilmî alanda Osmanlı medreselerinde en yüksek pâyeye ulaşmıştır. Bu esnada kendi hattı ve başka hattâtlar tarafından yazılmış birçok eşsiz eserin yer aldığı şahsî kütüphânesini oluşturmuş; sadrazam olduktan sonra da, ilim adamlarıyla yakınlığını sürdürmüş ve kütüphânesine eserler ilâve etmeye devam etmiştir. O; kütüphânesini âlimlerin, öğrencilerin ve halkın hizmetine sunarak, ilmî çalışmalara katkıda bulunmak istemiştir.

Fâzıl Ahmet Paşa'nın vakfettiği yaklaşık bin beş yüz altmış cilt kitaba, kendisinden sonra Köprülü ailesinden yukarıda ele alındığı üzere Hâfız Ahmet Paşa yaklaşık dört yüz altmış beş cilt ve Mehmet Âsım Bey de üç yüz elli cilt kitap vakfetmek sûretiyle ilâvede bulunmuşlardır. Böylece Kütüphâne'deki ciltli kitap sayısı yaklaşık iki bin üç yüz yetmiş beşe ulaşmıştır.¹¹²¹

Kütüphâne, vakfiye şartları gereğince; Çarşamba, Cuma ve Pazar günleri gün doğumundan ikindi vaktine kadar açıktır. Kütüphâne'de ödünç kitap verilecek kişilerin güvenilir olmasına dikkat edilmesinin yanında, alan kişinin kitabın karşılığını ödeyebilecek bir malını rehin bırakması veya mal sahibi birini kefil göstermesi gereği vakfiyede kayıt altına alınmıştır. Buna ilâveten kitaplar, öncelikle üç ay, çok ihtiyaç duyulması durumunda ise altı ay kişilerde kalabilecektir.¹¹²² Bu da

¹¹¹⁹ KK, V, 3/2446, vr. 23a.

¹¹²⁰ KK, V, 5/2448, vr. 13b.

¹¹²¹ Şimdilerde Kütüphâne, üç vâkıfın ismini taşıyan üç bölümden müteşekkildir. Üç kısımda toplam iki bin dokuz yüz altmış parça yazma ve matbû eser vardır. Bunlardan iki bin yedi yüz seksen parçası yazmadır. Mükerrer nüshalarla beraber üç bin yedi yüz elli altı eser vardır. Bunlara yirmi vakfiye, üç fihrist, dört hesap defteri, bir keşif hücceti, üç fermân ve üç su yolu haritası ilâve edildiğinde eser sayısı, yaklaşık üç bin yedi yüz doksana ulaşmaktadır. Bu da bize zaman içerisinde Kütüphâne'ye başka eserlerin ilâve edildiğini göstermektedir. Buna karşın vakfedilen kitaplardan bazıları da zaman içerisinde zâyî olmuştur. Şeşen vd., ss. 18-19.

¹¹²² KK, V, 4/2447, vr. 52a.

dönemin şartları göz önüne getirildiğine oldukça geniş bir zaman dilimidir. Bugün dahi hiçbir kütüphâne, ödünç kitap vermede okuyucuya bu kadar süre vermemektedir. Saraydan dahi Köprülü Kütüphânesi'nden ödünç kitap alınmaktaydı. Hatta buradan alınan kitapların vakıf şartları gereği bir an önce iâdesi Mabeyn-i Hümayûn'dan talep edilmiştir.¹¹²³

Kütüphâne memuru olan hâfız-ı kütüblerin, kitapların bakımını yapmak, tozlandırmamak ve herkesin istifâdesine sunmak gibi görevleri bulunmaktaydı.¹¹²⁴

Bu kütüphânedeki kitaplar nadirlikleriyle ünlüydü. Nitekim 13 Kânûn-ı Evvel 1304/ 26 Aralık 1888 tarihli bir belgeye göre, Osmanlı vatandaşı olan bir kişi Londra Şark Kütüphânesi'ne, Köprülü Kütüphânesi'ndeki Fîrûzâbâdî'nin "Lügat"ı hakkında bilgi vermiş; bunun üzerine harekete geçen Osmanlı istihbarat kaynakları, kitabın söz konusu şahıs tarafından Londra Kütüphânesi için satın alınacağını Saray'a bildirerek, eserin korunmasına yönelik gerekli önlemin alınmasını istemişti.¹¹²⁵

4 Muharrem 1299/26 Kasım 1881 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre, Kütüphâne'de bozulmuş kitaplar bakıma alınıyordu. Nitekim Taberî'nin sekiz ciltlik tefsiri nâdir eser olması hasebiyle, beş yüz kırk (540) kuruşla maârif veznesinden tamîr ettirilmiştir.¹¹²⁶

Köprülü ailesi; bu kütüphânedeki başka mekteb, medrese ve câmiler içinde de küçük kitaplıklar oluşturmuş ve bunları korumak için hâfız-ı kütübler görevlendirmiştir. Örneğin, Abdullah Paşa, Diyarbakır'daki Dâru'l-Kurrâ'ya on cilt kitabını vakf etmiştir.¹¹²⁷ Buradaki istifâde etme şartlarına bakıldığı zaman, kitaplardan yerinde faydalanılması ve dışarı çıkarılmamasına dikkat edilmesi istenmektedir. Hâfız-ı kütüblük görevine öğrencilerden bir kişi atanmıştır.¹¹²⁸ Abdullah Paşa, Mekteb'de okunması için on tane Kur'ân-ı Kerim ve hatim yapılması için de otuz cüz vakfetmiştir. Bunları, güve yemesinden ve çeşitli belâlardan korumak için bir de hâfız-ı kütüb tayin etmiştir.¹¹²⁹ Abdullah Paşa, vakfedilen bu

¹¹²³ BOA, İ. HUS. 172.1326/Z.33.

¹¹²⁴ KK, V, 12/2455, vr. 4b-5a.

¹¹²⁵ BOA, Y. PRK. EŞA. 12.72.

¹¹²⁶ BOA, MF. MKT. 72.11.

¹¹²⁷ KK, V, 5/2448, vr. 11b-12a.

¹¹²⁸ KK, V, 5/2448, vr. 12b.

¹¹²⁹ KK, V, 5/2448, vr. 13a.

kitapların başına bir zarar geldiğinde veya eskidiğinde tek bir kalem eliyle hüsn-ü hatla yeniden yazılmasını veya satın alınmasını vakfiyesinde şart koşmuştur.¹¹³⁰

Aynı şekilde Hâfız Ahmet Paşa, babasının Kandiye’de yaptırdığı mektebin içindeki vakıf kitaplara bazı ilâvelerde bulunmuş ve bunların kullanım şartlarını belirlemiştir: Vakıf kitaplarının çoğaltılmasına ve okunmasına engel olunmayacak; istinsah içeride yapılacak, kitaplar dışarı asla çıkarılmayacaktır. Bir de çoğaltma yapılırken, kitabın şîrâzesi sökölüp içinden parça alınmayacaktır.¹¹³¹

Mehmet Âsım Bey’in büyük amcası Fâzıl Ahmet Paşa’nın yaptırdığı Kütüphâne’ye kitap satın alıp hibe etmesinin gerekçesi, talebenin ilmi tam olarak elde etmesini sağlamaktır. Onun gözlemine göre metin, hâşiye ve şerh bakımından kitaplar eksiktir. Bunun için de talebenin ihtiyacına yönelik okunması gereken kitapları satın alarak buraya bağışlamıştır.¹¹³² Vâkıflar, kütüphânelerin zaman içinde gelişmesi ve zenginleşmesi için vakfiyelerinde çeşitli hükümler koymuşlardır. Bu çerçevede Mehmet Âsım Bey, vakfının artan gelirinden Fâzıl Ahmet Paşa Kütüphânesi’ne yeni kitapların alınmasını hassâten istemektedir.¹¹³³

4.2.6. Tekke ve Zâviye

Köprülü Mehmet Paşa kendi dönemindeki karışıklıklar nedeniyle tekkelere ve bunların karşısında yer alan Kâdızâdelilere mesâfeli durmuştur. Bu cümleden vakfiyesinde, İstanbul’da yaptırmış olduğu Dâru’l-Hadîs’in “medrese” yapılarak, tarikat ehli olanlara verilmemesini özellikle şart koştuğunu yukarıda belirtmiştik.¹¹³⁴

Oğulları Fâzıl Ahmet Paşa ve Fâzıl Mustafa Paşa babalarından farklı olarak tekkelere daha yakın durmuş; bunun ötesinde onlara destek vermişlerdir. Bu bağlamda Fâzıl Mustafa Paşa, Cağaloğlu Sarayı yakınındaki Hâce Kasım Paşa Câmii avlusunda bir tekke yaptırmıştır. Nitekim buranın şeyhleri maaşlarını Köprülü ailesi vakıflarından almaktadırlar.¹¹³⁵

¹¹³⁰ KK, V, 5/2448, vr. 16b.

¹¹³¹ KK, V, 12/2455, vr. 4b-5a.

¹¹³² KK, V, 10/2453, vr. 3b.

¹¹³³ KK, V, 10/2453, vr. 7a.

¹¹³⁴ KK, V, 3/ 2446, vr. 47a.

¹¹³⁵ BOA, C. EV. 6755, 8862.

Yine Köprülü ailesinden Mehmet Âsım Bey, İstanbul'a yakın Otakçılar Köyü'nde (Eyüp) Nakşibendî tekkesi olan "Mustafa Paşa Tekkesi"ne katkıda bulunmuştur. Vakıf belgelerinde burası için hem "zâviye" hem de "tekke" tabiri birlikte kullanılmaktadır.¹¹³⁶ Mehmet Âsım Bey, Nakşibendî dergâhının önemli merasimlerinden biri olan "hatm-i hâce"yi¹¹³⁷ vakıf bütçesiyle desteklemiştir. O, Nakşibendî tekkelerinden herhangi birinde yapılacak mevlid merasiminin ardından on iki bin defa mün-ciye-i tevhîd-i şerifin çekilmesini ve vefât ettiğinde sevâbının kendi ruhuna hediye edilmesini vakfiyesinde şart koşturmuştur.¹¹³⁸ Bu tekkelerden başka Köprülü ailesi vakıfları bütçesinden çeşitli zâviye ve tekkelere yardım edildiği de görülmektedir.¹¹³⁹

4.3. ASKERÎ HİZMETLER

Köprülü ailesinden sadece Mehmet Paşa askerî amaca yönelik kale inşâ etmiş ve derbentler kurmuştur.

4.3.1.Kale Muhâfızlığı

Mehmet Paşa, biri Hekimhan'da biri de Cisir-i Şuğur'da olmak üzere iki kale yaptırmıştır. Söz konusu yerlerde kale yapılmasının en önemli sebebi, buraların yolcuların geçiş güzergâhı olmasıdır. Mehmet Paşa, Hekimhan'da yaptırdığı kale için yirmi kişiyi mustahfiz olarak görevlendirmiştir. Bunların başında bir ağa ile bir de kale kethüdâsı vardır.¹¹⁴⁰ O, Cisir-i Şuğur'da yaptırdığı kale için otuz dört kişiyi mustahfiz olarak tayin etmiş, bunların başına da ağa ve çavuş atamıştır. Kalenin kethüda ve kapıcısı da bulunmaktadır.¹¹⁴¹

¹¹³⁶ BOA, EV. d. 14373.

¹¹³⁷ Buna "hatm-i hâcegân" da denilmektedir. Bu programda, sıkıntıları aşmak ve belalardan kurtulmak gayesiyle bazı sûreler sırayla okunur ve Allah'ın isimleri zikredilir. Bkz. Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Anka Yayınları, Ankara, 2004, s. 256.

¹¹³⁸ KK, V, 10/2453, vr. 6a-6b.

¹¹³⁹ BOA, EV. d. 24415.

¹¹⁴⁰ KK, V, 3/ 2446, vr. 37b-38a.

¹¹⁴¹ KK, V, 3/ 2446, vr. 40b-41a.

Kalelerin olduğu Hekimhan ve Cisir-i Şuğur, kale dizdârları ve kâim-i makam-ı mütevellîler tarafından idâre edilmekteydiler.¹¹⁴² Dizdârların en önemli görevi yolcuların emniyetini sağlamaktır. Nitekim 24 Zilkade 1113/22 Nisan 1702 tarihli bir belgeye göre, Hekimhan dizdârlarından İsmail'in yolcuların geçişinde emniyeti sağlayamadığından ve mustahfızlar ile iyi geçinemediğinden görevinden alınması talep edilmiştir.¹¹⁴³

Hekimhan'a "Zuhur Palankası" da denilmektedir.¹¹⁴⁴ Burada halkın yönetimden birçok defa şikâyetleri olmuştur. Hekimhan, Malatya voyvodalığına bağlı iken, voyvodaların gereksiz müdahaleleri ve vergi talep etmeleri şikâyetlere konu olmuştur. Voyvodalar, Hekimhan Köprülü Mehmet Paşa vakfına bağlı bazı köy ve mezraalar üzerinde tasarrufta bulunuyorlardı. Bunun üzerine mütevellî Numan Paşa 1104/1693'te bir emr-i şerif yazdırdığı hâlde, voyvodalar müdâheleye devam etmişlerdir. Bunun üzerine Numan Paşa, 10 Cemâziyelevvel 1105/7 Ocak 1694'te İstanbul'a tekrar, bir şikâyet dilekçesi yazmıştır.¹¹⁴⁵

29 Şevvâl 1203/23 Temmuz 1789 tarihinde Hekimhan'ın bir mültezim eliyle idare edildiği görülmektedir; iltizam yıllık yapılmaktadır. 1222/1807-1808 yılında Hekimhan mukâtaasının iltizam bedeli altı bin iki yüz elli kuruştur; bu bedel mütevellîye verilmektedir.¹¹⁴⁶ Mültezimler de zaman zaman başkalarının şiddetine maruz kalmışlardır. Dizdâr ve onun akrabaları mültezimin parasını ve bir binek hayvanını gasp etmişlerdir.¹¹⁴⁷ 4 Zilkâde 1295/30 Ekim 1878 tarihli bir vesîkaya göre, Keban madenine bağlı bir aşiret tarafından buradaki reâyânın malları yağma edilmiş hatta iki kişide yaralanmıştır. Bu kişiler şikâyetlerini ifâde eden dilekçelerini İstanbul'a göndererek haklarının iâdesini talep etmişlerdir.¹¹⁴⁸

Zulüm ve eziyetten kurtulmak için Hekimhan ve buna bağlı mukâtaalar, Zilkade 1192/Kasım 1778'de Malatya voyvodalığından alınarak, Ergani ve Keban madenlerine bağlanmıştır. Böylece eskisi gibi halk vergilerden muaf tutulacaktır.¹¹⁴⁹

¹¹⁴² BOA, İE. EV. 1736.

¹¹⁴³ BOA, C. ZPT. 2400.

¹¹⁴⁴ BOA, C. BLD. 6816; BOA, C. EV. 12600.

¹¹⁴⁵ BOA, İE. ENB. 428.

¹¹⁴⁶ BOA, C. DRB. 938.

¹¹⁴⁷ BOA, C. BLD. 6026.

¹¹⁴⁸ BOA, C. ADL. 1900.

¹¹⁴⁹ BOA, C. DRB. 938.

Buna karşın, Hekimhan, yıllık üç yüz yük kömür, Keban madeni fırınlarına; beş yüz kuruş da madene bağlı Erguvan nahiyesi salyânesine imdâdiyye¹¹⁵⁰ verecekti. Ne var ki, 1194/1870 yılına gelindiğinde ahâlî bu bedeli vermekte güçlük çekmiş; bunun üzerine de Maden Emni, İstanbul’a bir dilekçeyle başvurarak Sivas vâlisine bir emir yazılmasını istemişti.¹¹⁵¹

4.3.2. Derbentçilik

Derbentler, devletin iskân ve yerleştirme usûllerinden biriydi. Bu yöntemle, iç iskân meselesi çözülerek; başıboş ve yurtsuz kimseler toprak sahibi yapılıyor ve boş arâziler de ziraata açılıyordu. Bir emniyet zinciri olarak da inşâ edilen bu yerlerde, ikâmet edenlere “derbentçi” deniliyordu.¹¹⁵²

Köprülü Mehmet Paşa, önemli yol güzergâhları üzerinde yer alan Karaoğlan-Bili (Vezirhan), Hekimhan, Hacıköy (Gümüşhacıköy) ve Cısr-i Şuğur’u bu zâviyeden ele alarak, sadâretinde, bunların tamamında hanlar yaptırarak gelip-geçen yolcuların rahat bir şekilde konaklamalarını sağlamıştır. Buraları şenlendirmek gayesiyle, ziraate açmış; çevreden getirdiği insanların yerleşimini sağlayarak onlara toprak dağıtmıştır.¹¹⁵³ Örneğin Vezirhan’da pirinç (çeltik) ekimi yapılmaktaydı. Bu işle uğraşan çeltikçiler, bir başkan tarafından idâre edilmekteydiler.¹¹⁵⁴ Köprülü Mehmet Paşa, şenlendirdiği ve güvenli bir yer haline getirdiği yerler için pâdişâhın iltifâtına mazhar olmuş ve kurmuş olduğu vakıfların selâmeti adına temlîknâmeler almıştır.

Söz konusu yerlere göçü teşvik için de yerleşenler belli vergilerden muaf tutulmuşlardır. Fakat Tanzimatla birlikte derbentçilikte hüküm değişikliklerine gidildiği görülmektedir. Önceleri buralardaki reâyânın görevi, sadece, geçen posta tatarlarını ve memurları ağırlamak iken, artık üzerlerine vergiler yüklenmiştir. Bir de

¹¹⁵⁰ İmdâdiyye, savaş zamanlarında masrafları karşılamak; barış zamanlarında da bütçedeki açığı kapatmak maksadıyla halktan alınan örfî vergidir. Pakalın, c. II, s. 63.

¹¹⁵¹ BOA, C. DRB. 2414.

¹¹⁵² Cengiz Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı**, Eren Yayınları, İstanbul, 1990, ss. 101-104.

¹¹⁵³ KK, V, 3/2446, vr. 18a.

¹¹⁵⁴ KK, V, 1/2444, vr. 27b-28b; KK, V, 3/2444, vr. 10b.

söz konusu yerlerde bazıları, kendilerini “cebelü”¹¹⁵⁵ yazdırdığından bütün yük fakirlerin üzerine kalmıştır.¹¹⁵⁶

4.4. BELEDÎ HİZMETLER

4.4.1. Su yolu

Köprülü Mehmet Paşa, İstanbul’un önemli su yollarından birisini inşâ ettirmiştir. Su yolu, sur dışından başlayarak Edirnekapi’dan Fatih’ten geçip, bugünkü Divanyolu Caddesi’nde ilerleyerek Köprülü Külliyesi ve onun bir parçası Vezirhan’a ulaşmaktaydı.¹¹⁵⁷ Aynı şekilde o; Bozcaada, Vezirköprü, Safranbolu ve daha birçok noktada su yolu yaptırmıştı. Fâzıl Ahmet Paşa ise, kurulduğu tarihten Cumhuriyetin kuruluşuna kadar İzmir’in su ihtiyacını karşılayan büyük su yollarını yaptırmıştı.¹¹⁵⁸ Buna ilâveten o, Belgrad’da önemli bir su yolu ve bu yolda suyun doğru bir şekilde akışı için sekiz adet su terâzisi binâ ettirmiştir.¹¹⁵⁹

Su yollarına takviye amaçlı dolap kuyuları da yaptırılmıştı. Bunların kovaları ve ipleri vardı. Bozcaada Kalesi’nde dolap için iki adet katır alınması istenmektedir. Dolapçılar, kuyulardan su çıkarmanın yanında, su debisinin yetersiz kaldığı durumlarda, suyun düzenli akışını sağlamaktaydılar.¹¹⁶⁰ Su yolcular ise, su yollarının tamîrlerini ve su kaynaklarının temizliklerini yapmakla vazifelendirilmişlerdi.

Sulardan, sadece vakıf müştemilâtından olan yerler faydalanmıyor. Evler ve diğer kamu kurumları da bunlardan pay alabilmekteydi.¹¹⁶¹ Örneğin, 20 Şevval 1175/14 Mayıs 1762 tarihli bir belgeye göre, Hâfız Ahmet Paşa’nın Kuzguncuk’taki sahilhânesine ulaşan sulardan, hâne bitişiğindeki Rumeli Kazaskerinin evine bir

¹¹⁵⁵ Cebelü, bir zeamet veya tımar sahibinin dirliğinin miktârına göre savaş zamanlarında yanında götürmesi zorunlu olan silahlı süvârilere denir. Sertoğlu, s. 62.

¹¹⁵⁶ A. MKT. MHM. 9.33.

¹¹⁵⁷ KK, Haritalar, 1/2441.

¹¹⁵⁸ KK, V, 5/2448, vr. 19b.

¹¹⁵⁹ KK, V, 4/2447, vr. 4a-5a.

¹¹⁶⁰ KK, V, 3/2446, vr. 24b.

¹¹⁶¹ KK, V, 4/2447, vr. 17a-19b; BOA, İ. DH. 462.30753; BOA, İ. ŞD. 36.1825.

buçuk masura su verilmektedir.¹¹⁶² Diğer taraftan şahıslar, sulardan istedikleri kadar alamıyorlardı; bunun bir sınırı vardı.¹¹⁶³

4.4.2. Çeşme-Şadırvan

Köprülü ailesi, mevcut vakıf eserlerinin tümüne su ulaştırmış; Belgrad, İstanbul, İzmir, Vezirhan ve Köprü’de yetmişin üzerinde çeşme yaptırmıştır. İzmir’de çeşmeler, öncelikle halkın istifade edebileceği câmi, mescid duvarına veya yakınına;¹¹⁶⁴ mekteb duvarına;¹¹⁶⁵ han içine veya yakınına;¹¹⁶⁶ gümrük içine;¹¹⁶⁷ pazar ortasına;¹¹⁶⁸ konsoloslukların duvarına veya yakınına¹¹⁶⁹ ve şahıs evlerinin duvarlarına yapılmıştır.¹¹⁷⁰ Belgrad’da binâ edilen çeşmeler ise daha çok müstakil, büyük, tavanlı ve kaldırımlı çeşmelerdir.¹¹⁷¹ Ayrıca, Fâzıl Ahmet Paşa Belgrad’da başkaları tarafından yaptırılan iki câminin avlusuna şadırvân inşâ ettirmiştir.¹¹⁷²

4.4.3. Sebil

Köprülü Mehmet Paşa İstanbul’da, Abdullah Paşa Diyarbakır’da ve Hâfız Ahmet Paşa da Kandiye’de sebil yaptırmışlardır. Sebillerin yapılış gayesi susuz insanların susuzluğunu gidermektir.¹¹⁷³ Sebilciler tarafından su doldurulan taslar, sürekli temizlenmekte ve korunmaktadır. Abdullah Paşa Sebili’nde şerbet güğümleri ve yaldızlı taslar bulunmaktadır. Bunlar ihtiyaç duydukça kalaylatılıp, yaldızları yenilenmektedir.¹¹⁷⁴

¹¹⁶² BOA, C. BLD. 557.

¹¹⁶³ BOA, İ. DH. 181.9962; KK, 15/2458, vr. 13a-13b.

¹¹⁶⁴ KK, V, 4/2447, vr. 4b, 18a-19a; TKGM, KKA, V.C., 12, vr. 6b.

¹¹⁶⁵ KK, V, 4/2447, vr. 19a.

¹¹⁶⁶ KK, V, 4/2447, vr. 19a-19b.

¹¹⁶⁷ KK, V, 4/2447, vr. 19b.

¹¹⁶⁸ KK, V, 4/2447, vr. 19b.

¹¹⁶⁹ KK, V, 4/2447, vr. 19b.

¹¹⁷⁰ KK, V, 4/2447, vr. 17a-19b.

¹¹⁷¹ KK, V, 4/2447, vr. 4a-4b.

¹¹⁷² KK, V, 4/2447, vr. 4b-5a.

¹¹⁷³ KK, V, 8/2451, vr. 4a-4b.

¹¹⁷⁴ KK, V, 5/2448, vr. 17b.

Abdullah Paşa Sebili'nde Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında dışarıdan buz getirilerek suların soğutulması sağlanmaktadır. Ramazan yaz aylarına denk geldiği zaman, su dağıtım işinin yatsı namazının bitimine kadar sürdürülmesi istenmektedir. Buz bulunmadığı zamanlarda, soğutmanın kar ile yapılması şart koşulmaktadır. Ayrıca, vakfiye şartları gereğince Sebil'de, Kadir gecesinde, teravîh ve bayram namazlarından sonra tatlı şerbet dağıtılmaktadır.¹¹⁷⁵ Bu sebillere gelen suların sağlıklı bir şekilde akışı ve su yollarındaki problemlerin çözümü için su yolcular görevlendirilmiştir.

4.4.4. İmâret

Osmanlı Devleti'nde fakirlere ve medrese öğrencilerine yemek dağıtmak amacıyla kurulan müesseselere imâret denilmektedir.¹¹⁷⁶ Köprülü ailesi sadece Arad'da bir imâret yaptırmıştır.¹¹⁷⁷ Ancak imâretin nasıl işleyeceğine dâir vakfiyede herhangi bir ayrıntıya girilmemiştir. Diğer taraftan imârete benzer bir uygulama Köprü'de görülmektedir. Yukarıda anlatıldığı üzere, Köprülü Mehmet Paşa, Bayram namazlarından sonra zengin-fakir ayırt edilmeksizin halka yemekler dağıtılmasını vakfiyesinde şart koşmuş ve yemeklerin yapımı için de kazan ve bakır kaplar vakfetmiştir.¹¹⁷⁸

Köprülü'nün eşi Ayşe Hânım ise, her Ramazan'da fakir insanların iftarlarını yapabilmeleri için yemek dağıtılmasını sağlamıştır. Yemek için nohut, pirinç, bal, zaferân, koyun eti, yağ, tuz, soğan ve ekmeğin ne miktârda alınacağı vakfiyede ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir.¹¹⁷⁹ Ayrıca, Numan Paşa, dedesi Köprülü Mehmet Paşa vakfından finanse edilmek üzere, Kıbrıs'ta Ümmü Haram bint-i Mîlhân/Hala Sultan adına yapılacak hatim merâsiminden sonra, Kur'ân okuyanlara ve orada hazır bulunanlara yemek yapılarak dağıtılmasını vakfiyesinde kayıt altına almıştır.¹¹⁸⁰

¹¹⁷⁵ KK, V, 5/2448, vr.8a-9a.

¹¹⁷⁶ Zeynep Tarım Ertuğ, "İmâret", *DİA*, c. XXII, İstanbul, 2000, ss. 219-220.

¹¹⁷⁷ KK, V, 3/2446, vr. 9b.

¹¹⁷⁸ KK, V, 3/2446, vr. 41b-42a.

¹¹⁷⁹ KK, V, 15/2458, vr. 14a.

¹¹⁸⁰ KK, V, 18/2461.

4.4.5. Temizlik İşleri

Câminin ve mektebin bulunduğu her yerde helâ ve şadırvan bulunmaktaydı. Buraların temizliğini sağlamak amacıyla kennâs; ilgili su güğümlerine su akıtmak için de âbkeşler görevlendirilmişti. Câmi ve mekteblerin temizliği için de ferrâşlar görev yapmaktaydı. Hatta halkın ihtiyacını rahatlıkla görebilmesi maksadıyla helâlarda geceleri kandil yakılmaktaydı.¹¹⁸¹

Diyarbakır'da Mekteb ve Dâru'l-Kurrâ üzerinde bulunan umûmî yolun temizlenmesi için bir kennâs tayin edilmiştir.¹¹⁸² Ayrıca, yol üzerinde yer alan kaldırımların gerektiğinde yonma ve kırma taş ile yapılması vakfiyede şart koşulmuştur.¹¹⁸³

Köprülü ailesi, halkın temizlik ihtiyacına yönelik altı adet hamam yaptırmıştır: Köprülü Mehmet Paşa Bozcaada'da iki, Vezirhan'da ve Cısr-i Şuğur'da birer adet hamam inşâ ettirmiştir. Fâzıl Ahmet Paşa, İzmir'de bir hamam binâ ederken; annesi Ayşe Hanım memleketi Köprü'de bir çifte hamam ve çamaşırhâne yaptırmış ve burası için bir kayyım görevlendirmiştir.¹¹⁸⁴

4.4.6. Mezarlık İşleri

Köprülü Mehmet Paşa İstanbul'da, Numan Paşa Kandiye'de, kendileri henüz hayattayken vefâtlarında defnedilmeleri için türbe inşâ ettirmişlerdir. Abdullah Paşa, Diyarbakır'da eşi Zübeyde Hanım adına,¹¹⁸⁵ Hâfız Ahmet Paşa da Kandiye'de kardeşleri adına türbe yaptırmıştır.¹¹⁸⁶ Diğer taraftan aile üyelerinden Mehmet Âsım Bey, Mustafa Paşa Tekkesi Şeyhi Ahmet Hüdâverdi için İstanbul'da bir türbe binâ ettirmiştir.¹¹⁸⁷

Türebeler; câmi, dâru'l-kurrâ ve mektebin yanına yapılmıştır; bunun gerekçesi ise söz konusu yerlerin Allah'ın rahmet ve mağfiretinin ineceği yerler olması

¹¹⁸¹ KK, V, 3/2446, vr. 32a.

¹¹⁸² KK, V, 5/2448, vr. 15a.

¹¹⁸³ KK, V, 5/2448, vr. 19b-20a.

¹¹⁸⁴ KK, V, 15/2458, vr. 13b.

¹¹⁸⁵ KK, V, 5/2448, vr. 6a, 7b.

¹¹⁸⁶ KK, V, 12/2455, vr. 2a-b.

¹¹⁸⁷ KK, V, 10/2453, vr. 6b.

düşüncesidir. Diğer taraftan vâkıflar, bahsi geçen yerlere yakın olmakla talebenin okuduğu Kur'ân-ı Kerim ve aşr-i şerîflerden manevî olarak istifâde etmek istemişlerdir.¹¹⁸⁸ Nitekim Diyarbakır'daki Dâru'l-Kurrâ'da kandil gecelerinde bir, Ramazanda üç hatim yapılarak, Zübeyde Hanım'ın ruhuna gönderilmesi şart koşulmuştur.¹¹⁸⁹ Hâfız Ahmet Paşa, Kandiye'de Fâzıl Ahmet Paşa Câmii'nde, babası Numan Paşa ve Köprülü ailesinin vefât eden diğer üyelerinin ruhları için haftada iki hatim yapacak görevliler tayin etmiştir. Vefât edenlerden başka, vâkıf'ın henüz hayatta olduğu hâlde, kendi ruhu için Kur'ân okunmasını istemesi ilgi çekicidir.¹¹⁹⁰

Türbelerde kandiller, mübarek gecelerde ve Ramazan ayında sabahlara kadar yanmaktaydı.¹¹⁹¹ Kandil gecelerinde kabirler, başlarına birer şamdan konularak aydınlatılmakta; ud ağacı yakılarak etrafa güzel koku yayılması sağlanmaktadır.¹¹⁹² Nitekim Kandiye'deki Numan Paşa Türbesi'nde her gece kandilin yakılması için zeytinyağı alınması vakfiyede şart koşulmuştur.¹¹⁹³

Köprülü Mehmet Paşa Türbesi, söz konusu türbeler içerisinde en büyük olanıdır. Burada üç türbedâr görev yapmaktadır. Aynı zamanda Türbe'nin güzel kokması amacıyla bir buhurcu görevlendirilmiştir. Her gün türbede bir Yasinhân, sabahları Yasin okurken; ikindi namazından sonra da bir hatim indirilmektedir. Türbede toplamda kırk kişi görev yapmaktadır.¹¹⁹⁴

Mezar başında hatim indirilmesi ve sûre okunması geleneğini, Köprülü'nün eşi Ayşe Hanım vakfiyesinde, kardeşi Ahmet Ağa'nın huzurunda her gün Fetih sûresinin okunmasını istemek suretiyle sürdürmüştür.¹¹⁹⁵ Numan Paşa da Kıbrıs'ta Ümmü Haram bint-i Milhan/Hala Sultan'nın mezarının başında her sene Şaban ayının ortalarında hatim indirilmesini vakfiyesinde şart koşturmuştur.¹¹⁹⁶

Bunlara ilâveten, türbeler çevresinde yer alan diğer mezarlarda ihmâl edilmemiştir: Abdullah Paşa, Diyarbakır'da yaptırdığı türbenin içinde ve yanında yer alan mezarların üzerine her mevsime göre bir çiçek dikilmesini vakıf şartları

¹¹⁸⁸ KK, V, 5/2448, vr. 6b.

¹¹⁸⁹ KK, V, 5/2448, vr. 10b-11a.

¹¹⁹⁰ KK, V, 12/2455, vr. 2b-3a.

¹¹⁹¹ KK, V, 5/2448, vr. 7b-8a.

¹¹⁹² KK, V, 5/2448, vr. 15a.

¹¹⁹³ KK, V, 12/2455, vr. 2b.

¹¹⁹⁴ KK, V, 3/2446, vr. 43b-44a.

¹¹⁹⁵ TKGM, KKA, V.C., 12, vr. 6a.

¹¹⁹⁶ KK, V, 18/2461.

içerisinde saymış ve bu işleri yürütmek üzere de bir cennân (bahçıvan) görevlendirmiştir.¹¹⁹⁷

4.4.7. Bahçe İşleri

Köprülü ailesi vakıflarında “tarım yapma” ve “dinlenme” amaçlı iki çeşit bahçe yapıldığı görülmektedir. Abdullah Paşa, insanların dinlenmesini sağlayacak ve güzel görüntü oluşturacak bir bahçeyi, eşi Zübeyde Hanım Türbesi’nde, Dâru’l-Kurrâ’nın yanında binâ ettirmiştir.¹¹⁹⁸

Fâzıl Mustafa Paşa, Uyvar’da ağabeyinden irsen kendisine intikâl eden bir kısım meyveleri de içeren iki bahçesiyle birlikte Kandiye’de bir bahçesini,¹¹⁹⁹ Hâfız Ahmet Paşa da Kuzguncuk’ta bulunan içinde birçok meyveyi barındıran bir bahçesini vakfetmiştir. Bunlar gelir amaçlı vakfedilen bahçelerdir.¹²⁰⁰

4.5. İKTİSÂDÎ HİZMETLER

4.5.1. Para Vakıfları

Para Vakıfları, vâkıfın gayr-i menkul (taşınmaz) malını değil, parasını vakfettiği bir vakıf türüdür. Para vakıflarının belli kâr oranlarıyla işletilme biçimi “fâiz” olarak algılanması nedeniyle, bunun câiz olup olmaması husûsu, Osmanlı ulemâsınca sürekli tartışılmıştır.¹²⁰¹ Ne var ki, fâiz oranlarının yüzde yüze ulaştığı bir dönemde, fakir insanlar, vakıflardan belli bir kâr vererek aldıkları paralar aracılığıyla sıkıntılarını giderebilmişlerdir.¹²⁰² Bu meyânda para vakfı, Köprülü ailesinden Köprülü Mehmet Paşa’nın 1070/1661 tarihli vakfiyesinde ve Mehmet Âsım Bey’in 1228/1813 tarihli vakfiyesinde geçmektedir.

¹¹⁹⁷ KK, V, 5/2448, vr. 9a.

¹¹⁹⁸ KK, V, 5/2448, vr. 9a.

¹¹⁹⁹ KK, V, 4/2447, vr. 10a, 14b.

¹²⁰⁰ KK, V, 6/2449, vr. 6b, 8a.

¹²⁰¹ Bu tartışmalar için bkz. Murat Çizakça, “Tarihsel Uygulama İçerisinde Para Vakıfları”, **Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları**, İlmî Neşriyat, İstanbul, 1993, ss. 67-72.

¹²⁰² Yediyıldız, “XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu”, ss. 24-25.

Köprülü Mehmet Paşa, on beş bin kıt'a riyâlî kuruşu, gelir getirmesi maksadıyla yüzde on (%10) kârla işletilmek üzere vakfetmiştir. O, parayı ödünç verirken, ödünç alandan borcu karşılayabilecek bir rehin ve kefil istenmesini vakfiyesinde şart koştur.¹²⁰³ Ancak, söz konusu vakıf paraları, onun 1071/1661 tarihli vakfiyesinde görülmemektedir. Mevcut parayla, yukarıda bahsedildiği üzere İstanbul'da arsa satın alıp ve üzerine külliyesini yaptırmış olması muhtemeldir.

Mehmet Âsım Bey, beş bin kuruşluk fındık rub'iyyesinin her sene "istihlâl-i istiğlâl" ve "istirbâh" üzere işletilmesini vakfiyesinde şart koştur.¹²⁰⁴ O, bunlardan gelir elde edilmesinde bir sorun olur ise, söz konusu parayla akâr (dükân, ev vb.) alınıp vakfedilmesini istemektedir.¹²⁰⁵ Nitekim vakfiyenin düzenlenmesinden kısa bir süre sonra, İstanbul'da bir sahilhâne ve başka mülkler satın alınarak vakfedilmiş; bunlar için 16 Cemâziyelevvel 1229/6 Mayıs 1814 tarihli ek bir vakfiye düzenlenmiştir.¹²⁰⁶

4.5.2. İmâlâthâneler

Köprülü ailesi vakıfları birçok küçük işletmeyi bünyesinde barındırmaktadır: Ekmek fırını, börekçi fırını, şerbetçi dükânı, boyahâne, selhhâne (sâlhâne), şem'hâne, sabunhâne ve debbağhâne bunlardan bazılarıdır.

Köprülü Mehmet Paşa, Halep sancağındaki İdlübü's-Suğrâ köyündeki sabunhânelerden büyük ölçekli gelir elde etmektedir ki, elde edilen mahsûlün beş yüz vukiyyesini (641,5 kg) sarayda büyük oda zümresine, beş yüz vukiyyesini küçük oda zümresine, elli vukiyyesini (64,15 kg) saray-ı âmire ağasına, elli vukiyyesini kethüdâsına ve elli vukiyyesini de küçük oda hocasına verilmesini vakfiyesinde şart

¹²⁰³ Konuyla ilgili vakfiyedeki ibâre şudur: "... on beş bin kıt'a riyâlî kuruş her onu on bir akça hesabı üzere yed-i mütevellî ile rehn-i kavî ve kefil-i melî ile her sene mesâğ-ı şer'î üzere istirbâh ve istiğlâl olunub..." KK, V, 1/2444, vr. 14b. "Rehn-i kavî" ibâresiyle, ödünç para alan şahsın kendisine ait yeterli düzeyde bir malının olması kastedilmektedir. Bunlar genellikle gayr-i menkûl cinsinden şeylerdi. "Kefil-i melî" ise kefil olacak şahsın, ödünç alan kişinin borcunu ödeyebilecek kadar bir mâlî güce sahip olmasıdır. Bkz. Tahsin Özcan, **Osmanlı Para Vakıfları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003, s. 288 "İstirbâh", "istiğlâl" kavramları ve Osmanlı'da para vakıflarının işletilme şekliyle ilgili bilgi için bkz. Akgündüz, ss. 224-233.

¹²⁰⁴ KK, V, 10/2453, vr. 4a.

¹²⁰⁵ KK, V, 10/2453, vr. 6b-7a.

¹²⁰⁶ KK, V, 10/2453, vr. 16b-18a.

koşmuştur. Sabunların İstanbul'a taşınması için gerekli olan masraflar da vakıf bütçesinden karşılanmıştır.¹²⁰⁷

4.5.3. Han

Köprülü ailesi tarafından on beş adet han yaptırılmıştır. Şehrin içinde ve dışında kalan hanlarda şahıslar konaklayabildikleri gibi, ailelerde uzun süreli ikâmet edebilmekteydiler. Hanların yapılış gerekçesine bakıldığı zaman, yolcuların rahatlığının temin edilmesinin asıl gaye olduğu vakfiyelerden anlaşılmaktadır.¹²⁰⁸

Hanların etrafı genellikle dükkânlarla çevrilidir. Buralar îcâra verilmektedir. Vakıflar için en önemli gelir kaynağı hanlar ve etrafındaki dükkânlar idi. Han görevlilerinin maaşları, îcâr gelirlerinden ödenmektedir.¹²⁰⁹ Nitekim İzmir'deki Büyük ve Küçük Han'da görev yapan dört kişi maaşlarını îcârdan sağlanan gelirlerden almaktadır.¹²¹⁰

4 Ramazan 1208/5 Nisan 1794 tarihli bir belgeden, Köprülü Mehmet Paşa'nın İstanbul'da yaptırdığı Vezirhan'ın seksen seneden daha fazla icâre ile kiraya verildiği anlaşılmaktadır. Han içindeki odaların veya dükkânların mutasarrıfları başka, gedik¹²¹¹ sahipleri başkadır. Mutasarrıfların kiraya sürekli zam yaparak, gedik sahiplerini rencide etmelerini önlemek niyetiyle mütevellî, kiracıların şikâyetlerini dile getiren bir dilekçeyi sadrazama iletmiştir.¹²¹²

Hanların içinde sarnıç ve su kuyuları bulunmaktadır. Buralarda kuyulardan su çekmekle yükümlü dolabçılar görev yapmaktadır.¹²¹³ İnsanların ibadet ihtiyaçlarını giderebilmeleri adına büyük hanlarda; İstanbul ve Cısr-i Şuğur'daki hanlarda birer mescid yapıldığı görülmektedir.¹²¹⁴ İçinde mescid olmayan hanlar ise genellikle bir câmi ve mescit yakınındadır. Hanlar geceleri kandillerle aydınlatılmaktadır.¹²¹⁵

¹²⁰⁷ KK, V, 3/2446, vr. 41a-41b.

¹²⁰⁸ KK, V, 3/2446, vr. 47a.

¹²⁰⁹ BOA, C. EV. 7790; BOA, C. MF. 3376.

¹²¹⁰ BOA, A. MKT. NZD. 189.89.

¹²¹¹ Ticâret yapabilme ve sanatını icrâ edebilme iznidir. Pakalın, c. I, ss.656-659.

¹²¹² BOA, C. EV. 15144.

¹²¹³ KK, V, 3/ 2446, vr. 34b.

¹²¹⁴ BOA, C. EV. 4664; KK, V, 3/ 2446, vr. 38a.

¹²¹⁵ KK, V, 4/2447, vr. 55b; KK, V, 3/ 2446, vr. 25a, 34b.

Hancılar, hanın kapılarını zamanında açılıp kapanmak ve temizlik yapmakla yükümlüdürler.¹²¹⁶

4.5.4. Bedesten

Köprülü ailesi yaklaşık altı yüz yetmiş dükkân vakfetmiştir. Bunların çoğunluğunun hangi alanda faaliyet göstereceği belli olmamasına karşın, bazılarınıninki bellidir. Köprülü ailesi bedesten tarzında iki yapı inşa ettirmiştir. Bunlardan birini Fâzıl Ahmet Paşa İzmir’de¹²¹⁷; diğerini Abdullah Paşa İdlbü’s-Suğrâ kasabasında yaptırmıştır.¹²¹⁸

4.5.5. Gümrük

Osmanlı Devleti’nde ithalât ve ihracâtta gümrük vergileri alındığı gibi yurt içi bir noktadan diğer bir yere taşınan mallardan da vergi alınmaktaydı. Bunun için de ticâret yollarının giriş ve çıkış noktalarında gümrük idaresinin ikâmetgâhına yönelik gümrükhâneler yapılmıştır.¹²¹⁹ İzmir’in şehirleşmesine önemli katkılarda bulunan Fâzıl Ahmet Paşa, burayı ticâretin merkezi yapabilmek maksadıyla limanı geliştirmiş; deniz üzerinde on sekiz adet oda, mutfak, hamam ve ahır olan büyük bir gümrükhâne yaptırmıştır. Bundan başka bir gümrükevini de satın alarak vakfetmiştir.

4.5.6. Değirmen

Köprülü ailesi, vakıf kurdukları her yerde öncelikle insanların temel ihtiyaçları olan ekmek ve su ihtiyacını dikkate almış; ekmek ihtiyacını karşılamak maksadıyla bölgede hangi tahıl ürünü ekiliyorsa ona yönelik değirmenler yapmış veya kendilerine temlik edilen değirmenleri vakfetmiştir.

¹²¹⁶ KK, V, 3/ 2446, vr. 25a, 34b.

¹²¹⁷ KK, V, 4/2447, vr. 16a.

¹²¹⁸ KK, V, 5/2448, vr. 5b.

¹²¹⁹ Yediyıldız, “XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu”, s. 11.

Onlar, yirmi dört adet değirmen vakfetmişlerdir. Değirmenler genellikle nehir kenarlarında kurulmuştur. Zîrâ bunlar çoğunlukla su ile çalışmaktadır.¹²²⁰ Fakat Bozcaada’da dokuz adet “yel”¹²²¹ değirmeni vakfedilmiştir ki bunlarda enerjinin kaynağı rüzgârdır. Buna ilâveten, Uyvar’da atın kullanıldığı bir değirmenden de bahsedilmektedir.¹²²² Değirmenlere bazen “dakîk (un) değirmeni”¹²²³ bazen “darı değirmeni”¹²²⁴ bazen de sadece “değirmen”¹²²⁵ denilmekle yetinilmiştir. Söz konusu yerlerin yanında değirmencilerin kalabilmeleri için odalar yapılmıştır. Vakfiyelerde buraların işleyişine yönelik herhangi bir hüküm bulunmamaktadır.

¹²²⁰ KK, V, 4/2447, vr. 9a.

¹²²¹ KK, V, 3/2446, vr. 8a.

¹²²² KK, V, 4/2447, vr. 8b.

¹²²³ KK, V, 4/2447, vr.15b.

¹²²⁴ KK, V, 4/2447, vr. 14b, 15b.

¹²²⁵ KK, V, 3/2446, vr. 9a-10b.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KÖPRÜLÜ AİLESİNİN SİYASÎ NÜFÛZU VE ŞECERESİ

5.1. VAKIFLARINDAN HAREKETLE KÖPRÜLÜ AİLESİNİN OSMANLI DEVLETİ YÖNETİMİNDE YERİ VE ETKİSİ

Osmanlı Devleti yönetiminde etkin olan Çandarlı ailesi dışında, aileler çok uzun süre iktidarda kalamamışlardır. Çandarlı ailesi, yönetimdeki başarısı ile iktidârını uzun süre koruyabilmiştir. Bu aileden sonra Köprülü ailesi de uyguladıkları başarı politikalar ile aynı konuma gelmiştir.¹²²⁶ Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nde iki büyük vezir ailesinden bahsedilmektedir.

Çandarlı Kara Halil Paşa (1368-1387) on dokuz yıl ve oğlu Çandarlı Ali Paşa da (1387-1406) aynı süre vezirlik yapmış; Osmanlı'da pâdişâhtan sonra en yetkili ikinci adam vasfını korumuşlardır. Kesintisiz bir şekilde baba-oğul yaklaşık otuz sekiz yıl sadârette kalmışlardır. Daha sonra aile üyelerinden Çandarlı I. İbrahim Paşa, (1421-1429) sekiz yıl bir ay; Çandarlı II. Halil Paşa (1439-1453) on beş yıl ve Çandarlı II. İbrahim Paşa (1498-1499) bir yıl sadrazamlık yapmışlardır. Netice itibariyle Çandarlı ailesi, yaklaşık altmış iki yıl Osmanlı'da sadâret makamında kalabilmiştir.¹²²⁷

Çandarlı ailesiyle Köprülü ailesini baba-oğul cihetiyle karşılaştırsak, Köprülüler baba-oğul onların yarısı kadar sadrazamlık yapabilmışlerdir. Köprülü ailesi üyelerinin tümünün iktidar süresi ise, Çandarlı ailesinin üçte biri kadardır. Ancak burada şunu dikkate almamız gerekmektedir: Çandarlı ailesi, istikrârın belli oranda yakalanmış olduğu dönemde sadârette kalmışken; Köprülü ailesi, Osmanlı Devleti'nin oldukça büyük sarsıntılar geçirdiği, sadrazamların durmadan değiştiği bir dönemde uzun süre konumlarını muhafaza edebilmiştir. Osmanlı Devleti'nde, Çandarlı ailesi sadrazamları dışında, Fâzıl Ahmet Paşa en uzun süre sadrazamlık yapan birkaç kişiden biridir.¹²²⁸

¹²²⁶ Ricaut, s. 127

¹²²⁷ Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Çandarlı Vezir Ailesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 8 vd.; Münir Aktepe, "Çandarlı", **DİA**, c. VIII, İstanbul, 1993, ss. 209-215.

¹²²⁸ Hammer'e göre Fâzıl Ahmet Paşa'yla karşılaştırılabilecek tek kişi, kendisinden sonra en uzun süre sadârette kalan Sokollu Mehmet Paşa'dır. O, Sokollu'yu en büyük devlet adamı olarak

Osmanlı Devleti'nin yükselmesinde etkin rol oynayan bireyler veya aileler, devlet nezdinde itibâr kazanmakla birlikte, halk katında da yüceltilmişlerdir. Burada, kişinin veya ailenin hangi etnik unsurdan geldiğinin hiç bir önemi yoktur. Bu cümleden Köprülü ailesi üyeleri devlete yapmış oldukları hizmet karşılığında, farklı bir etnik kimlikten olmalarına rağmen halkın sevgisini kazanmışlardır. Hatta *“Pâdişâh ailesinden sonra o makama çıkabilecek tek aile, Köprülü ailesidir”* söylentileri halk içerisinde dolaşmaya başlamıştır.¹²²⁹ Nitekim Köprülü ailesi üçüncü neslinden Numan Paşa, Bosna eyâletinde Almanlara karşı gösterdiği üstünlükten değil; sadece Köprülü ailesi mensubu olduğu için sevilmektedir.¹²³⁰

O dönemde, Köprülülerin pâdişâh ve ailesinden daha fazla bir saygınlık kazandığı söylenebilir. Öyle ki, XVII. yüzyıl ikinci yarısına yaklaşılrken halk; artık, pâdişâhları yeryüzünün halîfesi olarak görmüyordu.¹²³¹ Bunun da ötesinde, fethedilen bir yerde en önemli kiliselere câmiye çevrildikten sonra, pâdişâhların adlarının verilmesi bir gelenek iken, gerek Kandiye gerekse Resmo'da câmiye çevrilen en büyük kiliselere Vâlîde Turhan Sultan ve adanın fethine katılan komutanların isimleri verilmişti. Pâdişâhların saygınlığının düşüşünü gösteren bir başka işaret ise, pâdişâh câmilerinin minarelerinin çift olması âdet iken, Girit'te pâdişâh adını taşıyan câmilerin tek minareli olmasıdır.¹²³²

Birçok kimse, şânı ve bağımsızca hareketi böyle devam ettiği sürece, Köprülü ailesinin saltanata ortak olduğunu ve ileride pâdişâhlık mührünün bu aileye verilmesi gerektiğini ileri sürmüştü. Fakat Köprülü ailesinin bu gibi düşüncelere uzak durduğu söylenebilir.¹²³³ Diğer taraftan, onların uyguladıkları disiplin ve takındıkları sert tutum, saraya yakın bazı şahısların Köprülü ailesine kızgınlık duymasına neden olmuştu. Onları, Osmanlı tahtını elde etme amaçları var gibi gösterenler ve pâdişâhın zihnine bu kuruntuyu sokanlar; Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumu kavrayamayan, devlet işlerini herkesin döndürebileceğini düşünen tecrübesiz kimseler oldukları anlaşılmaktadır. Köprülü ailesini gözden düşürmek için sebep

vasıflandırırken, Fâzıl Ahmet Paşa'yı da ondan sonra, Osmanlı İmparatorluğunu yükseltmiş olan ikinci adam mevkisine yerleştirmektedir. Bkz. Hammer, c. XI, ss. 300-303.

¹²²⁹ Ahmet Refik, Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa, ss. 153-154.

¹²³⁰ Jorga, c. IV, s. 306.

¹²³¹ Jorga, c. IV, s. 306.

¹²³² Finkel, ss. 244-245.

¹²³³ Ahmet Refik, s. 154.

arayanlar, Viyana bozgununu fırsat bilmiş; Köprülü Mehmet Paşa'nın damadı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın başarısızlığını tüm Köprülü ailesine mâl etmişlerdir. Bozgundan sonra Köprülü ailesine karşı bir kin ve düşmanlık fikri yayılarak, aile üyeleri devlet hizmetlerinden uzaklaştırılmıştır.¹²³⁴ XVII. yüzyıl ikinci yarısı Osmanlı Devleti yönetiminin en güçlü ailelerinden biri olan Köprülü ailesi, iktidârını XVIII. yüzyıl başlarında başka ailelerle paylaşmak durumunda kalmıştır.

Geçmişte olduğu gibi o dönemde de nüfûzlu aileler arasında uzun süreli iktidâr mücâdeleleri yaşanmıştır. Bu çekişme, en belirgin şekilde öncelikle Köprülüâde Amcazâde Hüseyin Paşa ile Şeyhülislâm Feyzullah Efendi (v.1115/1703) arasında ortaya çıkmıştır. Her ne kadar Feyzullah Efendi, kızı Zübeyde Hanım'ı Köprülü'nün torunu Abdullah Paşa ile evlendirerek Köprülü ailesiyle akrabalık kurmuşsa da; bunu kendi konumunu güçlendirmenin bir aracı olarak kullanmış; diğer taraftan aile ile çekişmesini sürdürmüştür.

XVII. yüzyıl sonlarında konumları sarsılmaya başlayan Köprülü ailesi, XVIII. yüzyıl ortalarına doğru etkinliğini neredeyse yitirmiştir. Nitekim Köprülü ailesi mensuplarının artık İstanbul'dan uzak bölgelerde göreve getirildikleri görülmektedir.¹²³⁵ Buna karşın, aynı dönemde başka aileler ön plana çıkmaya başlamıştır. Bunlar kurdukları yakın akrabalıkla, sarayda bir mevki elde etseler de kalıcı olamamışlardır. III. Ahmet (1703-1730) ailelerin iktidâr arzularıyla, Osmanlı hânedânının çıkarlarını uyumlu kılmaya çalışmıştı. Bu anlamda Osmanlı hânedân kızlarıyla evlenmeler neticesinde ailelerin, Osmanlı'ya bağlılıklarının sürdürülmesi amaçlanmıştı.¹²³⁶

Köprülü ailesinden Numan Paşa da III. Ahmet'in kızı Ayşe Sultan'la evlendirilmişti. Aynı şekilde II. Mustafa'nın kızı Emine Sultan'la evlenen Çorlulu Ali Paşa (v.1123/1711)¹²³⁷ ile Numan Paşa arasında bir iktidar çekişmesi vardı. Damat İbrahim Paşa (v.1143/1730)¹²³⁸ ise III. Ahmet'in bir diğer kızı Fatma Sultan'la evlenerek iktidârını sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Diğer taraftan bu

¹²³⁴ Mustafa Nuri Paşa, eserinde, bu zümre içerisinde yer alan Köprülü ailesinin emeğiyle yetişmiş olan Kara İbrahim Paşa ve Sarı Süleyman Paşa'yı alçaklıkla ithâm etmektedir. Bkz. Mustafa Nuri Paşa, c. I-II, s. 290.

¹²³⁵ Finkel, s. 310.

¹²³⁶ Finkel, s. 301.

¹²³⁷ Münir Aktepe, "Çorlulu Ali Paşa", **DİA**, c. VIII, İstanbul, 1993, ss. 370-371.

¹²³⁸ Münir Aktepe, "Damad İbrahim Paşa", **DİA**, c. VIII, İstanbul, 1993, ss. 441-443.

dönemde İstanbul dışında da bazı aileler yönetici olarak bilinir hâle gelmiştir. Bunların en güçlülere Orta Anadolu'da Çapanoğulları, Batı Anadolu'da Karaosmanoğulları, Karadeniz'de Canıklilerdi. Bunlar hükümetle yerel halk arasında irtibâtı sağlayan bir yönetici zümreydi.¹²³⁹

İşte bu şekilde Osmanlı devleti yönetiminde etkin olan bazı aileler, Köprülü ailesinin itibârını hazmedemiyordu. III. Ahmet'le sıkı bir ilişkisi olan Damat İbrahim Paşa ailesi ile Köprülü ailesi arasında sürekli bir çekişme vardı. İbrahim Paşa, Dîvân-ı Hümâyûn'a kendi adamlarını yerleştiriyor ve aile üyelerini Osmanlı hânedân kızlarıyla evlendiriyordu. Damatlarından biri Kaptan-ı Derya bir diğeri de sadâret kaymakamı idi. Bunlarla kendisine destek verecek ağı genişletiyordu. Kendisi Fâzıl Ahmet Paşa'nın sadrazamlık süresine yakın olarak on iki yıl iktidârda kalmıştır.¹²⁴⁰

Köprülü ailesi dışındaki ailelerin nüfûzlarını ve iktidârlarını kaybetmede, halk ve yeniçeri isyanları etkili olmuştur. Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, Çorlulu Ali Paşa ve Damat İbrahim Paşa idâm edilmişlerdir; zîrâ iktidârlarında halkın desteğini kaybetmişlerdir. Buna mukâbil, Köprülü ailesinden Köprülü Mehmet Paşa ve oğlu Fâzıl Ahmet Paşa sefer yolunda; diğeri oğlu Fâzıl Mustafa Paşa ise seferde şehit olmuş; torun Köprülüâde Numan Paşa ise sadrazamlık makamından ayrıldıktan sonra eceliyle vefât etmiştir. Öte yandan Köprülü'nün damadlarından Merzifonlu Kara Mustafa Paşa idam edilmiş; Siyâvuş Paşa'da çıkan bir isyan sonucunda öldürülmüştür.

Köprülü ailesine iktidâr yolu tesadüfen açılmışken, iktidârda kalabilme büyük başarılarla sağlanmıştır. Nitekim Ahmet Cevdet Paşa, Köprülü Mehmet Paşa'nın yaşının doksanı geçmiş olmasına rağmen görüşlerinin genç olduğunu, oğlu Fâzıl Ahmet Paşa'nın da genç olmasına rağmen görüşlerinin tecrübeli yaşlı bir bilge gibi olduğundan bahsetmektedir. Buna karşın, Köprülüler döneminde devlet her ne kadar eski haşmetine dönmüşse de ahlâken ve siyâseten eski devirleri yakalayamamıştır. Bu noktada Cevdet Paşa şu örneği vermektedir:

“Kanunî döneminde Rodos'un fethinden sonra, buranın hâkimi Kanunî'nin huzuruna getirildiğinde böyle yaşlı bir adamı yurdundan çıkardığı için,

¹²³⁹ Finkel, ss. 355-357.

¹²⁴⁰ Finkel, s. 311.

Kanunî'nin gözleri yaşlarla dolmuştu. Ne var ki Fâzıl Ahmet Paşa, Girit'in fethinden sonra Venedik hâkimini ve komutanlarını idam ettirmişti".¹²⁴¹

Köprülü Mehmet Paşa, sadrazam olma konusunda çok istekli olmamakla beraber, saraydaki dostlarının pâdişâhın annesi nezdinde başlattığı girişimle, kendisini bir anda devlet yönetiminin zirvesinde bulmuştur. Çok istekli olmadığını sadrazam olurken ileri sürdüğü şartlardan çıkarabiliriz. O koltuğa otururken neler yapabileceğini çok iyi hesaplamıştır. Nitekim bir sene gibi kısa bir sürede devletin bütün müesseselerini disipline etmiş, sonra da gayretini dış meselelere sarfetmiştir.

Beş seneyi aşan sadrazamlığı döneminde, devlete eski ihtişamını kazandırdığı; küçük zaferlerle oğluna büyük fetihlerin yolunu açtığı ve bir nevi ona öncülük ettiği söylenebilir. Öte yandan, sadrazamlık makamına atanırken çok fazla mülkü olmayan hatta sıkıntı içerisinde bulunan Köprülü'nün beş sene gibi kısa bir sürede nasıl büyük bir servet elde ettiği zihinlerde soru işaretleri oluşturmuştur. Bu noktada kendisine, birçok eleştiri yöneltilmektedir. O ise, "temlik" usûlüyle kendisine verilen mülkleri ve yerleri milletin yararına müesseseler yaparak değerlendirmiş; devletten aldığını, tekrar halka iade etmiştir. Ancak bunu yaparken de kurmuş olduğu büyük vakıfları, ailesi için bir geçim vasıtası haline getirmiştir.

O dönemde müsâderenin yaygınlığı nedeniyle malları müsâdereden kurtarmanın en iyi yolu, vakıf kurmaktır. Dolayısıyla Köprülü de birçok yönetici gibi bu usûle başvurmuş olabilir. Her ne kadar müesseselerin kuruluşunda hayır ciheti ihmal edilmemişse de, kurulan vakıflardan aile üyelerine yüksek oranda tahsîsât ayrılması, hayır anlayışının gölgede kalmasına neden olmuştur.

Köprülü Mehmet Paşa, kurduğu vakıflardan, evlatlarından Mustafa Paşa ve Ali Bey dışından tümüne ve eşine maaş bağlamış;¹²⁴² oğulları Fâzıl Ahmet Paşa ve Fâzıl Mustafa Paşa vakfiyelerinde ileri sürdükleri şartlarla vakfın artan gelirlerinin, aileden olan mütevellînin tasarrufuyla kendilerine ve aile üyelerine verilmesinin yolunu açmışlardır.¹²⁴³ Yukarıda ele aldığımız üzere Köprülü Mehmet Paşa'nın temelini attığı Köprülü ailesi vakıfları, vefâtından sonra eşi ve oğulları tarafından ek yeni vakıflar kurmak sûretiyle büyümüş ve gelişmeye devam etmiştir. Günümüzdeki

¹²⁴¹ Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, c. I, Dersâdet Matbaa-i Osmâniyye, İstanbul 1309, s. 52.

¹²⁴² KK, V, 3/2446, vr. 46a-46b.

¹²⁴³ KK, V, 4/2447, vr. 61a.

ifâdesiyle Köprülü ailesi vakıfları, yönetiminde Köprülü ailesinin olduğu dev bir holdinge dönüşmüştür.

Bu durum, kanaatimizce bir kısım olumlu neticeler vermiştir: Aile üyelerinin vakıf gelirlerinden kendilerine yetecek kadar maaş almaları, onların devlet yönetiminde daha cesur ve âdil hareket etmelerine imkân verdiği söylenebilir. Gelecek endişesi taşımayan aile üyeleri, makamlarını kaybetme uğruna, devletin yararına doğru hareket etmekten kaçınmamışlardır. Bu bağlamda aile üyelerinden sadrazam Fâzıl Mustafa Paşa ve oğlu sadrazam Numan Paşa'nın devletten maaş almadıklarını, Fâzıl Ahmet Paşa'nın vakıflardan cephedeki askerlere para ihsânında bulunduğu bilinmektedir. Neticede, paraya tenezzül etmeyen, rüşvet almayan aile üyeleri, devlet adamlığı sıfatıyla halk arasında itibâr elde etmişlerdir.

Aynı zamanda aile vakıflarında birçok kişi çalışıyor; buralardan maaş alıyordu. Sadece dua ederek maaş alan birçok insan vardı. Bir şekilde iş olanağı bulan halk, kendisine ekmek ve iş veren aileye hürmet etmekte; onları sevmekteydi. Kurumlarda aile üyeleri adına yapılan hatimler, dualar ve okuyucuların dizdiği methiyeler, yıllar geçse de ailenin halk tarafından unutulmamasını sağlıyordu. Bir diğer ifâdeyle, kişi ölümünden sonra vakıf yoluyla ismini ve şânını ebedileştiriyordu. Dolayısıyla söz konusu müesseseler ne kadar büyük bir coğrafyaya yayılmışsa, ailenin şânı da oralara kadar gidiyor, vâkıfların isimleri zihinlere kazınıyordu.

Sonuçta, Köprülü ailesinin kurmuş olduğu vakıflar, onların devlet yönetimindeki gücüne olumlu anlamda katkıda bulunmuş; daha etkin hareket etmelerine olanak sağlamış ve istediklerini gerçekleştirme fırsatı vermiştir. Köprülü ailesi üyeleri devlet adamlıklarının yanında, büyük bir sivil girişimin de yöneticisi olmuşlardır. Onların kurdukları vakıflar, varlıklarını etkin bir şekilde sürdürdüğü müddetçe, aile üyeleri de bunlardan hem maddî hem de manevî olarak istifade etmişlerdir.

5.2. VAKFİYELERE VE BELGELERE GÖRE KÖPRÜLÜ AİLESİ ŞECERESİ

Çalışmanın bu bölümünde Köprülü ailesi hakkında hazırlanmış üç şecere verilecektir. Bunlardan birincisi Köprülü ailesinin şimdilerde yaşayan üyeleri;

ikincisi Yılmaz Öztuna tarafından çıkarılmıştır; üçüncüsü ise tarafımızca hazırlanmıştır. Köprülü ailesine mensup birçok kişi hayattadır ve “Köprülü Ailesi Tarih Araştırma Derneği” çatısı altında İstanbul’da bir araya gelmektedirler. Onların çıkardığı şecere ile Köprülü Mehmet Paşa’dan beri süre gelen on üç nesil gösterilmiştir; ancak şecerede birçok yanlışlık bulunmaktadır. Aile üyeleriyle yaptığımız görüşmede, ellerinde geçmişte hazırlanmış tarihî bir soy ağacı olup olmadığını sorduğumuzda olumsuz cevap aldık. Mevcut soy ağacı, aile üyelerinin nesilden nesile aktardıkları bilgilerle oluşturulmuştur.

Yılmaz Öztuna, hazırlamış olduğu şecerede bir kaynak göstermemektedir.¹²⁴⁴ Bu soy ağacında da hata vardır. Kaynak belirtmediği için, ulaşılmış olduğu sonuçlar, kendi kaynaklarından ziyâde, bizim ulaşabildiğimiz kaynaklar çerçevesinde değerlendirilecektir.

Köprülü ailesi şeceresi; vakfiyelerden, vakıflarla ilgili arşiv belgelerinden, mezâr kitâbelerinden ve kroniklerden hareketle çıkarılmaya çalışılmıştır. Söz konusu ailenin soy ağacı beş tablo hâlinde gösterilmiştir. Nesebi takip edilebilenlere birinci, ikinci ve üçüncü tabloda yer verilmiştir. Bunlar, XVII. yüzyıl ve XVIII. yüzyıl nesildir. Silsilesi takip edilemeyenler ise daha çok XVIII. yüzyılın son çeyreği ile XIX. yüzyıl neslidir. Bunlar dördüncü ve beşinci tabloda gösterilmiştir. Yine de bunlardan soyu takip edilebilenler de vardır. Dolayısıyla elimizdeki mevcut belgelerden XX. yüzyıl başlarına kadar ailenin bir şeceresi kısmen de olsa çıkarılabilmiş; aile üyelerinin tespit edilebilen vefât tarihleri şecerede parantez içerisinde gösterilmiştir.

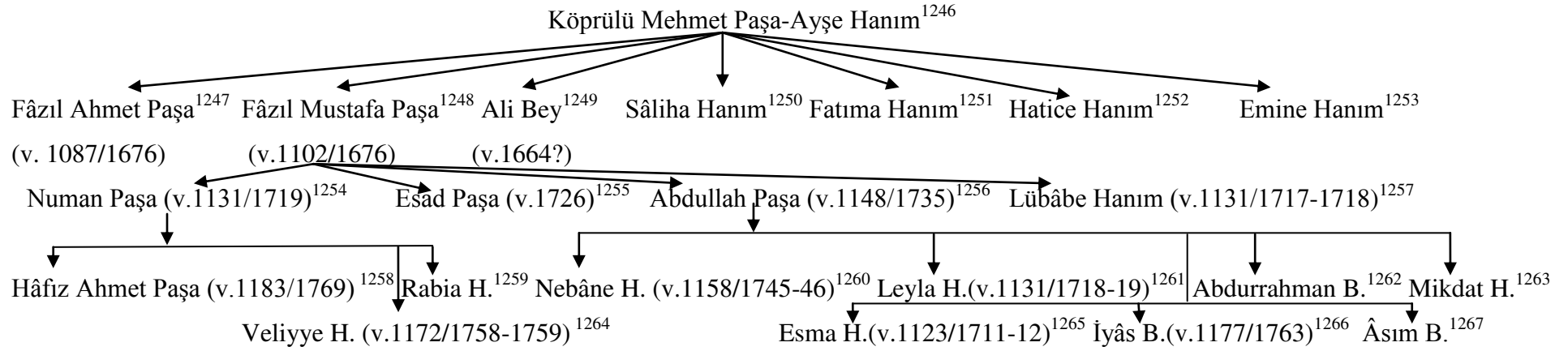
Tezimizde, Köprülü ailesinin çıkarmış olduğu şecerenin on üç nesli verilmeyip, sekizinci nesle kadar olan kısmı tablolatırılmıştır. Zîrâ bizim ve Öztuna’nın çıkardığı şecereler daha çok bu nesilleri kapsamaktadır; böylece şecereler arasında karşılaştırma yapılabilir. Ayrıca, ailenin yaşayan üyeleri isimlerinin tezde zikredilmesine izin vermediler. Öte yandan isimlerin kaydı, bazı hukûkî tartışmalara da neden olabilir.

Şunu da belirtelim ki Köprülü ailesi üyelerinin büyük çoğunluğu bugün İstanbul’da yaşamakta, bir kısmı da Amerika’da ikamet etmektedir. Merak ettiğimiz

¹²⁴⁴ Öztuna, ss. 722-28.

Vezirköprü’de Mehmet Paşa soyundan gelen ailelerin olup olmadığıydı. Yerel kaynaklarla yaptığımız görüşmelerde aileye mensup herhangi birinin Vezirköprü’de yaşamadığını öğrendik. Buna karşın, Köprülü Mehmet Paşa’nın doğum yeri olan Roznik’te (Roshnik/Roşnik) Köprülü soyundan geldiğini iddia eden Mimani ailesinden yukarıda bahsedilmişti. Onların başkanı Fitim Mimani ile görüştük; Mimani’nin elinde bir şecere olmamakla birlikte o, kendisinin Köprülü ailesinden geldiğini gösteren bazı tapu kayıtlarını bize gösterdi. Mimani, Türkiye’ye bir ziyaret gerçekleştirmiş; ancak İstanbul’da Köprülü ailesi üyeleriyle görüşememiştir. Buradaki aile fertleri de Arnavutluk’taki Mimani ailesinin varlığından haberdâr değildir.

5.2.1. Köprülü Ailesi XVII-XVIII. Yüzyıl Şeceresi (1-4.Nesil)¹²⁴⁵

¹²⁴⁵ Şecerelerde bazı ünvanlarda kısaltma yapılmıştır; bunlar şu şekildedir: Hanım: H; Bey: B.; Efendi: E.; Seyyid: S.; Şerif/Şerife:Ş.

¹²⁴⁶ KK, V, 3/2446, vr. 46a.

¹²⁴⁷ TKGM, KKA, V.C., 81, vr.104b -106b; KK, V, 3/2446, vr. 45a-45b.

¹²⁴⁸ KK, V, 4/2447, vr. 1b-2a.

¹²⁴⁹ Tarih-i Gilmânî, s. 177; Aycibin, s. 10; Öztuna, s. 724.

¹²⁵⁰ KK, V, 3/2446, vr. 46a.

¹²⁵¹ KK, V, 3/2446, vr. 46a.

¹²⁵² KK, V, 3/2446, vr. 46a.

¹²⁵³ VGMA, 502.3.

¹²⁵⁴ Kandiye’de Fâzıl Ahmet Paşa Câmii hazîresinde medfûndur. KK, V, 7/2450, vr. 7a, 10a; KK, V, 8/2451, vr. 2b, 3a.

¹²⁵⁵ Nusretnâme, ss. 375, 387, 408, 409. Esad Paşa’nın bir oğlu vardır; ancak belgede ismi zikredilmemektedir. BOA, C. DH. 134. Diğer taraftan hem ailenin hem de Öztuna’nın hazırladığı şecerede Esad Paşa’nın soyunun devam etmediği görülmektedir.

¹²⁵⁶ KK, V, 5/2448, vr. 3b.

¹²⁵⁷ Bulduk, ss. 67-68; Uzunçarşılı, c. III, s. 434.

¹²⁵⁸ KK, V, 7/2450, vr. 7a, 10a; KK, V, 12/2455, vr. 1a.

¹²⁵⁹ KK, V, 6/2449, vr. 7a; BOA, C. EV. 16275; 30833; 32722.

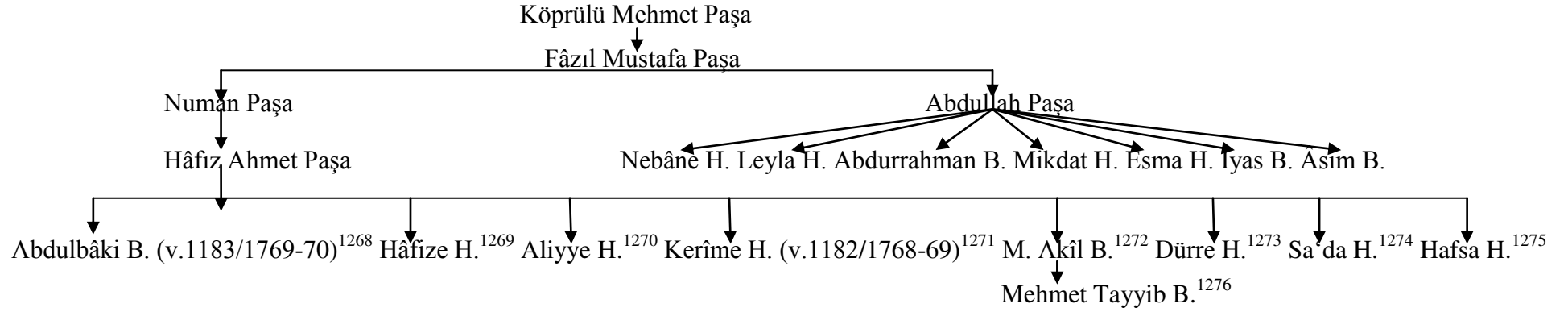
¹²⁶⁰ BOA, C. ML. 21350.

¹²⁶¹ Leyla Hanım’ın mezarı, Diyarbakır’da Nebî Câmii’nin güney cephesinde annesi Zübeyde Hanım’ın Türbesi’ndedir.

¹²⁶² KK, V, 5/2448, vr. 23a.

¹²⁶³ BOA, C. ML. 21350.

5.2.2. Köprülü Ailesi XVII-XVIII. Yüzyıl Şeceresi (1-5. Nesil)

¹²⁶⁴ Köprülü, “Kandiye’de Köprülülere Ait Kitâbeler, s. 492.

¹²⁶⁵ Köprülü Mehmet Paşa Türbesi yanındaki hazîrede medfûndur.

¹²⁶⁶ Köprülü Mehmet Paşa Türbesi yanındaki hazîrede medfûndur.

¹²⁶⁷ KK, V, 5/2448, vr. 23a.

¹²⁶⁸ VGMA, 76.39; BOA, C. ML. 7649; BOA, C. EV. 6755.

¹²⁶⁹ BOA, C. EV. 15791.

¹²⁷⁰ KK, V, 6/2449, vr. 11a; BOA, C. EV. 15791.

¹²⁷¹ Köprülü Mehmet Paşa Türbesi yanındaki hazîrede medfûndur.

¹²⁷² BOA, A. RSK. 124, vr. 132b.

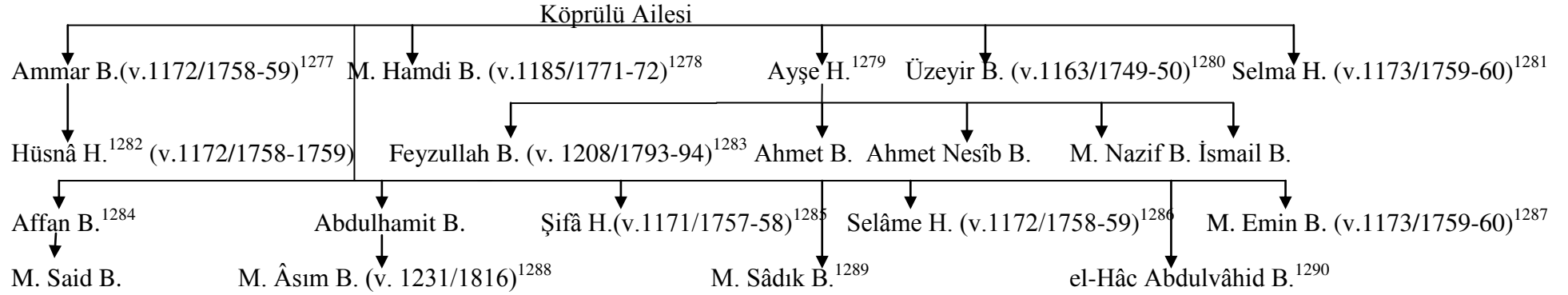
¹²⁷³ KK, V, 6/2449, vr. 7b.

¹²⁷⁴ KK, V, 6/2449, vr. 7a.

¹²⁷⁵ KK, V, 6/2449, vr. 7a.

¹²⁷⁶ BOA, A. RSK. 124, vr. 132b; BOA, C. EV. 15791, 15901.

5.2.3. Köprülü Ailesi XVIII. Yüzyıl Şeceresi

¹²⁷⁷ Köprülü Mehmet Paşa Türbesi yanındaki hazîrede medfûndur.

¹²⁷⁸ Köprülü Mehmet Paşa Türbesi yanındaki hazîrede medfûndur.

¹²⁷⁹ Ayşe Hânım bu sıralarda vefat etmiştir. 1183/1769 tarihli; BOA, C. EV. 26172; 1216/1801 tarihli; BOA, A. RSK. 124, vr. 132b belgeler.

¹²⁸⁰ Köprülü Mehmet Paşa Türbesi yanındaki hazîrede medfûndur.

¹²⁸¹ Köprülü Mehmet Paşa Türbesi yanındaki hazîrede medfûndur.

¹²⁸² Köprülü Mehmet Paşa Türbesi yanındaki hazîrede medfûndur.

¹²⁸³ Köprülü Mehmet Paşa Türbesi yanındaki hazîrede medfûndur.

¹²⁸⁴ 1213/1799 tarihli, VGMA, 75.29.

¹²⁸⁵ Kandiye’de Fâzıl Ahmet Paşa Câmii hazîresinde medfûndur. Köprülü, “Kandiye’de Köprülülere Ait Kitâbeler, s. 494.

¹²⁸⁶ Kandiye’de Fâzıl Ahmet Paşa Câmii hazîresinde medfûndur. Köprülü, “Kandiye’de Köprülülere Ait Kitâbeler, s. 494.

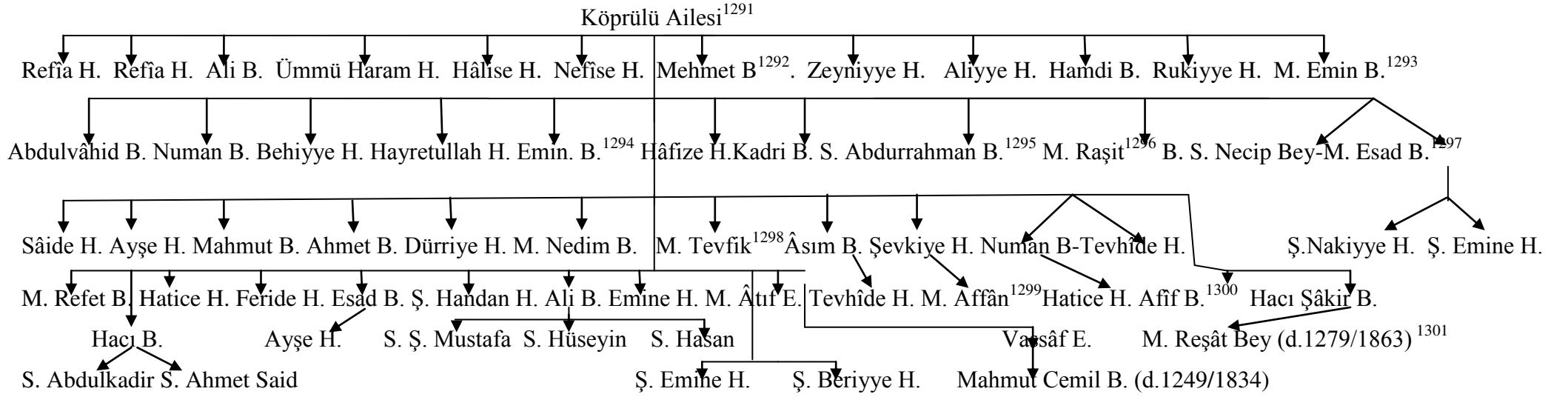
¹²⁸⁷ Kandiye’de Fâzıl Ahmet Paşa Câmii hazîresinde medfûndur. Köprülü, “Kandiye’de Köprülülere Ait Kitâbeler, s. 494.

¹²⁸⁸ KK, V, 10/2453, vr. 3a. Mehmed Süreyyâ, M. Asım Bey’in Zülâlî Çeşmesi’ne defnedildiğini belirtmektedir. Bkz. Sicill-i Osmânî, c. I, s. 326.

¹²⁸⁹ Köprülü ailesi vakıflarında hem kâim-i makâm-ı mütevellî hem de muhtemelen mütevellî vazîfelerini ifâ etmiştir. Amcâzâde Hüseyin Paşa Külliyesi hazîresinde medfun olan Mehmet Sâdık (v.1197/1782) bu kişi olabilir. Erdem Yücel, “Amcâzâde Hüseyin Paşa Külliyesi”, **VD**, sayı: VIII, Ankara, 2006 (Tıpkı Basım), s. 265.

¹²⁹⁰ Köprülü ailesi vakıflarında hem kâim-i makâm-ı mütevellî hem de mütevellî olarak görev yapmıştır.

5.2.4. Köprülü Ailesi XVIII-XIX. Yüzyıl Şeceresi

¹²⁹¹ Refia, diğer Refia, Ümmü Haram, Hâlise, Nefise, Zeyniyye, Aliyye, Rukiyye, Hayretullah ve Behiyye Hanımlar; Ali, Mehmet, M. Emin, Abdolvâhid, Numan, Abdulhamit, Hamdi Beyler 1216/1801 tarihli belgeye göre vakıf evlâdı olarak vakıflardan maaş alan şahıslardır. BOA, A. RSK. 124, vr. 132b. Kadri, M. Emin, M. Râşit, S. Necip, M. Esad, S. Abdurrahman, Ahmet, Afif, Mahmut Beyler; Hâfize, Dürriye, Ayşe Hanımlar 1250-1257/1835-1841 tarihleri arasında vakıflardan evlâd olarak maaş alan kişilerdir. BOA, EV. d. 9965. Afif, M. Nedim, M. Şerafettin Ahrâr, S. Ahmet Said, S. Abdulkadir, Mehmet, M. Tevfik, S. M. Esad, Ahmet Ziya, S. M. Refet, S. Ş. Mustafa, S. Hüseyin, S. Hasan Beyler; Ş. Nakiyye, Ş. Emine, Tevhîde, Ş. Emine, Şevkiyye, Ş. Saide, Ayşe, Ş. Beriyye, Hatice, diğer Tevhîde, Ayşe, Hatice, Feride, Emine, Ş. Handan Hanımlar, 1263-1278/1847-1861 tarihleri arası vakıflardan maaş alan aile üyeleridir. BOA, EV. d. 14373.

¹²⁹² Hırka-i Saadet Şeyhi; 1847-1861 yılları arası vakıftan maaş almaya devam etmektedir. BOA, EV. d. 14373.

¹²⁹³ Mütevellî M. Emin Bey (v.1272/1855-1856)'in mezarı Köprülü Mehmet Paşa Türbesi yanındaki hazîrededir.

¹²⁹⁴ Eşi Hatice Hanım'dır. BOA, A. MKT. NZD. 182.33.

¹²⁹⁵ 1228/1813 tarihli vakfiyeden hareketle, Abdurrahman Bey'in babasının Abdullah Efendi'nin olması muhtemeldir. KK, 10/2453, vr. 9a.

¹²⁹⁶ Mütevellî olan M. Râşit Bey (v.1262/1845-1846)'in mezarı Köprülü Mehmet Paşa Türbesi yanındaki hazîrededir.

¹²⁹⁷ Hırka-i Saadet Şeyhi; 1847-1861 yılları arası vakıftan maaş almaya devam etmektedir. BOA, EV. d. 14373.

¹²⁹⁸ Molla Hırka-i Saadet Şeyhi.

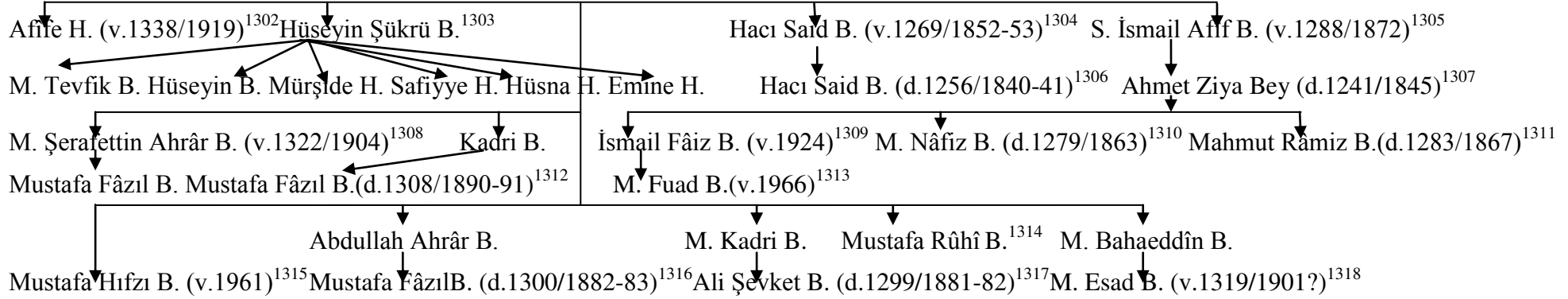
¹²⁹⁹ Şevkiye Hanım, v.1285/1868 tarihinde vefat ettikten sonra maaşını oğlu Mehmet Affân almıştır. BOA, İ. ŞD. 7.378.

¹³⁰⁰ Afif Bey iki adlıdır: Belgelerde bazen İsmail kullanılmaktadır. Mütevellî olmasının yanında Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye üyeliği ve sadâret müsteşarlığı yapmıştır. Mezarı, Köprülü Mehmet Paşa Türbesi yanındaki hazîrededir. Soyunun devamı bir sonraki tabloda gösterilecektir. BOA, EV. d. 14373; VGMA, 159.308.2852; BOA, DH. SAİD. d. 2.148.

¹³⁰¹ BOA, DH. SAİD. d. 41.10.

5.2.5. Köprülü Ailesi XIX-XX. Yüzyıl Şeceresi

Köprülü Ailesi

¹³⁰² BOA, İ. DUİT. 118.61.

¹³⁰³ 1326/1908 yılında Hüseyin Şükrü Bey merhûm. BOA, ŞD. ML. 189.70; BOA, ŞD. 177.62.

¹³⁰⁴ Köprülü Mehmet Paşa Türbesi yanındaki hazîrede medfûndur.

¹³⁰⁵ Köprülü Mehmet Paşa Türbesi yanındaki hazîrede medfûndur.

¹³⁰⁶ BOA, DH. SAİD. d. 13.24.

¹³⁰⁷ BOA, DH. SAİD. d. 2.148.

¹³⁰⁸ Şerâfettin Bey'in babası Abdurrahman Bey'dir. Bu şahıs da yukarıda ismi geçen Seyyid Abdurrahman olabileceği gibi, mütevellilik yapan Abdurrahman Zühdi Bey de olabilir. EV. d. 14353; VGMA, 137.26.200

¹³⁰⁹ BOA, DH. SAİD. d. 83.146. Köprülü Mehmet Paşa Türbesi yanındaki hazîrede medfûndur.

¹³¹⁰ BOA, DH. SAİD. d. 41.10.

¹³¹¹ BOA, DH. SAİD. d. 43.164.

¹³¹² BOA, DH. SAİD. d. 185.30.

¹³¹³ Köprülü Mehmet Paşa Türbesi yanındaki hazîrede medfûndur. Ali Emîrî Efendi, Fuad Köprülü'nün, isminin başında Köprülüzâde lakabını kullanmaması gerektiği ifade ederek, onun Kiblelizâdelilerden olduğunu iddia etmiş ve bununla ilgili birkaç makale yazmıştır. Bkz. Ali Emîrî Efendi, "Sabık Köprilüzâde Fuad Bey Hakkında Bir Vesika-i Mühimme", Tarih ve Edebiyat Mecmûası, yıl: 1, sayı: 6, 13 Ağustos 1334, ss. 116-118; a. mlf., "Yine Sâbık Köprilüzâde Fuad Bey", Tarih ve Edebiyat Mecmûası, yıl: 1, sayı: 8, 13 Teşrin-i Evvel 1334, ss. 146-147.

¹³¹⁴ VGMA, 137.20.157.

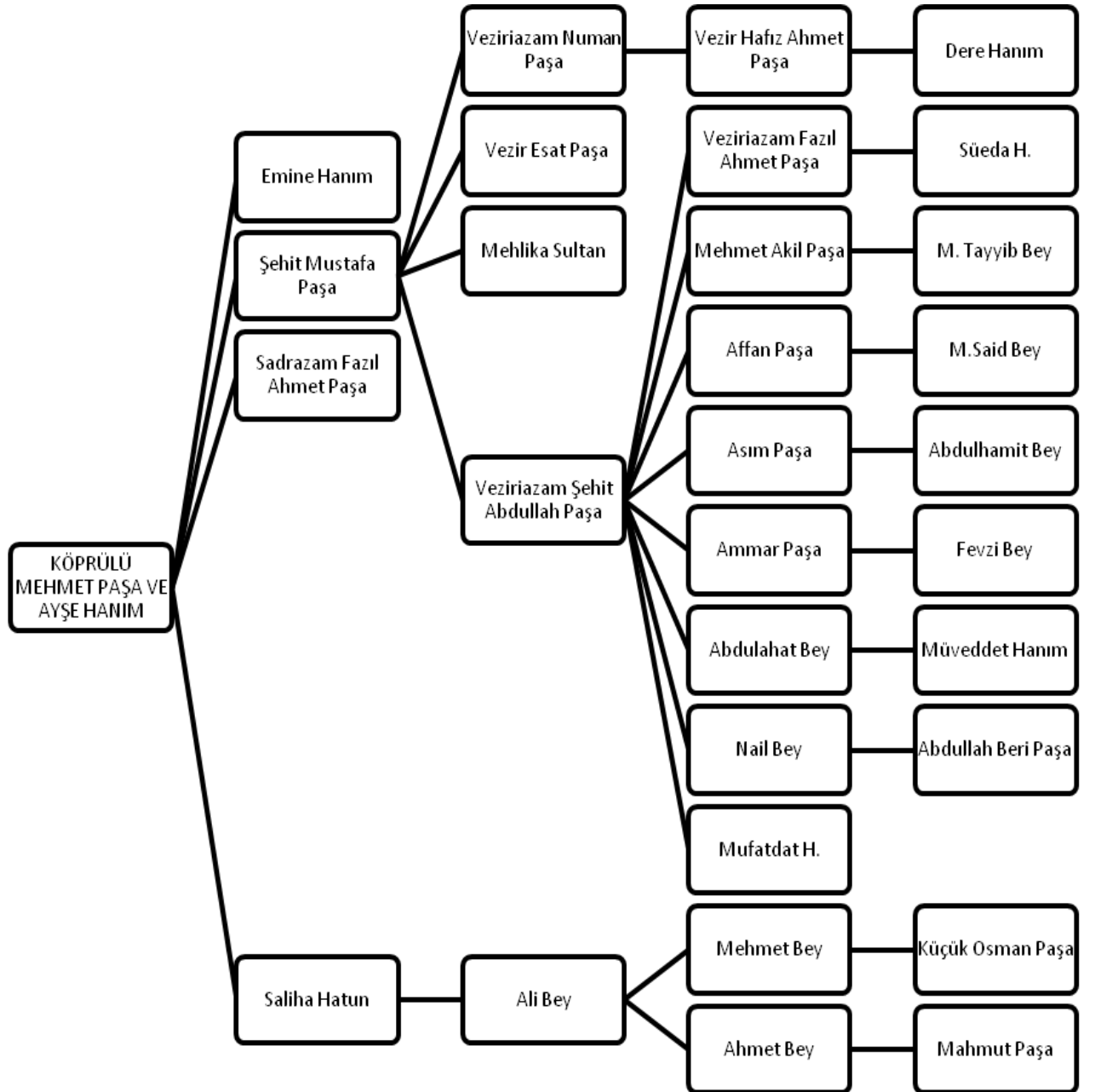
¹³¹⁵ VGMA, 137.20.157.

¹³¹⁶ BOA, DH. SAİD. d. 187.101.

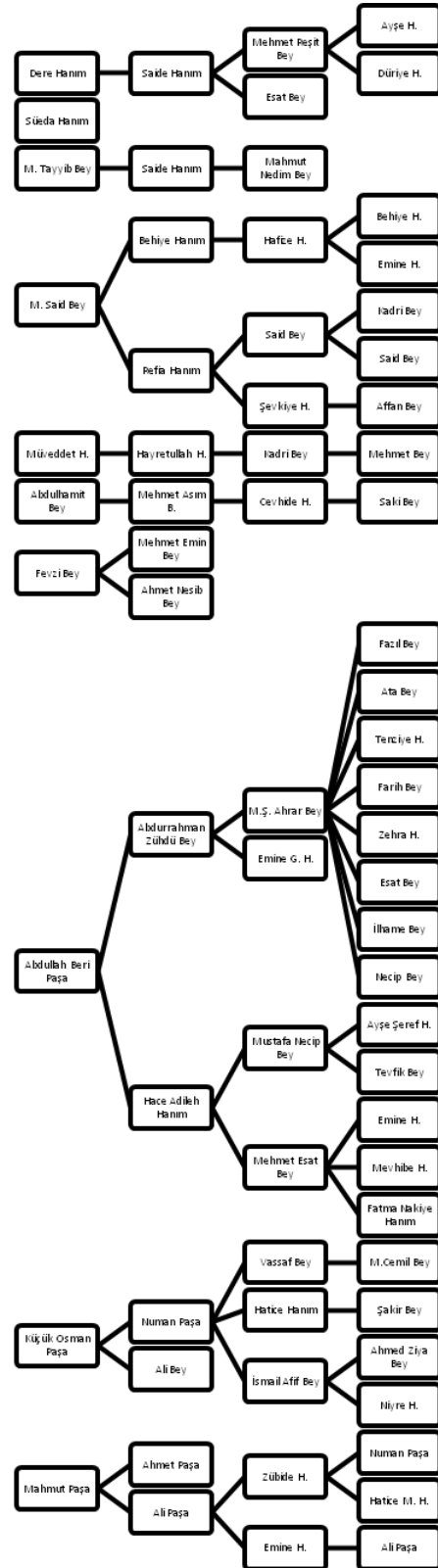
¹³¹⁷ BOA, DH. SAİD. d. 108.208.

¹³¹⁸ VGMA, 137.20.157.

5.2.6. Köprülü Ailesinin Çıkardığı Şecere I

5.2.7. Köprülü Ailesinin Çıkardığı Şecere II

252

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde Çandarlı sülâlesinden sonra en uzun süre iktidarda kalmayı başarabilen Köprülü ailesinin ilk ismi, Köprülü Mehmet Paşa (v.1072/1661)'dir. Arnavutluk'un Berat şehrine bağlı Roznik (Roşnik/Roshnik) köyünden devşirilerek İstanbul'a getirilen Mehmet Paşa, sarayda çeşitli kademelerde görev yaparak sadrazamlığa kadar yükselebilmiştir. Amasya'da bulunduğu sırada (1044/1634) evlendiği Ayşe Hanım'ın memleketi Köprü (Vezirköprü) vesilesiyle edindiği "**Köprülü**" lakabı, aynı zamanda ailenin de ismi olmuştur. Köprülü'nün beş sene bir ay on beş günlük; aile üyelerinden Fâzıl Ahmet Paşa (v.1087/1676)'nın on beş senelik, Fâzıl Mustafa Paşa (v.1102/1691)'nın bir sene dokuz ay on iki günlük, Numan Paşa (v.1131/1719)'nın da iki ay iki günlük sadrazamlığı dikkate alındığında, Köprülülerin yaklaşık yirmi iki yıl iktidârda kaldıkları görülür.

Bununla birlikte Köprülü Mehmet Paşa'nın damatlarından Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (v.1095/1686)'nın yedi sene bir ay on günlük; diğer damadı Siyâvuş Paşa (v.1099/1688)'nın beş ay dokuz günlük, yeğeni Amcazâde Hüseyin Paşa (v.1114/1702)'nın dört sene on bir ay on bir günlük sadâretleri de hesaba katılırsa, bu iktidar süresini yaklaşık otuz üç sene yedi aya çıkarmak mümkün olmaktadır. Diğer taraftan aile üyelerinden torun Esad Paşa (v.1726), Abdullah Paşa (v.1148/1735) ve el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa (1182/1769) da vezirlik rütbesiyle önemli görevler îfâ etmişlerdir.

Köprülü ailesi bu idârî görevlerini yerine getirirken Osmanlı Devleti'nin farklı noktalarında Türkiye sınırları içerisinde; İstanbul, İzmir, Çanakkale, Bilecik, Karabük, Samsun, Amasya, Tokat, Malatya ve Diyarbakır'da; Türkiye sınırları dışında; Sırbistan, Arnavutluk, Makedonya, Romanya, Slovakya, Ukrayna, Yunanistan ve Suriye'de birçok vakıf eser inşâ ettikleri görülmektedir. Bu eserler, Köprülü Mehmet Paşa ve eşi Ayşe Hanım; oğulları Fâzıl Ahmet Paşa, Fâzıl Mustafa Paşa; torunları Numan Paşa, Abdullah Paşa, el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa ile Mehmet Âsım Bey tarafından yaptırılmışlardır.

Köprülü Mehmet Paşa'nın ilk defa 1064/1654 yılında kurduğu vakıflara, bu tarihten itibaren kendisi ve yukarıda ismi sayılan diğer aile üyelerince ilâvelerde bulunulmuştur. Böylece Köprülü Mehmet Paşa'nın kurduğu vakıflar gün geçtikçe

büyümüştür. Söz konusu büyüme aileden Mehmet Âsım Bey'in vakfının kuruluş tarihi 1228/1813 yılına kadar sürmüştür. Köprülü Mehmet Paşa'dan sonra gelen aile üyelerinin bu kadar vakıf eser yaptırmalarında, onların söz konusu vakıfların mütevellîsi olmalarının oldukça büyük etkisi olmuştur.

Köprülü ailesi vakıflarının geneline baktığımızda; on dört câmi, dört mescit, bir namazgâh, on dört mektep, iki medrese, bir dâru'l-hadîs, üç dâru'l-kurrâ, iki kütüphâne, beş türbe, iki imâret, yirmi dört değirmen, beş ekmek fırını, iki kale, elli beş ev, iki yalı, on beş han, altı yüz yetmiş beş dükkân, yetmiş yedi dolap (bedesten içi dükkân), iki bedesten, altı şadırvân, beş su yolu, dört su kuyusu, dört sebîl, yetmiş çeşme, beş hamam, bir arazi, yedi arsa, iki bostan, dört bahçe, yüz otuz iki köy, yüz sekiz mezraa, üç çiftlik, on iki yayla ve altı manastırın vakfedildiği görülmektedir.

Köprülü ailesi, bu kadar vakıf eseri inşâ edecek mülkün büyük çoğunluğunu yaptıkları fetihler veya hizmetler karşılığında, “temlîk” usûlüyle elde etmiştir. Temlîkler, ailenin vakıf kurduğu yerlerin yakınlarından yapılmıştır. Böylece gelirleri toplamak, ahâlîyi kontrol etmek ve vakıf eserlerinin sağlıklı bir şekilde fonksiyonlarını yerine getirmelerini sağlamak daha kolay olmuştur. Temlîk edilen yerlerin vakfedilmeyip satılması her ne kadar bir hak ise de, Köprülü ailesi, böyle bir yola tevessül etmemiştir.

Onlar, “temlîk”le elde ettikleri mülklerle kurdukları vakıflar aracılığıyla, devletin yerine getirmesi gereken hizmetleri îfâ etmişlerdir. Fakat bugünkü anlamda “yap-işlet-devret” sistemiyle -ne var ki o dönemde “devret” aşaması yoktur!- ailenin mülkiyetine devletin gelirleri süresiz olarak geçirilmiştir. Böylece söz konusu vakıflarla aile üyelerinin gelecekleri garanti altına alınmış; mütevellîler, yaptıkları görev karşılığı; diğer birçok aile üyesi ise hiçbir görev yerine getirmeksizin yıllarca vakıflardan maaş alabilme hakkını elde etmişlerdir. Aile üyelerinden bir kısım kimseler, sadece dua ederek “duâgû” kalemiyle maaş almıştır. Bu da toplumun bir zümresini ayrıcalıklı kılmış ve onları atâlete sevk etmiştir.

Müsâderenin çokça yapıldığı bir dönemde iktidâr olan Köprülü ailesinin elde ettiği bu mülkleri vakfederek, hem mallarını kurtardığı hem de ailesine yüklü bir servet bıraktığı söylenebilir. Bu noktada müsâdere korkusu, vakıf kurmada itici bir güç oluşturmuş olabilir. Öte yandan Köprülü ailesi, kurduğu vakıflarla halk nezdinde saygınlık kazanmış; Osmanlı coğrafyasının birçok noktasında isimlerinin ebedî

yaşanmasını sağlamıştır. Buna ilâveten Köprülü Mehmet Paşa ve oğlu Fâzıl Ahmet Paşa, Haremeyne “surre” göndererek saygınlıklarını daha da artırmışlardır. Ayrıca Numan Paşa’nın, Hz. Muhammed (sav)’in akrabası; Türkler tarafından “Hala Sultân” olarak bilinen “Ümmü Haram bint-i Milhan” adına Kıbrıs’ta vakıf kurması da onların halk katındaki değerini iyice yükseltmiştir.

Onlar; Kamanîçe, Uyvar, Varad, Yanova ve Kandiye’de fetihlerin ardından yaptırdıkları vakıf eserlerle, buraların Türkleşmesine ve İslâmlaşmasına katkıda bulunmuşlardır. Bunları, itibar kazanmaktan ziyâde, devlet adamlığının bir gereği olarak vücuda getirmiş oldukları söylenebilir. Ayrıca Köprülü Mehmet Paşa, devşirme olduğu hâlde, doğum yeri Roznik’e (Roshnik/Roşnik) câmi ve mektep yaptırarak hem köyünü İslâmlaştırmış hem de mamûr hâle getirmiştir.

Bir başka açıdan meseleye bakarsak; Köprülü ailesi, söz konusu gelirlerle vakıf kurmamış olsaydı, yönetici zümrenin tepkisini çektiği gibi halkın da teveccühünü kazanamayacak; neticede halkın desteğini alamadığından uzun süre iktidârda kalamayacaktı. Diğer taraftan onlar, devlete ait gelir kaynaklarını, sadece ailelerine tahsis etmiş olsalardı, muhtemelen vakıf olsa dahi mallarını müsâdereye açık hâle getireceklerdi.

Bütün bunlardan başka, kurdukları vakıfların Köprülü ailesinin uzun süre iktidârda kalmasına olumlu başka bir etkisinden söz edebiliriz. Şöyle ki; Fâzıl Mustafa Paşa ve Numan Paşa devlet görevlerini yürütürken maaş almamışlar; vakıflardan gelen gelire yetinmişlerdir. Bu da onların görevlerini yerine getirirken, bütün baskılardan ve makamlarını kaybetme endişesinden uzak, daha bağımsız ve daha etkin karar almalarını sağlamıştır.

Köprülü ailesi vakıfları, hukûkî anlamda ailevî bir vakıf değildir; diğer bir ifâdeyle zürri değil, hayrî bir vakıftır. Zîrâ Köprülü ailesi üyelerinden hiç kimse kurduğu vakfı tamamen ailesinin faydasına tahsis etmemiştir. Buna karşılık aile üyelerine vakıflardan ödenen maaşlardan hareketle, Köprülü ailesi vakıflarının yarı ailevî bir vakıf olduğu da söylenebilir.

Köprülü ailesi vakıfları, Evkâf-ı Hümâyûn Nezâretinin kuruluşuna kadar Şeyhülislâm, daha sonra da Evkâf-ı Hümâyûn Nezâretinin bir şubesi Haremeyn-i Muhteremeyn Nezâretince mülhak olarak idâre edilmiştir. Yani aile vakıflarının bağımsız yönetimleri 1242/1826 yılından sonra merkeze bağlanmıştır. Böylece

Osmanlı'nın son dönemlerinde, vakıf eserleri, fonksiyonlarını koruyamamış; taşradaki vakıfların problemleri çözülememiş ve eserlerin tamîrâtları zamanında yapılamamıştır. Dolayısıyla vakıf eserleri günden güne harâbe hâle gelmiştir.

Köprülü ailesi, binâ ettikleri câmilerin yanlarına birer eğitim kurumu yaptırarak, Osmanlı'nın ilmî seviyesinin yükselmesine katkıda bulunmuştur. Söz konusu müesseselerde hem yatılı hem de gündüzlü eğitim gören öğrencilere bursları düzenli verilmiş; bayram günlerinde çeşitli elbise dağıtımları yapılarak hem onların ihtiyaçları giderilmiş hem de kutsal günlerde sevinçlerine ortak olunmuştur. Ayrıca, Köprülü ailesi eğitime katkı amacıyla içerisinde birçok eşsiz yazma eseri barındıran Osmanlı'da ilk halk kütüphânesi olma özelliği taşıyan Kütüphâne'yi kurmuş; bunun yanında mekteplerde ve câmilerde birçok kitaplıklar oluşturmuştur.

Bunun dışında onlar, sosyal sorumluluk bilinciyle birçok yerde su yolları yaptırmış, birçok kamu kurumunun su ihtiyacını gidermiş, hatta şahısların evlerine su taşımışlardır. Onlar; kamu yararına hamamlar, umûmî helâlar binâ ettirmiş, çöpçüler görevlendirmek sûretiyle şehirlerin ve köylerin temizliği husûsunda hassâsiyet göstermişlerdir. Bunların yanında câmi ve türbeler etrafını çiçeklerle süsleyerek mekânların güzel bir görünüme kavuşmasını sağlamışlardır. Dinî günlerde çevrenin şenlenmesi adına halkın kaynaşmasını sağlayabilmek ve sevincini artırabilmek için, câmilerde kandiller yaktırmış; zengin-fakir ayırımı yapılmadan herkese yemek dağıtılmasını temin etmişlerdir. Böylece sosyal dayanışma ve birlikteliği gerçekleştirmeye çalışmışlardır.

Döneminde insanların en temel ihtiyaçlarına yönelik değirmenler, ailenin vakıfları kanalıyla finanse edilmiş; hatta ekmek fırınları inşâ ettirilmiştir. İnsanların dinlenme mekânı olan kahvehâneler bile vakfın konusu olmuştur. Bunun yanında elbise yapımına yönelik boyahâne ve derihânelerin kurulmasına önem verilmiştir.

Köprülü ailesi, sadece sosyal alanlara yönelik değil; savunma ihtiyacının gerekli olduğu yerlerde kaleler inşâ etmiş, buralara muhafızlar atamıştır. Böylece halkın güven içinde ikâmetinin sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca onlar, yol güzergâhlarında hanlar inşâ ederek, halkın emniyet içerisinde dinlenip yolculuk yapmalarını sağlamışlardır. Bunların dışında Köprülü ailesi, devlet adamlığı vasfıyla, hem ekonomiyi canlandırmak hem de vakıflara gelir elde edebilmek düşüncesiyle,

değişik amaçlara yönelik dükkânlar ve bedestenler yaptırmış ve bunların yanında çeşitli iş alanlarında küçük işletmeler ihdâs etmiştir.

Köprülü Mehmet Paşa ve ailesi, bütün bu müesseseleri kurmakla kalmamış; onların gelecekte sağlıklı bir şekilde hayâtiyetlerini devam ettirebilmeleri için vakfiyelerinde destekleyici şartlar koymuşlardır. Onlar, buralarda vazîfe yapacak kişilerin hangi niteliklere sahip olacağını dikkatle belirlemiş; şartlara riâyet etmeyen, ehliyetsiz kimseleri, rüşvetle iş başına getiren mütevellîleri Allah’a havâle etmişlerdir.

Köprülü ailesi, vakıf çalışanlarının memnûniyetini dikkate alarak onlara lojman tahsîs etmiştir. Özellikle yeni fethedilen yerlerde; Yanova, Kandiye, Uyvar ve Kamanîçe’de fetihten sonra insanların yerleşmelerini teşvik etmek gayesiyle lojman yapımına dikkat edildiği görülmektedir. Bir de çalışanlara, nakit maaşın yanında buğday ve yakacak ek ödeme olarak verilmiştir.

Araştırmanın kaynağı Köprülü ailesi vakıf belgelerinden İzmir, Belgrad ve Kandiye şehirleri başta olmak üzere yerleşim yerlerinin ekonomik ve sosyo-kültürel hayatı hakkında birçok bilgi edinilebilmektedir. Yer isimlerindeki değişimler – örneğin, “Taraklıborlu” ismi sonradan “Zağferanbolu”ya çevrilmiş daha sonra da “Safranbolu” olmuştur- idarî taksîmât, nüfus hareketleri, ticarî faaliyetler, ekilen ürünler, doğal felaketler, ulaşım ve daha birçok konu vakıf belgelerinden öğrenilebilmektedir.

Köprülü ailesi vakıfları incelendiğinde, şehirlerin mimârî ve jeolojik yapısı hakkında önemli verilere ulaşılmaktadır. Bu bağlamda evler; oda sayılarından avlulara, mahzenlerden sarnıçlara ve pencerelere varıncaya kadar detaylı bir şekilde resmedilmiştir. Yalı ve sahilhânelerin nasıl olduğuna dâir ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Buna ilâveten vakıf belgelerinde, eserlerin tamîrinde hangi çeşit taş, kum vb. malzemelerin kullanıldığı; görevli işçi ve sanatkârların yevmiyeleri kaydedilmiştir. Öte yandan kalelerin plânlarını ve bu yerlerdeki yaşam tarzını belgelerden çıkarmak mümkündür. Dolayısıyla şehir tarihlerinin yazılmasında, asırlara göre bir yerin fizikî ve siyâsî haritasının çıkarılmasında, Köprülü ailesi vakıflarının tüzüğü hükmündeki vakfiyelerin, vakıf defterlerinin ve belgelerinin vazgeçilmez kaynak oldukları söylenebilir.

Osmanlı Devleti'nde 1654-1923 yılları arasında paranın tarihi bakımından Köprülü ailesi vakıf belgelerinin bizim için önemli bilgi kaynağı olduğu görülmektedir. Bu vakıflarda akçe, cedîd akçe, sağ akçe, metal akçe, kuruş, riyâlî kuruş, esedî kuruş, para ve fındık rub'îyye gibi para birimlerinin isimleri geçmektedir. Bunlardaki değer düşüşleri ve yükselişleri vakıf belgelerinden izlenebilmektedir.

Vesîkalarından devrin inanç ve mezhep yapısı hakkında da önemli bilgilere ulaşılabilmektedir. Vakfiyelerde ilginizi çeken husûslardan biri, Hristiyan zümreden alınan cizye vergisiyle, müslümanların dinî hizmetlerinin görülmesine yönelik imâmların maaşlarının ödenmesi; buna ilâveten savaştan sonra Kandiye'de manastırların ve bunlara gelir sağlayıcı mülklerin vakfedilmesidir. Ayrıca Köprülü ailesi tarafından "Nakşibendî Tarîkatı" desteklenmiş, onlar adına tekke yapılmış ve tarîkat merasimleri için vakıf bütçesinden ödenek ayrılmıştır.

Yurtiçi ve yurtdışı seyahatlerde yaptığımız gözlemlere göre, Köprülü ailesinin geride kalmış eserleriyle ilgili getireceğimiz bazı önerilerinden şöylece bahsedebiliriz: Öncelikle vakıf eser olduğu hâlde şahıslara satılan mülkler veya onların yerleri istimlâkla bu da mümkün olmazsa çıkarılan kanunlarla geri alınmalıdır. Geri alınan eserlerden mevcut olanların gerekli restorasyonları yapılmalı, mevcûd olmayanlar yeniden inşâ edilmelidir. Bütün bunlar yapıldıktan sonra eserler vakfiyelerine ve aslî fonksiyonlarına göre işletilmelidir.

Restorasyon yaparken maalesef aslî unsurların bozulduğu müşâhade edilmektedir. Bu nedenledir ki tamir veya yeniden yapım işinde projeler; işinin ehli, dürüst, tarihî hassasiyeti olan şahıslara verilmelidir. Sadece restorasyon yapmak yeterli değildir; bundan sonra esere, imkânlar nisbetinde işlerlik kazandırılmalıdır. Yoksa restorasyondan sonra eserin tekrar eski haline dönmesi kaçınılmaz olmaktadır. Hekimhan ve Vezirhan'daki hanların durumu bu şekildedir. Söz konusu eserlerde görev yapacak olanlar maaşlarını vakıflardan almalıdırlar.

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından mazbûtan idâre edilmekte olan Köprülü ailesi vakıflarının yönetiminde –Kuzguncuk'taki el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa vakıfları hâriç- aile üyelerinden hiç kimse yer almamaktadır. Bu cümleden vakfiye şartları gereği aile üyelerinden bir kişi ve başka sivil yöneticiler yönetime ortak olabilir. Merkezî yönetim biraz daha geride durarak denetçi olmalıdır; yani vakıflar

sivilleştirilmelidir; kendi içerisinde özgür karar alabilme yetenekleri artırılmalıdır. Böylece devlet maddî külfetten ve enerjisini buralara harcamaktan kurtulacaktır. Öte yandan halk, yönetiminde yer aldığı müesseseleri daha fazla benimseyecek ve onlara sahip çıkacaktır.

Yurt dışındaki Osmanlı vakıf eserleri, taraf ülkeler arasında sağlanacak mutâbakatla tespit edilebilir. Ardından eserlerin gerekli restorasyonları yapılarak, bunlar iki ülke arasında tarihî birikimin aktarılmasına veya sosyal amaca hizmet edebilecek müesseselere dönüştürülebilirler. Bu bağlamda Köprülü Mehmet Paşa'nın doğum yerindeki câmî, âcilen iki devlet arasında sağlanacak antlaşmayla restore edilmeli ve hizmete açılmalıdır.

Makedonya Veles'teki (Köprülü) el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Câmîi -Fâzıl Ahmet Paşa Câmîi olarak bilinmektedir- şehirde ayakta kalabilen tek câmîdir. İki bin civarında Türk ve başka Müslüman unsurların ibadet edebildiği tek mekândır. Fanatik milliyetçi şahıslar tarafından yakılan ve yıkılmaya çalışılan bu Câmî, Türkiye'deki hayırseverlerin yardımıyla onarılmıştır. Fakat bu yeterli değildir; buranın aslî hüviyetine uygun restorasyonu için gerekli adımlar atılmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

1.1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emîrî (A. E.): II. AHMED nr. 15.1607, 3.248; II. MUSTAFA nr. 15.1441; III. SELİM nr. 7931.

Cevdet Adliye (C. ADL): nr. 1900.

Cevdet Bahriye (C. BH.): nr. 8181.

Cevdet Belediye (C. BLD.): nr. 557, 1263, 2311, 2347, 2588, 2772, 2816, 3183, 4810, 6026, 6500, 6816, 7593.

Cevdet Dâhiliye (C. DH.): nr. 134.

Cevdet Darphâne (C. DRB.): nr. 938, 2414.

Cevdet Evkâf (C. EV.): nr. 97, 454, 684, 714, 733, 893, 1606, 1892, 2018, 2019, 2458, 2897, 3283, 3655, 3668, 3829, 4381, 4561, 4664, 5618, 6323, 6755, 7493, 591, 790, 8318, 8391, 8545, 8862, 9236, 9617, 10909, 11612, 11622, 12233, 12600, 13234, 13721, 14134, 15144, 15791, 15901, 16275, 16454, 16697, 16885, 18348, 18923, 18965, 19405, 19616, 20468, 22250, 22903, 22916, 23437, 23701, 24962, 26172, 26503, 26625, 27083, 27651, 28495, 29748, 30400, 30434, 30833, 30958, 30960, 31077, 31219, 31791, 32722, 32782, 45649.

Cevdet Maârif (C. MF.): nr. 462, 643, 1523, 1544, 1563, 2223, 2860, 3376, 3648, 4479, 4528, 4616, 5420, 5694, 6182, 6274, 6603, 6926, 7423, 7535, 7723, 7923, 8066, 8330, 8638, 9173, 28495.

Cevdet Maliye (C. ML.): nr. 6603, 21350, 7649, 7906.

Cevdet Nâfia (C. NF.): nr. 1982.

Cevdet Zaptiye (C. ZPT): nr. 1062, 2400.

Dâhiliye Nezâreti İdârî Kısım (DH. İD.): nr. 41.40.

Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH. MKT.): nr. 2294.104, 347.13.

Dâhiliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl Defterleri (DH. SAİD. d.): nr. 2.148, 13.24, 41.10, 43.164, 83.146, 108.208, 185.30, 187.101.

Divân-ı Hümâyûn Şikâyet Defterleri (A. DVN.): nr. 114.13, 161.91.

Evkâf Defterleri (EV. d.): nr. 1281, 1291, 1292, 1683, 1888, 9965, 10042, 10370, 13596, 14111, 14373, 16173, 16219, 17098, 17513, 18947, 19295, 19503, 22583, 22626, 24415, 37900, 23615.

Evkâf Mektubî (EV. MKT.): nr. 3019.

Evkâf Vakfiye (EV. VKF.): nr. 10.49.

Hatt-ı Hümâyûn (HAT.): nr. 1389.55305, 1447.37.

İbnü'l-Emin Ensâb (İE. ENB.): nr. 428.

İbnü'l-Emin Evkâf (İE. EV.): nr. 1736, 4774, 5284, 7025.

İrâdeler Dâhiliye (İ. DH.) 181.9962, 462.30753, 503.3217, 544.37865, 546.38022, 574.40013, 652.45379, 678.47293.

İrâdeler Dosya Usûlü (İ. DUIT.): nr. 118.61.

İradeler Evkâf (İ. EV.) nr. 1313L21, 1314C8, 1314L9, 1315B4, 1316RA14, 1317N16, 1319Z21, 1322CA11.

İrâdeler Husûsî (İ. HUS.): nr. 42.1313/R.72, 172.1326/Z.33.

İrâdeler Meclis-i Mahsûs (İ. MMS.): nr. 39.1601.

İrâdeler Meclis-i Vâlâ (İ. MVL.): nr. 265.10060, 273.10578, 319.3557, 434.19155.

İradeler Şûrây-ı Devlet (İ. ŞD.): nr. 6.314, 7.378, 30.1459, 36.1825, 49.2723, 66.387.

Maârif Nezâreti Mektubî Kalemî (MF. MKT.): nr. 29.114, 72.11, 812.77, 914.70.

Rûûs Kalemî Belgeleri (A.RSK.): nr. 124 vr. 132b.

Sadâret Mektubî Kalemî Belgeleri (A. MKT.): nr. 31.87.

Sadaret Mektubî Kalemî Mühimme Kalemî (Odası) Belgeleri (A. MKT. MHM.): nr. 9.33; 229.90; 323.12; 416.27; 432.45; 440.96.

Sadâret Mektubî Kalemî Umum Vilayet Yazışmalarına Ait Belgeler (A. MKT. UM.): nr. 86.36, 406.12.

Sadaret Mektubî Kalemî Nezâret ve Devâir Yazışmalarına Ait Belgeler (A. MKT. NZD.): nr. 138.79, 182.33, 189.89, 336.46.

Sadâret Mektubî Kalemî Meclis-i Vâlâ Yazışmalarına Ait Belgeler (A. MKT. MVL.): nr. 85.73.

Şûrây-ı Devlet (ŞD.): nr. 36.1825, 135.59, 138.79, 140.54, 152.59, 165.68, 170.17, 174.59, 176.10, 177.62.

Şûrây-ı Devlet Mâliye (ŞD. ML.): nr. 98.40, 100.6, 137.38, 189.70, 190.57, 191.39.

Yıldız Esâs Evrakı (Y. EE.) 134.29.

Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrâkı (Y. MV.): 303.32.

Yıldız Perâkende Evrâkı Elçilik ve Şehbenderlik Tahrirâtı (Y. PRK. EŞA.): nr. 12.72.

1.2. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

nr. 30.18.1.2.-204.20.7; 30.18.1.2.-293.2.12; 30.18.1.2.-150.60.15; 51.-2.2.7; 51.-2.2.16; 51.-2.1.43; 51.-2.1.47.

1.2. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (TKGM, KKA)

Vakf-ı Cedîd (V.C.) kısmı, 12 ve 81 numaralı defterler.

1.3. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Vakfiyeleri, nr. 76.38, 76.42; Köprülü Mehmet Paşa Vakfiyesi, nr. 610.251.284; diğer belgeler, nr. 75.29, 502.3, 137.20.157, 137.20.145-146, 137.20.157, 137.26.200, 137.28.205, 159.308.2852, 171.276.2177, 218.276.2206, 218.370.1953, 218.370.1955, 604.208.303, 604.303.210, 610.251.284, 2163.42.

1.4. Köprülü Kütüphânesi (KK)

Vakfiyeler (V) nr.1/2444, 2/2445, 3/2446, 4/2447, 5/2448, 6/2449, 7/2450, 8/2451, 9/2452, 10/2453, 11/2454, 12/2455, 13/2456, 14/2457, 15/2458, 16/2459, 17/2460, 18/2461; Haritalar (HRT.) nr. 2441 ve Ekler.

1.6. Arnavutluk Arşiv Dairesi

nr. Sheria Berat, D. 105, fl. 7.

1.7. İstanbul Köprülü Türbesindeki Mezar Taşları

2. Diğer Kaynaklar

50. yılında Vakıflarımız. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1973.

Abdurrahman Abdi Paşa, **Vekayinâme**, haz. Dr. Fahri Ç. Derin, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2008.

Aclûnî, İsmail bin Muhammed. **Keşfü'l-Hafâ**, thk. Ahmet Halebî el-Attâr, c. I-II, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.

Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, c. I-XII, Dersaâdet Matbaa-i Osmaniyye, İstanbul, 1309.

Ahmet bin Hanbel, **Müsned**, thk. Şuayip Arnaud, c. I-VI, Müessesetü Kurtuba, Kahire, trs.

Ahmet Refik. **Köprülü Mehmet Paşa**, Kütübhâne-i Askerî, 3. Baskı, 1331.

Ahmet Refik. **Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa**, Kütübhâne-i Askerî, 2. Baskı, 1331.

Ahterî Mustafa Efendi. **Ahterî-i Kebîr**, Dersaadet, 1310.

Akdağ, Mustafa. **Türkiye'nin İktisâdî ve İctimaî Tarihi (1453-1559)**, c. I-II, Tekin Yayınları, Ekim 1979.

Akdağ, Mustafa. **Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

Akgündüz, Ahmet. **İslâm Hukûkunda ve Osmanlı Tatbikâtında Vakıf Müessesesi**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1996.

Akgündüz, Ahmet. "İcâre-i Vâhide", **DİA**, c. XXI, İstanbul, 2000, ss. 388-389.

Aktepe, Münir. **İzmir Yazıları**, haz. Fikret Yılmaz, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Ekim 2003.

Aktepe, Münir. "Amcazâde Hüseyin Paşa", **DİA**, c. III, İstanbul, 1991, ss. 8-9.

Aktepe, Münir. "Çandarlı", **DİA**, c. VIII, İstanbul, 1993, ss. 209-215.

Aktepe, Münir. "Çorlulu Ali Paşa", **DİA**, c. VIII, İstanbul, 1993, ss. 370-371.

Aktepe, Münir. "Damad İbrahim Paşa", **DİA**, c. VIII, İstanbul, 1993, ss. 441-443.

Aktepe, Münir. "İpşir Mustafa Paşa", **DİA**, c. XXII, İstanbul, 2000, ss. 375-376.

Akün, Ömer Faruk. "Koçi Bey", **DİA**, c. XXVI, Ankara, 2002, ss. 143-148.

Akyıldız, Ali. "Para", **DİA**, c. XXXIV, İstanbul, 2007, ss. 163-166.

Ali Emîrî Efendi. "Sabık Köprilizâde Fuad Bey Hakkında Bir Vesîka-i Mühimme", **Tarih ve Edebiyat Mecmûası**, yıl: 1, sayı: 6, 13 Ağustos 1334, ss. 116-118.

Ali Emîrî Efendi. “Yine Sâbık Köprilizâde Fuad Bey”, **Tarih ve Edebiyat Mecmûası**, yıl: 1, sayı: 8, 13 Teşrîn-i Evvel 1334, ss. 143-153.

Ali Emîrî Efendi. **Tezkire-i Şu‘arâ-i Âmid**, Dersaadet, 1328.

Ali Rıza. **Bir Zamanlar İstanbul**, haz. Niyazi Ahmet Bonoğlu, İstanbul, trs.

Ankaralı, Ahmet, Sedat Cin, A. Galip Tuncay. **Dünden Bugüne Gümüşhacıköy**, trs.

Anonim Osmanlı Tarihi, haz. Abdulkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.

Arazi Kanunnâmesi, haz. Orhan Çeker, Ebru Yayınları, İstanbul, 1985.

Arseven, Celâl E. “Sebil”, **Sanat Ansiklopedisi**, c. IV, İstanbul, 1952, ss. 1772-1774.

Aslanapa, Oktay. **Osmanlı Devri Mîmârîsi**, İnkılap Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul, 2004.

Âşir Efendizâde Mustafa Kâmi. “Evkâf Nedir”, haz. Şefaattin Deniz, **VD**, sayı: XXX, Ankara, 2007, ss. 73-86.

Ateş, İbrahim. “Osmanlılar Zamanında Mekke ve Medine’ye Gönderilen Para ve Hediyeler”, **VD**, sayı: XII, Ankara, 1981, ss. 113-171.

Atun, Ata. **Milat Öncesinden Günümüze Kıbrıs Tarihi Üzerine Belgeler**, c. I-III, Samtay Yayınları, Mağusa, 2006-2007.

Aycibin, Zeynep. **XII. Yüzyıl Sadrazamlarından Köprülüzâde Mustafa Paşa Döneminde Osmanlı Devleti’nin Siyasi ve Sosyal Durumu**, (Yayımlanmamış

Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, Aydın Yüksel, Gürbüz Ertürk, İbrahim Numan. **Avrupa’da Osmanlı Mimârî Eserleri**; c. I-IV, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1977-1982.

Baltacı, Cahid. **XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İrfan Matabaası, İstanbul, 1976.

Barkan, Ömer Lüfti. “Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I”, **VD**, sayı: II, Ankara, 1942, ss. 279-386.

Barkan, Ömer Lüfti. “İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti”, **Türkiye’de Toprak Meselesi**, Gözlem Yayınları, İstanbul, Kasım 1980, ss. 249-281.

Barkan, Ömer Lüfti. “Türk İslam Toprak Hukûku Tatbikâtının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller: Şer’î Miras Hukûku ve Evlatlık Vakıflar”, **Türkiye’de Toprak Meselesi**, Gözlem Yayınları, İstanbul, Kasım 1980, ss. 209-230.

Bayraklı Câmii. <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-13539-34-kimlik-s%C3%BBBrasi.html> (30.07.2011)

Bayraktar, Hilmi. **XIX. Yüzyılda Haleb Eyâletinin İktisâdî Vaziyeti**, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ, 2004.

Behcetî, Seyyid İbrahim Efendi. **Tarîh-i Sülâle-i Köprülü**, Köprülü Kütüphânesi, nr. 212.

Behcetî Seyyid İbrahim Efendi. **Tarîh-i Sülâle-i Köprülü**, haz. Mehmet Fatih Gökçek, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006.

Berkî, Ali Himmet. **Vakfa Dair Yazılan Eserlerle, Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen Istılah ve Tabirler**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, 2. Baskı, Ankara, trs.

Berkî, Ali Himmet. **Vakıflar**, Aydınlik Basımevi, 2. Baskı, İstanbul, 1946, s. 209.

Beydilli, Kemal. “Polanya”, **DİA**, c. XXXIV, İstanbul, 2007, ss. 309-317.

Bıçakçı, İsmail. **Yunanistan’da Türk Mimârî Eserleri**, İSAR Yayınları, İstanbul, 2003.

Bilmen, Ömer Nasuhi. **Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılahâtı Fıkhiyye Kâmûsu**, c. I-VI, İstanbul Üniversitesi Hukûk Fakültesi Yayınları, İstanbul Matbaacılık, İstanbul, 1949-1952.

Blaškoviç, Josef. “Sadrazam Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa’nın Ersekujvar (Uyvar) Bölgesindeki Vakıfları”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, sayı: IX, 1978, ss. 293-342.

Bozkurt, Nebi: “Daru’l-Kurra”, **DİA**, c. VIII, İstanbul, 1993.

Brouskarı, Ersi (Ed.). **Ottoman Architecture İn Greece**, Hellenic Ministry of Culture, 2008.

Bulduk, Abdulgani Fahri. **Diyarbakır Valileri**, haz. Eyyüp Tanrıverdi, Ahmet Taşgım, Medrese Yayınları, İstanbul, 2007.

Bursalı Mehmet Tahir. **Osmanlı Müellifleri**, c. I-III, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1333-1342.

Caferoğlu, A. Türk Teamül Hukûkuna Göre İctimaî Muavenet Müessesesi, **VD**, sayı: II, Ankara, 1942, ss. 185-193.

Cebecioğlu, Ethem. **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Anka Yayınları, Ankara, 2004.

Coles, Paul. **Avrupa'da Osmanlı Tesirleri**, çev.Vecdi Bürün, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1975.

Çabuk, Vahid. **Köprülüler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.

Çağatay, Neşet. “Osmanlı İmparatorluğunda Reâyâdan Alınan Vergi ve Resimler”, **AÜDTCFD**, c. V, sayı: V, Ankara, 1947, ss. 483-511.

Çakar, Enver. **XVI. Yüzyılda Haleb Sancağı**, Elazığ, 2003.

Çakır, Baki. **Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003.

Çelebizâde Asım Tarihi, haz. Ali Aktaş, www.yazoku.net, 2008.

Çizakça, Murat. “Tarihsel Uygulama İçerisinde Para Vakıfları”, **Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları**, İlmî Neşriyat, İstanbul, 1993, ss. 67-72.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa. “Köprülü Külliyesi”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, c. V, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 89-90.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa. “Vezir Hanı”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, c. VII, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 382-383.

Danışmend, İsmail Hâmi. **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, c. I-VI, Türkiye Yayınları, İstanbul, 1971-1975.

Darkot, Besim. “Vezirköprü”, **İA**, c. XIII, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1986, ss. 314-315.

Defterdâr Sarı Mehmet Paşa. **Zübde-i Vekayiât**, haz. Abdulkadir Özcan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

Demircan, Yasemin -Hamza Keleş. “Köprülü Mehmet Paşa’nın 1068 (1658) Tarihli Bozcaada Vakfiyesi”, **Kastamonu Dergisi**, c. 7, nr. 2, Ekim 1977, ss. 135-137.

Derviş, Osman. **Köprülü’nün Sadâreti Zamanında Osmanlı İmparatorluğunun Umûmi Vaziyeti**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Şubesi, nr. 381, İstanbul, 1935.

Devellioğlu, Ferit. **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, haz. Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi, 19. Baskı, Ankara, 2002.

Dimitri Kantemir. **Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi**, çev. Özdemir Çobanoğlu, Cumhuriyet Kitapları, 6. Baskı, I. ve II. Kitap, Mart 2005.

Duran, Tulay (Ed.). **Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar**, İstanbul Araştırma Merkezi, 1990.

Durmuş, Hüseyin. **Bozcaada’nın Sosyo-Ekonomik Yapısı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, Mart 2006.

el-Bağdadî, İsmail Paşa. **Îzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli 'alâ Keşfi'z-Zünûn**, c. I-II, Dâru Hayâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, trs.

el-Cezerî, İzzuddin İbnü'l-Esîr. **Üsdü'l-Gâbe**, c. VI, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1989.

el-Herevî, Aliyyü'l-Kârî. **el-Masnû' fi-Ma'rifeti'l-Hadisi'l-Mevzû'**, thk. Abdülfettah Ebu Ğudde, Mektebetü'l-Matbûatü'l-İslâmiyye, Halep, trs.

el-Kütübî, Muhammet bin Şâkir. **Fevâtü'l-Vefiyât**, thk. İhsan Abbas, c. I-IV, Dârusâdır, Beyrut, 1973-1974.

Erdoğan, Mehmet Akif. "Ertuğrul Gazi'nin Bilecikteki Vakıfları, **VD**, sayı: XXI, İstanbul, 1990, ss. 81-113.

Erken, Sabih. **Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler**, c. I-IV, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1972-1986.

Ertuğ, Zeynep Tarım. "İmâret", **DİA**, c. XXII, İstanbul, 2000, ss. 219-220.

Ertuğrul, Özkan. "Hekim Hanı", **DİA**, c. XVII, İstanbul, 1998, ss. 159-160.

Erünsal, İsmail. **Türk Kütüphaneleri Tarihi**, c.I-II, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Evliyâ Çelebi. **Seyahatnâme**, c. I-IX, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1996-2005.

Eyice, Semavi. "Kasım Ağa", **DİA**, c. XXIV, İstanbul, 2001, ss. 539-540.

Finkel, Caroline. **Rüyadan İmparatorluğa İstanbul**, çev. Zülâl Kılıç, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007.

Galland, Antoine. **İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar (1672-73)**, Şerhlerle haz. Charles Schefer, çev. Nahid Sırrı Örik, c. I-II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.

Galland, Antoine. **İzmir Gezisi (1678)**, Notlarla Metni Açıklayan: Frederic Bauden, çev. Erol Üyepazarcı, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, Ekim 2003.

Giray, Muhteşem. "Berat", **DİA**, c. V, İstanbul, 1992, ss. 473-475.

Gökalp, Ziya. **Yeni Hayat Doğru Yol**, haz. Müjgân Cunbur, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1976.

Gökçen, Canan. **Tarihi Süreçlerde Atmosferik Şartların ve Hava Kirliliğinin Taş Yapılar Üzerindeki Etkileri; Köprülü Medresesi ve Kütüphanesi Örneği**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, , Gebze, 2007.

Gökman, Muzaffer. **Köprülü Mehmet Paşa Vakfiyesi**, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, nr. 2464, İstanbul, 1947.

Gökmen, Mustafa. **Eski Türk Kitâbeleri**, Otağ Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1981.

Güler, Halit. **Tuna Nehri Konuşsaydı**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

Güler, Mustafa. **XVI. –XVII. Yüzyılda Haremeyn Vakıfları**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002.

Gülsoy, Ersin. "Kandiye", **DİA**, c. XXIV, İstanbul, 2001, ss. 3003-305.

Kaldy-Naagy, Gyula. **Kanûnî Devri Budin Tahrîr Defteri (1546-1562)**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1971.

Hafız Ahmet Paşa Yalısı. <http://arsiv.sabah.com.tr> 2006/09/11/gun 106. html (31.07.2011).

Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî. **Hadîkatü'l-Cevâmi**, haz. İhsan Erzi, c. I-II, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1987.

Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî. **Mecmuâ-i Tevârih**, haz. Fahri Ç. Derin, Vahid Çabuk, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1985.

Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî. **Vefeyât-ı Selâtin ve Meşâhir-i Ricâl**, haz. Fahri Ç. Derin, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1978.

Hammer, J.Von. **Osmanlı Devleti Tarihi**, haz. Mümin Çevik; Erol Kılıç, c. I-XVI, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983-1986.

Hezarfen Hüseyin Efendi. **Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân**, haz. Sevim İlgürel, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998.

Hüseyin Hüsâmeddîn. **Amasya Tarihi**, c. I-IV, Hikmet Matbaası, Dersâadet, 1327-1330, 1928.

İbn-i Hallikan, **Vefeyatü'l-Ayân**, thk. İhsan Abbas, c. I-VII, Dârusâdır, Beyrut, 1900-1994.

İlgürel, Mücteba. “Köse Mustafa Paşa”, **DİA**, c. XXXI, İstanbul, 2006, ss. 345-346.
İnalcık, Halil. “Çiftlik”, **DİA**, c. VIII, İstanbul, 1993, ss. 313-314.

İnalcık, Halil-Donald Quatoert (Ed). **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, c. I-II, Eren Yayınları, İstanbul, 2000-2004.

İnalcık, Halil. “Osmanlılar’da Raiyyet Rûsûmu”, **Belleten**, c. XXIII, sayı: 92, Ankara, Ekim 1959, ss. 602-607.

İnalcık, Halil. **Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.

İnciciyan, P.Ğ. **18. Asırda İstanbul**, haz. Hrand D. Andreasyan, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1956.

İpşirli, Mehmet. “Enderun”, **DİA**, c. XI, İstanbul, 1995, s. 187.

Îsâ-zâde. **Tarîh**, haz. Ziya Yilmazer, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1996.

İstiska. <http://www.medikalsozluk.com/organlar/ayak.asp> (05.03.2012).

Jorga, Nicolae. **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, çev. Nilüfer Epçeli, c. I-V, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2000.

Kahraman, Seyit Ali. **Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, Aralık 2006.

Kamanîçe. <http://www.mustafaarmagan.com.tr/osmanli%E2%80%99nin-en-kuzeydeki-burcu-kamanice.html> (30.07.2011).

Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi. **Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli**, haz. Nevzat Kaya, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.

Karaaslan, Mehmet. **Tanzimat ve Şûrây-ı Devlet**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/272/2467.pdf> (17.07.2011).

Karpat, Kemal. “Eflak”, **DİA**, c. X, İstanbul 1994, ss. 466-469.

Karpat, Kemal. “Erdel”, **DİA**, c. XI, İstanbul, 1995, ss. 280-283.

Kartal, Yasemin. **İstanbul’da Etkin Bir Bâni Ailesi: Köprülüler**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Nisan 2004.

Kâtib Çelebi. **Keşfü’z-Zünûn**, haz. Şerafettin Yaltkaya, Rıfat Bilge, c. I-II, Milli Eğitim Basımevi, 2. Baskı, 1971.

Kaya, Nevzat. **Köprülüzâde Numan Paşa**, Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Tarihi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1964.

Kazıcı, Ziya. **Osmanlılarda Vergi Sistemi**, Şamil Yayınları, İstanbul, 1977.

Kiel, Machiel. **Ottoman Architecture in Albania: 1385-1912**, IRCICA Yayınları, İstanbul, 1990.

Kimlik Şûrası. <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-13539-34-kimlik-s%C3%BBBrasi.html> (30.07.2011).

Koçi Bey Risalesi. haz. Zuhuri Danışman, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972.

Kolodziejczyk, Dariusz. “Kamaniçe”, **DİA**, c. XXIV, İstanbul, 2001, ss. 274-75.

Koşay, Hamit Z., Akile Ülkücan. **Anadolu Yemekleri ve Türk Mutfağı**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1961.

Kömürcüyan, Eremya Çelebi. **XVII. Asırda İstanbul**, çev. ve thş. Hrand D. Andriasyan, Kutulmuş Basımevi, İstanbul, 1952.

Köprülü, Fuat. “Vakıf Müessesinin Hukûkî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü”, **İslâm ve Türk Hukûk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2005, ss. 295-342.

Köprülü, Fuat. “Vakf’a Ait Târîhî Istılahlar Meselesi”, **VD**, sayı: I, Ankara, 1938, ss. 131-138.

Köprülü, Orhan. Kandiye’de Köprülülere Ait Kitâbeler, **İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya Armağan**, TTK Basımevi, Ankara, 1976.

Köprülü, Ömer. **Osmanlı Devletinde Köprülüler**, Aydınlık Basımevi, İstanbul, 1943.

Kumbaracılar, İzzet. **İstanbul Sebilleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1938.
Kunt, Metin. **Koprulu Years**, Princeton University, 1971.

Kunt, Metin. “Osmanlı Dirlik-Kapı Düzeni Kul Kimliği”, **Tarih Eğitimi ve Tarihte ‘Öteki’ Sorunu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 162-166.

Kunter, Halim Baki. “Türk Vakıfları ve Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd”, **VD**, sayı: I, 2. Baskı, Ankara, 1938, 1969, ss. 103-129.

Kül olan yalı ‘İstiklâl Savaşı Gazisi’ çıktı. <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/09/11/gun.106.html>, (31.07.2011).

Kütükoğlu, Mübahat. **İstanbul Medreseleri**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1978.

Lowry, Heath-İsmail E. Erünsal. **Yenice-i Vardar Evrenos Hanedanı: Notlar ve Belgeler**, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

Mehmed Süreyya. **Sicill-i Osmânî**, haz. Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, c. I-III, İstanbul, 1996.

Mehmet Halife. **Tarîh-i Ğilmânî**, haz.ve sad. Ömer Karayumak, Tercüman 1001 Temel Eser, trs.

Menç, Hüseyin. **Tarih İçinde Amasya**, Ankara, Haziran 2000.

Mete, Zekai. “Osmanlı Dönemi Arazi Vakıflarının Menşei ve Hukuki Konumuyla İlgili Yeni Belgeler Yeni Yaklaşımlar”, **VD**, sayı: XXXV, Ankara, 2011, ss. 5-9.

Meydan Larousse. “Tamışvar”, c. XI, İstanbul, 1973, s. 866.

Muallim Nâci. **Lûgat-ı Nâci**, Çağrı Yayınları, (Asır Matbaasından tıpkı basım), trs.

Mustafa Nuri Paşa. **Netâyicü'l Vukûât**, sad. Neşet Çağatay, Cilt I-II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.

Mustafa Paşa Tekkesi Câmii. <http://www.istanbulportal.net/istanbul-rehberi/tarihi-yapilar/137-camiler/414-mustafa-pasa-tekkesi-Camii.html> (31.07.2011)

Mutçalı, Serdar. **Arapça-Türkçe Sözlük**, Dağarcık Yayınları, İstanbul, trs.

Mühürdâr Hasan Ağa. **Cevâhirü't-Tevârîh**, haz. Abubekir Sıddık Yücel, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1996.

Müneccimbaşı Ahmed Dede. **Sahâifü'l-Ahbâr**, c. I-III, İstanbul, 1285.

Müstakîmzâde Süleymân Efendi. **Tuhfetü'l-Hattâtîn**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928.

Mütercim Âsım Efendi. **Burhân-ı Katı**, haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul, 2009.

Naîmâ Mustafa Efendi. **Tarih-i Naîmâ**, haz. Mehmet İpşirli, c. I-IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

Oikonomos, Konstantinos -Bonaventure F. Slaars. **Destanlar Çağından 19. Yüzyıla**, çev. Bilge Umar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Orhonlu, Cengiz. **Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı**, Eren Yayınları. İstanbul, 1990.

Orhonlu, Cengiz, Nejat Göyünç. “Has”, **DİA**, c. XVI, İstanbul, 1997, ss. 268-270.

Orhonlu, Cengiz. “Bozcaada’daki Köprülü Mehmed Paşa Câmii ve Vakfı Hakkında”, **Türk Kültürü**, yıl: XII, sayı: 142-143-144, Ağustos-Eylül-Ekim 1974, ss. 386-388.

Osmanlı’nın En Kuzeydeki Burcu: Kamanıçe. <http://www.mustafaarmagan.com.tr/osmanli%E2%80%99nin-en-kuzeydeki-burcu-kamanice.html>, (30.07.2011).

Osmanzâde Ahmet Tâib. **Hadîkatü’l-Vüzerâ**, Ceride-i Havadis, İstanbul, 1271.

Öğün,Tuncay. “Müsâdere”, **DİA**, c. XXXII, İstanbul, 2006, ss. 67-68.

Ömer Hilmi Efendi. **İthâfu’l-Ahlâf Fî Ahkâmi’l-Evkâf**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, trs.

Özay, Serra. **Köprülü Külliyesi Restorasyon Projesi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Ocak 2003.

Özcan, Abdulkadir. “Boğdan”, **DİA**, c. VI, İstanbul, 1992, ss. 269-271.

Özcan, Abdulkadir. “Devşirme”, **DİA**, c. IX, İstanbul, 1994, ss. 254-257.

Özcan, Abdulkadir. “Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa”, **DİA**, c. XXVI, İstanbul, 2002, ss. 263-265.

Özcan, Abdulkadir. “Merzifonlu Kara Mustafa Paşa”, **DİA**, c. XXIX, Ankara, 2004, ss. 246-249.

Özcan, Tahsin. **Osmanlı Para Vakıfları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.

Özgüven, Burcu. **Osmanlı Macaristanından Kentler, Kaleler**, İstanbul, 2001.

Özkan, Selim Hilmi. **Köprülü Amcazâde Hüseyin Paşa**, Vezirköprü Belediyesi Yayınları, trs.

Öztuna, Yılmaz. **Devletler ve Hânedanlar**, c. I-IV, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989-1991.

Öztuna, Yılmaz. **Büyük Tarih Ansiklopedisi**, c. I-II, Bateş Yayınları, Ankara, 1992.

Öztürk, Mustafa. **XVI. Yüzyılda Kilis, Urfa, Adıyaman Çevresinde Cemaatler ve Oymaklar**, Elazığ, 2004.

Öztürk, Nazif. **Elmalı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar**, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

Öztürk, Nazif. “Mukâtaalı Vakıf”, **DİA**, c. XXXI, İstanbul, 2006, ss. 133-134.

Öztürk, Nazif. **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

Özvar, Erol. **Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, Eylül 2003, ss. 3-4.

Pakalın, Mehmet Zeki. **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. I-III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.

Pamuk, Şevket. “Kuruş”, **DİA**, c. XXVI, Ankara, 2002, ss. 458-59.

Parlatır, İsmail. **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Yargı Yayınları, Ankara, 2006.

Mehmed Râşid. **Tarih**, c. I-VI, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1865.

Ricaud, **Türklerin Siyasî Düsturları (1686)**, haz. M.Reşat Uzman, Tercüman 1001 Temel Eser, trs.

Ruben W. “Buddhist Vakıfları Hakkında”, **VD**, sayı: II, Ankara, 1942, ss. 173-180.

Sağır, Yusuf. **1070 (1660) ve 1071 (1661) Tarihli Vakfiyelere Göre Köprülü Mehmet Paşa Vakıfları**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2005.

Sarıcaoğlu, Fikret. “Siyavuş Paşa”, **DİA**, c. XXXVII, İstanbul, 2009, ss. 313-315.

Sertoğlu, Mithat. **Osmanlı Tarih Lügati**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1986.

Seyitdanlioğlu, Mehmet. **Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri**, [ttp://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/835/10577.pdf](http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/835/10577.pdf), (17.07.2011).

Silahdâr Fındıklılı Mehmet Ağa. **Nusretnâme**, sad. İsmet Parmaksızoğlu, c. I-II, Mili Eğitim Basımevi, İstanbul, 1963-1969.

Silahdâr Fındıklılı Mehmet Ağa. **Tarih**, c. I-II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928.

Slovakya Ülkede Bulunan Osmanlı Eserlerini Araştırmak İçin Bursa’da Uzman Talep Etti. [http://www.haberler.com/slovakya-ulkede-bulunan-osmanli-eserlerini-haberi/\(30.07.2011\)](http://www.haberler.com/slovakya-ulkede-bulunan-osmanli-eserlerini-haberi/(30.07.2011)).

Surre-i Hümayûn. haz. Yusuf Çağlar, Salih Gülen, Asya Katılım Bankası A.Ş. Yayınları, İstanbul, Nisan 2008.

Surre-i Hümayûn. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, Nisan 2008.

Sümer, Faruk. “XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak’ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umûmi Bakış”, **İktisat Fakültesi Mecmuası**, c. XI, sayı: I-IV, İstanbul, 1949, ss. 509-523.

Şahin, İlhan. “Mezraa”, **DİA**, c. XXIX, Ankara, 2004, ss. 546-548.

Şehabi, Behicüddin. **Kapanmayan Yaralar**, Üsküp, 2003.

Şeker, Mehmet. **İslâm’da Sosyal Dayanışma Müesseseleri**, 5. Baskı, Ankara, 2000.

Şem‘dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi. **Mür’i’t-Tevârih**, haz. Münir Aktepe, c. I-II, İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbabası, İstanbul, 1976-1980.

Şemseddin Sâmî. **Kâmûsu’l-A‘lâm**, c. I-VI, Mihran Matbaası, İstanbul, 1306-1316.

Şemseddin Sâmî. **Kâmûs-ı Türkî**, İkdâm Matbaası, Dersaadet, 1317.

Şeşen, Ramazan, Cevat İzgi, Cemil Akpınar. **Köprülü Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu**, c. I-III, IRCICA Yayınları, İstanbul, 1986.

Şimşirgil, Ahmet. **Kayı**, Tarih Düşünce Kitapları, İstanbul, 2004.

Tanışık, İbrahim Hilmi. **İstanbul Çeşmeleri**, Maarif Vekâleti, Ankara, 1943.

Tiryaki, Yavuz. “Namazgâh”, **DİA**, c. XXXII, İstanbul, 2006, ss. 357-360.

Tuğlacı, Pars. **Osmanlı Şehirleri**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985.

Tukin, Cemal. “Girit”, **DİA**, c. XIV, İstanbul, 1996, s. 87.

Tunçözgür, Ünsal. **Dünden Bugüne Safranbolu**, Safranbolu Hizmet Birliği Kültür Yayınları, Ankara, 1997.

Türkçe Sözlük. Türk Dil Kurumu Yayınları, 10. Baskı, Ankara, 2005.

Uğur, Mücteba. **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.

Uluçay, Rabia. **Köprülüzâde Abdullah Paşa Hayatı ve Doğu Cephesinde Yaptığı Savaşlar**, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Haziran 1971.

Uyvar. <http://www.haberler.com/slovakya-ulkede-bulunan-osmanli-eserlerini-haberi/> (30.07.2011).

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Osmanlı Tarihi**, c. I-VI, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, trs.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Çandarlı Vezir Ailesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

Ülgen, A. Sami. “Köprülü Konağı”, **60. Doğum Yılı Münâsebetiyle Fuad Köprülü Armağanı**, Ankara, 1953, ss. 565-580.

Ünan, Fahri. “Sahn-ı Semân”, **DİA**, c. XXXV, İstanbul, 2008, ss. 532-534.

Ünver, A. Süheyl. **İstanbul Risâleleri**, c. I-VI, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul, 1995.

Vakıflarımız. Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1941.

Vecîhî ve Eseri, haz. Ziya Akkaya, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1957.

Yediyıldız, Bahaeddin. “Müessese-Toplum Münâsebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi”, **VD**, sayı: XV, Ankara, 1982, ss. 23-55.

Yediyıldız, Bahaeddin. “Vakıf”, **İA**, c. XIII, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1986, ss. 153-172.

Yediyıldız, Bahaeddin. **XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.

Yediyıldız, Bahaeddin. “Vakıf İstılahları Lügatçesi”, **VD**, sayı: XVII, Ankara, 1983, ss. 55-60.

Yediyıldız, Bahaeddin. “XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu”, **VD**, sayı: XVIII, Ankara, 1984, ss. 5-43.

Yıldız, Murat. **Amcazâde Hüseyin Paşa Vakfı**, Bayrak Yayınları, İstanbul, 2011.

Yıldız, Murat. **Amca Hasan Ağa Vakfı**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2012.

Yücel, Erdem. “Amcazâde Hüseyin Paşa Külliyesi”, **VD**, sayı: VIII, Ankara, 2006 (Tıpkı Basım), ss. 249-266.

Yüksel, Aydın. “Köprülü Medresesi’nin Açılış Konuşması”, **Kubbealtı Mecmuası**, sayı: XVI, İstanbul, Ocak 1987.

EKLER

EK 1: RESİMLER

Resim 1: Köprölü Mehmet Paşa'nın Doğum Yeri Roshnik (Roznik/Roşnik) (2010)

Resim 2: Roshnik, Köprölü Mehmet Paşa Lisesi (2010)

Resim 3: Roshnik, Köprölü Mehmet Paşa Câmii (2010)

Resim 4: Roshnik, Köprölü Mehmet Paşa Câmii İçinden Bir Görünüş (2010)

Resim 5: Veles (Köprülü) ve el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Câmii (2010)

Resim 6: Veles, el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Câmii İçinden Bir Görünüş (2010)

Resim 7: Veles, el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Câmii Minâresi (2010)

Resim 8: İstanbul, Köprülü Mehmet Paşa Hanı (Vezirhan) Giriş Cephesi (2010)

Resim 9: İstanbul, Köprülü Mehmet Paşa Hanı Avlusu (2010)

Resim 10: İstanbul, Köprülü Mehmet Paşa Dâru'l-Kurrâsı (2010)

Resim 11: İstanbul, Köprülü Mehmet Paşa Dâru'l-Kurrâsı İçten Bir Görünüş (2010)

Resim 12: İstanbul, Köprülü Mehmet Paşa Dâru'l-Kurrâsı İçindeki Kitâbe (2010)

Resim 13: İstanbul, Köprölü Mehmet Paşa Dâru'l-Hadîsi İçten Bir Görünüş (2010)

Resim 14: İstanbul, Köprölü Mehmet Paşa Dâru'l-Hadîsi Kuzey Cephesi (2012)

Resim 15: İstanbul Köprülü Mehmet Paşa Dâru'l-Hadîsi Avlusundaki Çeşme (2010)

Resim 16: İstanbul, Köprülü Mehmet Paşa Çeşmesi (2012)

Resim 17: İstanbul, Köprülü Mehmet Paşa Türbesi (2010)

Resim 18: İstanbul, Fâzıl Ahmet Paşa Kütüphanesi (2010)

Resim 19: İstanbul, Fâzıl Ahmet Paşa Kütüphanesi İçinden Bir Görünüş (2010)

Resim 20: İstanbul, el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Çeşmesi (2010)

Resim 21: İstanbul, el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Çeşmesi Kitâbesi (2010)

Resim 22: İstanbul, Şeyh Ahmet Hüdâverdi Mezar Kitâbesi (2012)

Resim 23: Vezirhan, Köprülü Mehmet Paşa Câmii (2010)

Resim 24: Vezirhan, Köprülü Mehmet Paşa Câmii İçinden Bir Görünüş (2010)

Resim 25: Vezirhan, Köprölü Mehmet Paşa Hanı İçinden Bir Görünüş (2010)

Resim 26: Bozcaada, Köprölü Mehmet Paşa Câmii (2010)

Resim 27: Bozcaada, Köprülü Mehmet Paşa Câmii İçinden Bir Görünüş (2010)

Resim 28: Bozcaada, Köprülü Mehmet Paşa Yel Değirmeni Kalıntısı (2010)

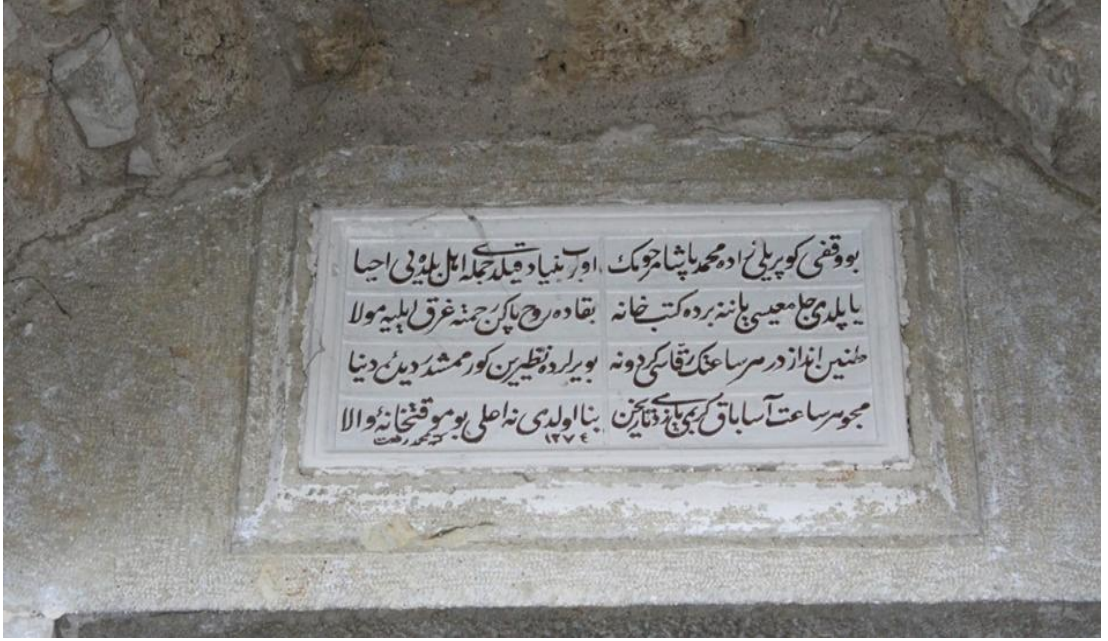
Resim 29: Safranbolu, Köprölü Mehmet Paşa Câmii (2010)

Resim 30: Safranbolu, Köprölü Mehmet Paşa Çeşmesi Kitâbesi (2010)

Resim 31: Safranbolu, Köprülü Mehmet Paşa Muvakkithâne Kitâbesi (2010)

Resim 32: Safranbolu, Köprülü Mehmet Paşa Câmii Şadırvanı (2010)

Resim 33: Safranbolu, Köprölü Mehmet Paşa Câmii Şadırvan Kitâbesi (2010)

Resim 34: Gümüşhacıköy, Köprölü Mehmet Paşa Câmii (2010)

Resim 35: Gümüşhacıköy, Köprülü Mehmet Paşa Câmii İçinden Bir Görünüş (2010)

Resim 36: Gümüşhacıköy, Köprülü Mehmet Paşa Câmii Şadırvanı (2010)

Resim 37: Gümüşhacıköy, Köprülü Mehmet Paşa Bedesteni (2010)

Resim 38: Vezirköprü, Köprülü Mehmet Paşa Namazgâhı (2010)

Resim 39: Vezirköprü, Fâzıl Ahmet Paşa Medresesi (2010)

Resim 40: Vezirköprü, Fâzıl Ahmet Paşa Medresesi İçinden Bir Görünüş (2010)

Resim 41: Vezirköprü, Ayşe Hanım Çifte Hamamı (2010)

Resim 42: Vezirköprü, Kale Câmii (2010)

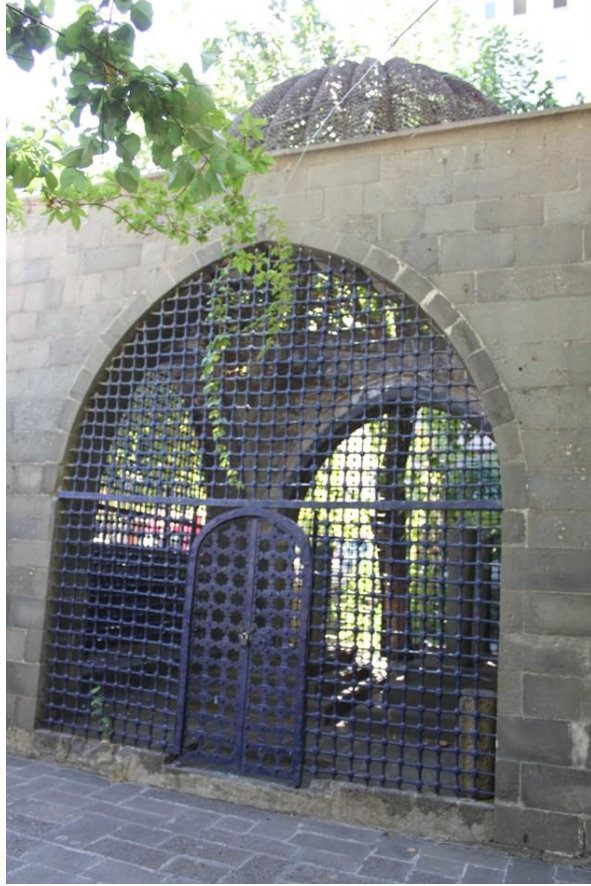
Resim 43: Vezirköprü, Kale Câmii İçinden Bir Görünüş (2010)

Resim 44: Diyarbakır, Zübeyde Hanım Türbesi (2010)

Resim 45: Diyarbakır, Zübeyde Hanım Türbesi Doğu Cephesi (2010)

Resim 46: Hekimhan, Köprülü Mehmet Paşa Câmii Kitâbesi (2010)

Resim 47: Hekimhan, Köprülü Mehmet Paşa Câmii (2010)

Resim 48: Hekimhan, Köprülü Mehmet Paşa Câmii İçinden Bir Görünüş (2010)

Resim 49: Hekimhan, Taşhan (2010)

Resim 50: Hekimhan, Taşhan'ın İçinden Bir Görünüş (2010)

Ek 2:VAKFİYELEER

Vakfiye 1: Köprülü Mehmet Paşa Vakfiyesi

KÖPRÜLÜ MEHMET PAŞA VAKFİYESİ

KK, V, 3/2446; Evâil-i Zilhicce 1071/28 Temmuz-6 Ağustos 1661

صحّ ما فيه لدىّ وتحقق ما يحويه بين يديّ من الوقف الصحيح الشرعي والحبس الصريح المرعي المسفر عن صدق نيته واستبصار وخلوص طويته متألّنة الانوار من شمس فلك الصدارة وبدر افق الوزارة واسطة عقد الفضل والكمال نتيجته مقدمتي المجد والمعال ذي المهابة والجلالة والجلادة والبسالة ومنبع العفة والامانة ومعدن التقوى والديانة حامي دمار الدين المحمدي ومشيد ربوع الشرع الاحمدي حضرة الوزير الاعظم ودستور المكرم المنوه بإسمه الكريم في غصون هذا الرقيم شكر الله تعالى سعيه وجعل أخراه خيرا من أولاه بحرمة النبي النبيه صلى الله تعالى عليه وسلم فحكمت بصحته ولزومه في خصوصه وعمومه عالما بالخلاف وواقفا على دقائق اقوال الاسلاف فصار وفقا صحيحا لازما مؤيدا وحبسا صريحا دائما مخلدا كتبه العبد الفقير الى بر ربه المعين السيد محمد الأمين ابن المرحوم صناعي القاضي بعساكر روم ايلي المعمورة دامت في حياض رياض سلطاننا معمورة عفي عنهما¹

[1b] Mûcebince ‘amel olına düstûru’l-‘amel tutıla kimse müdâhale itmeyeler²

بسم الله الرحمن الرحيم

Ey hüccet-i mülk-i muṭlaquñ kevn ü mekân

Vey şâhid-i ‘adl u vaḥdetüñ merd ü cihân

Vakf-ı keremüñ olmasa ger ḥalḫa zemîn

Ebnâ-yı zemânı kim iderdi iskân

سبحانك اللهم ما أصح حجتك وما أوضح محجّتك تبارك اسمك يا مالك الملك والملوك وتعالى [2a] جدك يا ذا الجلال والجبروت لك الحمد علي آلائك المسلسل غيثها ونعمائك المحتبس على سبيل الإطلاق غوثها حمدا تدوم موجباته وتقوم على قائمة الأبد مثوباته تتباهى به الأخيار لم لا وأنت به المحمود ولا يتناهى من بركاته الإدراج

¹ Şeriat-ı Ahmedînin yerleştiği yerleri bayındır hâle getiren ve dîn-i Muhammedînin şerefînin koruyucusu; iffet ve emânetin kaynağı; yiğitlik, yücelik, mehâbet, şân ve şerefînin öne çıkana; fazilet ve kemâl bağının aracısı; bu [vakfiyenin] içeriğinde şanlı adıyla yücelik kazanılan vezîr-i azam düstûr-ı mükerrermin (Allah sa’yini şükre değer kılsın ve Nebi (sav)’in hürmetine onun sonunu, başlangıcından daha hayırlı etsin) vezâret ufkunun dolunayı ve sadâret semâsının güneşinden doğan nurlarla dolu; hâlis ve doğru niyetinden ortaya çıkan yazılı ve yürürlükte olan açık, şer’î ve sahih vakfın önümdeki içeriği gerçektir ve katımda sahihtir. Bunun üzerine ben de vakıf konusundaki ihtilâfları bilerek, selefîn görüşlerindeki inceliklere vâkıf olarak bu vakfın, husûsî ve umûmî konularda sihatine ve lüzûmuna hükmettim. Böylece bu vakıf ebedî olarak sahih ve lâzım (bağlayıcı) oldu. Bunu ma’mûr Rumelî (Allah onu ma’mûr bir şekilde sultanımızın bahçelerinde bir havuz olarak devam ettirsin) kazaskeri Seyyid Mehmet Emin ibnû’l-merhûm Sun’î (Allah her ikisini affetsin) yazdı.

² Hatt-ı Hümâyûn.

كيف وهو بدارالخلود ولك الشكر على هدايتك لشراء جواهر الأجوار الباقية بالأعراض السيالة الفانية وبيع زواهر الأمور الدنيوية الدنية يا زاهر الرياض الأخروية الرضوية السنية شكرا يليق بما أوليت من توالي رواتب نعمك ويذيق الواقفين نفائيس أنفاسهم على إستثمار ذكرك لذة [2b] القبول بكرمك انت مبدئ النشئة الاولى فضلا بلا إستحقاق تعاليت عن الوجوب عليك ومعيد النشئة الأخرى لإنجاز وعد الجزا فسبحانك لاشيء إلا منك واليك لا اله غيرك ولا مرجو إلا خيرك صل وسلم على مدينة العلم نبيك الأمي وخزينة الحلم رسولك العربي سيدنا وسندنا محمد معلم الناس الخير ومتمم النعم عليهم بتقريب القربات إليهم ليجلبوا النفع ويدفعوا الضرير وعلي آله أكارم الخلق من مكارم الأخلاق وصحبه الصارفين في إرتزاق المحسنين بأنفاس الهداية نفائس الأرزاق ما دعى الى تشمير ساق البرداعي الدواعي وسعي التعشير [3a] خطى الخير ساعي المساعي³

şart-ı vâkıf berâ'et-i istihlâl naşş-ı şâri' emr-i zî-bâl olan hamd-i rabbü'l-âlemîn serlevha-i kabâle-i kabûl u ikbâl ve na't-ı seyyidü'l-mürselîn dîbâce-i mecelle-i fazl u ifzâl kılınub taşliye-i lâzime-i âl-i tâhirîn ve tarzîye-i lâzibe-i aşhâb-ı tayyibîn ile mevzû' ve maḥmûl-i ḥiṭâb ve ta'liye-i ebvâb ve fuşûl-i kitâb-ı müstetâbdan sonra işbu 'aḳd-i metîn-i ḥasnâ-yı ḥusnâ-yı iḥsânîñ nâḳid-i mehr-i mu'acceli ve 'aḳîd-i semen-i ḥavârî-i cinân-ı câvidânîñ 'âḳid-i ecr-i müecceli ḥâṭib-i ḥalîle-i celîle-i necât ve tâlib-i 'aḳîle-i cemîle-i derecât küfv-i kefâ muḥadderât-ı ḥayrât-ı ḥisân "لم يطمئن إلا الإحسان" ⁵ Al-hicâl-ı rabbâtü'l-nesîb-i münâsib-i [3b] إنس قبلهم ولا جان⁴

³ Allah'ım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Delilin ne kadar açık ve doğrudur. Ey mülk ve melekûtun sahibi! Senin ismin ne kadar yücedir. Ey celâl ve ceberût sahibi! Şânın ne kadar yücedir. Verdiğin nimetlere, şükür gerektiren davranışları doğuran, sevapları ebedî olarak devam eden bir hamd ile, bereketi devam eden ihsânlarından ve yardımı mutlak sûrette insanların faydasına vakfedilmiş nimetlerinden dolayı sana şükürler olsun. Sen övülen biri olduğun halde, neden seçkinler övünürler. Bu hamdin kesilmeyen bereketleri son bulmaz. Çünkü bu süreklilik cennette ebedî olarak devam edecektir. Dünyaya ait değersiz câzibeli şeyleri satarak, fâni ve geçici şeylerle kalıcı hediyelerin cevherlerini almaya vesile olan hidâyetinden dolayı sana şükürler olsun. Ey övülen ve beğenilen, ahiret bahçesinin güllerini yaratan! Senin peşpeşe verdiği nimetlerine yaraşır şekilde şükürler olsun. Nimetlerin en değerlilerini vakfedenler, senin zikrinden yararlanma husûsunda, kereminle bu vakfedilenleri kabul etmenin zevkini tadarlar. İlk yaratma senin için zorunlu olmadığı halde lütfunla bunu gerçekleştirdin. Ceza va'dinin tahakkuku için ahirette yeniden yaratmayı da gerçekleştirecek olan yine sensin. Seni noksan sıfatlardan tenzîh ederim. Her şey senden gelmiştir ve sana dönecektir. Senden başka ilâh yoktur; senin hayrından başka istenilecek şey yoktur. Salât ve selâm ilmin şehri olan senin ümmî Peygamberine olsun. Hoşgörü hazînesi olan senin Arap elçin, bizim efendimiz ve dayanağımız olan Muhammed'dir. Yine o, insanların en hayırlı öğretmeni ve faydalı olan şeyleri elde etmek zararlı olanları def etmek için, Allah'a yaklaşma imkânlarını sunma vâsıtasıyla, insanlar üzerine nimetleri tamamlayandır. Ayrıca salât ve selâm onun güzel ahlâk bakımından halkın en seçkinleri olan ailesine ve musibetler iyi kimseleri hemen işe koyulmaya çağırdığı ve çalışan kimsenin hayırlı işlerini çoğaltmaya gayret göstermesi gerektiği sürece, iyi kimseleri doyurma konusunda, yiyeceklerin en nefislerinden hidâyet nefesiyle oluşan hediyelerin en iyisini vermek sûretiyle harcamalarda bulunan ashâbına olsun.

⁴ "Bundan önce kendilerine ne bir insan, ne bir cin dokunmuştur." Rahman, 55/56.

⁵ Sözlüklerde bu kelimedeki "ر" harfinin hareketi "üstün"dür. Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük**, Dağarcık Yay., İstanbul, trs., s. 304. Dolayısıyla kelime, "rabbâtü'l-hicâl" şeklinde okunması gerekir; ancak vakfiyede "ر" harfinin hareketi "ötre"dir.

meşğûf-ı kurbân-ı ħired-ı kurbât me'lûf-ı iftirâ'-ı ebkâr-ı bâkıyât-ı şâlihât fahl-i fuḥûl-i ricâl merd-i merdân-ı câh u celâl ebu'l-gâzavâtî's-sa'ide eḥu'l-futûḥâtî'l-'adîde sedd-i sedîd-i Ye'cûc-ı fiten rûkn-i şedîd-i mez'ûr-ı miḥen gavs-ı lehfan-ı emn ü emân gavs-ı hettân-ı râḥat u iṭmi'nân feryâd-ı rass-i ramak-ı aḥkâm-ı din ü dünyâ dest-gîr-i kâlak-ı kazâyâ-yı şugrâ vü kübrâ meymûn-ı naḳıyyetü'l-'azm mansûr-ı keşîbetü'l-ḥazm fârûk-ı mazlûm ü zâlim maşdûk-ı⁷ "لا يخاف في الله لومة لائم"⁷ nâil-i nümüvv-i ni'met-i devlet-i dâreyn vâsıl-ı sümüvv-i rütbet-i sa'âdet-i menzileteyn ḥabâb-ı celâlet [4a] meâb-ı şadr-ı şudûr ve kâm-yâb-ı 'inâyet tevfiḳ-i ḥudâ-yı şekûr 'aql-ı evvel Aşaf-ı şânî Aristo-yı zemân ḥâce-i dâna-yı devrân feylosof-ı rûzgâr kâr-dân-ı ḥall ve 'aḳd-i naḳz ve ibrâm-ı umûr kâm-baḥş-ı imtişâl-i emr u nehy-i Kird-gâr bi'l-fi'l mesned-ârâ-yı vûzerâ-yı 'uzmâ ve dest-pîrâ-yı vekâlet-i ḥilâfet-i kübrâ olan Köprili Meḥemmed Paşa ḥazretleri "أطال الله بقاءه في دولته لا يبلا جديدها وأنال بفضلله مناه من نعمته لا يفنى طريقها وتليدها (شعر) آمين آمين لا أرضي بواحدة حتى أضيف [4b] dîde-i dûrbîn imân-ı kâmil ve 'ayn-ı yakîn 'irfân-ı şâmil ile mu'âyene keşret-i inkılâb-ı ḥâl ve meâl-i 'âlem-i fânî ve müşâhede-i sūr-at-i nuzûl ve irtihâl-i güm-rehân-ı tûl-i âmâl ü emânî idûb berḥ u ḥüsran-ı nuḳûd-ı şavârif-i şubḥ u şâm mişâl-i ferḳadân-i tev'emân ve sûd u ziyân-ı ecnâs-ı ḥavâdiş-i leyâlî vü eyyâm mânend-i fersî rihân-ı hem-'inân oldığına vâḳıf ve muḳaddemât-ı 'aḳîme-i kevn ü fesâddan istintâc-ı şalâḥ u felâḥ-ı rüşd ü sedâd mümteni' u'l-imkân idüğine 'arif olmağın ḥaḍrâu'd-dimen demîme-i dünyâ-yı zemîme-i nâ-mihrbânîñ kümûn-ı raḥm-i mâder-i kün-fekândan serrişte-i âb u gil cürm ü cinâyet ve âğuşte-i ḥûn-ı ḥabâşet ü ḥıyânet olub keğb-şûm-ı pür-şerr u şûrî 'âlem-i ḥafâ-yı 'amâ-yı ḳademden vaż'-ı ḳadem-i [5a] zuḥûr ideli külle kerem-câm-ı nâ-fercâm-ı şekâvet-i ebediyye ve sermest-i müdâm-ı bed-encâm-ı ḳalâlet-i sermediyye ümmü'l-fücûr üḥtû'l-gurûr ḳa'îdetü't-ḳarrâ' ḳarratü's-serrâ tebbâretü'z-zimem ḥattâretü'l-ümem ḥallâbetü'l-menâhî cellâbetü'd-devvâmî gallâbetü'l-fuḥûl sellâbetü'l-'ukûl 'âmire-i sâmile-i şevhâ ve 'acûze-i gâdire-i 'acfâ idügi hezârân-ı delîl ü bürhân ve şad çendân tecrübe vü imtiḥân ile ülü'l-ebşâr meşâire-i zevü'l-enzâr eşbâḥ u nezâira nümâyân

⁶ "İhsânın karşılığı ihsândan başkası mıdır?" Rahman, 55/60.

⁷ Bu cümle "لا يخافون لومة لائم" ayetinden iktibâs edilmiştir. Ayetin meâli: "Hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar" Mâide, 5/54. Yukarıdaki cümlelerin anlamı ise şudur: Hiçbir bir kınayıcının kınamasından korkmaz.

⁸ "Allah onun saltanatındaki bekâsını uzun kılsın; bu saltanata zevâl vermesin. Allah fazlıyla, keremiyle ona nimetlerini nasip etsin, onun gücünü zâyî etmesin."

ek s.29

ebediyyeye sermâye-i maşdariyyet teşebbüs-i ezyâl-ı ehlafl-ı dârre-i evkâf-ı kârre idügi qarâr-dâde-i ‘ulemâ-i dîn-i mübîn ve mecme‘-ı ‘aleyhi eimme-i müctehidîn"¹³ "رضوان الله عليهم اجمعين" olduğu cihetden fazla-i feyz-ı ilâhî ve fâiz-i fazl-ı nâ-mütenâhiden hâlâ mâlik-i rikâb-i temellüki ve elân şâhib-i meşâb-ı taşarrufi olduğım hulâşa-i kesb-i helâlimden ve nüķâve-i naķd-i ħabs-i mâl u menâlimden eyyâm-ı devlet-i pâdişâh-ı ğuzât u mücâhidîn hengâm-ı sa‘ âdet-i [7b] ‘âlem-penâh-ı ħumâtü’d-dîn-i metinde te’yîd-i kuvvet-i kâhire-i ħahramâniyye-i ħâķâniyye ve tesdîd-i himmet-i merdâne-i ğitî-sitânî-i sulţâniyye berekâtında mübâşeret-i za‘îfâne ve mücâhede-i ‘âcizâne-i ħaķîrânemiz ile bi-‘avnilâhi el-Melîki’l-Ekber fethi müseĥĥar ve teshîri müyesser olan Bozcaadada ħavl-ı Şerîfu’l-Ķâdir الله إنما يعمر مساجد "من بنى لله مسجدا بنى الله" ve ħadîs-i münîf-i Rasûl-i Şefî‘u’l-Ümme "من آمن بالله واليوم الآخر"¹⁴ "مازْمُونُنا mazĥar olmak için ba‘de istilâi’l-küffâr naķzından ğayrı aşl-ı binâdan bir nesnesi kalmamaĝla sonradan kendü mâlım ile müceddeden binâ itdürdiğim Mıĥcı Câmi‘i dimekle ma‘rûf ma‘lûmu’l-ĥudûd câmi‘-i şerîf [8a] ve mekteb-i münîf ve beş vakit namaz kılınur bir mescid-i laţîfî ve otuz dört bâb oda ve iki maĥzeni ħâvî milk bir kebîr ħânı ve ma‘lûmu’l-ĥudûd câme-ken ve maĥtab ve külĥanı şâmil oyılma? (اوليمه) ta‘bîr olunur dört ħalvetli bir milk ħammâmı ve ħurbında vâķi‘ bir bâb milk ħahveĥâneyi ve ada-i mezbûre ħal‘ası ħandeķi ħâricinde vâķi‘ çeşmeniñ su terâzûsi ħurbında binâ itdürdiğim bir bâb milk aĥûr ve bir bâb beyt-i ‘ulvîyi ve âlât-ı lâzimesiyle bir dolâb kuyusu ve ada-i mezbûrede vâķi‘ emlâkımdan her biriniñ ĥudûdı ma‘lûme seksen dört bâb dekâķini ve tokuz bâb yel değirmenleri ve bir bâb itmekci [8b] firunını ve yine ada-i mezbûre vâroşında binâ itdürdiğim bir milk ħammâm ve iki bâb dibâĝet-ĥâneleri kâffe-i ħuķûķ ve merâfıķları ile Limye (Limni) cezîresinde vâķi‘ silk-i mülkimdeki Kondiye nâm ħaryeyi sinurnâmesinde ‘ale’t-taşîl meştûr olan ĥudûd-ı meřĥûresiyle ve ħadîmden ĥudûdı ehl-i vuķûf taķrîrleri üzre ĥüccet-i şer‘iyyede taĥrîr olınan Acıķi nâm ħaryeyi ve Efteri nâm ħaryede vâķi‘a ħulleyi ve bin re’s koyını ile ma‘lûmu’l-ĥudûd ĝanem kışlaĝını ve yine vilâyet-i Rûm ilinde kezâlık müceddeden feth u teshîri taķdîr olınan

¹³ "Allahın rızası, onların üzerine olsun."

¹⁴ "Allah’ın mescitlerini yalnızca Allah’a ve ahiret ĝününe imân edenler onarabilir." Tevbe, 9/18.

¹⁵ "Kim Allah için bir mescid inşa ederse, Allah da onun için Cennetde bir ev inşa eder." Müslim, Mesâcid, 24; Buhari, Salât, 65; Ebu Davud, Sünnet, 24; Tirmizi, Salât, 12; Nesâî, Mesâcid, 1.

Yanve¹⁶ (Yanova) al‘ ası dâhiline binâ itdürdiğim bir câmi‘ -i şerîfi ve urbında bir mekteb-i laîfi ve al‘ a-i mezbûre [9a] varoşı dâhiline yapıdırduğımız kırk dört bâb dekâkîni ve mürtezika iskân olınmak için mebnî ma‘lûmu’l-udûd dört bâb menzilleri ve al‘ a-i mezbûrede Mûreş (مورش) suyu urbında binâ itdürdiğim bir mekteb-i laîfi ve yine eyâlet-i Yanvede Çanad sancâğı nâhiyesinde Kiriş (کريش) nâm nehir üzerinde dâir-i âir-i kral değirmeni demekle ma‘rûf on göz milk değirmeni âlât-ı lâzimesiyle ve yine Yanova azâsına tâbi‘ ma‘lûmu’l-udûd Milovuş? (ملووش) nâm aryeyi Kokonık? (قوونيق) nâm mezra‘asıyla ve udûd-ı ma‘lûme Firushâs? (فروشاس) nâm arye ile ve Aryaş? (ارياش) nâm aryeyi ve Guryeyevarış? (کوريه يوارش) nâm mezra‘ayı ve yine vilâyet-i mezbûre Cisir-i Arad nâm maalde [9b] binâ itdürdiğimiz bir câmi‘ -i şerîf ve bir ‘imâret ve bir ânı ve ân-ı mezbûr erafında mebnî on bâb dekâkîni ve Göle nâhiyesinde vâi‘ Miklak? (مقلق) nâm aryeyi ve Tamışvar eyâletinde vâi‘ Arlad nâhiyesine tâbi‘ Gelin? (کلين) ve Filnak azâsına tâbi‘ Nevak ve Şağ nâm aryeleri ve Lipova sancâğında vâi‘ Budine tâbi‘ Samakloş nâm aryeyi ve Göle sancâğında Arad nâhiyesinde vâi‘ Varoş-ı Arâd nâm aryeyi bâc u bâzârı ile müceddeden binâ itdürdiğim Arad cisriniñ vami? (وامر)) ta‘bır olınan rûsûmını ve yine vilâyet-i mezbûrede Varad demekle ma‘rûf maalde binâ itdürdiğim câmi‘ -i şerîf ve medreseyi [10a] ve mezbûr Varad sancâğında vâi‘ Peşpek ve Geş Ma‘âriye (کش معاريه) ve Diyosak (ديوسق) ve Irmaklu ve arye-i Penhâr? (پنهار) ve Ma‘firete? (معفرته) nâm vâroşları ve yine livâ-i mezbûrda vâi‘ Yufkadı ve Pilotı ve Sentemen ve Geşgergi? (کشگرگی) ve Sâlar ve Muşka? (مشقه) nâm ma‘lûmu’l-udûd aryeleri ve nefsi-i Varadda vâi‘ Râufcioğlı değirmeni demekle meşhûr âlât-ı lâzimesiyle altı göz milk değirmeni Uyfâlu nâm udûdı ma‘lûme aryeyi ve arye-i mezbûrede cârî Beragü? (براقو) nâm nehir üzerinde dâir saf-ı vâid altında iki göz milk değirmeni ve Geş Ma‘ariye nâm arye udûdında nehr-i mezbûr üzerinde dâir iki göz değirmeni ve Diyosak nâm arye udûdında cârî [10b] Ayar nâm nehir üzerinde dâir iki göz milk değirmeni dâhî âlât-ı lâzimeleri ile ve yine vilâyet-i mezbûrede Arnavud Belğrâdı azâsına tâbi‘ Roznik nâm aryede binâ itdürdiğim câmi‘ -i şerîfi ve urbında mekteb-i mûnîfi ve yine vilâyet-i Anadolu da Lefke azâsı ile Söğüt azâsı mâbeyninde Karaoğlan-Bili demekle ma‘rûf maalde

¹⁶ “يانوه” şeklinde yazılmıştır. Bu şekilde kelime, “Yanve” biçiminde okunması gerekirken vr. 9a’da “ن” harfinin üzerine okuyucu işaretlerden “ötre” konulduğu için “Yanova” şeklinde okundu; asıl telaffuz da bu biçimdedir.

müceddeden binâ itdürdiğim câmi' -i şerîfî ve mekteb-i münîfî ve iki çeşme ve hânı ve hân-ı mezbûr etrâfında mebnî yigirmi bâb dekâkîni ve alât-ı lâzimesiyle dört göz milk değirmeni ve çeltik dingi ve kırbında binâ itdürdiğim yedi kurnalı bir milk hammâmı [11a] ve bir bâb itmekci firunını ve mütevellî sâkin olmak için bir göz odayı cümle hûkûk ve merâfıkları ile ve Hüdâvendigâr sancâğında Akhisâr nâhiyesinde Despine ve Abhur ve Çit nâm kıryeleri ve kırye-i Despine kırbında defterden hâric gından açılmış Küçük Orman ve Büyük Orman dimekle ma' rûf mezra' aları ve Yaylak-ı Yalın ve Yaylak-ı Akhisâr dimekle ma' rûf yaylakları ve Keskeş ile Batacak mâbeynindeki Karabınâr yaylağını ve Ayva depesi yaylağını ve Akhisâr kazâsına tâbi' olub hâlâ mezra' a olan Sasan nâm kıryeyi ve Çağlayık nâm kırye ile Merdâle nâm mezra' ayı [11b] ve Çiftlik nâm kırye ile Nal'bandyeri nâm mezra' a ve diğer Na'bandyeri nâm mezra' ayı ve Sultân-öni sancâğında Bilecik nâhiyesine tâbi' Salözi ve Alakenîse ve Çakırbınarı ve Pelidözi ve Gülembe ve Dere nâm kıryeleri ve nehr-i Sakarya kırbında Hâce Muhammed mezra' ası ve Pelidözi nâm mezra' ayı ve nehr-i Karaoğlan ile Çadırlı nâm kıryeyi Ahmedek nâm kıryeyi ve Karacaşehir nâhiyesine tâbi' Günivîrân nâm kırye ile kırye-i mezbûrede vâki' Kavak-oğlu çiftliği ve Çavûş mezra' ası ve livâ-i mezbûrda İnöni nâhiyesine tâbi' Karaoğlan mezra' ası ve yine Bilecik [12a] nâhiyesinde vâki' Sobran nâm kıryeyi ve kırye-i mezbûrede vâki' Polâd nâm çiftliği ve Günivîrân nâm kıryede vâki' Bayramlı nâm çiftliği ve Sarmaşık nâm kıryede vâki' Bâzârlu nâm çiftliği ve Şeyh Resûl mezra' asını ve Kara 'Ali mezra' ası ve nefsi kırye-i Karaoğlanda vâki' defterden hâric resm-i bâc-ı bâzârı ve Lefke ile Söğüt mâbeyninde binâ itdürdiğim hân etrâfında kimesneniñ vakf ve tîmârına dâhil olmayub kâbil-i zirâ' at olan arâzi ve Salözi Perâkendesini dimekle ma' rûf ma' lûmu'l-mikdâr arâzi ve cibâl ve tilâl ve eşcâr ve enhâr cümle hûkûk ve merâfıkları ve cemî' [12b] mülhakât ve tarâiki ile ve yine vilâyet-i mezbûrede Amasiyye sancâğında vâki' Gümüş kazâsına tâbi' Hacı köyi dimekle ma' rûf kıryede müceddeden binâ itdürdiğim câmi' -i şerîf ve mekteb-i latîf ve iki hânı ve iki halvetli hammâmı ve bir bâb itmekci firunı ve bir bâb na' l-band dükkânı ve on sekiz 'aded dâhiliyye ve hâriciliyyeli kârgîr dekâkîni ve mütevellî sâkin olmak için bir bâb menzili ve câmi' -i şerîf-i mezbûrda imâm olanlar sâkin olmak için bir bâb ve hâfîb için bir bâb ve müezzinler için iki bâb ma' lûmu'l-hudûd menzilleri ve sancâğ-ı mezbûrda vâki' Kedeğra kazâsına tâbi' Elden nâm kıryeyi

[13a] ve nefis-i kırye-i Hacıyı ve kırye-i mezbûrede vâkı‘ resm-i bâc-ı bâzârı ve Çorum sancâğında Çepni Dîvânına tâbi‘ Yenice ve Yalın ve Vîrâncık ve Çepni nâm kıryeleri ve mezbûre Hacı köyi yaylağı kırbında Yûsuf Depesi yaylağı ve yine Kedeğra nâhiyesine tâbi‘ Şeyh ‘Ali Efendi yaylakları dimekle ma‘rûf Bozcaemrûd (Bozcaarmud) ve Ovacık ve kıvm-i melik-i Tâcuddîn ve ve Salyanoluğı ve Otlikenîse ve Sarıççek nâm yaylakları ve Eğribük ve Kızılcavîrân ve Arslântaş ve Akbınar nâm yaylakları tevâbi‘ ve levâhiıkları ile ve sancâğı havâşşından Tağ-ı Taşân nâm cebelde vâkı‘ çâkır ve atmaca âşiyânlarını ve yine [13b] vilâyet-i mezbûrede Sivas sancâğında Turhal nâm kıryede müceddeden binâ itdürdiğim hânı ve hân-ı mezbûr etrâfında mebnî beş bâb dekâkîni ve bir bâb şamânlığı ve Bozağı-oğlı bâğçesi dimekle ma‘rûf bir milk bâğçeyi ve Turhal nâhiyesine tâbi‘ Boğabağı ve Kartîl (قريتيل) nâm kıryeleri ve kıryeteyn-i mezbûreteynde vâkı‘ havâşş-ı hümâyûn ve ze‘âmet ve berâtlı tîmârlardan ve müstaîfîzân-i kal‘adan mâ‘adâsınıñ nısf-ı bâd-i hevâsını ve resm-i ‘arûsâneleri ve beytü’l-mâl ve mâl-ı gâib ve mâl-ı mefkûd ve yuva (yava) ve kaçkûnı (kaçgun) ve Köpri nâm kaçabada binâ itdürdiğim çeşmeler ve namâzgâhı ve yine vilâyet-i mezbûrede Bolı sancâğında Taraklı- [14a] Borlı kaçabasında müceddeden binâ itdürdiğim câmi‘-i şerîf ve mekteb-i münîfi ve nefis-i kaçaba-i mezbûrede resm-i keyl-i bâzârı ve sancâğ-ı mezbûrda Oniki-Dîvân nâhiyesine tâbi‘ Kalıkolu? (قالك اولو) ve Karakoç ve diğeri Karakoç ve Gücenûz ve Dîvân-ı Melkûme nâm kıryeleri ve yine vilâyet-i mezbûrede Malatıyye sancâğında Akçatağ nâhiyesinde Hân-ı Hakîm dimekle ma‘rûf mevzi‘de müceddeden binâ itdürdiğim câmi‘-i şerîfi ve hânı ve palânğayı ve on bâb dekâkîni ve bir bâb itmekci firunını ve iki anbâr ve bir bâb değirmeni ve nâhiye-i mezbûreye tâbi‘ Çözengûrt ve Eğin-i Atîk (اكن عتيق) nâm kıryeleri ve Rezvânî nâm mezra‘a [14b] ve Sultân Hânı nâm kıryeyi ve Eğin-i Atîk kırbında Ördeklüce ve Arudi (عارودی) nâm mezra‘aları ve Hamzalu ve diğeri Eğin-i Atîk ve Nâhiyât (ناحيات) ve Sarıkız nâm kıryeleri ve Yenice ve Göncöğlî? (اوغلي كونج) ve Cizrî? (جزري) nâm mezra‘aları ve Girmâne (كرمانه) ve Ardahân ve Zurbahân (زورباخان) nâm kıryeleri ve Deveci ve Kilisacık nâm mezra‘aları ve yine vilâyet-i mezbûrede Haleb eyâletinde Cîsr-i Şuğur dimekle ma‘rûf maîalde müceddeden binâ itdürdiğim câmi‘-i şerîf ve mescid-i münîf ve mekteb-i latîfi ve hân ve kal‘a ve hâmmâmı ve nefis-i Şuğurda vâkı‘ Vâdi’l-fevkâ ve Vâdi’t-tahtâ ve Havvâriyye ve Nesâra nâm maîalleleri ve maîşûl-ı [15a] bâc-ı bâzârı

ve ‘âdet-i kaşşâbân ve Şuğur nâhiyesinde vâki‘ Çâğbendi ve Benâd ve Tell Keşfân nâm kıyeleri ve Zeydene nâm mezra‘ayı ve Rûc nâhiyesine tâbi‘ Sâlihiyye ve Şehâbiyye ve Levzîn ve Beşlâmûn ve Dâdhîn ve Bekifle ve Tell Sultân ve Kefr Dübbîn ve Câlûdiyye ve Kuntûn nâm kıyeleri ve Azîziyye ve Üctop ve mezra‘a-i Şehâbiyye ve mezra‘a-i Levzîn ve Aynöyük ve mezra‘a-i Bülbülü’t-Tîn ve Mezra‘atü’l-Âlî ve Mezra‘atü’l-Âliye ve Kıbâliyye ve Tell Mervân ve Salta nâm mezra‘aları ve yine Şuğur nâhiyesine tâbi‘ Üctoprak ve Bekifla ve Azîziyye-i Cüvâniyye nâm kıyeleri ve Kilis kazâsına tâbi‘ [15b] Tâife-i Ekrâd-ı Raşî ve Tâife-i Ekrâd-ı Rûc ve Tâife-i Ekrâd-ı Şâçlu ve Tâife-i Ekrâd-ı Süleymânlu cümlesiniñ ‘âdet-i ağnâm ve ğayr-ı rûsûmını ve Sermîn nâhiyesine tâbi‘ Garbiyye ve Toprâkiyye ve Dâvidî ve Serbîn ve Mahsûne’l-fevkâ ve Mahsûne’t-tahtâ ve İsteme Bınarı nâm mezra‘aları ve yine Şuğur nâhiyesine tâbi‘ mezra‘a-i Ayndâye ile Butyân nâm kıyeyi ve yine Rûc nâhiyesine tâbi‘ İştînân ve Kûfir ve Gânî nâm mezra‘alar ile Bedekise nâm kıyeyi ve yine Haleb eyâletinde vâki‘ İdlîbü’s-Suğrâ ve İdlîbü’l-Kübrâ ve Sermîn ve Erîhâ nâm kıyeleri ve bu dört kıyede vâki‘ kâr-hânelere gelen zeyt ve kalye ve şebb ve hadîd [16a] kıntârlarından alınagelen rûsûmı ve şâbûn-hâneler maşşûlî ve kovan ve koyun ve keçi rûsûmını ve zîmmî ve Yahûdî cizye ve ispencelerini ve beytü’l-mâl-ı hâşşa ve ‘âmme ve resm-i tapû-yı zemîn ve sâir küllî ve cüz’î defter-i hâkânî mücebince vâki‘ olan rûsûmât u maşşûlâtı ve Antâkiyye kazâsında Karasuda vâki‘ Şeyh Hasan Berhî Tâlyânî mâhîsiniñ maşşûlını ve İdlîbi’s-Suğrâda vâki‘ kabân maşşûlını ‘öşr-i mâl deymosı ve sâir rûsûm-ı ‘örfiyye ve bâc-ı bâzâr ve bâc-ı boya-hâneyi ve yine eyâlet-i mezbûrede Amik nâhiyesine tâbi‘ Kefr Vühâ ve Abdân ve Sârimiyye ve Kefr Lâtîn ve Mastaniyye? (مصطنيه) ve Bamşalu? (بمشلو) ve Tell Kûnân ve Kaddâfiyye [16b] ve Kara Buğday ve Tell Âsî ve Battâl-öyük ve Gelîn (كلين) ve Karânî-i Kebîr ve Karânî-i Sâgîr ve Bâldırân ve Tell Adî ve Tell Harrân ve Tell Türkmân ve Kebâbiyye ve Tell Kâmûs ve Hamâbâlâ ve Fâsale ve Beledîn (بلدين) ve Akbınar ve Kefr Hurmâ ve Kaysiyye ve Yarımca ve ‘Azîziyye ve Hazâniyye ve Su‘ûdiyye ve Lûnbe (لونبه) ve Sifne ve Bergân ve Ernâm ve Abbâsiyye ve Mevkniyye ve Havân ve Birecîk ve Lahmiyye ve Bîlânî nâm kıyeleri ve Sümâkiyye ve Menkiyye ve Rûmiyye ve Elmûne (المونه) ve Sa‘diyye ve mezra‘a-i Şeyh ve Esvediyye ve Kâsimiyye ve Arablu ve Talâkçı ve Râmiyye ve Eğrien? (اكر) Kelmiyye? (كلميه) ve Anâkıb ve İlmiyye ve Harmâniyye ve Tell Verdân ve

Karâmîd ve Hâviliyye ve Tell Ars ve Tell Kârid ve Sem‘ûniyye [17a] ve Devletü’l-Kübrâ ve Arab-Öyüğü ve Sâbâhiyye ve Fânûs ve Süveydât ve Kefr Cenne ve Cefâniyye ve Tell Elbâne ve Harîm ve Kantara ve Kilîs ve Kameriyye ve Derbend ve Balka ve Lahmiyye-i diğ̃er ve Cîsr-i Hadîd ve Kızılca-künbed ve Kıvâr ve Aliyye ve Hablû’l-Verîd ve Cebbûl-Öyüğü ve Beytû’t-Türkmân ve Dendiyye (دنديه) ve Tell Evâsit ve Bûlbûl ve Tell Denk ve Bûd nâm mezra‘aları ve Ağça-i diğ̃er tâlyânının maḥşûlini ve maḥşûl-i resm-i kışlâk ve otlâk ve beytû’l-mâl ve mâl-ı meḥkûd ve mâl-ı ġâib ve yuva (yava) ve kaçḡûn (kaçgun) ve resm-i câmûsı ve Nehr-i Tilâli ve Nehr-i Afrît (Afrin) ve Nehr-i Ğamr-ı? (عمر) Cedîde ve Karabınar ve ḡarye-i Sultân ve Kefr Sahâ ve Kefr Sûs nâm ḡaryelerinin cümlesini [17b] ḡâlâ pâdişâh-ı islâm şehinşâh-ı enâm sultân-ı es‘ad-ı a‘zam ḡâḡân-ı emced ve ekrem mâlikü’l-emâneti’l-‘uzmâ vârişü’l-ḡilâfeti’l-kübrâ fâtiḡu’l-meşâriḡ ve’l-megârib el-müeyyidü bi-naşrillahi’l-‘azîz ve cündühü’l-ġâlîb es-seyfû’l-meslûl ‘alâ e‘dâillâhi ve’r-resûl mâlik-i memâlikü’l-‘âlem zıllullâhi te‘âla ‘alâ kâffeti’l-ümem ḡâşimü’l-ḡayâşıra ve ḡahramânü’l-ḡurûm ve ḡamer-i selâḡinü’l-‘arab ve’l-‘acem ve’r-rûm sultânü’l-berreyn ve’l-bahreyn ḡadimü’l-ḡaremeyni’s-şerîfeyn es-sultân ibnü’s-sultân es-sultân Ğâzî Muḡammed Ḥân ibni’s-sultânü’s-sa‘îd İbraḡîm Ḥân [18a] "خَلَدَ اللهُ خِلَافَتَهُ مَاتَعَاقِبَ" 17 "أَكْنَفَ الرِّبْعِ الْمَسْكُونِ" 17 milk-nâme-i ḡumâyûnda ki sâlifü’l-beyân Karaoğlan-Bilinde etrâf ve eknâfdan ḡetürüb iskân eylediğ̃im ra‘iyyet mu‘âf ve müselleme derbendcîler oldukları dâḡî muḡarrer ve müsattardur her birinin ḡudûdı tafşîl ve beyân olunan ḡurâ ve mezâri‘ ve yaylaklar ve bâc-ı bâzâr resimleri ve zıkr olunan ekrâdın ‘âdet-i aġnâm ve ġayr-i rusûmını bana temlîk ve defter-ḡâne-i ‘âmirede maḡallerine ḡayd u taşriḡ idûb ve cümlesi benim milk-i maḡzım ve ḡaḡḡ-ı şarfım oldıktan sonra ve ba‘de’l-küll sâbiḡa-i füyûzât-ı [18b] rabbâniyyeye lâḡiḡa ve fâtiḡa-i fütûḡât-ı sübhâniyyeye ḡâtime olmak üzre dâru’s-salḡanatı’s-seniyye Ḳoşantıniyye el-maḡmiyye’de tâvîḡ bâzârı ḡurbında Dikili-Tâş ḡızâsında ḡarafeyni ḡarîḡ-ı ‘âmm ve cânibeyn aḡar... 18 nâm maḡallere mûntehî milk-i müşterâ ‘arşa-i pehnâ üzerinde müceddeden binâ itdürdiğ̃im Dâru’l-Ḥadîş-i Şerîfi on ‘aded ḡucûrâtı ile ḡurbında vâḡi‘ Dâru’l-Ḳurrâ-i Laḡîfeyi ve ebnâ-i sebîle iskâ ve ‘itâş-ı ‘ibâdullâhı ırvâ içün i‘dâd ve ḡurbında îcâd

17 "Allah, onun hilâfetini, aylar ve seneler birbirini takip ettikçe, dünyanın dört bir tarafında devâm ettirerek, ebedî kılsın."

18 Hangi mahaller olduğı yazılmamış, boş bırakılmıştır.

olınan sebîl-hâne ve çeşmeyi ve hemîşe mezâr-ı melâike-i muḳarrebîn ve hem-vâre meṭâf-ı kerr ve beyân-ı muḳaddesîn olan maḥall-i Ḳurân-ı kelâm-ı şerîf-i [19a] rabbu'l-âlemîn ve mevzi'-i naḳl-i ḥadîs-i münîf-i seyyidü'l-mürselîn ve maḳâm-ı tedrîs-i 'ulûm-ı nâfi'a-i dîn-i mübîn civârında me'vâ-yı rahmet ve meşvâ-yı maḡfîret olmak ümîdiyle müheyyâ itdüğüm medfeni ve medfen-i mezbûra sırasında Dîvân yolında mebnî taḥtânî altı bâb dekâkîni ve fevḳlerinde mebnî altı bâb odaları ve ḳurblarında mebnî ikişer kemerli bir bâb boya-hâneyi ve muḳâbelelerinde vâḳi' bir bâb baḳḳâl dükkânını ve zıkr olınan dâru'l-ḥadîs-i şerîfiñ ḳapusu sırasında mebnî üç bâb ocaklı bir bâb ocaksız dört 'aded kârgîr dekâkîni ve sâbıḳân Yûsuf Paşa Serâyı dimekle ma'rûf olub bin [19b] yetmiş senesinde maḥmiyye-i mezbûrede vâḳi' olan ḥarîḳ-i 'azîmede bi'l-küllîye muḥterîḳ olub naḳzından ḡayr eşer-i binâdan bir nesnesi kalmamaḡla kendi mâlım ile müceddeden binâ itdürdüğüm bir taraftan merḥûm Maḥmûd Paşa yolu câmi'-ı şerîfi ḥaddi olan köşeden merḥûm Monla Fenârî mescid-i laṭîfiniñ ḥaddi olan köşe ile maḥdûd olub taraf-ı mezbûrda çifte maḡzen ve dehlîzli taḥtânî on beş bâb ve fevḳânî on altı bâb odaları ve ḥadd-i merḳûmdan merḥûme Vâlide Sulṭân "طاب ثراه"¹⁹ vaḳfı olan ḥamâmıñ külḥânı ḥaddi ile maḥdûd olub taraf-ı şâni-i mezbûrede dâḡî kezâlik çifte maḡzen ve dehlîzli taḥtânî altı bâb ve fevḳânî altı bâb odaları [20a] ve kenîfi ve taraf-ı şâlişden zıkr olınan külḥân ḥaddinden ḥammâm-ı mersûmıñ dolâbı verâsından ṭarîḳ-ı 'âmmde nihâyet-i muḳarrerde ḥadd ile muḡaccer olub mişlü-zâlik çifte maḡzen dehlîzli taḥtânî üç bâb ve fevḳânî üç bâb odaları ve seray-ı mezbûrıñ ḳademi olan kuyusından ṭarîḳ-i 'âmmde müntehâ köşeye gelince yine çifte maḡzen ve dehlîzli on bâb taḥtânî ve on bâb fevḳânî odaları ve câmi'-i şerîf-i mezkûr cânibinde mebnî hem-çünân çifte maḡzen dehlîzli taḥtânî on iki bâb ve fevḳânî on iki bâb odaları ve ḡâricinde vâḳi' aḡûr ve kenîfi ve ḳapusunın mâbeyninde tarafeynde mebnî [20b] birer maḡzenli on dört bâb dekâkîni ve zıkr olınan ḳapuniñ ḡâricinde ṭarîḳ-ı 'âmm sırasında ḥammâm-ı merḳûmıñ ḥaddi olan köşeye varınca mebnî yigirmi bâb maḡzenli dekâkîni ve fevḳlerinde mebnî yigirmi bâb odaları şâmil ü ḡavî olan ḡân-ı kebîri cevânibi erba'asından ikişer zirâ' tamlalık ve cümle-i mülḡaḳât ve ṭarâiḳi ile bi'l-cümle bu kitâb-ı bî-irtiyâbda taḥrîr ve tastîr olınan cevâmî'-i şerîfe ve mesâcid-i münîfe ve dâru'l-ḥadîs ve dâru'l-ḳurrâ ve mektebler ve sebîl ve çeşmeler ve ḳal'a ve ḡânlar ve köpri ve ḥammâmlar ve dekâkîn

¹⁹ "Toprağı bol olsun."

ve dolâb ve ahûr ve değirmenlerin ve kûrâ [21a] ve mezâri‘ ve bâc-ı bâzâr ve rûsûmîñ mecmû‘ı hasbeten lillâhi‘l-‘Azîzi‘l-Ġânî vakf-ı şâhîh-i şer‘î ve habs-i şarîh-i mer‘î ile vakf eyleyüb şöyle şart ve îrâd ü meşârif-i vakfı bu vech üzre rabt eyledüm ki zıkr olınan kûrâ ve mezâri‘ ve anlarda mesâkin olan re‘âyânîñ mevrû‘âtından hâşıl olan a‘şâr-ı şer‘iyye ve sâir rûsûm-ı mer‘iyye ile zıkrî sâbık ‘âkârâtıñ rey‘inden evvelen kemâ hüve müktezi’s-şer‘î’l-kavîm cümle evkâfımıñ ‘imâret ve meremmeti vezâif üzerine taqdîm ve mürûr-ı eyyâm ile birine fütûr veya ber vechile noğsân ve kuşûr ‘ârız oldıkda mürtezîkânîñ vazîfeleri rakabe ve ğilâl-i vakf âmâde olınub [21b] ol noğşan ke‘l-evvel i‘ade olına bundan sonra yine şöyle şart eyledüm ki zıkr olınan Bozcaadada vâkı‘ câmi‘-i şerîfde bir şâlih ve mütediyyin ehl-i Kûr‘ân ve hoş-elhân kimesne imâm ve hâfîz olub vezâif-i mu‘ayyenelerinden cihet-i imâmet yevmî on beş akçe ve cihet-i hitâbet yevmî on beş akçe ile câmi‘-i şerîf-i mezbûrda imâm olan kimesne külle yevm ba‘de şalâti’l-fecr mihrâbda cehr ile bir sûre-i yâsîn-i şerîf ve ba‘de şalâti’z-zuhr âyet-i kerîme-i âmene’r-resûl ve ba‘de’l-aşr sûre-i şerîfe-i nebe ve ba‘de’l-ışâ sûre-i şerîfe-i mülk tilâvet idüb muhâbelelerinde yevmî beş akçeye ve yine imâm-ı mezbûr [22a] ser-mahfil olub yevmî iki akçeye dahî mutaşarrıf ola ve hîdemât-ı mezkûre-i mazbûta imâma meşrûta ola bir hûb-nefes ve şâlih kimesne müezzîn-i evvel olub evkât-ı hamsede edâ-i hîdmet itdükden sonra yevmî on akçeye mutaşarrıf ola ve bir şâhib-nefes kimesne dahî müezzîn-i şânî olub ol dahî yevmî on akçeye mutaşarrıf ola ve iki nefer ehl-i Kûr‘ân kimesneler devir-hân olub beher cüm‘a câmi‘-i mezbûrîñ mahfilinde devr-i şerîfi kırâet itdüklerinden sonra yevmî ikişer akçeye mutaşarrıf olalar ve muhtaşarât-ı ‘ulûma ve tefsîr ve hadîse ‘âlim bir mütediyyin kimesne vâ‘iz olub ba‘de şalât-i [22b] cüm‘a câmi‘-i şerîf-i mezbûrda halka va‘z u naşihat eyleyüb ol dahî yevmî on akçeye mutaşarrıf ola ve bir müstakîm kimesne ferrâş ve kıyyim olub ba‘de edâi’l-hîdme yevmî beş akçeye mutaşarrıf ola ve kıyyim olan kimesne yevmî üç akçe ile câmi‘-i mezbûr haremindedir olan kuyudan âbdest içün su çeküb i‘dâd olınan muslığa döke bir kimesne dahî yevmî iki akçe ile hâfîz-ı kütüb olub câmi‘-i şerîf-i mezbûrda vaz‘ olınan meşâhîf-i şerîfeyi hıfz ide ve bir şâlih mütediyyin kimesne dahî câmi‘-i şerîf kurbında mebnî mu‘allimhânede mu‘allim olub şıbyâna Kûr‘ân-ı ‘Azîm ve isti‘dâd olanlara şarf ve nağv ve sâir [23a] ‘ulûm-ı nâfi‘ayı ta‘lîm itdükden sonra yevmî on akçeye mutaşarrıf ola ve bir şâlih kimesne dahî halîfe olub edâ-i hîdmet

itdükden sonra yevmî beş akçeye mutaşarrıf ola ve her ‘îd-i şehri ramazânda zıkr olunan mu‘allimhânede ta‘allüm iden şıbyâna birer boğası kapama alivirilüb yevm-i ‘arefede ba‘de’l-aşr giydirüldükden sonra mu‘allim olan kimesne benim evlâdımın meârib-i dünyeviyye ve uhreviyyeleri huşûli içün du‘a idüb şıbyân âmin diyeler ve cezîre-i mezbûrede mebnî hân içinde olan mescid-i şerîfde bir ehl-i Qur‘ân ve mütediyyin kimesne imâm olub edâ-i hizmet-i imâmet itdükden sonra yevmî on akçeye mutaşarrıf ola ve bir hûb [23b] nefes kimesne müezzîn ve kıyyim olub evkât-ı hamsede ikâmet hizmetinden sonra ol dahî yevmî on akçeye mutaşarrıf ola ve câmi‘-i mezbûrede başt için senede yedi yüz yigirmi akçelik haşîr iştirâ olına ve mihrâbının iki tarafında mu‘tâd üzre her sene muntaşîf-ı Şa‘banda onar vukıyye iki ‘aded beyâz şem‘-i ‘asel iştirâ ve naşb olunub leyâlî-i mübârekeke ikâd olına ve câmi‘-i şerîfde mevzû‘a olan kanâdilde ikâd için yevmî üç akçe zeyt iştirâ olına ve mihrâb ve sair yerde ikâd için yevmî üç akçelik şem‘-i şehmi ve pencerelerine muşamma‘ iştirâ olına ve mekteb-i mezbûre başt için senede üç yüz akçelik [24a] haşîr iştirâ olına ve mekteb-i mezbûrda şıbyân ısınmak için beher sene eyyâm-ı şitâda dört yüz yigirmi akçelik kömür iştirâ olına ve mescid-i mezkûrın haşîrlarını tecdîd için senede üç yüz altmış akçe virile ve ebniye ve sükûf ahvâline vukûfî olan bir üstâd-ı neccâr cezîre-i mezbûrede vâkı‘ evkâfıma meremmetci olub edâ-i hizmet itdükde yevmî beş akçeye mutaşarrıf ola ve bir ehl-i vukûf kimesne dahî cezîre-i mezbûrede vâkı‘ İdrîs bâğçesi yolında Ali Dede çiftliği kırbında menba‘ı ve dâhil-i kal‘ada çeşme ve hammâma câri olan su yollarını ‘inde‘l-ihtiyâc meremmet idüb yevmî beş akçeye mutaşarrıf [24b] ola bir racûl-i tuvânâ cezîre-i mezbûrede dolâb kuyusunda dolâbcı olub çeşme ve hammâm sularına kılet geldükde dolâb-ı mezbûr ile su çeküb hammâm ve çeşme mecrâsına icrâ idüb yevmî sekiz akçeye mutaşarrıf ola ve dolâb-ı mezbûra iktiza eyledükçe iki re’s kıtır iştirâ olunub ‘alaf ve sair levâzımları zamanıyla gılâl-i meşrûhadan virile ve dolâb-ı mezbûrın koğa ve iplerini tecdîd için senede üç yüz altmış akçe virile ve cezîre-i mezbûrede olan vakfımın cümlesine bir müstaķîm kimesne mu‘temed olub yevmî on akçeye mutaşarrıf ola ve cezîre-i mezbûrede olan cem‘-i vakfıma iki nefer mütediyyin kimesneler yevmî beş [25a] akçe ile câbi olub evkâfımın rey‘ini cem‘ ve erbâb-ı vezâife ta‘yîn olunan vazîfelerin temâmen virüb cezîre-i mezbûre kızısına sicüll ü defter ve defteri fazla kalan galle ile mütevellî-i vakfa teslîm idüb kıdî-i mezbûra harc-ı defter üç yüz

altmış akçe virile ve cezîre-i mezbûrede mebnî hânda bir müstakîm kimesne hâncı olup vaqt u zamanıyla kapusını feth u galk idüb ve içinde olan gübreyi pâk ve tâbyada olan fânûsı her gice aḥşamdan şabâḥa dek yakub muḳâbelesinde yevmî sekiz akçeye mutaşarrıf ola deyu cezîre-i mezbûrede olan evḳâfların şurûṭını itmâm buyurdıklarından sonra yine vilâyet-i Rûm ilinde [25b] kezâlik müceddeden feth u teşhîri müyesser olan Yanova ḳal‘ası dâḥilinde binâ itdürdikleri câmi‘-i şerîf ve ḳurbında mekteb-i münîf ve Mûreş suyu nâm maḥalde mebnî mekteb-i laṭîfleriniñ dahî vezâifini beyâna şurû‘ idüb buyurdılar ki câmi‘-i şerîf-i mezkûrede ‘ilm-i ḳırâete ve ferâiz ve sünen-i şalâta ‘âlim bir kimesne imâm olup yevmî on sekiz akçe vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir ehl-i ‘ilm ve şâlih kimesne ḥaṭîb olup kezâlik yevmî on sekiz akçeye mutaşarrıf ola ve ḥaṭîb-i mezbûr câmi‘-i şerîf-i mezkûrede sermahfil olup muḳâbelesinde yevmî iki akçeye dahî [26a] mutaşarrıf ola ve câmi‘-i mezbûr ḳurbında olan mu‘allimḥânedeki câmi‘-i şerîfde imâm olan mu‘allim olup şıbyân-ı müslimîne ta‘lîm-i Ḳur‘ân-ı ‘azîm idüb yevmî sekiz akçeye mutaşarrıf ola ve bir ehl-i Ḳur‘ân ve şâlih kimesne ḥalîfe olup şıbyânıñ sebaklerin i‘âde idüb muḳâbelesinde yevmî üç akçeye mutaşarrıf ola ve câmi‘-i şerîf-i mezbûrede bir hoş-elḥân ve müteḍeyyin kimesne müezzîn-i evvel olup yevmî üç akçeye mutaşarrıf ola ve bir kimesne dahî müezzîn-i şânî olup yevmî beş akçeye mutaşarrıf ola ve ber vaḳte ‘âlim kimesne leyâlî-i tıvâl ve ḳışârda temcîdci olup her giceniñ sülûs-i aḥîrinde [26b] temcîd virüb muḳâbelesinde yevmî on akçeye mutaşarrıf ola ve iki nefer mücevvid kimesneler câmi‘-i mezbûrda devir-ḥân olup her biri yevmî beş akçeye mutaşarrıf ola ve naḳl-i tefsîre ḳâdir ve taḳrîr-i şihâḥ-ı ḥadîse mâhir ve sîmâsında eşer-i şalâḥ zâhir bir kimesne va‘iz olup câmi‘-i mezbûrda vaz‘ olınan kürside ba‘de edâi‘l-cüm‘a ḥâzır olan müslimîne va‘z u naşîḥat idüb yevmî on akçeye mutaşarrıf ola ve bir müstakîm kimesne ferrâş olup yevmî dört akçeye mutaşarrıf ola ve bir müteḍeyyin kimesne ḳayyim olup yevmî altı akçeye mutaşarrıf ola ve câmi‘-i mezbûrın abdestḥânesine bir ḳavî [27a] âb-keş olup yevmî beş akçeye mutaşarrıf ola ve ḳal‘a-i mezbûre civârında Mûreş suyu nâm mevzi‘de mebnî mektebde bir şâlih kimesne mu‘allim olup yevmî altı akçeye mutaşarrıf ola ve bir mu‘tedil ehl-i Ḳur‘ân kimesne ḥalîfe olup edâ-i ḥidmet itdükden sonra yevmî iki akçeye mutaşarrıf ola ve câmi‘-i şerîf-i mezbûrede lâzım olan ḳanâdîl ve zeyt için yevmî yigirmi akçe virile ve câmi‘-i şerîfe başt için senede yedi yüz yigirmi akçelik

haşîr iştirâ olına ve câmi‘-i mezbûrede îkâd için yevmî iki akçe şem‘-i şehmi iştirâ olına ve mihrâbının iki tarafında leyâlî-i mübâreke de îkâd için her biri onar vuqıyye [27b] olmak üzere iki ‘aded beyâz şem‘-i ‘asel iştirâ için senede bin seksen akçe virile ve câmi‘-i şerîf-i mezbûrede başı için lâzım gelen hâlîçe²⁰ ve kilîm iştirâ olunmağa külle senetin bin seksen akçe virile deyu kal‘a-i mezbûrede olan evkâflarının dahî şurûtı tekmiîl buyurdıklarından sonra yine vilâyet-i mezbûrede Varad nâm kal‘ada olan câmi‘-i şerîf ve mekteb-i laîf ve medrese-i münîflerinin dahî vezâifini beyâna şurû‘ idüb buyurdılar ki zikr olunan câmi‘-i şerîfde bir şâlih ve ehl-i Kır‘ân kimesne imâm olub ve bir şâhib-i fazîlet kimesne haîf olub cümle evkâfının gallâtından [28a] her biri yevmî on sekiz akçe vazîfe virile ve haîf olan kimesne ser-maîf olub muîbelesinde yevmî iki akçeye dahî mutaşarrıf ola ve iki nefer hoş-elhân ve şâlih kimesneler dahî müezzînler olub her biri yevmî on akçeye mutaşarrıf ola ve ber vakte ‘âlim kimesne temcîdci olub her gice şülûs-i âhirde temcîd virüb muîbelesinde yevmî on akçeye mutaşarrıf ola ve iki nefer mücevvid kimesneler devir-hân olub her biri yevmî beş akçeye mutaşarrıf ola ve bir müfessir ve muhaddis kimesne vâ‘ız olub ba‘de şalâti’l-cüm‘a hâzır olan müslimîne va‘z u naşîhat itdükden sonra yevmî on [28b] akçe vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir müstaîm kimesne ferrâş olub yevmî dört akçeye ve bir kimesne dahî kıyyim olub yevmî altı akçeye mutaşarrıf olalar ve câmi‘-i şerîf-i mezbûrın abdesthânesine bir kavî kimesne âb-keş olub yevmî beş akçeye mutaşarrıf ola ve bir şâlih ve ehl-i Kır‘ân kimesne mekteb-i mezbûrda mu‘allim olub yevmî sekiz akçeye mutaşarrıf ola ve bir mu‘tedil kimesne hâlîfe olub muîbelesinde yevmî üç akçeye mutaşarrıf ola ve câmi‘-i mezbûrda lâzım olan kanâdîl ve zeyt için yevmî sekiz akçe virile ve câmi‘-i mezbûrda îkâd için yevmî iki akçelik şem‘-i şehmi iştirâ olına ve mihrâbının iki [29a] tarafında leyâlî-i mübâreke de îkâd için her biri onar vuqıyye olmak üzere iki ‘aded beyâz ‘ şem‘-i ‘asel iştirâ olunmağa her sene bin seksen akçe virile ve câmi‘-i mezbûrda başı için senede yedi yüz yigirmi akçelik haşîr ve bin seksen akçe hâlîçe ve kilîm iştirâ olına deyu kal‘a-i mezbûrede olan evkâflarının dahî şurûtı tekmiîl buyurub vatan-ı aşîleri olan Roznik nâm kıyede mebnî câmi‘-i şerîf ve mekteb-i münîflerinin dahî vezâifini beyân idüb buyurdılar ki câmi‘-i şerîf-i mezbûrda bir

²⁰ Kelime “قالیچه” şeklinde olmalıdır. Lugat-ı Nâcî, s. 582. Vakfiyede ise burada “خالیچه”; vr. 29a’da “خالیچه”; vr. 32b ve 36b’de “قالیچه” şeklinde yazılmıştır.

‘âlim ve şâlih kimesne imâm olub evkât-ı hamsede cemâ‘at-ı müslimîne imâmet itdükden sonra kazâ-i mezbûrîñ keferesi [29b] cizyesini cem‘ idenlerden yedimde olan hatt-ı hümâyûn sa‘ âdet-i maqrûn mücebince yevmî on akçe vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir ‘âlim ve şâlih kimesne dahî hâfîb olub kezâlik cizye-i mezbûre mâlından yevmî yedi akçeye mutaşarrıf ola ve bir mütediyyin kimesne müezzîn olub ol dahî mâl-ı mezbûrdan yevmî yedi akçeye mutaşarrıf ola mekteb-i mezbûrda bir mütediyyin ve ‘âlim kimesne mu‘allim olub yevm-i cüm‘adan mâ‘âdâ ta‘lîm-i şbyânı terk itmeyüb ol dahî mâl-ı mezbûrdan yevmî dört akçeye mutaşarrıf ola ve câmi‘-i mezbûrda baş ve îkâd için haşîr ve şem‘ iştirâ olınmağa [30a] mâl-ı mezbûrdan senede bin seksen akçe virile ve câmi‘-i mezbûrîñ ta‘mîr ve termîmi için yevmî beş akçe olmak üzere mâl-ı mezbûrdan senede bin sekiz yüz akçe alınub lâzım gelen meremmetine ve sâir mesârifine şarf olına meremmet lazım gelmediği senede iddiğâr olınub ihtiyâc mağalline şarf olına ve kırye-i mezbûrede vâkı‘ olan câmi‘-i şerîf ve mektebi ‘imâret ve meremmete ve sâir görilmek için bir kimesne câbî olub cizye-i mezbûre mâlından yevmî beş akçeye mutaşarrıf ola deyu kırye-i mezbûrede olan vakıflarının şurûtnı itmâm buyurdıklarından sonra yine Anadolu da olan evkâflarının şurûtnıñ tafşîlini dahî bu güne takrîr ve ifhâm [30b] buyurdılar ki vilâyet-i mezbûrede Lefke ile Söğüt mâbeyninde Karaoğlan-Bilinde olan sâlifü’l-beyân câmi‘-i şerîf ve ma‘bed-i latîfde bir şâlih ve ehl-i Kıur’ân kimesne imâm olub evkât-ı hamsede cemâ‘at-ı müslimîne imâmet itdükden sonra cümle-i evkâfımın gallâtından yevmî on beş akçe vazîfeye mutaşarrıf ola ve imâm-ı mezbûr ba‘de şalâti’l-fecr mihrâbda cehr ile bir sûre-i yâsin-i şerîf ve ba‘de’z-zuhr âyet-i kerîme-i âmene’r-resûl ve ba‘de’l-aşr bir sûre-i neb’e ve ba‘de’l-‘işâ bir sûre-i şerîfe-i mülk tilâvet idüb muğâbelesinde yevmî beş akçeye dahî mutaşarrıf ola ve bir şâlih ve ‘âlim ve hoş-elhân kimesne dahî hâfîb olub [31a] yevmî on beş akçeye mutaşarrıf ola ve hâfîb olan kimesne ser-mağfil olub muğâbelesinde yevmî iki akçeye mutaşarrıf ola hûb-nefes kimesne câmi‘-i mezbûrda müezzîn-i evvel ve devir-hân ve bir kimesne dahî müezzîn-i şânî ve devir-hân olub her biri yevmî on üç akçeye mutaşarrıf ola ve bir müfessir ve muğaddis ve şâlih kimesne vâ‘iz olub ba‘de şalâti’l-cüm’a câmi‘-i mezbûrda tefsîr-i şerîf ve hadîs-i münîf ve sâir ‘ulûm-ı nâfi‘a nakl eyledükden sonra yevmî on akçe vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir mütediyyin kimesne kıayim olub câmi‘-i şerîfi vâkıtle fetḥ u galk idüb yevmî altı akçeye mutaşarrıf ola ve bir

kimesne dahî ferrâş olub [31b] dâhiliyye ve hâriciyye-i câmi‘-i şerîfi teknîs ve tanzîf itdükden sonra yevmî beş akçeye mutaşarrıf ola ve kıarye-i mezbûrede mebnî mektebde bir şâlih ve ‘âlim kimesne mu‘allim olub ta‘lîm-i şıbyân itdükden sonra yevmî on akçeye ve bir kimesne dahî hâlîfe olub yevmî üç akçeye mutaşarrıf ola ve kıarye-i mezbûrede olan evkâfıma bir üstâd-ı neccâr ve meremmetci olub yevmî altı akçeye mutaşarrıf ola ve bir dindâr kimesne evkâf-ı mezbûreye mu‘temed olub yevmî on akçeye mutaşarrıf ola ve bir kıaviyyü'l-cenân kimesne kıarye-i mezbûrede pâsbân olub leyâlîde edâ-i hîdmet-i hırâset itdükden sonra yevmî iki akçeye mutaşarrıf ola [32a] ve bir kimesne dahî câmi‘-i mezbûr kıurbında olan kenîflerde kennâs olub yevmî bir akçe ücret virile ve kenîf-i mezbûrda vaz‘ olınan kıandilîñ zeytine yevmî bir akçe ol dahî kennâs-ı mezbûre teslîm olına zeyt iştirâ idüb her gice kıandîl-i mezbûrda îkâd ide ve kıarye-i mezbûrede binâ itdürdiğim câmi‘-i şerîfiñ kıanâdîli için külle yevmin on beş akçelik zeyt iştirâ olına ve câmi‘-i mezbûrîñ haşır için beher sene yedi yüz yigirmi akçe virile ve câmi‘-i mezbûr için beher yevm iki akçelik yağ mûmı iştirâ ve îkâd olına ve câmi‘-i mezbûr mihrâbının iki tarafında îkâd için beher sene [32b] onar vukıyye olmak üzre iki aded şem‘-i asel iştirâ olınub hasbe’l-mu‘tâd îkâd olına ve câmi‘-i mezbûre başt için beher sene bin seksen akçelik kâlîçe ve kilim iştirâ olına deyu şurû‘-ı evkâf-ı mezkûreyi beyândan sonra yine vilâyet-i mezbûrede Amasiyye sancâğında Gümüş kıazâsına tâbi‘ Hâcî nâm kıaryede olan câmi‘-i şerîf ve mekteb-i münîf ve iki hânlarının şurû‘ını beyâna şurû‘ idüb buyurdılar ki zıkr olınan câmi‘-i şerîfde bir mütedeyyin ve ehl-i Kıur’ân kimesne imâm olub evkât-ı hamsede cemâ‘at-ı müslimîne imâmet idüb ve her gün ba‘de şalâti’l-fecr mihrâbda cehr ile bir sûre-i yâsîn-i şerîf [33a] ve ba‘de’z-zuhr kezâlik cehr ile bir kerre âyet-i kerîme-i âmene’r-resûl ve ba‘de’l-aşr bir sûre-i şerîfe-i nebe ve ba‘de’l-ışâ bir sûre-i şerîfe-i mülk tilâvet idüb ve câmi‘-i mezbûrîñ hıttâbı dahî imâmına meşrûta olub bu hîdmetlerini edâ itdükden sonra yevmî yigirmi akçe vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir tefsîr ve hadîs naklıne kâdir kimesne vâ‘iz olub muķâbelesinde külle yevmin on akçeye mutaşarrıf ola ve bir hoş-elhân kimesne müezzîn-i evvel ve yevm-i cüm‘ada müezzîn-i şalâ ve yine yevm-i mezbûrda devir-hân olub bu cümle hîdemâtı edâ itdükden sonra yevmî on akçeye mutaşarrıf ola ve bir hoş-elhân kimesne dahî müezzîn-i şânî olub yevmî beş [33b] akçeye mutaşarrıf ola ve bir mütedeyyin kimesne kıayyim olub edâ-i hîdmet itdükden sonra yevmî dört

akçeye ve bir kimesne dahî ferrâş olub kezâlik yevmî dört akçeye mutaşarrıf olalar ve kırye-i mezbûrede olan mektebde bir şâlih ve ‘âlim kimesne mu‘allim olub yevmî on akçeye ve bir şâlih ve ehl-i Kıur’ân kimesne halîfe olub yevmî dört akçeye mutaşarrıf ola ve câmi‘-i şerîf ve mekteb-i münîf ve iki hânîñ ‘imâret ve meremmetine bir üstâd-ı neccâr meremmetci olub edâ-i hizmet itdükde yevmî beş akçeye mutaşarrıf ola ve kırye-i mezbûrede olan evkâfıma bir dindâr kimesne mu‘temed olub yevmî altı akçeye mutaşarrıf ola ve iki nefer kimesneler kırye-i [34a] mezbûrede pâsbân olub hizmet-i hırâseti edâ itdüklerinden sonra her biri yevmî iki akçeye mutaşarrıf ola ve kırye-i mezbûrede câri olan suların mecrâsını tahtîr için bir kimesne su yolcu olub edâ-i hizmet itdükden sonra yevmî beş akçeye mutaşarrıf ola ve câmi‘-i şerîfiñ kanâdîl ve zeyti için yevmî on beş akçe virile ve câmi‘-i mezbûra başı için senede yedi yüz yigirmi akçelik haşır iştirâ olına ve mihrâbınıñ iki tarafında hasbe’l mu‘tâd îkâd için beher sene bin seksen akçeye onar vukıyye iki aded beyâz şem‘-i ‘âsel iştirâ olına deyu tekmîl-i kuyûd itdüklerinden sonra yine vilâyet-i mezbûrede Sîvâs [34b] sancâğında Turhâl nâm kıryede binâ itdürdikleri hânîñ meşârifini dahî bu güne beyân buyurdılar ki hân-ı mezbûrede bir müstaķim kimesne hâncı olub hân-ı mezbûrı vakt u zemânıyla açub ve kapayub ve içinde olan gübreyi pâk idüb muķâbelesinde yevmî on akçeye mutaşarrıf ola ve hân-ı mezbûrda olan dolâb kuyusına bir kavî kimesne dolâbcı olub edâ-i hizmet itdükden sonra yevmî dört akçeye mutaşarrıf ola ve dolâb-ı mezbûr meremmeti için yevmî sekiz akçe ve hân-ı mezbûr meremmeti için yevmî on akçe ve su mecrâsını meremmet için yevmî iki akçe virile itdüklerinden sonra yine vilâyet-i mezbûrede Taraklı-Borlu [35a] kıaşabasında olan câmi‘-i şerîf ve mekteb-i latîfleriniñ vezâifini beyâna şurû‘ idüb buyurdılar ki câmi‘-i şerîf-i mezbûrda bir şâlih ve ‘âlim kimesne imâm olub yevmî on akçeye mutaşarrıf ola ve imâm-ı mezbûr her gün ba‘de şalâti‘l-fecr mihrâbda cehr ile bir sûre-i yâsîn-i şerîf ve ba‘de’z-zuhr âyet-i kerîme-i âmene’r-resûl ve ba‘de’l-aşr bir sûre-i şerîfe-i nebe ve ba‘de’l-işâ bir sûre-i şerîfe-i mülk tilâvet idüb muķâbelelerinde yevmî dört akçeye dahî mutaşarrıf ola ve haķib olan ser-maķfil olub muķâbelesinde yevmî iki akçeye dahî mutaşarrıf ola ve tefsîr ve hadîş ‘ilminde mâhir ve her birinde mesâil-i şer‘iyye taķķîķine ķâdir bir kimesne vâ‘iz [35b] u nâsih olub her cüm‘a câmi‘-i mezbûrda halka va‘z u naşîhat itdükden sonra yevmî sekiz akçeye mutaşarrıf ola ve bir hûb-nefes kimesne müezzîn-i evvel olub yevmî beş akçeye

mutaşarrıf ola ve müezzın-i mezbûr yevmî iki akçe ile dahî şalâ müezzini ola ve bir kimesne dahî müezzın-i şânî olub yevmî beş akçeye mutaşarrıf ola ve müezzın-i mezbûr dahî kezâlik yevmî iki akçe ile müezzın-i şalâ ola ve bir kimesne dahî mu'arrıf olub yevmî iki akçeye mutaşarrıf ola ve bir kimesne kıyyım olub yevmî dört akçeye ve bir kimesne ferrâş olub yevmî üç akçeye mutaşarrıf ola ve yedi nefer mücevvid-i Kur'ân kimesneler devir-ğân olub kıble şalâti'l-cüm'a mahfilde cem' olub tilâvet [36a] itdüklerinden sonra her biri yevmî iki akçeye mutaşarrıf ola ve kışaba-i mezbûrede binâ itdürdiğimiz mu'allimhânedeki bir şâlih ve ehl-i Kur'ân kimesne mu'allim-i şıbyân olub yevmî on akçeye ve bir mütediyyin kimesne halîfe olub yevmî dört akçeye mutaşarrıf ola ve kışaba-i mezbûrede icrâ itdürdiğim su yollarına bir kimesne su yolcu olub edâ-i hizmet itdükden sonra yevmî iki akçeye mutaşarrıf ola ve kışaba-i mezbûrede olan evkâfıma bir mu'temed ve şâhib-i kalem kimesne yevmî on akçe vazîfe ile kâtib ve câbî ola ve câmi'-i şerîf kanâdîlinde îkâd için külle yevmin on beş akçelik zeyt iştirâ olına ve câmi'-i mezbûre başı için senede yedi yüz yigirmi akçelik haşır iştirâ [36b] olına ve câmi'-i mezbûrda îkâd için beher yevm iki akçelik şem'i şehmi iştirâ olına ve mihrâbının iki tarafında hasbe'l-mu'tâd îkâd için her sene onar vukıyye olmak üzere beyâz şem'i 'asel iştirâ olına ve câmi'-i mezbûre başı için senede bin seksen akçelik kâlîçe ve kilim iştirâ olına deyu kıyûd-ı mezbûreyi itmâm buyurdıklarından sonra yine vilâyet-i mezbûrede Malatıyye sancâğında Akça-tağ nâhiyesinde Hân-ı Hakîm dimekle ma'rûf mevzi'deki olan câmi'-i şerîf ve pâlânğa ve hânlarının meşârifini dahî bu güne beyân buyurdılar ki câmi'-i şerîf-i mezbûrda bir şâlih ve 'âlim kimesne imâm olub evkât-ı hamsede cemâ'at-ı müslimîne imâmet [37a] idüb yevmî sekiz akçeye mutaşarrıf ola ve imâm-ı mezbûr her gün ba'de şalâti'l-fecr mihrâbda cehr ile bir sûre-i yâsîn-i şerîf ve ba'de'z-zuhr âyet-i kerîme-i âmene'r-resûl ve ba'de'l-aşr bir sûre-i şerîfe-i neb'e ve ba'de'l-ışâ bir sûre-i şerîfe-i mülk tilâvet idüb muhâbelesinde yevmî beş akçeye dahî mutaşarrıf ola ve bir şâlih ve fâzıl kimesne dahî hâfız olub yevmî sekiz akçeye mutaşarrıf ola ve iki nefer şâlih kimesneler hem câmi'-i şerîf ve hem şalâ müezzınları olub her biri yevmî beş akçeye mutaşarrıf olalar ve iki nefer mücevvid kimesneler devir-ğân olub kıble şalâti'l-cüm'a mahfilde tilâvet-i Kur'ân-ı 'azîmü's-şân idüb her biri yevmî [37b] iki akçeye mutaşarrıf ola ve bir kimesne dahî kıyyım olub yevmî beş akçeye ve bir kimesne

ferrâş olub yevmî dört akçeye mutaşarrıf ola ve zıkr olınan câmi‘-i şerîf ve palanga ve hânî meremmetcisine yevmî sekiz akçe virile ve câmi‘-i şerîf-i mezbûrda vaz‘ eylediğim iki ‘aded meşâhif-i şerîfeye mürûr-ı eyyâm ile vehn târî oldıkda bedelleri iştirâ olına ve câmi‘-i mezbûre başt için senede üç yüz altmış akçelik haşır iştirâ olına ve îkâd için beher yevm iki akçe şem‘-i şehmi ve beher sene üç yüz altmış akçelik şem‘-i ‘asel iştirâ olına ve zıkr olınan palângada yigirmi nefer bahâdır kimesne müstaḥfızlar olub her biri vakfımdan yevmî [38a] beş akçeye mutaşarrıf ola ve bir şecî‘ kimesne yevmî on sekiz akçe ile ağaları olub ağalık ḥidmetinde mücidd ü sâ‘î ola ve bir muḳaddem kimesne daḥî neferât ve ḳal‘a ketḥüdâsı olub yevmî on akçeye ve bir müstaḳîm dindâr kimesne daḥî zıkr olınan palânganın kapucusı yevmî beş akçeye mutaşarrıf ola deyu tekmi‘-i şurûṭ buyurdıklarından sonra yine vilâyet-i mezbûrede Haleb eyâletinde Cisir-i Şuğur nâm maḥalde olan câmi‘-i şerîf ve mekteb-i münîf ve ḳal‘a ve ḥân içinde olan mescid-i şerîfleriniñ daḥî vezâifini takrîre şurû‘ idüb buyurdılar ki câmi‘-i şerîf-i mezbûrda bir şâlih ve ‘âlim kimesne imâm olub evḳât-ı ḥamsede cemâ‘at-ı müslimîne imâmet itdükden sonra [38b] yevmî on beş akçe vazîfeye mutaşarrıf ola ve imâm-ı mezbûr külle yevmin ba‘de şalâti‘l-fecr miḥrâbda cehr ile bir sûre-i yâsin-i şerîf ve ba‘de’z-ḫuḥr âyet-i kerîme-i âmene’r-resûl ve ba‘de’l-‘aşr sûre-i şerîfe-i nebe ve ba‘de’l-‘işâ sûre-i mülk tilâvet idüb muḳâbelesinde yevmî üç akçeye daḥî mutaşarrıf ola ve bir ‘âlim ve muttaḳî kimesne ḥaṭîb olub yevmî on akçeye mutaşarrıf ola ve ḥaṭîb olan kimesne ser-maḥfil olub yevmî üç akçeye dâḥî mutaşarrıf ola ve dört nefer mücevvid kimesneler maḥfilde devir-ḥân olub her biri yevmî üç akçeye mutaşarrıf ola ve iki nefer şâlih ve ḥoş-âvâz kimesneler müezzîn olub evḳât-ı ḥamsede edâ-i ḥidmet [39a] itdüklerinden sonra her biri yevmî altı akçeye mutaşarrıf ola ve iki nefer kimesneler daḥî şalâ müezzînleri olub her biri yevmî dört akçeye mutaşarrıf ola ve bir müstaḳîm kimesne ḳayyim ve bir dindâr kimesne ferrâş olub ba‘de edâi‘l-ḥidme her biri yevmî beş akçeye mutaşarrıf ola ve tefsîr-i şerîf ve ḥadîs-i münîf ve sâir ‘ulûm-ı nâfi‘a naḳline ḳâdir bir kimesne câmi‘-i şerîf-i mezbûrda şeyḫ ve vâ‘iz olub külle cüm‘a ḥalka va‘z u naşîḥat itdükden sonra yevmî on iki akçe vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir mu‘temed kimesne daḥî câmi‘-i şerîf-i mezbûrda vaz‘ eylediğim dört ‘aded meşâhif-i şerîfeniñ ḥâfız olub yevmî üç akçeye mutaşarrıf ola ve meşâhif-i şerîfe-i mezkûreye [39b] mürûr-ı eyyâm ile vehn târî oldıkda bedelleri iştirâ olına ve câmi‘-i mezbûr ḳurbında

olan mektebde bir ehl-i ‘ilm ve şâlih kimesne mu‘allim olub yevmî on akçeye ve bir ehl-i Qur’ân ve şâlih kimesne halîfe olub yevmî beş akçeye mutaşarrıf olalar ve maḥall-i mezkûrede olan evkâfımın cümlesine iki nefer ma‘kûl kimesneler meremmetciler olub ba‘de edâi’l-ḥidme her birisi yevmî dört akçeye mutaşarrıf ola ve bir şâhib-i vûkûf kimesne su yolcu olub maḥall-i mezbûrda olan su mecrâlarını ıslâḥ idüb yevmî beş akçeye mutaşarrıf ola ve zıkr olınan Şuğur kaşabasında iki nefer kavîyyü’l-cenân kimesneler pâsbânlar olub her gice edâ-i ḥidmet itdüklerinden sonra [40a] yevmî dörder akçeye mutaşarrıf ola ve bir kimesne daḥî câmi‘-i şerîf kırbında olan kenîflerde kennâs olub ba‘de edâi’l-ḥidme yevmî dört akçeye mutaşarrıf ola ve câmi‘-i mezbûrda bir müstaḳîm kimesne mu‘temed olub yevmî altı akçeye mutaşarrıf ola ve câmi‘-i mezbûre başt içün her sene yedi yüz yigirmi akçelik ḥaşîr iştirâ olına ve câmi‘-i şerîfiñ dâḥilinde olan ḳanâdîl içün her gün on beş akçelik zeyt iştirâ olına ve yevmî beş akçelik şem‘-i şehmi ve her sene onar vuḳıyye iki ‘aded beyâz şem‘-i ‘asel iştirâ ve tarafeyn-i miḥrâbda ḥasbe’l-mu‘tâd îkâd olına ve mekteb-i mezbûrda ḡilmân ısınmak içün her sene eyyâm-ı şitâda yedi yüz [40b] yigirmi akçelik odun ve kömür iştirâ olına ve ḥavlısı dâḥilinde olan mescid-i şerîfde bir şâlih ve ‘âlim kimesne imâm olub yevmî sekiz akçeye mutaşarrıf ola ve ḥoş-elḥân kimesne müezzîn olub yevmî beş akçeye mutaşarrıf ola ve mescid-i mezbûra başt içün külle senetin üç yüz altmış akçelik ḥaşîr iştirâ olına ve ḳal‘a-i mezbûrede otuz dört nefer bahâdır kimesneler müstaḥfızlar olub her biri vaḳfımdan yevmî beş akçeye mutaşarrıf ola ve mezbûrlar vaḳf-ı merḳûmın maḥşûlâtını cem‘ u taḥşîlde câbî olalar ve yevmî on sekiz akçe ile bir şecî‘ kimesne ağaları olub ağalık ḥidmetinde mücidd [41a] ü sâ‘î ola ve bir ma‘kûl kimesne daḥî neferât-ı mezbûre ve ḳal‘a kethüdâsı olub yevmî on iki akçeye ve bir kimesne çâvûşları olub yevmî altı akçeye mutaşarrıf ola ve bir dindâr kimesne ḳal‘a-i mezbûre kapucısı olub ḥidmetinden münfekk olmayub yevmî altı akçeye mutaşarrıf ola ve sâbiḳu’z-zıkr İdlibü’s-Suğrâ kıyesinde şâbûn-ḥânelerden külle senetin mâh-ı Şa‘bânu’l-mu‘azzam ğurresinde ḥâşıl olan bin iki yüz vuḳıyye şâbûnıñ beş yüz vuḳıyyesi serây-ı ‘âmir-i sulṭânide büyük oda ḥüddâmına ve beş yüz vuḳıyyesi küçük oda ḥüddâmına her bir nefere kaçır vuḳıyye düşerse zâbiṭleri ma‘rifetiyle berâberce tevzî‘ [41b] olına ve elli vuḳıyyesi serây-ı ‘âmir-i mezbûr ağasına ve elli vuḳıyyesi kethüdâsına ve elli vuḳıyyesi küçük oda ḥâcesine virilüb devâm-ı ‘ömr ve devlet-i

sultân-ı zemâna du‘â olına ve şâbûn-ı mezbûrın ücret-i hammâliyesi mâl-ı vakfımdan virile ve yine vilâyet-i mezbûrede Amasiyye sancâğında Köpri nâm kaşabada şalât-ı ‘îd için binâ itdürdiğim muşallâ ve namazgâhda yevm-i fıtır ve yevm-i naırde ve ba‘de şalâti’l-‘îd on keyl pirinç pilâv ve on re‘s koyun ve üç keyl pirinç zerde ve beş keyl herîse ta‘am tabh olına hâzır olan müslimîne it‘âm olınalar pilav her bir keyline iki vukıyye -i ‘oşmâniyye [42a] sade yağ şarf olına ve üçer keyl zerdeniñ her bir keyline on vukıyye ‘asel-i muşaffâ ki otuz vukıyye olur ve on beş dirhem za‘ferân ve bir keyl İstanbûlî nohûd ve et‘ime-i mezkurenin tabhine her ne lâzım ise şarf olına ve huzzâr-ı müslimîne kifâyet miqdârı itmek iştirâ olına ve zıkr olınan ta‘amlar bundan akdem vakf-ı şahîh ile vakf eylediğim kazganlarda tabh olunub kezâlik vakf eylediğim evânî-i nühâs imlâ ve vakf-ı şahîhim olan peşkîr ve kaşıklar ile ihzâr ve fûkarâ ve aġniyâ ve ebnâ-i sebîl ve ġurebâ tenâvülünde tesvîye olına ve yine şöyle şart eyledim ki mürûr-ı eyyâmla zıkr olınan kazganlar ve evânî-i nühâse vehn târi oldıkda evkâf-ı mezbûre ġallâtından [42b] tecdîd olına deyu vilâyet-i Rûm ili Anadolıda olan evkâf-ı sâlifetü’l-evşâflarının cem‘-i kuyûd ve şurûtı nemet-i mebsût üzre tekmiîl buyurdıklarından sonra dâru’s-saltanati’s-seniyye Kostantiniyye el-mahmiyyede olan dâru’l-hadîş ve dâru’l-kurrâ ve medfen ve sebîl-hâne ve çeşmelerinin şurûtını daġı bu ġüne beyân buyurdılar ki zıkr olınan dâru’l-hadîş-i şerîfde kendüm naşb u ta‘yîn eylediğim mefharü’l-‘ulemâi’l-muhaddisîn Mehmed Efendi hayatda oldıkça kemâl-i dirâyet ile hadîş-i şerîf rivâyet idüb cümle evkâfımdan yevmî kırk akçe vazîfeye mutaşarrıf ola ve yine dâru’l-hadîş-i mezbûrda kezâlik kendim ta‘yîn eylediğim mefharu’l-füzalâ [43a] ‘Îsâ Efendi mâdâm hayyen müderris-‘âmir olub muķâbelesinde yevmî otuz akçe vazîfeye mutaşarrıf ola ve zıkr olınan dâru’l-kurrâda mişlü zâlik kendüm naşb eylediğim diġer Mehmed Efendi şeyhu’l-kurrâ olub ol daġı hayatda oldıkça yevmî otuz akçeye mutaşarrıf ola ba‘de vefâtihim yerleri mütevellî-i vakf ma‘rifetiyle müstahakķîne vezâif-i merķûme ile tevcîh olına ve dâru’l-hadîş dâġilinde mebnî on ‘aded hücürâtın her birinde sâkin olan tâlib-i ‘ilm-i şerîfin vazîfesi yevmî yedi akçe ola ve zıkr olınan dâru’l-kurrâda külle yevmin on beş nefer kimesne ta‘allüm-i tecvîd ve vücûh-i kırâât-ı ‘azîmü’s-şân idüb her birine yevmî iki akçe [43b] ve on nefer kimesneler daġı Qur‘ân-ı ‘Azîmi ta‘allüm ü itķânda mücidd olub her birine yevmî bir akçe virile ve üç nefer kimesneler medfen-i mezbûrda hem türbedârlar ve hem ferrâşlar olub her biri yevmî

dörder akçeye mutaşarrıf olalar ve bir şâlih kimesne medfen-i mezbûrda buhûrcı olub yevmî üç akçaya mutaşarrıf ola ve bir ehl-i Qur'an ve şâlih ve hoş-elhân dahî medfen-i mezbûrda yâsin-i şerîf-h'ân olub her gün vaqt-i şubhda bir kerre sûre-i yâsin-i şerîf tilâvet idüb muķâbelesinde yevmî iki akçeye mutaşarrıf ola ve otuz nefer mücevvid-i Qur'an kimesneler cüz-h'ânlar olub her gün ba' de şalâti'l-fecr medfen-i mezbûrda birer cüz-i şerîf tilâvet eylediklerinden sonra her biri yevmî [44a] iki akçeye mutaşarrıf ola ve bir şâlih ve ehl-i Qur'an kimesne müvezzi' -i eczâ-i ser-halka olub ol dahî yevmî üç akçeye ve bir dîndâr kimesne noķtacı olub edâ-i hîdmet idüb yevmî üç akçeye mutaşarrıf ola ve müstaķîm kimesne medfen-i mezbûrda vaz' olınan meşâhîf-i şerîfeniñ hâfızı olub yevmî dört akçeye mutaşarrıf ola ve bir şâlih kimesne medfen-i mezbûrda şe'âl olub kezâlik yevmî dört akçeye mutaşarrıf ola ve bir mütedeyyin kimesne türbeniñ üzerinde vaz' olınan şârığın sarıkcısı olub yevmî iki akçeye mutaşarrıf ola ve dört şâlih kimesneler sebîl-i mezbûrda sebîlciler olub birinin vazîfesi yevmî beş akçe olub [44b] üç neferiñ vazîfeleri dörder akçe ola ve sebîl-i mezbûre kendüm naşb eylediğim el-Hâc 'Abdülmü'min hayâtda oldıkça su yolcu olub yevmî üç akçe vazîfeye mutaşarrıf ola ba' de vefâtihi zıkr olınan su yolculuk hîdmeti yine mütevellî-i vakf ma'rifeti ve vazîfe-i mezbûre-i sebîle bir mu'tedil kimesneye tevcih olına ve dahî şöyle şart eyledümki 'âmme-i evķâfımıñ maħlûle olan cihâtınıñ müstaħakķıne tevcihi ve hûddâmınıñ 'azli ve naşbı ferâdâ ferâdâ vazîfe-i mu'ayyeneleri mütevellî-i vakfa maħşûş olub huşûş-ı mezbûrda nüzzâr-ı vakf ve hûkkâm-ı zevi'l-ihtirâm taraflarından mütevellîye müdâhale ve mu'ârıza olınmaya ve 'atebe-i 'aliyyede Şeyhülislâm müfti'l-enâm olanlar cümle-i [45a] evķâfıma yevmî kırk akçe vazîfe ile nâzır olub umûr-ı vakfdâ mütevellî üzerlerinden nazarların dirîğ buyurmayalar ve dahî bir şâhib-i kalem ve 'ilm-i hisâbda müselleme kimesne cem'-i evķâfıma yevmî otuz akçe ile kâtib olub ve eyyâm-ı şuhûr ve a'vâmda vakfın ğallât ve meşârifini taħrîr ide ve dahî şöyle şart eyledüm ki 'âmme-i evķâfıma ekber ve erşed evlâdımdan mefharü'l-vüzerâi'l-kirâm kebîrü'l-küberâi'l-fiĥâm oğlım Aĥmed Paşa "یسر الله تعالى له من الفيوضات ما يشا²¹" mütevellî olub vazîfe-i tevliyet yevmî yüz elli akçe ola mâdâm ki oğlım müşârun-ileyh Aĥmed Paşa "طال بقاء ورقاه مولاہ الى أعلى درجات الرفاه²²" libâs-ı hayât-ı [45b] lâbis

²¹ "Allah, ona dilediği iyilikleri nasip etsin."

²² "Allah, onun en güzel dereceler ile değerini artırsın ve ömrünü uzatsın."

ola ‘âmme-i evkâfıma meşrûtiyyet ve maşşûsiyyet-i meşrûha üzre mütevellî olub
hidmet-i tevliyetde mücidd ü sâ‘î ola ve kendiden sonra tevliyet-i mezbûre baṭn-ı
evvelde olan ebnâmiñ ekber ve eşlaḥ ve erşedi baṭnen ba‘de baṭnin minvâl-i
muḥarrer üzre mütevellî ola ve ba‘de’l-inkırâz eşlaḥ-ı ebnâ-yı benâtım ve ba‘de’l-
inkırâz erşed-i ‘utekâmdan biri ve ba‘dehüm erşed-i ebnâ-i ‘utekâ ve ‘atîkâtım
ḳarnen ba‘de ḳarnin ile’l-inkırâz mütevellî olub vazîfe-i mezkûreye mutaşarrıf ola ve
el-hâşıl bu cümleden inâse tevliyet ve vaḳf üzerine taşalluṭ ve velâyet yokdır ve
ba‘de inkırâzi’l-küll tevliyet ecnebîye virilmek [46a] lâzım geldükde ma‘rifet-i nâzır-
ı vaḳıf ile ver‘u rüşdî zâhir ve sîmâsında taḳva ve şalâhı bâhir bir kimesne mütevellî
olub vazîfe-i mezbûreye mutaşarrıf ola ve faḥru’l-muḥazzerât zevce-i mükerrmem
‘Âişe Hâtûn cümle evkâfımdan yevmî iki yüz akçe vazîfeye mutaşarrıf ola Şâliha
Hânım ve Hadîce Hânım ve Fâtıma Hânım kezâlik cümle-i evkâfımdan her biri
yevmî yüz elli akçe vazîfeye mutaşarrıf ola ve ba‘de intikâl الأخرة "كل منهن الى دار
"23 بأمر الله تعالى kaç evlâdı kalursa merḥûme olanıñ vazîfesi evlâdına virile evlâdı
kalmaz ise mutaşarrıf oldığı vazîfesi ğayra virilmeyüb vaḳfa kala ve evlâd [46b]
huşûşında zükûr ve inâş ‘ale’s-seviye ola ve kendüm ta‘yîn eylediğim vezâif-i
mezkûre altı yüz elli akçeden tecâvüz eylemeye ve zıkr olınan evkâfımiñ ğallâtından
vezâif-i meşrûhadan fazla kalan meblağdan ‘aynî dört bin ‘aded altûn her sene
ma‘rifet-i nâzır-ı vaḳf ile müstaḳillen şurre emîni olan kimesneye teslim ve teslimine
şurre emîninden temessük alub emîn-i şurre daḥî Haremeyn-i Şerîfeyn fuḳarâsına îşâl
ve anda ḳâdî ve şeyḥu’l-ḥarem re’yleri ile ḳaṭ‘â vazîfeleri olmayan fuḳarâya ve eger
vazîfesüz bulunmaz ise vazîfesi ḳalîl olan fuḳarâ-i müslimîne ḥallerine göre tevzi‘
olına vaḳfımiñ nemâsı mârru’z-zıkr dört bin altûndan daḥî fazla kalursa kendüm binâ
ve ihdâş [47a] eylediğim cevâmi‘-i şerîfe ve mektebler ve ‘imâretler ve sâir ‘aḳârât
ve müstegallâtımiñ lâzım gelen ve iktizâ iden meremmet ve ta‘mîrâtına şarf
olındıktan sonra fazlası Amasiyye sancâğında Kedeğra ḳazâsında tâbi‘ Köpri nâm
ḳaşabada kendüm binâ itdürdiğim su yolları meremmetine ve yol üzerinde nüzûl-i
ebnâ-i sebîl içün i‘dâd itdüğim ḥânlarım ḥarâb oldıkda ‘imâret ve meremmetine ḥarc
u şarf olına daḥî vechen mine’l-vücûh meremmete muḥtâc olmayan senelerde fazla-ı
merḳûme iddiḥâr olunub ḥîn-i ihtiyâcda tertîb-i mezkûr üzre şarf olına ve yine şöyle
şarṭ eyledim ki medîne-i Kostantiniyyede mebnî mârru’z-zıkr dâru’l-ḥadîş

²³ Onlardan her biri ahirete intikâl edene kadar.

medreselik üzere min ba‘d erbâb-ı tarîka virilmeyüb [47b] bir ‘âlim ve ‘âmile tevcîh olındıktan sonra hîdmet-i tadrîsde kuşûrî olmadıkça mâdâm ki kayd-ı hayâtta ola ‘azil olunmaya ve yine şöyle şart eyledim ki ben mesned-nişîn-i şihhat ve lâbis-i libâsı ‘âfiyet olam evkâf-ı mezbûreniñ şurûtıniñ tebdîl u tağyîri ve hûddâmınıñ vazîfeleriniñ taklîl ve teksîri ve ‘azil ve naşbları merreten ba‘de uhırâ yedimde ola eger bir muhtażâ-yı şurûf-ı şavârif gâllât-ı evkâf-ı mezbûreyi ber müceb-i şart-ı mezkûr şarf-ı meşârif hâvâdîş-i mâni‘a ve bevâ‘ı ş-ı dâfi‘a zuhûr iderse mecmû‘-ı gâllât fuqarâ-yı ehl-i İslâma taşadduk ve in‘âm olına deyu şugl-i temhîd-i şurûtından fâriğu’l-bâl kayd-ı taqyîd-i kuyûddan âsûde-hâl oldıktan sonra [48a] cümle ‘ağârât-ı ma‘dûd ve mecmû‘ kûrâ ve mezâri‘-i muhaccere ve maḥdûdeyi fâriğaten ‘ani’s-şevâğil-i mâni‘a ve câmi‘aten bi’s-şerâiṭi’n-nâfi‘a mütevellî-i müşârun-ileyh "أسبغ الله" "أسبغ الله عن طوارق الألم"²⁵ hâzretleri dahî vâkıf-ı muşârun ileyh"²⁶ [48b] hâzretleri ikrâr-ı muḥarrer i’tirâf-ı muḥarrer anda vicâhen taşdîk ve evkâf-ı mersûme ve vazîfe-i merḳûme dâhil-i hışn-ı ḥaşin kabz u taşarrufları oldıgını şifâhen taḥkîk itmekle emr-i ikrâr-ı bi’l-vaḳf ve’t-teslîm kemâ yenbağî bâliğ-i mebla‘ ikmâl ü tetmîn olub cânibinden leff-i menşûr-ı merâm tayy-ı ṭomâr-ı ṭavîl zeyl-i kelâm olınmak maḳâmında iken hâzreti vâkıf şâhib-i vuḳûf ve ‘ârif-i ma‘rûf-ı ma‘rûf ḥظه إحسانه وأكثر ḥظه "أمر الله تعالى غرس إحسانه وأكثر ḥظه" neşr-i ‘irfân ve iḳâmet-i bürhân ile şûretâ evkâf-ı sâlifetü’l-evşâflarınıñ selb-i şî‘âr-ı vaḳfiyyet ve ma‘nen her birine icâb-ı lüzûm-ı şihhat [49a] içün naşb-ı cedel ve taşvîr-i müdde‘î ve istintâc-ı şekl-i evvel üzere mütevellî-i mûmâ ileyh ve veliyy-i mu‘temedün-‘aleyh üzerine takrîr-i da‘vâ idüb müessis-i bünyân istinbât-ı aḥkâm ve mühendis-i erkân ictihâd-ı müctehidîn menâm-ı hümâm-ı aḳdem imâm-ı a‘zam-ı a‘lem Nu‘mân bin Sâbit el-Kûfi "جوزى خير الجزا"²⁸ ve Kûfi hâzretleri yanlarında muṭlaḳa vaḳf-ı ‘ağâr-ı bî-i’tibâr ve ḡayr-i lâzım ve

²⁴ "Allah, onu doğruluk nimetleriyle donatsın."

²⁵ "Allah, onu her çeşit elemenden esirgesin."

²⁶ "Allah, onu cömert kılsın."

²⁷ "Allah, onun yaptığı iyilikleri çoğaltsın ve cennet bahçelerinde karşılığını tam versin"

²⁸ "Mükâfatların en hayırlısıyla mükâfatlandırılınsın."

ek s.51

mânend-i şadaka-ı maqbûza ahkâm-ı lüzûm-ı inbirâmı bi'l-küllîye gayr-i mankûza olıcak min cemî' i'l-cihât tarîk-ı rucû-ı mesdûd ve maqtû' ve min ba'd vech-i imkân-ı radd ve i'âde-i maqbûz ve mütesellem muhâl ve memnû' dur deyu vücûh-ı vechiyye-i ihticâc ile imtinâ' ve şuver-i muhtelif-i lecâc birle nizâ' idicek bi'l-âhire beynlerinden nez'-i ihtilâf-i mevqûf-ı zor-bâzu-yı hükm-i hâkim râfi' u'l-hilâf oldıkdâ pence-tâb-ı zor-ez-mâyân-ı dilîrân-ı 'ilm ü' irfân gülüşâr-ı kerd-i küşânân-ı bedî' u beyân kader-endâz-ı tîr-i kazâ [51b] engüşt-nümâ-yı kalem-i imzâ ya'ni tevki'-i kabûl-i kilik-i i'câz-nümâları iklîl-pirâ-yı firağ-ı kabâle-i ferîde ve tevşih-i maqbûl-ı hâme-i müşkil-küşâları lebbe-tırâz-ı harîde-i cerîde-i güzîde bi'l-fi'l seccâde-nişîn kâdî-i 'askerî-i rûm olan mahtûm-ı mükerrrem-i mahtûm ve kâdî-i fâzıl-ı mûmzâ vü mahtûm hazretlerine haşmân-ı mütehakimân ve mütenâzi'ân ve müterâfi'ân mâbeyninden ref'-i hicâb-ı bahş u cidâl ve faşl-ı hitâb-ı kîl u kâl iden kazâ-yı mâzî ve hükm-ı kâdî talebi ile tekâzî eyledüklerinde ol emîn-i ahkâm-ı şer'-i mübîn ve yemîn-i i'lâm-ı i'lâ-yı dîn-i metîn bürhân-ı taṭbîk-i maḳîs ü ma'ḳûl mîzân-ı taṣavvur ve taṣdîq-i furû' u uşûl [52a] "لازال فاصلا بين الحق والباطل ولا يرح رافلا في حل حل"

"³⁴قضى القاضي ومضى الماضي" kazıyye-i münâza'-ı fihânîñ mevzû' ve maḳmûline vâkıf ve şûret-i mefrûğ-ı 'anhânîñ 'illet ve ma' lûlîna 'ârif olmağla ihâta-i eşkâl-i te'sîs-i evkâfda bezl-i maḳdûr-ı is'âf ihâta-i işkâl-i taraf-ı hilâfda naşb-ı nefis-i inşâf idüb ba'de'l-leteyâ velleti 'aḳârât-ı mezkûre ve müstağallât-ı mesfûreniñ cihet-i vaḳfiyyeleri ve yed-i müeyyede-i mütevellide müebbeden ibkâya eḳaḳkiyetleri ûlâ bi'l-ihtiyâr ve uḫrâ bi'l- i'tibâr idügi cilde-ger menâşsa zuhûr ve inşirâh-ı küster-i şadr-ı şudûr oldığına binâen 'ilm-i şâmilleri müḫîṭ-i mesâil-i hilâf ve fehmi-kâmilleri müdrîk-i mevâzi-i ihtilâf [52b] oldığî hâlde 'ale't-taṣṣîl taḫrîr ve bi'd-daḳîk ve'l-celîl taḫrîr olınan 'aḳârâtıñ vücûh-ı şer' iyye ve ṭurûḳ-ı mer' iyye ile vâkıf-ı müşârun-ileyh "أسبغ الله سبحانه نعمه عليه"³⁵ hazretleriniñ silk-i mülk-i şaḫîḥlerine daḫil olan müsteğallâtıñ kavî-i müftî-i-bih eimme-i mezheb-i muḫtâr üzre vaḳfiyyetlerine ve cümle-i şurûṭ-ı mebsûṭa ve kuyûd-ı maḫbûṭaları ile lüzûm u şihḫatlerine ve hükm ve kazâ ve hükm-i inbirâm taḫattümelerini imzâ idüb ba'de'l-yevm cümlesi vaḳf-ı şaḫîḥ-i lâzım merfû' u'l-hilâf nâfîz-i bi'l-ittifâḳ ve icmâ' ve itbâḳ 'ulemâ-i afâḳ ile ḫabs-i müebbed mümteni' u'l-itlâḳ olub min ba'd bi-vechin mine'l- vücûh ve tarîḳın

³⁴ "Kâdî, hükmünü verdiğî, zaman da geçtiğî sürece, hak ile bâtil arasında sürekli bir ayırım olsun; müşkil düğümlerinin çözümündeki üstünlük devâm etsin."

³⁵ "Allah, onun üzerine olan nimetlerini artırsın."

mine't-turuk naş u naşına imkân [53a] vâkıf-ı mûmâ-ileyh "أنعم الله تعالى في الدارين
 "36 ھاﺯﺭﻩﺗﻠﯩﺮﯨﻨﺪﯨﻦ ğayra taḥvîl-i şart ve tebdîl-i kayda taḳayyüd ü ta'arruza
 dermân kalmamışdur "37 فمن بدّله بعد ماسمعه فإنما إثمه على الذين يبدّلونه إن الله سميع عليم" ve
 ecru'l-vâkıfı 'ale'l-ḥayyi'l-cevâdi'l-kerîm taḥrîren fî evâil-i şehr-i Zîlḥicce eş-Şerîfe
 min şuhûri sene ihdâ ve seb'îne ve elf (hicre) men lehü'l-izz ve's-şeref.

ŞUHÛDÜ'L-ḤÂL

Kıbleli Muştafa Paşa el-Vezîr	Küçük Mehmed Paşa
el-Ḥâc Hüseyin Paşa Defterdâr-ı evvel	Muştafa Ağa Ağa-yı yeniçeriyân-ı dergâh-ı 'âlî
[53b] Şâmizâde Mehmed Efendi Reîsü'l-küttâb	İbrâhim Ağa Ser-çavuşân-ı dergâh-ı 'âlî
Şun'ullâh Ağa Ağa-yı sipâhiyân	Muştafa Ağa Ağa-yı silahdârân
Süleymân Ağa Kethudâ-yı yeniçeriyân dergâh-ı 'âlî	Ḥasan Ağa Birâder-i Ḥazret-i Vâkıf -ğufire leh-
Ḥalîl Efendi İmâm-ı Ḥazret-i Vâkıf -ğufire leh-	Mehmed Ağa Kethudâ-yı Ḥazret-i Vâkıf -ğufire leh-
Hüseyin Efendi 'Acemzâde tezkireci-i evvel	Mezâkî Süleymân Efendi Tezkireci-i şânî
Ḥâcızâde Muştafa Efendi el-Müderriş	Derzî Muştafa Ağa el-Müteferriḳa
Ya'kûb Ağa Kethudâ-yı sipâhiyân	Oruç Ağa Kethudâ-yı silahdârân
Hüseyin Ağa Muḥzır-ı ocak-ı yeniçeriyân	'Ali Ağa Kethudâ-yı bevvâbân-ı Ḥazret-i Vâkıf -ğufire leh

³⁶ "Allah, ona her iki dünya nimetini nasip etsin."

³⁷ "Kim bu vasiyeti işittikten sonra değiştirirse vebâli değiştirenlerin boynunadır. Şüphesiz, Allah herşeyi hakkıyla işiten ve bilendir." Bakara, 2/181.

Şıdkızâde Aḥmed Efendi Mektûbî	Ḥüseyn Ağa Aḳreb-i aḳribâ-i Ḥazret-i Vâkıf -ğufire leh-
[54a] Muştafa Ağa Ser-mehterân-ı ḥayme-i ḥaşşa	Bıyıklı Ḥasan Ağa Mütevellî-i câmi‘ -i Ebu’l-Feth Sultân Mehmed Ḥân
Bâyburdî Aḥmed Ağa el-Müteferriḳa	Mecid Efendizâde Şâliḥ Efendi
el-Ḥâc İsmâ‘îl Ser-oda-i bostâniyân-ı ḥaşşa	İbrâhîm Efendi Tersâne-i ‘âmire emîni
Ḥabîb Ağa Ḥaznedâr-ı Ḥazret-i Vâkıf -ğufire leh-	Yûsuf Ağa Silahdâr-ı Ḥazret-i Vâkıf -ğufire leh-
Ḥasan Ağa Çuḳadâr-ı Ḥazret-i Vâkıf -ğufire leh-	Ramazân Ağa Mühürdâr-ı Ḥazret-i Vâkıf -ğufire leh-
Mehmed Efendi Kâtib-i Ḥazîne-i Ḥazret-i Vâkıf -ğufire leh-	nâmıḳ hâze el-vaḳfiyyete’l- bedî‘ ate’l-inşâ Emîr ‘Ömer bin Naşûḥ Paşa

Vakfiye 2: Ayşe Hânım Vakfiyesi (1)

AYŞE HÂNİM VAKFİYESİ (1)

TKGM, KKA, V.C., 12; Ğurre-i Muharrem 1082/10 Mayıs 1671

Defter Emîni Efendi

Defterhâne-i ‘âmirede hıfz idüb iktizâ itdükde şûret viresün deyu

6 Cemâziyelevvel 1084 (19 Ağustos 1673)

طبق أصله المعول عليه نمقه الفقير اليه سبحانه محمد القاضي بعسكر روم ايلي عفي عنه¹
ما فيه من الوقف والشروط ثبت عندي على الوجه المبسوط وحكمت بصحته ولزومه عالما بالخلاف ومراعي
لما يجب رعايته في تسجيل الأوقاف وأنا العبد الفقير علي بن محمد القاضي بعسكر روم ايلي عفي عنهما²
يعمل بما فيه عند ثبوته شرعا نمقه الفقير اليه سبحانه وتعالى محمد القاضي بعسكر اناطولي عفي عنه³
طالعت هذا الكتاب المستطاب المزبور على نهج الصواب وانا العبد الفقير الملك الوهاب احمد بن محمد القاضي
بمدينة ادرنه عفي⁴

[1b] Hâmd-i mevfûr şûkr-i nâ-maḥşûr ol evvel-i vâkıf-ı umûr ve kâşif-i üstâd-ı cumhûr hazretleriniñ dergâh-ı kibriyâ ve bârgâh-ı ‘ulyâsınaki ḥallâk-ı ‘âlem ve rezzâk-ı ben-i Âdemdür ve şalât u selâm resûl-i enâm ve seyyid-i ḥâşş u ‘âmm ve cenâbınaki tarîk-i ḥayrâtı beyân ve sebl-i müberrâtı ‘iyân eyledi ba‘d-ez-ân âl u evlâd u aşḥâbınaki her biri mütevellî-i cihât-i dîn ve nâzır-ı şer‘-i mübîn idiler rıdvânullâhi te‘âlâ ‘aleyhim ecme‘în emmâ ba‘d iş bu kitâb-ı şihḥat-i nisâbıñ taḥrîr ve taştîrine bâ‘iş oldur ki bi’l-fi’l mesned-ârâ-yı vekâlet-i kübrâ ve şadr-pîrâ-yı vezâret-i ‘uzmâ düstûr-i ekrem müşîr-i efḥam yenbû‘u luṭf ve keremü’l-müstağnî zâtuhu ‘âlî ‘ani’t-tavşîf bi’l-lisân ve’l-kalem mütemmim-i mehâmmu’l-ḥalâik [2a] "سهل الله ما يريد أحمد Pâşâ bi-fikrihi’l eclâ nâzım-ı umûru’l beriyye bi-re’yihi’l-a’lâ Aḥmed Pâşâ

¹ Aslının aynısıdır; kendisine itimâd edilir. Bunu Allah’a fakir olan Rumeli kazaskeri Muhammed (Allah onu affetsin) yazdı.

² Bu vakfiyede vakfedilen şeyler ve onların şartları ortaya konulduğu şekliyle sâbit olmuştur. Vakfiyenin siḥhat ve lüzûmuna ihtilâfları bilerek ve vakıfların tescilinde riayet edilmesi gereken husûsları gözeterek hükmettim. Ben fakir kul Rumeli kazaskeri Ali bin Muhammed’im (Allah her ikisini affetsin).

³ Şer‘an sâbit olduğunda içeriğiyle amel edilir. Bunu Allah’a fakir kul olan Anadolu kazaskeri Muhammed (Allah onu affetsin) yazdı.

⁴ Bu doğru bir şekilde yazılmış güzel kitabı inceledim. Ben Melik ve Vehhâb Allah’a kul olan Edirne kadısı Ahmet bin Muhammed’im (Allah onu affetsin).

"وما يشأ" hażretleriniñ vâlide-i mâcideleri bürhânü'l-muḥadderât tâcu'l-mestûrât 'aliyyetü'z-zât şafiyyetü's-şifât şâhibetü'l-hayrât ve'l-ḥasenât râgibetü's-şadaḳât ve'l-müberrâtü'd-dâricete ilâ aḳşâ medârici's-sa'âdât sa'âdetli 'Âişe Ḥânım ibnetü'l-merḥûm el-maḡfûr-leh Yûsuf Ağa taraf-ı ḳarînü'l-'izz ve's-şereflerinden vaḳf-ı âti'l-beyânı iḳrâra ba'de da'vâyı rücû' ve istirdâda vekîl olduğı zât-ı müşârun-ileyhâyı ma'rifet-i şer'iyeye ile 'ârifân faḥrû'l-emâcid ve'l-a'yân Ḥüseyn Ağa ibn-i merḥûm Muştafâ Ağa ve zübdetü'l-emâsil ve'l-aḳrân 'Ali Çelebi el-merḥûm Meḥmed Ağa şehâdetleri ile şâbit olan zevi'l-fazli'l-bâhir ve'l-ḥibri'l-mâhir câmi'i'l-me'ânî ve'l-mefâḥir [2b] 'umdet-i erbâbü'n-nühâ üsvet-i aşḥabü't-tüḳâ Muştafa Beg ibnü'l-merḥûm Meḥmed Pâşâ meclis-i şer'-i şerîf şâmiḥu'l-'imâd ve maḥfil-i dîn-i münîf râsiḥu'l-evtâdda li-ecli't-tescîl mütevellî naşb buyurdıkları Ḥüseyn Efendi ibnü'l-merḥûm Muştafâ Ağa maḥzarında bi'l-vekâle iḳrâr ve taḳrîr-i kelâm idüb müvekkilem mûmâ-ileyhâ vaḳtâ ki dâr-ı dünyâyı bî-şebât ve bî-beḳâ ve ne'îmi zıll-i zâil ve şafâsı âb üzre binâ fenâsı fenâyâ ḳarîn gınâsı 'anâyâ rehîn vücûdına 'adem lâzım ve şihḥatine seḳam mülâzım idüğine 'âlime "والصدقة فدية للمعاصي يوم يؤخذ" mefhûmına câzime olmağla yevme yünâdi içün iddiḥâr-ı zâd murâd idinüb "الدنيا مزرعة الآخرة"⁷ feḥvâsınca bu mezre'a-i fâḥirada toḥm-i ḥayrâtı zirâ'at ve bezr-i ḥasenâtı hirâşet [3a] idüb inşâ-i ḥayra 'âzime olduğı hâlde vilâyet-i Anadolıda nefsi-i ḳaşaba-i Kedeğrada silk-i mülk-i şaḥîḥlerinde münselik lede'l-cîrân müşârun-ileyhâya intimâ ile taḥdîd ve tavşîfden müsteğnî-i mâlike oldukları bezzâzistânı ve yine mevzi'-i mezkûra ḳarîb ta'mîr buyurdıkları muşahḥaşı'l-ḥudûd bir kıt'a mülk hammâmı ve yine ḳaşaba-i mezbûrede bâzâr içinde müceddeden binâ buyurdıkları ma'lûmetü'l-ḥudûd iki kıt'a hammâmı ve ḥîn-i fetḥde aşḥâbına temlîk olunub bi-tarîḳi'l-ibtiyâ' dâḥil-i silk-i mülklerinde olan Dikecek ve Çevmi? (چومی) ve Depe nâm ḳarye-i maḥdûde-i mu'ayyene-i muşahḥaşalarını Mehaleli? (مخاللي) nâm ḳaryede Kalcanzâde Meḥmed Efendiden iştirâ itdükleri lede'l-ahâlî ve'l-cîrân ma'lûmetü'l-ḥudûd temâm mâlikâne yerini ve Yağcı nâm ḳaryede bir sehm-i memlûk-ı mu'ayyenelerini ve Ada [3b] depe nâm ḳarye ḳurbında lede'l-ahâlî ma'lûmu'l-ḥudûd iki kıt'a 'arşa-i şarfe-i memlûkelerini niyyet-i ḥâlişa ile ḥasbeten lillâhi'l-Ferdü's-Şamed vaḳf-ı şaḥîḥ-i müeyyed ile vaḳf ve ḥabs idüb şöyle şart eyledi

⁵ "Allah dilediklerini ve istediklerini kolaylaştırsın."

⁶ Sadaka, suçluların perçemlerinden alınıp götürüldükleri günde günahlara karşı bir fidyedir.

⁷ "Dünya ahiretin tarlasıdır". Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, c. I/1320.

ki h azret-i Res l-i Ekrem ve Nebiyy-i Muhterem  allall hu ‘aleyhi ve sellem r h-ı  er fleri  n ba‘de‘d-   veti‘l-k bra zikr olunan Ta kalada bin  olunan c mi‘-i  er fde Fur  n-ı Ker m ‘    ndan bir c z‘-i  er f til vet id b bir   lih m tedeyyin ve ehl-i Kur‘ n kimesneye Ya c  n m  aryede olan ha  a-i mu‘ayyene-i mevk felerinden h  ıl olan h b b tdan bir m dd ma   l virile ve yine c mi‘-i  er f-i mezb rda Sult n-ı Enbiy  ve Res l-i Kibriy  h zretleri  n Reb ‘ levvel ayının on ikinci g ni mevl d-i  er f cem‘iyyetinde tab  olunan ta‘ ma  alle-i h mm m ve bezz zist ndan senede iki bin sekiz y z seksen ak e virile [4a] ve tevliyet-i ev  f-ı mezb re v  ife-i m   run-ileyh n n li-ebeveyn  arınd  ı o lı ‘umdet ‘l-m derris n ‘l-fi  m m m -ileyh H seyin Efendiye me r ta ola h dmeti tevliyet-i mezb reyi kem  yenba ı yerine get rd kden sonra h dmeti mu  belesinde ol    kıt‘a h mm m ve bezz zist ndan h  ıla olan  alleden yevm  yigirmi be  ak a vaz feye muta arr f ola ve zikr olunan  aryeler h  ılın n h mus  da   ana me r ta ola ba‘de vef tihi di er li-ebeveyn  arınd  ı Mehmed A anın  ulbi keb r o lı ‘umdet ‘l-a‘y n ma b l ‘      ve‘l-erk n ‘Ali A aya ba‘de vef tihi v  ife-i m   run-ileyh n n evl d-ı z k rına ve evl d-ı evl d-ı z k rına ba‘de‘l-in ır   evl d-ı ben tına ve evl d-ı evl d-ı ben tına ba‘de‘l-in ır   veled-i nec bleri  adr-ı a‘zam ve ekrem m   run-ileyh h zretlerinin ev  fına [4b] m tevell  olana vech-i me r h  zre me r ta ola ve c mi‘-i  er f-i mer  mda her kim im m ve ha  b olursa h zmet-i im meti ed dan sonra ol    kıt‘a h mm m ve bezz zist n  allesinden yevm  alt  ak a vaz feye muta arr f ola ve h dmet-i h   beti ed dan sonra  evmi n m  arye-i mevk fe h  ılın n erbe‘a-i eh  sına muta arr f ola ve im m olan kimesne Fur  n-ı ‘Az m ‘      ndan va t-i da ve-i keb rde bir c z‘-i  er f til vet id b  ev b n  v  ife-i m m -ileyh n n v lide-i m cideleri r h-ı  er flerine hibe eyliye bu mu  belede ol da    alle-i mezk reden yevm  iki ak a vaz feye muta arr f ola ve her h m s g ni c mi‘-i mezk rda her kim v ‘ z u n   h olursa  alle-i mezk reden yevm     ak a vaz feye muta arr f ola ve v ‘ z-i mezk r va t-i mer  mda c mi‘-i  er f-i [5a] mers mda Kur‘ n-ı Ker mden bir c z‘-i  er f til vet id b  ev b n  v  ife-i m   run-ileyh n n v lide-i ‘az zeleri r h-ı  er felerine hibe eyliye bu mu  belede yevm  iki ak a vaz feye muta arr f ola ve yine c mi‘-i  er f-i mers mda iki kimesne m ezz n olub her biri h dmetini kem  yenba ı ed dan sonra  alle-i mezb reden    ak a vaz feye muta arr f ola ve ol iki m ezz n n biri va t-i mezk rede c mi‘-i  er f-i mer  mda

Qur'ân-ı Kerîmü's-Şândan bir cüz'-i şerîf tilâvet idüb şevâbını vâkıfe-i müşârun-ileyhânın cedde-i 'azîzeleri rûh-ı şerîflerine hibe eyliye bu muķâbeledede yevmî iki aķça vazîfeye mutaşarrıf ola ve biri dahî Qur'ân-ı Kerîmü's-Şândan bir cüz'-i şerîf tilâvet idüb şevâbını vâkıfe-i mûmâ-ileyhânın cedd-i emcedleri rûh-ı şerîflerine [5b] hibe eyleye bu mukâbeledede ol dahî iki aķça vazîfeye mutaşarrıf ola ve câmi'-i şerîf-i mezkûrede her kim kayyim olursa îkâd-ı kanâdîl idüb hîdmetini edâdan sonra yevmî iki aķça vazîfeye mutaşarrıf ola ve Depe nâm kıarye hâşılının erba'-i ehîması ol iki müezzine virilüb anlar dahî bi-tarîķi'l-münâşafe iktisâm ideler ve câmi'-i şerîf-i mersûmda 'ulemâdan bir şâlih kimesne şeyh olub iki aķça vazîfe ile du'âgû olub ve Furķân-ı Kerîmden vakt-i mezkûrda bir cüz'-i şerîf tilâvet idüb şevâbını vâkıfe-i mûmâ-ileyhânın li-ebeveyn kıarındâşı merhûm ve meğfûrun-leh Ahmed Ağa rûhına hibe eyliye bu muķâbeledede yevmî iki aķça vazîfeye mutaşarrıf ola ve beher yevm huzûrında bir feth-i şerîf tilâvet [6a] idüb şevâbını vâkıfe-i mûmâ-ileyhânın vâlid-i mâcidleri merhûm ve meğfûrun-leh Yûsuf Ağa rûh-ı şerîflerine hibe eyliye bu muķâbeledede yevmî iki aķça vazîfeye mutaşarrıf ola ve her Cum'a günü câmi'-i şerîf-i merķûm kapusunda etfâl-ı fuķarâ-i mü'minîne otuz aķça ğalle-i merķumeden taşadduk olına ve yine câmi'-i şerîf-i mersûmda vakt-i merķûmda 'ulemâdan iki müteverri' kimesne Furķân-ı Kerîmü's-şândan birer cüz'-i şerîf tilâvet idüb şevâbın vâkıfe-i mûmâ-ileyhâ hâzretlerine hibe eyliyeler bu muķâbeledede her biri yevmî üç aķça vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir 'âlim-i mütedeyyin kimesne dahî bir cüz'-i şerîf tilâvet idüb şevâbını ervâh-ı şühedâ-yı müslimîne hibe eyliye bu muķâbeledede ol dahî üç aķça vazîfeye [6b] mutaşarrıf ola ve yine 'ulemâdan bir şâlih kimesne ba'de'l-işâ câmi'-i şerîf-i mezkûrda bir sûre-i mülk tilâvet idüb vâkıfe-i müşârun-ileyhâ hâzretlerine hibe eyliye bu muķâbeledede yevmî bir aķça vazîfeye mutaşarrıf ola ve revġân-ı kanâdîl câmi'-i şerîf için ğalle-i mezbûreden yevmî on aķça virile ve her 'atşân-ı maħrûr-ı muħterîķü's-şudûr için ve müslûmânlar âbdest alub vuħûş ve tuyûr ve devâbb ve sûtûr-ı âteş 'ateşlerin def' etmek için Bafrada binâ olınan çeşmeniñ su yolcısına hîdmeti muķâbelesinde ğalle-i mezbûreden yevmî on aķça vazîfe virile ve câmi'-i mezkûrda her kim ferrâş olub hîdmetini edâ ider ise yevmî iki aķça vazîfeye mutaşarrıf ola ve evķâf-ı mezbûreye bir muħâsib kimesne [7a] kâtib olur hîdmetini edâdan sonra yevmî beş aķça vazîfeye mutaşarrıf ola ve zıkr olınan Kedeġra kıaşabası etrâfında binâ olınan çeşmeler su yolcılarına hîdmetleri muķâbelesinde on aķça

vazîfe virile ve yine kaşaba-i mezbûreye tâbi[‘] beş kıt[‘]a karyelere cârî olan çeşmeleriñ su yolcularına hizmetler muķâbelesinde yevmî yigirmi akça vazîfe virile ve evķâf-ı mezbûreden maḥşûl cem[‘] idüb mütevellîye teslîm eyliyen câbiye hizmeti muķâbelesinde Yağcı nâm kıarye ḥaşılinıñ erba[‘]-i aḥmâsından bir müdd maḥşûl virile ve yine kaşaba-i mezbûre dâhilinde Toprakkalası içinde müceddeden binâ buyurdıkları câmi[‘]-i şerîfde her kim imâm ve ḥaṭîb olur ise hizmet-i imâmet ve ḥiṭâbeti muķâbelesinde [7b] Dikecek nâm kıarye ḥaşılinıñ erbe[‘]-i aḥmâsına mutaşarrıf ola ve her kim müezzîn olur ise hizmetini edâdan sonra yevmî üç akça vazîfeye mutaşarrıf ola ve her kim kıayyim olur ise îķâd-ı kıanâdîl idüb hizmetini edâdan sonra yevmî iki akça vazîfeye mutaşarrıf ola ve her kim ferrâş olur ise hizmetini edâdan sonra yevmî iki akça vazîfeye mutaşarrıf ola ve revġan-ı kıanâdîl içün yevmî iki akça virile ve mezkûr Taşkala içinde binâ buyurdıkları câmeşûy-ḥâne kıayyimine hizmeti muķâbelesinde yevmî iki akça vazîfe virile ve ġalle-i evķâf-ı mezkûreden her senede merreten Ramażân-ı şerîfde fuķarâ içün ṭabḥ olınacak ṭa[‘] âma altmış vuķıyye pirinc ve on sekiz vuķıyye revġan-ı sâde ve on sekiz vuķıyye [8a] asel ve elli vuķıyye laḥm-ı ġanem ve altı vuķıyye noḥûd ve on iki vuķıyye soġan ve on dirhem za[‘] ferân ve yüz dirhem tuz alınub ṭabbâḥına teslîm olına ve ṭabḥ-ı ṭa[‘] âma kifâyet miķdârı odun alına ve ṭabbâḥa daḥî hizmeti muķâbelesinde yüz akça ücret virile ve üç yüz akçalı nân-ı ‘azîz alına ve vâķıfe-i müşârun-ileyhânıñ necl-i necîbleri şadr-ı a[‘]zam-ı efḥam Aḥmed Pâşâ ḥazretlerinin cezîre-i Giridde olan vaķıfları ġallesinden hibe ve ta[‘]yîn ve vaķfiyyelerinde taştîr u tebyîn buyurdıkları senevî on üç bin üç yüz yigirmi akça mütevellîsi yedinden aḥz olınub vâķıfe-i müşârun-ileyhâ ḥazretlerinin evķâfı meşârifine şarf olına ve ġalle-i evķâf-ı mezkûreden fażlayı mütevellî ḥıfz idüb lede’l-ḥâce evķâf-ı [8b] mezbûreniñ ‘imâret ve meremmetine şarf eyliye ve ġalle-i mezkûreyi vücûh-ı merķûmeye şarf müte‘azzir olur ise muṭlaķâ fuķarâ-i müslimîne şarf olına deyu zıkr olınan ‘aķârları fâriġan ‘ani’ş-şevâġil mütevellî-i mezkûreye teslîm ol daḥî minvâl-i meşrûḥ üzre kıabûl ve kıabz ve tesellûm vesâir mütevellîlerinin evķâfda itdükleri taşarrufları gibi mezbûr daḥî taşarruf eyledi deyu ḥatm-i kelâm itdükde vekîl-i mûmâ-ileyhi mütevellî-i mezbûr taşdîķ idüb emr-i vaķf temâm olmışken vekîl-i mezbûr ‘inân-ı vifâkı semt-i ḥilâfa ‘atf idüb vaķf-ı ‘aķâr İmâm-ı A[‘]zam Ebû Ḥanîfe Nu[‘]mân ibn-i Şâbit el-Kûfî mezḥeb-i ḥaṭîr ve re’y-i münîrlerinde şaḥîḥ lâkin ġayr-ı lâzımdur binâen ‘alâ zâlık müvekkilem müşârun-ileyhâ ḥazretleri

vağf-ı mezbûrdan rücû‘ ve ‘ağârât-ı mezbûreyi silk-i mülklerine idhâl murâd itmekle mütevekkilem [9a] mûmâ-ileyhâ hazretleriçün girü ve bana radd u teslîm olınmak maflûbımdur didükde mütevellî-i mezbûr cevâba ‘âzim olub hal-i bisât olınan minvâl-i meşrûh üzre olduğı câ-yı işkâl değıldür lâkin fâzıl-ı şamedânî İmâm-ı Şânî Ebû Yûsuf ‘aleyhi’r-rağmeti’l-Bârî kavlı-i şerîfleri üzre vâkıf-ı mücerred vağaftü dimekle ve İmâm-ı Şâliş Muğammed bin el-Hasan eş-Şeybânî kavlı-i şerîflerinde teslîm-i ile’l-mütevellî itmekle vağf-ı şahîh ve lâzım olur deyu radd u teslîmden imtinâ‘ idüb hâkim-i müvekkî‘-i kitâb olan tavd-i râsiğ ‘ilm-i şâmiğ hıbr-i mâhir bağır-ı zâğir ‘alim-i ‘âmil fâzıl kâmil ‘âdil-i bî-mü‘âdil Efendi hazretleri huğûr-ı ‘âlîlerinde mürâfiân ve hükme tâlibân olduklarında hâkim-i mûmâ-ileyh hazretleri cânibiniñ delîline nağar-ı enîğden sonra cânib-i [9b] vağfa nağar ve mennâ‘un li’l-hayr olmakdan hazer idüb İmâmeyn-i Hümeameyn kavlı-i şerîfleri üzre vağf-ı mezbûrın şığhat u lüzûmına hükim itmekle hâbl-i nizâ‘ infişâm bulub vağf-ı merğûm şahîh ve lâzım oldu ve ecru’l-vâkıfeti ‘ale’l-Hayyi’l-Kerîm cerâ zâlik ve ħurrire fi ğurre-i Muğarremu’l-ğarâm li-sene işneyn ve şemânîn ve elf

ŞUHÛDÛ’L-HÂL

Fağrû’l-ağrân Siyâvuş Ağa ibn-i Meğmed ketğüdâ-yı bevvâbîn-i şadr-ı ‘âlî sâbığan

‘Umdetü’l-füdalâi’l-müderrişin Yağyâ Efendi bin Şâliğ Efendi

Ramazân Ağa bin ‘Abdullah

Receb Ağa bin Muğarrem

el-Hâc ‘Oğmân Ağa bin ħabîb

Vakfiye 3: Ayşe Hânım Vakfiyesi (2)

AYŞE HÂNİM VAKFİYESİ (2)

KK, V, 15/2458 (2); Ğurre-i Recep 1102/Mart-Nisan 1691

[20a] صورة صورة الأصل المنقولة عن الأصل المقبول نمقه الفقير اليه سبحانه تعالى السيد على القاضي

بعسكر روم إيلي عفي عنه¹

صورة صورة أصلها الممضى المحتوم نمقه العبد الفقير اليه عز شأنه الحاج ابرهم القاضي بمدينة كده غره

عفي عنه²

[20b] بسم الله الرحمن الرحيم

Ĥamd-i müeyyed ve şükr-i muḥalled ol vâkıf-ı zamâir ve kâşif-i serâir ḥazretleriniñ dergâh-ı akdes ve bârgâh-ı muḥaddeslerine ref³ olunur ki Ḥallâk-ı ‘âlem ve Rezzâk-ı benî ademdür ve dürûd-ı ‘amîmü’l-vürûd ol şâhib-i maḳâm-ı maḥmûd ve şâhib-i livâ-i ma‘ḳûddur Ravza-i mu‘aṭṭarlarına îşâr olunur ki şefî-i ‘uşât-ı ümmet ve kıble-i erbâb-ı himmetdür naḳıyye-i baḳıyye-i selâm âl-i evlâd-ı kirâmları [21a] müşâhid-i vâcibü’l-iḥtirâmlarına nişâr olunur ki her biri mütevellî-i cihât-ı dîn ve nâzır-ı şer‘-i mübîndürler rıdvânullâhi te‘âlâ ‘aleyhim ecme‘în ve ba‘de bâ‘iş-i taḥrîr-i veşîka ve dâ‘i-i taştîr-i varaḳa-i enîka budır ki ḥâlâ şadr-ı ‘azam düstûr-ı mükerrem müşîr-i müfehḥam nâzim-i nizâm-ı cumhûru’l-imâm medâr-ı ıslâḥ-ı ‘âlem emîn-i emânetü’l-‘uzmâ yemîn-i ḥilâfetü’l-kübrâ müdebbir-i umûru’s-saltânati fî ‘âmmeti’l-âfâk câlis-i kürsî-i vezâret-i bi’l-istiḥkâk ve vaḥîdü’d-dehr lâ-yücedü fî me‘âliyeti’l-emşâl [21b] ferîd-i ‘aşr tuḍrabu bi-maṭariyyeti’l-emşâl Ḥazret-i Muştafa Paşa وما سهل تعالى ما يريد وما "سهل تعالى ما يريد وما" vâlide-i mâcideleri sultânül-muḥadderât bürhânü’l-muvaḳḳarât ‘aleyhi’z-zât şâhibü’l-ḥayrât râğibü’s-şadaḳât ve’l-müberrât devletlü ve sa‘âdetlü ‘Âişe Hânım ibnetü’l-merḥûm el-Ḥâc Yûsuf Ağâ taraf-ı bâhirü’s-şereflerinden vaḳf-i âti’z-zikri ikrâr ve da‘vâyı rücû‘ u istirdâda vekîl olub zât-ı mûmâ-ileyhâyı ma‘rifet-i şer‘ ile ‘ârifân es-Seyyid [22a] Meḥmed Efendi ibn-i ‘Abdirrahmân ve İbrâhîm Ağâ ibn-i Ḥasan şehâdetleri ile şer‘ an vekâleti şâbite olan ‘umdetü’l-e‘âlî ‘Ahmed Efendi ibn-i ‘Ali mecâlis-i şer‘-i şerîf-i Ahmedî ve maḥfil-i din-i münîf-i Muḥammedîden li-eclit-

¹ Kabul gören asıl nüshadan nakledilmiş aslının aynı olan bir nüshanın sûretinin sûretidir. Bu nüshayı Rumeli kazaskeri Seyyid Ali (Allah onu affetsin) istinsâh etti.

² Bu belgenin aslının sûretinin sûreti Kedeğra kâdısı şânı yüce olan Allah’a muhtaç el-Ḥâc İbrâhîm (Allah onu affetsin) tarafından imzalandı ve mühürlendi.

³ Allah dilediğini ve istediğini kolaylaştırsın.

tescîl mütevellî naşb u ta' yîn buyurdıkları es-Seyyid Meḥmed Efendi maḥzarında bi'l-vekâle ikrâr-ı şaḥîḥ-i şer'î ve i'tirâf-ı şarîḥ-i mer'î idüb müvekkile-i mûmâ-ileyhâ 'Âişe Ḥânım ḥazretleri kemâ yaḥkîhi'l-kitâb mesâlik-i pür-şavâba sâlike olub recâen limâ va'adehü'r-Rabbü'r-Raḥîm [22b] vakf-ı câi'z-zikriñ yedinde mülk-i şaḥîḥi ve ḥaḳḳ-ı şarîḥi olub vilâyet-i Anadolu'da nefsi-ı kaşaba-i Kedeğrada vâḳi' bir taraftan bezzâzistân ve bir taraftan ba'zen koca⁴ 'Ali oğlu Ḥasan Çelebi mülki ve ba'zen Ḥüseyn Efendi kerîmesi Ḥadîce Ḥâtûn mülki ve iki taraftan tarîk-i 'âmm ile maḥdûd aḥşâbdan mebni on bir bâb fevḳânî odaları ve taḥtında altı bâb dükkânı müstemil olan ḥân-ı kebîr ve müderriş Ahmed Efendiniñ kezâlik aḥşâbdan binâ eylediği bir taraftan mârru'z-zikr [23a] bezzâzistân ve bir taraftan yine bezzâzistân kapısı ve bir taraftan müşârun-ileyh Muştafa Paşa ḥazretleriniñ mülki ve bir taraftan tarîk-i maḥdûd her biri âḥara muttaşıl yedi bâb dükkânı ve yine mezbûr Ahmed Efendiden iştirâ itmekle mülk-i- müsterâları olub zikr olınan bezzâzistân vakf-ı kadîmleri olan dekâkîn-i ma'lûmeye muttaşıl olmağla taḥdîdden müsteğnî olan dört bâb dükkânı ve yine kaḫâ-i mezbûrda kâine İshak Alâkî? (اسحق الاكى) dîmekle lede'l-âhâli ma'lûmu'l-ḥudûd olub [23b] taḥdîd ve tavşîfden müsteğniye olan mezre'a-i memlûke-i ma'lûmeyi vakf-ı şaḥîḥ-i müebbed ve ḥabs-i şarîḥ-i müḥalled ile vakf u ḥabs idüb şart eylediler ki zikr olınan ḥân ve dekâkîniñ ve mezre'a-i mevşûfeniñ ücretlerinden ve ğallesinden yevmî otuz akça ḥamele-i Ḳur'ân-ı Kerîm ve Furḳân-ı Mûbînden ta'lîme kâdir ve 'ilm-i tecvîde mâhir bir 'âlim-i 'âmil ve ḥâfız-ı kâmil kimesneye virülüb ol daḥî muḫâbelesinde nefsi-ı kaşaba-i mezbûrede vâḳi' Taşkala cami'-i şerîfinde [24a] heftada beş gün kibâr u şigârdan tâlibîne tecvîd ile te'âlim-i Ḳur'ân-ı 'Azîmü's-şân eyleye ve yevmî iki akçası daḥî cihet-i tevliyet ola ve tevliyet-i vakf-ı mezbûr müvekkile-i müşârun-ileyhâ ḥazretleriniñ kaşaba-i mezbûrede vâḳi' evḳâf-ı kadîme kübrâsına vakfiyye-i ma'mûl-bihâ ve mu'avvel-i 'aleyhasında meştûr olduğu üzre mütevellî olanlara meşrûta ola ve zevâid-i vakf zabt u ḥıfz olunub lede'l-ḥâce meşârif-i vakfa şarf olına ve mürûr-ı eyyâm kürûr-ı şuhûr [24b] ve a'vâm ile şurût-ı mezkûreye ri'âyet müte'azzire olur ise vakf-ı mezbûre muṭlaḫa fuḫarâ-yı müslimîne şarf olına deyu tebyîn-i ḫuyûd idüb zikri mürûr iden 'aḫârları fâriğan 'ani's-şevâḡil mütevellî-i

⁴ Vakfiye sadece “قو” yazılmıştır. KK, V, 11/2454, vr. 2b'de “قوجه” şeklinde yazılmıştır; doğrusu da budur.

mezbûra teslîm buyurdıklarında ol dağî bi't-tevliye kabz u tesellüm vesâir mütevellîler evkâfı taşarruf itdükleri gibi taşarruf eyledi didükde mütevellî-i mezbûr dağî vekîl-i merkûmı vicâhen ve şifâhen taşdîk u tahkîk itmekle bu emri müstaşsen temâm oldıktan sonra [25a] vekîl-i mezbûre ‘inân-ı vifâkı cânib-i şikâka ‘atf idüb egerçi vakf-ı ‘ağâr muhtâr-ı eimme-i ahyâr İmâm-ı ‘Azam ve hümâm-ı efham Ebû Hanîfe el-Kûfî hazretleri re’y-i hañîrlerinde şahîh oldığı kütüb-i mu‘teberede şarîh lâkin lâzım olmamağla müvekkilem mûmâ-ileyhâ lâ-zâle’l-hayru câriyen beyne yedeyhâ hazretleri vakf-ı mezbûrdan rücû‘ idüb ‘ağârât-ı mezbûreyi kemâ fi’l-evvel mâliklerine idhâl murâd itmekle mütevellî-i mezbûr kaşr-ı yed [25b] ve müvekkile-i mûmâ-ileyhâ hazretleriçün girü bana radd u teslîm itmesi bi’l-vekâle matlûbımdur didükde mütevellî-i mezbûr cevâb-ı bâ-şavâba taşaddî idüb egerçi hâl-i bisât olınan minvâl üzre olduğu hâlde câ-yı işkâl değıldür fe-emmâ fâzıl-ı şamedânî İmâm Ebû Yûsuf eş-şehîr bi’l-İmâmı’s-Sânî hazretleri katında vâkıf-ı mücerred vaqaftü dimekle ve ‘alim-i rabbânî İmâm Muhammed bin Hasan eş-Şeybânî kavlı-i şerîfleri üzre teslîm-i ile’l-mütevellî itmekle vakf-ı şahîh ve lâzım [26a] olmağın ‘alâ kavlihimâ hükm-i şer‘î recâ iderüm deyu radd u teslîmden imtinâ‘ idüb bi’l-âhıra i‘lâ-yı kitâbı tevki‘-i müsteṭâbı ile tezyîn iden hâkim-i hasım hazretleri müterâfi‘ân ve faşl u haşma talibân olduklarında hazret-i hâkim-i mûmâ-ileyh "اسبغ الله نعمه عليه"⁵ dağî nazar-ı enîk ve teemmül-i dağîkden sonra mennâ‘un-li’l-hayr olmakdan hâzer idüb ‘alâ-kavli’l-imâmeyni’l-hümâmeyn vakf-ı mezbûrîñ şihhat ve lüzûmına hükm itmekle vakf-ı mezbûr şahîh ve lâzım olub min-ba‘d [26b] nakz-ı nakîzına mecâl-i muḥâl oldu ve ecru’l-vâkıf ‘alâ Hayyi’l-Cevâdi’l-Kerîm cerâ zâlik ve ḥurrire fi ğurre-i Recebi’l-ferd li-sene işnâ ve mie ve elf

ŞUHÛDÜ’L-HÂL

‘Umdetü’s-sâlikîn eş-şeyḥ Hasan Efendi ibni Hüsâmeddîn

‘Umdetü’l-eşbâh Hasan Efendi ibn-i Ahmed er-Rûmî

Faḥrû’l-a‘yân Dervîş Ahmed Ağâ el-Üsküdârî

‘Umdetü’l-müderrisîn Mehmed Efendi

‘Umdetü’l-e‘âlî Mehmed Efendi

Kudvetü’l-emâcid ‘Ömer Ağâ

⁵ “Allah onun üzerine olan nimetini tamamlasın.”

Zaḥrū'l-emṣāl Muṣṭafa Aḡa

Zaḥrū'l-müderrisîni'l-fiḥâm Ḥüseyin Efendi ibn-i Aḥmed

Aḥmed Çelebi tâbi' -i Ḥazret-i ' Abdurrahman Efendi

Kâtibü'l-ḥurûf Aḥmed Efendi ibn-i ' Ali

Vakfiye 4: Ayşe Hânım Vakfiyesi (3)

AYŞE HÂNİM VAKFİYESİ (3)

KK, V, 15/2458 (3); Ğurre-i Ramazan 1107/4 Nisan 1696

ما فيه من الوقف والشروط ثبت عندي على الوجه المبسوط وحكمت بصحته ولزومه عالما بالخلاف ومراعي
لما يجب رعايته في تسجيل الأوقاف وأنا العبد الفقير علي بن محمد القاضي بعسكر روم ايلي عفي عنهما¹
يعمل بما فيه عند ثبوته شرعا نمقه الفقير اليه سبحانه وتعالى محمد القاضي بعسكر اناطولي عفي عنه²
طالعت هذا الكتاب المستطاب المزبور على نهج الصواب وأنا العبد الفقير الملك الوهاب احمد بن محمد القاضي
بمدينة ادرنه عفي³
صورة الأصل المعمول عليه نمقه الفقير السيد علي القاضي بعسكر روم ايلي عفي عنه⁴
صورة أصلها الممضى المختوم نمقه العبد الفقير اليه سبحانه و تعالى الحاج ابراهيم القاضي بمدينة كدغره عفي
عنه⁵

[27b] صورة أصلها الممضى المختوم نمقه الفقير السيد علي القاضي بعسكر روم ايلي غفر له⁶

Ḥamd-i mevfûr ve şükr-i nâ-maḥşûr ol vâkıf-i zamâir ve kâşif-i serâir ḥazretleriniñ
dergâh-ı akdeslerine ref^ʿ olunur ki Ḥallâk-ı ʿâlem ve Rezzâk-ı benî Âdemdür ve
dürûd-ı ʿamîmü'l-vürûd ol şâhib-i maḥâm-ı Maḥmûd ravza-i muṭahharalarına îşâr
olunur ki şeffi^ʿ-i uşât-ı ümmetdür ve naḳıyye-i ve baḳıyye-i selâm-nişâr müşâhid-i
evlâd-ı kirâmları kılınur ki her biri mütevellî-i cihât-ı dîn ve nâzır-ı şer^ʿ-i mübindür
rıdvânullâhi teʿâlâ ʿaleyhim ecmeʿîn ve bâʿ iş-i taḥrîr-i veşîka [28a] ve taştîr-i nemîka
budur ki sâbıkan şadr-ı ʿazam vezîr-i ekrem olan câmiʿü'l-fezâil veʿl-kemâlât olan
Köprilizâde Muştafa Paşa ḥazretleriniñ vâlîde-i mâcideleri bürhânu'l-muḥadderât

¹ Bu vakfiyede vakfedilen şeyler ve onların şartları ortaya konulduğu şekliyle sâbit olmuştur. Bu vakfiyenin sihat ve lüzûmuna ihtilâfları bilerek ve vakıfların tescilinde riayet edilmesi gereken husûsları gözeterek hükmettim. Ben fakir kul Rumeli kazaskeri Ali bin Muhammed'im (Allah her ikisini affetsin).

² Şer'an sâbit olduğunda içeriğiyle amel edilir. Bunu Allah'a fakir kul olan Anadolu kazaskeri Muhammed (Allah onu affetsin) yazdı.

³ Bu doğru bir şekilde yazılmış güzel kitabı inceledim. Ben Melik ve Vehhâb Allah'a kul olan Edirne kadısı Ahmet bin Muhammed'im (Allah onu affetsin).

⁴ Kendisine dayanılarak işlem yapılan aslın sûretidir. Bunu fakir Rumeli kazaskeri Seyyid Ali (Allah onu affetsin) yazdı.

⁵ Bu belgenin aslının sûreti Kedeğra kâdısı, şânı yüce olan Allah'a muhtaç el-Hâc İbrâhîm (Allah onu affetsin) tarafından imzalandı ve mühürlendi.

⁶ Bu belge, mühürlenmiş imzalanmış aslının sûretidir. Bunu Rumeli kâdısı es-Seyyid Ali (Allah onu bağışlasın) yazdı.

tâcü'l-mestûrât şâhibetü'l-hayrât sa'âdetlü 'Âişe Hânım ibnetü'l-merhûm el-Hâc Yûsuf Ağa taraf-ı bâhirü's-şerîflerinden huşûş-ı âti'l-beyânı ikrâra vekîl olub zât-ı mûmâ-ileyhâyı ma'rifet-i şer' iyye ile 'ârifân fahrü'l-akrân İbrâhîm Ağa ibn-i Mûsâ Efendi ve Muştafa Efendi ibn-i Süleymân şehâdetleriyle şer'ân vekâleti şâbite olan 'umdetü'l-e'âlî [28b] Muştafa Efendi ibni'l-Hâc Ahmed meclis-i şer'-i enverde müşârun-ileyha 'Âişe Hânımın vilâyet-i Anadoluda nefsi-i kaşaba-i Kedeğrada vâkı' evkâf-ı ma'lûmesiniñ kâim-i maqâm-ı mütevellîsi olan Receb Ağa ibn-i 'Abdillah mahzarında bi'l-vekâle ikrâr u takrîr-i kelâm idüb müvekkile-i mûmâ-ileyhâ 'Âişe Hânım hazretleri kemâ yahkihi'l-kitâb sâlik-i mesâlik-i şavâb olub recâen limâ va'adehü'r-Rabbü'r-Rahîm kaşaba-i mezbûre bezzâzistânında vakf-ı kadîmleri olan dekâkîn-i mevķûfelerine muttasıl olub tahdîd ü tavşîfden müsteğni olan altmış altı 'aded dolâbı ve yine bezzâzistân-ı mezkûrîñ taşrasında [29a] vâkı' dört tarafa açılan yigirmi dokuz bâb dükkânları ve yine bezzâzistân-ı mezkûrîñ karşusunda müceddeden binâ olınan yigirmi iki bâb orta dükkânı ve yine bezzâzistân-ı mezkûrede müceddeden binâ olınub Kürd Yûsuf hânına açılan kapudan hammâma varınca yigirmi altı bâb dükkânları ve yine bezzâzistân-ı merķûmîñ taşrasında müezzinden iştirâ olınan dekâkîniñ üst tarafında dere başına varınca on bâb dükkânı ve yine müezzinden iştirâ olınan dükkânlarıñ fevķânîsinden mâ'adâ yedi bâb dükkânı ve çârşuda çifte hammâm ķurbında ķuyûmcı şırâsında müezzinden alınan [29b] dükkânlara gelince on sekiz bâb dükkânları ve yine aşı-ı bezzâzistân-ı mezkûrîñ taşrasında olan dolâbları müceddeden binâ olınan dükkânlarıñ başlarında olan on bir 'aded dolâbları bi-cümleti't-tevâbi' ve'l-levâhik hasbeten lillâhi te'âlâ vakf-ı şahîh-i şer'î ile vakf ve kaşaba-i mezbûrede olan evkâf-ı kadîmesine zamm u ilhâķ idüb zıkr olınan dekâkîn dolâblar evkâf-ı kadîmeleri mütevellîsi yediyle icâr olınub hâşıl olan ğalle ve nemâsı vakfiyye-i ma'mûl bihâsında mestûr olduğı üzre meşârif-i vakfa şarf olına deyu mahallinde vekîl-i şer' iyyeleri [30a] yediyle mütevellî-i evkâf-ı mezbûreye teslîm eylediler didükde ğıbbu't-taşdîķil-mu'tebere mevâķı'-i bi't-taleb ketb olındı fî-ğurre-i şehr-i Ramazânu'l-mübârek lisene seb' ve mie ve elf.

ŞUHÛDÜ'L-HÂL

‘Umdetü’l-e‘ âlî eş-Şeyh Aḥmed Efendi
Faḥrû’l-a‘ yân İbrâhîm Ağa ketḥudâ-yı müşârun-ileyhâ
İbrâhîm Ağa ibn-i Mûsâ Efendi tâbi‘ -i Mısrîzâde
Faḥrû’l-eimme es-Seyyid Meḥmed Efendi
‘Umdetü’l-mevâli’l-‘ izâm Aḥmed Efendi

[31a] Vakıfdan ḥâric olub merḥûmeniñ temessükiyle virilen vezâifdir
Yevm-i Cüm‘ ada vâ‘ iz Meḥemmed Efendiye yevmî 20
Dersi‘ âm Süleymân Efendiye yevmî 6
Fetiḥ-ḥ‘ân Muştafa Efendiye yevmî 3
Devir-ḥ‘ân Ḥalîl Efendiye yevmî 2
Devir-ḥ‘ân Monlâ Hüseyine yevmî 2
Devir-ḥ‘ân Monla Meḥmede yevmî 1
Devir-ḥ‘ân ‘Abdullah yevmî 1
Kennâs-ı kenîfe yevmî 2
Îkâd-ı kanâdîl içün қayyime yevmî 1

Vakfiye 5: Köprülüzâde Fâzıl Ahmet Paşa Vakfiyesi

KÖPRÜLÜZÂDE FÂZIL AHMET PAŞA VAKFİYESİ

KK, V, 4/2447; 25 Safer 1089/18 Nisan 1678

ماذكر في هذا الكتاب الشرعي والصق المعتبر المرعي من وقف العقار والكتب والحكم والتسجيل بعد المخاصمة جرى لديّ وضوابطه الشرعية وقبوده وشرائطه المرعية وجميع ما جرى فيه وصح لدىّ وصح بين يديّ وضوحا لا يقع غراب الإرتياب على منارها وصحة تضمحل غبار الفساد من لوازم أنوارها فحكمت بصحة هذا الوقف ولزومه في جميع ما علم من خصوصه و عمومه على مذهب من يرى لزوم الوقف من أئمة الهدى عالما بالخلاف الواقع بين الأئمة الأسلاف الأشراف ومراعي لما يجب مراعاته عموما في تسجيل الأوقاف وانا العبد الفقير الى الله الملك القدير حامد بن مصطفى القاضي بعسكر روم ايلي عفا الله عنهما¹

يعتبر ما فيه عند ثبوته شرعا كتبه علي الفقير عفى عنه²

شرعي يقضى بمقتضاه ويعمل بما احتواه حرره الفقير اليه سبحانه محمد بن عبد الرحيم القاضي بعسكر اناطولي عفى عنهما³

[1b] الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله وصحبه أجمعين⁴

emmâ ba'd iş bu mecelle-i şer' iyyeniñ inşâ u taḥrîri ve veşiḳa-i mer' iyyeniñ mûcib-i imlâ ve tastîri olan şâhibü'l-ḥayrât ve'l-ḥasenât ve raḡibü'l-meşûbât ve'l-müberrât merḥûm ve meḡfûrun-leh vezîr-i a'zam Aḥmed Paşa ibnü'l-vezîri'l-a'zam Mehmed Paşa ḥazretleriniñ ḳarındâşları olan şâhibü'l-izz ve'l-iḳbâl el-muḥallâ bi-ḥilyeti'l-fazl ve'l-kemâl [2a] Muşṭafa Begefendi ḥazretleri meclis-i şer'-i ḥaṭîr-i lâzımu't-tevḳîrde zıkr-i âtî-i evḳâfa li-ecli't-tescîl mütevellî naşb buyurdıkları Fevzî Muşṭafa bin İbrâhîm maḥzarında iḳrâr-ı şâḥîh-i şer'î ve i'tirâf-ı şarîḥ-i mer'î buyurub

¹ Huzurumda cereyan eden davalasmadan sonra bu şer'î kitapta ve muteber kabul edilen senedde zikredilen vakıf akar, kitaplar, hükümler, tesciller ve buna ilâve olarak şer'î zabıtlar, kayıtlar, muteber şartlar ve içinde var olan her şey, aydınlatıldığı yola şüphe tozlarının düşmediği bir açıklık ve fesad tozlarının nurunun ışıklarıyla yok olup gittiği bir sihatle açık ve sahih oldu. Bunun üzerine hidâyet yolunun imamları arasında vakfın lüzumunu görenlerin mezhebine göre, vakıfta bulunan umûmî ve husûsî olarak bilinen her şeyin sahih ve gerekli olduğuna, geçmiş imamlar arasında vukû bulan ihtilafları bilerek ve vakıfların tescilinde umûmî olarak gözetilmesi gereken şeyleri dikkate alarak hükmettim. Ben, Melik ve Kâdir olan Allah'a kul Rumeli kazaskeri Hamid bin Mustafa'yım (Allah onları affetsin).

² Bu kitabın içerisindekiler şer'î olarak sabit olduğundan kendisine itibar edilir. Bunu fakir Ali (Allah onu affetsin) yazdı.

³ Şer'îdir; gereği yapılır ve içeriği ile amel edilir. Bunu Alah'a fakir olan Anadolu kazaskeri Muhammed bin Abdurrahim (Allah her ikisini affetsin) yazdı.

⁴ Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsûstur. Salât u selâm Efendimiz Hz. Muhammed ve onun ailesi ve arkadaşlarının tümü üzerine olsun.

‘arşasında müşâhedesi müraât-ı kalb-i huzzâra mahbiṭ-i envâr-ı faẓl-ı ‘irfân olmağla sezâ yigirmi kemerli kârgîr ve kûrşûn örtülü bir dâru’l-kurrâ ve talebe-i ‘ilm-i tecvîd sâkin olacak odalar ve şeyḥu’l-kurrâ sâkin olmak için dâru’l-kurrâ kırbında vâki‘ lede’l-ahâli ve’l-cîrân ma‘lûmetü’l-hudûd kârgîr [4a] hâriciyyesi sobalu iki oda ve bir firun ve bir anbar ve bir miqdâr muhavvetâyı müstemil bir menzil ve yine medîne-i mezbûrede bir ḥân-ı refi‘u’l-bünyân ve yine İnhan mahallesinde câmi‘ kırbında bi-ḥesâb-ı terbi‘i yüz altmış zirâ‘ saḳflı dört yüz altı zirâ‘ kaldırımlı mülk taşlarıyla bir çeşme ve yine medîne-i mezbûrede Koskî? (قوسقى) mahallesinde vâki‘ Bosna serâyından gelen ṭarîḳ-ı ‘âmm üzerinde eṭrâfında bi-ḥesâbı terbi‘î iki yüz zirâ‘ kaldırımlı bir çeşme ve ana ḳarîb bir su terâzûsi ve yine medîne-i mezbûrede el-Hâc Pîrî mahallesinde vâki‘ sudan gelen ṭarîḳ-i amm üzerinde bi-ḥesâbı mezbûr üç yüz zirâ‘ taş kaldırımlı bir çeşme ve ana ḳarîb bir su terâzûsi ve yine medîne-i mezbûrede Muḥtesib [4b] Hüseyn Ağa menzilleri karşusunda daḥî bir su terâzûsi ve yine medîne-i mezbûrede Eski Serây kırbında bir su terâzûsi ve yine medîne-i mezbûrede Ramazân Ağa menzilleri karşusunda bir su terâzûsi ve yine medîne-i mezbûrede İbrâhîm Çelebi mahallesinde Vezîr-zâde Serâyı kırbında dörtyol ağzında câmi‘a muttaşıl eṭrâfı taş kaldırımlı ḥayât-efzâ bir çeşme ve yine medîne-i mezbûrede Ebû Bekir Efendi mahallesinde bir su terâzûsi ve yine medîne-i mezbûrede Kapucı mahallesinde câmi‘ ḥaremine muttaşıl bi-ḥesâbı terbi‘i dört yüz zirâ‘ kaldırımlı bir çeşme ve yine medîne-i mezbûrede Kapudan mahallesinde Tuna iskelesinden gelen ṭarîḳ-i ‘âmm üzerinde eṭrâf-ı erbe‘asında bi-ḥesâbı mezbûr yüz seksen zirâ‘ kaldırımlı bir çeşme ve kırbında bir su terâzûsi ve yine medîne-i mezbûrede Tirbala (تيربالا) [5a] mahallesinde câmi‘ ḥareminde saḳfı şîşe tavanlı bir şâzırvân ve yine medîne-i mezbûrede Turğud Beşe Câmi‘i kırbında bir şâzırvân ve yine medîne-i mezbûrede mevâzi‘-ı ‘adîdede dokuz ‘aded çeşmeler ve yine Kandiyede câmi‘-i şerîfiñ ḥaremi içinde bir şâzırvân ve yine Kandiyede câmi‘-i şerîfe muttaşıl bir mekteb-i laṭîf ve yine ḳal‘a-i mezkûrede vâki‘ bir tarafından Komakî (قوماكى) bir tarafından Filado (فيلادو) mülkleri ve iki taraftan ṭarîḳ-i ‘âmm ile maḥdûd binâ zirâ‘î ile tûlen yigirmi beş ve ‘arzen yigirmi dört zirâ‘ ‘arşa üzerinde mebnî bir taḥtânî ve sekiz fevḳânî odaları ve dîvânḥâneyi ve dört bâb maḥzeni ve iki aḥûrı ve üç kemerli şahri(n)c⁸ ve sekiz demür pencere ve nerdübân altında iki bâb odayı müstemil imâm-

⁸ Bu kelime vakfiye metninde bazen “صحريج” bazen de “صحرنج” şeklinde yazılmıştır. Diğer

1 evvel sâkin olacak bir menzil ve yine al‘ a-i mezkûrede lede‘l-ahâlî [5b] ve‘l-cîrân ma‘ lûmetü‘l-‘hudûd tûlen ve ‘arzen otuz sekiz zirâ‘ ‘arşa üzerinde mebnî yedi bâb fevkânî oda ve dîvân‘hâne ve tahtânî beş bâb oda ve bir ma‘hzen ve iki şahrinc ve bir a‘hûr ve iki tarafında ‘havlıyı müştemil imâm-ı şânî sâkin olacak bir menzil ve vilâyet-i Anadolu‘da vatan-ı a‘şlîleri olan Köpri demekle ma‘ rûf ‘aşaba-i Kedeğrada vâ‘î‘ bir taraftan Küccük Me‘hemmed o‘‘lı ‘hânesi ve bir taraftan Müderris Efendi sâkin olacak menzil ve bir taraftan mekâbir-i müslimîne ve bir taraftan ‘arîk-i ‘âmm ile ma‘hdûd mülk ‘arşası üzerinde talebe-i ‘ûlûm sâkin olub bi‘z-zât ve bi‘t-teb‘ müsteclib-i sa‘âdet-i uhreviyye olan ‘ulûm-ı nâfi‘a müdârese ve müzâkere itmeleriçün on iki ‘hücre ve bir ders‘hâne ve tetimmât ve ‘havlıyı müştemil bir medrese-i müessese ve müderrisi sâkin olmak içün buyût-ı ‘adîdeyi müştemil bir menzil [6a] ve yine Kamaniçe al‘ ası dâ‘hîlinde taraf-ı saltanat-ı ‘aliyyeden mer‘hûm müşârun-ileyh ‘azretlerine kezâlik temlik olan câmi‘-i mezbûr ‘arşasına mül‘hak ‘arşa üzerinde ta‘lîm-i şıbyân içün soba ve şuffeli bir mu‘allim‘hâne yine al‘ a-i mezbûrede Benadbehifa? (بنادبھفيا) ma‘hallesinde vâ‘î‘ bir taraftan Manastıroc? (مناستروج) vîrânesi ve üç taraftan ‘arîk-i ‘âmm ile ma‘hdûd tûlen yetmiş ve ‘arzen on beş zirâ‘ ‘arşa üzerinde bir bâb fevkânî ve üç bâb tahtânî odalar ve bir ma‘hzeni ve bir orta şuffeyi ve a‘hûr ve ‘havlıyı müştemil ‘atîb ve imâm-ı evvel sâkin olacak bir menzil ve yine al‘ a-i mezkûrede câmi‘-i mezbûrîñ tetimmâtından olub imâm-ı şânî ve mu‘allim-i şıbyân ve müezzîn-i evvel ve müezzîn-i şânî ve ‘ayyım-i evvel ve şânî ve ferrâş sâkinler olmak içün her birine münâsibi ile mer‘hûm müşârun-ileyh temessûki ile virdügi [6b] ‘hudûdları ma‘lûme buyût-ı ‘adîdeyi müştemil menâzil bana buyurub bu mezkûrâtıdan dâru‘l-kurrâ ve mu‘allim‘hâneyi ve medreseyi ve ‘hucûrâtı imlâ kendün ifrâz ve ta‘lîm u ta‘allûme izin virüb ta‘lîm u ta‘allûm dâ‘hî bulunmağla vakfı lüzûm giyüb ve menâzil ve ‘hân dâ‘hî imlâ kendün ifrâz ve iskân ve nüzûle izin virub menâzil-i mezbûrelerde erbâb-ı sâkinler ve ‘hân-ı mezbûrda ebnâ-i sebîl mürûr u ‘ubûr idüb miyâh-ı müsebbileden şerb ve intifâ‘-ı inâm sebkat idüb evkâf-ı mezkûre lüzûm giydükden sonra ve yine müşârun-ileyh ‘azretleriniñ ‘azîmet-i şerîfleri zeyl-i şahîfede mezkûr olan ‘a‘karât u menkûlâtıñ tertîb ve vakfı ve ta‘yîn-i ‘harc ve şarfı üzre iken takdîr-i Rabbânî ‘ömri vefâ itmeyüb civâr-ı rahmet-i Rahmâna intikâl buyurdıklarında verâseti ‘alâ ‘arîk‘il-irş ve‘l-in‘işâr dört [7a] zevce-

tarafıan “صحرنج” kelimesindeki “ن” harfinin noktası bazen unutulmuştur.

i metrûkelerine ve vâlide-i mûkerremelerine ve bana ve li-ebeveyn iki kız karındâşlarına münhasır olmağla müteveffâ-yı mezbûrîñ cemî‘-i ‘âkâr ve menkûl ve nuķûd ve ħulli ve ‘arûz ve eşâs-ı beyt ve âvânî-i nühâsiyye ve ğayr-ı nühâsiyye ve bi’l-cümle ism-i mâl ıtlâk olunur qalîl ü keşîr ve celîl ü ħakîr cemî‘ terekesinden her biri yedi müdde olan bin seksen sekiz Muħarreminde maħmiyye-i İstanbulda Maħmûd Paşa maħkemesinde nâibü’ş-şer‘ olan Mehmed Efendi imzâsı ile mûmzâ ve bin seksen dokuz Saferü’l-Ĥayrinde maħkeme-i mezbûrda nâibü’ş-şer‘ olan İbrâhîm Efendi imzâsı ile mûmzâ ħucec-i şer‘iyye nâtika olduğı üzre ‘alâ tarîķi’t-teħârici’ş-şer‘î her birini istîfâ eyleyüb ‘amme-i mîrâşe müte‘allik cemî‘-i de‘âva ve meţâlibât ve emân ve muħâşamâtdan her birimiz âĥarı ibrâ-i ‘âmm ile ibrâ eyledükden sonra merĥûm-ı mezbûrîñ ta‘yîn-i meşârif ideceğı [7b] evķâfı ihyâ ve vezâif-i mürtezika vesâir meşârifî içün terekesinden benim ħişşe-i irşiiyyeme ta‘yîn u taħşîş olunan emlâk-i irşiiyemden olub Uyvar qal‘ası dâĥilinde vâķi‘ eţrâf-ı erbe‘ası tarîķ-i ‘âmm ile maħdûd bina zirâ‘i ile tûlen yüz otuz ve ‘arzen seksen sekiz zirâ‘ ‘arşa üzerinde olan sekiz bâb sâde ve kârgîr dükkânlarımı ve köşe başında taĥtânî iki oda ve fevķânî bir oda ve maħzen ve aĥûrî müştemil mülk menzilimi ve ana muttaşıl iki taĥtânî oda ve iki kîlâr ve maħzen ve bir miķdâr muħavveţayı müştemil mülk menzilimi ve ana muttaşıl üç oda ve bir firunı ve iki maħzen ve bir aĥûrî muĥtevi kemer kapulı bir mülk menzilimi ve kemer dekâķîn ħizâsında taĥtânî üç oda ve bir kîlâr ve bir maħzen ve dükkânı ve üzerinde bir odayı müştemil mülk menzilimi ve meydân [8a] köşesine nâzır eţrâf-ı erbe‘ası tarîķ-ı ‘âmm ile maħdûd on beş bâb taĥtânî odalar müştemil menzilimi ve menzil-i mezkûr muķâbelesinde câmi‘ meydânına nâzır yedi dükkân ve bir fevķânî oda ve iki taĥtânî oda ve bir maħzen ve bir firunı müştemil menzilimi ve ana muttaşıl taĥtânî iki oda ve bir maħzen ve bir aĥûr ve muħavveţayı müştemil menzilimi ve ana muttaşıl taĥtânî bir kemer oda ve bir sâde oda ve iki kîlâr ve bir maħzen ve bir firun ve bir aĥûr ve bir su kuyusını müştemil menzilimi ve menzil-i mezkûr verâsında taĥtânî bir kemer oda ve bir sâde oda ve bir maħzen ve bir firun ve bir fevķânî odayı müştemil menzilimi ve menzil-i mezbûra muttaşıl bir taĥtânî oda ve kîlâr ve bir aĥûr ve bir miķdâr muħavveţayı müştemil menzilimi ve sâbiķu’z-zikr meydâna nâzır itmekci dükkânıñ ardında mîrî buğdâyı vaz‘ olunan anbâr ve öninde [8b] olan odada vâķi‘ eţrâf-ı erbe‘ası tarîķ-i ‘âmm ile maħdûd tûlen yüz yigirmi sekiz ve ‘arzen seksen sekiz zirâ‘ ‘arşada mebnî büyût-ı ‘adîdeyi müştemil beş bâb

menzillerim ile sekiz ‘aded dükkânlarımı ve câmi‘-i kebîriñ cânib-i yesârında meydâna nâzır tûlen yüz otuz ve ‘arzen seksen altı zirâ‘ ‘arşada mebni on bir bâb dükkânlarımı ve câmi‘-i mezbûriñ cânib-i yesârında köşede vâkı‘ on bir dükkân ve iki odalar ve selh-ğânemi ve câmi‘-i şerîfiñ eṭrâfında Usturğun kapısı dimekle ma‘rûf ḳal‘a kapısı cistrinden tûlen Nehr-i Netre (نتره) cistrine varınca ṭarîḳ-i ‘âmmiñ yemîn u yesârında vâkı‘ ‘arzen on beş zirâ‘ ‘arşa üzerine mebni yüz otuz ‘aded dükkânlarımı ve ḳal‘a-i mezbûre dâhiline bir saḳfda üç göz at değirmenimi⁹ ve ḳal‘a-i mezbûre ḥâricinde Üstürğon (استورغون) [9a] cânibinde Netre nâm nehir ile dâir iki saḳfda on iki göz su değirmeni ve ol maḥalde cevânib-i erbe‘asını su muḥîṭ olub ada ta‘bîr olunır bir ‘arşamı ve ḳal‘a ṭarafında vâkı‘a lede‘l-ahâlî ve‘l-cîrân ma‘lûmetü‘l-ḥudûd tûlen bin yigirmi buçuk ve ‘arzen sekiz yüz kırk zirâ‘ mülk ‘arşamı vaḳf eyledüm ve ḥaṭṭ-ı humâyûn şevket-i maḳrûn ile mûrişim merḥûm ve maḡfûrun-leh ḥazretlerine temlîk buyurılıb bi-ḥasebi‘l-irş bana işâbet idüb Üstürğon sancâğında Narhid (نارheid) nâḥiyesinde Şoran (شوران) nâm varoşumı ve yine nâḥiye-i mezbûrede Fedyemoş (فديموش) nâm ḳaryeniñ arâzîsi ve yine sancâk-ı mezḳûrde Netra (نتره) nâḥiyesinde Komyatin? (قومياتين) nâm varoşumı ve yine nâḥiye-i mezbûrede Târtûş? (طارطوش) nâm karye ve Giş-Varad (كيش وراد) nâm karye ve Nakger? (ناك كر) ve Giş-ger? (كيش كر) me‘a maḥalle-i Ayatofalu (اياطوفالو) be-nâm ḳurâlarımıñ [9b] mülk arâzîlerini ve yine nâḥiye-i mezbûrede Kârak? (كارق) ve Alharesek? (الهارسك) ve Giş- Keso? (كيش كسو) ve Nakender? (ناك اندر) ve Nadesk? (نادسك) ve Felşoçornuk? (فلشوچورنوك) ve Alşoçornuk? (الشوچورنوك) ve Malimisk? (مال مسك) ve Bankeso? (بان كسو) ve Bato? (باتو) ve Tarak (طاراق) nâm mezre‘alarımı ve Üstürğon kapısı ḳurbında vâkı‘ lede‘l-ahâlî ve‘l-cîrân ma‘lûmetü‘l-ḥudûd Şîrînpâk Serâyı dimekle ma‘rûf serâyımı Belğiratda ebnâ-i sebîl içün binâ olınan ḥâna muttaşıl olub bir ṭarafı Sandıkçı menzili ve ṭarafeyni ṭarîḳ-i ‘âmm ile maḥdûd büyüṭ-ı ‘adîdeyi müştemil mülk menzilimi ve ḥân-ı mezbûriñ cânib-i yemîninde vâkı‘ bir maḥzen ve on bir bâb dükkânlarımı ve ḥâncı ile na‘lband sâkin olacak iki bâb odalarımı ve ḥân kuyusu ḳarşusunda tûlen ve ‘arzen bi-ḥesâbı terbi‘i iki yüz zirâ‘ mülk [10a] ‘arşamı ve dâru‘l-ḳurrânîñ şarḳ ṭarafında vâkı‘ tûlen yüz otuz ve ‘arzen yigirmi zirâ‘ zât-ı eşcâr-ı müşmira ve ğayr-i müşmira mülk bağçam ve ğarb ṭarafında vâkı‘ tûlen elli dokuz

⁹ Bu kelime vakfiye içerisinde burada olduğu gibi bazen “دكرمن” bazen de “دكرمان” şeklinde yazılmıştır.

ve ‘arzen otuz altı zirâ‘ mülk bağçamı vakf eyledüm ve yine hatt-ı hümayûn sa‘âdet-i maqrûn ile merhûm müşârun-ileyhe hibe ve temlik buyurulub irşen bana işâbet iden emlâkimden Kandiye kal‘ası hâricinde vâki‘ Tobaltı (طوب التی)nın sınırından sâhil-i bahrîñ şark tarafından Nazarana? (نظرانه) nâm mevzi‘den İbrâhîm Paşa yurdu altından Pedye? (پديه) nâm kırye yolına andan Taşlı Dağı altından İnce yol ile harebe Şîrehaneye andan Câmeşûy deresinden Akdepeye andan sedd kenârında olan Şîrehaneye andan sedd ile tarîk-i ‘âmme andan Dört Yol başına andan Fernek? (فرنك) yolu ile yeniçerilerin eski karağolından [10b] Burusa nâm kıryeden hamâm yerine andan Burusa köyi sınırı ile eski ordu altında tarîk-i ‘âmme andan Rumili karağolu hânesine andan Hasan Paşa köprisine andan sedd üzerinden mağâraya andan yolın sol tarafından harâbe Şîrehaneye andan Finike (فنكه) nâm kıryeye ayrılan yol başına andan Alayyolu ile depede olan Ücyol başına andan Ok yolının üzerine uğrayub Alay yolu ile Finike deresinden yine zıkr olunan Alay yolu ile Yerli Büyük Kayaya andan Başmuhâsebeci seddinden mağaralar üstinden mezârlığa andan Beglik (بيكلك) kaşşâbhânededen aşağı sedd ile Vardıya? (واردیه) kalesi altında harebe Şîrehaneye andan aşağı yine Ücyol başından harebe Şîrehaneden Uluyol (اولو يول) altından eski binâ yerinden deryaya doğru dikilen nişân taşlarıyla sedd deresinin deryâya [11a] muhtaliğ olan mahalden deryâya muntehiye olan arâziyi vakf eyledüm ve Kandiye sancâğında Menâfoca? (منافوجه) nâhiyesinde Ayavarvara (ایاوارواره) nâm ve Ayatoma (ایاطوما) nâm ve Resmo sancâğında Meylapotama (میلایپوتمه) nâhiyesinde Mağartis (مغارتس) nâm kıryelerin arâzisini ve zıkr olunan Ayavarvara nâm kıryede Manastır-ı Ayayalıba (ایایالبا) ve Manastır-ı Ayoyanı Eliği? (ایو یانی الیکى) ve Ayaana (ایانا) ve zıkr olunan Ayatoma nâm kıryede Ayaanton Monoho (ایاانتون مونوخو) ve Ayayorgi Harakoti (ایا یورکی حراکوتی) ve Kerastodlība? (کراستودلیبا) nâm manastırlarımı cümle bağ ve bostân ve arâziyi ve yaylak ve mer‘ayı ve cibâlî ile vakf eyledüm ve yine Kandiye kal‘ası dâhilinde imâm-ı şânî sâkin olan menziliñ tahtında vâki‘ altı bâb dükkânlarımı ve Valton (ولتون) nâm Kemerkapudan taşra çıkarken sağ cânibinden olan on beş bâb dükkânlarımı ve zıkr olunan kapunıñ sol cânibinden vâki‘ birer bâb [11b] fevkanî odalarıyla on bir bâb dükkânlarımı ve yine anlara muttaşıl yedi bâb dükkânlarımı ve zıkr olunan kapunun arasında üç dolabımı ve yine kal‘a-i mezkûre dâhilinde Cebêhâne karşısında vâki‘ bir bâb fevkanî odaları olan on ‘aded dükkânlarımı ve yine anlara muttaşıl iki mülk dükkânlarımı ve Cebêhâneniñ aşağı

tarafında vâkı‘ tûlen yigirmi dört ve ‘arzen sekiz zirâ‘ ‘arşa üzerinde mebni altı kıt‘a dükkân ve iki mahzen ve üzerlerinde dört bâb odalarını ve ana muttaşıl üç dükkân ve üç mahzen ve bir maṭbah ve dört fevḳânî odaları müstemil menzillerimi ve yine ana muttaşıl fevḳânî dört bâb oda ve bir dîvânḥâne ve taḥtânî iki oda bir kemer kapu arası ve bir şahrîc ve on demür pencereleri müstemil menzilimi ve yine ol maḥalde fevḳânî iki oda ve hayât ve taḥtânî bir dîvânḥâne ve bir [12a] maṭbah ve beş bâb oda ve su kapusu ve nerdübân başında iki bâb oda ve aḥûr ve ḥavlıyı ve kenîse yeri ta‘bîr olunan ‘arşayı ve üç mahzen ve üç dükkân ve iki demir pencereleri müstemil menzilimi ve yine ol maḥalde beş dükkân ve şahrî(n)c ve mahzen ve beş fevḳânî odaları ḥavlıyı müstemil menzilimi ve yine ḳal‘a-ı mezḳûrede tersâne kapusu ḳurbında üç fevḳânî oda ve üç mahzen ve iki dükkânı müstemil menzilimi ve yine ol maḥalde iki fevḳânî oda ve iki mahzen ve iki dükkânları müstemil menzilimi ve yine ol maḥalde on oda ve dört mahzen ve bir dükkânı müstemil menzilimi ve yine ol maḥalde bir fevḳânî odalı bir dükkânı ve yine ol maḥalde üstünde bir odalı ve ardında fevḳânî ve taḥtânî iki oda ile bir dükkânı ve yine ol maḥalde bir oda ile bir dükkânı ve yine ol maḥalde iki kat odalar ile [12b] bir dükkânı müstemil menzilimi ve yine ol maḥalde beş bâb fevḳânî odaları ve dîvânḥaneyi ve su kapusını ve taḥtânî bir odayı müstemil üç kapulu menzilimi ve yine yedi bâb oda ve dört bâb mahzen ve ḥavlı ve bir dükkânı müstemil menzilimi ve yine ol maḥalde vâkı‘ eṭrâf-ı erbe‘ası ṭarîḳ-i ‘âmm ile maḥdûd fevḳânî üç oda ve dîvânḥâne ve taḥtânî üç oda ve bir dîvânḥâne ve kebîr aḥûr ve kemer kapu arası ve bir su kapusını ve iki mahzeni ve aḥûra muttaşıl bir küccük odayı müstemil menzilimi ve tersâne kapusının nerdübânı altında iki küccük mahzenlerimi ve yine tersâne kapusının sağ cânibinde tûlen yigirmi dört ve ‘arzen sekiz zirâ‘ iki kapulu bir mahzeni ve mahzen üzerinde tûlen on beş ve ‘arzen on zirâ‘ bir odayı ve yine tersâneye ḳarîb maḥalde vâkı‘ bir taraftan Milota (میلوطه) mülki ve bir taraftan mahzen ve iki [13a] taraftan ṭarîḳ-i ‘âmm ile maḥdûd tûlen on sekiz ve ‘arzen on dört zirâ‘ bağçayı ve iki odayı müstemil kenîse yeri ta‘bîr olunur menzili ve yine tersâne ḥavlısında vâkı‘ tûlen yigirmi iki ve ‘arzen dokuz zirâ‘ birbiri üzerinde iki bâb mahzenleri ve ana muttaşıl tûlen on bir ve ‘arzen beş zirâ‘ iki küccük mahzenleri ve lîmân ile tersâne kapusu arasında İbrâhîm Paşanın su mahzenine muttaşıl tûlen ve ‘arzen altışar zirâ‘ olan dükkânı ve üzerinde olan odayı ve yine ol maḥalde vâkı‘ birbirlerine muttaşıl her birinin üzerlerinde ve

fevķânî odaları olan on üç dükkânlarımı ve yine tersâne kapusına muttaşıl tûlen iki ve arzen on iki zirâ‘ bir dükkânı ve üzerinde odayı ve İbrâhîm Paşa Câmî‘i kurbında vâķi‘ bir taraftan câmî‘ hâremi ve taraftan İbrâhîm Paşa maħzenleri ve iki taraftan tarîķ-i ‘âmm ile [13b] maħdûd iki bâb odaları altında iki maħzen ile bir firunı ve lîmân kapusının sol cânibinde vâķi‘ bir taraftan Canfilibo (جان فلیبو) mülki ve üç taraftan tarîķ-i ‘âmm ile maħdûd dört bâb taħtânî ve bir bâb fevķânî odaları ve beş maħzeni ve iki su kapusını ve bir miķdâr ‘arşayı müştemil menzilimi ve yine ol maħalde eṭrâf-ı erbe‘ası tarîķ-i ‘âmm ile maħdûd dört bâb maħzen ve iki oda ve bir dîvânĥâne ve iki şaħri(n)c ve bir miķdâr ĥavlıyı müştemil menzilimi ve ol menzile ĥarîb bir taraftan Canfilibo ve bir taraftan Nikolaki (نیقولاکی) ve iki taraftan tarîķ-i ‘âmm ile maħdûd tûlen almış altı ve ‘arzen otuz altı zirâ‘ ‘arşa-i ĥâliyemi ve yine ol maħalde vâķi‘ eṭrâf-ı erbe‘ası tarîķ-i ‘âmm ile maħdûd üç bâb taħtânî ve üç bâb fevķânî odaları ve üç bâb maħzeni ve ĥavlıyı müştemil menzili ve yine ĥal‘a-i mezkûre dâĥilinde [14a] vâķi‘ bir taraftan Erköni (ارکونی) mülki ve üç taraftan tarîķ-i ‘âmm ile maħdûd ve tûlen iki yüz on iki ve ‘arzen yüz yigirmi dört zirâ‘ olub altı ‘aded su kapusu ve üç kıṭ‘a ĥavzı müştemil mülk bostanımı ve yine ĥal‘a-i mezkûre dâĥilinde yüksek tâbya dimekle ma‘rûf maħalde Ayos Apostolos (ایوس اپوستولوس) maħallesinde vâķi‘ eṭrâf-ı erbe‘ası tarîķ-i ‘âmm ile maħdûd binâ zirâ‘î ile tûlen yetmiş dört ve ‘arzen otuz yedi zirâ‘ mülk ‘arşamı ve ‘arşa-i mezbûre taħtında maħfûz olan otuz yedi ‘aded mülk buğday kuyuları ve yine üç taraṫı tarîķ-i ‘âmm ve bir taraṫı Şâhin Beg menzili ile maħdûd dâĥiliye ve ĥâriciyede buyût-ı ‘adîde ve ĥamâm ve şaħrîci müştemil mülk menzilimi ve yine menzil-i mezbûr muķâbelesinde iki taraṫı tarîķ-i ‘âmm ve bir taraṫı Halîl Paşa menzili ve bir taraṫı ba‘zen mîrî firunlar ve ba‘zen tarîķ-i ‘âmm ile maħdûd [14b] eşcâr-ı müşmira ve ĥayr-i müşmirayı müştemil mülk bâĥçamı vaķf eyledüm ve Kamaniçe ĥal‘asında Söĥüdlük (سکودلك) suyı nehrinde Şemko (شمقو) veledi Ca‘fo Ermeni (جعفو ارمنی) ĥarâbesi dimekle ma‘rûf tûlen on beş ve ‘arzen on zirâ‘ dört göz deĥirmân ve deĥirmâncı ĥânesi ve bir kârgîr oda ve bir maħzen ve yine tûlen ve ‘arzen on beş zirâ‘ bir ĥarâbe dârı deĥirmânı ve yüz yigirmi ‘aded söĥüt ağaçları ve yine tûlen yetmiş ve ‘arzen altı zirâ‘ ĥavlımı ve yine ĥal‘a-i mezkûre dâĥilinde vâķi‘ bir taraftan Firancevî (فرانجوی) zimmî ve bir taraftan nehr-i varoş ve iki taraftan tarîķ-i ‘âmm ile maħdûd tûlen otuz ve ‘arzen on zirâ‘ beş göz mülk deĥirmânı ve yine tûlen kırk ve ‘arzen yigirmi zirâ‘

bir soba odalı ve dehlîzli [15a] değirmâncı hânemi ve yine bir taraftan nehr-i varoş ve bir taraftan Aleksanderi (الكساندرى) ve iki taraftan tarîk-i ‘âmm ile maḥdûd tûlen ve ‘arzen otuz zirâ‘ üç göz değirmânı ve yine tûlen yigirmi beş ve ‘arzen yigirmi zirâ‘ değirmâncı odası ‘arşa-i hâliyemi ve yine iki taraftan nehr-i varoş ve bir taraftan Lados (لدوس) veledi Şemko (شمقو) ve bir taraftan tarîk-i ‘âmm ile maḥdûd tûlen yigirmi ve ‘arzen on beş zirâ‘ dört göz değirmânı ve yine tûlen yigirmi ve ‘arzen on beş zirâ‘ sobalı oda ve bir dehlîz ve yine bir oda ve havlımı ve yine ḳal‘a-i mezkûre dâḥilinde Habyevan? (حب يوان) maḥallesinde bir taraftan Bedroy (بدروى) ve bir taraftan Şemko menzilleri ve bir taraftan Yavan? (يوان) manastırı ve bir taraftan tarîk-i ‘âmm ile maḥdûd bina zirâ‘i ile tûlen yetmiş ve ‘arzen yigirmi üç zirâ‘ ‘arşa üzerinde mebnî dört sobalı odaları ve iki [15b] sobasız odalarımı ve bir zîr-i zemîn maḥzeni ve havlıyı ve maṭbah ve dehlîz ve bâğçayı müstemil mülk menzilimi ve yine ḳal‘a-i mezbûre dâḥilinde Sintiyavan? (سنتى يوان) maḥallesine vâḳi‘ bir taraftan Româl (رومال) ve bir taraftan Ros (روس) zimmî menzilleri ve bir taraftan tarîk-i ‘âmm ile maḥdûd tûlen elli ve ‘arzen on sekiz zirâ‘ ‘arşa üzerinde mebni olan sobalı üç oda ve sobasız iki oda havlıyı müstemil mülk menzilimi ve yine ḳal‘a-i mezkûre köprüsi gözündü tûlen yigirmi ve ‘arzen on zirâ‘ üç göz daḳîk değirmânı ve bir göz dârı değirmânı ve dört ‘aded kazġân ve iki ḥarâbe oda ve havlısı ile mecmû‘ ‘arşası tûlen seksân ve ‘arzen elli zirâ‘ bir mülk kâr-hânemi ve yine tûlen ve ‘arzen elli bir mülk kâr-hânemi ve yine tûlen ve ‘arzen yigirmişer zirâ‘ ḥarâbe dîngli üç daḳîk değirmânı ve dîngli bir dârı değirmânı ve yine tûlen otuz ve ‘arzen yigirmi [16a] zirâ‘ bir ḥarâbe degirmenci hânesiyle dîngli ‘abâ degirmeni ve yine ḳal‘a-i mezkûre dâḥilinde Berosta? (بروسطه) maḥallesinde Bancam (بانجام) manastırı demekle ma‘rûf tûlen yetmiş ve ‘arzen kırk zirâ‘ ‘arşayı ve üzerinde olan mülk ebniyemi vakf eyledüm ve medîne-i İzmirde Kaşşâb Hıdır maḥallesinde vâḳi‘ ma‘lûmetü’l-ḥudûd taḥtânî elli bâb ve fevḳânî elli dört bâb odaları müstemil müceddeden binâ olunan kârgîr mülk hân-ı kebîrimi ve yine hân-ı kebîre muttaşıl taḥtânî on yedi bâb oda ve bir maḥzen ve fevḳânî on sekiz bâb odayı müstemil kârgîr şaġîr mülk hânımı ve yine hân-ı kebîre muttaşıl yigirmi dört bâb mülk dükkânlarımı ve yine bir bezestân ta‘bîr olunur maḥzenli ve fevḳânîleri odalı kırk dört bâb mülk dükkânlarımı ve yine bezestân-ı mezbûrîñ zâhrına muttaşıl yigirmi dört [16b] bâb mülk kârgîr dükkânlarımı ve yine bezestân-ı mezbûrîñ Gümrük tarafında kapısı önünde iki bâb

mülk kârgîr mahzenimi ve bezestân-ı mezbûrîñ öninde Hüseyn Ağa selh-ğânesine varınca lede'l-ahâlî ma' lûmetü'l-ğudûd mülk 'arşa-i ħâliyemi ve yine bezestân-ı mezbûra muttaşıl deryâ üzerinde vâki' on sekiz oda ve bir maţbağ ve altında mahzenli bir şağîr ħamâm ve aĥûrî müştemil müceddeden binâ olınan mülk gümrükğânemi ve yine medîne-i mezbûrede mülk-i müşterâm olan ma' lûmetü'l-ğudûd def'an bir gümrükğânemi ve fevğânî iki bâb odalarını ve yine bir mülk börekci fırınımı ve yine bir bâb fevğânî oda ve bir şerbetci dükkânımı ve yine ma' lûmetü'l-ğudûd cümle müştemilâtı ile bir mülk Yahûdiğânemi ve Yahûdiğâneye muttaşıl iki bâb tahtânî ħânemi ve yine ħamâm külğanına muttaşıl fevğânî ve tahtânî [17a] buyût-ı 'adîdeyi müştemil bir bâb ħânemi ve yine ħal' a dîvârına muttaşıl leb-i deryâda vâki' ma' lûmu'l-ğudûd iki bâb mülk şem'ğânemi ve yine medîne-i mezbûrede Çukurçeşme demekle ma' rûf bir çeşmeyi ve yine medîne-i mezbûrede Cücük mağallesinde Sâdıkzâde Halîl Efendi dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine medîne-i mezbûrede 'Ali Reîs mağallesinde 'Abdülkâdir oğlı Ĥasan dîvârında olan çeşmeyi ve yine medîne-i mezbûrede Bâzâryeri mağallesinde dellâk el-Ĥâc Muğammed dîvârında olan çeşmeyi ve yine medîne-i mezbûrede mağalle-i Cedîdede râfi'-i tarîğ-i 'âmmd Balcı 'Ömerin dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine mağalle-i mezbûrede Uzun Hüseyn Ağa Ĥamâmı kurbında el-Ĥâc Mehmedin dîvârında bir çeşmeyi ve yine mağalle-i mezbûrede Tavîl Muştafa Çelebî dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine [17b] mağalle-i mezbûrede Şerbetci Ca'fer Beşe dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine medîne-i mezbûrede Kefeli mağallesinde el-Ĥâc Muştafa dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine mağalle-i mezbûrede Ücyol ağzında Kâimoğlı Aĥmed dîvârında olan bir çeşmeyi ve mağalle-i mezbûrede Yahûdîler içinde Mencalaki (منجالاکی) nâm zimmî dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine mağalle-i mezbûrede vâki' Küccük Mehmed Ağa dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine mağalle-i mezbûrede Irğâd Bâzârı kurbında Kalaycı Murad dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine mağalle-i mezbûrede Karayani (قره یانی) nâm zimmî dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine mağalle-i mezbûrede Beğlikci dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine mağalle-i mezbûrede kaşşâb Bodur 'Ali dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine mağalle-i mezbûrede sedd başında Derzî [18a] Yorgaki (درزی یورغاکى) dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine medîne-i mezbûrede Câmî'-i 'Atîğ mağallesinde el-Ĥâc Hüseyn dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine mağalle-i mezbûrede Solak Mağmud Ağazâde

‘ Abdülkerîm Ağa dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine maḥalle-i mezbûrede el-Ḥâc Süleymân oğlu Meḥmed Ağa dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine maḥalle-i mezbûrede ‘ Ali Yazıcı ḥânesiniñ köşesinde olan bir çeşmeyi ve yine maḥalle-i mezbûrede el-Ḥâc Ḥalîl dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine medîne-i mezbûrede Hıdır Efendi sokağında el-Ḥâc ‘ Ali dâmâdları dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine medîne-i mezbûrede el-Ḥâc Meḥmed Câmi‘ i kırbında olan bir çeşmeyi ve yine medîne-i mezbûrede Balandoz? (بلاندوز) oğlu sokağında el-Ḥâc Süleymân dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine medîne-i mezbûrede uzun yolda Ümmühânî Hâtûn [18b] Mescidine karîb Süleymân dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine medîne-i mezbûrede Baba Ḥasan Beg dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine medîne-i mezbûrede el-Ḥâc Maḥmûd Câmi‘ i dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine maḥalle-i mezbûrede Sabuncı el-Ḥâc Receb dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine maḥalle-i mezbûrede Ḥüseyin Ağa sokağında ‘ Ali Yazıcı dîvârında olan bir çeşmeyi ve el-Ḥâc Ḥasan dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine medîne-i mezbûrede Kaplan Paşa çarşusunda orta iskelede Dört yol ağzında maḥzen dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine medîne-i mezbûrede Aḥmed Ağa ma‘ â ḥatîbi ‘ Abdürrahmân Efendi dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine medîne-i mezbûrede Konyalı el-Ḥâc ‘ Ömer dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine medîne-i mezbûrede el-Ḥâc Ḥüseyin Câmi‘ i kırbında olan bir çeşmeyi ve yine medîne-i mezbûrede Ḥâtûniye maḥallesinde [19a] Demirci el-Ḥâc Meḥmed Mescidi muḳâbelesinde olan bir çeşmeyi ve maḥalle-i mezbûrede muşalla kırbında el-Ḥâc ‘ Oşman oğlu dîvârında olan bir çeşmeyi ve maḥalle-i mezbûrede eş-Şeyḥ Muştafa Efendi dîvârında olan bir çeşmeyi ve Şeyḥ-i mezbûriñ ‘ ammisî Meḥmed Ağa dîvârında olan bir çeşmeyi ve yine maḥalle-i mezbûrede Tilkilik nâm maḥalde vaż‘ olınan terâzûya muttaşıl olan bir çeşmeyi ve maḥalle-i mezbûrede ‘ Oşman Çavuş dîvârında olan bir çeşmeyi maḥalle-i mezbûrede Maḥmûd Efendi Câmi‘ -i Şerîfine muḳâbil olan bir çeşmeyi ve maḥalle-i mezbûrede Seyyid ‘ Ömer dîvârında olan bir çeşmeyi ve medîne-i mezbûrede Ḥasan Ḥâce maḥallesinde Ḥasan Ḥâce mektebi dîvârında olan bir çeşmeyi ve maḥalle-i mezbûrede Leblebici Ḥânı kapusına muttaşıl olan bir çeşmeyi ve maḥalle-i mezbûrede maḥkeme kırbında el-Ḥâc Ebû Bekir Mektebi dîvârında olan bir çeşmeyi [19b] ve maḥalle-i mezbûrede tahıl bâzârı vasaṭında olan bir çeşmeyi ve yine medîne-i mezbûrede Kaşşâb Hıdır maḥallesinde Aydınî oğlu el-Ḥâc Muḥammed dîvârında olan bir çeşmeyi ve maḥalle-i mezbûrede Ḥüseyin Beşe Ḥânı

ķurbında olan bir çeşmeyi ve maķalle-i mezbûrede Ĥavvâ Ĥâtûn dîvârında olan bir çeşmeyi ve maķalle-i mezbûrede Ĥasan âvuř dîvârında olan bir çeşmeyi ve medîne-i mezbûrede Firenk maķallesinde Fransız Balyozı muķâbelesinde olan bir çeşmeyi ve Engürüs Balyozı dîvârında olan bir çeşmeyi ve ĥân dîvârında gûmrûke muķâbil olan bir çeşmeyi ve gûmrük içinde olan bir çeşmeyi ve ķal‘a ķurbında olan bir çeşmeyi ve ĥamâm ķurbında olan bir çeşmeyi ve yine ĥamâm-ı mezbûr ķurbında Yahûdiķâne içinde olan bir çeşmeyi vaķf u tesbîl eyledüm ve yine maķmiyye-i İstanbulda Monla Fenâri [20a] maķallesinde binâ eyledüğüm bir tarafı kendi mülküm olan dekâķîn ve bir tarafı tarîķ-i ĥâřř ve bir tarafı imâm ve müezzîn süknâsı meşrûta olan vaķıf odalar ve bir tarafı Kaya Sultân ‘arşası ile maķdûd etrâf-ı erbe‘ası kârgîr dîvârlı ĥizâne kümbeti içinde olan müştemilâtı ile vaķf u ĥabs idüb şöyle řart eyledüm ki zıkr-i âti şurût üzre ketb vaż‘ olına ve yine kendi mülküm olan kütübümden Tefsîru’l-İmâmî’l Faķîĥ Ebî Ca‘fer bin Muĥammed bin el-Cerîr et-Taberi fî erbe‘i mücelledât; et-Tefsîru’l-Kebîr li’l-İmâm Faĥri’r-Râzî müzeĥheb muķâbel bi-ĥaĥĥi’n-neshĥ fî cildin vâĥid; et-Tefsîru’l-Kebîr leĥü nüřĥatün üĥrâ mücedvel müzeĥheb fî cildin vâĥid; et-Tefsîru’l-Kebîr leĥü nüřĥatün üĥrâ mücedvel ceyyid fî mücelledeyn bi-ĥaĥĥi’t-ta‘lîķ; Tefsîru Ebî’l-Ķâsım el-Ķuřeyrî fî cildin vâĥid; Tefsîru İbni ‘Âdil bi-ĥaĥĥi’n-neshĥ fî cildin vâĥid el-müsemmâ bi’l-Lübâb; Tefsîru İbni ‘Âdil nüřĥatun uĥra müzeĥheb mücedvel fî cildin vâĥid; Tefsîru ibni ‘Âdil nüřĥatun uĥrâ fî mücelledeyn; Tefsîru Nizâmiddîn en-Nisâbûrî müzeĥheb mücedvel bi-ĥaĥĥi’n-neshĥ fî cildin laĥîf [20b] Tefsîru en-Nisâbûrî nüřĥatun uĥrâ fî mücelledeyn; Tefsîru Ebî Abdirrahmân Aĥmed en-Nisâbûrî fî mücelledeyn; Tefsîru Ebî ‘Abdillâĥ Muĥammed bin Aĥmed el-Ķurtubî müzeĥheb bi-ĥaĥĥi Aĥmed bin İsmâ‘îl fî mücelledeyn; Tefsîru Müķâtil bin Süleymân fî cildin vâĥid; Tefsîru’l-Ķâđî ‘Ađudu’l-mille ve’d-dîn şânkârî ze‘amû ennehü bi-ĥaĥĥi müellifîhi; Tefsîru Derci’d-Dürer li’ř-řeyĥ ‘Abdüľķâĥir el-Cürcânî; Tefsîru Derci’d-Dürer leĥü nüřĥatun üĥrâ; Tefsîru’l-Ĥaddâđî fî cildin vâĥid; Tefsîru’l-Ĥaķâiķ li-Ebî ‘Abdirrahmân es-Sülemî bi-ĥaĥĥi Muřtafa el-Eyyûbî; Tefsîru Keřfi’l-Ĥaķâiķ li’l-imâm en-Nesefî fî cildin vâĥid; Tefsîru’l-Kevâřî fî cildin vâĥid; Tefsîru Feyzî el-Hindî ‘alâ’l-ĥurûfî’l-ĥayri’l-manķûta; Tefsîru’l-Vasîť li’l-Vâĥidî fî mücelledeyn; Tefsîru’l-Vecîz li’l-Vâĥidî fî mücelled; Tefsîru Esrârî’t-Tenzîl li’l-imâm Faĥri’r-Râzî; Tefsîru ‘Aynî’l-Me‘ânî li-Zeyniddîn Ebî Yezîd el-Ķaznevî; Tefsîru ‘Aynî’l-ĥayât li-Necmiddîn ed-Dâye; Câmî‘u’l-beyân fî Tefsîri’l-Kurân li-

Mu‘în bin Şafîyy; Tefsîru Tebşîrati’r-Rahmân li’l-Hindî müzehheb bi-hattî’t-ta‘lîk; Tefsîru ed-Dürri’l-Maşûn fî ‘İlmi’l-Kitâbi’l-Meknûn li-Ahmed bin es-Semîn fî cildin vâhid; Tefsîru Ebî Muhammed el-Mu‘âfâ İsmâ‘îl bin el-Hüseyn bin Ebi’s-Senâ mahrûm fî evvelihi; Durretü’t-Tenzîl ve Ğurretü’t-Te’vîl li’l-İmâm İbrâhîm bin ‘Ali el-ma‘rûf bi-İbni’l-Ferec el-Cürcânî; [21a] Tefsîru’l-Keşşâf muḳâbel bi-aşlin ḳûbile bi’l -aşli’l-evvel muṣaḥḥaḥ fî cildeyn; Tefsîru’l-Keşşâf fî cildin laṭîfin ceyyid müzehheb mücedvel ṣaḥîḥ; Tefsîru’l-Keşşâf ṣaḥîḥ ve fihi ḥaṭṭu’l-müftî Ḥüsâmezâde Efendi fî cildin; Tefsîru’l-Keşşâf müzehheb kütibe nazmü’l-Ḳur’ân bi’n-nesḥ ve’t-tefsîr bi’t-ta‘lîk bi-hattî Ahmed eṣ-Şâlihî; Selâsetü eczâin mine’l-Keşşâf bi-hattî eṭ-Ṭayyibî el-evvelü min sûreti’l-Hicr ilâ sûreti’l-Mü’min ve’l-cüzânî min sûreti’s-Sebe ilâ âhiri’l-Ḳur’ân fî şülûṣi mücelledât; Tefsîru’l-Medârik¹⁰ fî mücelledeyn; Fünûnu’l-Efnân fî ‘İlmi’l-Ḳur’ân li’l-Hâfız Ebi’l-Ferec ‘Abdurrahmân bin el-Cevzî; el-Cüzü’l-evvel min Tefsîri ibni ‘Âdil mücedvel müzehheb; el-Cildü’s-sânî mine’l-münesebât li-İbrâhîm el-Buḳâ‘î mücedvel bi- ḥaṭṭin ḥasen; ed-Dürri’l-Laḳîṭ mine’l-Baḥri’l-Mühîṭ li-İbni Mektûm; Muḥtaṣaru’l-Keşşâf el-müsemmâ bi’t-taḳrîb lil-ḳuṭb Muhammed bin Mes‘ûd el-‘Âli; el-Cüzü’l-evvel min Tefsîri’r-Râġib el-İṣbahânî; en-Nıṣfu’l-evvel min Tefsîri Muḥtaṣari’l-Baḥr el-müsemmâ bi’n-nehr li-Ebî Ḥayyân; Kitâbü Ğarîbi’l-Ḳur’ân ve tefsîruhu li-Ebî ‘Abdillâh Muḥammed bin el-‘Abbâs bin Muhammed bin Yahya ibnü’l-Mübârek el-Yezîdî; el-Mücelledü’l-evvel min Tefsîri Ebi İṣḥâḳ İbrâhîm ibni’z-Zeccâc ilâ sûreti’l-En‘âm; el-Mücelledü’l-evvel min Ahḳâmî’l-Ḳur’ân li-Ebi Bekr er-Râzî el-Ceşşâs; Kitâbü’t-Taḳrîb ve’l-İ‘lâm li-Ebi’l-Ḳâsım ‘Abdirrahman bin Ebi’l-Ḥasan es-Süheylî; el-Mücelledü’l-aḥîr min Tefsîri’l-Ḳâşânî min sûreti Şad ilâ âhiri’l-Ḳur’ân; el-Mücelledü’s-sânî min Tefsîri Ebî İṣḥâḳ İbrahim bin es-Seriyy; Kitâbü’l-Mu‘temed mine’l-Menḳûl fimâ ūḥiye ila’r-resûl bi-hattî eṭ-Ṭayyibî; [21b] Kitâbü Müşkili’l-Ḳur’ân li-ibni Ḳuteybe ve Kitâbü Nâsihi’l-Ḳur’ân ve Mensûḥihi li-Hibetillâh bin Üsâme; en-Nıṣfu’l-evvel min ‘Ayni’l-Me‘ânî te’lîfü’l-‘Ârif Ebî Ca‘fer bin Muhammed bin eṭ-Ṭayfûr es-Secâvendî; Mecmû‘u Tefsîri Ğarîbi’l-Ḳur’ân li-Ebi Bekr Muhammed bin el-‘Uzeyz es-Sicistânî; Kitâbü’l-Emâlî li-‘İzziddîn bin ‘Abdisselâm; Kitâbü Fezâilî’s-Süver li-Ebi’l-Ḥasan el-Vâhidî ve Kitâbün âḥar ceme‘ ahü Ebu’l-Ḳâsım Zeyd bin ‘Abdillâh bin Mes‘ûd el-Hâşimî li-Ebi’l-A‘lâ el-Kirmânî ve cüzün mine’s-semâ‘ min kelâmi Ebî ‘Abdirrahman es-

¹⁰ Vakfiyede “المذاريك” yazılmış; doğrusu “المذاريك” şeklindedir. Krş. Şeşen vd., c.I, 138-139.

Sülemî; en-Nısfu'l-evvel min Te'vîlât-i Ebî Mansûr el-Mâturîdî; el-Mücelledü's-sâlis mine't-Te'vîlât li-Ebî Mansûr el-mezkûr; Hâşiyetü'l-Keşşâf li-Sa' diddîn; Hâşiyetü'l-Keşşâf li't-Tayyibî; Hâşiyetü'l-Keşşâf li'l-Kutbi'r-Râzi muşahhah kadîm; Keşfü'l-Keşşâf müzehheb mukâbel muşahhah bi-hattî'n-nesh; el-Mücelledü'r-râbi ve mücelledün min evveli sûreti'l-İsrâ min Tefsîri's-Şeyh 'alâ es-Semerqandî; el-Envârü'l-Layihâ fî Esrâri'l-Fâtihâ; Münteḥabu Fedâili'l-Kur'ân li-Ebi'l-Kâsım Muhammed el-Ġâfîkî ma'a Şerhi'l-Hükm li'l-İmâm Ahmed el-Ġâsî; Tefsîru'l-Fâtihâ; Tefsîru'l-Kâdî fî havâsihi hattı Sa'dî Efendi fî mücelledin vâhid; Tefsîru'l-Kâdî müzehheb laţîf şaġîru'l-hacm bi-hattin ḥasen; Tefsîru'l-Kâdî bi-hattin ta'lik ketebehü eş-Şeyh Muştafa Berâviye Hakîm Çelebi; Tefsîru'l-Kâdî müzehheb bi-hattî Şun'îzâde Efendi; Tefsîru'l-Kâdî bi-hattî'n-nesh müzehheb ketebehü Muḥyiddîn bin Yûsuf el-Aydînî [22a] Tefsîru Ebi's-Su'ûd müzehheb laţîf bi-hattî'n-nesh; Hâşiyetü'l-Beyzâvî li-Sa'dî Efendi fî cildin laţîf bi-hattî't-ta'lik ketebehü Muştafa el-Akḥişârî; Hâşiyetü'l-Beyzâvî li-Sa'dî Efendi müzehheb bi-hattî Tâtâr 'Abdurrahmân; Hâşiyetü'l-Beyzâvî li-Sinân Efendi müzehheb bi-hattî'n-nesh; Hâşiyetü'l-Beyzâvî li- 'İşâmi'd-din; Mecmû'u'r-Resâil evvelüha Risâletün fî't-tefsîr li-Monla Câmi ve Tefsîru Sûreti Hûd ve'l-Kevşer ve ġayrihâ; Risâletün müte'allikatün bi-evâili sûreti'l-Mâide el-müsemmatü bi-Mırkaṭi's-Şu'ûd; Hâşiyetü Tefsîri Sûre-i 'Amme ilâ âhiri'l-Kur'ân li-Şîrânîş; Mecâlisü Müte'allikatin bi'l-Kur'ân ve'l-Hadîs; Tefsîru Me'âlimi't-Tenzîl bi-hattin cedîd; Tefsîru'l-Keşşâf bi-hattin cedîd; Hâşiyetü'l-Keşşâf li't-Tâlikî bi-hattîhi; 'Uyûni't-Tefâsîr bi-hattî Dervîş Hasan el-Edirnevî muḥaşşâ laţîf; 'Îcâzü'l-Beyân fî Tefsîri Ümmi'l-Kur'ân li's-sadr el-Konevî bi-hattî Sa'îd el-Furkânî; Tefsîru'l-İşfahânî el-müsemma bi-Envârî'l-Hakâik min evvelihi ilâ kavlihi te'âlâ seyekûlü's-süfehâü bi-hattî'n-nesh; en-Nısfu's-sânî mine'l-Ca'berî; Letâifü'l-İşârât fî Fünûni'l-Kur'ân li-Şehâbiddîn el-Kaşallânî fî şelâşi mücelledât; Muştalaḥu'l-İşârât fî 'ilmi'l-Kur'ân li-Nûriddîn bin el-Kâşîh; Şerḥu'l-Hidâye fî'l-Kırâeti's-Seb'il-Meşhûra li-Ebi'l-'Abbâs Ahmed bin 'Âmmâr el-ma'rûf bi'l-Mehdevî bi-hattî'l-megâribe; Şerḥu'l-Kabâkubbiye? fî kırâeti erbe'a 'aşer; Mecmû'ul-Kütüb evvelühü takrîbü'n-neşr ve ġayruhu; [22b] Kitâbü İzâḥi'l-Vakf ve'l-İbtidâ li-Ebi Bekr Muhammed bin el-Kâsım el-Enbârî aşlun kadîm ve 'aleyhi tesmî'ât; Mecmû'u'l-Kütüb evvelühü Kaşîdetü's-Seḥâvî ma'a şerḥihâ ve Kitâbü ibni's-Şalâḥ ve Kaşîdetü el-'Irâkî fî 'İlmi'l-Hadîs; Mecmû'u'l-Kütüb

evvelühü Muştalahu'l-İşârât fi'l-Kırâet li-İbni'l-Kâşih; Kitâbü'l-Vakf ve'l-İbtidâ li-Ebî Ca'fer en-Nehhâs; Kitâbü Kırâeti Ebî Muhammed Ya'kûb fîmâ hâlefe Nâfi'¹¹ min rivâyeti Kâlûn 'anhû li-Ebî 'Amr ed-Dânî; Kitâbü'l-İhtiyâr fî İhtilâfi'l-'Aşere eimmeti'l-emşâr li-Ebî Muhammed 'Abdillâh ibni 'Alî el-Mukrî en-Nahvî sibṭ-i Ebî Mansûr el-Hayyât; Şerhu Bâb-ı Vakf-ı Hamza ve Hişâm fi'l-hemzi mine's-Şâtibiyye li-Bedriddîn Hasan bin el-Kâsım en-Nahvî; Şerhu eṭ-Ṭayyibe li'n-Nüveyrî; Ṭabaḳatu'l-Qurrâ li'l-İmâm Ebî 'Osmân ez-Zehebî; Muşannef fî Turuḳi'l-Kırâet; Kitâbü fi'l-Kırâeti'l-'Aşr maḥrûmun fî evvelihi; Şaḥîḥu'l-Buḥârî müzehheb mücedvel şaḡîru'l-hacm fî cildin laṭîf bi-ḥaṭṭi'n-nesh; Şaḥîḥu'l-Buḥârî müzehheb mücedvel bi-ḥaṭṭi'n-nesh laṭîfun cidden; Şaḥîḥu'l-Buḥârî aṣlun muşahḥaḥun bi-ḥaṭṭi İsmâ'îl bin Muhammed el-Buḳâ'î; Şaḥîḥu'l-Buḥârî müzehheb muşahḥaḥ ceyyid laṭîf; Şaḥîḥu'l-Buḥârî aṣlun mesmû'un 'aliyyü'l-hâfız Zeynüddîn el-'Irâkî ve ḡayrihi bi-kırâeti Aḥmed bin el-Kelûtâtî ve 'aleyhi ḥaṭṭuhu; Şaḥîḥu Müslim aṣlun ḳadîmün mesmû'un 'ale'l-meşâyiḥ ve 'aleyhi ḥaṭṭi Muhammed bin 'Abdillâh bin Muhammed bin Ebî'l-Faḫr es-Sülemî bi-ḥaṭṭi Ebî Bekr; Şaḥîḥu Müslim müzehheb mücedvel bi-ḥaṭṭi'n-nesh; [23a] Câmi'ü'l-Uşûl bi-Eḥâdişi'r-Resûl li-İbni'l-Eṣîr mücedvel müzehheb bi-ḥaṭṭi'n-nesh fî cildin¹²; Tecrîdü'l-Uşûl Muḥtaṣaru Câmi'ü'l-Uşûl li-Hibetillâh bin 'Abdirraḥman el-Bârizî; es-Sünen li-Ebî Dâvud zûkira fî âhirihi inneḥü bi ḥaṭṭi İbni Ḥacer el-Aşkalânî; es-Sünen li-İbn-i Mâce fî cildin vâḥid; es-Sünenü'l-Müsemma bi'l-Muḥibbî li-Ebî 'Abdirraḥman Aḥmed bin Şu'ayb en-Nesâî bi-ḥaṭṭi 'İsâ el-Ma'ribi şümme el-Mekkî; el-Mücelledü's-Şânî mine's-Sünen li'l-imâm et-Tirmizî; Kitâbü'l-Aşâr li'l-imâm Muhammed bin el-Ḥasan eṣ-Şeybânî mektûbun 'aleyhi et-tesmiyetü ve'l-icâze; Kitâbü'l-Muvattâ rivâyetü Muhammed bin el-Ḥasan eṣ-Şeybânî; Mücelledün min Müsnedi'l-İmâm Aḥmed bin el-Ḥanbel fîhi 'iddeti'l-eczâ' ve 'aleyhi ve tesmî'âtün mine'l-meşâyiḥ; Mücelledün fî Müsnedi el-Baṣriyyîn ve'l-Kûfiyyîn min Müsnedi'l-İmâm Aḥmed bin Muhammed bin Ḥanbel aṣlun ḳadîm şaḥîḥ mesmû'un 'aleyhi et-takyîdât; el-Cüz'ü'l-evvel min Müsnedi's-Şâmiyyîn min Müsnedi Ebî 'Abdillâh el-İmâm Aḥmed bin Ḥanbel; el-Mücelledü'r-Râbi' min Müsnedi'l-İmâm Sa'id bin Mansûr el-Ḥâfız; Müsnedü 'Abdillâh bin el-'Abbâs min Müsnedi'l-İmâm Aḥmed bin el-Ḥanbel aṣlun ḳadîm ve 'aleyhi et-

¹¹ Vakfiyede “نافعا” şeklinde yazılmıştır.

¹² Kaç cilt olduğu belirtilmemiş.

tesmî'ât; Müsnedü Ebî Hureyre min Müsnedi'l-İmâm Ahmed bin Muhammed bin Hanbel; Müsnedü 'Ömer bin el-Haţţâbi yürâ ennehü min Tehzîbi'l-Âşâr li-Ebî Ca'fer Muhammed bin el-Cerîr eţ-Taberî; el-Cüz'ü'l-evvel min Müsnedi Hadîsi'l-Muvattâ min taḥrîci Ebî'l-Kâsım el-Cevherî el-Ġâfîkî; Müsnedü 'Ali ibni Ebî Tâlib min Tehzîbi'l-Âşâr li'eţ-Taberî; Müsnedü Ebî Sa'îd el-Hudrî min Müsnedi'l-İmâm Ebî 'Abdillâh Ahmed bin Hanbel [23b] Müsnedü Ebî Sa'îd el-Hudrî ve Müsnedü Enes ibni Mâlik min Müsnedi'l-İmâm Ahmed bin Hanbel; 'İddetü'l-Eczâ' min Müsnedi'l-İmâm Ahmed bin Hanbel; Eczâün müteferrikatün evvelüha Müsnedü Übeyy bin Ka'b ve aḥirühâ Müsnedü Selmân el-Fârisî min Müsnedi'l-İmâm Ahmed bin Hanbel; Muhtaşaru'l-Müsned min Müsnedi'l-İmâm Ebî Hanîfe Nu'mân bin eş-Şâbit el-Kûfî ve fîhi ḥamsete 'aşere müsmeden mecmû'an lehü; Kitâbü's-Şifâ li'l-Kâğî 'İyâz müzehheb bi-ḥaţṭi Şun'îzâde Efendi; el-Mu'cem li-'Abdilḥâlik bin Esed bin eş-Şâbit el-Hanefî; Meţâlî'u'l-Envâr li'l-Kâğî 'İyâz Şerḥu'l-Buḥârî fî mücelledeyn; Şerḥü Şaḥîḥi'l-Buḥârî li'l-Kirmânî bi-ḥaţṭi'n-nesh müzehheb bilâ-naẓîr fî cildin vâhîdin; Kitâbü'n-Nihâye li-Ebî's-Sa'âdât Mübârek bin Muhammed bin el-Eşîr el-Cezerî fî mücelledin vâhîd; Ḥilyetü'l-Evliyâ li-Ebî Nu'aym el-İsbahânî fî erbe'i mücelledât; Muhtaşaru Tehzîbi'l-Kemâl li'l-İmâm ez-Zehebî fî erbe'i mücelledât; Kitâbü'l-Delâilü'n-Nübüvve li'l-Hâfîz el-İmâm Ebî Nu'aym el-İsbahânî fî mücelledeyn; Kitâbü'l-Kâşif fî ma'rifetin men lehü zikrün fî'l-kütübi's-sitteti li-Ebî 'Abdillâh Muhammed bin 'Osmân ez-Zehebî aşlun şaḥîḥ; Meşâriku'l-Envâr 'alâ şaḥâifi'l-âşâr li'l-Kâğî 'İyâz; el-Cüz'ü's-sânî min Kitâbi'l-İctihâd fî Fağli'l-Cihâd; el-'Umdetü fî'l-Aşâr taḥrîcu Ebî Muhammed 'Abdül'azîz bin el-Aḥḍar min ḥadîsi eş-Şühde binti Ahmed 'an şuyûhihâ; el-'Umdetü'l-Kübrâ li'l-İmâm Ebî Muhammed 'Abdülġanî bin es-Surûri'l-Maḳdisî fî mücelledin vâhîd; el-Müntehab min Müsnedi 'Abd bin Ḥamîd rivâyeten 'an Ebî'l-Ḥasan 'Abdurrahman ed-Dâvudî; Nevâdiru'l-Uşûl li'l-Hakîm et-Tirmizî; [24a] Kitâbü'l-Kâşif li-Ebî 'Abdillâh ez-Zehebî nüshatun uḥrâ; Müsnedü Ebî Hanîfe bi-ḥaţṭi's-seyh 'İsâ el-Maġribî; Kitâbü'l-Yaḳîn li-Ebî Bekr 'Abdillâh bin Muhammed bin 'Abd bin Süfyân el-ma'rûf bi-İbni Ebî'd-Dünyâ ma'a Kitâbi Müdârâti'n-Nâs ve ma'a Kitâbi'l-Maţar ve'r-Ra'd ve'r-Rîḥ lehü aşlun şaḥîḥun mesmû'un ve 'aleyhi ḥaţṭu Naşr ibni Ebî'l-Ferec bin 'Ali el-Ḥuşrî; Tuḥfetü'l-Âşâr fî'l-Ed'iyeti ve'l-Ezkâr; Ġâyetü'l-Merâm li-Muhammed bin Dâvud el-Bâzelî fî Ricâlî'l-Buḥârî; Kitâbü Riyazi'n-Nazar fî Feğâilî'l-'Aşr li-Ebî Ca'fer eţ-

Taberî; Kitâbü'l-Muğnî fî Tahrici Ehâdîsi'l-İhyâ li-Zeyniddîn 'Abdurrahîm bin el-
 Hüseyin el-'Irâkî; Kitâbün fî Nasihi'l-Hâfız ve mensûhihi li'l-Hâfız Zeyniddîn Ebî
 Bekr Muhammed el-Hâzmî ma'a Kitâbi't-Ta'zîr ve't-Teysîr İhtîşâru'n-Nevevî ma'a
 Kitâbi'l-İrşâd; Kitâbü'l-Mu'telef ve'l-Muhtelef li'l-Hâfız 'Abdülğânî bin Sa'îd el-
 Ezdî ve Kitâbü 'Acâleti'n-Neseb fî Ma'rifeti Ensâbi'l-'Arab aşlun şahîh; Kitâbü'l-
 Ezkâr li'l-İmâmi't-Tâkî Ebî Zekerîyyâ Yahya en-Nevevî; Kitâbü'l-İlmâm fî
 Ehâdîsi'l-Ahkâm li'l-İmâmi'l-Hâfız el-ma'rûf bi-İbni Dakîk el-'Îd; Kitâbü
 Hülâşati'l-Vefâ fî Ahbâri Dâri'l-Muṣṭafa te'lîfû es-Semhûdî; Kitâbü'l-İbtihâc fî
 Ehâdîsi'l-Mi'râc; Kitâbü'l-Muṣṭaṣar fî'l-İlmâmeti li'l-Hâfız Ebî Nu'aym ve Kitâbü'r-
 Raddi 'alâ'r-Râfîza ve'z-Zeydiyye li-'Abdillâh bin Şibl; Risâletü Ebî Bekr es-Şiddîk
 ilâ 'Ali ibni Ebî Tâlib raḍiyallâhü 'anhümâ; Kitâbü Ma'rifeti Envâ'-ı 'Ulûmi'l-
 Hâdîs li-İbni's-Şalâh; 'Umdetü'l-Ahkâm li'l-Hâfız Ebî Muhammed 'Abdülğânî el-
 Maḳdisî; Şerḥu Şulâsiyyâti'l-Buḥârî li-Aḥmed el-'Ucmî zükira fihî esânidü ilâ'l-
 Buḥârî; Kitâbü Fethi'l-Müte'âl fî Medhi'n-Ni'âl li Aḥmed el-Muḳrî; Mirkâtü's-
 Şu'ûd ilâ Süneni Ebî Dâvud ve't-Tirmizî ve İbni Mâce li's-Suyûtî; [24b] Meṣâbiḥu
 li'l-İmâm Muḥyi's-Sünne mücedvel bi-ḥaṭṭi'n-neshḥ fî cildin zaḥm; Meṣâbiḥ nüşḥatün
 uḥrâ fî cildin laṭîf; Kitâbü't-Tercüme li-Ebî Ḥafṣ 'Ömer el-Kinânî el-Bulḳînî mimma
 ceme'ahâ lehü ibnühü; el-Cüz'ü's-şâliṣ min Mesûlâti Ebî 'Abdillâh Muhammed bin
 'Ali el-Eyyûbî Ebî Dâvud es-Sicistânî; el-Müntekâ min Emâli Ebî Zür'a Aḥmed bin
 Zeyn el-'Irâkî maḥrûm min evvelihi; el-Câmi'ü's-Şaḡîr li's-Suyûtî müzehheb fî
 cildin laṭîf; Şerḥu Hâdîsi Ümmi'z-Zer' li'l-Ḳâḍî 'Îyâz fî cild; el-Muḳtefa fî Zabtî's-
 Şifâ li-İbrâhîm el-Halebî fî cildin 'atîk; el-Mevzû'ât fî'l-Hâdîs li'l-İmâm el-Cezerî;
 Kitâbü'l-Faḳîh ve'l-Müttefekḳîh li-Ebî Bekr Aḥmed bin 'Ali bin Şâbit el-Ḥaṭîb el-
 Hâfız el-Baḡdâdî; Kitâbü Âkâmi'l-Mercân fî Ahkâmi'l-Cân li-Ebî el-Bekâ
 Muhammed bin Taḳiyüddîn bin 'Abdillâh eş-Şiblî ed-Dimeşḳî; el-Müntekâ li-
 Mecdiddîn Ebî'l-Berekât 'Abdisselâm bin 'Abdillâh bin Teymiyye el-Ḥarrânî fî
 Ehâdîsi'l-Ahkâm; Kitâbü's-Semâ' li-Ebî'l-Faḍl Muhammed bin Tâhir bin 'Ali el-
 Maḳdisî; el-Mu'temed fî Ehâdîsi'l-Müsned li-Ebî'l-'Abbâs Aḥmed el-Ḳonevî;
 Kitâbü'l-İntikâ fî Feḍâili'l-Eimmeti's-Şelâseti'l-Fuḳahâ li-Ebî 'Ömer ibni
 'Abdilberr; el-Cüz'ü's-sâdis min Müsnedi'l-Bezzâr; el-Cüz'ü'l-evvel min Siyeri'n-
 Nebî li-'Ali bin Burhaniddîn el-Halebî; el-Mücelledü'l-evvel mine't-Târîhi'l-Kebîr
 li-Ebî 'Abdillâh Muhammed bin İsmâ'îl el-İmâm el-Buḥârî; el-Mücelledü'l-evvel

min Kitâbi'l-Ahkâm li-Muhyiddîn Ahmed bin ' Abdillâh eṭ-Ṭaberî eş-Şâfi'î; [25a] el-Cüz'ü'l-evvel mine'l-Megâzî li-ibni Baṭṭa ve Kitâbü'l-İbâne li-İbni İshâk; el-Mücelledü'l-evvel min Şerhi's-Sünne li-Muhyi's-Sünne Ebî Muhammed el-Hüseyn bin Mes'ûd; el-Mücelledü'l-evvel min Mecmû'î Ğarâibi'l-Eḥâdîs li-' Abdilcebbâr es-Sem'ânî; el-Mücelledü'l-evvel min Eḥâdîsi ' Ali bin Hucr ve fihi el-Mietü'l-' Avâlî li-İbni Hacer; el-Mücelledü'l-evvel mine'l-İkmâl li-Ebî Naşr ' Ali bin Hibetillâh bin ' Alî bin Ca'fer bin ' Alkân; el-Mücelledü's-sânî min Tertîbi'-s-Şikât li-Zeyniddîn el-Kâsım el-Hanefî; el-Cüz'ü's-sâlis min Kitâbi's-Şerhi Me'ânî el-Âşâri'l-Muhtelifa li-Ebî Ca'fer Ahmed bin Muhammed bin Selâm eṭ-Taḥâvî; Mecmû'u'l-Emâlî evvelü li-Faḳîhi'l-Harem Ebî ' Abdillâh el-Ġurâdî? ve el-Kâdî Ebî ' Abdillâh el-Mehâminî? ve li'l-Hâkim Ahmed el-Hâfız ve ğayri zâlik; Mecmû'u'r-Resâil fihâ el-Emâlî ve'l-Baḥru Necât ve'l-Meşîḥât ve ğayruha; Mecmû'u'r-Resâil evvelühü Ehlü't-Taḥdîs ' an Vaşfihi ve't-Tedlîs li-İbni Hacer ve Kitâbü'l-İbtihâc li's-Seḥâvî bi-ḥaṭṭihi; Mecmû'u'l-Kütüb evvelühü Muḥtaşaru Eḥâdîsi'l-Ahkâm li-Ebî ' Abdillâh Muhammed bin ' Abdülvâhid el-Maḳdisî ve Muḥtaşarun min ' Ulûmi'l-Hadîs li-İbni's-Şalâh ve'l-Erbe'în ḥadîsen li-Muhyiddîn el-' Arabî; Mecmû'u'l-Eczâ fihi Feḍâilu'r-Ramy fî Sebîlillâh li'l-Hâfız Ebî Ya'kûb İshâk bin Ya'kûb ve Kitâbü Faḍli'r-Ramy ve't-Ta' lîn li-Ebi'l-Kâsım Süleymân bin Ahmed eṭ-Ṭaberânî ve Kitâbü Kaşrı'l-Emel; Müleḥḥaşu Tahrici Eḥâdîsi ez-Zeyli'î min Eḥâdîsi'l-Hidâye; Kitâbü Bezli'l-Mâ'ûn fî Aḥbâri't-Ṭâ'ûn li-İbni Hacer; Mücelled fihi cüz'ün min ḥadîsi Ebi'l-Hasan ' Ali bin İshâk bin Zâtiyye ve ğayrihi; Mücelled zükira fihi ṭuruḳu İbni Hacer ile'l-İmâmi'l-Buḥârî; Feḍâilu Ehli'l-Beyt li'l-İmâm es-Suyûtî; Mecmû'u'r-Resâil bi-ḥaṭṭi İbni Hacer fî suâli enne's-Sultân ilâ ahiri; el-Mevzû' âtü'l-Kübrâ li'l-İmâm es-Suyûtî; Mücelled min Şerhi'l-Buḥârî; Şerḥu'l-Elfiyeti'l-' İrâkıyye li'l-Muşannif; ' Aşârâtu'l-' İrâkî; el-Câmi'u's-Şaĝîr li's-Suyûtî bi-ḥaṭṭi Okcızâde; Kitâbü'l-Fevâidi'l-Mütekâsira; [25b] Esânidü'l-Kütübi'l-Meşhûre li'l-Şeyḫ el-Bâbelî ecâze fihâ lil-Merḥûm el-Vâkıf Ahmed Pâşâ; Risâletün fi'l-Hadîs li-Okcızâde; Takrîbü't-Tehzîb li'l-Hâfız ibni Hacer el-' Asḳalânî; Şerḥü'l-Elfiyeti'l-' İrâkıyye nüṣṣatun uḥrâ; Şerḥü'l-Elfiyeti'l-' İrâkıyye nüṣṣatun uḥrâ; el-Mücelledü'l-evvel ve's-sânî mine'l-Mîzân li'l-İmâm ez-Zehebî; el-Eczâü fî Ma'rifeti's-Şaḥâbe li-Ebi'l-Kâsım ibni Münde; Kitâbü'n-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîs li-İbni'l-Eḡîr muṣaḥḥaḥ fî mücelledin vâhid; Kitâbü'n-Nihâye li-İbni'l-Eḡîr nüṣṣatun uḥrâ fî erbe'î mücelledât;

Kitâbü't-Tezekkür fî Ma'rifeti Ricâli'l-Kütübi'l-‘Aşer li-Ebi'l-Meḥâsin Muḥammed bin el-Ḥüseyin el-‘Alevî; Tefsîru Ğarîbi'l-Ḥadîş li-Ebî ‘Ubeyd el-Ḳâsım bin Selâm bi-ḥaṭṭin ceyyidin qadîm; Kitâbü'n-Nihâye mücedvel bi-ḥaṭṭin raḳîk nüṣḥatun ührâ; Kitâbü'l-Vefâyât min Müsevvedâti Ebî Zür‘a li-İbni Ebi'l-Ḥâfız el-‘Îrâkî; Meşâri‘u'l-Eşvâḳ ilâ Meşâri‘i'l-‘Uşşâḳ; Kitâbü'l-Ensâb li's-Sem‘ânî; Şerḥu'l-Buḥârî li'l-Gürânî bi-ḥaṭṭihi; eş-Şifâ li'l-Ḳâḍî ‘Îyâz fî cildin laṭîf ḥasenü'l-ḥaṭṭ; Meşâriḳu'l-Envâr li'l-Ḳâḍî ‘Îyâz fî şelâsi mücelledât; Lisânu'l-Mîzân li-İbni'l-Ḥacer el-‘Asḳalânî fî mücelledeyn; Kitâbü İmtâ‘ul-Esmâ müzehheb fî cildin zaḥm; Kitâbü'l-Cerḥ ve't-Ta‘dîl li-Ebî Muḥammed ‘Abdurrahmân bin Ebî Hâtem fî mücelledin vâḥid; Kitâbü'l-Meb‘aş ve'l-Meğâzî te'lîfu Ebi'l-Ḳâsım İsmâ‘îl bin Muḥammed el-Yemenî; ‘İddetü'l-Kütüb evvelühü Kitâbü'l-İ‘câz li'l-Ḳâḍî el-Bâḳillânî ve Kitâbü'l-Merâsîl li-Ebî Muḥammed ‘Abdurrahmân bin Ebî Hâtım ve Kitâbü'd-Ḍu‘afâ ve'l-Meşrûkîn lehü eyzan ve Kitâbü Fezâilî'l-Ḥülefâi'l-Erbe‘a li-Ebî Nu‘aym; Kitâbü Zuhratu'l-Ḥuffâz el-Muḥarrec ‘ale'l-Ḥurûf ve'l-Elfâz li'l-Ḥâfız Muḥammed ibnü'l-Ṭâhir el-Maḳdisî fî'l-Mevzû‘ât; [26a] el-Cüz‘ü'l-evvel min Tertîbi's-Sıḳât li'l-Ḳâsım bin Ḳuṭlubugâ el-Ḥanefî Cüz‘ün min Mu‘cemi't-Ṭaberânî; el-Ḳavlu'l- Bedî‘ fî's-Şalâti ‘ale'l-Ḥabîbi's-Şefî‘ li-Ebi'l-Ḥayr Muḥammed bin ‘Abdirrahmân es-Seḥâvî; Kitâbü Ma'rifeti Envâ‘ı ‘Ulûmil-Ḥadîş li-Ebî ‘Amr ‘Osmân bin eş-Şalâḥ aşlun mesmû‘un ve ‘aleyhi et-taḳyîdât; Kitâbü'l-Muḥaddiṣ el-Fâşıl Beyne'r-Râvî ve'r-Râ‘î li-Ḥasan bin ‘Abdirrahmân bin er-Râmeḥürmüzî aşlun qadîmün mesmû‘un mine'l-meşâyih ve ‘aleyhi taḳyîdâtun cemmetün; el-Evvelü mine'l-Mu‘allim fî Şerḥi Müslim li'l-İmâm Ebî ‘Abdillâh Muḥammed bin ‘Alî el-Mârezî; Kitâbü'l-Âḥâd ve'l-Mesânîd li-İbnü'd-Ḍaḥḥâk aşlun mesmû‘un mine'l-meşâyih; Kitâbü Aḥbâri Ebi'l-‘Abbâs Aḥmed bin Teymiyye Cem‘u Ebi ‘Abdillâh Muḥammed bin Ḳudâme el-Maḳdisî; Kitâbü Ma'rifeti ‘İlmi'l-Ḥadîş li-İbni's-Şalâḥ ma‘a Kitâbı't-Taḳyîd ve'l-Îzâḥ li-‘Abdirrahîm el-‘Îrâkî; Mücelledün şağîr fihi Fevâid mimmâ ceme‘ahü el-Ḥâfız Aḥmed bin ‘Osmân bin Muḥammed bin ‘Abdillâh bin el-Kelûtâtî bi-ḥaṭṭihi min evvelihi ilâ âhirihi; el-Müntehab min Târîhi Nisâbûr li-Ebi'l-Ḥasan ‘Abdilgâfir bin İsmâ‘îl el-Fârisî el-Ḥâfız İnteḥabehü İbrâḥîm bin Muḥammed eş-Şayrafî ve Kitâbü el-Ḥaṣṣü ‘alâ Ḥıfẓi'l-‘İlm ve Zikri Kibâri'l-Ḥuffâz li-İbni'l-Cevzî; Kitâbü ‘Uyûni'l-Eşer li'l-Ḥâfız el-Ya‘merî fî Sîreti Seyyidi'n-nâs; Kitâbü'l-İmâ ilâ Eṭrâfi Ehâdîsi Muvattâ‘ li-Ebi'l-‘Abbâs Aḥmed bin ‘Ali bin eṭ-Ṭâhir ed-Dânî; el-

Mevâhibü'l-Ledünniyye li'l-İmâm el-Ğastallânî; Meşâriku'l-Envâr li'l-İmâm eş-Şagânî bi-ğatî Dervîş 'ale'l-ğatât; Şerhu'l-Meşâbîh li'l-Beyzâvî; Mecmû'u'r-Resâil li's-Şûnevî? evvelühâ Şerhu'l-Erba'în hadîsen; [26b] Mecmû'u'r-Resâil li'l-İmâm es-Suyûtî; Mücelledün min Tabakâti's-Şahâbiyyât li-Muhammed bin Sa'id; Tehzîbü'l-Âşâr li-Ebî Ca'fer et-Tağâvî 'aleyhi mektûbun ennehü li-Muhammed bin el-Cerîr et-Tağîrî; Şerhu'l-Meşâriğ li-İbni Melek; Fâiku'l-Lugâ fi-Ğarîbi'l-Hadîs li'z-Zemaşşerî müzehheb; Fâiku'l-Lugâ bi-ğatî'n-nesh müzehheb ve 'aleyhi ğattu Okcızâde; Şahîhu Müslim fi mücelledin bi-ğatî'n-nesh ketebehü Muhammed bin 'Abdikerîm et-Tebrîzî; Muvattâu İbni Mâlik Rivâyetu Muhammed bin Hasan eş-Şeybânî bi-ğatî'l-meğâribe ğattun 'atîğ; Muhtaşaru'l-Ahkâmu's-Şer'iyye li-İbni Muhammed el-Erdebî bi-ğatî Yûsuf bin 'Alî bin Zeyd ez-Zührî ceyyidün cidden; el-Cüzü's-sâlis mine'l-Mu'cemi'l-Evsat li-Taberânî bi-ğatî'n 'atîğ; Mîzânü'l-İ'tidâl maḥrûmu'l-evvel ve'l-âḥîr fi mücelledin bi-ğatî'n 'atîğ yeşbühü'n-nesh; el-Cüzü's-sânî ve's-sâlis ve'r-râbi' ve's-sâbi' ve't-tâsi' ve'l-âşir min muhtaşari'l-Müsned li-Ebî 'Avâne Ya'qûb bin İbrâhîm el-İsfirânî; el-Cüz'ü'l-evvel ve's-sânî ve's-sâlis ve'r-râbi' ve's-sâbi' ve's-sâmin ve't-tâsi' ve'l-âşir ve'l-hadî 'aşer mine't-Temhîd Şerhu'l-Muvattâ'; el-Cüz'ü's-sâlis ve'r-râbi' min Delâilü'n-Nübüvve li-Ebî Bekr Ahmed bin Yahya el-Beyhakî; el-Cüz'ü's-sâlis minhü nüṣṣatun uḥrâ; el-Cüz'ü's-sâlis 'aşer ve'l-hâmis ve's-sâmin ve't-tâsi' min Müsnedi'l-Hâfiz Ebî Şeybe ve vâhidun minhâ maḥrûmu'l-evvel ve'l-âḥîr; el-Cüz'ü'l-evvel ve's-sânî ve'r-râbi' min Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâ'r-Ricâl li'l-Hâfiz el-Mizzî; eş-Şânî ve's-sâlis min Tehzîbi'l-Kemâl li'l-Hâfiz Ebî Muhammed el-Mağdisî; eş-Şânî ve's-sâlis ve'l-cüzü'l-âḥîr mine'l-Ğarîbeyn li-Ebî 'Ubeyd el-Herevî; en-Nısfu'l-Aḥîr mine'l-Ğarîbeyn ve cüz'ün âḥar minhü li-Ebî 'Ubeyd el-Herevî; el-Cüz'ü'l-evvel min Muhtaşari Ğarîbi'l-Hadîs li-Ebî 'Ubeyd; [27a] el-Cüz'ü'r-râbi' min Tehzîbi'l-Esmâ ve'l-Lugâ li'l-İmâm en-Nevevî; el-Muğîs fi Ğarîbi'l-Kur'ân ve'l-Hadîs li-Ebî Mûsâ el-Medînî bi-ğatî'n-nesh nüṣṣatun 'atîka; Şerhu'l-Meşâbîh li'l-Beyzâvî 'alâ Heyeti's-Sefîne bi-ğatî İbni Şerefşâh; Tevâli't-Te'nîs fi Menâkıbı İbni İdrîs li-İbni Hacer el-'Askalânî; Âkâmu'l-Mercân fi Ahkâmi'l-Cân bi-ğatî 'Aliyyi'bn-i Muhammed bin 'Abdillâh eş-Şâfi'; Uşûlü'l-Hadîs li'n-Nevevî bi-ğatî Muhammed bin Ğâzî el-Hımsî nüṣṣatun 'atîğâtün dehinētün; en-Nısfu's-sânî min Şerhi'l-Meşâriğ li's-Şeyḥ Ekmel bi-ğatî 'Abdirrahmân es-Selmâsî bi-ğatî'n-nesh; Kitâbü'l-Hidâye

muşahhaḥ ve fî havâşîhi ḥaṭṭu Sa‘dî Efendi fî mücelledin vâhid; Kitâbü’l-Hidâye mücedvel müzehheb bi-ḥaṭṭi el-Hâc Aḥmed el-Bosnevî fî cildin laṭîf; Kitâbü’l-Aşl li’l-Îmâm Muḥamed bin Ḥasan eş-Şeybânî raḍiyallahü ‘anh; Kitâbü’l-Ḥarâc li’l-Îmâm Ebî Yûsuf raḍiyallahü ‘anh; Şerḥu’l-Hidâye li’ş-Şeyḥ Ekmeleddîn fî mücelledeyn bi-ḥaṭṭi Ğazanfer; Şerḥu’l-Hidâye li’l-Îmâmî’l-Hümâm el-müsemmâ bi-Fethi’l-Kadîr mücedvel fî mücelledin bi-ḥaṭṭi’n-nesh; Kitâbün Âḥar Şerḥu’l-Hidâye li-İbni’l-Hümâm müzehheb mücedvel fî mücelledin vâhid; Kitâbü Ḥulâşati’l-Fetâvâ bi-ḥaṭṭi Mu‘îd Maḥmûd Çelebî fî mücelledin vâhid; Kitâbü Ḥulâşati’l-Fetâvâ muşahhaḥ fî mücelledin vâhid; Şerḥu Muḥtaşaru’t-Taḥâvî li’l-Îmâm el-İsbicâbî; Câmi‘u’l-Fuṣûleyn fî mücelledin vâhid; [27b] Şerḥu’l-Hidâye el-müsemmâ bi’n-Nihâye fî mücelledeyn; Kitâbü Fetâvâ-yı Kaḍîḥân bi-ḥaṭṭi Tâtâr ‘Abdurrahmân; Kitâbü’s-Siyâseti’ş-Şer‘iyye fî İşlâhi’r-Râ‘î ve’r-Ra‘iyye li-Takiyüddîn Ebi’l-‘Abbâs ibni Teymiyye; Kitâbü Zâḥîrati’l-Fetâvâ fî mücelledeyn; Kitâbü’l-Îzâḥ li’l-Kirmânî; Kitâbü Tekmileti İbni’l-Hümâm li-Kâḍîzâde; Kitâbü’n-Nevâzil li-Ebi’l-Leyṣ es-Semerḳandî; Kitâbü’l-Ġunye li’ş-Şeyḥ ‘Abdülkâdir el-Cîlî; Kitâbü’l-Ġunye nüṣḥatun uḥrâ li’ş-Şeyḥ ‘Abdülkâdir el-Cîlî; Kitâbü Ḥavî el-Fetâvâ li’l-Îmâm el-Ḥuşeyrî; Kitâbü’l-Vecîz fi’l-Fetâvâ li’l-Îmâm es-Seraḥsî; Kitâbü’l-Vecîz fi’l-Fetâvâ nüṣḥatun üḥrâ li’l-Îmâm es-Seraḥsî; Fetâvâ el-Bezzâziyye mücedvel müzehheb fî cildin laṭîfin bi-ḥaṭṭi el-Hâc Muḥammed el-Bosnevî; Fetâvâ el-Bezzâziyye nüṣḥatun uḥra fî mücelledin vâhid; Kitâbü Edebi’l-Kâḍî li’l-Ḥaşşâf; Kitâbü Edebi’l-Kâḍî nüṣḥatun uḥrâ; Kitâbü Ahḳâmî’ş-Şıḡâr li’l-Esterûşenî ve Edebü’l-Kâḍî li’l-Ḥaşşâf; Kitâbü’l-Esrâr li’l-Îmâm Ebî Zeyd ‘Abdillâh bin ‘Ömer bin ‘İsâ ed-Debbûsî; Kitâbü Tenvîri’l-Ebşâr li’l-Ġazzî; Menḥu’l-Ġaffâr Şerḥu Tenvîri’l-Ebşâr li’l-muşannif fî mücelledeyn; Kenzü’l-Deḳâik; Şerḥu’l-Kenz li’l-‘Aynî fî mücelledin vâhid; Mi‘râcu’d-Dirâye Şerḥu’l-Hidâye fî mücelledeyn; Tâtârḥâniye bi-ḥaṭṭi Şuhûdî müzehheb fî mücelledin vâhid; Şerḥu Kenzi’d-Deḳâik li’z-Zeyli‘î muḳâbel fî mücelledeyn; [28a] el-Baḥru’r-Râik li-İbnü’n-Nüceym müzehheb fî mücelledin vâhid; Şerḥu Münyeti’l-Muşallî el-Kebîr li-İbrâhîm el-Ḥalebî; Şerḥu Münyeti’l-Muşallî eş-Saġîr lehü bi-ḥaṭṭi ‘Aliyyi’l-Kârî; Kaḍîḥân fi’l-Fetâvâ bi-ḥaṭṭi Nergiszâde müzehheb; Kitâbü’l-Hidâye fî cildin laṭîfin müzehheb ve fihi ḥaṭṭu Ḥüsâmzâde Şeyḥu’l-İslâm el-Merḥûm; Şerḥu’l-Kenz li’l-‘Aynî fî mücelledin Şerḥu’l-Hidâye li’l-‘Aynî fî şelâşi mücelledâtin tâmm; Şadru’s-Şeri‘a fî cildin laṭîf; Şerḥu’s-Siyeri’l-

Kebîr li-Şemsi'l-Eimme es-Serahsî aşlun kadîm ve 'aleyhi haţtu Kâdîhân; el-Evrez? Cündî bi-haţti Maĥmûd ibni's-Seyyid el-Huşrî; el-Eşbâh ve'n-Nezâir li-İbni'n-Nüceym mücedvel müzehheb; en-Nısfu'l-evvel min şerhi Mecma'î'l-Bahreyn li-İbni's-Sâ'âtî; ed-Dürer bi-haţti müellifihi Mevlânâ Hüsrev; Şerhu'l-Kudûrî li'l-Haddâdî fî erbe' i mücelledât; Cevheru Şerhi'l-Kudûrî; Kitâbü'n-Nihâye Şerhü'l-Hidâye fî mücelledeyn; el-Muĥt el-Burhânî fî erbe' i mücelledât; Mebsût es-Serahsî bi-haţti'n-nesh müzehheb fî mücelledeyn; 'Uyûnu'l-Muĥtasar fî mezâhibi'l-erbî'a li-Şâhibi Mi' râci'd-Dirâye; Ahkâmu's-Şaĥîr li'l-Esterûşenî ma'a Edebi'l-Kâdî li'l-Haşşâf; Mülteka'l-Ebhur bi-haţti'l-müellif; el-Cüzü'l-evvel ve's-sâlis ve'r-râbi' ve'l-hâmis min Şerhi'l-Hidâye li'l-'Aynî; Mücelledün fî 'İlmi'l-Âşâr bi-re'yî ennehü muşannafü Ebî Ca'fer eţ-Taĥâvî maĥrûm min evvelihî; el-Cüz'ü's-sânî ve's-sâlis ve'r-râbi' min Şerhi'l-Kenz li-Ebî 'Ali el-Maĥdîsî; Fetâvâ el-Velvâliciyye fî mücelledeyn; ed-Dürer bi-haţti't-talîk müzehheb; Şerhu Muĥtasari'l-Vikâye li'l-Bircendî; [28b] en-Nısfu'l-evvel min Şerhi'l-Vikâye li-Şeyhzâde bi-haţti müellifihi fî mücelledeyn; Hâşiyetü'd-Dürer min Kitâbi'l-Âbık li-'Azmîzâde bi-haţtihi; el-Ġureru Metni'd-Dürer fî cildin laţîf; Mecmû'u'l- Mesâil bi-haţti Çivîzâde; Mecmû'u'r-Resâil ve lehâ risâletün fî Mesârîfî Beyti'l-Mâl; Kitâbü 'Umdeti'l-Fetâvâ li-şadri's-şehîd ve'l-'udde fî'l-Fetâvâ ve mâli'l-fetâvâ ve ğayrihâ fî cildin vâhid; 'Uddetü'l-Fetâvâ li-Taşköprizâde; Şerhu Mecma'î'l-Bahreyn li-İbni Melek; Bidâyetü'l-Hidâye; Menâkıbu'l-İmâm Ebî Ĥanîfe li'l-Kerderî; Ta'likâtu Kınâlîzâde 'ale'l-Ekmele Şerhu'l-Hidâye; Şerhu'l-Manzûme li-Muĥammed bin el-Ĥasan el-Kevâkibî el-Ĥalebî ve 'aleyhi haţtu; Fetâvâ et-Tâtârĥâniye bi-haţti'n-nesh fî cildin vâhidin laţîf; Kâdîhân mücedvel müzehheb fî cildin vâhid; Şerhu'l-Vâfi el-müsemma bi'l-Kâfi; Muĥtârâtu'n-Nevâzil fî cildin laţîf; et-Tecnîs fî'l-Fetâvâ li-Şâhibi'l-Hidâye; Şurretü'l-Fetâvâ; Kitâbü Meĥâsini'l-İslâm ve's-Şerâyi' i li-Ebî 'Abdillâh el-Buĥârî ve fihi Tuĥfetü'l-'Ĥudsiyye; Mücelledün fî'l-Ferâiz fî cildin zaĥmin maĥrûmun min evvelihî ve âĥiri; Mecmû'u'l-Fetâvâ evvelühü Ĥizânetü'l-Fıkh ve Kifâyetü'l-Mesâil ve Kâri'l-Hidâye ve Ahkâmü'n-Nâtîkî; 'Unvânu's-Şeref li'l-Muĥrî; Şadru's-Şerî'a bi-haţti'n-nesh mücedvel laţîf; Mecmû'u-Mesâil fî funûnin şettâ; Mecmû'ul-Kütüb Cevâhiri'l-Fıkh ve'l-Erbe'în ĥadişen ve ğayrihâ ; el-Eşbâh ve'n-Nezâir li-İbni'n-Nüceym; Mecmû'u'r-Resâil fihi Risâletün fî'l-Ferâiz li-'Ali Ĥalebî el-Baĥdâdî ve li-Fuḍayl Efendi; Kitâbü'z-Zâhir li'l-İmâm el-Ezherî fî Ġarâibi Elfâz eş-Şâfi'î fî

Fıkhi's-Şâfi'î; [29a] Kitâbü Tenkîhü't-Taḥkîk fî Fıkhi'l-Hanâbile; Şerḥu Münyeti'l-Muṣallî li-İbni Emîri Hâcc el-Halebî bi-ḥaṭṭihi fî mücelledeyn; Muḥtelefû'r-Rivâye li-Ebi'l-Leyṣ es-Semerḳandî bi-ḥaṭṭi 'Ömer bin Muḥammed el-Ḳarḳûḳî fî mücelled; Risâletü'l-Fâzıl Ḳuṭlûbâğa fî Meseleti Vuḳû'î'l-'Azmi'n-Necisi fî'l-Bi'r bi-ḥaṭṭi't-ta'lik; el-Manzûmetü'n-Nesefiyyetü müzehheb mücedvel bi-ḥaṭṭi't-ta'lik ḥaṭṭun ḥasen; Şerḥu'l-Manzûmeti'n-Nesefiyyeti el-müsemma bi'l-Muṣaffâ bi-ḥaṭṭi Cüneyd bin 'Abdal fî mücelled; el-Eşbâh ve'n-Nezâir müzehheb mücedvel maḥrûmu'l-âḥir bi-ḥaṭṭi't-ta'lik ḥaṭṭun ḥasenün cidden; Şerḥu't-Taḳrîr li's-Şeyḫ Ekmeliddîn; Keşfü'l-Pezdevî fî mücelledin vâhid; et-Telvîḥ li-Sa'düddîn et-Teftâzânî; Şerḥu Manzûmeti'l-Menâr; Kitâbü'l-İfâza Şerḥu'l-Menâr li'l-Muṣannif ve fî havâṣihi ḥaṭṭi'l-İmâm en-Nesefî; Ebkaru'l-Efkâr li'l-Âmidî bi-ḥaṭṭi'n-nesh beyyin fî cildin kebîr; Mücelledün fihi Uşûlü'l-İmâm Ebî Hanîfe ve şerḥuhu İṣârâtü'l-Merâm ve Telvîḥâtü'l-Makâm; Hâşiyetü't-Telvîḥ ve Hâşiyetü'l-Muṭavvel ve Hâşiyetü Şerḥi'l-Mevâkıf li-Ḥasan Çelebî fî mücelledin vâhid; Hâşiyetü Şerḥi'l-Muḥtaşari'l-Müntehî; Muḥtaşaru'l-Müntehî li-İbni'l-Hâcib; Şerḥu Muḥtaşari'l-Müntehî li'l-Ḳuṭb eş-Şîrâzî; Hâşiyetü Şerḥi Muḥtaşari'l-Müntehî li-Mîrzâcân; Keşfu'l-Esrâr li's-Suyûtî; [29b] et-Telvîḥ li-Sa'diddîn nüṣḥatün uḥrâ muṣaḥḥaḥ zu'ime ennehü bi-ḥaṭṭi Hâcezâde; et-Taḥkîk Şerḥu Ahîsketî; el-Mücelledü'l-evvel min Keşfi'l-Pezdevî; Şerḥu'l-Veraḳât li-Taciddîn 'Abdurrahmân ibni İbrâhîm; Şerḥu'l-Maḥşûl li'l-İşbahânî; İrşâdu'l-'Uḳûl fî cildin saġîr; Kitâbü'l-Maḥşûl li'l-İmâm Faḥri'r-Râzî; Kitâbü'l-Vâfi Şerḥu Muḥtaşari Ahîsketî li-Ḥusâmiddîn es-Saġnâfi; Risâletün fî Mezhebi'l-İmâm Ebî Hanîfe; er-Risâletü'l-Hanefiyye fî'l-Münâzara ma'a Mîr Ebi'l-feth bi-ḥaṭṭi Ahmed Efendi; Kâtibü'l-Vaḳf; et-Telvîḥ bi-ḥaṭṭi Hâcezâde; Mirḳâtu'l-Vuṣûl ila 'İlmi'l-Uşûl bi-ḥaṭṭi müellifihi Mevlânâ Ḥüsrev; Mirḳâtu'l-Vuṣûl nüṣḥatun uḥrâ leh; Şerḥu'l-Minhâc li'l-Beyzâvî; Şerḥu Muḥtaşari'l-Müntehi li'l-İşbahânî; Şerḥu Muḥtaşari'l-Müntehi li-'Aliyyi't-Tûsî bi-ḥaṭṭi'n-nesh; Hâşiyetü's-Şerḥi'l-'Aḳudî 'alâ Muḥtaşari İbni'l-Hâcib li'l-Kirmânî bi-ḥaṭṭi yeşbehü et-ta'lik fî mücelledin zaḥm; Mesâilü'l-Fıkh elleti terci'u ila'l-'arabiyyeti li-Ebî 'Alî el-Buḥârî maḥrûmu'l-âḥir; Taḥrîru İbni'l-Hümâm bi-ḥaṭṭi'n-nesh yeşbehü ḥaṭṭe'l-muṣannif; Mi'yâru'n-Nazar fî Âdâbi'l-Baḥş ve'l-Uşûl li-Burhâneddîn en-Nesefî bi-ḥaṭṭi'n-nesh; en-Nıṣfu's-sânî min Şerḥi'l-Müleḥḥaş li'l-Kâtibî bi-ḥaṭṭihi; Şerḥu Uşûli'l-İbni'l-Hâcib li's-Şeyḫ Ekmeliddîn bi-ḥaṭṭihi; Lisânu'l-'Arab fî hamsi mücelledât; [30a] Cemheratu'l-Lüġa

li-İbni Düreyd; Muḥkemü'l-Luğa li-İbni's-Sîde fî mücelledin vâhidin zaḥm; Mücmelü'l-Luğa qadîmun şaḥîḥun fî mücelledin vâhid; Şîḥâhu'l-Cevherî bi-ḥaṭṭî 'Ali Şîr el-Ḥamevî; Şîḥâhu'l-Cevherî laṭîf müzehheb mücedvel; Cemheratü'l-Luğa nüṣṣatun uḥrâ ve fîhi ḥarm; Kâmûsu'l-Luğa muṣaḥḥaḥ fî cildin laṭîf müzehheb bi-ḥaṭṭî't-ta'lik ve fî evvelihi el-Mu'allakâtu's-Seb' ve ğayruhâ; Kâmûsu'l-Luğa muṣaḥḥaḥ mücedvel bi-ḥaṭṭî 'Aliyyi'l-Kârî; Muḥtâru's-Şîḥâḥ ma'a mu'arrebîn bi-ḥaṭṭî't-ta'lik mücedvel; Kâmûsu'l-Luğa nüṣṣatun ührâ; Kâmûsu'l-Luğa muḳâbel muṣaḥḥaḥ bi-ḥaṭṭî'n-nesh; el-Mücelledü'l-evvel ve's-sânî ve's-sâliṣ min Şîḥâḥi'l-Cevherî ve's-sânî lâ yettaşîlû bi's-sâliṣ; Kâmûsu'l-Luğa Mevâddu Luġatihi mektûbetün bi'z-zehebi ve fî ḥavâṣîhi ḥaṭṭu'l-muṣannif bi-ḥaṭṭî Ebî Bekr bin Yûsuf bin 'Osmân el-Muḳrî; İṣlâḥu'l-Mantîḳ li-Ebî Yûsuf Ya'ḳûb bin İṣḥâḳ bin es-Sikkît ve Kitâbü'n-Nevâdir 'an Ebî Mişāl rivâyetü Ebi'l-'Abbâs eş-Şa'leb ve nevâdiru uḥrâ min Kitâbi Ebî 'Abdirrahman Şâḥibi Ebî 'Ubeyd fî mücelledin şaḥîḥin lâ yüşâbü lehü nazîr; Şerḥu İṣlâḥi'l-Mantîḳ li's-Sîrâfî; Mefâḥîrü'l-Meḳâl fi'l-Meşâdir ve'l-Ef'âl; en-Nevâdir li-Ebî Zeyd Sa'd bin Evs el-Enşârî; Müfredâtu'r-Râġib el-İşbahânî; Esâsu'l-Belâġa müzehheb bi-ḥaṭṭî'n-nesh li-Zemaḥşerî; Esâsu'l-Belâġa lehü nüṣṣatun uḥrâ müzehheb; Esâsu'l-Belâġa lehü nüṣṣatun uḥrâ; Esmâu'l-Ef'âl li-Cârullâḥ; Mecme'u'l-Baḥreyn fi'l-Luġati li'l-İmâm eş-Şa'ġânî müzehheb fî cildin zaḥmin; Kitâbü's-Sâmî fi'l-Esâmî; Kitâbü's-Sâmî fi'l-Esâmî nüṣṣatun uḥrâ; Muḥtaşaru Kitâbi'l-'Ayn li-Ebi'n-Naşr Muḥammed bin 'Ali ez-Zebîdî; Kitâbü'l-Müteḥaffîz li-İbrâḥîm bin İsmâ'îl el-ma'rûf el-Eczâbî; Kitâbü'l-Farḳ li-Ebî Sa'îd 'Abdülmelik bin Ḳureyb el-Aşma'î ve ğayruhu fî mücelledin; [30b] Kitâbü'l-İtbâ' ve'l-Müzâvece li-Ebi'l-Ḥüseyn Aḥmed bin el-Ḳays el-Ḳazvînî; Kitâbü's-Sâmî fi'l-Esâmî nüṣṣatun uḥrâ mütercem bi'l-fârisiyye; Kitâbü Tılbetî't-Talebe li-Ebî Ḥafş en-Nesefî; en-Nıṣfu's-sânî mine't-Tekmile ve'z-Zeyl ve's-Şıla li-Ḥasan bin Muḥammed eş-Şaġânî; el-Cüz'ü's-sânî ve's-sâbi' mine't-Tekmile li's-Şaġânî; Mücelledün âḥar mine't-Tekmile fîhi şelâsetü eczâin min temâmî 'işrine cüz'; Muġribu'l-Luğa el-Muṭarriẓî; Ta'lik 'alâ Şîḥâḥi'l-Cevherî li-'Abdillâḥ bin el-Berrî; Süâlâtü'l-Kâmûs 'alâ Mevâzi' min Şîḥâḥi'l-Cevherî; Tehzîbü'l-Lüğa li'l-Ezherî bi-ḥaṭṭî'n-nesh fî mücelledin vâhidin ceyyid cidden; Kıṭ'atün min İṣlâḥi'l-Mantîḳ maḥrûm; el-Cüzü'l-evvel ve's-sânî ve's-sâliṣ ve'r-râbi' ve'l-ḥâmis ve's-sâdis ve's-sâmin ve't-tâsi' ve's-sânî 'aşer ve's-sâliṣ 'aşer ve'l-ḥâmis 'aşer min Tehzîbi'l-Luğa li'l-Ezherî; Cüz'ün

şagîrun min Tehzîbi'l-Luğa; Şelâsü mücelledâtin mine'l-Ğabâb; Deşîşetün fi'l-Luğati'l-Fârisiyye; Ni' metullâh fi'l-Luğati'l-Fârisiyye; Luğatu Hilmî bi'l-Fârisiyye; Kânûnu'l-Edeb fi'l-Luğati'l-Fârisiyye; Surûrî el-‘Acem fi'l-Luğati'l-Fârisiyye; el-Luğatu'l-Fârisiyye li-İnegölî¹³; Kitâbü İntişârî'l-İslâmiyye fi Keşfi Şubehi'n-Naşrâniyye li'l-İmâm Necmiddîn et-Tûlî fi mücelled; Kitâbü'l-Me'ârif Şerhü's-Şahâif; Kitâbü'n-Nakd 'alâ Bîsr el-Mürsî li-Ebî Sa'îd bin 'Osmân bin Sa'îd; Kitâbü'l-Milel ve'n-Nihâl li-Muhammed eş-Şehristânî bi-ḥaṭṭî'n-nesh; Kitâbü'l-Fihrist li-Muhammed bin İshâk en-Nedîm; [31a] er-Risâle fi'l-Halk ve'l-Baş li-Fahreddîn er-Râzî; Maḳâlâtu Ebi'l-Hasan el-Eş'arî bi-ḥaṭṭî't-talîk müzehheb laṭîf; Risâletü'l-'Osmâniyye li-Ebî 'Osmân el-Câhîz; Ta'dîlül-'Ulûm li-Tâci's-Şerîf bi-ḥaṭṭî'n ceyyidin kadîm; Kitâbü Şerhi'l-'Aḳâidi'l-Kübrâ ve Şerhi'l-Berâhîn li-Ebî 'Abdillâh Muhammed bin Yûsuf es-Senûsî; Kitâbü'l-İşâre fi Uşûli'l-Kelâm li'l-İmâm Fahreddîn er-Râzî; el-Maḳâsîd li-Sa'diddîn et-Taftazânî; Şerhu'l-Mevâkıf müzehheb bi-ḥaṭṭî'n-nesh; Kitâbü'l-Muḥaşşal lil-İmâm Fahri'r-Râzî; Hâşiyetu Şerhi't-Tecrîd el-müsemma bi-Ṭabaḳâti Monlâ Celâl bi-ḥaṭṭî Es'ad Efendi; Şerhu'l-İrşâd li-Taḳıyiddîn Muzafer bin 'Abdillâh el-ma'rûf bi'l-muḳterih; Kitâbü'l-Muḳterî' fi'r-Raddi 'alâ Ehli'l-Bide'; Şerhu't-Ṭavâli' li'l-İsfahânî; Şerhu't-Ṭevâli' li'l-'Ukberî; Ṭabaḳâtu Mîr Şadr; Şerhu'l-'Aḳâidi'n-Nesefiyye li-Sa'diddîn; Kitâbü'n-Nûri'l-Lâmi' li'l-İmâmî'l-'Âlim Ebi'l-Fedâil Necmiddîn Menkûbers¹⁴ el-İmâmî en-Nâsirî; Mecmû'u'l-Kütüb evvelühü Şerhu'l-'Aḳâidi'l-'Aḳudiyye li'l-Celâl ed-Devvânî ve ğayrihi; Hâşiyetü'l-Ḳâdî 'Aḳudiddîn 'alâ Şerhi Muḥtaşarı'l-Müntehâ Te'lîfu Sa'dü'd-dîn; Mecmû'u'r-Resâil evvelühü Hâşiyetü Şerhi'l-Mevâkıf li-Sinân Paşa maḥrûmun min evvelihî; [31b] el-Mücelledü'l-evvel mine's-Şâmil el-İmâmî'l-Haremeyn maḥrûmun min evvelihî; Kitâbü'l-Maḳsadi'l-Esnâ fi Şerhi'l-Esmâi'l-Hüsnâ li'l-İmâm el-Ğazâlî bi ḥaṭṭî'n beyyin; Uşûlü'l-Erbe'in li'l-İmâm el-Ğazâlî; Kitâbü't-Tecrîd li'l-İmâm el-Ğazâlî; Kitâbü Deḳâiḳi'n-Nazar fi Ḥaḳâiḳi'l-Beşer li-Muḥyiddîn 'Ömer bin Hıdr bin 'Ömer el-İşbahânî; Kitâbü Te'sîsi't-Taḳdîs li'l-İmâm Fahri'r-Râzî; Kitâbü Nefhi'r-Rûḥ ve'z-Zunûn; 'Aḳîdetü't-Ṭahâvî ve şerhuhâ; et-Ṭavâli' li'l-Ḳâdî el-Beyzâvî; Kitâbü'l-Hudûd li'l-Ḳazvînî; Muḥtaşarun li-Ebî 'Ali Manşûr bin Ebi'l-'Abbâs Ahmed el-Meşezâlî; Şerhu'l-Maḳâsîd muḥaḥḥah bi-ḥaṭṭî

¹³ Vakfiyede “الآئنة كولى” şeklinde yazılmıştır. Krş. Şeşen vd., c. II, 1540.

¹⁴ Vakfiyede “منكوبرس” yazılmış; doğrusu “منكوبرس” olacak. Krş. vr. 31b.

Ahmed bin Hamza el-Kirmânî; Şerhu'l-Şahâif; en-Nûru'l-Lâmî' ve Burhânu's-Sâtî' fi Şerhi 'Aşkâidi'l-İslâm rivâyetü'l-imâm et-Tahâvî li-Ebi'l-Fedâil Menkûbers; Şerhu'l-Mevâkıf bi-hattî Hâcezâde ve 'aleyhi hattı Hayâlî Çelebi; Hâşiyetü't-Tecrîd li's-Seyyid min evvelihâ ilâ nısfihâ bi-hattî es-Seyyid ve ilâ ahirihâ bi-hattî Monla Hüsrev; Şerhu'l-Miftâh li's-Seyyid eş-Şerîf müzehheb mücedvel bi-hattî Ya'kûb bin Muhammed el-Kaşamûnî; Şerhu'l-Muhaşşal li'n-Naşîr et-Tûsî bi-hattî'n-nesh; Şerhu'l-Tavâli' li-Muhammed bin Sa'd el-Yemenî bi-hattîhi; Şerhu'l-Muhaşşal li'l-Kâtibî bi-hattî beyyinin 'atîk; Şerhu'l-Tavâli' li'l-İşfehânî bi-hattî't-ta'lik; Kitâbü İhyâi'l-'Ulûm li'l-İmâm el-Ğazâlî bi-hattî'n-nesh muşahhah fâhîr fi cildin vâhid; [32a] Kitâbü Behcetü's-Sırrı'z-Zahir fi Menâkıbi 'Abdilkâdir el-Cîlî fi mücelledin vâhid; Kitâbü Edebi's-Şûfiyye li-Ebi'l-Hasan eş-Şâzelî; Kitâbün fi 'İlmi'l-Ahlâk li'l-İmâm el-Ğazâlî bi-hattî'n-nesh mücedvel fi cildin mukavva; Kitâbü'l-'Ulûmî'l-Fâhîra fi Umûri'l-Âhîra li-'Abdirahman bin Muhammed eş-Se'âlibî; Kitâbü'l-Kâdirî fi 'İlmi't-Ta'bîr li-Ebî Sa'îd Naşr bin Ya'kûb ed-Dîneverî fi mücelledin zahmin hâfilin ceyyid; Kitâbü Behcetü'l-Esrâr ve Ma'deni'l-Envâr fi Menâkıbi'l-İmâm er-Rabbânî eş-Şeyh 'Abdülkâdir el Ceylânî; Kitâbü Meslâtî'l-Hüzn li-Taқыiddin el-Ğazzî; Kitâbü İğâseti'l-Lehfân fi Meşâidi's-Şeytân; Resâilu Sehl bin 'Abdillah et-Tüsterî bi-hattî beyyin fi mücelledin vâhid mahrûm min evvelihî; el-Mevâhibü's-Seniyye fi Şerhi Hızbi's-Sâdeti'l-Vefâiyye; el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye mücedvel müzehheb fi cildin vâhid; Kitâbü'l-Meşnevî mücedvel fi cildin vâhid; Kitâbü'l-Meşnevî nüshatun uhrâ fi mücelledin vâhid; Şerhu Ebyâtî'l-Meşnevî fi mücelledin vâhid; Kitâbü Hayâtî'l-Kulûb fi'l-Mev'ize; Dîvânü's-Şî'r li-İbni'l-Fâriz; Şerhu'l-Bürde li-Ebî 'Abdillâh Muhammed bin Ahmed bin el-Merzûk; Şerhu Dîvânî 'Ömer bin el-Fâriz li'l-Hasan el-Bûrînî; Kitâbü Mi'yâri'l-Enâm bi-hattî't-ta'lik fi cildin latîf; Faşlu'l-Hitâb li-Muhammed Pârsâ bi'l-fârisiyye; Kitâbü Cenâhi'n-Necâh; el-Kelimü't-Tayyib li-İbni't-Teymiyye; er-Risâletü'l-Kuşeyriyye; Kitâbü'l-Füşûs; Şerhu'l-Füşûs li-'Abdî Efendi; Müsâmeretü'l-Ebrâr li-Muhyiddin el-'Arabî; Kitâbü Zemmi'l-Hevâ ve's-Şehvât li-İbni'l-Cevzî [32b] Raşfü'n-Neşâihî'l-İmâniyye ve Keşfü'l-Fezâihî'l-Yûnâniyye li-Şihâb bin 'Ömer es-Sühreverdî; Menâzilü's-Sâirîn li's-Şeyhi'l-'Ârif Ebî İsmâ'îl 'Abdillâh Muhammed el-Enşârî el-ma'rûf bi'l-Herevî ma'a şerhihi; Kitâbü Bustânî's-Şâdikîn li'l-İmâm Ebi'l-Ferec 'Abdirrahman bin 'Ali el-Cevzî ma'a Kitâbi'l-Leţâif leh; Kitâbü Müfîdi'l-'Ulûm ve Mübîdi'l-Hümûm li-

Ebî ‘ Abdillâh Muhammed bin Aḥmed el-Ḳazvînî; Kitâbı İhyâi’l-‘Ulûm li’l-İmâm el-Ğazâlî mücedvel müzehheb fî mücelledin vâhid; Tezkiretü’l-Ḳurtubî fî mücelledin vâhid; Şerḥu’l-Bürde ma‘a Bânet Su‘âd; Ravzatü’l-Mürîdîn li’ş-Şeyḥ Ebî Ca‘fer; Kitâbü ‘Anḳâi Mağrib; Risâle li’ş-Şeyḥ Ebi’l-Ḥasan eş-Şâzelî; Risâle li-Ebî ‘ Abdillâh el-Ḥâriş ibni’l-Esed el-Muḥâsibî fî cildin şağîrin ezrak; Kitâbü’t-Tedbîrâtî’l-İlâhiyye fî İşlâḥi’l-Memleketi’l-İnsâniyye ve Kitâbü’l-Esfâr; Kitâbü Behcetî’s-Sirri’z-Zâhir fî Menâkıbi ‘ Abdilḳâdir nüṣṣatun uḥrâ; Şerḥu’l-Meşnevî li-‘ Abdî Efendi müzehheb; Eṭvâḳu’z-Zeheb ve Neşâihü’l-Kibâr ve Neşâihü’ş-Şıḡâr li’z-Zemaḥşerî; Kitâbü’ş-Şerḥ ve’l-Beyân limâ eşkele min kelâmi Sehl bin ‘ Abdillâh li-Ebi’l-Ḳâsım ‘ Abdurrahman eş-Şıkkillî fî cildin şağîrin cidden; Mecmû‘u’r-Resâil evvelühâ Risâletün Mensûbetün ilâ’l-Ḥüseyn bin Ebi’l-Ḥasan el-Başrî ve Kitâbü Zâdi’l-Müsâfir li’s-Sühreverdî; Mecmû‘u’l-Kütüb evvelühü ‘ Avârifü’l-Me‘ârif ve Şerḥu’l-Münferice ve Şerḥu Fıkhî’l-Keydânî; [33a] Mecmû‘ü’r-Resâil li-Ebî ‘ Ali ibni Sînâ; Şerḥu Hikemi ibni ‘ Aṭâillâh li-Aḥmed bin Aḥmed bin Muhammed bin ‘ İṣâ el-ma‘rûf bi-Zerrûḳ; Kitâbü Ebi’l-Yüsr ‘ Alî bin ‘ Abdillâh el-Belğrâdî; İşṭilâḥâtü’s-Şûfiyye; Kitâbü Ḳabesi’l-İḳtidâ li-Aḥmed el-Bûnî; Nefahâtü’l-Üns li-Monla Câmî; Dürrü’l-Vâ‘izîn¹⁵; Kitâbü fî Âdâbi’l-Mürîdîn li’s-Sühreverdî; Mecmû‘u’r-Resâil fî evvelihâ Risâletün fî’t-Taşavvuf li’l-İmâm el-Ğazâlî; Urcûze fî Ta‘biri’r-Rü’yâ li-Ebi’l-Ḥasen ‘ Ali bin es-Seken el-Me‘âfirî; Mecmû‘u’r-Resâil evvelühâ İnşâu Vâhidî’l-‘Aded bi-ḥaṭṭi’n-Nev‘î; Şerḥu ‘Anḳâi Mağrib; Fütûḥâtü’l-Mekkîye bi-ḥaṭṭi’n-neshḥ muḳâbel fî cildin vâhid; İhyâu’l-‘Ulûm muḳabel şaḥîḥ müzehheb ceyyid fî cildin şağîr; Mecmû‘u’l-Kütüb min Müşannafâtî’l-İmâm el-Ğazâlî evvelühü Me‘âricü’l-‘Ḳuds ilâ Medârici’n-Nefs; Kitâbü’l-Erbe‘în li’l-İmâm el-Ğazâlî bi-ḥaṭṭi’t-ta‘lîḳ ceyyid mücedvel; Şıfatu’s-Sufûḥ li’l-Ḥâfiẓ Ebi’l-Ferec ibni’l-Cevzî Muḥtaşar bi-ḥazfî esânîd bi-ḥaṭṭi’n-neshḥ el-beyyin; Ḳûtu’l-Ḳulûb li’ş-Şeyḥ Ebî Ṭâlib el-Mekkî bi-ḥaṭṭi’n-neshḥ; ‘ Avârifü’l-Me‘ârif li’l-İmâmî’l-‘Ârif ‘ Ömer bin Muhammed es-Sühreverdî aşlun ḳadîm sümi‘a ‘ale’l-müellif ve ‘aleyhi ḥaṭṭu müellifihi ve ḥaṭṭun keşîrun mine’l-‘ulemâi lâ yûcedü lehü nazîrûn fî’s-şeref; ‘ Avârifü’l-Me‘ârif nüṣṣatun uḥrâ müzehheb; Ravzu’l-Ünüf li’s-Süheylî; Mecmû‘u’r-Resâil fihâ Risâletün fî Meseleti’l-Vücûd ve ğayruhâ; Mecmû‘u’r-Resâil

¹⁵ “در” kelimesi vakfiyede “رد” biçiminde yazılmıştır. Kâtib Çelebi, **Keşfü’z-Zünûn**, haz. Şerafettin Yaltkaya, Rıfat Bilge, c. I, Milli Eğitim Basımevi, 2. Baskı, 1971, s. 737.

evvelühâ Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsna ve gayrühâ mine'r-resâili'l-müte'allikâti bi'l-hurûf; Kitâbü's-Sirri'l-Hafıyyi fi'l-Hurûf; Şemsu'l-Me'ârifî'l-Vüştâ fi'l-Hurûf li-Ahmed el-Bûnî; [33b] Kitâbü'l-Akţâb li-Muhyiddîn ibni'l-'Arabî bi-hattî'l-mağrib; Letâifü'l-Îlâm fi İşârâti Ehli'l-İlhâm li's-Şadr el-Konevî bi-hattî Muhammed eş-Şûfî; Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsna li'l-İmâm el-Kuşeyrî el-müsemma bi't-Tecîr bi-hattin 'atîkin hattî'l-mağrib; el-Mevâkıfün-Nefriyye bi-hattî'n-nesh hattun hasen; Târîhu'l-Hamîs fi Ahvâli'n-Nefsi'n-Nefis; Târîhu İbni Hallikân fi mücelled; Tuḥfetü'l-'Acâib ve Ṭurfetü'l-Ġarâib; Târîhu'd-Düveli'l-İslâm li-Şemsiddîn Muhammed bin Ahmed bin 'Osmân ez-Zehebî; Kitâbü'l-Ġazv ve'l-Menâfi' li'l-Mücâhidîn bi'l-Medâfi' li'r-Reis İbrâhîm bin Ahmed el-Endülîsî fihi Şuveru'l-Medâfi'; Kitâbü's-Sülûk fi Ṭabaḳâtî'l-'Ulemâi ve'l-Mülûk; 'Unvânü'z-Zemân bi-Terâcimi's-Şuyûḥ ve'l-Akrân li-Ebi'l-Hasan İbrâhîm bin 'Ömer el-Buḳâ'î; Ṭabaḳatü'l-Huffâz li'l-Hâfiẓ el-Cehîzânî? Ebî 'Abdillâh Muhammed bin Ahmed bin 'Osmân bin Kaymâz ez-Zehebî; Kitâbü'l-Fehrese te'lîfu Ebi'l-Ferec Muhammed bin İshâḳ el-Verrâḳ el-ma'rûf bi-ibni Ebî Ya'kûb en-Nedîm; Târîhu'n-Nuveyrî bi-hattin vâhidin bi'n-nesh fi erbe'i mücelledât; Kitâbü Feḍâili'l-İmâm eş-Şâfi'î li'l-Fahri'r-Râzî; Hüsnu'l-Muḥâḍara fi Ahbâri Mısrî'l-Kâhire li'l-İmâm es-Suyûtî; Târîhu Mekketi'l-Mükerreme ve'l-Medîneti'l-Müşerreffe bi't-Türkiyye; Kitâbü Şifâi'l-'İzâm Târîhu'l-Mekketi'l-Mükerreme; Ṭabaḳātu'n-Nuḥât li's-Suyûtî; [34a] Kitâbü Âşâri'l-Bilâd li'l-Kazvînî; Kitâbü Âşâri'l-Bilâd nüshatun uḫrâ; ez-Zeylu 'alâ Târîhi'z-Zehebî li'l-Hâfiẓ el-'Irâkî; Târîhu 'Aynî; Târîhu 'Aynî nüshatun uḫrâ; Şerhu Târîhi 'Aynî li-Hamîdiddîn en-Necâfî; Târîhu'l-Hülefâ li's-Suyûtî; Târîhu'l-Hükemâ li'l-vezîr Cemâlidîn İbni'l-Kıfî; Kitâbün fihi Fütûḫı Mısır ve Fütûḫı Tebuk li'l-Vâkidî; Nüzhetü'l-Müşṭâḳ fi İhtirâki'l-Âfâḳ li's-Şerîf el-İdrîsî; Kitâbü Takvîmi'l-Büldân li-Celâlzâde; Şüzûru'l-'Uḳûd fi Târîhi'l-'Uhûd li'l-İmâm ibni'l-Cevzî; Cüheynetü'l-Aḫbâr fi Mülûki'l-Emsâr; İnbâu'l-'Ġumr fi Ebnâi'l-'Umr li-İbni Hacer el-'Asḳalânî; Ḥarîṭatu'l-'Acâib li-Ebi'l-Hafş ibni'l-Verdî; Fütûḫu'l-Yemâniyye el-müştehir bi-Târîhi'l-Verdî; Kitâbü'r-Reşâd fi Ahvâli'l-Bilâd; Muḥtaşaru Şivânî'l-Hikme ve Tetimme fi mücelled; Kitâbü Menâkıbi'l-Ebrâr fi mücelled; Kitâbü'l-Berki'l-Yemânî li-Ḳuṭbiddîn el-Hanefî el Mekkî; Kitâbü'l-Berḳ li-Yemânî nüshatun uḫrâ; Kitâbü Ahbâri'd-Düvel; Târîhu Muḥtaşar li'l-İmâm el-Yâfi'î; Kitâbü Fütûḫi's-Şâm fi cildin vâhid; el-Cemân min Muḥtaşari Ahbâri'z-Zemân li-Şehâbiddîn Ahmed el-Maḳarrî;

Muhtaşaru'r-Ravzateyn fî Ahbâri'd-Devleteyni'n-Nûriyyeti ve's-Şalâhiyyeti İhtîşâri
 'Abdirrahman bin İsmâ'il eş-Şâfi'î; Kitâbün fî Beyânî Cezîreti'l-'Arab li'l-
 Hemedânî; [34b] Kitâbü Şilâti't-Tekmile fî Vefeyâti'n-Neķale li'l-Hâfız Aḥmed bin
 Muḥammed el-Hüseynî bi-ḥaṭṭi müellifihi maḥrûmun min evvelihi; Risâletü'l-
 Ḥabâyâ ve'z-Zevâyâ; Kitâbü İthâfi'l-Aḥşâ fî Feḍâili'l-Mescidi'l-Aḫşâ li's-Suyûtî; el-
 Fethü'l-Kaysî fi'l-Fethi'l-Kudsî li-Ebî 'Abdillâh Muḥammed bin Muḥammed ibni'l-
 Ḥâmid el-İşbahânî; Tahkîkû'n-Nuşre bi-Telḥişi Me'âlimi Dâri'l-Hicre li-Ebî Bekr el-
 Merâġî; el-Muhtâr min Târîhi'l-Cezerî ihtârahu ez-Zehebî; Leṭâifü'l-Minen fî
 Menâkıbi's-Şeyḥ Ebi'l-'Abbâs ve Şeyḥihi Ebi'l-Ḥasan; Kitâbü Fihrisi'l-Mu'cem fî
 Âşari Mülûki'l-'Acem li'l-Vaşşâf; Kitâbü fî Ahbâri'l-Ümemi'l-Ḥâliye li'l-Kâḍî
 Ebi'l-Kâsım Sâ'id bin Aḥmed bin Sâ'id el-Endelüsî; el-Vetku'l-Cemânî fi'l-Berķ el-
 Yemânî; Kitâbü Târîhi'l-Enbiyâ li's-Şerîf Mürtezâ; Ṭabaķâtü'l-Eṭibbâ fî mücelled;
 Risâle fî Feḍâili's-Şâm; Tenbîhü'l-Mülûk li'l-Câhız; Târîhü'd-Dimeşķ ve'l-Haleb fî
 cildin 'atîķ; Kitâbü'z-Zeyl 'alâ'r-Ravzateyn li-Ebî Şâmme; Târîhü'l-Kazvîn bi'l-
 Fârisiyye; Şekâikü'n-Nü'mâniyye li-Tâşköprizâde; Tarîḥu Cenânî fî mücelledeyn;
 Kitâbü Ahbâri'l-'Arab ve'l-'Acem; Târîḥu İbni Keşîr bi-ḥaṭṭin vâḥid fî şelâsi
 mücelledât; Târîḥu't-Timûr li-İbni 'Arabşâh; Târîḥu'l-'İber li'l-Hâfız ez-Zehebî
 ma'a Zeyli Ebi'l-Meḥâsin Muḥammed 'Ali el-Hüseynî; eṭ-Ṭabaķatu'l-Kübrâ li's-
 Sübkî fi'l-mücelledeyn; Târîḥu'l-Baġdâd li'l-Hâfız Ebî Bekr 'Aḥmed bin 'Ali bin eş-
 Şâbit fî mücelledeyn; es-Siyer li-İbni Hişâm bi-ḥaṭṭi'n-neshḥ fî mücelledeyn; [35a] el-
 Cildü's-şânî ve's-şâliṣ min Târîhi İbni Ḥallikân; Kitâbü Ebi'r-Reyḥân Muḥammed
 bin Aḥmed el-Beyrûnî fî Taḥkîķ mâ li'l-Hind min Maķûleti'l-Maķbûle fi'l-'Akl ev
 Merzûle; el-Mücelledü's-şânî min Târîhi'l-Baġdâd li-Ebî Bekr Aḥmed bin 'Ali bin
 eş-Şâbit ve mücelledün âḥar minhü fî zikri men ismühü Muḥammed bin Muḥammed
 bin Ḥasan ilâ Muḥammed bin 'Ali bin Aḥmed ve mücelledün âḥar minhü fî zikri
 men ismühü Ḥuseyin bin 'Ali ile'l-esmâi'lleti evvelüha ez-zâl; Kitâbü's-Sefîne li's-
 Şâlihî bi-ḥaṭṭihi; Taķvîmü't-Tevârîḥ li-Kâtib Çelebî; es-Siyer li-İbni Hişâm fî
 mücelledeyn; Tâcu'l-Esâmî bi'l-fârisiyye; el-Cüzü's-şânî min Kitâbi's-Sülûk fî
 Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk; el-Cüzü'l-evvel ve's-şânî min Târîhi Mürûci'z-Zeheb;
 Mücelledün min 'Uyûnî't-Tevârîḥ; Mücelledün min Târîhi Şerefiddîn el-Feth bin
 'Ali bin Muḥammed el-İşbahânî; el-Mücelledü'l-evvel min Kitâbi Vecîzi'l-Kelâm
 fi'z-Zeyl 'alâ Kitâbi'z-Zehebî fî Düveli'l-İslâm li's-Seḥâvî; Mücelledün mine't-

Târîhi'l-Kebîr li'z-Zehebî ve kîle li-ğayrihi; en-Nısfü's-şânî min Târîhi Cenâbî Efendi; eş-Sâliş mine'n-Nücûmi'z-Zâhire fî Mülûki Mısr el-Qâhire; el-Cüzü's-şânî min Muhtaşari 'Uyûni't-Tevârîh; el-Mücelledü'l-Evvel min Târîhi İbni Hacer yüzkerü fihi men edreke zemânehü min meşâyîhi'l-hadîş min mîlâdihi; el-Mücelledân min Târîhi İbni Şühbe; Mücelledün min Târîhi'l-Beşer maḥrûm; [35b] el-Mücelledü'l-Evvel min Târîhi Medîneti's-Selâm li'l-Hâfız Ebî Bekr el-Bağdâdî; el-Mücelledü'l-evvel ve's-şânî min Târîhi'l-Beşer; en-Nısfu's-Şânî min İnbâi'l-Ğumr li-İbni Hacer el-'Asḳalânî; el-Mücelledü'l-evvel mine'l-Muhtâr fî Menâkıbi'l-İhtiyâr ve li-Mübârek bin Muḥammed bin 'Abdikerim el-Ma'rûf bi-İbni'l-Eşîr; el-Mücelledü's-şânî min Kitâbi'l-İktifâ min Târîhi'l-Hulefâ li-Şemsiddîn Muḥammed bin en-Nübâte el-Mısrî; el-Cüzü'l-Hâmis min Ṭabaḳâtî'l-Üdebâ li-Yâḳût el-Hamevî; Mücelledün min Târîhi'l-Yemen maḥrûm min evvelihî ve ahîrihi, Mücelledün fihi Terâcimi'l-Üdebâ; el-Cüzü's-şânî min Kitâbi Nesebi Kureyş ve Menâkıbihim li-Ebî 'Abdillâh ez-Zübeyr bin 'Ukkâr; el-Mücelledü's-şânî mine'd-Dürri's-Semîn; Mecmû'u'l-Kütüb evvelühü Ṭabaḳātu'l-Kurrâi'l-Meşhûrîn li'z-Zehebî; el-Mücelledü's-şânî ve's-şâliş ve mücelledün âḥar minhü Maḥrûmu'l-Ṭarafeyn min Târîhi'l-Muntaẓam li-İbni'l-Cevzî; el-Cüzü's-şânî ve's-sâbi' ve'l-'âşir ve's-şânî 'aşer min Târîhi Ebî Ca'fer eṭ-Ṭaberî; el-Mücelledü's-sâbi' minhü Ğayru's-Sâbi' i'l-Evvel ve'l-mücelledânı âḥarân la yu'refu mertebetühü fi'l-'aded; en-Nısfü's-şânî min Târîhi't-Ṭaberî maḥrûmun min evvelihî; el-Cüzü'l-evvel ve's-şâliş ve'r-râbi' ve'l-hâmis min Mu'cemi'l-Büldân ve mücelledün âḥaru minh; el-Cüzü's-şânî ve's-sâbi' ve's-sâdis 'aşer ve's-sâdis ve'l-'işrûne min Târîhi's-Şâm li-Ebi'l-Faḍl Muḥammed bin el-Mükerrem el-Enşârî; el-Mücelledü'l-evvel ve's-şânî ve's-şâliş mine't-Târîḥ el-müsemmâ bi'l-Kâmil li-Ebi'l-Ḥasan 'Ali bin Ebi'l-Kerem el-ma'rûf bi-İbni'l-Eşîr el-Cevzî; el-Cüzü's-şânî ve'r-râbi' ve't-tâsi' ve'l-hâdî 'aşer min Mir'âti'z-Zemân li-Ebi'l-Muzaffer Yûsuf Sıbt ibni'l-Cevzî; [36a] el-Mücelledü'l-evvel ve'r-râbi' ve's-şâliş 'aşer ve'l-hâmis 'aşer ve 'işrûne ve's-sâdis ve's-selâşûn min Târîhi'z-Zehebî; Menâkıbü'l-İmâm eş-Şâfi'î li'l-İmâm Faḥriddîn er-Râzî bi-ḥaṭṭin ḥasen beyyin laṭîf; Kitâbü'l-Ḥarâc li-İbni'l-Ferec ibni'l-Cevzî bi-ḥaṭṭi'n-neshḥ 'atîḳ beyyin; el-Cüzü's-şânî ve's-şâliş min Mu'cemi'l-Büldân li'l-Hamevî ve's-şânî bi-ḥaṭṭi Muḥammed bin 'Abdillâh ve's-şâliş maḥrûmu'l-âḥir; el-Bedru't-Ṭâlî' mine'd-Ḍav'i'l-Lâmi' li'l-Menûfî bi-ḥaṭṭi'n-neshḥ ḥaṭṭin ḥasen; el-Kısmu's-şânî

mine'l-Miftâh; el-Kısmu's-sânî mine'l-Miftâh nüshatun uhrâ; Miftâhu'l-'Ulûm fî cildin vâhid; Şerhu'l-Miftâh li's-Seyyid mücedvel; Miftâhu'l-'Ulûm mükemmel muşahhah; Şerhu'l-Miftâh li-Sa' diddîn; Şerhu'l-Miftâh li's-Seyyid; Şerhu'l-Miftâh li'l-Müezzînî; Şerhu'l-Miftâh li'l-Kuţb eş-Şirâzî; el-Muţavvel nüshatun kadîmetün muşahhahatun ve fî âhirihi hattun kîle innehu hattu'l-müellif; Dav'u'l-Mişbâhi'l-Muhtaşar mine'l-Miftâh ma'a şerhihi li-Ebî 'Abdillâh Ya'kûb en-Nahvî; el-Meşelü's-Sâir fî Âdâbi'l-Kâtib ve's-Şâ'ir li-Ebî'l-Feth Naşrillâh bin Muhammed bin 'Abdilkerîm el-Ma'rûf bi-İbni Esîr; Nuşretü's-Sâir 'ale'l-Meşeli's-Sâir li-Şalâhiddîn eş-Safevî; Telhîşu'l-Me'ânî ma'a Tehzîbi'l-Kelâm bi-hattî Ahmed Efendi; Şerhu İzzâhi'l-Me'ânî; Kitâbü't-Tibyân; Kitâbü't-Tahrîr; Kitâbü Bahri'l-Me'âlî li'l-Hamevî; Kitâbü'l-Beyân ve't-Tebyîn li-Ebî 'Osmân el-Câhîz; er-Ravzu'z-Zâhir fî Mehâsini'l-Meşeli's-Sâir; [36b] Hâşiyetü'l-Muhtaşar li'l-Hatâî ve 'Abdullah el-Yezdî ve Hafîd ve Mîrzâcân fî mücelledin vâhid; Şerhü'r-Risâle fî'l-İsti'âre li-'İşâmiddîn mücedvel; el-Muţavvel muşahhah bi-hattî Mustafa bin Yûsuf el-Bîrûsevî eş-şehîr bi-Hâcezâde; Hüsnü't-Teveşşül ilâ 'Şînâ'ati't-Teressül; Muhtaşaru Şerhi't-Telhîş ma'a'l-Hatîbî bi-hattî Tâtâr 'Abdurrahmân; Kitâbü'l-Beyân ve't-Tebyîn fî mücelledeyn; et-Telhîş ve'l-Kâfiye ve's-Şâfiye fî mücelledin laţîf; Delâilü'l-İcâz li-'Abdikâhir el-Cürcânî; Telhîsu'l-Miftâh bi-hattî kâtibi'l-vakf Ahmed Efendi; Şerhu't-Telhîş li'z-Zevzenî bi-hattî 'Abdilhayy ibni Süleymân bin Ebî Bekr el-Melânî; Şerhu Telhîşî'l-Miftâh li'l-'allâme Muhammed eş-Şirâzî ve fî hevâmişihi hattu'l-'allâme ibni'l-Cemâ'a; 'Arûsu'l-Efrâh fî Şerhi't-Telhîşî'l-Miftâh li's-Sübkî bi-hattî yakrubü'n-nesh fî mücelledin zahmin; Kitâbü Sibeveyh muşahhah fî gâyeti't-taşhîh fî mücelledin vâhid; Şerhu't-Teshîl li-Muhammed bin Yûsuf eş-şehîr bi-Ebî Hayyân fî seb'i mücelledât; et-Ta'likü'l-Muhtaşar min Kitâbi Ebî Sa'îd el-Hasan bin 'Ali el-Vâsiî fî mücelledin vâhid bi-hattin hasenin şâhih ceyyid cidden; Kitâbü'l-İzzâh li-Ebî 'Ali el-Fârisî aşlun kadîm 'adîmü'n-naẓîr; Şerhu Lemhâti'l-İrâb li-Ebî Muhammed Kâsım bin 'Ali el-Harîrî fî mücelledin vâhid; [37a] Muğni'l-Lebîb bi-hattî eş-Şâlihî; el-Mufaşşal li'z-Zemahşerî muşahhah mücedvel; Kitâbü'l-Emel fî Şerhi'l-Cümel fî mücelledin vâhid; es-Sifrü'l-evvel min Şerhi'l-Kitâbi'l-İmâm en-Nahvî Ebî'l-Faḍl Kâsım bin 'Ali bin eş-Şaffâr el-Batâlyevsî; Kitâbü'l-Mürtecel Şerhu'l-Cümel li-Ebî 'Abdillâh Ahmed bin el-Haşşâb; Şerhu Şevâhidi'r-Razî; Şerhu'l-Lüma' li-Ebî Muhammed Sa'îd bin el-Mübârek el-ma'rûf bi-ibni'd-Dehhân en-Nahvî el-Bağdâdî;

el-Cüzü's-sânî min Şerhi İzâhı Ebî 'Ali el-Fârisî li-'Abdilâhî bin 'Abdirrahmân el-Cürcânî; Mihâdü'l-Kilyeteyn Zâtü'l-Hilyeteyn; el-Cüzü'l-evvel mine't-Tezkire li'z-Zerkeşî bi-hattîhi; el-Mütevassıt Şerhu'l-Kâfiye maḥrûmun min evvelihi; el-Mişbâḥ ve'l-'Avâmil bi-hattî't-ta'lik fi cildin laṭîf; Kitâbü'd-Ḍav' Şerhu'l-Mişbâḥ; el-Eşbâḥ ve'n-Nezâir fi'n-Naḥv li's-Suyûtî; el-İzâḥ Şerhu'l-Mufaşşal li-İbni'l-Hâcib; Metnun fi'n-Naḥv bi-hattî eş-Şehristânî; Mecmû'u'l-Kütüb evvelühü fi Sebki'l-Kâfiye ve yetlühü eş-Şâfiye fi't-taṣrîf ve't-temhîdât fi'l-uşûl; el-Cüzü'l-evvel ve's-sânî ve's-şâliḥ mine'l -Muktedab li-Ebi'l-'Abbâs Muḥammed bin Yezîd el-Müberred fi cildin vâhidin bi-hattî Mühelhel bin Aḥmed ve şaḥḥaḥehü el-Ḥasan bin 'Abdillâh es-Seyrâfî ve 'aleyhi hattuhu; Şerhu'l-Vaz' iyye li's-Seyyid; Şerhu'l-Kâfiye li's-Seyḥ er-Râzî bi-hattin ceyyidin müşahḥaḥ müzehheb; Şerhu'l-Kâfiye li'l-Hâmî bi-hattî't-ta'lik mücedvel fi cildin laṭîf; Şerhu'l-Verdiyye bi-hattî'l-merḥûm el-mebrûr el-vâkıf Aḥmed Paşa -ṭâbe şerâhü-; Şerhu'l-Lüma' min Uşûli'n -Naḥv bi-hattî'n-nesh maḥrûmu'l-âhîr; [37b] el-Cümel fi Uşûli'n-Naḥv li'z-Zeccâc ve'l-Cemelü'l-Hâdiye fi Şerhi Muḥaddimetü'l-Kâfiye li-İbni Bâbeşâz bi-hattî Aḥmed bin Muḥammed bin Süleymân hattun 'atîk; Muḡni'l-Lebîb muḥaṣṣâ laṭîf fi mücelledin ḥafîf bi-hattî't-ta'lik ḥattu Muḥammed Cemâleddîn bin 'İşâm; el-İzâhü'l-'Aḍudî li-Ebî 'Ali el-Fârisî bi-hattî'n-nesh hattun ḥasenün metîn; Kitâbü'l-Merâḥ ve'l-'İzz ve Maḥşûd bi-hattî ibni's-Seyḥ; Şerhu't-Tefsîri't-Taṣrîf 'an Ebî 'Osmân el-Mâzinî te'lîfu Ebi'l-Feth 'Osmân bin Cinnî; Şerhu't-Taṣrîf li-Muvaffakiddîn; Şerhu'l-Sînâ'a li-İbni Cinnî bi-hattin kâdim; Mecmû'u'r-Resâil fi evvelihâ Şâfiyetü ibni'l-Hâcib; Sirru'l-Ḥalîkâ ve Şan'atu't-Ṭabî'a te'lîfu Bilinus el-Ḥakîm Şâhibü't-Tılsımât; el-Esrâru'l-Mufaḍḍal bin 'Ömer el-Ebherî ve Kitâbü Telḥîşî'l-Ḥaḳâik lehü ve 'aleyhi icâze bi-hattî'l-müellifi; Mecmû'u'r-Resâil li-İbni Sînâ evvelüha 'Uyûnu'l-Ḥikme; Şerhu 'Uyûni'l-Ḥikme li'l-Faḥri'r-Râzî; Kitâbü's-Şifâ li-İbni Sînâ bi-hattî't-ta'lik ceyyidun ḥasenün mücedvelün fi ḡâyeti'l-ḥüsn; Şerhu'l-İşârât li't-Tûsî bi-hattî Mevlânâ Ḥüsrev; Şerhu'l-İşârât li-Faḥri'r-Râzî; Şerhu'l-İşârât nüṣṣatun uḥrâ leh; Şerhu'l-İşârât li-Naṣîr e't-Tûsî; Şerhu Nüṣûşî Ebi'n-Naṣr el-Fârâbî li-İsmâ'îl el-Ḥüseynî; Taḥşîlu Behmenyâr; Şerhu Ḥikmeti'l-'Ayn li-Mübârekşâḥ bi-hattî Ḥâcezâde; Kitâbü'l-Munaşşas Şerhu'l-Müleḥḥas; Kitâbü'n-Necât li-Ebî 'Alî ibni Sînâ; Kitâbü'l-Müleḥḥas li'l-Faḥri'r-Râzî; [38a] Kâdî Mîr Şerhu Hidâyeti'l-Ḥikme; Ḥâşiyetü Kâdî Mîr li-Mevlânâ Lârî; Şerhu't-Telvîḥât fi mücelledin vâhidin maḥrûm min evvelihi;

Resâilü İhvânî's-Safâ; Şerhu'l-Metâli'; Şerhu's-Semsiyye li'l-Hüseyin el-Mübdî; Hâşiyetü Şerhi Hikmeti'l-'Ayn li-Mîrzâcân bi-ḥaṭṭi Monla Çelebi; Mîr Ebi'l-Feth 'alâ Şerhi't-Tehzîb; Şerhu's-Semsiyye li-Ḳuṭbiddîn; Hâşiyetü Mîr Ebi'l-Feth 'alâ Şerhi't-Tehzîb nüshatun uḥrâ; Mecmû'u'r-Resâil fihâ Hâşiyetü Mu'îdzâde ve gayrûha; Mecmû'u'r-Resâil fihâ el-Fenârî Şerhu İsâgocî ve Kul Aḥmed; Şerhu Hikmeti'l-İşrâḳ li'l-'allâme eş-Şîrâzî bi-ḥaṭṭi't-ta'lik müzehheb; Mecmû'u'l-Kütübî'l-Müte'allikâtî bi'l-Hikmeti ve Mantıḳ fihâ Müşkilâtu's-Sems li'l-Kâtibi ve Câmî'u'd-Deḳâik ve Hikmetü'l-'Ayn lehü ve Kitâbü Hikmeti'l-İşrâḳ li's-Şehâb el-Maḳtûl ve'l-Ḥadîd li-İbni Kemmûne; Divânu Ḥâlid bin Yezîd; Mecmû'u'r-Resâil min Kelâmî'l-Ḥükemâ ve'l-Felâsife müzehheb fî cildin laṭîf; el-Esrâru'l-Ḥafîyye fî'l-'Ulûmî'l-'Aḳliyye li-Ebî Mansûr Ḥasan bin el-Muṭaḥhar bi-ḥaṭṭi'l-Ḥasan bin el-Hüseyin el-'Alevî; 'Aynu'l-Ḳavâ'id fî'l-Mantıḳi ve'l-Hikmeti li'l-Kâtibî bi-ḥaṭṭi Seyf bin el-Hüsâm; el-Kâşif li-ibni Kemmûne bi-ḥaṭṭi Muḥammed bin Ḥamîd; Şerhu'l-İşârât li'n-Naḥcivânî bi-ḥaṭṭi Müeyyid bin Ebî Bekr eṭ-Ṭabîb en-Naḥcivânî; Ḥadâiku'l-Haḳâik li-Zeydiddîn el-Keşşî bi-ḥaṭṭi'n-nesh ḥaṭṭun ḥasenün beyyin; Mecmû'atü'r-Resâil evvelühâ Nüzhetü'n-Nüfûs fî't-Târîḥ ve âḥîruhâ min Kelâmî Emîrî'l-Mü'minîn 'Alî bin Ebî Ṭâlib; [38b] Kitâbü'l-Medḥal ilâ Şînâ'ati'l-Mûsikâ li-Ebî'n-Naşr Muḥammed eṭ-Ṭarḥânî; Hâşiyetü 'alâ Şerhi'l-Ce'meni li-Mevlânâ el-Lârî ve Şerhu Eşḳâlî't-Te'sîs; Kitâbü Elvâḥu'l-Cevher fî mücelledin vâḥid; Kitâbü'n-Nihâyeti'l-İdrâḳ fî'l-Hey'eti li'l-'allâme eş-Şîrâzî; Kitâbü Ebi'l-Ḥasan Şâbit bin el-Ḳurra fî Âlâtî's-Sâ'ât el-müsemmâtu bi'r-Raḥâmât; Mecmû'u'l-Kütüb evvelühü et-Tuḥfetü's-Şâhiye ma'a Şerhi't-Tezkire ve Taḥrîrû İḳlîdis; Nihâyetü'l-İdrâḳ li'l-'allâme eş-Şîrâzî ve 'aleyhi ḥaṭṭuhu; Taḥrîrû'l-Mu'teyât li-İḳlîdis bi-ḥaṭṭi yüşbihü't-ta'lik; Şerhu'l-Mu'teyât li-İşḥaḳ bi-ḥaṭṭin ḳadîm yakrübü't-ta'lik; Kitâbü Şerhi Külliyyâtî'l-Ḳânûn li'l-'allâme eş-Şîrâzî; Şerhu'l-Ḳânûn el-Ḳureşî bi-ḥaṭṭi't-ta'lik müzehheb mücedvel ceyyid fî'l-mücelledeyn; Kitâbü'l-Ḳânûnî'l-Vâzih fî Mu'âlecâtî'l-Cevâriḥ; Kitâbü'l-Müfredât li-İbni'l-Bayṭâr; Mebâhicü'l-Fiker ve Menâhicü'l-'İber li-Muḥammed bin İbrâḥîm el-Firâḳ fî mücelledeyn; Şerhu'l-Esbâb ve'l-'Alâmât li'n-Nefisî bi-ḥaṭṭihi; Kitâbü's-Summûm ma'a Naşîḥati'l-Mulûḳ ve'l-Hulefâ; Taḳvîmu'l-Ebdân li'l-Mütetayyib İbn-i Ḥazle mücedvel müzehheb; Kitâbü Mu'âlecâtî Aboḳrât li-Ebi'l-Ḥasan Aḥmed bin Muḥammed eṭ-Ṭaberî; Kitâbü'l-Ḥamiyyât li-İşḥaḳ bin Süleymân el-İsrâîlî; el-Mücelledü's-sâliḥ min Nüzheti'l-Efkâr

fî Havâşşî'l-Hayevân ve'n-Nebât ve'l-Eşcâr; Zâhîretü Hârezmşâh bi'l-fârisiyye; eş-Şifâ li-Hâcî Pâşâ; [39a] Gâyetü'l-Beyân fî Tedbîri Bedeni'l-İnsân Te'lifü Şâlih Efendi Reîsü'l-Etibbâ bi't-Türkiyye; Unmûzecü't-Tıbb li-Emîr Efendi Reîsü'l-Etibbâ; Unmûzecü't-Tıbb lehü nüshatun uhrâ; Kanûnu Ebî 'Ali müzehheb mücedvel laîf bi-hatî ' Abdisselâm Eminiddîn; el-Mûcez li'l-Kureşî bi-hatî't-ta'lik nüshatun 'acîbetün beyyinetü'l-hatî; Şerhu'l-Esbâbi'l-'Alâmât li'n-Nefisî müzehheb mücedvel bi-hatî İbrâhîm bin 'Ali; Mecmû'u Ekâvîli'l-Evâil li-Ebî Süleymân el-İsrâîlî bi-hatî Muhammed bin Ebî 'Abdillâh fî mücelledin zâhm; Şimâru'l-Kütübi's-Sittete 'Aşer li-Câlinûs maḥrûmu'l-âḥîr bi-hatî 'atîk; Kitâbü Rebî'u'l-Ebrâr li'z-Zamahşerî; Dîvânü's-Şî'r li-Ebî'l-Hasan 'Ali bin er-Rûmî bi-hatî'n kadîm ceyyid; Şerhu'l-Maḥâmât li-Şerîf; Mi'yâru'n-Nüzzâr fî 'Ulûmi'l-Eş'âr; Dîvânü's-Şî'r li's-Şerîf er-Razî; Şerhu Sıktu'z-Zend li'l-Hatîb el-Tebrîzî; Kitâbü'l-Îcâz ve'l-Î'câz li-'Abdilmelik bin Muhammed eş-Se'âlibî; Dîvânü's-Şî'r li-Ebî'l-Hasan Mihyâr İbni'l-Mirzeveyh; Şerhu'l-Kaşâidi't-Tis'a li-Ebî Ca'fer en-Neḥḥâs; Şerhu'l-Hamâse li'l-İmâm el-Merzûkî; Dîvânü's-Şî'r li-Hassân bin Şâbit radıyallâhu'anh; Şerhu Dürreti'l-Ġavvâş fî mücelledin vâhid; Dîvânü's-Şî'r li'l-Mecnûn el-'Âmirî; Kitâbü Fâkiheti'l-Hulefâ fî mücelledin vâhid; Kitâbü Bahri'l-İnsân fî mücelledin vâhid; Dîvânü's-Şî'r li's-Seyḥ Ebî'l-'Alâ el-Ma'arrî mazbûṭ bi-hatî'n kadîm; Dîvânü's-Şî'r li-Ebî Nüvâs mücedvel bi-hatî'n-nesh; Kitâbü Âdâbu's-Siyâse bi'l-'Adl; [39b] Kitâbü Ehna'l-Menâih fî esna'l-Medâih min nazmi Ebî's-Senâ Maḥmûd bin Fahd el-Halebî; Kitâbü'z-Zâhir li'l-İmâm Ebî Bekr bin el-Enbârî; Qalâidü'l-'İkyân fî Mehâsini'l-A'yân li-Ebî'n-Naşr el-Feth bin Muhammed el-Qaysî; Kitâbü't-Tezkireti's-Suğrâ el-müsemmatu bi's-Sefîne; Kitâbün âḥar Qalâidü'l-'İkyân li-Ebî'n-Naşr el-Qaysî; Kitâbü 'Avdû's-Şebâb li-'Ali er-Riyâzî; Kitâbü'l-Emsâl li'l-Meydânî fî mücelled; Cemheratü'l-Emsâl li-Ebî Hilâl el-'Askerî; Kitâbü Âdâbı's-Siyâse li-Ebî Bekr Muhammed bin Velîd el-Mâlikî eṭ-Ṭarṭûşî el-ma'rûf bi-İbni Ebî Zeydün; Kitâbü Esrârî'l-Hükemâ bi-hatî Yâkût; Kitâbü Dürreti'l-Ġavvâş li's-Şehâb; Kitâbü İşâbeti'r-Râmî fî cildin vâhid; er-Reyhâne li's-Şihâb el-Hafâcî el-Mısrî; Kitâbü'n-Nevâdir li-Ebî 'Ali el-Qâlî; Muḥâzaratü'l-Evâil ve Mûsâmeretü'l-Evâḥîr li-'Alâiddîn er-Rûmî; Kitâbü Mevâridi'l-Kelim li'l-Feyzi'l-Hindî gayru manḳûṭ; Rebî'u'l-Ebrâr li'z-Zamahşerî mücedvel bi-hatî'n-nesh; Kitâbü'r-Reyhâne li's-Şihâb el-Hafâcî nüshatun uhrâ Kitâbü Qalâidi'l-'İkyân fî Mehâsini'l-A'yân li-Ebî'n-Naşr

nüşhatun uhrâ; Şerhu'l-Ĥamâse li-Ebî'l-Bekâ el-ʿUkberî el-Baġdâdî; Kitâbü Tefsîri Ebyât Işlâhû'l-Mantıķ li-Ebî Muĥammed İbrâhîm bin Yûsuf bin ʿAbdillâh ibni'l-Merzûbân es-Sîrâfî; Kitâbü Ferâidü'l-Ĥarâid fi'l-Emsâl li-Ebî Yaʿkûb Yûsuf bin Ṭâhir en-Naĥvî; Ķalâidü'l-ʿİkyân fi Meĥâsini'l-Aʿyân li-Ebî'n-naşr el-Ķaysî nüşhatun uhrâ [40a] Kitâbü Elif ve Bâ fi mücelledeyn; Kitâbü Elif ve bâ ġayru'l-evvel fi mücelledeyn; el-Ķaşâidü'l-ʿİrâķiyât ve'n-Necdiyât; Kitâbü'l-İstidrâķ li'l-Vezîr Ebî'l-Fetĥ Nasrillâh bin Muĥammed bin Muĥammed; Kitâbü Ĥayâtî'l-Ĥayevân li'd-Demîrî; Kitâbü Siĥru'l-Beyân; Kitâbü Ĥayâtî'l-Ĥayevân li'd-Demîrî nüşhatun uhrâ; Kitâbü'l-Ĥamâse İĥtiyâru Ebî Temmâm; Kitâbü'l-Ĥamâse leh; Şerhu'l-Ĥamâse li'l-Merzûķî; Kitâbün fi'l-Ferâse şaġîrû'l-ĥacm; Muĥtaşaru Siyâseti'l-Ĥurûb; Şerhu Âdâbi'l-Küttâb li's-Seyyid el-Baĥalyevsî; Kitâbü'l-İķtizâb Şerhu Âdâbi'l-Küttâb li-Ebî Muĥammed ʿAbdillâh bin Muĥammed bin Muĥammed bin es-Seyyid Baĥalyevsî; Şerhu Edebi'l-Küttâb li-Ebî Muĥammed el-Baĥalyevsî; Kitâbü Taķvîmi's-Siyâse li-Eflâtûn; Kitâbü'l-Bayţar eş-Şâbit İbnü'l-Ķabre; Kitâbü'l-İfâde ve't-Tabşîr li-küllî râmin mübtedin ev mâhirun taĥrîrun li-ʿAbdillâh bin Meymûn; Kitâbü'l-İfâde ve't-Tabşîr nüşhatun uhrâ; Kitâbü Faşşî'l-Ĥitâm ʿani't-Tevriyeti ve'l-İstiĥdâm li-Şalâĥiddîn eş-Şafevî; et-Temsîl ve'l-Muĥâzara li-Ebî Manşûr ʿAbdilmelik bin İsmâʿîl eş-Seʿâlibî; Kitâbü Cemhereti Eşʿâri'l-ʿArab fi'l-Câhiliyyeti ve'l-İslâm; Kitâbü Şimâri'l-Ķulûb fi'l-Müzâfi ve'l-Manşûb li-Ebî Manşûr eş-Seʿâlibî; Kitâbü'l-Ebyâtî'l-Münĥarita fi Silki'l-Murâselât ve't-Teressül; Kitâbü's-Siĥri'l-Belâġa ve Sirru'l-Berâʿa li-Ebî Manşûr ʿAbdilmelik bin İsmâʿîl eş-Seʿâlibî; Kitâbü ʿUyûni'l-Aĥyâr li-Ebî Muĥammed Müslim bin ʿAbdillâh bin Ķuteybe el-maʿrûf bi'd-Dîneverî; Kitâbü'l-Ezķiyâ li-İbni'l-Cevzî; Kitâbü'l-Ferec Baʿde Şidde et-Tenûĥî; el-Meĥâsinü'l-Mezķûre li'l-ʿUlemâ bi'l-luġati ve'l-ʿarabiyyeti türâ ennehâ li-Ebî Müslim Muĥammed bin Muĥammed bin ʿAlî el-Kâtib; Sirâcü'l-Mülûķ ve İbtihâcü's-Sülûķ li-Ebî Bekr Muĥammed bin el-Velîd el-Fehrî el-Endülüsî et-Ṭartûşî; [40b] Kitâbü'l-Ezķiyâ li-İbni'l-Cevzî nüşhatun uhrâ; Kitâbü Silvânî'l-Muṭaʿ; Şerhu'l-Faşîĥ li'l-Merzûķî; Maṭlabu'l-Edîb li's-Suyûtî; Kitâbü'l-İfâde ve't-Tabşîr nüşhatun uhrâ li-ʿAbdillâh bin Meymûn; Kitâbü Şimâri'l-Ķulûb li's-Seʿâlibî; Kitâbü Ṭarâifi'l-Ṭuraf li's-Seʿâlibî; Ķaşâidü'l-ʿUlûm li's-Seʿâlibî; Kitâbü'l-Menhec li's-Seʿâlibî; Kitâbü Meĥâsini'l-Edeb; Kitâbü Münisi'l-Vaĥde li-İbni Eşîr; Kitâbü'l-Ferec baʿde's-Şidde li't-Tenûĥî nüşhatun uhrâ; Kitâbün fi'l-ʿİlm

bi'l-furûsiyyeti ve'l-ilm bihâ; Kitâbün fi'l-Furûsiyye; Kitâbü'r-Ravza li-İbni'l-Haţîb el-Kâsım mücedvel bi-haţît'ta'lik; Risâletü'l-Ğufrân li-Ebi'l-Alâ el-Ma'arrî; Kitâbü'r-Ravza li-İbni'l-Haţîb nüshatun uhrâ mücedvel; Kitâbü'r-Ravza lehu nüshatun uhrâ kezâlik; Kitâbü'l-İstidrâkât 'alâ Maķâmâtı Ebi'l-Kâsım el-Harîrî li'l-Haşşâb ve Enşâr ibni'l-Berrî li'l-Harîrî; Şerhu'l-Mu'allakât li'z-Zevzenî; Şerhu's-Sevâhid li'l-Aynî; Mecmû'u'l-Huţab li-'Abdirrahîm el-Kârinî; Nehcu'l-Belâga li-'Abdilkâhir el-Cürcânî; Kitâbü Edebi'l-Kâtib; Düstûru'l-Kâtib fi 'İlmi'l-İnşâ; Kitâbü Kâlâidi'l-Hikem ve Fevâidü'l-Kelim li-Ebî Yûsuf Ya'kûb el-Esferâyinî; Şerhu Lâmiyyeti'l-'Acem li-Şalâhiddîn eş-Şafevî; Şerhu Kaşîdeti Bânet Sü'âd li-'Abdilkâdir el-Bağdâdî fi'l-mücelledeyn; Şerhu'l-'Uyûn fi Risâleti İbni Zeydûn; Şerhun âhar lehu; Müstatrafi fi Külli Fennin Müstazraf; Nefhû't-Tîb li-Ahmed el-Maķķarî fi şelâşi mücelledât; Kitâbü'l-'İkdi'l-Ferîd fi'l-mücelledeyn; el-Kitâbü'l-Mevsûm bi eḥseni mâ sümi'a li-'Abdilmelik eş-Se'âlibî; [41a] Kitâbü't-Tezkira fi Ma'rifeti'l-Bayţara; Şerhu Kaşîdeti Sa'd bin Züheyr el-Müsemmâtu Bânet Sü'âd li-Ebî 'Abdillâh Muḥammed bin el-Hişam; Şerhu'l-Mu'allakâtı't-Tis'a li-Ebî Ca'fer Ahmed bin Muḥammed el-ma'rûf bi-İbni'n-Neḥḥâs; Kitâbün müsemmâ bi-Medineti'l-'Ulûm fi Ahvâli'l-Haţṭ ve ğayrihi fi mücelledin aḥḍara; Kitâbün fi'l-Edeb Te'lifü Maḥmûd el-Bosnevî; Dürretü'l-Ğavvâş li'l-Harîrî; Şerhu Müşkilâti Elfâzi Maķâmâtı'l-Harîrî; el-Kitâbü'l-Müsemmâ bi-Sefîneti's-Şâlihî; Şerhu Maķâmâtı'l-Harîrî li'l-'Ukberî; Şerhu'd-Düreydiyye ve Kitâbü Kifâyeti'l-Müteḥaffız li'l-Edîb Ebî İshâķ İbrâhîm bin İsmâ'il eṭ-Ṭarâblusî; 'İkdü'l-Ferâid min Baḥri'l-Fevâid li-Muḥyiddîn el-Kâfiyecî; Menşûru'l-Manzûm li-Muḥammed bin 'Alî el-Hemedânî; Münteḥabu'l-Hediyye fi'l-Medâih el-Müeyyidiyye Te'lifü İbni Nebâte; Kitâbü Lümaḥu'l-Mulaḥ li'l-Edîb Sa'd bin el-Ḥazrecî; el-Kaşâidü'l-Müsemmât bi-Şuzûri'z-Zehab; Ḥüsnü't-Tevessül fi Şinâ'ati't-Teressül li-Ebî Maḥmûd bin Fahd el-Ḥalebî; Mükâtibâtu Ebi'l-'Alâ el-Ma'arrî; er-Risâletü'l-Aġrîziyye li-Ebi'l-'Alâ el Ma'arrî; Sec'u'l-Ḥamâm fi Medḥi Ḥayri'l-Enâm; Kitâbü'l-Hedâyâ ve't-Tuḥaf li-Ebî Bekr Muḥammed ve aḥihi Ebî 'Oşmân Sa'id ibney Hâşim; el-Meṭâli'u'd-Dürriyyeti fi Menâzili'r-Rûmiyye; Kitâbü'l-Ḥayl li-Ebî Sa'id 'Abdilmelik bin el-Ḳarîb el-Aşma'î; Müstakşa'l-Emsâl li'z-Zemaḥşerî; Müstakşa'l-Emsâl lehu nüshatun uhrâ; Kitâbü'n-Tevâbiġ ve'l-Hükm li'z-Zemaḥşerî; Kitâbü'l-Emsâl li-Ebî 'Ubeyd el-Kâsım bin es-Sellâm; Münteḥabu'l-Emsâl; [41b] Mecme'u'l-Emsâl li'l-Meydânî mücedvel

müzehheb; Risâletü Hârezmşâh fi'l-İnşâ; el-Mücelledü'l-evvel min Semiyyeti'd-Dehr; Kitâbü fi'l-A'mâli'l-Furûsiyyeti li-Muhammed bin 'Îsâ bin İsmâ'il el-Haneffî el-Aksarâyî; Kitâbü Nesri'd-Dürer li-Manşûr bin el-Hüseyn el-Kâtib bi-ḥaṭṭin beyyinin fi mücelled; el-Cüzü'l-evvel min Zehri'l-Âdâb li-İbrahîm el-Husrî; Kitâbü İslâhi'l-Mantık li-İbni's-Sikkât; Kitâbü İslâhi'l-Mantık lehu müşatun uhrâ; el-Cüzü's-sânî min Şerhi'l-Hamâse li'l-Merzûkî; Mücelled min Şerhi's-Şi'r li-Ebi'l-'Alâi'l-Ma'arrî; Dîvânu's-Şi'r li-Ebî 'Ubâde; Dîvânu Ebî Nûvâs fi mücelled; Mecmû'u'l-Eş'ar li-Ba'zî'l-Muḥdeşîn; Mecmû'u'r-Resâil fi't-Teressül; Mecmû'u'l-Kütüb evvelühü İcâzü'l-Beyân fi't-Tefsîr ve yetlühü Maḳâmâtul-Harîrî ve ğayruhu; Mecmû'u'r-Resâil evvelühâ el-Müfred ve'l-Müellef li-Ebi'l-Kâsim ez-Zemaḥşerî; Mecmû'u'l-Kütüb evvelühü Nüzhetü'l-Enfûs ve yetlühü el-Müsteḳşâ fi'l-Emsâl ve Şerḥun li-Ebî 'Ubeyd; Şerḥu Dîvânî's-Şi'r li-İmri'l-Kays li-Ebi'l-Hasan eṭ-Ṭûsî bi-ḥaṭṭin cedîd; Mecmû'u'l-Kaşâid evvelühâ Kaşîdetü Bânet Su'âd ve ğayruhâ; Mecmû'u'l-Kütüb evvelühü es-Sirru'l-Maḥzûn fi 'ilmi'l-furûsiyyeti ve ğayrihâ; Mecmû'u'r-Resâil evvelühâ Şerḥu'l-Bed'iyye ve ğayruhâ; Dîvânu's-Şi'r li'l-Mütenebbî; Dîvânu's-Şi'r li-İbni'l-Maḥfûz eṭ-Ṭarafî; Şerḥu Dîvânî'l-Mütenebbî li'l-Vâhidî; Dîvânu's-Şi'r li-Hassân bin eṣ-Şâbit raḍiyallâhü 'anh Rivâyetü Ebî Sa'îd es-Sîrâfî; Dîvânu's-Şi'r li-Ebi'l-'Alâ el-Ma'arrî; Dîvânü's-Şi'r li-İbni Nübâte; [42a] Şerḥu Dîvânî's-Şi'r li-İmri'l-Kays; Dîvânü's-Şi'r li-Ebi'l-Hasan el-Bûrinî; Divânu's-Şi'r zi'l-Vezâreteyn li-İbni Zeydûn; Şerḥu Dîvânî's-Şi'r li'n-Nâbiga; Dîvânu's-Şi'r li-İbni Hacer; Dîvânu Mencek; Dîvânu's-Şi'r li-Ebi'l-'Abbâs bin el-Aḥnef; Dîvânu's-Şi'r lehu nüṣṣatun uhrâ; Dîvânu's-Şi'r li-Ebi'l-Feth; Dîvânu's-Şi'r li-Yahya bin Maṭrûd; Dîvânu's-Şi'r li-İbni Fehd; Kıt'atun min Kütübî'l-Edeb maḥrûm min evvelihi ve âhirihi; Dîvânu's-Şi'r li'n-Necrî mücedvel fi cildin vâhid; Dîvânü's-Şi'r li-Edîb el-Hâcerî; el-Cüzü'l-evvel ve's-sânî mine's-Şina'ateyn el-Kitâbe ve's-Şi'r; Kitâbü's-Şina'ateyn nüṣṣatun uhrâ; 'İddetü Eczâin min Muḥtârî'l-Eġânî el-Kebîr iḥtarahü Muhammed bin el-Mükrim el-Enşârî el-cüzü's-sânî ve's-sâliš ve'r-râbi' ve's-sâbi' ve's-sâmin; 'İddetü Eczâin mine'l-Muḥâdarât li'r-Râġib el-İsbahânî el-cüzü'l-evvel ve's-sânî ve's-sâliš ve'r-râbi' ve's-sâbi'; 'İddetü Eczâin mine'l-Hayevân li'l-Câḥiz el-cüzü'l-evvel ve's-sâliš ve'l-hâmis ve's-sâbi'; Kitâbü Münyeti's-Şubbân fi Mu'âşereti'n-Nisvân li-Taşköprizâde; Edebü'l-Küttâb li-İbni Kuteybe; Maḳâmâtul-Harîrî müzehheb fi cildin şaġîr; Kitâbü'l-İmâm fi Âdâbi

Duḥûlî'l-Ḥamâm; Şerḥu'l-Ḥamâse li'l-İmâm el-Merzûkî; Kâmilü'l-Müberred fi cildin vâhid; Rebî'ü'l-Ebrâr müzehheb bi-ḥaṭṭî's-Şâlihî; Mecme'ü'l-Emsâl li'l-Meydânî; Muḥâzarâtü'r-Râgıb ve Kitâbü'z-Zerî'a ve Kitâbü'n-Neş'eteyni fi cildin vâhid; [42b] Şerḥu'l-Maḳâmât ve Şerḥu'l-Mütenebbî li'l-Vâhidî ve Şerḥu'l-Ḥamâse li'l-Merzûkî; Kitabu'l-Buḥalâ li-Ebî 'Osmân el-Câhız; Dîvânu's-Şi'r li-Ebî Temâm eṭ-Ṭâî muşahḥaḥ mücedvel müzehheb; Dîvânu's-Şi'r li'l-Mütenebbî bi-ḥaṭṭî'n-nesh muşahḥaḥ mücedvel; Kitâbü't-Ṭarâif ve'l-Leṭâif li-Ebî Mansûr eş-Şa'lebî; el-Meḥâsin li's-Şerîf el-Murtezâ; el-Fâkîhetü'l-Bedriyye li's-Şeyḥ Bedriddîn ed-Demmâmînî; Kitâbü Ğıyâşî'l-Kurûb li-Ebî Bekr ez-Zekî; Kitâbün fi'l-Kıyâfe; Şerḥu'l-Maḳşûre li-İbni'd-Düreyd; Min Kelimâti'l-Üdebâ bi-ḥaṭṭî Ya'ḳût; Kâmilü'l-Müberred bi-ḥaṭṭî'n 'atîkin cidden maḥrûmu'l-âḥir; el-Ef'âl li'l-Ḳurtubî fi mücelledeyn kilâhümâ bi-ḥaṭṭî Yahyâ bin el-Maṭrîz el-Ḥaneṫi el-Ḳurtubî; el-Mufaḍḍaliyât bi-ḥaṭṭî'n-nesh 'atîk beyyin; Dîvânu Ebî Nüvâs Mufaşşal bi-ḥaṭṭî'n-nesh 'atîk; Mecmû'ü'l-Kütüb evvelühâ Şerḥu'r-Risâleti'l 'Aḍudiyyeti fi'l-Aḥlâk; Kitâbü Meṭâli'i'l-Bedûnî Menâzilü's-Sürûr müte'allik bi'l-vikâ'; el-Mücelledü's-Şâni mine'l-'İḳdi'l-Ferîd li-İbni 'Abdirabbih bi-ḥaṭṭî'n-nesh; bu mezkûrâtı vakf u ḥabs idüb şöyle şart eyledümki ḥizâne-i kütübde ḥâfız-ı kütüb olan üç nefer kimesneler ḥıfz idüb ḥizânededen taşra iḥrâc itmeyüb ve itdürmeyüb heftada üç günün yevmü'l-aḥad ve's-salıṫ ve ḥamîs günleridür tülû'-ı şemsden 'aşra deĝin ḥâfız-ı kütüb [43a] olan kimesneler kütübḥânede meḳş idüb talebe-i 'ilm ve verrâḳîn varub ḥizâne-i mezbûrede muṭâla'a ve istinsâḥ idüb hasbe'l-iḳtiṫâ iḥrâc olunmak lâzım gelürse velî-i evḳâfın ma'rifeti ile kendülere i'timâd gelür kimesnelere kefil-i melî veyâḥûd rehn-i ḳavî ile vireler üç aydan ziyâde veyâḥûd lede-şiddetü'l-iḥtiyâc altı aydan ziyâde kimesnede meḳş olunmayub virilen kimesnelerden alınub ḥizânedede ḥıfz olına ve yine kendi mülkim olan kütübümden Tefsîru'l-Vecîz li'l-İmâm el-Vâhidî fi mücelledin bi-ḥaṭṭî 'Alî bin Muḥammed es-Sülemî; Esbâbu Nüzûlî'l-Ḳur'ân li'l-Vâhidî fi mücelledin bi-ḥaṭṭî'n-nesh mücedvel; Me'âlimü't-Tenzîl li'l-İmâm el-Baĝavî fi mücelledin bi-ḥaṭṭî'n-nesh; Tefsîru Ebi'l-Leyṫ es-Semerḳandî fi mücelledin bi-ḥaṭṭî'n-nesh mücedvel; Ḥaḳâikü's-Sülemî fi mücelledin bi-ḥaṭṭî 'atîkin metîn; Lübbü't-Te'vîl fi Me'âni't-Tenzîl li'l-Fâḍıl el-Ḥâzin fi selâsi mücelledâtın şâliṫühâ maḥrûmu'l-âḥir miḳdâru kürrâsetin bi-ḥaṭṭî'n 'atîk; Tefsîru'l-Keşşâf bi-ḥaṭṭî'r-riḳâ' müzehheb mücedvel fi cild; en-Nıṫfu'l-evvel min Tefsîri'l-Keşşâf bi-ḥaṭṭî't-ta'lik fi

mücelled; Tefsîru'l-Kâdî bi-ḥaṭṭi'n-nesh ve fi'l-hevâmiş Tefsîru'l-Keşşâf tâmmün fi mücelledin bi-ḥaṭṭi Maḥmûd en-Naḥcivânî; [43b] Tefsîru'l-Kâdî bi-ḥaṭṭi'r-riḳâ' mücedvelün laṭîfün cidden bi-ḥaṭṭi Aḥmed en-Nekdûnî; Tefsîru'l-Kâdî bi-ḥaṭṭi't-ta'lik ceyyidün cedîdün mücedvel müzehheb fi mücelled; Tefsîru'l-Kâdî min Sûreti Yûsuf ilâ âhiri'l-Kur'ân bi-ḥaṭṭi eş-Şeyḥ 'Ömer el-Beşkâsenî; ed-Dürrü'l-Maşûn fi 'İlmi'l-Kitâbi'l-Meknûn li-Aḥmed bin es-Semîn fi mücelledeyn bi-ḥaṭṭi 'Ömer bin Bedriddîn; ed-Dürrü'l-Menşûr li'l-İmâm es-Suyûtî fi mücelledeyn bi-ḥaṭṭi İbrâhîm bin Muḥammed el-Ġamerî; Dürretü't-Tenzîl ve Ġurretü't-Te'vîl li-Ebî 'Abdillâh Muḥammed el-Ḥaṭîb er-Râzî bi-ḥaṭṭi Monla 'Osmân; Esrârü't-Tenzîl li'l-İmâm Faḥri'r-Râzî bi-ḥaṭṭi'n-nesh maḥrûmu'l-evvel; Mu'ribü'l-Kur'ân li-Ebî'l-Bekâ bi-ḥaṭṭi'n-nesh fi mücelled; en-Nâsiḥu fi'l-Kur'ân ve'l-Mensûḥ li-Ebî'l-Kâsım Hibetillâh bin Selâme fi mücelled bi-ḥaṭṭi'n-nesh; en-Nâsiḥ ve'l-Mensûḥ fi'l-Kur'ân nüṣṣatun uḥrâ bi-ḥaṭṭi't-ta'lik fi mücelled; en-Niṣfu'l-evvel min Tefsîri'l-Kâdî 'Aḍudiddîn bi-ḥaṭṭi 'Abdillâh bin Sa'id ta'lik; Tefsîru'l-Gürânî bi-ḥaṭṭi't-ta'lik mücedvel fi cild; Tefsîru İbni'l-Kemâl mücedvel müzehheb fi mücelledin laṭîf bi-ḥaṭṭi Muḥammed bin el-Şâlihî el-Hilâlî; Tefsîru İbni'l-Kemâl nüṣṣatun uḥrâ bi-ḥaṭṭi'n-nesh fi mücelled; Tefsîru Ebi's-Su'ûd raḳîḳu'l-ḥaṭṭ şaġîru'l-ḥacm mücedvelün laṭîfün cidden fi mücelled; Tefsîru Ebi's-Su'ûd ve nüṣṣatun uḥrâ bi-ḥaṭṭi't-ta'lik müzehheb mücedvel ve ḳad vaḳa'a tefsîru ba'zî's-süveri fi'l-miştari ba'zuhâ fi'l-hevâmiş; Tefsîru Muḥammed bin Bedriddîn el-Münşî bi-ḥaṭṭi't-ta'lik ve'n-naẓmi'l-kerîm bi'l-midâdi'l-aḥmer müzehheb; [44a] Tefsîru Fâtihatü'l-Kitâb li'l-Mollâ el-Fenârî bi-ḥaṭṭi'n-nesh; Tefsîru Ġarîbi'l-Kur'ân li'l-Sicistânî bi-ḥaṭṭi Muḥammed bin Muḥammed es-Seraḥsî; Cevâhirü't-Tefsîr li-Hüseyn el-Vâ'iz bi'l-fârisiyyeti bi-ḥaṭṭi'n-nesh; el-'Arâis fi Kıṣaşı'l-Enbiyâ li's-Şe'âlibî bi-ḥaṭṭi Ḥasan bin 'Ali el-Ġazâlî ve 'alâ zāhirihi tercümetü'l-müellifi bi-ḥaṭṭi'l-vâḳıf el-merḥûm; en-Naẓmu'l-Mübîn fi'l-Âyâtî'l-Erbe'in li-Okcızâde bi-ḥaṭṭihi; Tertîbü'l-Âyâtî'l-Kur'âniyye el-müsemma bi-Tertîbi Zîbâ li-Maḥmûd er-Rûmî; Ḥâşiyetü'l-Keşşâf li-Ekmeleddîn min evveli'l-Kur'ân ilâ âhiri Âli 'İmrân bi-ḥaṭṭi't-ta'lik; Ḥâşiyetü'l-Keşşâf li't-Tîbî bi-ḥaṭṭi'n-nesh fi erbe'i mücelledât bi-ḥaṭṭin vâḥid; Ḥâşiyetü'l-Keşşâf li-'Alâiddîn Pehlivân fi mücelledeyn ve'l-evvelü maḥrûmu'l-evvel ve'l-vasaṭi bi-ḥuṭûṭin muḥtelifetin; Keşfu'l-Keşşâf bi-ḥaṭṭi't-ta'lik mücedvel laṭîf bi-ḥaṭṭi Ḥasan bin Ramazân el-Eyyûbî; Ḥâşiyetü'l-Keşşâf li's-Seyyid eş-Şerîf şaġîru'l-ḥacm bi-

ḥaṭṭî't-ta'lik; Ḥâşiyetü'l-Keşşâf li-Sa'diddîn et-Taftâzânî bi-ḥaṭṭî Hüseyin bin Naşîriddîn el-Mûkânî; Ḥâşiyetü Tefsîri'l-Ḳâdî Şeyhzâde fî mücelledeyn kilâhümâ bi-ḥaṭṭî Mûḥammed bin eş-Şeyḥ Muşlihiddîn ve fî âḥiri küllin minhâ ḥaṭṭu'l-vâkıf el-merḥûm; Kıṭ'atün min Ḥâşiyeti Şeyhzâde 'ale'l-Ḳâdî min Sûreti'n-Nisâ ilâ âḥiri'l-Ḳur'ân bi-ḥaṭṭî Hüseyin bin Sa'dillâh; Ḥâşiyetü Tefsîri'l-Ḳâdî li-İbni't-Temcîd mücedvel bi-ḥaṭṭî'n-nesh; Ḥâşiyetü Tefsîri'l-Ḳâdî li-Sinân Efendi müzehheb mücedvel bi-ḥaṭṭî Şa'bân el-Eyyûbî; Ḥâşiyetü'l-Ḳâdî li-Sa'dî Efendi müzehheb mücedvel bi-ḥaṭṭî Ebu Bekr el-Bosnevî; Ḥâşiyetü Tefsîri'l-Ḳâdî li-Monla 'Arabi'l-Mulaḳḳab bi'l-ferîḳ mücedvel bi-ḥaṭṭî't-ta'lik; Ḥâşiyetü Tefsîri'l-Ḳâdî li-'İşâmiddîn müzehheb mücedvel bi-ḥaṭṭî Aḥmed Ḥamdî; Ḥâşiyetü Tefsîri'l-Ḳâdî li-'İşâmiddîn mücedvel bi-ḥaṭṭî'n-Nizâmî ve fî âḥirihâ ḳaşîdetün fî medḥi'l-vâkıfî'l-merḥûm; [44b] Ḥâşiyetü Tefsîri'l-Ḳâdî li-Muḥammed bin Cemâliddîn eş-Şirvânî min evveli't-Tefsîr ilâ âḥiri sûreti't-Tevbe bi-ḥaṭṭî'n-nesh; Ḥâşiyetü Tefsîri'l-Ḳâdî li-Emîr Pâdişâh bi-ḥaṭṭî es-Seyyid 'Abdirrahîm bin es-Seyyid 'Abdillâh bin el-Muḥsâ; Ḥâşiyetü Tefsîri'l-Ḳâdî li-Şehâbiddîn el-Ḥafâcî mücedvel fî erbe'i mücelledâtin küllühâ bi-ḥaṭṭî 'Ali el-Hüseynî el-Lütfî el-Maḳdisî; Ḥâşiyetü Tefsîri'l-Ḳâdî li-Şehâbiddîn el-Ḥafâcî nüṣḥatun uḥrâ bi-ḥaṭṭî'n-nesh fî ḥamsi mücelledât ba'ḍuhâ bi-ḥaṭṭî Muḥammed 'Ammâr el-Mâlikî ve ba'ḍuhâ bi-ḥaṭṭî 'Ömer el-Ezherî; Ḥâşiyetü Tefsîri'l-Ḳâdî li-Şehâbiddîn el-Ḥafâcî nüṣḥatun uḥrâ fî ḥamsi mücelledât evvelühâ mücedvel bi-ḥaṭṭî Muḥammed bin Muḥammed el-Ezherî ve'l-Erbe'atü'l-Bâḳiyetü bi-ḥuṭûṭin muḥtelifetin; Mecmû'atü't-Ta'likât 'alâ Tefsîri'l-Beyzâvî ve evvelühâ Tefsîru Fâtihâti'l-Kitâb li-Monlâ Celâl bi-ḥaṭṭî Mûsazâde; Mecmû'atü'r-Resâili'l-Müte'allikati bi't-Tefsîr ve ḡayruhu li-İbni'l-Kemâl evvelühâ Tefsîru Sûreti'l-Mülk bi-ḥaṭṭî'r-riḳâ'; Mecmû'atü'r-Resâil ve't-Ta'likât 'alâ Tefsîri'l-Beyzâvî ve ḡayrihi evvelühâ Tefsîru's-Sûreti Tekâşür ve âḥiruhâ Risâletün fî't-Tıbb bi-ḥaṭṭî't-ta'lik; Mecmû'atü'r-Resâil ve't-Ta'likât 'alâ Tefsîri'l-Beyzâvî ve ḡayrihi evvelühâ müte'allikun bi ḳavlihi te'âlâ ve men ya'su 'an zikri'r-raḥmân ve âḥirühâ müte'allikun bi-uşûli'l-fıkh; Mecmû'atü't-Ta'likât ve'l-Mebâhiş ve'l-Ḳavâ'id evvelühâ müte'allikun bi-evveli Sûreti'l-En'âm li-Monla Ḥüsrev bi-ḥaṭṭîhi; Tefsîru'l-Kevâşî bi-ḥaṭṭî Muḥammed bin Pehlivan ḥaṭṭun metîn; Keşfu'l-Keşşâf ilâ sûreti'l-Feth bi-ḥaṭṭî Keyḥüsrev bin Fethillâh; Taşdıku'l-Me'ârif fî Te'vili'l-Ḳur'ân li'l-Deylemî bi-ḥaṭṭî'n-nesh fî mücelledin ḡafîf; et-Tibyân fî Âdâbi'l-Ḳur'ân bi-

hâttî'n-nesh; et-Teyşîr li-Ebî 'Ömer ve 'Osmân bin Sa'îd ed-dânî bi-hâttî'n-nesh; ed-Dürrü'n-Neşîr fî Şerhî't-Teyşîr li-'Abdî'lvâhid el-Bâhili bi-hâttî'n-nesh; [45a] Takrîbü'n-Neşr li-İbni'l-Cezerî bi-hâttî'n-nesh; Dürre ma'a şerhîhâ li'n-Nüveyrî bi-hâttî 'Abdirabbih el-Bedrâvî; el-Muvaẓẓih fî'l-feth ve'l-İmâle li-Ebî 'Amr ed-Dânî bi-hâttî Muhammed bin es-Selkâvî; Şerhu's-Sehâviyye li'l-müellif bi-hâttî Hüseyin bin 'Ali el-Leysî el-Mukrî; Şerhu's-Sehâviyye nüshatun uhrâ li'l-müellif bi-hâttî'n-nesh; Şahîhu'l-Buhârî bi-hâttî Maḥmûd bin Muhammed bin Esed el-Horâsânî fî mücelled; Şahîhu'l-Buhârî bi-hâttî Yahyâ bin Şeref bin Aḥmed eş-Şirâzî fî mücelled; Şahîhu'l-Buhârî mücedvel bi-hâttî Muhammed bin Maḥmûd el-Cüveynî fî mücelled; Şahîhu'l-Buhârî bi-hâttî Muhammed bin Ca'fer bin Manşûr ibni Muhammed el-Kârî mücedvel fî mücelled; Şahîhu'l-Buhârî bi-hâttî Bâlî bin 'Ali eş-Şehîr bi-ibni Türbedâr ve fî'l-hevâmiş Şahîhu Müslim tâmmun mücedvel fî mücelled; Şahîhu Müslim bi-hâttî Ebî Zeyd bin Muhammed bin Maḥmûd el-müştehir bi-Ḳuṭb fî mücelled; Şahîhu Müslim fî mücelledeyn kilâhümâ bi-hâttî Muhammed bin 'Ömer el-Aḥlâfî; Şerhu Şahîhi'l-Buhârî li'l-Kirmânî fî mücelledin maḥrûmu'l-âḥir ve 'alâ zahrihi İcâzetü's-Şâriḥ bi-hâttîhi; Şerhu Şahîhi'l-Buhârî li-İbni Ḥacer el-'Asḳalânî fî sitti mücelledâtin küllühâ bi-hâttî Ebî Bekr bin 'İsâ el-Hüseynî; Şerhu Şahîhi'l-Buhârî li'l-'Asḳalânî fî erbe'i mücelledâtin küllühâ bi-hâttî Muhammed bin 'Abdillâfîf; el-Meşâbiḥu's-Şerîfe li'l-İmâm el-Begavî bi-hâttî 'Ali bin el-Faḥr mücedvel ma'a cemî'i'l-havâşi fî mücelled; el-Meşâbiḥ bi-hâttî'l-Hüseyn bin 'Abdillâh el-Baḡdâdî şaḡîru'l-ḥacm mücedvel laṭîf; el-Meşâbiḥ bi-hâttî el-Hâc Muhammed bin 'Ali el-Hüseynî muḥaṣṣâ bi-hâttî't-ta' lîk; Mişkâtü'l-Meşâbiḥ bi-hâttî Ḥasan bin 'Ali el-'İmâdî el-Kâtib muḥaṣṣâ min Ḥâşiyeti eṭ-Ṭîbî mücedvel laṭîf; Mişkâtü'l-Meşâbiḥ bi-hâttî Muhammed bin Ḥasan eş-Şehîr Devvâz el-Mekkî mücedvel laṭîf; [45b] Şerhu Mişkâtî'l-Meşâbiḥ li'l-Ṭîbî fî mücelledeyn el-evvelü bi-hâttî İbrâhîm el-'Attâr ve's-sânî bi-hâttî Muhammed bin Ṭâhir; Şerhu Mişkâtî'l-Meşâbiḥ li-'Aliyyî'l-Kârî fî mücelledeyn kilâhümâ bi-hâttî 'İşâmiddîn bin 'Alizâde el-'İşâmî; Şerhu'l-Meşâbiḥ li'l-Muradî bi-hâttî'n-nesh ve fî ḥacmin şaḡîr; Şerhu'l-Meşâbiḥ li-İbni Melek bi-hâttî el-Hâc Maḥmûd eş-şehîr bi-'Attârzâde; Şerhu'l-Meşâriḳ li-İbni Melek mücedvel bi-hâttî Dervîş Muṣṭafa en-Naḳşibendî; Şerhu's-Şifâ li-Şehâbiddîn el-Ḥafâcî fî mücelledeyn kilâhümâ bi-hâttî Şehâbiddîn Aḥmed el-Mısrî el-Hanefî; Şerhu's-Şemâili'n-Nebeviyye li-'İşâmiddîn ma'a Şerhi Âḥar li-

Muşlihiddîn el-Lârî fî mücelledin bi-ḥaṭṭî'n-nesh; Teysîru'l-Vuşûl ilâ Câmi'î'l-Uşûl li-İbni'd-Deyba' el-Mûşîlî bi-ḥaṭṭî'n-nesh; Nevâdirü'l-Uşûl li'l-Hakîm et-Tirmizî bi-ḥaṭṭî Muḥammed bin el-Muntaşır et-Tunûsî; el-Mevâhibü'l-Ledünniyye li'l-Kaşallânî bi-ḥaṭṭî Ahmed bin Muḥammed bin Fazl mücedvel laṭîf; el-Ḥaşâişu'l-Kübrâ li-Suyûṭî bi-ḥaṭṭî ' Abdilmu' ṭî bin Muḥammed bin Manşûr; Sîretü'l-' Ömereyn li-Üsâme bin Mürşid bin ' Ali bi-ḥaṭṭî'n kadîmin beyyin; Taḥrîcu Eḥâdîşî'l-Hidâye li-İbni Hacer mücedvel bi-ḥaṭṭî'n ḥasen el-Ġazâlî; Taḥrîcü Eḥâdîşî'l-Hidâye nüshatun uḥrâ bi-ḥaṭṭî Ebi'l-Ḥasen bin ' İsa el-Ḥanefî; Şerḥu Elfiyetü'l-' İrâkî el-müsemma bi't-Tabşira li'l-müellif bi-ḥaṭṭî'n-nesh; Mecmû' atü Resâile küllühâ li-' Aliyyi'l-Kârî illa'l-ulâ feinnehâ li-Evḥadiddîn en-Nûrî min Tefvîkî'l-Müte' ârizât; el-İşâbe fî Temyîzi's-Şaḥâbe li-İbni Hacer el-' Asḳalânî fî ḥamsi mücelledâtin küllühâ bi-ḥaṭṭî Muḥammed bin ' Ali el-Dâvudî; el-İstî' âb li-İbni ' Abdilberr bi-ḥaṭṭî ' Abdilvâhid bin Ebi'l-Kerem mücedvel ve ' alâ zahrihi tercemetü'l-müellif bi-ḥaṭṭî'l-vâkıf el-merḥûm; el-İstî' âb nüshatun uḥrâ ḡayru mücedveletin bi-ḥaṭṭî'n-nesh; Fâîḳu'l-Luḡa li'l-Zemaḥşerî bi-ḥaṭṭî'n-nesh ḥaṭṭî'n ' atîk ve fî âḥirihi kürrâsun bi-ḥaṭṭî'n cedîd; [46a] eş-Şemâilü'n-Nebeviyye li't-Tirmizî bi-ḥaṭṭî'n-nesh ve ' aleyhi takyîdât; Şerḥu's-Şemâil li-İbni Hacer bi-ḥaṭṭî Taḳıyüddîn Şâhibü'l-Cevâhiri'l-Muẓîe; Mehâsinü'l-Iştılâḥ fî Uşûlî'l-Ḥadiṣ li'l-Bulḳînî bi-ḥaṭṭî't-ta' lîk; Şerḥu Nuḥbeti'l-Fiker li'l-Muşannif bi-ḥaṭṭî Ahmed bin Hüseyin el-Mâlikî; Şerḥu Tuḥfeti'l-Fikr li'l-Münâvî bi-ḥaṭṭî Muḥammed Tâciddîn ibni's-Şâriḥ; Muḥtaşaru Üsdî'l-Ġâbe li-Bedridîn el-Ḳudsî bi-ḥaṭṭî ' Ömer bin ' Ali bin Ḥaccâc; et-Telvîḥ li-Sa' diddîn et-Taftazânî bi-ḥaṭṭî Muṣṭafâ bin Muḥammed el-Aḳḥişârî mücedvel laṭîf; et-Telvîḥ nüshatun uḥrâ bi-ḥaṭṭî't-ta' lîk ve fî hevâmişihi ḥavâşin bi-ḥaṭṭî Sa' dî Efendi ve fî âḥirihi eyzan baḥşûn fî ta' rîfî'l-' ilm bi-ḥaṭṭîhi; et-Tavzîḥ li-şadri's-şerî' a mücedvel bi-ḥaṭṭî ' Abdillaṭîf bin Yûsuf el-Ḳarevî; et-Tavzîḥ nüshatun uḥrâ bi-ḥaṭṭî Muḥammed bin el-Ḥâc Bekr muḥaşşâ ceyyid; et-Tavzîḥ nüshatun uḥrâ bi-ḥaṭṭî't-ta' lîk; Şerḥu'l-Muḡnî li'l-Manşûr el-Ḳâanî bi-ḥaṭṭî Monla Ḳarîmî; Şerḥu'l-Şerḥ ' alâ Muḥtaşari Müntehâ li-Sa' diddîn bi-ḥaṭṭî Muḥammed bin Muḥammed el-Ḳırmânî; Ḥâşiyetü Şerḥi'l-' Aḳud ' alâ Muḥtaşari İbni'l-Ḥâcib li'l-Ebherî bi-ḥaṭṭî Muḥammed bin ' Ali eş-Şâfî'; Fuşûlü'l-Bedâyi' li'l-Fenârî bi-ḥaṭṭî't-ta' lîk muḥaşşâ ceyyid mazbûṭ; Şerḥu'l-Menâr li'l-' Aynî bi-ḥaṭṭî Muḥammed el-Ḳayşarî; Şerḥu'l-Menâr li-İbni Nuceym el-müsemma bi-Mişkâtî'l-Envâr bi-ḥaṭṭî Ahmed bin Ahmed eş-şehîr bi'l-Aṭıcı; Şerḥu'l-Menâr li-İbni

Melek bi-ḥaṭṭi'n-neshḥ muḥaṣṣâ; Hâşiyetü Şerhi'l-Menâr li'r-Rehâvî bi-ḥaṭṭi Ahmed bin Muştafâ Edhemzâde; Hâşiyetü Şerhi'l-Menâr li-Azmîzâde mücedvel bi-ḥaṭṭi Hüseyin bin Muhammed el-Köprîvî; Hâşiyetü Şerhi'l-Menâr nüshatun uhrâ li-Azmîzâde bi-ḥaṭṭi't-ta'lik 'alâ zahrihi ḥaṭṭu'l-vâkıf el-merḥûm; İrşâdu't-Ṭâlib Şerhu Manzûmeti'l-Kevâkib bi-ḥaṭṭi Ahmed İmâm el-Hüsreviyye ve 'aleyhi ḥaṭṭu'l-müellif; Min keşfi'l-Mir'ât li-Hâmid Efendi kıt'atâni bi-ḥaṭṭi't-ta'lik mücedvel; Uşûli's-Şemsi's-Seraḥsî bi-ḥaṭṭi İsmâ'îl bin İbrâhîm ve fî hevâmişihi ḥaṭṭu 'Abdülkerîm es-Sîvâsî fî mücelled; Keşfü'l-Pezdevî bi-ḥaṭṭi Kaylefşâh? ve 'alâ zahrihi ḥaṭṭu Sa'dî Efendi ve Monla Fenâra fî mücelled; [46b] et-Telvîḥ bi-ḥuṭûṭin muhtelifetin; Muhtaşaru İbni'l-Hâcib bi-ḥaṭṭi 'Abdirrahmân ibni Muhammed el-Mercânî; et-Taḥakkuk Şerhu'l-Aḥsikeṭi bi ḥaṭṭi't-ta'lik ḥaṭṭun laṭif; Mecmû'atun fihâ Kitâbü'l-Cedel ve'l-Kâşif ve Kitâbü'l-İşâre ve Risâletün fi'l-Cedel küllühâ li'l-İmâm Faḥriddîn er-Râzî bi-ḥaṭṭin 'aṭîkin beyyin; Ḥarâcu Ebî Yûsuf bi-ḥaṭṭi Muhammed bin 'Abdirrahmân; Kenzü'd-Deḳâik li'n-Nesefî bi-ḥaṭṭi 'Abdirahmân bin Kâsım; Şerhu'l-Kenz li'z-Zeble'î bi-ḥaṭṭi'n-neshḥ fî mücelledeyn kilâhümâ bi-ḥaṭṭin vâhid; el-Baḥru'r-Raik Şerhu'l-Kenz li-Zeyn bin en-Nüceym fi selâsi mücelledât bi-ḥaṭṭi'n-neshḥ evvelühâ bi-ḥaṭṭi 'Ali bin Nûriddîn el-Beslâvî; en-Nehru'l-Fâik Şerhu'l-Kenz li-'Ömer bin en-Nüceym fî mücelledeyn kilâhümâ bi-ḥaṭṭi Muhammed bin Muhammed bin Ṭaha; Şerhu'l-Kenz li's-Şeyḥ 'Alî el-Maḳdisî fî erbe'i mücelledât el-evvelü bi-ḥaṭṭi Muhammed eş-Şardemî ve's-Şânî bi-ḥaṭṭi Manşûr el-Ezherî ve's-Şâlişü bi-ḥaṭṭi 'Ömer eş-Şiblî ve'r-Râbî' bi-ḥaṭṭi Muhammed el-Ezherî; Kıt'atun mine'l-Hidâye ilâ Kitâbi'z-Zekât mücedvel bi-ḥaṭṭi'n-neshḥ; Şerhu'l-Hidâye li'l-'Aynî fî sittî mücelledât küllühâ bi-ḥaṭṭi Veledi's-Şeyḥ 'Abdilbâsiṭ es-Selmûnî el-Hanefî lâkin el-mücelledü's-şânî mefkûdun ve'l-mevcûdu ḥamsü mücelledât; Hâşiyetü li-Sa'dî Efendi bi-ḥaṭṭi Ḥavâzîn Nâsıreddîn ed-Demîrî; Hâşiyetü İbni'l-Kemâl 'alâ evvelî'l-Hidâye bi-ḥaṭṭi't-ta'lik; Mu'înü'l-Müftî bi-ḥaṭṭi 'Abdimuḥsin el-'Anbeşevî mücedvel; Mühimmâtu'l-Müftî li-İbni'l-Kemâl mücedvel bi-ḥaṭṭi Ahmed bin Muhammed el-Bolâdînî; Şadru's-Şerî'a bi-ḥaṭṭi Bâlî bin İlyâs muḥaṣṣâ ve kânet en-nüşatü mevḳufetün 'alâ evlâdı Pîr 'Ali; Hâşiyetü Şadri's-Şerî'a li-Ya'kûb Pâşâ bi-ḥaṭṭi Şadîk bin Müeyyed; Hâşiyetü Şadri's-Şerî'a li's-Semerḳandî bi-ḥaṭṭi'n-neshḥ; [47a] ed-Dürer ve'l-Gurer li-Monlâ Hüsrev ve muḥaṣṣâ mücedvel şağîru'l-hacm bi-ḥaṭṭi't-ta'lik 'alâ zahrihi ḥaṭṭu'l-vâkıf el-

merhûm ve'l-mezbûr; ed-Dürer ve'l-Ğurer li-Monla Hüsrev ve mücedvelü'l-eṭrâf ve'l-metn bi'z-zeheb bi-ḥaṭṭi Azîzillâh el-Hüseynî ve 'alâ zahrihi eyzan ḥaṭṭu'l-vâkıf el-merhûm; Hâşiyetü 'Azmîzâde 'ala'd-Dürer bi-ḥaṭṭi Muḥammed bin Muṣṭafâ el-Ḳâḍî; Hâşiyetü el-Vânî 'ale'd-Dürer bi-ḥaṭṭi 'Abdirrahmân bin el-Hâc Muḥammed; Muḥtârâtü'n-Nevâzil mücedvel bi-ḥaṭṭi't-ta'lik; Şerḥu Mecme'i'l-Baḥreyn li-İbni Melek bi-ḥaṭṭi Muḥammed bin 'Alî el-Münîrî; el-İşlâḥ ve'l-İzâḥ li-İbni'l-Kemâl mücedvel bi-ḥaṭṭi't-ta'lik; Mecmû'atü Müeyyedzâde bi-ḥaṭṭi Muṣṭafâ bin Sinân el-İstânbûlî; Nehcü'n-Necât ilâ'l-Mesâilî'l-Müntekât li-Muḥammed bin Kemâlidîn el-Hüseynî ve fî âhirihi ḥaṭṭu'l-müellif; Tenvîrî'l-Ebşâr li'l-Ğazzî mücedvel bi-ḥaṭṭin ḥasenin; Şerḥu Tenvîrî'l-Ebşâr li-Monlâ Hüseyn bi-ḥaṭṭi'n-nesh ve'l-metn bi'l-midâdî'l-aḥmer; Şerḥu'l-Ḳudûrî li-Haherzâde bi-ḥaṭṭi İbrâhîm bin Mestâh¹⁶; Lisânu'l-Hükkâm fî Ma'rifeti'l-Aḥkâm li-İbni's-Şihne bi-ḥaṭṭi Taḳıyiddîn bin el-Ferfûr¹⁷ ve 'alâ zahrihi ḥaṭṭu'l-vâkıf el-mebrûr; Câmî'ü'l-Fuṣûleyn bi-ḥaṭṭi Yûsuf bin İsmâ'îl el-Ḥaṭîb bi-Ḥayfâ alâ zahrihi ḥaṭṭu'l-vâkıf el-merhûm; Şerḥu'l-Vikâye li's-Şemnî bi-ḥaṭṭi Ramazân en-Nerlâvî; Şerḥu'n-Nikâye li-Ebi'l-Mekârim ve bi-ḥaṭṭi'n-nesh 'alâ zahrihi ḥaṭṭu'l-vâkıf el-merhûm; Resâilü İbni'n-Nüceym hiye erbe'üne risâleten; Enfe'u'r-Resâil ilâ Taḥrîri'r-Resâil li-İbrâhîm eṭ-Ṭarsûsî bi-ḥaṭṭi Yahyâ bin Yûnus; Münteḥabu Fetâvâ el-Tâtârḥâniye li-İbrâhîm el-Halebî bi-ḥaṭṭi't-ta'lik mücedvel; Hulâşatü'l-Fetâvâ mücedvel bi-ḥaṭṭi'n-nesh; el-Fetâvâ eṭ-Ṭimurîşîye li'l-el-Ğazzî bi-ḥaṭṭi Muḥammed ibni İsmâ'îl; Şemmetü'l-Fetâvâ mücedvel bi-ḥaṭṭi'n-nesh ceyyid; [47b] Fetâvâ'l-Ḳâḍîḥân mücedvelün laṭîfun bi-ḥaṭṭi Muḥammed bin Aḥmed el-Mekkî ve 'alâ zahrihâ ḥaṭṭu'l-vâkıf el-merhûm; Fetâvâ'l-Ecnâs ma'a Fetâvâ İbni'n-Nüceym bi-ḥaṭṭi't-ta'lik fî cildin ḥaffîf; Fetâvâ'l-Haşşâf li-Husâmiddîn eş-şehîr bi-şadri's-şehîd bi-ḥaṭṭi't-ta'lik; Şuverü'l-Fetâvâ li-Ebi's-Su'ûd el-'İmâdî bi-ḥaṭṭi't-ta'lik fî mücelledin zaḥm; el-Hidâye muḥaşşâ mazbûṭ bi-ḥaṭṭi Aḥmed bin İbni Bekkî; el-Hidâye nüṣḥatun uḥrâ bi-ḥaṭṭi Muḥammed bin Hidâyetillâh müzeḥheb mücedvel; Hâvi'l-Huşayrî ma'a Hâvi'l-Ḳudsî fî mücelledin bi-ḥaṭṭi Muḥammed bin Aḥmed bin Maḥmûd; Edebü'l-Ḳâḍî li'l-Haşşâf müzeḥheb mücedvel fî cildin bi-ḥaṭṭi Ḥasan bin 'Alî el-Ğazâlî; Şerḥu Manzûmetü ibni Vehbân li-İbni Şeyḥihi mücedvel

¹⁶ Vakfiyede “مسطة” şeklinde yazılan isim katalogda “مسطان” biçimindedir. Krş. Şeşen vd., c. I, 589.

¹⁷ Vakfiyede “الفرفور” şeklinde yazılan isim katalogda “الفرفوري” biçiminde kaydedilmiştir. Krş. Şeşen vd., c.I, 641.

müzehheb bi-ḥaṭṭi Dervîş Muḥammed bin Ḥasan; Şerḥu'l-‘Aḳâidi'n-Nesefiyye li-
 Sa‘diddîn muḥaşşâ bi-ḥaṭṭi't-ta‘lik; Mecmû‘atûn evvelühâ Şerḥu'l-‘Aḳâidi'n-
 Nesefiyye li-Sa‘diddîn ve âḥiruhâ et-Tercîḥ li-mezhebi Ebî Ḥanîfe bi-ḥaṭṭi'n-nesh;
 Mecmû‘atûn evvelühâ Şerḥu'l-‘Aḳâidi'l-‘Aḳudiyye li-Monlâ Celâl ve âḥirühâ;
 Âdâbu'l-Mes‘ûdiyye maḥrûmu'l-âḥir bi-ḥaṭṭi es-Seyyid Süleymân el-Âmidî;
 Şerḥu'l-‘Aḳîdeti's-Şuḡrâ li's-Senûsî ma‘a'r-Risâleti's-Şâzeliyye fî Âdâbi's-Şûfiyye
 bi-ḥaṭṭin ḳadîmin beyyin; Şerḥu'l-Ḳaşîdeti'l-Vüştâ li's-Senûsî bi-ḥaṭṭi ‘Ammâr el-
 Emlîṭî? el-Mâlikî; Şerḥu'l-Mevâḳıf li's-Seyyid eş-Şerîf bi-ḥaṭṭi Ḥasan ceyyid metîn;
 Ḥâşiyetü Şerḥu'l-Mevâḳıf li-Hüseyin Ḥalebî bi-ḥaṭṭi't-ta‘lik; Ḥâşiyetü Şerḥu'l-
 Mevâḳıf li-Ḳara Kemâl bi-ḥaṭṭi't-ta‘lik eyzân; Şerḥu'l-Maḳâşid li-Sa‘diddîn
 mücedvel laṭîfun bi-ḥaṭṭi Ūveys bin Aşl; Ḥâşiyetün ührâ ‘alâ Şerḥi'l-Mevâḳıf li-
 Hüseyin Ḥalebî bi-ḥaṭṭin beyyin en-nesh ve't-ta‘lik; [48a] Ḥâşiyetü'l-Ḥayâlî ‘alâ
 Şerḥi et-Taftâzânî bi-ḥaṭṭi'n-nesh; Şerḥu't-Tecrîd li'l-Işfehânî bi-ḥaṭṭi't-ta‘lik; eş-
 Şerḥu'l-Cedîd li't-Tecrîd li-‘Ali Ḳûşî mücedvel bi-ḥaṭṭi Celâl bin Nizâm; Ḥâşiyetü
 Şerḥi't-Tecrîd li-Mîrzâcân bi-ḥaṭṭi't-ta‘lik ceyyid; Ṭabakâtü Mîr Şadriddîn bi-ḥaṭṭi't-
 ta‘lik muḥaşşâ mazbûṭ cidden; el-Milel ve'n-Nihal li's-Şehristânî mücedvel muḳabel
 bi-ḥaṭṭi't-ta‘lik; Ta‘dîlül-‘Ulûm li-Tâci's-Şerî‘a bi-ḥaṭṭi Hüseyin bin Muḥammed
 bin ceyyidün laṭîf; el-Erbe‘în li-Ebî Ḥâmid el-Ġazâlî bi-ḥaṭṭi'n-nesh; el-Î‘lâmu bimâ
 fî'n-Neşârâ mine'l-Fesâd ve'l-Evhâm li'l-Ḳurṭubî bi-ḥaṭṭi'n-nesh ceyyid; eş-Şahâif
 li'l-Îmâm Faḥri'r-Râzî bi-ḥaṭṭi Abdil‘azîz bin İskender bin Maḥmûd; Mecmû‘atü'r-
 Resâil evvelühâ Şerḥu'l-Ḳaşîdeti'l-Emâliyye ve âḥiruhâ Şerḥu Ḳaşîdeti İbni Sînâ el-
 müsemma bi'n-Nehci'l-Müsteḳîm; Mecmû‘atü'r-Resâili's-Sübkiyye evvelühâ el-
 Îrâdü ‘alâ Ebi's-Su‘ûd ve def‘ihi fî tefsîri ḳavlihi te‘âlâ ve tilke ḥucetünâ ve âḥirühâ
 Taḥḳîkü Kelimetil-Ḥaml naklen min İşlâḥi'l-Mantîk; el-Mufaşşal Şerḥu'l-Muḥaşşal
 li'l-Kânî bi-ḥaṭṭin ‘atîḳ beyyin; Şerḥu'l-Maḳâşid li't-Taftâzânî ve fî âḥirihi ḥaṭṭi Velî
 bin Yûsuf el-‘Îmâdî; Telḥîşu'l-Muḥaşşal li'n-Naşîr et-Ṭûsî bi-ḥaṭṭi Hüseyin bin
 Ḥasan ed-Düreydî; Metnül-Maḳâşid li't-Taftâzânî bi-ḥaṭṭi't-ta‘lik; Şerḥu'z-Zevrâ
 ma‘a'l-Ḥavrâ ve Kitâbü İthâfi'z-Zekî bi-ḥaṭṭi Muḥammed Sa‘îd el-Ḳureşî; Mîrzâcân
 ‘ale'l-Ḥâşiyeti'l-Ḳadîme bi-ḥaṭṭi't-ta‘lik muḥaşşâ laṭîf; Şerḥu İşbâtî'l-Vâcib li-Vâhid
 mine'l-Füdalâ ma‘a Şerḥin Âḥere li'l-Behiştî el-Evvelü bi-ḥaṭṭi't-ta‘lik ve's-şânî bi-
 ḥaṭṭi'n-nesh; Şerḥu'l-Mevâḳıf li's-Seyyid nüṣḥatun celîletün bi-ḥaṭṭi ‘Abdil‘ali bin
 Muḥammed bin İdrîs et-Ṭûsî; İhyâu'l-‘Ulûm li-Ebî Ḥâmid el-Ġazâlî bi-ḥaṭṭi

‘Alâiddîn Muḥammed el-Lâri laṭîf mücedvel fî mücelled; [48b] Fâtihatü’l-‘Ulûm li-
 Ebî Hâmid el-Ġazâlî bi-ḥaṭṭi Ḥalîl bin Muḥammed bin Ḥasan; el-Fütûḥâtü’l-
 Mekkiyye li-Muḥyiddîn bin el-‘Arabî fî erbe‘i mücelledât küllühâ bi-ḥaṭṭi ‘Abdi’d-
 dâim eş-Şa‘rânî; Mûsâmeretü’l-Ebrâr li-Muḥyiddîn bin el-‘Arabî bi-ḥaṭṭi Aḥmed bin
 Muḥammed el-Bâ‘ûnî mücedvel laṭîf; Risâletü’l-Îmâm Ebi’l-Ķâsım el-Ķuşeyrî bi-
 ḥaṭṭi ‘atîk beyyin; Neşâihü’l-Mülûk li-Ebî Hâmid el-Ġazâlî bi-ḥaṭṭi’n-nesh; Şerḥu
 Dîvânı İbni’l-Fârîz li’l-Bûrinî bi-ḥaṭṭi’t-ta‘lîk; el-Meşnevî li-Celâlidîn er-Rûmî
 şaġîru’l-ḥacm beyyinü’l-ḥaṭṭ fî hevâmişihî ḥaṭṭu Okcızâde; en-Nuşûş Şerḥu’l-Fuşûş
 li’ş-şadr el-Ķonevî bi-ḥaṭṭi’t-ta‘lîk; Şerḥu’l-Fuşûş li-Dâvud el-Ķayşerî bi-ḥaṭṭi
 Aḥmed bin Şehbâz el-Ḥavâfi; Tercemetü’l-Fuşûş li-Nev‘î Efendi bi-ḥaṭṭi’t-ta‘lîk
 ceyyid laṭîf; Mîzânu’ş-Şa‘rânî mücedvel bi-ḥaṭṭi’n-nesh; Şir‘atü’l-İslâm li-İbni’s-
 Seyyid ‘Ali bi-ḥaṭṭi’t-ta‘lîk; Ḥâvî’l-Ervâḥ li-İbni Ķayyim el-Cevziyye bi-ḥaṭṭi
 İbrâhîm bin ‘Abdi’l-Ġâlib; Dürretü’l-Müvâḥḥidîn li-İbrâhîm el-Ḥalebî mücedvel bi-
 ḥaṭṭi’n-nesh; Tuḥfetü’l-Müteheccid li-‘Abdillâh bin Muḥammed el-Maḥdisî bi-ḥaṭṭi
 ‘Abdillâh bin Ķâsım el-‘Irâkî; Şerḥu Ta‘lîmî’l-Müte‘allim bi-ḥaṭṭi’n-nesh; Letâifü’l-
 Îlâm fî İşâreti Ehli’l-Îlhâm bi-ḥaṭṭi Siyâvuş bin ‘Abdillâh; Fütûḥu’l-Ġayb li’ş-Şeyḥ
 ‘Abdilkâdir el-Geylânî bi-ḥaṭṭi’n-nesh; Faşlu’l-Ḥiṭâb Muḥammed Pârsâ mücedvel bi-
 ḥaṭṭi ‘Înâyetillâh eş-Şehristânî; Mecmû‘atü’r-Resâil evvelühâ Ḥulâşatü’l-Edille ve
 âḥîruhâ Ba‘zu’l-Eş‘âr el-Fârisiyye bi-ḥaṭṭin ḳadîm; Mecmû‘atü’r-Resâil evvelühâ
 Ḥulâşatü’l-Aḥbâr ve âḥîrühâ Risâletün fî Âdâbi’t-Taşavvuf; Tercemetü Şevâhidi’n-
 Nübüvve bi-ḥaṭṭi’t-ta‘lîk mücedvel bi-ḥaṭṭi ‘Abdilḥalîm eş-şehîr bi-Aḥîzâde; [49a]
 Ta‘bîrü’r-Rü’yâ li-İbni Ġanâm el-Maḥdisî bi-ḥaṭṭi’n-nesh Feḍâilü’l-Cihâd bi-ḥaṭṭi’t-
 ta‘lîk; Şerḥu’l-Ḥikem li’l-Münâvî bi-ḥaṭṭi ibni’ş-Şâriḥ; Şerḥu’l-Ḥikem li-İbni
 ‘Abbâd bi-ḥaṭṭi’n-nesh; Miftâḥu’l-Ġayb li’ş-Şadr el-Ķonevî bi-ḥaṭṭi’t-ta‘lîk;
 Maḳâmâtü’l-‘Ârifîn li’l-Ķaşṭallânî bi-ḥaṭṭi’t-ta‘lîk mu‘reb beyyinü’l-ḥaṭṭ; Şir‘atü’l-
 İslâm müzehheb mücedvel bi-ḥaṭṭi’n-nesh ḥaṭṭun ḥasenün cidden; Mecmû‘atün
 evvelühâ Fehmü’l-Ḥaḳîḳa li-İbni’l-Bennâ ve âḥîrühâ şey’ün min Ḥikmeti Âristo bi-
 ḥaṭṭi’n-nesh; Kenzü’l-Esrâr li-Muḥammed bin Sa‘îd ed-Dahâmî? bi-ḥaṭṭi Ḥasan
 Îmâmu Mescidi Ṭûṭî laṭîf; ez-Zevâcir ‘an İktirâfi’l-Kebâir li-İbni Ḥacer el-Heysemî
 bi-ḥaṭṭi Aḥmed bin Muḥammed el-Aydînî; Bülġatu’l-Ġavvâş li’ş-Şeyḥ Muḥyiddîn
 bin el-‘Arabî bi-ḥaṭṭi’n-nesh; el-Cevâhiru’l-Muḍîe fî Ṭabâḳâtî’l-Ḥanefiyye li-
 ‘Abdilkâdir el-Ķureşî bi-ḥaṭṭi Muḥammed bin Muḥammed es-Seḥâvî; et-Ṭabâḳâtü’s-

Seniyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye li-Taḳiyiddîn bin 'Abdilkâdir et-Temîmî ed-Dârî müzehheb mücedvel bi-ḥaṭṭî 'Ali bin eş-Şeyḫ Aḥmed ed-Demâmînî; İ'lamu'l-Aḫyâr fî Fuḳahâi Ebî Ḥanîfe el-müştehir bi'l-ketâib li-Maḥmûd el-Kefevî fî mücelled bi-ḥaṭṭî'n-nesh; Ṭabaḳâtu's-Şâfi'yye li-Cemâliddîn el-Esnâî bi-ḥaṭṭî Aḥmed bin 'Ali bin 'Abdirrahmân et-Telbîsî; Ṭabaḳâtu'l-Hanefiyye li-İbni Receb el-Bağdâdî bi-ḥaṭṭî Aḥmed bin 'Abdillaṭîf el-Mekkî; Ḥüsnu'l-Muḥâḍara fî Aḫbârî Mısr ve'l-Kâhira li's-Suyûtî bi-ḥaṭṭî Muḥammed ed-Desnâvî; Leṭâifü'l-Metn fî Menâḳibi's-Şeyḫ Ebi'l-Ḥasan li-'Aṭâillâh el-İskenderî bi-ḥaṭṭî Muḥammed bin 'Ali ez-Zevâirî; Ṭabaḳâtu'l-Evliyâ li's-Şa'rânî fî mücelledin zaḥmin bi-ḥaṭṭî'n-nesh; Menâḳibu'l-İmâm Ebî Ḥanîfe bi-ḥaṭṭî 'Osmân ibni Ḥasan el-Bağdâdî mücedvel; el-Me'ârif li-İbni Kuteybe bi-ḥaṭṭî 'Ali ibni Maḥmûd el-Vârdârî; [49b] eş-Şaḳâiḳi'n-Nu'mâniyye fî'l-'Ulemâi'l-'Osmâniyye mücedvel bi-ḥaṭṭî't-ta'lik; Târîḫü İbni Ḥallikân fî mücelled bi-ḥaṭṭî'n-nesh ve 'alâ zaḥrihi ḥaṭṭu'l-vâkıf el-merḥûm; Târîḫü İbni Ḥallikân fî mücelledeyn kilâhümâ bi-ḥaṭṭî el-Ḥâc 'Ömer ibni'l-Ḥâc Aḥmed el-Ḥalebî; Târîḫü'l-Ḥamîs mücedvel bi-ḥaṭṭî 'Ali bin Sa'diddîn el-Ḥaṭîb; Târîḫü Mirâtî'l-Kâinât li-Nişâncızâde mücedvel bi-ḥaṭṭî 'Abdilkâdir bin el-Ḥâc Muḥammed; Merâşidü'l-İttılâh bi-ḥaṭṭî'n-nesh maḥrûmu'l-âḫir; Mu'cemü'l-Büldân li-Sipâhizâde bi-ḥaṭṭî't-ta'lik; Esâmi'l-Büldân el-Müntehab min Nüzheti'l-Müşṭâḳ bi-ḥaṭṭî't-ta'lik fî mücelledin ḫafîf; Âdâbu'l-Ümem li-Ebî Bekr et-Ṭarsûsî bi-ḥaṭṭî'n-nesh; İnbâu'l-Ġumr fî Enbâi'l-'Umr li-İbni Ḥacer fî mücelledeyn kilâhümâ bi-ḥaṭṭî Şâliḫ el-Mâlikî; Ravzu'l-Ünüf li's-Süheylî fî şelâşi mücelledât küllühâ bi-ḥaṭṭî Muḥammed bin 'Abdillâh bin eş-Şemmâḫ el-Yemenî; Sîretü İbni Seyyidi'n-Nâs min evveli'l-Kitâb ilâ bâbi'l-Megâzî bi-ḥaṭṭî'n-nesh; Taḳvîmü'l-Büldân li-Şâḫibi Ḥamâ bi-ḥaṭṭî İbrâhîm bin eş-Şeyḫ Receb ḥaṭṭî'n-nesh; Tâcu't-Terâcîm fî Ṭabaḳâti'l-Hanefiyye li-Kuṭlubuġâ ma'a Resâile Âḫare mücedvel müzehheb bi-ḥaṭṭî Şâliḫ bin Muḥammed Şeyḫzâde; et-Teshîl li-İbni Mâlik nüshatun ḳadîmetün müḥaṣṣâtün ceyyidetün bi-ḥaṭṭî'n-ḳadîm; Şerḫu't-Teshîl li-İbni Ümmî'l-Ḳâsım el-Murâdî bi-ḥaṭṭî Ḥasan bin Sıdk et-Ṭırâblusî fî mücelled; Muġni'l-Lebîb li-İbni Hişâm nüshatun celîletün 'aleyhâ ḫuṭûtu'l-'ulemâ ve hiye bi-ḥaṭṭî Aḥmed bin Ebî Bekr; Şerḫu'l-Muġnî li'd-Demâmînî bi-ḥaṭṭî'n-neyyidin müzehheb; et-Taşrîḫü bi-Mazmûni't-Tavzîḫ li-Ḥâlid el-Ezherî bi-ḥaṭṭî Şemsiddîn ibni 'Abdilkâdir eş-Şâfi'; İmtihânu'l-Ezkiyâ li's-Şeyḫ Muḥammed el-Birgivî bi-ḥaṭṭî's-Şeyḫ 'Ömer el-Beşiktâşî ve 'aleyhi ḥaṭṭu'l-vâkıf el-merḥûm; [50a]

Cenâ'd-Dânî fî Hurûfî'l-Me'ânî li-İbni Ümmi'l-Kâsım ma'a-te'âlîl en-Nahviyye li-İbni'l-Enbârî ve Mühâtü'l-Killeteyn li-İbni'n-Neḥḥâs küllühâ bi-ḥaṭṭi Müslim el-Ezherî fî mücelled; Şerḥu Lübbi'l-Elbâb li-Muşannifek bi-ḥaṭṭi'r-riḳâ' ceyyid; Şerḥu Elfiyeti ibni Mâlik li-İbnihi bi-ḥaṭṭi Muḥammed bin Muḥammed bin Maḥmûd et-Tebrîzî; Şerḥu Şevâhid'r-Râziyy li-'Abdilḳâdir el-Baḡdâdî fî mücelledeyn bi-ḥaṭṭin vâhidin ve's-şânî maḥrûmu'l-âḥir; Şerḥu's-Şâfiye li'r-Râziyy bi-ḥaṭṭi't-ta'lik şaḡîru'l-ḥacm laṭîf; el-Mütevassıṭ Şerḥu'l-Kâfiye bi-ḥaṭṭi Ḥasan bin Muḥammed bin İlyâs maḥrûmu'l-evvel; Ḥâşiyetü'l-Câmi li-'Abdilḡafûr el-Lârî bi-ḥaṭṭi Ḥân Fûlâd; Şerḥu Dav'i'l-Mişbâḥ li-Ḳâḍıcık bi-ḥaṭṭi'n-nesh; Tetimmetu Şerḥu Ḳâḍıcık li-Gelincik bi-ḥaṭṭi'n-nesh; Teshîlü'l-Ḳavâid muḥaṣṣâ laṭîf bi-ḥaṭṭi'n-nesh; Şerḥu'l-Kâfiye li'r-Râziyy bi-ḥaṭṭi't-ta'lik nüṣḥatun celîletün muḥaṣṣâḥ; el-Maḥṣûl fî Şerḥi'l-Fuṣûl li-Cemâlidîn el-Ḥüseyin bin 'Iyâz en-Naḥvî bi-ḥaṭṭi Muḥammed bin 'Ali bin es-Serrâc; el-Mufaṣṣal li'z-Zemaḥşerî muḥaṣṣâ şaḥîḥ bi-ḥaṭṭi Mekki bin 'Alî eş-Şâig; el-Muṭavvel li's-Sa'd et-Taftâzânî müzehheb mücedvel muḥaṣṣâ mazbûṭ bi-ḥaṭṭi Muṣṭafâ bin Muḥammed el-Kerdûsî?; Ḥâşiyetü el-Muṭavvel li-Kâsım el-Leysi bi-ḥaṭṭi't-ta'lik ceyyidün laṭîf; Ḥâşiyetü el-Muṭavvel li's-Seyrâmî bi-ḥaṭṭin ḳadîmin beyyin ḥasen; Ḥâşiyetü el-Muṭavvel li-Mîrzâcân bi-ḥaṭṭi Maḥmûd; Ḥâşiyetü el-Muḥtaṣar li-Kâsım el-'Abbâdî bi-ḥaṭṭi Muḥammed bin el-Ḥâc Mîrzâ el-Germiyânî; Delâilü'l-İ'câz li-'Abdülḳâhir el-Cürcânî evvelühü bi-ḥaṭṭin ḳadîmin ve âḥîruhu bi-ḥaṭṭi Şeffî'î Çelebî; Şerḥu'l-Miftâḥ li-Sa'diddîn mücedvel müzehheb bi-ḥaṭṭi't-ta'lik; Şerḥu'l-Miftâḥ li's-Seyyid eş-Şerîf bi-ḥaṭṭin metîn muḥaṣṣâ muṣaḥḥaḥ mazbûṭ; [50b] Şerḥu'l-Miftâḥ li'l-Kâşî bi-ḥaṭṭi Aḥmed bin Muḥammed el-Ferrâ; el-Ḳısmu's-sâlis mine'l-Miftâḥ fî ḥacmin şaḡîrin muḥaṣṣâ bi-ḥaṭṭin ḳadîm; Me'âhidü't-Tanşîş 'alâ Şevâhidi'd-Telḥîş li'l-'Aynî bi-ḥaṭṭi'n-nesh; Me'âhidü't-Tanşîş nüṣḥatun uḡrâ lehü bi-ḥaṭṭin beyyinin et-ta'lik ve'n-nesh; Şifâu'l-'Alîl fî 'İlmi'l-Ḥalîl li'l-Muḥallâ bi-ḥaṭṭi Muḥammed bin 'Abdilvehhâb es-Sa'dî; Şerḥu'l-Fevâidi'l-Ġıyâsiyye li'l-Kirmânî bi-ḥaṭṭi Muḥammed bin Yaḥya bin İbrâḥîm el-Kirmânî; el-Meşelû's-Sâir ma'a Risâletin fî'l-Edeb bi-ḥaṭṭi 'Abdillâḥ eş-Şehîr bi-Ḳaḍîzâde; Nihâyetü'l-İcâz fî Dirâyeti'l-İ'câz li'l-Faḥri'r-Râzî bi-ḥaṭṭi Aḥmed bin İsmâ'îl bin 'İsâ; Şerḥu'l-Miftâḥ li's-Seyyid eş-Şerîf muḥaṣṣâ ceyyid fî evvelihi şelâsetü esturin bi-ḥaṭṭi's-Şâriḥ; et-Tehzîb ma'a şerḥihi li-Celâl ed-Devvânî bi-ḥaṭṭi 'Ömer bin Ramazân; Şerḥu's-Şemsiyyeti't-Dîn bi-ḥaṭṭi Yûsuf bin Sa'îd el-Yemenî; Ḥâşiyetü Şerḥi's-Şemsiyye

li's-Seyyid eş-Şerîf bi-ḥaṭṭî't-ta'lik fi hacmin şağîr; Muhyiddîn en-Nâbih? bi-ḥaṭṭî't-ta'lik; Mecmû'atü'l-Mantîk evvelühâ İsâgocî ve âhîrühâ el-Berde'î bi-ḥaṭṭî'n-nesh; Mecmû'atü'l-Mantîk evvelühâ Risâletü İsâgocî ve âhîrühâ eş-Şemsiyye bi-ḥaṭṭî't-ta'lik; en-Necât li-Ebî 'Ali bin Sînâ bi-ḥaṭṭîn kadîmin metîn; Şerhu Kelimetü'l-'Ayn li't-Tâlişî bi-ḥaṭṭî Hüseyin bin Muḥamed el-Gürânî; el-Muḥakemât li'l-Kuṭbi'r-Râzî bi-ḥaṭṭî't-ta'lik; el-Müleḥḥaş li'l-Faḥri'r-Râzî bi-ḥaṭṭî'n-nesh ve fi âhirihi şafḥatün bi-ḥaṭṭî't-ta'lik; el-Müneşşas Şerhu'l-Müleḥḥaş li'l-Kâtibî bi-ḥaṭṭî 'Ali bin el-Hüseyin; Şerhu'l-Meṭâli' li'l-İsfahânî bi-ḥaṭṭî Hasan bin 'Ali eṭ-Taberî; Hâşiyetü Şerhi'l-Metâli' li's-Seyyid bi-ḥaṭṭî 'Ali bin Hüseyin; Hâşiyetü Hâşiyeti Şerhi'l-Meṭâli' li-Monlâ Lütfî bi-ḥaṭṭî Muhammed bin Murâd; Şerhu Hikmeti'l-'Ayn li-İbni Mübârekşâh maḥrûmu'l-âhîr bi-ḥaṭṭî'n-nesh; [51a] Monlâzâde 'alâ Hidâyeti'l-Hikme muḥaşşâ bi-ḥaṭṭî Behlûl et-Türkistânî; Şerhu'l-İşârât li't-Tûsî bi-ḥaṭṭîn daḳîḳîn ve fi âhirihi ba'dî't-takyîdât; Şerhu'n-Necât li'l-'allâme eş-Şirâzî bi-ḥaṭṭîn kadîmin beyyin; Şerhu't-Tehzîb li-Monlâ Celâl muḥaşşâ bi-ḥaṭṭî'n-nesh; Şerhu'l-Heyâkil li-Monlâ Celâl bi-ḥaṭṭî't-ta'lik; Hâşiyetü Şerhi Hikmeti'l-'Ayn li-Mîrzâcân bi-ḥaṭṭî Şerîf 'Abdullâh; Mecmû'atü'r-Resâil evvelühâ İḥşâü'l-'Ulûm ve âhîrühâ Risâletün fi Mebâdi'l-Eşyâ bi-ḥaṭṭî'n-nesh; Şerhu'l-Çağmeni li-Kâdızâde ma'a Hâşiyeti li'l-Bircendî ve Şerhi Hikmeti'l-'Ayn ma'a Hâşiyeti'l-Mîrzâcân fi mücelledin bi-ḥaṭṭî İbrâhîm bin Muḥammed el-Mer'aşî; Şerhu't-Tezkire li'n-Nizâm en-Neysâbüri bi-ḥaṭṭî't-ta'lik ve 'alâ zahrihâ tercümetü's-şâriḥ fi dâire; Tahriru'l-Mecestî li't-Tûsî bi-ḥaṭṭî't-ta'lik ceyyid; Şerhu Tahriri'l-Mecestî li-en-Neysâbüri bi-ḥaṭṭî Ahmed bin İsmâ'il; Şerhu'l-Bahâiyye fi'l-Hisâb el-müsemma bi-Esâsi'l-Kavâ'idî'l-Hisâbiyye bi-ḥaṭṭî'n-nesh ḥaṭṭun beyyin ceyyid; Şerhu'l-Bahâiyye fi'l-Hisâb li-Ramazân el-Âmidî bi-ḥaṭṭî Muhammed Şefîk; Tercümetü el-Hâc İtmece fi'l-Hisâb mücedvel bi-ḥaṭṭî'n-nesh; Şerhu'l-Yâsmîn fi'l-Cebr ve'l-Muḳâbele bi-ḥaṭṭîn 'atîk ceyyid; 'İlmü's-Sâ'âtî ve'l-'Amelü bihâ li-Rıdvân bin Muḥammed el-Horâsânî bi-ḥaṭṭî Beylik el-Ficâfi?; Dürretü't-Tâc li'l-'allâme eş-Şirâzî bi-ḥaṭṭî't-ta'lik ve 'alâ zahrihi ḥaṭṭu'l-müellif rahimehüllâh; el-Bâri' fi Ahkâmî'n-Nücûm bi-ḥaṭṭî'n-nesh; Sefînetün fi'l-Ahkâm li-Ebî Meş'ari'l-Belhî bi-ḥaṭṭîn 'atîk; Miftâhu'l-Cifr li-İbni Talḥa bi-ḥaṭṭî'n-nesh mücedvel; Tahriru'l-Mecestî li'n-Naşîr ve's-Şahîfeti'l-Ûlâ minhü bi-ḥaṭṭîn cedîdin gayri ḥaṭṭî'l-kitâb; Kitâbü Eşkâlî İḳlîdis li'n-Naşîr bi-ḥaṭṭî'n-nesh ḥaṭṭun metîn; [51b] Şerhu't-Tezkira li'n-Neysâbüri min evvelihi şelâsetü estûrin bi-ḥaṭṭî's-

Şerîf el-Cürcânî; Lübbü'l-Hisâb li Yahyâ bin Ahmed el-Kâşî bi-hattî't-ta'lik fi hacmin şağîr; Kitâbü'l-Faḥr fi'l-Hisâb li-Ebî Bekr el-Kerecî bi-hattî't-ta'lik; Şerḥu'l-Bahâiyye fi'l-Hisâb ma'a şerhihi Beclizâde; Mecmû'atü'l-Cedâvil evvelühâ fi 'İlmi'l-Mîkât ve âḥirühâ er-Risâletü'l-Mücenneḥa bi-ḥuṭûṭin mühtelif; el-Mûcez li- 'Ali bin el-Ḳureşî bi-hattî Ḥasan bin 'Ali eṭ-Ṭabîb; Şerḥu'l-Mûcez li'n-Nefisî bi-hattî'n-nesh ve'l-metn bi-midâdi'l-aḥmer; Şerḥu'l-Mûcez li-Cemâlidḍin el-Aḳsarâyî bi-hattî't-ta'lik; Şerḥu'l-Esbâb ve'l-'Alâmât li'n-Nefisî bi-hattî eş-Şeyḥ Bâyezîd el-Belḥî; Şerḥu Fuşulî Abokrât li'n-Nefisî bi-hattî'n-nesh; Yâdigâru İbni's-Şerîf bi't-Türkiyye bi-hattî'n-nesh; Şerḥu'l-Ḳânûn li'l-'allâme eş-Şîrâzî fi mücelledin bi-hattî Rûḥillâh bin Seydî 'Alî eṭ-Ṭabîb; el-Mûcez li'l-Ḳureşî bi-hattî't-ta'lik muḥaşşâ bi-hattî Muştafâ bin Yûsuf; Risâletü Müferriḥi'n-Nefs bi-hattî 'Abdirrahmân eṭ-Tîrâblusî; Miftâḥu't-Tıbb li-Ebî'l-Ferec bin Hind bi-hattî Muhammed bin 'Ali el-Fîrûzabâdî; Şerḥu Fuşulî Abokrât li-Cemâlidḍin el-Bağdâdî bi-hattî 'Abdirrahmân bin Muhammed es-Selmânî; Şerḥu'l-Mûcez li'l-Kâzarûnî bi-hattî Ahmed bin 'Ali ed-Dimyâṭî; Müfredâtü İbni Bayṭâr bi-hattî'n-nesh nüṣṣatun muṣaḥḥaḥ; Şerḥu'l-Bed' iyye li-İbni Hicce bi-hattî yüşbihü eṭ-ta'lik; Resâilü İḡvânî's-Şafâ fi mücelledin bi-hattî'n-nesh fi cildin zaḥm; el-Müstakşâ fi'l-Emsâl li'z-Zemaḥşerî bi-hattî Ceyyib bin Muhammed bin Ebî 'Ali ve 'alâ zahrihi ḥaṭṭu Sa'dî Efendi; Şerḥu Saḳṭi'z-Zend li't-Tebrîzî bi-hattî Muhammed bin Ḳâsım bin 'Abdirrahîm el-mülaḳḳab bi-Evḥadi'l-Kâtib; [52a] Şuverü'l-Mekâtib bi'l-'Arabiyye mücedvel müzehheb bi-hattî'n-nesh ceyyid; bu mezḳûrâtı daḥî vaḳf u ḥabs idüb şöyle şart eyledüm ki ḥizâne-i kütübde zıkrı mürûr iden ḥüffâz-ı kütüb olanlar talebe-i 'ulûma rehn-i ḳavî veyâḥûd kefil-i melî ile virüb her altı ayda yine alub ḥizânede ḥıfz idüb ziyâde meḳṣ itdürmeyeler 'akârat-ı sâlifetü'l-beyânîñ âyât-ı şerâiṭini bu vech üzre tertîb ve mücmelât-ı zavâbiṭini uslûb-ı menî' üzre tafşîl eyledümki ḥân-ı mezbûr ile ḳurâ ve mezâri' ve bâğ ve bostanlarıñ a'şârı ve icârât-ı şer' iyyeleri aşḥâbından cem' olub ve menâzil ve dekâkîn ve değirmenler ve ḥân-ı vaḳfa nâfi'a-i ücret ile tâlib olanlar icâr olunub bâlâda zıkr olınan Ayatoma ve Ayavarvara ve Mağartis nâm ḳaryeleriñ ahâlisiniñ cizyeleri merḥûm ve meğfûrûn-lehüñ evḳâfından cevâmi'-i şerîfeleriniñ ḥüddâmlarınıñ meşârifine şarf olına deyu ḥaṭṭ-ı ḥümâyûn-ı şevket-i maḳrûn [52b] ile 'inâyet olınan mülknâme-i ḥümâyûn nâṭık oldıḡı üzre zıkr olınan cevâmi'-i ḥüddâmıñ vazîfeleri yitdüḡi miḳdâr andan virile bâḳı kalursa ve müsteğallâtından

hâşıl olan rey[‘] yed-i mütevellîde hıfz olunub cümle evkâf-ı sâlifetü’l-evsâfımıñ rey[‘] inden evvelen kema hüve muḳtezi’ş-şer[‘] i’l-ḳavîm evḳâfıñ ‘imâret ve meremmeti vezâîfî üzerine taḳdîm olunub mürûr-ı eyyâm ile birine fütûr veya ber vechile nokşân ve ḳuşûr ‘ârîz olursa mürtezîḳanıñ vazîfeleri raḳabe-i vâşıl-ı vaḳf tekmiî olına ve mâdâm ki kendüm lâbis-i libâs-ı ‘âfiyet olam ‘âmme-i evḳâfımdan tevliyet ve taşarruf bana maḥşûs olub meşâlihinden ve ta’yîn-i meşârifinden ve ‘azl u naşb erbâb-ı vezâifinden müsteḳill olub her diledükce tebdîl u taḡyîr merreten ba[‘] de uḡrâ yedimde ola ve keyfiyet-i istiḳlâl vesâir aḥvâli daḡî bana maḥşûs olub zevâid u kavâidi keyfemâ ihtâr ve üridü [53a] min ḡayri münâze[‘] in min ḳarîbin ve ba[‘] idin mutaşarrıf olam ve cümle evḳâfımın tevliyet ve nezâreti vâlid mâ-ceddim merḡûm ve maḡfûr-un-leh Köprili Meḡmed Paşa ḡazretleri evḳâfına mütevellî olanlara meşrûta ola ve ‘âmme-i evḳâfımda maḡlûle olan cihâtuñ müsteḡaḳḳîne tevcîhi ve hüddâmınıñ ‘azl u naşbı benden sonra evḳâfımıñ mütevellisine maḥşûs olub hükkâm-ı zevi’l-i ihtirâm tarafından müdâḡale ve mu‘âraza olınmaya ve cümle evḳâfımıñ iki kâtibi olub biri ḡâfız-ı kütüb olanlardan ûlâ ola biri daḡî merḡûm ve maḡfûr-un-leh vâlid mâ-ceddim ḡazretleriniñ evḳâf kâtiblerinden olub ‘âmme-i evḳâfımıñ mütevellîsi yanında ḡallât ve meşârifde terḳîm u taḡrîr ideler ve vazîfeleri re’y-i mütevellîye müfevviḡ ola ve merḡûm birâder-i ekremim Aḡmed Paşa ḡazretlerinin Uyvarda olan câmi[‘] -i şerîfinde bir ‘âlim-i teḳî ve fâzıl-i müttekî vâ’iz u nâşih olub vaz[‘] olınan kürsiye eyyâm-ı ceme’âtde [53b] ba[‘] de şalâti’l-cüm[‘] a çıkub tefâsîr-i şerî‘a ve eḡâdiş-i şaḡihadan cemâ‘at-i müslimîne ve zümre-i müstemi‘îne va‘z u naşh ve emr-i bi’l-ma‘rûf ve nehy-i ‘ani’l-münker idüb muḳâbelesinde beher şehr altı esedî ḡurûş iki şülûş esedî vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir merd-i necîb câmi[‘] -i mezkûrede ḡaṭib mevâsime-i münâsebe ḡuṭbeler ile laḡn u taḡanni itmeksüzün ḡiṭâbet idüb ol racûl-i şalâḡ-ı ittisâm evḳât-ı ḡamsede imâm olub ḡiṭâbet ve imâmet muḳâbelesinde ḡiṭâbete dört esedî ḡurûş bir rub[‘] esedî imâmete iki buçuk esedî ḡurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve duḡûl-i evḳâta vâḳıf ve dâna ḡasenü’l-şavt ve’ş-şadâ iki nefer müezzîn olub her biri ḡidmetleri muḳâbelesinde beher şehr müezzîn-i evvele iki buçuk esedî ḡurûş ve müezzîn-i şâniye iki esedî ḡurûş virile ve mücevvid ve ehl-i Kur’ân üc kimesne devir-ḡân [54a] olub her yevm-i cüm[‘] ada maḡfilde cem[‘] olub Kur’ân-ı ‘Azîm ve Furḳân-ı Kerîmden her biri cehr ile ‘alâ vechi’t-tertil birkaç ‘aşr-i şerîf tilâvet idüb her birine beher şehr birer şülûş esedî ḡurûş virile ve bir racûl-i şâlih ḡayyim olub

levâzim-i câmi‘i hıfz u hırâset ile takayyüd eyleyüb beher şehr bir esedî ğurûş bir şülüş esedî virile ve bir merd-i çâlân câmi‘î hıss u hâşâkden taḥhîr u pâk idüb firâseti muḳâbelesinde beher şehr bir esedî ğurûş ve bir şülüş esedî virile ve bir nefer âb-keş olub beher şehr bir esedî ğurûş iki şülüş esedî virile ve ‘ilm-i binâdan ḥaberdâr bir racül müremmim olub müseḳḳafât muḥtâc oldıkça meremmet idüb beher şehr bir esedî ğurûş iki şülüş esedîye mutaşarrıf ola ve bir kimesne daḥî kennâs olub câmi‘ ve ḥarem ve memşâları taḥhîr idüb beher şehr bir esedî ğurûşa mutaşarrıf ola [54b] ve câmi‘ ve minâre ve ḳanâdîle şarf olınan revġan ve yaġ mûmı ve şem‘-i ‘asel ve ḥaşîr ve ḳâlîçe ve kilim için ḳâim-i maḳâm-ı mütevellî bilâ-isrâf şarf idüb taḳşîr itmeye ve bir racül-i perhîzkâr mütedeyyin u şadâḳat câbî olub ba‘de edâi’l-ḥidme beher şehr iki buçuk esedî ğurûşa mutaşarrıf ola ve ḥisâbda mâhir kitâbete ḳadir bir kimesne kâtib olub Uyvarda olan îrâd ve meşârifî ḳâim-i maḳâm-ı mütevellî ḥuzûrından şebt u terḳîm idüb beher şehr iki esedî ğurûşa mutaşarrıf ola ve şâḥib-i re‘y-i razîn bir merd-i mütedeyyin ḳâim-i maḳâm-ı mütevellî olub mütevellî re‘yi miḳdârı ücrete mutaşarrıf ola ve mu‘allim-i mekteb olana ayda iki (esedî) ğurûş ve ḥalîfeye daḥî ayda bir esedî ğurûş bir rub‘ virile ve medîne-i Belğıradda olan dâru’l-ḳurrâda vücûh-ı ḳırâete ‘âlim silsilesi mazbûṭa bir mücevvid-i ver‘-i mütteḳî şeyḥü’l-ḳurrâ olub [55a] talebeye ‘ilm-i tecvîdi ta‘lîm idüb dâru’l-ḳurrâ aḳrebinde vâḳi‘ kendi için i‘dâd olınan menzilde sâkin olub ayda on altı esedî ğurûş ve iki şülüş esedîye mutaşarrıf ola ve cevdet-i ḳırâet ḥilye-i rivâyet ile maḥallî bir kimesne bâş ḥalîfe ve şafḥa-i ḥâlinde diyânet-peydâ bir kimesne ikinci ḥalîfe ve bir müste‘idd ve mütedeyyin kimesne üçüncü ḥalîfe olub talebeye derslerin ta‘lîm eyleyüb beher şehr her biri birer esedî ğurûşa mutaşarrıf olalar ve bir ‘âlim ve şâliḥ kimesne dâru’l-ḳurrâda ve evḳât-ı ḥamsede imâmet idüb beher şehr üç esedî ve bir şülüş esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve iki nefer müezzîn olub beher şehr her biri bir esedî ğurûşa mutaşarrıf ola ve dâru’l-ḳurrânın on dört hüccresinin her birinde talebe-i ‘ilmden birer şâliḥ kimesne şeyḥu’l-ḳurrâdan telemmüz için sâkin olub her biri beher şehr [55b] bir esedî ve bir şülüş esedî ğurûşa mutaşarrıf ola ve dâru’l-ḳurrâda bir kimesne mûḳid-i ḳanâdîl olub dâru’l-ḳurrâ şâzırvânının ḳandîlini daḥî îḳâd idüb beher şehr iki şülüş esedî ğurûşa mutaşarrıf ola ve medîne-i mezbûrede vâḳi‘ olan ḥânın derûn u bîrûnında ve memşâlarında olan ḳanâdîli bir kimesne îḳâd idüb beher şehr nışf esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve dâru’l-ḳurra ve ḥânın içeri ve taşrasında ve

memşâsında îkâd olunan kanâdîlîñ yağ ve fitili içün kifâyet miqdârı virile ve dâru'l-kurrâ haşîrına ve mihrâbınıñ iki tarafında iki küccük bâl mûmı her gice îkâd ve iki kebîr bâl mûmı leyâlî-i mübâreke-i ma' hûdelerde îkâd olunub haşîr-i pahâ ve şem'-i 'asel-i pahâ kifâyet miqdârı virile ve bir müstekîm ve dîndâr kimesne câbî ve mu' temed olub Belğîratda olan müsekkâfât icârâtını [56a] cem' ve mütevellîye îşâl idüb beher şehr iki esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir üstâd kimesne müremmim olub muhtâc oldıkça müstekaffât-ı evkâfı meremmet idüb beher şehr bir esedî ğurûşa mutaşarrıf ola ve iki üstâd kimesne su yolcu olub çeşme ve şâzırvânıñ su yollarına muhtâc oldıkça meremmet idüb beher şehr her birine üçer esedî ve birer şülûs esedî ğurûş virile ve bir kimesne ferrâş olub dâru'l-kurrâ ve hânda firâşet idüb beher şehr nısf esedî ğurûşa mutaşarrıf ola ve bir kimesne zebîl-keş olub dâru'l-kurrâ ve hânıñ zebîlini mezbeleye götürüb beher şehr bir esedî ğurûşa mutaşarrıf ola ve bir kimesne kennâs olub beher şehr nısf ğurûşa mutaşarrıf ola ve Kandiye kal'asında olan câmi'-i şerîfde nazîf u edîb 'âlim u şâlih bir kimesne haîb olub eyyâm-ı cema'ât ve e'yâdda hitâbet idüb beher şehr yedi esedî [56b] ve nısf esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir 'âlim ve mücevvid kimesne imâm-ı evvel olub kendi içün tehyie olan menzilde sâkin olub beher şehr beş buçuk esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir 'âlim-i deyyin-i bî-müdânî câmi'-i mezkûrede imâm-ı şâni olub ol dahî meşrûtası olan menzilde sâkin olub beher şehr beş buçuk esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve beş nefer ehl-i Kur'ân câmi'-i mezkûrede devir-ğân olub birisi ser-maḥfil olub ba'de't-tilâve du'â-i hayr idüb ser-maḥfil olana ayda bir esedî ğurûş ve dördüne ayda üçer rub' esedî ğurûş virile ve bir kimesne müezzîn olub ayda üç esedî ve üç rub' esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir kimesne müezzîn-i şâni olub ayda üç esedî ve bir rub' esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir kimesne dahî müezzîn-i şâlis [57a] olub beher şehr üç esedî bir rub' esedî ğurûşa mutaşarrıf ola ve bir kimesne kayyim-i evvel olub beher şehr iki esedî ğurûşa mutaşarrıf ola ve bir kimesne kayyim-i şâni olub beher şehr bir esedî ğurûş ve üç rub' esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve iki kimesne ferrâş-ı câmi' olub her birine ayda birer buçuk esedî ğurûş virile ve bir kimesne harem ferrâşı olub beher şehr bir esedî ve bir rub' esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir kimesne memşâ ferrâşı olub beher şehr bir buçuk esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir kimesne mûkid-i kanâdîl olub câmi' ve minârede olan kanâdîlî îkâd idüb beher şehr iki esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf

ola ve bir üstâd kimesne müremmim olub müsekkafât-ı vakfı muhtâc oldıkça meremmet idüb beher şehir üç rub^ç esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf [57b] ola ve bir kimesne su yolcu olub hizmetini lâıyıkı üzre görüb beher şehir bir esedî ğurûşa mutaşarrıf ola ve hisâb u kitâba kâdir uslûb-ı raķamda mâhir bir kimesne kâtib olub cezîre-i Giridde îrâd ve meşârifi kâim-i maķâm-ı mütevellî huzûrında terkîm u tahrîr idüb beher şehir üç esedî ve üç rub^ç esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve hıyânetden âbî bir kimesne câbî olub ğallât-ı icârâtı cem^ç ve kâim-i maķâm-ı mütevellîye teslim idüb ayda iki buçuk esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve mu^ç allim-i mekteb olana ayda üç esedî ğurûş ve üç rub^ç esedî ğurûş virile ve halîfe-i mekteb olana ayda iki buçuk esedî ğurûş virile ve câmi^ç-i şerîf mihrâbının iki tarafında îkâd olunan şem^ç-i ‘asel ve câmi^ç-i şerîfde olan kanâdîlî revġanı ve yağ mûmı ve haşîri içün kader-i kifâye [58a] şarf olına ve istikâmetde ‘ilm-i akrânı içinde maķbûl ve müselleme ve müdebbir ve ‘âķil bir hired-mend-i kâmil kâim-i maķâm-ı mütevellî olub mütevellîniñ re’yi miķdârı vazîfeye mutaşarrıf ola ve kaşaba-i Köpride vâlîde-i mâcidem ‘Âişe Hâtûn sellemehallâhü te‘âlânıñ evķâfı meşârifi içün ğalle-i cümle evķâfımdan beher sene yüz yigirmi esedî ğurûş virile ve yine kaşaba-i mezkûrede müceddeden binâ olunan medresede tâlibîne heftada beş ğün ders diyüb ayda on beş esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve medreseniñ on iki hücreleriniñ her birinde sâkin olan talebe-i ‘ilmiñ her birine ayda bir buçuk esedî ğurûş virile ve medrese-i mezbûrede imâmete şâliħ bir kimesne beş vakitte imâm olub ayda bir buçuk esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir kimesne daħî müezzîn olub ayda üç rub^ç esedî [58b] ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir kimesne kayyim ve kennâs ve bevvâb olub beher şehir bir buçuk esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve dersġâneniñ döşeme ve haşîr ve şem^ç ve revġan ve kandîli içün beher şehir üç esedî ğurûş virile ve bu ‘ameliye-i meşârîf-i mezkûre cümle evķâfımıñ müstegallâtından virile ve Kamanîçe ķal‘asında olan câmi^ç-i şerîfde bir ‘âlim ve şâliħ ve mükemmel haķîb olub beher şehir altı esedî ve bir rub^ç esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir ehl-i Ķur’ân ve mücevvid kimesne imâm-ı evvel olub ayda üç esedî ve üç rub^ç esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir kimesne imâm-ı şâni olub ayda üç esedî ve üç rub^ç esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir edîb ve şâliħ kimesne mu^ç allim-i şıbyân olub cema‘ât ve e‘yâddan mâ‘adâ eyyâmında müdâvemet üzre şıbyân-ı mü‘minîne [59a] ta‘lîm-i Kitâb-ı Mübîn ve telķîn-i vahy-i Rabbü’l-‘Âlemîn idüb beher şehir üç esedî ve üç

rub^ç esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve halîfe-i mekteb olana ayda bir esedî ve bir rub^ç esedî ğurûş virile ve üç nefer devir-ğân olub eyyâm-ı cema^çâtta maḥfilde Kur'ân-ı 'Azîmden her biri 'alâ vechi't-tertil birer kac 'aşr-i şerîf tilâvet eyleyüb her biri beher şehir üçer rub^ç esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf olalar ve duḥûl-ı evkâta vâkıf iki ḥasenü's-şavt kimesne müezzîn olub beher şehir her biri üçer esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf olalar ve iki kimesne kıyyim olub eşâs-ı câmi^ç i hıfz ve câmi^ç ve minâre kâdillerini îkâd idüb her biri ayda ikişer esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf olalar ve bir kimesne âb-keş olub beher şehir bir esedî ve birer rub^ç esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir kimesne ferrâş olub [59b] beher şehir iki esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir kimesne müremmim ve bir kimesne kennâs olub her biri beher şehir birer esedî ve birer rub^ç esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf olalar ve şıbyân-ı mekteb için ḥaṭab ve kömür-i pahâ beher şehir iki buçuk esedî ğurûş virile ve şem^ç-i 'asel ve yağ mûmı ve ḥaşîr ve kilîm-i pahâ için kifâyet miqdârı şey virile ve bir müstaḳîm câbî olub Kamanıçede olan ğallâtı taḥşîl ve kâim-i maḳâm-ı mütevellîye teslim idüb beher şehir bir esedî ve bir rub^ç esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir mütediyyin kâtib olub ḥuzûr-ı kâim-i maḳâm-ı mütevellîde îrâd ve meşârif-i vakfı taḥrîr idüb beher şehir bir esedî ve bir rub^ç esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve üç nefer emîn ve dîndâr ve müstaḳîm şâhib-i vakâr kimesneler ḥâfız-ı kütüb olub ḥâfız-ı kütüb-i evvel [60a] olan ayda yedi buçuk esedî ve şânîsi ayda üç esedî ve üç rub^ç esedî ve şâlişi ayda üç esedî ve üç rub^ç esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve kütübḥânede bevvâb olana ayda iki buçuk esedî ğurûş virile ve mücellid-i kütüb olan kimesneye ayda üç rub^ç virile ve ḥâfız-ı kütübden biriniñ izni mertebe-i ḥilâf-ı şart-ı vâkıf vaz^çı zuhûr iderse 'azl olunub yerine bir müstaḳîm kimesne naşb olına ve medîne-i İzmirde bir kimesne kâim-i maḳâm-ı mütevellî olub beher şehir yedi buçuk esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir kimesne daḥî kâtib ḥidmetini itmâmdan sonra ayda iki buçuk esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir kimesne daḥî câbî ve mu^çtemed olub ayda beş esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve bir kimesne daḥî su yolcu olub ḥidmetini itmâmdan sonra ayda on esedî ğurûş vazîfeye [60b] mutaşarrıf ola ve bir kimesne daḥî meremmâtçı olub medîne-i mezbûrede olan 'aḳârâtı muḥtâc oldıkca meremmât idüb ayda iki buçuk esedî ğurûş vazîfeye mutaşarrıf ola ve dört nefer kimesne daḥî ḥânda bevvâb ve mûkid-i kanâdîl ve pâsbân ve zebîl-keş ve kennâs olub her biri beher şehir ikişer esedî ğurûş vazîfeye

mutaşarrıf olalar ve iki kimesne dahî çârşuda pâsbân ve bevvâb ve mûkîd-i kanâdîl olub her biri ayda ikişer esedî gürûş vazîfeye mutaşarrıf olalar ve cümle evkâfımdan beher sene beş yüz şerîfi altun ifrâz olunub Mekke-i Mükerrerme fuķarâsına ve beş yüz altun dahî Medîne-i Münevvere fuķarâsına ırsâl olunub ve beş yüz şerîfi altun dahî velî-i vakf yediyle talebe-i ‘ulûm ve fuķarâ-i şâlihîne bezzâl olına on altundan ziyâde bir kimesneye i‘tâ ve infâķ olınmaya meğer ziyâde müsteħakkından [61a] ola ve meşârif-i mezkûreden fazla kalan müteğallât-ı vakfımdan vâlidem mûmâ-ileyhâ ‘Âişe Hâtûn hâzretlerine hâyâtda oldıkca velî-i vakf re‘y itdügi minvâl üzre i‘tâ eyleye ba‘de vefâtihâ takrîben kendülere i‘tâ olınan miķdârıñ nısfı Haremeyni’s-Şerîfeyn fuķarâsına ta‘yîn olınan bin altuna zâmm olına ve nısf-ı uhırâ dahî talebe-i ‘ulûm ve fuķarâ-i şâlihîne ta‘yîn olınan beş yüz altuna zâmm olına ve bu cümle meşârif vakfımdan fazla kalan ğallât velî-i vakf olanlar akrabâlarına ve sâir vücûh-ı birre ve kendülerine infâķda kader-i ma‘rûfı muhtâr olalar eğer bir muķtaza-yı teşârif-i rûzgâr ve teķâlîb-i ezmine ve a‘şâr ğallât-ı evķâf-ı mezbûremi ber mûceb-i şurûṭ-ı mezkûre şarfa havâdiṣ-i eyyâm mâni‘ olurlarsa mecmû‘-ı ğallât fuķarâ-i ehl-i islâma taṣadduk ve in‘âm olına deyu takrîr-i uṣûl ve furû‘-ı evķâf [61b] ve temhîd-i şurûṭ-ı meslûbetü’l-hilâf hitâm virüb miyâh-ı müsebbileden şûrb ve intifâ‘-ı enâm sebķat idüb bi’l-cümle evķâf-ı meşrûhatü’l-evşâfi fâriğaten ‘ani’s-şevâğili’l-mâni‘a ve sâlimeten ‘ani’l-bevâ‘iṣi’d-dâfi‘a mutevellî-i mûmâ-ileyh bundan aķdem teslîm idüb ol dahî kemâ hüve’l-lâzım teslîm ve sâir mütevellîler gibi bilâ-taḥallûf zabṭ u taṣarruf eyledi deyu hâtıme-i kelâma hatm-i hitâm buyurdıklarında mütevellî-i mersûm dahî vicâhen tahķîķ ve şifâhen taṣdîķ idüb emr-i vakfı temâm ve hâl-i ḥabs encâm bulmuş iken vâķıf-ı mûmâ-ileyh Mustafa Begefendi hâzretleri ‘inân-ı kelâmını semt-i âḥara ‘âtıf olub vakf-ı ‘aķâr egerçi muhtâr-ı eimme-i aḥyâr olan İmâm-ı ‘Azam ve hümâm-ı aķdem Ebû Hânîfe el-Kûfi "جوڑي خير الجزا"¹⁸ ve Kûfi hâzretleriniñ mezheb-i haṭîrleri üzre şaḥîḥ ve câizdir lâkin menzile-i ‘âriyetde olmağla şeref-i lüzûmı [62a] câiz olmaduğundan mâ‘âdâ vakf-ı kütüb dahî cumhûr-ı müctehidîn ve mezheb-i şerîflerinde şaḥîḥ olmayub ḥuṣûṣan vâķıf menâfi‘-i vakfı nefsine şart itmekle ‘âlim-i rabbânî Muḥammed bin el-Ḥasan eṣ-Şeybânî re‘y-i haṭîrleri üzre vakf-ı bâṭıl olmağla rucû‘-ı emr meşrû‘ olmağın evķâf-ı mezbûremden rucû‘ eyledüm ‘aķârât-ı mezbûrât ile kütüb-i mezkûreyi yine mülküme idḥâl itmek

¹⁸ “Allah [ona] güzel karşılık versin.”

Zübdetü'l-mevâlî Murad Efendi ibn-i 'Osmân el-Muşlî
'Umdetü'l-meşâyihi'l-kirâm Mehmed Efendi ibn-i 'Abdillâh el-'Abbâsî
Dehr-i bâbu't-tahrîr ve'l-kalem fâhr-ı ashâbu't-tahrîr ve'r-raqam zü'l-kaderi'l-emced 'izzetlü Ahmed Efendi reîsü'l-küttâb hâlen
'Umdetü'l-ekâbir ve'l-edârim câmi'u'l-meḥâsin ve'l-mekârim 'izzetlü Süleymân Ağa mirahûr-ı evvel
'Umdetü'l-emâcid ve'l-ekârim 'izzetlü el-Hâc Sâvas Ağa mirahûr-ı şâni
Dehr-i erbâbu't-tahrîr ve'l-kalem 'izzetlü 'Ali Efendi defterdâr-ı şâni
Ḳudvetü'l-eimme 'Ali Efendi el-imâm-ı Câmi'-i Şehzâde Sulṭân
[63b] Meḥḥarü'l-hütabâ Muḥarrem Efendi ibn-i İbrâhîm
'Umdet-i erbâbu't-tahrîr ve'l-kalem Ḥamdî Efendi ibn-i Hüseyin Bâşmuḥâsebeci hâlen
Meḥḥarü'l-emâşil ve'l-ekâbir Yûsuf Ağa ibn-i Muḥammed
Meḥḥarü'l-emâcid ve'l-ekârim 'izzetlü Muṣṭafa Beg İbnü'l-merḥûm Gürcî Mehmed Paşa
'Umdet-i erbâbü't-tahrîr ve't-taṣṭîr İbrâhîm Efendi el-mektûbî sâbıḳân
Faḥrü'l-emâşil ve'l-eşbâh Muḥammed Ağa ibn-i 'Ali ḥazinedâr sâbıḳân
Ḳudvetü'l-efrân ve'l-emşâl Ḥasan Ağa ḥazinedâr sâbıḳân
Faḥrü'l-emâcid ve'l-a'yân 'Ali Ağa ḥazinedâr sâbıḳân
Maḥḥarü'l-küttâb Muṣṭafa Efendi kâtibü'l-hazîne
'Umdetü'l-ümenâ Muṣṭafa Ağa ibn-i 'Abdülbâki emîn-i darbḥâne hâlen
Zübdetü'l-emâcid ve'l-ekârim İbrâhîm Ağa Silahdâr sâbıḳân
'Umdetü'l-emâcid ve'l-ekârim Ahmed Beg ibn-i 'Ali Paşa mühürdâr sâbıḳân
Meḥḥarü'l-eşbâh ve'l-emşâl 'Ali Halebî ibn-i Muḥammed Dâbizâde
Faḥrü'l-emşâl Arnavud Mehmed Ağa
Faḥrü'l-eşbâh Ramazân Ağa ibn-i 'Abdillâh telḥişî sâbıḳân
Meḥḥarü'l-müteverri'in Mûsa Çelebi ibn-i Ebî Bekr
Meḥḥarü'l-a'yân Hüseyin Ağa çavuş-ı selâm sâbıḳân
Meḥḥarü'l-küttâb Ahmed Efendi ibn-i Muḥṭâr
Faḥrü'l-küttâb Maḥmûd Efendi ḥâfız-ı kütüb-i evvel

Zaḥrû'l-küttâb Ḥüseyin Efendi ibn-i 'Osmân
Faḥrû'l-emşâl Muştafa Ağa Dâmâd-ı İmâm-ı 'Ali Efendi
Faḥrû'l-küttâb Mehmed Halebî ibn-i Mustafa kâtibü'l-ḥazîne sâbıķan
Ḥasan Ḥalebî ibn-i Muştafa ḥazînedâr-ı vâķıf-ı müşârun-ileyh
Faḥrû'l-müderrişin Aḥmed Ḥalebî ibn-i Muştafa Güzelhisârdan
Ḥasan Beg ibn-i Mehmed tâbi' -i vâķıf-ı müşârun-ileyh
Aḥmed Beg ibn-i Mehmed tâbi' -i müşârun-ileyh

Vakfiye 6: Köprülüzâde Numan Paşa Vakfiyesi

KÖPRÜLÜZÂDE NUMAN PAŞA VAKFİYESİ

KK, V, 18/2461; Ğurre-i Muharrem 1129/16 Aralık 1716

İş bu vakfiyye-i şerîfe kitâblarımız ile ma‘an hıfz olına

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين

الحمد لله الملك الغفار الرحيم الكريم الستار الذي جعل الصدقة الجارية سببا للخلاص من النار ووثيلة إلى دخول الجنة التي تجري من تحتها الأنهار ثم الصلوة الناميات و التسليمات الزاكيات على رسولنا أشرف المخلوقات وعلى آله وأصحابه الذين هم هداة الخلق إلى سبيل الحسنات¹

ve ba‘de işbu kitâb-ı ² imlâ ve inşâsına bâdî oldur ki cezîre-i Kıbrıs medîne-i Lefkoşada huffâz-ı Qur‘ân-ı ‘Azîmden dört nefer hâfız-ı Kelâmullah ki es-Seyyid Ca‘fer Efendi ve es-Seyyid ‘Ali Efendi ve hâfız Feyzullah Efendi ve ‘Ali Efendi beher yevm Qur‘ân-ı Kerîmden ikişer cüz‘ü tilâvet eyleyüb es-Seyyid Ca‘fer Efendi medîne-i mezbûrede Ayasofya Câmi‘-i Şerîfinde kable şalâti‘l-cüm‘a mecma‘-i müsliminde itmâm-ı hatm idüb muğâbelesinde ihsân buyurılan şevâbın cezîre-i mezbûrede Memlaha (مملحه) nâm maħalde ğunûde-i pister-i raħât olan Ümmü Ħarâm bint-i Milħân rağıyallâhü te‘âlâ ‘anhâ hâzretleriniñ mübârek rûħ-ı şerîfelerine ihdâ ideler ve huffâzdan es-Seyyid ‘Ali Efendi dahî hatm-i şerîfini medîne-i mezbûrede ‘Ömeriyye Câmi‘-i Şerîfinde kable şalâti‘l-cüm‘a mecma‘-i müsliminde itmâm-ı hatm idüb ihsân buyurılan şevâbın zıkr oldıĝı üzre mûmâ-ileyhâ hâzretleriniñ rûħ-ı şerîflerine ihdâ ideler Feyzullah Efendi dahî hatm-i şerîfi medîne-i mezbûrede merħûm Şa‘bân Paşa ihyâ eylediĝi Câmi‘-i Cedîdde kable şalâti‘l-cüm‘a mecma‘-i müsliminde itmâm-ı hatm idüb şevâbın müşârun-ileyhâ hâzretleriniñ mübârek rûħ-ı şerîflerine ihdâ ideler ve Hâfız ‘Ali Efendi hatm-i şerîfi merħûm ‘Arab Aħmed Paşa Câmi‘-i Şerîfinde itmâm-ı hatm idüb bi‘l-cümle şevâbın kemâ-zıkr Şıddîķa-i mûmâ-ileyhâ hâzretleriniñ rûħ-ı şerîflerine ihdâ eyleyeler ve yine her birileri ittifâķen bulındıkları cevâmî‘de beher yevm ba‘de şalâti‘z-zuhr birer ‘aşr-i Qur‘ân-ı Şerîf

¹ Rahman ve Rahîm olan Allah’ın adıyla, ondan yardım isteyerek [söze başlarım]. Sadaka-i câriyeyi ateşten kurtuluşa sebep ve altından ırmaklar akan cennete girişe vesile kılan Settâr, Kerîm, Rahîm, Ğaffâr ve Melik olan Allah’a hamd olsun; sonra bol salât ve pâk selamlar mahlûkâtın en şereflişi efendimizin ve onun ailesinin ve yaratılmışlara iyilik yolunu gösteren ashâbının üzerine olsun.

² Belgede bu kısım bozuk; iki kelime okunamıyor.

tilâvet eyleyüb yine şevâbı zikri sebkat iden Şiddîka hazretlerinin rûh-ı şerîfelerine ihdâ eyledüklerinden sonra hâlâ evlâdiyyet ve meşrûtiyet üzere mütevellî olub umûr-ı vakfîñ min külli'l-vücûh taşarrufı yedimde olan ceddîm merhûm ve mağfûrun-leh vezîr-i a'zam sâbık Köprili Mehmed Paşa tâbe şerâhü hazretlerinin evkâfından eyâlet-i Halebü's-Şehbâ'da vâkı' Şuğur vakfı gallâtı mâlından almak üzere her biri onar cedîd akça 'ulûfeye mutaşarrıf olub ahz ideler ve huffâzdan biri "فمنهم من قضى" maẓmûn-ı şerîfî üzere naḥbını kazâ eyledükde yine yeri bir ḥâfız-ı Kelâmulâh kimesneye tevcih olunub Müftî Efendi ve şürekâsı huffâz efendilerinin mühirleriyle yedine bir kıt'a sened virilüb vech-i muḥarrer üzere edâ-yı ḥidmet eyledükde ol daḥî on akça vazîfeye mutaşarrıf ola ve hâlâ medîne-i Lefkoşada me'zûn-ı bi'l-iftâ olan fazîletlü es-Seyyid 'Ömer Efendi hayâtda oldıkça zıkr olındığı üzere ta'yîn olunan dört nefer huffâzın üzerlerine nâzır olub şart-ı mezkûr icrâ itdürüb muḳâbelesinde vakf-ı merḳûmdan almak üzere altı akça neẓâret 'ulûfesine mutaşarrıf ola ve anlar daḥî bi-emrillâhi te'âlâ naḥbını kazâ itdükde cezîre-i mezbûrede her kim müftî olur ise şart-ı mezbûre üzere nâzır olub vazîfe-i merḳûm altı akçaya mutaşarrıf olalar ve yine nâzır mûmâ-ileyh fazîletlü Müftî Efendi nısf-ı leyle-i Şa'bânda dört nefer huffâz Efendileri cem' ve me'an alub Şiddîka-i mûmâ-ileyhâ hazretlerinin merḳad-i şerîfinde birer ḥatm-i şerîflerin itmâm ve şevâbın mübârek rûh-ı şerîflerine ihdâ eyleyeler ve ol mecma'da ḥâzır olan huffâz vesâir ḥuẓẓâra ta'am ṭabḥ itdürüb ta'am-ı merḳûmın kıymet bahâları için senede otuz iki ğuruş vakf-ı mezbûr mâlından alub maşraf eyleye inşâallahü te'âlâ şurûṭ-ı merḳûm fî-mâ ba'd ilâ maşâallahü te'âlâ icrâ olunub tebdîl ü tağyîr ve bir dürlü ihmâl ve müsâmaḥa olınmaya "فمن بدله بعد ماسمعه فإنما" siz ki merhûm ve mağfûrun-leh ceddîm vezîr-i 'azam Köprili Mehmed Paşa hazretlerinin eyâlet-i Halebde vâkı' Şuğur vakfı tevliyeti ḥidmetinde olanlarsuz eşrefi'l-mevcûdât faḥr-i kâinât şallâhü 'aleyhi vesellem hazretlerinin şahâbiyyelerinden cezîre-i Kıbrısdâ Tuzla nâm maḥalde ğunûde-i pister-i râḥat olan Şiddîka Ümmü Harâm bint-i Milhân hazretlerinin rûh-ı şerîfleri için tilâvet-i Qur'ân-ı Kerime ta'yîn olunan dört nefer huffâzının ve üzerlerine nâzır olan Müftî Efendinin vazîfeleri ve nısf-ı leyle-i Şa'bânda ṭabḥ olınacak ta'âmın meşârifî bi'l-cümle senede yüz yetmiş ğuruş olmağla inşâallahü

³ "...Onlardan kim adağını ödedi..." Ahzâb, 33/23.

⁴ "Kim bu vasiyeti işittikten sonra değiştirirse vebâli değiştirenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah herşeyi hakkıyla işiten ve bilendir." Bakara, 2/181.

te‘âlâ meblağ-ı mezbûrî fazîletlü Müftî Efendiniñ imzâsı ve mühri ile mümzâ vü memhûr iş bu vakfiyenin şûreti taraflardan her kimin yediyle varub taleb olunur ise meblağ-ı merķûm yalnız yüz yetmiş gurûşî havâle eyledükleri kimesneye temâmen edâ vü teslîm ve yedinden şûret-i merķûmeyi aķz ve hîn-ı hesâbda maķsûb eylesüz inşâallâhü te‘âlâ minvâl-i muħarrer üzre iş bu vazîfe-i ĥasene temâmen virilüb iħmâl ve müsâmaķâ ve ketm ve tağyîr ile dünyevî ve uhrevî ‘uķûbâtdan iħtirâz ve ictinâb eylesüz ĥurrire ‘an ĥurre-i sene tis‘a ve ‘işrîne ve mie ve elf.

Vakfiye 7: Köprülüzâde Abdullah Paşa Vakfiyesi

KÖPRÜLÜZÂDE ABDULLAH PAŞA VAKFİYESİ

KK, V, 5/2448; 25 Cemâziyelevvel 1133/24 Mart 1721

لما إرتفعا لدئى واختصما بين يدئى ونظرت فيما جرى بينهما وتحققت فحوى كلامهما حكمت بلزوم صحة تلك الأوقاف عالما بمواضع الخلاف ومواقع الإختلاف بين أئمتنا رضى الله عنهم وشكر سعيهم وأنا الفقير إليه سبحانه وتعالى احمد القاضي بقضا وان المحروسه عفي عنه¹

[1b] بسم الله الرحمن الرحيم

حمدك يا من لا يخرج شيء من بدائع صنائعه عن دقيق حكمته ولا يعظم شيء عند جليل سلطانه وعظيم قدرته أحق حتم قضيته على عالمي الإنس والجان على إطلاعك من إختصت منهم على خبايا غيوبك المصونة ومنتحك إياه بالوقوف على خفايا علومك المخزونة اللهم يا مالك الملك والملكوت ويا ذا الجلال والجبروت ويا حي الذي لا يموت [2a] إجعل طيبات صلواتك وناميات بركاتك على عبدك ورسولك محمد الشفاء لعضال الضلال وآله صحابته امثل صحابة آل وارض عنهم و أجزه من عنا أفضل ما جزيت آل نبي عن خلفهم من أمتهم وسلم عليهم تسليما²

ḥamd bî-intihâ ve şenâi lâ-yuhşâ ol ḥâlik-i arz u semâ ve mebdî-i kâffe-i eşyâ ve desîse-şinâs-ı ‘âlem-i bâlâ vâkıf-ı serâir-i dünya vü mâfihâ râfî-i semk-i semâvât-ı ‘ulyâ mâhid-i şaḥîfe-i ğabrâ sübhanehü celle ve ‘alâ ḥazretlerine derḥûr u sezâ vârdurki kıdem-i zâtı mesbûk-ı bi'l-‘adem olmadan münezzeh ve müberrâ ve ḥavâdiş-i kâinât ta‘alluk-ı irâde-i ezeliyyesiyle zâhir u hüveydâdur ve cevâhir-i şalâvât-ı bî-pâyân ve ferâid-i teslîmât-ı bî-girân ol hâdî-i ins ü cân [2b] ve bâdî-i âferinîş-i kevn ü mekân mâhî-i şirk u ḥizlân nâsiḥ-i nesh-i kütübḥâne-i edyân

¹ Huzuruma çıkıp mahkemeleştiklerinde ve aralarında geçen ihtilaflara bakıp sözlerinin özünü anladıktan sonra, imamlarımız (Allah onlardan razı olsun, gayretlerini kabul buyursun) arasındaki tartışma ve ihtilâf konularını bilerek vakıfların mülkünün sihhatinin gerekliliğine hükmettim. Ben, her türlü kusurdan münezzeh ve yüce Allah’a karşı fakir kul Van (korunmuş) kadısı Ahmet’im.

² Eşsiz yarattığı şeyler ince hikmetinden çıkan, yüce saltanatı ve azim kudreti karşısında hiç bir şeyin büyük olmadığı ey yüce Zât! İns ve cin âlemlerine vurduğun en gerçek mührünü (sallâllahu aleyhi vesellem) o iki âleminden seçip, onu korunmuş gayb hazinelerine muttali ve ilim hazinelerinin gizli taraflarına vâkıf kıldığın için sana hamd ü senâlar olsun. Ey mülkün ve melekûtun sahibi ve mâliki, Celâl ve Ceberûtun sahibi, ölmeyen diri olan Allah’ım! En güzel mağfiretini ve bol bereketini dalâlet bataklığında amansız hastalara şifa olan kulun ve resûlün Muhammed’e, en güzel arkadaş ve aile olan sahabesine ve ailesine ihsân et. Onlardan razı ol; ümmeti içerisinde kendisinden sonra gelen aile fertlerine en güzel şekilde karşılık ver ve onlara tam bir esenlik ihsân eyle.

peygamber-i celîlü's-şân resûl-i âhirü'z-zemân şallâllahu 'aleyhi vesellem şadeî-i ravza-i berîn ve derc-i mağca'-i şeref-i rehînleriniñ mevzû'-ı şandûk-ı muṭahhar u mu' allâları olsun ki bu 'alem-i kevn-i dâlal u fesâd gayâhib-i cehl ü 'inâd ve ğubâr-ı küfr-i bî-dâd ile mâlâ-mâl ve kâffe-i enâm kem küşte tîh-i ṭuġyân u dâlal iken lem'a-i sirâc u vehhâc hidâyetiyle irâe-i ṭarîk eyleyüb maḳâm-ı kerîm mıṣr-ı sa'âdete vüṣûl ve ḥıṣn-i ḥaṣîn rüşd u sedâda duġûle dest-res oldılar ve âl-i aşḥâbı üzerlerine olsun ki menâsik-i ḥabl-i metîn-i dînini nâsik [3a] ve 'urve-i veşîkâ-i şerî'atın müstemsik olub her biri âsumân-ı irşâda necm-i hüdâ ve ümmet da'vet-i eṣerlerine iktidâ birle şâh-râh-ı fevz ü necâta sâlik ve künûz-ı 'izzet-i dâreyne mâlik oldılar bundan sonra ḥâlâ Van nazret-niṣân ve nuṣret-âşiyân eyâletine mutaṣarrıf olan düstûr-ı kân-ı ma' delet ve müşîr-i 'âlî-menzilet neyyir-i âsumân-ı devlet merdüm-i çeşm-i necâbet ḥulaşa-i ehl-i mekremet müdebbir-i mülk-i millet râfi'-i âşâr-ı mazarrat ḥâsim-i 'urûk-ı mefsedet kerîmü's-şeyem 'amîmü'l-kerem 'âmilü's-seyf ve'l-kalem vezîr-i âlihîmim ki şî'r

(1) إِنْ هَزَّ أَقْلَامُهُ يَوْمًا لِيُعْمَلَهَا (2) انساك كل كمي هز عامله (3) وَإِنْ أَقَرَّ عَلَى رَقٍّ أَنَامِلُهُ

[3b] (4) أَقَرَّ بِالرَّقِّ كِتَابُ الْأَنَامِلِ³

evşâf-ı ḥamîde ve eṭvâr-ı sa'îdesiniñ bir nebzesi ve müşîr-i cezîlü'n-ni' am ki şî'r

(1) مَنْ أَمَّ بِأَبْنِكَ لَمْ تَبْرَحْ جَوَارِحُهُ (2) تَرَوِي أَحَادِيثَ مَا أُولَيْتَ مِنْ مَنْنٍ (3) الْعَيْنُ عَنْ قَرَّةٍ وَالْكَفُّ عَنْ صَلَّةٍ (4) وَالْقَلْبُ عَنْ جَابِرٍ وَالسَّمْعُ عَنْ حَسَنِ⁴

meâşir-i mebrûre ve meḥâmid-i meşhûresiniñ bir lemḥasıdır ya'ni keşşâfu'l-müşkilât ve ḥalâlü'l-mu'dalât yegâne-i devr u zemân vâsıta-i 'aḳd-i faẓl u 'irfân vezîr-i Âsaf-niṣân devletlü sa'âdetlü 'Abdullah Paşa ibnü's-şadri's-şehîd el-Muṣṭafa Paşa ibni'l-veziri'l-a'zam Köprili Meḥammed Paşa ḥazretleriniñ ḥuzûr-ı mekârim-i mevfûrlarında emr-i 'âfîleriyle 'aḳd olınan meclis-i şer'-i ḥaṭîr-i müteḥattimü't-tebcîl ve't-tevkîrde zîkr-i âtî vakf-ı şerîflerine li-eclî't-tescîl mütevellî naşb [4a] ve ta'yin buyurdıkları debîr-i dîvân-ı mehâbet-ünvanları olan 'umdet-i aşḥâbu't-taḥrîr

³ Şiir, Ebu'l-Feth el-Busti'ye aittir. Bkz. İbn-i Hallikan, **Vefeyâtü'l-Ayân**, thk. İhsan Abbas, Dârusâdır, Beyrut, 1900, c. III, s. 377. Bir gün kalemlerini çalıştırmak için sarstığında, sana, yanında çalışan işçisini titreten bütün yiğitleri unutturur. Bir gün parmakları köleleştirmeye karar verirken, insanlığın yazarları, kâtipleri bu kölelik husûsunda onunla aynı fikirde olur.

⁴ Şiir Ebu'l-Hasan el-Vedâ'i'ye aittir. Bkz. Muhammet bin Şâkir el-Kütübî, **Fevâtü'l-Vefiyât**, thk. İhsan Abbas, c. III, Dârusâdır, Beyrut, 1974, s. 99. Kim senin kapına yönelirse yaraları iyileşmez. Yapmış olduğun iyilikleri anlatıp durursun. Göz aydınlık olduğu, el tutunduğu yerde, kalp onu tamir eden, kulak güzel şeyler işittiği yerde (huzur bulur). Vakfiyedeki “أَمْ” kelimesi, kaynakta “زَار” şeklinde yazılmıştır. İki kelime eş anlamlıdır.

"زبدت ve'l-kalem zübdet-i erbâbu'l-inşâ ve'r-raḡam el-Hâc Vaşfi Meḡmed Efendi "5
 "معارفه"5 muvâcehesinde neşr-i ḡiṡâb-ı müsteṡâb ve başt-ı muḡaddeme-i bâ-şavâb ile
 bâ' iş-i te'sîs-i bünyân-ı vaḡf ve müceb-i temhîd-i ḡavâ'id-i ḡabs u 'akf beyânına ser-
 âḡâz buyurdılarki çün 'avâḡib-i umûra çeşm-i başıret ve dîde-i 'ibret ile im'ân-ı
 naḡar ve ircâ'-ı baḡar iden edîb-i lebîb u erîb necîbe-i dünyâ-yı diniyyeniñ 'umrânı
 ḡarâb ve esbâb-ı rûzgâr-ı nâ-pâyidârıñ ḡâsılı türâb ve temâsîli ebleh-firîbi naḡş bir âb
 oldıḡı ke's-şems fî vasaṡı's-semâ ezḡar u eclâdur egerçi ḡâne-i pür-naḡışdur serây-ı
 cihân-ı [4b] velî kitâbeleri"6"كَلَّ مِنْ عَلَيْهَا فَانْ" mışdâḡınca her âyîne serây-ı bî-beḡâ-yı
 şûver-nümâ-yı 'âlem maḡall-i ḡulûd-ı ben-i Âdem olmayub bir kimesne mülki olur
 mı dünyâ Âdem anı kıldı vaḡf-ı ebnâ maẓmûnı üzre çerâḡ-ı devlet-i dünyânıñ fûrûḡı
 dūrûḡ ve mişbâḡ-ı ḡaḡmetiniñ şu'â-i bî-fûrû' olmaḡın bu taḡdîrce 'âḡıl dūr-bînine
 elzem u evlâ vü ehem u muḡtaẓî ve ülü'n-nihâye enseb u aḡrâ ve ḡatm-i maḡẓi
 oldur ki dest-i ârâstî olan âlâyiş-i ni'am-ı müste'ârî ve zeḡârif-i dünyâ-yı bî-ḡarârî
 tene'um ve tereffühe itlâf itmeyüb "7"انَّ اللَّهَ لَا يَضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ" naẓm-ı kerîmi
 feḡvâsınca merd-i 'âḡıl u dânâya gerekdür ki vücûh-ı birre ṡalib ve ḡayr u ḡasenâta
 bî-ṡalebi'l-mükâfât râḡıb oldıkda 'inân-ı himmetin mücerred kendüye mencâ ve 'afv
 u ḡufrânına mürtecâ [5a] olacak ḡayrât u müberrâta ḡaşr u ḡaşr eylemeyüb belki
 eḡibbâ vü eḡillâsınıñ daḡî ḡuḡûḡına ri'âyet ve rûsûm-ı muḡâllesine raḡbet
 idüb "8"الأخلاء يومئذ بعضهم لبعض عدو إلا المتقين" âyet-i mu'allâ râyetiniñ zeyline teşebbüs
 eyleyüb rûz-ı ḡıyâmetde sâḡa-i ḡasret ve 'arşa-i nedâmetde ḡilâl-i dünyevîyyi te'kîd
 ve vedâd-ı ülevîyyi teşyîd için علم عنه ثلثة صدقة جارية أو علم "إذا مات ابن آدم إنقطع عنه عمله إلا عنه ثلثة صدقة جارية أو علم
 "9"له"9"hadîş-i şerîf ve kelâm-ı münîfi mışdâḡınca iḡyâsına daḡî
 ḡayr-i ḡalef olub naḡd u vaḡti anlar için daḡî şadaḡât-ı câriye ve ḡasenât-ı nâ-
 mütenâhiyeye mebzûl ve bî-dirîḡ ve 'ibâdullâha nef' idecek vücûh-ı birre ve sa'y-ı
 belîḡ ile hem itmâm-ı ḡuḡûk-ı ḡullet ve hem 'alâ-vechi'd- [5b] dehr âşâr-ı ḡayr-i
 bâḡiye oldıkça ḡayât u memâtında ḡayr ile zıkr olınub şuḡûf-ı a'mâline ilâ-yevmi'l-
 ḡıyâme ecr-i cezîl ve şevâb-ı cemîl taḡrîr olına binâen 'alâ zâlik cedd-i bûzürgüvârım

5 "[Allah] irfanını artırsın."

6 "Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacaktır." Rahman, 55/26.

7 "...Muhakkak ki Allah iyilik edenlerin mükâfatlarını zâyî etmez." Hud, 11/115.

8 "O gün Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dostlar birbirine düşman olurlar." Zuhurf, 43/67.

9 "İnsanoğlu vefât ettiḡi zaman amel defteri kapandı, ancak [geride bıraktıḡı] üç şeyden dolayı kapanmadı: Bunlar; sadaka-i câriye, insanların faydalandıḡı ilim ve kendisine dua eden sâlih bir evlâttır." Müslim, Vasiyye 14; Tirmizi, Ahkâm 36; Nesai, Vesâyâ 8.

merhûm ve meġfûrun-leh vezîr-i ‘aẓam sâbık Köprili Meġammed Paşa ‘aleyhü’r-rahme ve’l-ġufrân ĥazretleriniñ evkâf-ı şerîfesi müştemilâtından İdlibü’s-Suġrâ ħaşabası dâĥilinde bi-ĥesâb-ı terbî‘i iki bin dokuz yüz altmış zîrâ‘ ‘arşa vaĥf-ı merġûbün-fihâ olmayub ĥâliye kalmaġla tevliyetim ĥasebiyle vaĥf-ı şerîfe enfa‘ vü evlâ olmak üze cânib-i vaĥf-ı mezbûre senevî altı yüz akça icâre-i zemîn virmek üze kendü mâlımdan üzerine bina eyledüġim on üç bâb maĥzen ve yigirmi üç bâb dekâkîni müştemil mülk-i şaĥîhim olan ârâstayı cümle tevâbi‘ ve levâhikıyla ve yine civârında vâkı‘ vaĥf-ı merġûmıñ bi-ĥesâb-ı terbî‘i [6a] yüz otuz beş zîrâ‘ ‘arşa-i ĥâliyesi üzerine cânib-i vaĥfa senevî yalnız otuz akça icâre-i zemîn virmek üze kezâlik mâlımdan binâ eyledüġim ĥân-ı şaġîri bundan aĥdem bin yüz otuz bir senesinde ‘avâtîf-ı ĥüsrevânî ve ‘avârif-i seniyye-i cihân-bânîden vilâyet-i Diyâr-ı Bekr ‘uhde-i ‘âcizânemize müfevviẓa iken bi-emrillâhi’l-mülki’l-müte‘âl medîne-i Âmidde vedâ-i ‘âlem-i fânî iden zevce-i muĥtereme ve ĥalîle-i mükerrememiz şaffetü’l-müĥazzerât ve tâcü’l-mestûrât sülâle-i tâhire-i nebeviyye ve şu‘be-i devĥa-i bâhire-i Muştafâviyye eş-şerîfe Zübeyde Ĥânım ibnetü’l-merhûm ve’l-meġfûrun-leh şeyĥülislâm ve’l-müslimîn ĥayru’d-dünyâ ve’d-dîn es-Seyyid Feyzullâh Efendi müftî’s-salṭanati’l-‘aliyyeti’l-‘Osmâniyye رَوَّحَ اللهُ رَوْحَهَا وَجَعَلَ الرَّحِيقَ الْمَخْتومَ غُبُوقَهَا [6b] ĥazretleriniñ me’vâ-yı rahmet ve mehbiṭ-ı envâr-ı maġfîret olmak ümniyesiyle üzerlerine binâ eyledüġim şebeke-i türbe-i ‘ulyâ ve ticâh-ı türbede rûĥ-ı şerîfleri içün bir taraḑdan el-Ĥâc Emîn mülki ve üç taraḑdan tarîĥ-i ‘âmm ile maĥdûd mülk-i şaĥîhim olan ‘arşa üzerine müceddeden te’sîs itdüġim dâru’l-kırâe ve mektebîn tevâbi‘ ve müştemilâtıyla vezâif-i mu‘ayyene ve meşârif-i lâzime-i meşrûtasına vaĥf u ĥabs eyleyüb şöyle şart eyledüm ki evvelâ sâlifü’z-zıkr vaĥfımıñ rey‘inden kemâ hüve muĥtezi’s-şer‘i’l-ķavîm ‘imâret ve meremmeti ve vezâifi üzerine taĥdîm olunub mürûr-ı eyyâmla ber mertebe fütûr veya ber vechile nokşân ve ķuşûr ‘ârîz olursa mürtezîķanıñ vezâifine aşı [7a] vaĥfımıñ tekmîli taĥdîm olına ve mâdâm ki kendüm lâbis-i libâs-ı ‘âfiyet olam vaĥfımıñ tevliyeti bana maĥşûş olub meşâlih u meşârifinde ve ‘azl u naşb-ı erbâb-ı vezâifinde ben müsteķill olub keyfemâ yeşâ ve ihtâr-ı taşarruf ve tebdîl u taġyîrime kimesne mâni‘ u müzâĥim olmaya ve benden sonra zıkr olınan vaĥfımıñ tevliyeti ve nezâreti

¹⁰ “Allah, onun ruhunu huzura erdirsin. Sabah-akşam içeceklerini rahîk-i mahtûm (cennet şarabı) eylesin. Allah, babasına maġfîret eylesin ve rahmet denizinde yüzdürsün ve onu Firdevs cennetine koysun.”

ceddim merhûm ve meğfûrun-leh Köprili Mehemmed Paşa hazretleri evkâfına mütevellî olanlara meşrûta ola ve erbâb-ı hidemâtınıñ ‘azl u naşbı ve cihâtlarınıñ müsteħaqqîne tevcîhi mütevellî yedinde olub hûkkâm-ı zevi’l-ihtirâm taraflarından müdâhele ve mü‘âraza olınmaya ve vaqf eyledugim ‘ârâsta-i mezkûrede yevmî on iki akça vazîfe ile fenn-i kitâbda mâhir bir mu‘temed- ‘aleyh kimesne kâtib ve yevmî on akça vazîfe ile müstekîm [7b] şâdık bir kimesne keyyâl ve yevmî sekiz akça vazîfe ile hizmetinde mücidd u sâ‘î bir kimesne bevvâb ola ve medîne-i Âmidde vâkı‘ câmi‘u’n-nebiyyiniñ sâdât-ı şâfi‘iyye buķ‘ ası đal‘inde sâkine-i dâr-ı rıdvân-ı cenân olan zevce-i muhteremem müşârun-ileyha hazretleriniñ bi-hesâb-ı terbî‘i doksan zirâ‘ câmi‘-i mezbûr-ı vaqfı ‘arşası üzerine mütevellîsi izniyle mebniyye olan sâlifetü’z-zıkr türbeleri zemîni içün vaqf-ı mezbûra bir akça icâre virile ve türbe-i mezbûreniñ şebeke kubbesi dâhilinde vâkı‘ altı ‘aded kanâdıl ‘ale’l-istimrâr vuķû‘ iden her leyle-i cum‘ada ve leyâlî-i mevlûdede ve leyâlî-i Regâibde ve leyâlî-i Mi‘râcda ve leyâlî-i Ramazân-ı mübâreke de âhir şehre değin her gice ve dehlîz-i mektebde vâkı‘ yalnız [8a] bir ‘aded kandil senede külle leyletin ile’ş-şabâh muntafiye olmamak üze isrâc olunub ve her îkâd olındıkça kanâdıl-i mezbûre taḥîr u tanzîf olına ve ḥîn-i isrâcda kûṭılarıyla indirilüb ve altına sofrâ ferş olunub üzerinde îkâd ve ba‘de maḥallerine ta‘lîk olına ve leyâlî-i şitâda kandiller su ile dolu terk olınmaya ve dâhil-i türbede olan sebîlhâne cürnesi beher yevm taḥîr u tanzîf olunub mürûr iden ‘ıṭâş-ı ‘ibâdullâha su içmek içün mevzû‘ olan iki ‘aded taşlar ‘ale’s-seher cürne-i mezbûreniñ iki cânibinde vaz‘ ve leyâlîde mukteẓî olmadığı vakitlerde ref‘ ve maḥall-i nazîfde ḥıfz olına ve eyyâm-ı şayf da Hazîrân ve Temmûz ve Ağustos aylarında külle yevmin ba‘de şalâti’z-zuhr ve şuhûr-ı mezbûrede Ramazân-ı Şerîf vâkı‘ oldıkça [8b] vaķt-i mağribden şalâtu’t-terâviḥ münkaḍiyye olıncaya değin sebîlhâne-i merķûmede buzlu su olışdırıla ve müzâḥame-i nâs vuķû‘ buldıkça cürne-i mezbûreye iki ‘aded taş daḥî zamm olına ve ḥâricden buz getirüldikde üzerinde olan çâmûrı izâle olındıktan sonra şebeke kapusunın taraf-ı yemîninde i‘dâd olınan maḥzen-i şağîrde altına süpürge çâlisını ferş olunub üzerine vaz‘ ve ḥıfz olına ve ba‘de tebrîd-i mâ’ içün iḥrâc olındıkda maḥzen-i mezbûriñ cenbinde mu‘add olan cürne-i şağîrede ba‘de’l-gusl su taşlarına vaz‘ olına ve buz bulunmadıkça vakitte bedeli kar ile tebrîd olına ve ‘ale’l-istimrâr vuķû‘ iden ‘îdîniñ evvel günlerinde ba‘de şalâti’l-‘îd ve leyâlî-i kâdirde ba‘de şalâti’t-terâviḥ sebîlhâne-i merķûmede sükkeri

şerbet olışdırıla [9a] ve eyyâm-ı şayfide buz yâhûd kar ile tebrîd olunub bu vech üzre
hîdmetiniñ kemâ yenbeğî edâsına kâdir bir müstekîm kimesne yevmî beş akçe vazîfe
ile kıyyim ve yine beş akçe vazîfe ile sebilcî-i evvel olub cihetân-ı merķûmetân
birbirinden tefrîķ olınmaya ve dahî şart eyledüm ki şebeke-i mezbûreniñ cânib-i
ğarbîsinde vâķî‘ ihdâş olınan hadîķa-i enîķanıñ ve muķâbele-i şebeke-i mezbûrede
mebniyye âtiyyetü’z-zıkr dâru’l-kurrânîñ cenbinde mülk-i ‘arşam üzerinde inşâ
olınan hadîķa-i uhrânîñ terbiyesinde kemâ yenbeğî ihtimâm olına ve sâlifetü’z-zıkr
şebekeniñ dâhîl u hâricinde vâķî‘ kabirleriñ üzerlerine her faşla göre mu‘teber
şukûfe dikilüb bu mezkûrâtıñ iktizâ iden tîmârın görüb hîdmetinde kuşûr-ı mâ
itmek [9b] üzre ehl-i islâmdan bir kimesne cennân olub hîdmeti muķâbelesinde
yevmî beş akça vazîfeye mutaşarrıf ola ve merķad-i şerîfleriniñ hıfz u hırâsetin ve
feth u iglâķın idüb vesâir hademe-i türbeniñ şart olındıķı üzre hîdmetlerinde nezâret
itmek üzre yevmî on akça vazîfe ile bir müstekîm ve mütediyyin kimesne türbedâr
ola ve âtiyyetü’z-zıkr dâru’l-kurrânîñ tahtında vâķî‘ olan hücere yevmî iki akça
şem‘-i revğan bahâsıyla türbedâr olanlara tahşîş olına ve şebeke-i mezbûreniñ dâhîli
ve hârici külle yevm tenķîs u tanzîf olunub kubbesinde ve eṭrâf-ı şelâşesinde vâķî‘
şebekelerinde ve aşķılarında vesâir zevâyâsında zuhûr iden nesîc-i ‘ankebût ref‘ ve
eyyâm-ı şayfide ferşî sultanub tozı süpürilüb ve kezâlık [10a] kubbe ve kûrşun
üzerinde olan toz ve zerķ-i ṭayrî izâle ve kemâl-i tanzîf u taṭhîr olına ve hulûl-ı şitâda
şebeke-i mezbûreniñ derûn u bîrûnında vâķî‘ olan ṭîni imâte ve berf vuķû‘ında
döşeme ve eṭrâf-ı şelâşesinde olan şebekelerinde ve kubbesinde ve saçâķlarında ve
aşķılarında vesâir berf işâbet iden maḥallelerden berfî ref‘ ve taşraya ilkâ ve dâhîl-i
şebekede zeheb ile müḥallâ olan yerleri pâķ astâr ile dâimâ silünüb ve süpürile ve bu
vech üzre hîdmetiniñ ‘uhdesinden gelür bir şahş-ı kavî yevmî sekiz akça vazîfe ile
kennâs olub ve yevmî iki akça vazîfe ile sâlifü’z-zıkr sebilde ikinci sebilcilik dahî
ana meşrûṭa ola ve dahî şöyle şart eyledim ki müşârun-ileyhânîñ merķadleri [10b]
hizâsında binâ eyledüğim dâru’l-kurrâda hıfz-ı Kır’ân-ı mecîd ve ta‘llüm-i tecvîd ve
vücûh-ı ‘aşere-i mu‘tebere olına ve fenn-i edâda mâhir bir müstekîm kimesne yevmî
kırk akçe vazîfe ile şeyḫü’l-kurrâ olub heftada üç gün ki yevmü’s-sebt ve yevmü’l-
işneyn ve yevmü’l-ḥamîsdir bu eyyâmda ba‘de’z-zuhr ṭalibîne ta‘lîm-i tecvîd ve
vücûh-ı aşere eyleyüb a‘ķâb-i dürûs ve ḥatemâtda müteveffât-ı müşârun-ileyhânîñ
rûḫ-ı şerîfelerin ḥayr du‘a ile yâd eyleye ve ‘ale’l-istimrâr vâķî‘ olan leyâlî-i Mevlûd

ve leyâlî-i Regâib ve leyâlî-i Mi'rac ve leyâlî-i Berâetden her birinde hatm ve Ramazânü'l-mübâreke de üç hatm ki biri leyle-i Qadrde ola bu vechile zıkr olınan leyâlîde şeyhü'l-kurrâ olanlar tâlibleriyle taqsîm-i eczâ birle hatm-i şerîf idüb [11a] şevâbın müşârun-ileyhânın pür-fütûhlarına ihdâ eyleyeler ve hüsn-ü edâya kâdir bir kimesne dahî halîfe-i evvel olub yevmî on dört akça vazîfeye mutaşarrıf ola ve yevmî on iki akça vazîfe ile bir müsta'id kimesne dahî halîfe-i şânî ola ve erbâb-ı isti'dâddan beş nefer kimesne telâmize-i maşşûşa olub medâr-ı ma'îşetleri için her biri yevmî onar akça vazîfeye mutaşarrıf ola ve mezbûrundan şart olındığına müğâyir hıfz-ı Kur'an-ı 'azîmü's-şân'dan ve ta'lîm-i tecvîd ve vücûhda tehâvün ve âhar-kâra sülûk idenler vazîfeleri âharden müsteħakkîne virile ve dahî mâlik olduğım kütübümden Kitâbü İzâhî'l-Vaḳf ve'l-İbtidâ li-Ebî Bekr Muhammed bin el-Kâsım el-Anbârî ve Kitâbü't-Teysîr fi'l-Kırâeti's-Seb' [11b] li-Ebî Amr ed-Dânî ve Kitâbü'l-Muvaḳḳaḥ fi'l-Feth ve'l-İmâle Beyne'l-Lafzeyn lehü eyzan ve Şerhu'l-Manẓûmeti'l-Lâmiyye li's-Şâṭibî fi'l-Kırâeti's-Seb' a el-müsemmâtü bi-Hırzi'l-Emânî ve Vechi't-Tehânî te'lifu İbni'l-Kâşih ve şerhuhâ eyzan li-Ebî Şâmm ve Şerhu Dürreti İbni'l-Cezerî fi Kırâeti's-Selâse te'lifu en-Nüveyrî Şerhu Tayyibeti'n- Neşr fi'l-Kırâeti'l-'Aşr li-İbni'l-Cezerî te'lifu en-Nüveyrî Kitâbü'n-Neşr fi'l-Kırâeti'l-'Aşr li-İbni'l-Cezerî Şerhu Muḳaddimeti İbni'l-Cezerî Kurretü'l-'Ayn fi'l-Feth ve'l-İmâle ve Beyne'l-Lafzeyn li-İbni'l-Kâşih ma'a'l-Kavâ'id li-Muḳarrare ve'l-Fevâidi'l-Muḳarrare li's-Şeyhi'l-Baḳarî kilâhüma fi cildin vâhid bu zıkr olınan on cild kitâbı ve qalem-i vâhid olmak üzere otuz kıt'a eczâ-i şerîfe derûn-ı dâru'l-kurrâda vaḳf u ḥabs idüb şart eyledüm ki lede'l-ḥâce [12a] maḥallinde muṭâla'a ve istifâde ve ifâde olunub ḥârice çıkarılmaya ve zıkr olınan kütüb-i laṭife ve eczâ-i şerîfeyi ziyâ'dan ve işâbet-i belelden ve güve yimesinden hıfz u ḥırâset eylemek üzere telâmize-i müvazzıfeniñ müste'iddî ḥâfızu'l-kütüb olub yevmî üç akça vazîfeye mutaşarrıf ola ve dâru'l-kurrâ-i mezbûreniñ dâhil u ḥâricîn külle yevm tenkîs u tanẓîf idüb eṭrâf ve zevâyasında zuhûr iden örümcek yuvaların giderüb ve derûnında mefrûş olan kâlîçe ve kiçelerin heftada bir kere kaldırub ve serüb ve ehyânen kubbesi üzerinde müctemi' olan toz ve toprağın süpürüb ve eyyâm-ı şitâda vâki' olan ders günlerinde şeyhü'l-kurrâ gelmezden muḳaddem zıkr olınan dâru'l-kurra ocağında kömür yakub ve yine dâhil-i dâru'l-kurrâda vâki' [12b] ḥucer-i şağîrede li-ecli'l-hıfz her ne ki vaḳ' olunursa ziyâ' u fenâ bulunmadan hıfz u şıyânet eyleyüb bu vechile ḥıdmetinde

mücidd olur bir racül-i tuvânâ kennâs olub yevmî altı akça vazîfeye mutaşarrıf ola ve yine dâru'l-kurrâ-i mezbûrîñ vaqtıyle feth u iglâkın idüb hıdmetinde kâşır olmamak üzre yevmî dört akça vazîfe ile bevvâblığı dahî ana meşrûf ola ve dahî şöyle şart eyledüm ki eţfâl-ı müslimîne bilâ-ücret ta'lim-i Qur'ân-ı mecîd olunmağıçün dâru'l-kurrâ-i mezkûre müştemilâtından binâ eyledüğim mektebde bir ehl-i tecvîd mütedeyyin kimesne yevmî yigirmi akça vazîfe ile hâce-i mekteb olub ta'lim-i şıbyânda mücidd ü sâ'î ola ve yevmî on akça vazîfe ile bir müsta'id kimesne dahî halîfe-i mekteb ola ve ta'allüm-i Qur'ân-ı 'Azîmü's-Şân [13a] eyleyen şıbyândan ba'zılarına iktizâ itdükçe tilâvet itmekiçün mülkimden şağır u kebîr on kıt'a meşâhif-i şerîfe ve tefrîk-i eczâ birle hatm olındıkda kezâlık kırâet olunmağıçün kalem-i vâhid olmak üzre otuz kıt'a eczâ-i şerîfe derûn-ı mektebde vakf u habs idüb şart eyledüm ki lede'l-hâce mahallinde tilâvet olunub hârice çıkarılmaya ve zıkr olınan meşâhif-i şerîfe ve eczâ-i münîfeyi ziyâ'dan ve işâbet-i belelden ve güve yimesinden hıfz u hırâset eylemek üzre yevmî iki akça vazîfe ile halîfe-i mekteb olanlar hâfız-ı eczâ ve meşâhif ola ve mekteb-i merkûmîñ vaqt u zamanıyla feth u iglâkın idüb hıdmetinde mücidd olur bir kimesne yevmî iki akça vazîfe ile bevvâb ola ve yine mekteb-i merkûmî külle yevmin [13b] tenkîs u tanzîf ve zevâyâsında zuhûr iden nesîc-i 'ankebûtı ref idüb ve haftada bir def'a kâliçelerin kaldırub ve serüb gâhîce ber kubbesi üzerinde müctemi' olan toz ve toprağı süpürüb ve eyyâm-ı şitâda ocağında kömür yakub hıdmetinde takşîr itmemek üzre yevmî üç akça vazîfe ile kennâslığı bevvâb-ı mekteb olanlara meşrûf ola ve şart eyledüm ki 'ale'l-istimrâr vâkı' olan hamîs günleri hâce-i mekteb olanlar hüsn-ü edâya kâdir telâmizesiyle tefrîk-i eczâ birle hatm-i şerîf idüb şevâbın müteveffât-ı müşârun-ileyhânîñ rûh-ı şerîfelerine ihdâ ideler ve dahî şart eyledüm ki mekteb-i mezbûrede ta'allüm-i Qur'ân-ı Kerîm eyleyen şıbyâna külle senetin kırk 'aded elvân boğası kapama ve rengi âl olmak üzre paşa çukası ta'bîr [14a] olunur çukadan kırk 'aded kelle-pûş ve kırk çift mest ma'a pâ-pûş alıvırılub şehir-i Ramazânü'l-mübârekiñ yigirmi altıncı günü ba'de'z-zuhr mezbûrûna giydirilüb ve ba'de'l-ilbâs tucâh-ı türbede halîfe-i mekteb olan kimesne müteveffât-ı müşârun ileyhânîñ mazhar-ı sa'âdet-i uhreviyye olmalarıçün hayr du'a idüb şıbyân-ı mekteb te'min ideler ve 'aded-i mezkûreden ziyâde derûn-ı mekteb-i mezbûrede ta'allüm-i Qur'ân-ı 'Azîm üzre muvâzabet iden mevcûdelerine dahî yevm-i mezbûrede yarımşar ğurûş i'tâ olına ve dahî şart eyledüm ki mekteb-i

mezbûrede ve dâru'l-kurrâda vakf eyledüm ki meşâhif u eczâ ve kütüb-i sâireniñ meremmeti muqtezaya oldıkça lâzım gelen meşârifî vakfıniñ gallesinden görilüb hizmetinden münfekk olmamak üzre bir müsta'id kimesne yevmî beş akça [14b] vazîfe ile mücellid ola ve kezâlik zıkr olınan türbe ve dâru'l-kurra ve mekteb vesâir müstemilâtınıñ ta'miri iktizâ itdükçe meşârifî galle-i vakfımdan görilüb hizmetlerinde mukîmler olmak üzre aşhâb-ı isti'dâddan bir kimesne çâdırcı ve bir bennâ ve bir neccâr ve haddâd ve bir kurşuncı ve bir çilingir ve bir naqqâş ve bir sıvacı ve bir su yolcu olub her biri yevmî dörder akça vazîfeye mutaşarrıf ola ve dahî şart eyledüm ki dâru'l-kurra-i mezkûrede ders günleri evvel dersden âhîrine değın şeyhü'l-kurrânın yemîn u yesârında birer şem'ânla ve kezâlik şıbyân-ı mektebden biri hatm-i şerîf eyleyüb veyâhûd tefrîk-i eczâ ile hatm-i şerîf olındıkda meclis-i hatmede bir şem'ânla ve kezâlik kanâdîl îkâd olunması şart [15a] olınan leyâlîde dâhil-i şebekede olan kabirden her biriniñ bâşı ucında bir şem'ânla meşârifî galle-i vakfımdan görilmek üzre pek-a'lâ olmak şartıyla 'ûd ile mürekkeb buhûr yakdırıla ve bu vechile kemâ yenbegî bu hizmeti edâ ider bir müste'id kimesne buhûrcı olub yevmî beş akça vazîfeye mutaşarrıf ola ve şart eyledüm ki dâru'l-kurra-i mezkûreniñ nerdübânı altunda vâki' kenîf ve musluk ve sâlifü'z-zıkr mektebiñ köşesinden mahkeme cidârına mülâşık hadîka-i şâgîreniñ muntehâsına dek tarîk-i 'âmm külle yevmin tenkîs ü tanzîf olına ve bu hizmeti kemâ hüve haqquhâ edâya kâdir bir racül-i kavî kennâs olub yevmî beş akça vazîfeye mutaşarrıf ola ve dahî sâbiqatü'z-zıkr türbe-i şerîfe dâl'ında mütevellîsi izniyle mâlîmdan [15b] üzerine eşcâr gars ve vakf eyledüğim 'hadîka-i şâgîraniñ ve nihâyetinde vâki' kezâlik bu vech üzre binâ ve vakf itdüğim ferrâş-hâneniñ 'arşalarıçün câmi'-i nebiyyi vakfına senevî yüz seksen akça icâre-i zemîn virile ve şart eyledüm ki mekteb-i sâlifü'z-zıkr senevî bin akça fahm-i bahâ ve dâru'l-kurra-i mezkûreye beş yüz akça fahm-i bahâ ve türbedâr odasına kezâlik beş yüz akça fahm-i bahâ virile ve mârru'z-zıkr sebîlhâne cürnesine ve sâbiķu'z-zıkr muslığa cereyân eyleyen üç mâşûra âb-ı latîf içün Hamravât vakfına senevî bin seksen akça haqq-ı mecrâ virile ve dahî derûn-ı türbede mü'allâka altı 'aded kanâdîle ve dehlîz-i mektebde yalnız bir 'aded kândîle senevî iki bin akça şîrûğ-ı bahâ [16a] ve iktizâ iden fitîlleri içün altmış akça kûtn bahâsı virile ve yine mâru'z-zıkr sebîlhânedeki tebrîd-i mâ içün senevî yigirmi beş ğuruşlık buz ve şerbet meşârifîçün otuz ğuruşlık sükker-i hâliş alına ve zıkrî mürûr iden türbe ve dâru'l-

kurrâ ve mekteb ve kenîf kennâslarına süpürge ve kürek ve sarık ve sünger ve sepet ve destî ve tîmûr mecrefe ve âlât-ı sâire tecdîdi u termîmü için senevî on sekiz ğuruş harc u şarf olına ve dahî türbe-i mezbûre kennâsına senevî astâr bahâsı yalnız iki ğuruş ve kıyım-i türbeye kezâlik bahâ-i astâr ve meşîn sofrâ ve mühimmât-ı sâire tecdîdi ü termîmi için senevî yedi ğuruş virile ve şart eyledüm ki vakf eyledüğim mârru'z-zıkr meşâhif-i [16b] şerîfe ve kütüb-i münîfemde ziyâ' vâkı' olub yâhûd mürûr-ı ahvâl ve keşret-i isti' mâl ile vehn u belâ i' tirâ eyledükde hüsni hatt olmak vechi üzre bedeli ketb yâhûd iştirâ olına ve meşâhif-i merkûmenîñ ğılâfları eskidükçe tecdîd itdürile ve kezâlik eczâ-i mevķûfemde ziyâ' vukû' bulmak olur ise hatt ve kıt' ası sâirine muţâbık olmak üzre yerine uhrâ ketb itdürile ve tekâdüm-i âvân ve tûl-i zemân ile kezâlik bilâ-târî oldıkda hüsni hatt ve kalem-i vâhid olmak şartıyla müceddeden ketb yâhûd iştirâ olına ve şart eyledüm ki türbe-i mezkûrenîñ üzerinde cengârî örtü ve cevânib-i şelâşesinde olan cengârî perdeleri külle 'âmin mâh-ı teşrîn-i evvelîñ ibtidâsında örtülüb i' tidâl-ı havaya göre evâsiť-i mâh-ı nîsânda [17a] yâhûd evvel-i mâh-ı mâyısında bi'l-küllîye ref' ve perdeleriñ ağaçları ihrâc ve sâlifetü'z-zıkr ferrâşhâne de hıfz itdürile ve örtü ve perdeleri câdırcılık hîdmetinde olan kimesne ber hoşça tayy idüb dâhil-i dâru'l-kurrâda vâkı' iki senede bir ve perdeleri ve derûñ-ı türbede ta' lîķ olınan askılar ibrîşim püskülleri üç senede bir vaz' olındıķı üzre tecdîd olunub ve müdde-i ma' lûme-i mezkûre temâmında mukaddem tecdîdi muktezi olur ise tecdîd itdürile ve termîm iktizâ itdükde termîm olına ve türbe ve mektebe tahşîş olınan üç 'aded kalaylı buķûr şem' dânlarıñ kalayları zâil oldıkça kalayladılub ve tecdîdi iktizâsında tecdîd olına [17b] ve sebilhâne-i sâlifetü'z-zıkre mahşûş olan dört 'aded kebîr şerbet ğüğümleleriniñ ve iki 'aded burunlu şerbet taşlarınıñ kalayları çıdukça kalaylanub ve tecdîdi lâzım oldıkça tecdîd itdürile ve yine sebilhâne-i mezbûreye tahşîş olınan dört 'aded yaldızlı şaĝîr taşlarınıñ ve dâru'l-kırâeye müte'ayyin olan iki 'aded yaldızlı buķûr şem' dânlarıñ yaldızları zâil oldıkça yaldızlanub tecdîdi iktizâ itdükçe tecdîd olına ve kezâlik sofraları eskidükçe tecdîd itdürile ve dahî şöyle şart eyledüm ki türbe-i mezkûrenîñ etrâfı şelâşesinde olan tîmur şebekeleriniñ ve saçaklarında kurşun müşebbek altında vâķî' kırmızı zârlarıñ ve türbe-i mezbûrenîñ taraf-ı ğarbîsinde [18a] inşâ olınan hadîķa-i şaĝîrenîñ sokaĝa nâzır penceresi tîmurınıñ ve meşhed-i şafî'ıyye ve hanefiyyeniñ türbeye nâzır üç 'aded pencere tîmûrlarıñ ve mâ fevķlerinde olan tûvar çârçevelerinin üç senede bir

vâkı' olındığı üzre boyaları tecdîd itdürile ve kezâlik dâru'l-kurrâ ve mekteb dâiresinde olan cümle pencere tîmûrlarınıñ ve dâru'l-kurrâ cenbinde vâkı' hadîka-i şağîre barmaqlığınıñ ve meşhed-i hanefiyyeniñ kıble cânibine nâzır pencereleri tîmûrlarınıñ ve fevķlerinde olan tûvar çârçeveleriniñ üç senede bir boyaları tecdîd olına ve bu mezkûrâtdan lâzımü't-termîm olanı bî-ķuşûr termîm u tecdîdi müktezi olanı tecdîd olına ve daķî dâru'l-kurrâ ve mekteb dâiresinde vâkı' pencerelerin ve meşhed-i şâfi' iyyeniñ kezâlik türbeye [18b] nâzır iki penceresiniñ müşamma' çârçeveleri külle senetin tecdîd olına ve meşhed-i hanefiyyeniñ türbeye nâzır ihdâs olunan penceresiniñ câmları ve mâ-fevķinde vâkı' iki pencerenin kezâlik câmları ve duvarları ve meşhed-i mezbûrîñ kıble tarafında olan yukarı câmları ve duvarları ve yine meşhedi şâfi' iyyeniñ türbe ķubbesine nâzır yukarı câmı ve tûvarı hîn-i iķtizâda ta' mîr u tecdîd olına ve yine meşhed-i hanefiyyeniñ kıble cânibine nâzır aşâğı pencereleriniñ kâķıd çârķeve külle 'âmin tecdîd itdürile ve sâlifetü'z-zıkr dâru'l-kurrâ ve mekteb ve türbedâr odasınıñ ķâlîķeleri ve kapu perdeleri ve ocak yaşımakları ve sokak kapusunda olan perde ve nerdübân üzerinde vâkı' câcîmleri vesâir levâzımları lede'l- [19a] iķtizâ termîm u tecdîd olına ve türbe-i mezkûreniñ münṭamis olan boya ve altun varaķları dâima ta' mîr u termîm olunub tecdîdi müktezi oldıkķa kemâ fi'l-evvel tezhîb u taḥliyesinde ve tezyîn u taḥsîninde tekellûf olına ve derûn-ı türbede olan âskılarıñ ve bir 'aded mûhr-i Süleymânîñ ve ķubbeler üzerinde vâkı' üç 'aded 'alemlerin ve derûn-ı dâru'l-kurrâ ve mektebde olan birer âşķınıñ yaldızları zâil oldıkķa yeniden yaldızlana ve tecdîdi müktezi oldıkda tecdîd olına ve şebeke-i ķubbeniñ külle senetin âvân-ı şayfde pâs tutan maḥalleleri kemâ yenbaķı silindükden sonra bir ğubârsız ğünde revğan-ı neḫ ve sandaros ile yağlana ve kezâlik âşķı zincîrleri eḫyânen siline ve şart eyledüm ki iş bu ta'yîn olunan meşârif ve ta' mîrât ü termîmâtıdan [19b] mâ' adâ meşârif-i cüziyyât u külliyyât mükteziye oldıkda bilâ-tevaķķuf ḫaķîķati üzre ma' rifet-i şer' ile ba' de'l-keşf cüz'î ve küllî her ne ise meşârifinden taķtîr olınmayub zâtında müsteḫkem ve ra'yü'l-' aynde müzeyyen ve müsteḫsen olmak vechi üzre ta' mîr itdürilüb lâzım ğelân maşrûfât bî-ķuşûr ğörile ve daķî su yollarınıñ meremmeti iķtizâsında derûn-ı türbede olan sebîlḫâne cürnesi ve dehlîz-i mektebde vâkı' muslıķdan peyğamber ķâimesi dîmekle meşḫûr terâzûye varınca ta' mîr itdürile ve daķî câmi' -i Nebiyyi ḫareminiñ cânib-i ğarbisinde vâkı' bâb-ı şağîrîñ ḫâricinde inşâ eyledüğim ferrâş-ḫâne köşesinden türbe-i mezbûre

öninde el-Hâc Emîn mülki olub Âmid kâdılarını sâkin olduğu menziliñ [20a] kapısına varınca vâkı‘ tarîk-i ‘âmmiñ kaldırılmaları ta‘miri müktezî oldıkça vaz‘ olındığı gibi müstaḥkem olmak üzere yonma taş olan yerleri kezâlik yonma tâşla ve kırma tâş olan maḥalleri kırma taş ile ta‘mîr olına ve daḥî şart itdümki bu zıkr olunan vezâif-i muḳaddera vesâir meşârif-i meşrûta vaḳf-ı mezbûr ḡallâtından bi’t-temâm görüldikten sonra fazla ray‘ i kalur ise yine iktizâ itdükçe vaḳf-ı mezbûriñ mesârifine şarf olunmak üzere mütevellî-i vaḳf yedinde hıfz olına ve bu vech üzere şurûṭ u kuyûdına ri‘âyet idüb ḥüddâm-ı vaḳfı şart olındığı üzere istiḥdâm ve müte‘ayyin olan vazîfelerin vaḳt u zemânıyla virüb ve mezbûrundan biri müḡâyir-i meşrûṭ hareket ider ise mutaşarrıf olduğu ciheti âḡardan müsteḥakḳkine [20b] virilmek üzere mütevellî-i vaḳf olanlar ‘arz u i‘lâm idüb bu vechile ḥidmetiniñ ‘uhdesinden gelmeḡe kâdir ve müteḡayyin kimesne medîne-i Âmidde sâkin olmak şartıyla yevmî yigirmi akça vazîfe ile kâim-i maḳâm-ı mütevellî ola ve fenn-i kitâbetde mâhir ehl-i ma‘rifet bir müstekîm kimesne daḥî yevmî on iki akça vazîfe ile kâtib olub kâim-i maḳâm-ı mütevellî olanların yanlarında vaḳfıñ ḡallât u meşârifin taḥrîr eyleye deyu şuḡl-ı temhîd-i şurûṭdan fâriḡu’l-bâl ve kayd-ı te’sîs-i kuyûddan âsûde-ḡal olduklarından sonra iş bu vaḳf eylediḡim İdlibü’s-Suḡra ḳaşabasında vâkı‘ ârâsta ve ḡân-ı şaḡiri medîne-i Âmidde mâzıyyetü’z-zıkr ve mevsûfetü’l-ḡudûd dâru’l-ḳurrâ ve mekteb ve türbedâr odası ve tucâhında olan türbe ve sebîlḡâne ve iki kıt‘a şaḡîr bâḡçe [21a] ve ferrâşḡâne ve bu cümleye maḡşûş olub ‘ale’t-tafzîl zıkr olunan avânî ve bisât ve yine bâlâda taḥrîr olunan defter mücebecince kütüb ve eczâyı vaḳf u ḡabs ve fâriḡaten ‘ani’s-şevâḡili’l-mâni‘a câmi‘aten li’s-şerâiṭi’n-nâfi‘a mütevellî-i mûmâ-ileyh târîḡ-i kitâbdan müḳaddem teslîm ve ol daḥî vech-i şer‘î ve resm-i mer‘î üzere sâir müteşarrıfân-ı evḳâf ve mütevellîyân-ı eslâf gibi teslîm u taşarruf eylemüştür didüklerinde mütevellî-i mûmâ-ileyh daḥî vicâhen taḡkîḳ ve şifâhen taşdıḳ birle tayy-i tomâr-ı kelâm ve leff-i menşûr-ı merâm olunmak maḳâmında iken vâkıf-ı müşârun-ileyh "أمر الله غرس إحسانه"¹¹ ḡazretleri vaḳf-ı mezbûrlarına icâb-ı lüzûm-ı şıḡhat ve ‘alâ-vechi’d-dehr taḡlîd ve idâmet için ‘inân-ı vifâḳı semt-i ḡilâfa ‘âṭıf ve niyetlerin vaḳf-ı [21b] mezbûriñ mülklerine istirdâdına şarf olub te’sîs-i da‘vâ ve tebyîn-i müdde‘â buyurdılar ki müşeyyid-i bünyân-ı istinbât-ı aḡkâm ve mühendis-i erkân-ı ictihâd-ı müctehidîn be-nâm-ı imâm-ı ḡümâm Ebû ḡanîfe ḡazretleri katında vaḳf-ı

¹¹ "Allah yapmış olduğu iyiliklerini meyvedâr kılsın."

‘aķâr ġayr-ı lâzım ve şıhhatini i‘tibâr-ı ġayr-i mütteham olmaġla menzile-i ‘âriyetde hedm u binâsı yeksân ve ibkâ vü ifnâsı seyyân olub ġuşûşan velâyet-i vakf vâkıfıñ nefsine meşrûta olına İmâm-ı Rabbânî Muhammed bin el-Hasan eş’-Şeybânî re’yi ġaţırleri üzre vakf-ı bâtil oldıġından mâ‘adâ vakf-ı kütüb cumhûr-ı müctehidîn katında şahîh olmaġla bu mezkûrâtıñ vakfiyetlerinde rücû‘ itdüm ve fesh-i ‘aķd-i vakf ve nesh-i ġukm-i ġabs u ‘akfde şâhrâh-ı İmâm-ı Hüdâ [22a] ve şâri‘-i vâzıh şâri‘-i iktidâya gitdüm el-ġâletü ġazıhi mütevellî-i mûmâ-ileyh yedimden tesellüm eyledüġin bi’l-cümle girü bana teslîm ile tefrîġ-i zimmet ve kemâ-kân mülk-i şarîġa i‘âde ile taġkîķ-i emânet eylemesi maţlûbumdur didükde mütevellî-i reşîd mebânî-i vakfı teşyîd içün başt-ı meķâl ve telġîş-i me’âl eylemeye şurû‘ idüb gerçi ġâl başt olınan minvâl üzre olduġı cây-ı işķâl deġildür lâkin tilmîz-i efzal ve müctehid-i ekmel ve ġadı’l-ķudât İmâm Ebû Yûsuf ġazretleri katında vakf-ı şart-ı mezbûre müşâdif olur ise dahî ‘itâķ gibi vâkıf-ı mücerred vaķaftü dimekle ve İmâm-ı Muhammed mezheblerinde teslîm ile’l-mütevellî bulunmaġla vakfa lüzûm-ı şıhhat müteġattem ve menķûl-ı müte‘ârefiñ vakfı kezâlik İmâm-ı Muhammed katında şahîh olub [22b] vakfiyyet-i kütüb beyne’n-nâs müte‘âref olan menķûlden olmaġla radd ü teslîmden imtinâ‘ idüb şadr-ı kitâbı tevķî‘ ve ġatmiyle tevşîh iden ġâkim-i ġâsim ġuzûrında müterâfi‘ân oldıklarında ġâkim-i mûmâ-ileyh dahî cânib-i vakfa nazar ve mübtıl-i ġayr olmakdan ġazer idüb ‘ilm-i şâmili müġîṭ-i mesâil-i ġilâf ve fehmi kâmili müdrîk-i mevâzi-‘ı ihtilâf oldıġı ġâlde evķâf-ı merķûmeniñ şart-ı mezbûr ile bile İmâm-ı Ebû Yûsuf mezheb-i şerîfleri üzre ve kütüb-i merķûmeniñ menķûlât-ı müte‘ârefeden olmaġla İmâm-ı Muhammed mezheb-i şerîfleri üzre şıhhat-i lüzûmına ġukm itmekle ġabl-i nizâ‘ları infişâm ve menşûr-ı ihtilâfları ġatm-i vifâķ ile ġitâm bulub ġukm-i mezbûrdan sonra bi’l-cümle vakf-ı ‘aķâr ve kütüb-i cemî‘-i mezâhib üzre vakf-ı şahîh-i lâzım olmaġla naķzına mecâl-i [23a] müġâl ve tebdîl ü taġyîr u ibtâl ‘adîmü’l-ihtimâl oldı¹² "فمن بدله بعد ما سمعه فإنما إثمه على الذين يبدلونه إن الله سميع عليم" ve ecru’l-vâķıfı ‘ale’l-ġayyi’l-cevâdi’l-kerîm cerâ zâlike ve ġurrire yevmu’l-ġâmis ve’l-‘ışrîne min şehri cemâdi’l-ûlâ ‘âme şelâseti ve şelâşîne ve mieti ve elf.

¹² "Kim bu vasiyeti işittikten sonra deġistirse, vebâli deġistirenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah, herşeyi ġakkıyla işiten ve bilendir." Bakara, 2/181.

ŞUHÛDÜ'L-HAL

Sa'âdetlü 'Abdurrahmân Beg Efendi İbnü'l-vâkıfî'l-müşârun-ileyh	Sa'âdetlü 'Âşım Beg Efendi İbnü'l-vâkıfî'l-müşârun-ileyh
İftihârü'l-emâcid ve'l-ekârim Mehmed Beg Ketûdâ-yı müşârun-ileyh	Faḥrû's-şülahâî'l-müttekîn İsmâ'îl Efendi İmâm-ı müşârun-ileyh
Faḥrû'l-müderrişini'l-kirâm es-Seyyid 'Abdulgâfûr Efendi Tâbi' -i müşârun-ileyh	Faḥrû'l-kitâb es-Seyyid Muṣṭafa Efendi Mektûbî-i müşârun-ileyh
[23b] Faḥrû'l-eşbâh İlğunlı 'Ali Ağa tâbi' -i müşârun-ileyh	Faḥrû'l-aḳrân Nu' mân Ağa tâbi' -i müşârun-ileyh
Faḥrû'l-emşâl Küçük Yûsuf Ağa tâbi' -i müşârun-ileyh	Faḥrû'l-aḳrân 'Ali Ağa silahşor-ı müşârun-ileyh
Faḥrû'l-eşbâh Edneli Mustafa Ağa Tâbi' -i müşârun-ileyh	Faḥrû'l-aḳrân Uzun Muṣṭafa Ağa Tâbi' -i müşârun-ileyh
Faḥrû'l-aḳrân Ebû Bekir Ağa Ser-bölük-i bevâbîn-i müşârun-ileyh	Faḥrû'l-eşbâh ve'l-a'yân Aḥmed Ağa Ḥazînedâr-ı müşârun-ileyh
Faḥrû'l-aḳrân Mehmed Ağa Çûkadâr-ı enderûn-ı müşârun-ileyh	Faḥrû'l-eşbâh Ḥüseyn Ağa Mühürdâr-ı müşârun-ileyh
Faḥrû'l-aḳrân Mehmed Ağa Miftâḥî-i müşârun-ileyh	Faḥr-i erbâbu'l-kalem İsmâ'îl Efendi Kâtib-i ḥazîne-i müşârun-ileyh
Faḥrû'l-aḳrân Mehmed Ağa Devetdâr-ı müşârun-ileyh	Faḥrû'l-eşbâh 'Osmân Ağa Beşkırcî-i müşârun-ileyh
[24a] Faḥrû'l-aḳrân 'Ali Ağa Maḳramacî-i müşârun-ileyh	Faḥrû'l-aḳrân Halîl Ağa Destârî-i müşârun-ileyh
Faḥrû'l-aḳrân Mehmed Ağa Ser-mehterân-ı enderûn-ı müşârun-ileyh	Faḥrû'l-aḳrân İsmâ'îl Ağa Ser-çûkadârân-ı müşârun-ileyh

عدد الحمات الواقعة في صحائف الكتاب اثنان وعشرون حمة وانا الفقير الى رحمة ربه القدير احمد القاضي
بقضا وان المحروسه عفى عنه¹³

¹³ Bu cümlemin altında Besmele yazıldıktan sonra, vakfiyenin başlangıç ifadesi olan "حمدك يا من" ibaresi yazıldıktan sonra boş bırakılmıştır. Sonradan eklendiği belli olan bu yazı, vakfiye yazarından başka bir kişi tarafından kaleme alınmıştır. Cümlemin anlamı: Vakfiyenin sayfalarında yer alan şahitlerin sayısı yirmi ikidir –vakfiye yirmi dört şahit sayıldı-. Ben kudretli Rabbinin rahmetine muhtaç Van (korunmuş) kâzası kâdısı fakir Ahmed'im (Allah onu affetsin).

Vakfiye 8: Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Vakfiyesi (1)

KÖPRÜLÜZÂDE EL-HÂC HÂFİZ AHMET PAŞA VAKFİYESİ (1)

KK, V, 6/2449; 21 Muharrem 1150/21 Mayıs 1737

حامدا مصليا مسلما

لما طالعت مافيه وإطلعت على ما يحويه وجدته جاريا على قوانين الدين المبين وواردا على مناهج الشرع المبين جعل الله تعالى سعي الواقف الوزير مشكورا وأجره أجرا جزيلا موفورا وحشره مع الذين لاخوف عليهم ولاهم يحزنون حرر الفقير الى ربه الكريم لعلي زاده السيد عبد الباقي بن شيخ محمد بن ابراهيم القاضي بدار السلطنة العثمانية العلية قسطنطية المعمورة البهية صانها عن الآفات والبلية وعفا عنهم رب البرية¹

لما كحلنا العيون بمراد وسطره الموزون ولمسنا الحصون بقراءة لفظه المصون وافقنا النظر من وري اعاليه الى حسام مجاليه وجدناه مسبوكا على قوالب قوانين الدين مسكوكا سكة الشرع السراج المبين جعل الله سعي الواقف الوزير مشكورا ورفع السنين والصدقات والشهداء محسورا نمقه الفقير الوري همت زاده محمد القاضي بمدينة أسكدار صينت من البلية والأكدار عفى عنهما²

كتاب قصد السر بماحوى وانما لكل امرء ما نوى فضل الله تعالى وجعل سعي الواقف الوزير الأجل المبجل مشكورا وجزاه جزاء موفورا حرره العبد الأحرر السيد محمد بن السيد فيض الله القاضي بمدينه....³ غفر لهما⁴ [1b] عرض على العبد الفقير الى ربه القدير السيد مصطفى ابن السيد فيض الله عفى عنهما⁵

ما حويته بهذه المجلة الجليلة وأشملته من المآثر الجزيلة الجميلة صح كله لدى واتضح جميعه بين يدي وإني حكمت بالصحة و الزوم فى الخصوص والعموم عالما بالخلاف الجارى بين الائمة الاسلاف جعل الله سعي الواقف مشكورا وارقاه الى مدارج القبول حرره الفقير السيد زين العابدين القاضي بعسكر روم ايلي عفى عنه⁶

¹ [Allah'a] hamd ederek ve [Resûlüne] salât u selâm getirerek [söze başlarım]. Bu vakfî inceleyip içeriğine muttalî olduğumda, onun dîn-i mübînin kanunlarına uygun olduğunu ve şer'î mübînin metotlarına münâsîp olduğunu gördüm. Allah, vâkıf vezîrin sa'yini meşkûr eylesin ve ecrini bol versin ve onu [ahirette] kendileri için hiç bir korkunun olmadığı ve üzülmeyecek kimselerle birlikte haşr eylesin. Bunu Kerîm Rabbine fakir olan, yüce Osmanlı'nın saltanat yurdu, parlak ve ma'mûr Kostantiniyye'de (Allah onu afet ve belâlardan korusun) kâdı olan La'lizâde Seyyid Abdûlbâki bin Şeyh Muhammet bin İbrahim (İnsanlığın Rabbi onları affetsin) yazdı.

² Yazımı düzgün olduğu hâlde istereyerek vakfiyeye baktığımızda tek kelimesi bile düşmemiş metne dokunduğumuzda, en göze çarpan ve en gizli mânâlara gelebilecek kelimelere baktığımızda, şer'î kanûn kalıplarına göre söylenmiş olduğunu gördük. Allah vezîr vâkıfın sa'yini meşkûr kılsın, ömrünü uzun, sadakalarını yüce etsin ve şehid makamına yükseltsin. Bunu insanların en fakiri Üsküdar (Allah onu belâlardan ve kederlerden korusun) kâdısı Himmetzâde (Allah her ikisini affetsin) yazdı.

³ Şehir ismi silik okunmuyor.

⁴ Bütünüyle sırrı içeren vakfiye, Kişiyi niyet ettiği şeyin karşılığı vardır. Allah, vâkıf olan saygın ve yüce vezîrin değerini artırsın ve sa'yini şükre yakışır kılsın ve bol karşılık ile mükâfâtlandırsın. Bunu en hakîr kul kâdısı es-Seyyid Mehmet bin es-Seyyid Feyzullah (Allah her ikisini affetsin) yazdı.

⁵ [Bunu] Rabb-i Kadîr'e fakir olan es-Seyyid Mustafa bin es-Seyyid Feyzullah (Allah onları affetsin) sundu.

Evvelin zîb-zebân bâdî-i her emr-i zî-bâl

بسم الله الرحمن الرحيم

Ve bihîn-züyûr-ı zerîa-i kabûl her a'mâl hamd u sitâyîş-i lü'lü nümâyîş-i hazret-i hudâ-yı müte'âl ve nüḥustîn-i vâsiṭa-i vuṣûl-i eḥsanu'l-hâl şalavât-ı nâmiyye-i bî-ğayât hazret-i dibâce-i kitâb-ı [2a] ḥalk u tekvîn maẓhar-ı meḳâl "وما أرسلناك إلا رحمة للعالمين"⁷ ve âli ve aşḥâb-ı güzîn rıdvânullâhi te'âla 'aleyhim ecme'in olmağın her biri birbirine müte'âkıb edâ vü tetmîm ve bu müveşşehât ile 'unvân-ı kubâle-i hayr ihtivâ tezyîn ve tesvîm kılındukdan sonra sebeb-i tanzîm-i ḥiṭâb-ı ḥasenât-ı cemîle ve bâ'is-i tensîk-i kitâb-ı hayrât-ı cezîle oldur ki ḥâlâ Âsitâne-i 'aliyye kâim-i maḳâmı düstûr-ı 'âlî-nijâd ve vâlâ-ḥaseb müşîr-i feẓâil-i nihâd ve güzîde-neseb baḥr-i zehḥâr-ı feẓâil [2b] ve muḥîṭ-i teyyâr-ı fevâzil şâḥib-i kerem ve bülend-pâye der her hüneri temâm-vâye sübhâni'z-zât nu'mânî's-sıfât şâḥibu'r-riyâsetîn fi'l-âfâḳ ḥâizu'l-ḥamâsetîn 'ale'l-ıtlâk tâlibü'l-ḥayrât ve râğibü'l-ḥasenât el vezîr ibnü'l-vezîri ibni'l-vezîr el-vezîrü'l-'âlî Köprilizâde Aḥmed Paşa ibnü'l-merḥûmü'l-mağfûr ed-dâric ilâ medârici rahmeti rabbi'l-ğafûr şadr-ı a'zam esbak Nu'man Paşa hazretleri taraf-ı 'âlîlerinden ḥuşûş-ı âti'z-zikriñ taḥrîr u tetmîmine emr ve işâretleri şeref-endâz [3a] menâşşa şudûr olmağın bu fakîr Âsitâne-i 'aliyyede şeref-baḥş sükûn oldukları câ-yı ma'delet ârâ-yı-serây hazret-i şadr-ı a'zamîde ḥuzûr-ı 'âlî-yi mevfûrlarında zeyl-i kitâbda meşṭûru'l-esâmî müslimîn ḥuzûrlarında 'aḳd olınan meclis-i şer'-i ḳavîmde vezîr-i müşârun-ileyh hazretleriniñ çemenistân taḳrîrleri reşâşe-i ḥüsn ta'bîr ile ṭariyy ve reyyân ve şükûfe-zâr-ı elfâz-ı dil-peẓîrleri nesîm-i insicâmı besîm u ḥandân olmağla vaḳf-ı âti'z-zikr li-ecli't-tescîl ve'l-emri't-tekmîl mütevellî naşb u ta'yîn [3b] buyurdıkları 'umdetü'l-emâcid ve'l-eşbâḥ İbrâḥîm Efendi ibn-i Aḥmed maḥzarında niyyet-i ḥâlîşa ve ṭaviyyet-i şâdıḳa ile neşr-i leâlî taḳrîr ve neşr-i nevr-i meḥâsin ta'bir buyurub ol pâdişâh-ı müsteḳill-i ḥükm-i bî-müşârik ve mezâḥim ve mâlikü'l-mülk nâfizü'l-emr-i bî-münâzi' ve muḥâşım hazretleriniñ pîş-tâḳ-ı vahdet-ḥâne-i bî-bahânesinde hemîşe-revân vâlî-i ebedü'l-âbâd müselsilü'l-cereyân olur şadaḳa-i

⁶ Bu değerli kanûnnâmenin içeriği ve kapsamında olan güzel ve bol iyiliklerin hepsi katımda doğrudur ve huzurumda açık bir şekilde görülmüştür. Ben, geçmiş imamlar arasında söz konusu edilen anlaşmazlıkları bilerek umûmî ve husûsî özelliklerle ilgili bu vakfiyenin sihat ve lüzûmuna hükmettim. Allah vakfedenin sa'yini meşkûr eylesin ve onu iyi bir hâlde kabul derecelerine yükseltsin. Bunu Rumeli kazaskeri fakir es-Seyyid Zeynelabidin (Allah onu affetsin) yazdı.

⁷ "Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik" Enbiya, 21/107.

câriye olmak arzusuyla vakf-ı âtî'z-zıkr şudûrına [4a] değin havza-i taşarruf ve zîr-i dest-i temellükümde olub medîne-i Üsküdâr civârında Kuzguncuk nâm maḥall kırbında vâkı' bir taraftan meḳâbir-i müslimîn ve bir taraftan Serkes (سرکس) nâm Ermeni menzili ve bir taraftan deryâ ve bir taraftan tarîḳ-i 'âmm ile maḥdûd ḥâriciyyede zükâḳ kapusınıñ cânib-i yemîninde taḥtânî bir bâb ḳahve odası ve kırbında dört bâb oda ve muttasılinda iki kenîf ve Ḳâyıḳḥâne kırbında bir maṭbaḥ ve ḥarem kapısı kırbında bir kapucı odası ve zükâḳ [4b] kapusının cânib-i yesârında tûlen on altı ve 'arzen on bir buçuk zirâ' bâğçe ve kırbında bir su kapısı ve bir abdestḥâne ve nerdübân kırbında iki asma ḳameriyyesi ve zükâḳ kapusından ḥarem kapusına varınca tûlen kırk üç ve 'arzen yigirmi üç zirâ' ḥavlıyı ve iki ḳâyıḳḥane ve bir ḳâyıḳ limânını ve fevḳânî iki bâb oda ve bir şuffe ve deryâyâ nâzır beş kepenk üç dolab bir yüklüḡi muḥtevvî tûlen on yedi ve 'arzen on üç [5a] zirâ' kebîr köşk ve yine tûlen on bir 'arzen dokuz zirâ' bir şağîr köşk ve taḥtında bir bâb oda ve tûlen yigirmi iki ve 'arzen on dört zirâ' kebîr dîvânḥâne ve bir kenîfi ve dâḥiliyyede fevḳânî iki bâb oda ve kılâr ve üç dolâb ve bir yüklüḡi muḥtevvî mezehheb ve münakḳaş mâbeyn odası ve kırbında iki kenîf ve bir kebîr dîvânḥâne ve müzehheb odadan ḥareme duḥûlde bir bâb kebîr oda [5b] bir kebîr dîvânḥâne ve bir ḥazîne odası ve bir kenîf ve sol cânibinde bir kebîr ḳahve odası ve muttasılinda bir oda ve bir çinili ve fışkıyeli bir oda ve bir şağîr oda ve kebîr ḥavzı müstemil bâğçe ve dâḥiliyyesi iki ḥâriciyyesi bir ḳûrnlı ḥammâm ma' a câmekân ve bir kenîf ve külḥan odası ve fışkıyye yanında bir şağîr oda ve kırbında bir kenîf ve altmış beş ocak gül fidânını muḥtevvî bâğçe ve ḥavız cânibinde sol tarafında [6a] bir bâb kebîr oda ve bir kenîf ve ḳanavât-ı memlûkesine teb' iyyet ile mâ-i lezîz-i câriyi muḥtevvî bir maṭbaḥ ve maṭbaḥ karşusunda bir oda ve bir kenîf ve yine bir kebîr oda ve bir kenîf ve ḡasilḥâne ve bir kenîf ve bir baklava fırınını müstemil yâlı ta' bîr olınan mülk menzil ile civârında vâkı' bir tarafı sâbıḳan Çâvuşbaşî Muştafa Pâşâ bâğçesi ve bir tarafı Mesis? (مسس) Yahûdî bâḡı ve iki tarafı tarîḳ-i 'âmm ile maḥdûd ve bâğçe saḳy olınacak [6b] iki ḥavzı ve iki su ḥazînesi ve iki kuyu ve eşcâr-ı müşmirayı muḥtevvî bir kebîr bâğçeyi müstemil Nakḳâş Paşa yâlısı dimekle şöhre-i şî' âr sâḥilḥânemi sâir emlâkımdan ifrâz u vakf ve tesbîl ve vakf-ı mezburımı bu şart ile tetmîm ü tezyîl eyledüm ki mâdâm ki feyezân-ı pertev-i bâhiru'l-lâmê' ân âfitâb-ı ḥayatdan ḥişşe-yâb-ı tarâvet ve istifâza-i nûr-ı nevr-i beḳâ-i sa' âdet idüb [7a] ḥayâtta oldıkca sâḥil-ḥâne-i merḳûmıñ keyfemâ

eşâu tevliyet ve taşarruf ve süknâsı vâbeste-i işâret-i benân-ı irâdetim olub aşlâ âhar mudâhele itmeye inkızâ-i müddet-i nümüvv u numûd ve intihâ-i zemân-ı Bürûz u şuhûdım ‘aķîbinde sâhilhâne-i mevķûfey hemşîre-i muhteremem ‘umdetü’l-muħazzarât zûbdeü’l-müveķķarât Rabi‘a Hânım ile evlâdı ve evlâd-ı evlâdı hâlâ züyûr-ı erîke-i vücûd olan kerîmelerim Sa‘da Hânım ve Hafsa Hânım [7b] ve Dürre Hânım ve fimâ ba‘d muntazam-ı silk-i vücûd olacak evlâd-ı emâcidimiñ zükûr ve inâsı ‘ale’s-seviye mutaşarrifin olub ba‘dehüm mûmâ-ileyha Râbi‘a Hânımın evlâd-ı emcâdı ile evlâd-ı şulbiyyemiñ evlâdları ķarnen ba‘de ķarnin ve fer‘an ğıbb-i aşl musâvât-ı zükûr u inâş şartıyla mutaşarrifin olalar ve ba‘de’l-küll ‘uteķâ ve ‘atîķâtım ve evlâdları ve evlâd-ı evlâdları [8a] ve evlâd-ı evlâd-ı evlâdları mutaşarrifin olalar ba‘de inķirâzı’l-küll menâfi‘-i vaķf-ı mezbûrım Medîne-i Münevvere şalâvâtullâhi te‘âlâ ‘alâ Münevverihâda âsûde-nişîn Füstât civâr-ı Cenâb-ı Resûl-i Emîn olan fuķarâ-yı müslimîne şarf olına ve zıkr olınan sâhilhâne ĥadîķasınıñ senevî on sekiz bin akķa ğallesinden beher yevm üç akķası Fındıklı ķaşabasında Kazğânî mahallesinde câmi‘-i şerîfi [8b] muķâbilinde icrâ vü ihyâ eyledüğim ķeşme-i laṭîfiñ ṭasını hıfza me’mûr olan kimesneye teslîm olunub ğalle-i bâķiyye sâhilhâne-i mevķûfeniñ beher sene iķtizâ iden ta‘mîr ve meremmetine ĥarc u şarf olına ve şurûṭ-ı mezkûreniñ merreten ba‘de uḥrâ tebdîl u ta‘yîn ve vaķf-ı mezkûrımıñ zamm u teķşîri yedimde ola deyu ta‘yîn-i şurûṭ ve tebyîn-i ķuyûd idüb ĥudûd-ı mezkûr ile [9a] maḥdûd müştemilât-ı mezkûre ile ĥadîķa-i mevşûfeyi ĥavî sâhil-ĥaneyi mütevellî-i mûmâ-ileyhe teslîm ve ol daḥî ber vechi muḥarrer tesellüm ve vaķfiyyet üzre ķabz idüb mütevellîleriñ sâir evķâfda taşarrufları gibi taşarruf eyledi didükde ğıbbu’t-taṣdîķi’s-şer’î vâķıf-ı müşârun-ileyh⁸ "أسبغ الله تعالى رشاشة نعمه دائماً" aleyhi ḥazretleri meclis-i ma‘ķûd-ı mezkûrede mütevellî-i mûmâ-ileyh muvâcehesinde [9b] vaķf-ı ‘aķâr ‘inde’l-imâmi’l-‘azam ve’l-hümâmi’l-efḥam şaḥîḥ olmayub siyemmâ vâķıfiñ menâfi‘i nefsine şartı mubṭil-i şıḥḥat-ı vaķf oldığı müttefeķun-‘aleyh neḥârîr-i dîn ve ķarâr-dâde-i nâdire-i sencân-ı ‘ilmü’l-yakîn olmağla sâhilhâne-i merķûmeyi ke’l-evvel mülklerine istirdâd buyurdıklarında mütevellî-i mûmâ ileyh daḥî vâķıf-ı mücerred vaķaftü dimekle İmâm-ı Ebû Yûsuf ḥazretleri re’y-i münîfeleri üzre [10a] vaķf-ı şaḥîḥ ve imâm-ı Muḥammed ḥazretleri ķavl-i şerîflerinde teslîm ile’l-mütevellî ile lâzım-ı müteḥattim olub menâfi‘in vâķıfa rücû‘ı mâni‘-i şıḥḥat olmağla ṭaraf-ı

⁸ “Allah ona taze nimetlerini daima bolca versin.”

vakf-ı tercîh ile hüküm-i mesbûku'l-emsâl ve qarâr-dâde-i vâye-girân nişâb-ı ifzâl olduğına binâen şihhat-i vakf-ı mezbûre hüküm-i iltimâs itmeğin cânib-i vakf tercîh ve vakf-ı mezkûr ve zımında olan şurût u kuyûdın şihhat u lüzûmına hüküm-i şarîh-i şer'î [10b] olmağın vakf-ı mezbûr şahîh ve mütehattim oldu "فمن بدلّه بعد ماسمعه فإنما إثمه" cerâ zâlik ve hurre fi'l-yevmi'l-hâdî ve'l-ışrîne mine'l-Muḥarremi'l-ḥarem li-sene ḥamsîn ve mie ve elf.

ŞUHÛDÜ'L-ḤÂL

Faḥrû'l-müderrisini'l-kirâm ve'l-füdalâi'l-fihâm Larendevî Meḥmed Efendi Ḥâce-i Ḥazîne	Faḥrû'l-müderrisinü'l-kirâm es-Seyyid İbrâhîm Efendi ibn-i 'Abdulkâdir imâm-ı vezîr-i müşârun-ileyh	
Faḥrû'l-müderrisini'l-kirâm Ḥüseyin Efendi imâmu'l-vezîr merḥûm Nu' mân Paşa	Ḥazînedâr el-Ḥâc 'Ali Ağa ibn-i Süleymân Ağa	
[11a] Selâm ağası Meḥmed Ağa ibn-i Ḥasan	Muşarrıf Yûsuf Efendi ibn-i Abdillâh	Silâhdâr-ı Aḥmed Ağa ibn-i Muştafa
Kâtib-i ḥazîne es-Seyyid Muştafa Efendi ibn-i es-Seyyid Meḥemmed	Mühürdâr-ı Meḥmed Emîn Ağa ibn-i Abdillâh	
Sâbıkan kâtib-i ḥazîne İsmâ'îl Efendi ibn-i Abdillâh	Divitdâr Ḥalîl Ağa ibn-i 'Oşman	Ser-kîlarî 'Oşman Ağa ibn-i Muştafa
Ḳahvecibâşî Ebû Bekir Ağa bin Meḥmed	İbrahîm Ağa bin 'Oşmân Ḥaftânî	Ḥarem ketḥudâsı Muştafa Ağa ibn-i Ḥüseyin
El-Ḥâc Muştafa Efendi İmâm-ı Ḥân	Kapu Ketḥüdâsı 'Ali Ağa ibn-i Abdillâh	

⁹ “Kim bu vasiyeti işittikten sonra değiştirirse vebâli değiştirenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah herşeyi hakkıyla işiten ve bilendir.” Bakara, 2/181.

Der-kenâr:

Aliyye Hânım arzuhâl sunub evlâdiyyet ve meşrûtiyyet üzre mütevellîyesi olduğu medine-i Üsküdar müzâfâtından Kuzğuncukda vâki pederi merhûm ve meğfûr-leh Köprilizâde el-Hâc Hâfız Ahmed Paşa hazretlerinin vakf eylediği sâhilhâne ve civârında vaki bir kıta vakfiyye-i mamûl-bihâsının ber mahalde mukayyed olmadığından muhâfazası lâ büdd olmağla yerinde olan vakfiyye-i mamûl bihasının Anadılı muhasebinde kayd ve yerine ibka buyurılmak bâbında istid'â-yı inâyet eylemekle mücebince vakfiyye-i mamûl bihâ Anadolu Muhasebesine kayd olunub aslı mütevellîyesi yedinde kemâ kân ibka olunmak deyu 26 Zilkade 1214 (21 Nisan 1800) tarihinde sâdır olan fermân-ı âli mücebince Anadolu muhâsebinde kayd olındı bu yedine vakfiyye-i mamul bihâ ibkâ olındığı işbu mahalle şerh virildi

Vakfiye 9: Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Vakfiyesi (2)

KÖPRÜLÜZÂDE EL-HÂC HÂFİZ AHMET PAŞA VAKFİYESİ (2)

KK, V, 12/2455; Zilhicce 1157/Ocak-Şubat 1745

[1b] هذا ما وقفه ابو الخير الحاج احمد پاشا ابن نعمان پاشا المعروف بكوپريلي¹

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعينه

الحمد لله الذي شرع لنا ديناً قيماً غير ذي عوج وكلفنا ما لم يجعل علينا فيه من حرج والصلوة والسلام على سيدنا و سندنا محمد المبعوث رحمة للعالمين وعلى آله قدوة الناسكين وعمدة المتطهرين وعلى أصحابه أئمة الدين والتابعين بإحسان الى يوم الدين رضوان الله تعالى عليهم أجمعين²

Ve ba‘de ma‘lûm-ı evvelihi ki bundan aqdem Girid cezîresinde Kandiye qal‘ası fethine teşmîr-i sâk gayret idüb ol hîdmet-i celîleye muvaffak olan büyük ‘ammim merhûm ve meğfûr şadr-ı esbak ve düstûr-ı evfaq Fâzıl Ahmed Paşa الله "عليه مغفرت الله" derûn-ı kal‘ada binâ vü ihyâ buyurdıkları câmi-i şerîfde bir medrese-i şerîf binâsı ehemm ve elzem olduğına binâen bin yüz yigirmi senesinde vakf-ı müşârun-ileyh evlâdiyyet ve meşrûtiyyet üzre bi‘l-fi‘l mütevellî ve sene-i mezbûre cezîre-i merkûmede vâli olan şâhib-i dirâyet ve âşaf-ı diyânet ve nu‘man-ı fazilet vâlid mâ-ceddim şadr-ı sâbık cennet-mekân Nu‘mân Paşa ibn-i şadru‘ş-şehîd Muştafa Paşa ‘aleyhimü’r-raḥme ve’r-rıdvân ḥazretleri on bir ‘aded ḥücre-i muvazḫafayı ḥâvî müceddeden bir medrese-i laṭife binâ vü ihyâ buyurub lâzım gelen vezâîfî izdiyâd-ı galle-i vakf-ı mezbûreden ta‘yîn buyurmalarıyla vâkıf-ı şânî "يا أيها النفس المطمئنة إرجعي الى ربك" te‘âlâ kesb-i istiḥkâk buyurub kavı-i te‘âlâ ve’l-merzâti resûlihi'l-alâ izdiyâd-ı vakf-ı mezbûrdan virilmek üzre şöyle

¹ Bu Ebu'l-Hayr el-Hâc Ahmet Paşa ibn-i Köprülü Numan Paşa vakfidır.

² Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla ve ondan yardım dileriz. Hamd hiç bir eksiği olmayan değerli bir din gönderen ve bizleri hiç bir sıkıntıya düşmediğimiz şeylerle mükellef tutan Allah'a mahsûstur. Salât u selâm efendimiz ve dayanağımız âlemlere rahmet olarak gönderilen Muhammet (sav)'e, ibadet edenlerin öncüsü ve temiz olanların dayanağı olan ailesine ve dinin imamları olan ashâbına ve kıyâmet gününe kadar onları en güzel şekilde takip edenlerin üzerine olsun.

³ "Dileğine göre Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun."

⁴ "Ey gönül huzuruna ermiş nefis, sen O'ndan O da senden râzı olarak Rabb'ine dön" Fecr, 89/27-28.

taşvîb ve şart kılındı ki evvelâ türbelerinde âvize olunan kândîle her gice yigirmişer dirhem revğan-ı zeyt kûrâ-yı mevķûfe ‘öşrinden Kandiyede mütevellî vekîli olanlarından aķz olunub şarf olına ve emekdârlarından el-Hâc Velî -zîde şalâhahü-yevmiyye on dört akça vazîfe ile kândilci ve türbedâr olub edâ-i ĥidmet-i lâzimesinden sonra meblağ-ı merkûm mütevellî vekîli yedinden alınub mutaşarrıf ola ve vâlid mâ-ceddim şadr-ı sâbık merķûm Nu‘mân Paşa ve büyük ceddim şadr-ı esbak Köprili Meķemmed Paşa ve büyük ceddem merķûme ‘Âişe Hânım vâķıf-ı müşârun-ileyh [3a] büyük ‘ammim fâzıl sâbık Aķmed Paşa ve ceddim şadrü’s-şehîd Muştafa Paşa ‘aleyhimü’r-raķme ve’l-mağfıra hazerâtınıñ ervâķ-ı tayyibleriķün kurrâ Şeyķ İbrâhîm imâm-ı evvel ‘Abdüllatîf ve imâm-ı şânî Muştafa ve imâm-ı evvelin oğlı İsmâil ve Yeni câmi‘ imâmı Abdulfettâh ve eş-Şeyķ İsâ el-Mağribî ve Torun oğlı Monla Ali ve Kösic İsmâ‘îl Efendiniñ oğlı Monla Aķmed ve Şarrâfzâde Monla ‘Abdullah ve Emîr Şeyķ oğlı Hüseyn nâm kimesnelerden her birine bir cüz-i şerîf ta‘yîn olunub her gün şalât-i fecr edâ olındıktan sonra bed’ eyleyüb her biri birer cüz tilâvet ve üç günde bir ĥatm-i şerîf eyleyeler ve câmi‘-i şerîfin türbe-i şerîfeye nâzır penceresi dâķhilinde tilâvet ve beher heftada ikişer ĥatm-i şerîf kırâet olunub ĥâşıl [3b] olan meşûbât-ı celîleleri müşârun-ileyhim hazerâtınıñ ervâķ-ı tayyibelerine ihdâ ve ithâf ve ‘abd-i fakîr Ebü’l-Hayr el-Hâc Aķmed bin Nu‘mân "صدق من نطقه"⁵ mişdâķınca ‘akîb-i tilâvetde ĥayır du‘â ile ruķımı yâd u şâd eyleyeler ve her biri yevmiyye beşer akça vazîfeye mutaşarrıflar olub vezâif-i merkûmelerini mütevellî vekîli yedlerinden aķz eyleyeler ve eczâ-yı şerîfe-ķ’ânlar üzerlerine beş akça vazîfe ile Kösic İsmâ‘îl Efendi nokķacı ta‘yîn olunmuşdur eczâ-h’ânlar tekâsül eyledikleri eyyâmda vazîfe-i mu‘ayyeneleri virilmemek iķün mezbûr nokķacı mütevellî vekîllerine ĥaber vire ve terki mu‘tâd idenlere vekîl-i mütevellî tenbîh idüb mütenebbih olmayanları evlâddan aşıl mütevellî olanlara ‘arz olunub yerleri [4a] erbâb-ı istiķķâķa virile ve ķârî-i merkûmûndan biri fevtiyle yahûd ‘azliyle maķlûl oldıķda ĥazret-i Ķur’ân-ı Kerîme intisâbı olmayub cehele-i nâsdan birine rüşvet ile veyâķûd ĥâtır iķün ‘arz iden mütevellî vekîllerini ĥazret-i Ķur’ân-ı azîmü’s-şâna ĥavâle eyledim Cenâb-ı Rabbü’l-Erbâb dünyevî ve uhrevî lâyıķlarını tertîb eyleye ve türbedâr-ı mûmâ-ileyh el-Hâc Velî ‘âzimü’d-dârî’l-beķâ oldıķda yerine bir dîndâr ve şâliķ kimesne türbedâr ta‘yîn ola ve bâş müezzin Yahya nâm kimesne yevmiyye beş

⁵ Konuşan doğru söyledi.

[6a] Kitâbü et-Tarîkati'l-Muhammediye Cild 1	Kitabu Fetâvâyı Bezzâzî Cild 1	Kitâbü Behceti'l-Fetâvâ Cild 1
Kitâbü'l-Haddâdî Nışfu Şerhi'l-İkudûrî cild 1	Kitâbü Menâsiki Hacı li'l-Benderî Cild 1	Kitâbü'l-Fuşûl fî Fıkhî'l-Hanefiyye Cild 1
Kitâbü Mülteka'l-Ebhur Cild 1	Kitâbü eş-Şerhu's-Şagîr li-İbrâhîm el-Halebî Cild 1	Kitâbü Hızâneti'l-Fıkh Cild 1
Kitâbü Şerhi's-Sirâciyye fi'l-Ferâiz Cild 1	Kitâbü Muhtaşari'l-Mekâle fi'l-Feth ve'l-İmâle ve me'ahâ muhtaşarun fîmâ beyne Hafz 'an Âşım ve beyne'l-Berzî 'an Abdullah ibni Keşîr Cild 1	Kitâbü'n-Nebrâs fî 'İlmi'l-Kelâm Şerhu 'Âkâid Cild 1
Kitâbü'l-İtimâd fî Şerhi 'Akhâidi'n-Nesefî cild 1	Kitâbü Şerhi't-Ta'rîf fi'l-'Arabiyye Şerhu'l-Merâh ve ğayrihi cild 1	Kitâbü Şerhi's-Şâfiyye li's-Seyyid 'Abdillâh cild 1
Kitâbü Cem'i'l-Cevâmî' fî 'İlmi'l-'Arabiyye cild 1	Kitâbü Lübbi'l-Elbâb fi'l-Ensâb cild 1	Kitâbü Lügati Ahterî Kebîr cild 1
[6b] Kitâbü Ta'bîrînâmeti'l-İşârât fî 'İlmi'l-'İbârât li'l-İmâm li- İbni Şâhîn ez-Zâhirî Cild 1	Kitâbü Şerhi Nuḥbeti'l-Fiker fî Muṣṭalaḥi Ehli'l-Eşer li- ibni Hacer Asḫalânî ve me'ahâ Şerhu Vereḳâtî İmâmî'l-Haremeyn ve me'ahâ el-Maṭla'u fî 'İlmi'l-Mîzân Şerhu İsâgocî ve me'ahâ Şerhu İsâgocî li'l-Kânî ve me'ahâ Ğarîbu mâ fi'l-Câmî' i's-Şagîr li's-Suyûtî Cild 1	

İş bu vakfiyye-i ma'mûl bihâ mücebince Anâdolu Muḥâsebine kayd olunmak bâbında hâlâ Kandiye Muhâfızî olan vezîr-i mükerrrem devletlü sa'âdetlü el-Hâc Ahmed Paşa hazretleri iltimâs itmeleri mücebince vakfiyye-i ma'mûl bihâları mahalline kayd ve şûreti virilmek bâbında 2 Zilhicce 1158 (26 Aralık 1745) târihinde sâdır olan fermân-ı 'âlî mücebince ba'de'l-kayd 'aynıyla mahallinde işbu sûret-i defter olındı

Vakfiye 10: Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Vakfiyesi (3)

KÖPRÜLÜZÂDE EL-HÂC HÂFİZ AHMET PAŞA VAKFİYESİ (3)

KK, V, 7/2450 Evâil-i Muharrem 1168/Ekim 1754

ما فيه من أصل الوقف وشرائطه المحررة على الوجه المسطور صحّ كله لدىّ واتصح جميعه بين يديّ وإنّي
حكمت بصحته ولزومه في خصوصه وعمومه عالما بالخلاف الجاري بين الأئمة الاشراف رتبه الفقير اليه
تعالى چشمی زاده يحي بن عبد الكريم القاضي بدار الجهاد بلغراد المحروسة عفي عنه¹

İnşâallâhu te‘âlâ Âsitâne-i Sa‘âdetde büyük ‘ammimiz Fâzıl Aḥmed Paşa ‘aleyhi'r-rahmeniñ meşrûṭaları olan kütübḥânelerinde hıfz olına

[1b] cevâhir-i ḥamd-i bî-kıyâs kezâ nümâya ve zevâhir-i şükr u sipâs-ı bî-gâye ol
ḥayy u ḳadîm ve hâdî-i şıraṭ-ı müstekîm pâd-şâh-ı bî-zevâl ‘amîmü’n-nevâl celîlü’l-
celâl vâcibü’l-iclâl ḥazretleri cenâbına lâyıḳ u şâyeste vü sezâdurki nusḥa-i insânı
ebde‘ uslûbda imlâ ve aḥsen-i takvîmde inşâ idüb tarîkat-ı Muḥammediyyeye hidâyet
ile meşâbih-i meşâriḳ envâr-ı ḥayr u ḥasenâtı be-derḳa-i şa‘bu’l-mesâlik [2a] dâr-ı
beḳâ eyledi ve dürûd-ı keşîrû’l-vürûd ve taḥiyyât-ı nâ-ma‘bûd ol şâhib-i maḳâm-ı
Maḥmûd menba‘-ı zilâl-i şefâ‘at melce-i mulâzemet fihris-i cerîde-i celâlet ḥâteme-i
risâle-i risâlet serdâr-ı ḳâfile-i enbiyâ serdâr-ı sübhânellezî esrâ nebiyy-i kerîm resûl-i
vâcibü’t-ta‘zîm ḥazret-i Muḥammedü’l-Muṣṭafa şallallâhü te‘âlâ ‘aleyhi vesellem
ḥazretleriniñ meḥbiṭ-i Cebrâîl-i emîn ve meṭâf-ı melâike-i muḳarrebîn olan merḳad-i
pâk-i münevver ve meşhed-i tâb-nâk-i mu‘aṭṭarlarına îşâr u nişâr olunur ki delâlet-i
şer‘-i ḳavîm dârât-ı nehc-i müstekîm ile vesîle-i fevz u necât olan mühimmât-ı
dünyevî ve uhreviyyeyi ve celâil-i ucûr u meşûbât olan ḳurebâtı ta‘lîm u tefhîm
eyledi şallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve ‘alâ âlihi ve aşḥâbihi [2b] rıdvânullâhi te‘âlâ
‘aleyhim ecme‘în emmâ ba‘d iş bu kitâb-ı müsteṭâbıñ taḥrîr u inşâsına bâ‘iş u bâdî
ve elfâz-ı ‘anberîn-i nikâbıñ taştîr u imlâsına dâ‘î budur ki maḥrûse-i dâru’l-cihâd
Belğırâd "أبّده الله في يد الإسلام"² ebedü’l-âbâda ziyâ-güster olub maḳarr u zerâ-yı ‘izâm
olan serây-ı behcet-i efzâda ‘aḳd olunan meclis-i şer‘-i şerîf-i enverde ḥâlâ mehce-i

¹ Vakfın aslından ve şartnameye uygun olarak yazılan her ne var ise hepsi huzurumda gerçekleşti ve bunların tümü de doğrudur. Parçalarının ve tümünün sihhatine ve lüzûmuna ileri gelen imamlar arasındaki ihtilafları bilerek karar verdim. Bunu yüce Allah’a fakir olan Çeşmîzâde Yahya bin Abdülkerim dâru’l-cihad Belgrad’da (korunmuş) düzenledi.

² “Allah onu Müslümanların elinde ebedi kılsın.”

nevâ-yı lutf u ‘inâyetleri maḥrûse-i mezkûreye ziyâ-baḥş ve senâbik-i şâfinâtu’l-
ciyâdı sâḥa-i serḥadd-i manşûreye sa‘âdet-naḳş olan düstûr-ı mükerrerem nâmîdâr-ı
müşîr-i mu‘azzam ‘âlî-tebâr vezîr-âsaf-ı âşâr câmi‘üs-seyf ve’l-ḳalem ve’d-demâr
şâhibü’l-‘alem ve’l-ḥilm ve’l-i‘tibâr ḥâris-i bilâd ḥâfîz-ı ‘ibâd ḥâlâ muḥâfîz-ı
Belğîrâd [3a] veliyyü’n-ni‘am keşîru’l-iḥsân melekü’s-şiyem müderrisân Köprilizâde
devletlü ‘inâyetlü Ebu’l-Ḥayr el-Ḥâc Aḥmed Pâşâ "يسّر الله بالخير ما يشاء وبشره بأنواع
"ḥâzretleri câlis-i serîr-i şîḥḥat ve ma‘dilet ve lâbis-i ḥil‘at-i fâḥîre-
i ‘âfiyet oldığı ḥâlde zîkr-i âtî vaḳıflarına li-ecli’t-tescîl ve’l-itmâm emrû’t-tekmîl
mütevellî naşb u ta‘yîn buyurdıkları rûznâmçe pâyesiyile serfirâz ve el-yevm vezîr-i
müşârûn-ileyh ḥâzretleriniñ kâtib-i dîvân-ı mekârim ‘ünvânları ḥîzmetiyle müfteḥar
ve mümtâz olan iftiḥârü’l-emâcid ve’l-ekârim Hâşim Aḥmed Efendi ḥâzretleri
maḥzarında ikrâr-ı tâm ve taḳrîr-i kelâm idüb ḥâlâ meşrûtiyyet üzre evḳâf mütevellîsi
[3b] olduğım ecdâd-ı emcâd-ı ûli’l-faẓl ve’r-reşâdımın düstûr-ı mükerrerem u
mu‘azzam müşîr-i müfehḥam u muḥterem şadr-ı esbaḳ vezîr-i mükerrerem merḥûm
Köprilizâde Fâzıl Aḥmed Pâşâ "سقى الله ثراه وجعل الجنة مثواه"⁴ ḥâzretleriniñ aşâr-ı
ḥayriyyelerinden olub maḥrûse-i mezbûrda Bayrâmbeg maḥallesinde kâin ta‘mîr ve
ihyâları olan dârü’l-ḳurrâsı tavassuṭ-ı istîlâ sebebiyle ḥarâb ve meşârif-i vezâifine
merbûṭ müseḳaffâtı perîşân ve nâ-yâb olmuşiken itmâmu’l-ma‘rûf ḥayrun min
ibtidâihi mübteğâsınca bundan üç sene muḳaddem def‘a-i ûlâda Belğîrâd
muḥâfîzlığıyla bâ-fermân-ı ‘âlî iş bu serḥadd-i manşûreye vürûdımızda ta‘mîr u
tecdîdine [4a] şurû‘ olunub ‘alâ mâ-hüve’l-meşḥûr itmâm u tekml aḳşa-yı maḳşûdem
olmuşdı ancak ber-muḳtezâ-yı sâik-i taḳdîr ḳable’l-itmâm kevkeb-i iḳbâl burc-ı âḥara
taḥvîl olduğına binâen eyâlet-i Bosna ve eyâlet-i Özi menâşıbı ḥükûmetleri ber
müddet-i fâşıla olub bundan aḳdem tekrâr maḥrûse-i mezkûre muḥâfîzlığı zuḥûr ve
bi-mennihi te‘âlâ maḥşûben bi’l-‘âfiye ḥâlâ dârü’l-ḳarâr ve’l-ârâmım olan maḥrûse-i
mezbûreye vürûdımız maḳdûr olmağla ibtidâ-yı emrde itmâm-ı ḥayrât-ı mezkûreye
beẓl-i mevfûr olunub fe’l-ḥamdü lillâhi ‘alâ na‘mâihi ve’s-şükrü ‘ale’l-âlâihi ceddîm
müşârûn-ileyh ḥâzretleriniñ ḥarâb olan dârü’l-ḳurrâsı bu ḥilâlde murâd üzre ta‘mîr
[4b] ve derûn u bîrûnını tecdîd ve tetimmeleri eṭrâfına ḥarîmi sâḥası ‘ilâve ve tevsî‘
ve kemâ-kân derûnında külle yevm kütüb-i eḥâdîş-i şerîfe tadrîs olınmak üzre

³ "Allah dilediği şekilde, onu hayırda müyesser kılsın ve arzularının üstünde türlü ihsanlarla müjdelesin."

⁴ "Allah toprağını bol kılsın ve Cennetine koysun."

müderrişi naşb u ta' yîn ve civârında sâkin olan müslimîn şaffen derûnında cemâ' atle ikâmet-i şalâvâtlarıçün imâm ve müezzîn ve kıyyim ve sâir vech-i âtî üzere miqdâr-ı kifâye hademe tertîb-i müyesser olub iş bu meşûbât-ı cemîleye muvaffak olduğımız ecilden ve bi's-şükr tedûmü'n-ni' am mefâdi üzere bi't-tazarru' ve'l-ibtihâl dergâh-ı vâhibu'l-âmâl hazretlerine hamd u şenâ ve edâ-yı teşekkürler olunub harâb iken dâru'l-kurrâ tecdîd ve ihyâsıyla tâze hayât bulmağla ceddîm müşârun-ileyh hazretleri hayrât-ı müberrât-ı defâtirlerine ' ilâve-i [5a] hasenât ve hâlişan li-vechillâh olmağla vesîle-i terfî' -i derecât-ı cennât-ı ' âliyâtları olmak müsted' â-yı dergâh-ı kâdî'l-hâcât dur binâen ' alâ-zâlik dâr-ı ma' mûr-ı mezkûrîñ etrâfında olan harîm ve havlusını tevsî' içün kırbında vâki' ta' rîf u tavşîfden müsteğnî bâ-huccet-i şer' iyye temellük eylediğim bir bâb tahtânî oda ve bir maṭbah ve havlu ve bîr-i mâîyi müstemil mülk menzil ile yine kırbında vâki' diger hüccet-i şer' iyye nâṭık olduğu üzere mülkim olan başka iki bâb tahtânî oda ve bir maḥzen ve maṭbah ve havlu ve zâtu'l-eşcâr bâğçeyi maḥtû' an mülk menzil ile nefis-i dâru'l-kurrânîñ cevresinde bâ-mülknâme temellük eylediğim tûlen ve ' arzen bi-ḥesâb-ı terbî' i sekiz yüz kırk bir zirâ' ' arşamı ḥasbeten lillâhi te' âlâ vakf-ı şahîḥ-i müebbed [5b] ve ḥabs-i şarîḥ-i muḥalled ile vakf (ve) ḥabs eyledüm ve ceddîm mağfûr müşârun-ileyh hazretleriniñ ḥâlâ meşrûtiyyet üzere mütevellîsi olduğım İzmirde kâin evkâf izyâdından olmak üzere vezâif-i âtî'l-beyânı ta' yîn u tertîb eyledüm ve şöyle şart eyledüm ki ' ulemâ-i şâlihînden bir müsteḥakk ' âlim kimesne külle yevm dâr-ı ma' mûr-ı mezkûrda ' akd-i meclis ders idüb kütüb-i eḥâdiş-i şerîfe ve ' âkâid-i ehli's-sünne ve'l-cemâ' aya dâir ' ulûmı tadrîs idüb yevmî on beş akça vazîfe ile müderriş ola ve yine şüleḥâdan bir kimesne dâr-ı mezkûrda imâm olub yevmî on iki akça vazîfeye mutaşarrıf ola ve yine bir ehil kimesne yevmî dört akça ile müezzîn-ı evvel ola ve bir kimesne daḥî kezâlik yevmî dört akça vazîfe ile müezzîn-i şânî ola ve yine dört akça [6a] vazîfe ile bir kimesne kıyyim ve beş akça vazîfe ile bir kimesne daḥî ferrâş ola kezâlik beş akça ile bir kimesne bevvâb ola ve yine bir kimesne yevmî dört akça vazîfe ile mûkîd-i kanâdîl ve yevmî iki akça ile ferrâş-ı memşâ ola ve yevmî sekiz akça vazîfe ile bir mu' temed ve mevşûk bir kimesne mütevellî vekîli ola ve hademe-i mezkûre bi-esrihim müsteḥakkından olub her biri kendü ḥidmetinde mûkîm olalar ve şefâ' at ve rüşvet ve gayr-i ṭarîḥ ile cihât-ı mezkûre nâ-ḥalef mütevellî olub ihtilâs ider ise olduğu vazîfe kendüye ḥelâl olmayub ahîretde vebâli ola ve ṭarîḥ-i muḥârebe mevzû' -ı şem' dânlarda ikâd olunmak için

senevî altı vukıyye şem‘-i ‘asel ta‘yîn olunub kezâlik derûn-ı mescid-i mezkûrda âvîze olan yigirmi ‘aded kıanâdıl beher gıce [6b] beşer dirhemden leyâlî-i şehri Ramazân-ı mübâreke de vesâir leyâlî-i mübâreke de otuz altı gıcede îkâd olınmak üzere dokuz vukıyye revğan-ı zeyt tahşîş ve beher mâh üçer vukıyye revğan-ı şem‘ îkâdı takdîr olunub ve bundan ğayri iktizâ iden haşîr ve süpürge ve kıanâdıl meşârifine vefâ itmek üzere yevmî on akça kezâlik vakf-ı mezkûrdan ta‘yîn u tertîb eyledüm yed-i kıâim-i maķâm ile alınub maķalline şarf olına ve senevî bundan fazla olan akçası der kıse-i vakf olub yed-i kıâim-i maķâmla hıfz ve vakt-i iktizâda dâr-ı mezkûr kilimleri tecdîd olına ve ğademe-i mezkûre ğuşûşan Müderris Efendi ğazretleri ‘aķibü‘d-ders vâlid-mâ-ceddim merĥûm ve mağfûr şadr-ı esbaķ vezîr-i mûkerrem devletlü Nu‘ mân Pâşâ ve ceddım sa‘îd ve şehîd merĥûm ve meğfûr şadr-ı esbaķ vezîr-i mûkerrem [7a] devletlü Muştafa Pâşâ ve büyük ceddım şadr-ı esbaķ vezîr-i mûkerrem ve muĥterem merĥûm ve meğfûr devletlü Köprili Meĥmed Pâşâ ve vâlid mâ ceddım ğazretlerinin ‘amm-i muĥteremleri vâķıf-ı müşârun ileyh şadr-ı esbaķ vezîr-i mûkerrem merĥûm ve sa‘îd devletlü Fâzıl Aĥmed Pâşâ ve faĥrû‘l-muĥadderât büyük ceddem merĥûm(e) ‘Âişe Hânım ğazerâtınıñ ervâĥ-ı tayyibeleriçün takdîm-i da‘ vât-ı ğayriyye ideler ve her leyle-i Cum‘ada cemâ‘atıyla edâ-yı şalavâtı‘l-‘ işâ olındıktan sonra ba‘de‘d-du‘â muvâcehe-i müsliminde İmâm Efendi sûre-i Yâsin-i Şerîf ve her leyle-i işneynde bu minvâl-i muĥarrer sûre-i mülki cehren okıyub ve bâķî-i leyâlî daĥî şalât-ı mezkûreden sonra kezâlik cehren sûre-i Baķaranıñ âĥiri âmene‘r-resûlûden âĥirine dek [7b] kırâet ve tilâvet ve ‘aķibinde üç ihlâş-ı şerîf okıyub fâtîĥa-i şerîf ile itmâm eyleye ve leyle-i cüm‘ada tilâvet olınan yâsin-i şerîf ve işneyn gicelerde sûre-i mülk vesâir leyâlîde sûre-i baķaranıñ ve ihlâş-ı şerîf ve fâtîĥa-i şerîfeniñ şevâbını rûĥ-ı vâķıf-ı müşârun-ileyh⁵ benim rûĥıma ihdâ eyleyeler ve emri tevliyeti bi‘n-nefs zâtıma maķşûş olub kürûr u ĥubûr ile meremmâtı îcâb itdükde esnâ-i sa‘âdetde muķîm-i mütevellî olana i‘lâm olunub kendi yediyle miķdâr-ı kifâye medâr-ı meremmâtı akçası irsâl olına ve ecdâd-ı emcâdım raĥimeĥümü‘llahü te‘âlâ ğazerâtınıñ evķâf-ı münîflerine meşrûtiyyet üzere mütevellî benden sonra iş bu vakf-ı şerîfiñ daĥî mütevellîsi olmak meşrût ola evlâd-ı evlâda [8a] ve tebdîl u taĝyîr u tekşîr merreten ba‘de üĥrâ yed-i mütevellîde ola ve işbu vakfiyyeniñ bir şûreti Âsitânede muķîm-i mütevellî vekîli ve bir şûreti ğaşşaten Belĝiradda olan kıâim-i

⁵ “İleyh” ibâresi iki defa yazılmış.

makâm-ı mütevellî yedlerinde mahfûz olmak üzere vâkıf-ı akdem şartı mûcîbiyle Anadolu muhâsebesi defterlerine kayd olına deyu ta'yîn-i şurûṭ ve tebyîn-i kuyûd idüb vezâif-i merķûmeniñ berât-ı şerîflerini erbâbına vakf eyledüğim emlâkı mütevellî vekîline teslîm eyledüm deyu buyurdıklarında ğıbbu't-taṣdîk-i'ş-şer'î vâkıf-ı vezîr-i müşârun-ileyh ḥazretleri muḳaddemât-ı rücû'a şurûṭ idüb egerçi vakf-ı 'aḳâr 'inde'l-eimmeti'ş-şelâseti'l-aḫyâr şaḫîḥ olub lâkin mesned-ârâ-yı serîr ictihâd-ı ḥazret-i İmâm-ı 'Azam Ebû Ḥanîfe el Kûfî "جزى بالخير"⁶ ve Kûfî [8b] ḥazretleri katında ğayr-ı lâzım olmağın vakf-ı mezbûrdan rücû ve kemâ-kân mülkime istirdâd ıderüm didükde mütevellî-i reşîd cevâb-ı sedîde müteşaddî olub fi'l-ḥaḳîḳa ḥâlâ İmâm-ı müşârun-ileyh katında baş olınan minvâl üzere lâkin İmâm-ı şâni Ḥazret-i Ebû Yûsuf katında vâkıf-ı mücerred vaḳaftü dimekle ve İmâm-ı şâlis İmâm Muḥammed Şeybânî katında teslîm ile'l- mütevellî ve zıkr-i te'bîd itmekle vakf-ı şaḫîḥ ve şıḫḫat-i lüzûmı müstelzem olduğı bedîhiyyü'l-bürhândur deyu radd u teslîmden imtinâ birle ḥâkim-i mevķi'-ı kitâb tûbâ-leh ve ḥüsn-i meâb ḥuzûrında müterâfi'ân olduklarında ḥâkim-i ḥâsim ṭarafeyniñ kelâmlarına nazar ve mennâ'u'l-ḥayr olmakdan ḥazer idüb 'âlimen bi'l-ḥayr beyne'l-eimmeti'l [9a] eşrâf vakf-ı mezbûrın şıḫḫat-ı lüzûmına 'alâ ḳavl-i men yerâhü ḥükm-i şaḫîḫ-i şer'î ve ḳazâ-i şarîḫ-i mer'î idüb min-ba'd vakf-ı mezbûr şaḫîḫ ve lâzım ve şarîḫ ve müteḥattim olub naḳz u naḳîzına mecâl-i 'adîmü'l-iḫtimâl olmuşdur cerâ zâlik ve ḥurrire fi evâil-i Muḥarramü'l-ḥarâm li-sene şemân ve sittîn ve mie ve elf "فمن بدله بعد ماسمعه فإنما إثمه" علی الذین یبدلونہ إن اللہ سمیع علیم"⁷

(ŞUHÛDÜ'L-ḤÂL)⁸

Kethudâ-yı müşârun-ileyh el-Ḥâc 'Abdullah bin 'Abdurrahmân Ağâ

Kethudâ-yı sâbık el-Ḥâc Ḥasan Ağâ

Ḥâzin-i Ḥazret-i Âşâfî el-Ḥâc 'İsmâ'îl bin 'Ali Ağâ

Ağâ-yı selâmî vekîli Meḥemmed Efendi

Mektûbî ḥazret-i veliyyü'n-ni'am Muḥammed Efendi

Silahdâr-ı ḥazret-i Âşâfî el-Ḥâc [9b] Ḥalîl Ağâ

⁶ "Alah ona hayırla mukabele etsin."

⁷ "Kim bu vasiyeti işittikten sonra değıştirse vebâli değıştirenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah herşeyi hakkıyla işiten ve bilendir." Bakara, 2/181.

⁸ Ayetten sonra araya iki çizgi çekilmiş ancak "şuhûdu'l-hâl" ibaresi yazılmamıştır.

Ağâ-yı ukadâr-ı enderûn el-Hâc Hassân Ağâ
Mühürdâr-ı hâzret-i Âşâfî Hâlid Ağâ
Ağâ-yı kaftânî Selmân Ağâ
Kudvetü'l-‘ulemâi'l-muḥakḳikîn faẓiletlü Müftî ‘Ali Efendi
Sâbıkân ketḥudâ-yı Yeniçeriyân ḥâlâ Belğîrad Ağâsı kudvetü'l-emâcid ve'l-ekârim
‘izzetlü Muḥammed Ağâ
Ḥâlâ Belğîrad defterdârı kudvetü'l-emâcid ve'l-a‘yân ‘izzetlü Seyyid Meḥemmed
Efendi
Kudvetü'l-A‘yân Mîralây-ı Semendire ‘Izzetlü Ahmed Beg
Kudvetü'l-a‘yân Semendire Zâ‘im Ali Ağâ
Kudvetü'l-a‘yân Şaltazâde Zâ‘im Ali Ağâ
Dervîş Za‘îm Ağâ ibn-i Sağkol Mûrâd Ağâ
Kudvetü'l-a‘yân der dâr-ı kal‘a-i Bâlâ ‘izzetlü el-Hâc Selmân Ağâ
‘Oşman Efendi tercümân-ı dîvân
Za‘îm Ağâ ibn-i tercümân-ı Yûsuf Ağâ
Hâfız Esad bin Şeyḥ [10a] Muştafa Efendi
Kudvetü'l-a‘yân Za‘îm Osmân Ağâ
Kudvetü'l-a‘yân ağâ-yı Yerlüyân Seyyid İbrâhîm Ağâ
Kudvetü'l-erbâbi’t-taḥrîr ve'l-kalem muḳâbelecî Ebû Bekir Efendi
Kâtib-i maḥkeme faẓiletlü Ḥalîl Efendi
Kâtib-i şânî Ḥasan Efendi ve ğayrihim
Ketebehü el-faḳîr ed‘afü’l-küttâb Aḥmedü’l-muṭaḥhar bi-şehrî ağâ-yı enderûn el-Hâc
Ahmed Pâşâ İbnü’s-Şadr-ı Esbak Numân Pâşâ el-ma‘rûf bi-Köprilizâde Muḥâfız-ı
Belğîrâd Dâru’l-Cihâd sene 1168 (1754)

Vakfiye 11: Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Vakfiyesi (4)

KÖPRÜLÜZÂDE EL-HÂC HÂFİZ AHMET PAŞA VAKFİYESİ (4)

KK, V, 8/2451; Zilkade 1171/Temmuz-Ağustos 1758

أمر موصول شهد بحسنه الفحول حرره الفقير محمد صالح عفي عنه¹
شرعي يقضي لمقتضاه ويعمل بما حواه حرره الفقير اليه عز شأنه احمد القاضي بعسكر روم ايلني غفر له²
يعمل بما فيه عند ثبوته شرعا السيد محمد سعيد القاضي بعسكر اناطولي غفر له نمقه الفقير إليه عز شأنه³
ما ذكر في هذا الكتاب الشرعي والصك المعتبر المرعي من وقف العقار والكتب والحكم التسجيل بعد المخاصمة
جرى لديّ و ضوابط الشرعية و قيوده و شرائطه المرعية وجميع ما جرى فيه وصحّ لديّ وصح بين يديّ
وضوحا لايقع غراب الإرتياب على منارها وصحة تضمحل غبار الفساد ومن لوازمها فحكمت بصحت
هذا الوقف ولزومه في جميع ما علم من خصوصه و عمومه على مذهب من يرى لزوم الوقف من أئمة الهدى
عالما بالخلاف الواقع بين الأئمة الأسلاف الأشراف و مراعي لما يجب مراعاته عموما في تسجيل الأوقاف وأنا
العبد الفقير الى الله الملك القدير السيد عبدالرحمن واني زاده القاضي لمدينة قنڊية المحروسة غفر له⁴

[1b] بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الكريم العلام الذي جعل الصدقة الجارية سببا للنجات من النار في يوم القيام ووسيلة الي كسب
المراتب في دار السلام ووعد بالمثوبات الذين يعملون الصالحات حيث قال إن الذين آمنوا وعملوا الصالحات
لهم جنات تجري من تحتها الانهار خالدين فيها نعم أجر العاملين والصلوة والسلام علي رسوله سيد الانام الشفيع
المشفع يوم [2a] يؤخذ المجرمون بالنواصي والأقدام وعلي آله الكرام وأصحابه الفخام ماتقاطر الأمطار على
الأرض من الغمام⁵

¹ [Vakfiye] açık bir kararname; ileri gelenler bunun güzelliğine şahit olmuştur. Bunu fakîr Mehmet Sâlih (Allah onu affetsin) yazdı.

² Şer'idir; gereği yapılır ve içeriğiyle amel edilir. Bunu şâni yüce Allah'a fakir olan Rumeli kazaskeri Ahmet (Allah affetsin) yazdı.

³ Şer'î olarak sâbit olduğundan içeriğiyle amel edilir. Bunu yazan şâni yüce Allah'ın fakir kulu Anadolu kazaskeri Seyyid Mehmed Said'dir.

⁴ Bu şer'î kitapta ve muteber kontratta, vakfedilen akar ve kitaplardan zikredilenler, hakkında hüküm verilenler ve tescil edilenler, huzurunda cereyan eden davalaşmadan sonra şer'î zabıtlar ve kendisine riâyet edilen kayıt ve şartlar ve vakfiyede bahsedilen her şey, huzurunda, şüphenin zerresinin bile üzerine düşmediği bir şekilde açık oldu ve nurunun parıltısından fesat tozlarının yok olduğu bir biçimde sahil oldu. Bunun üzerine bu vakfın genel ve özel olarak bilinen, her şeyinin sihat ve lüzûmuna, geçmiş imamlar arasında vâki olan ihtilâfları bilerek ve vakıfların tescilinde riâyet edilmesi gereken hususları gözeterek imamlardan vakfın gerekli olduğu görüşünü benimseyenlerin mezhebine göre hükmettim. Ben Melîk ve Kadîr olan Allah'a fakir kul Kandiye (korunmuş) kâdısı Seyyid Abdurrahman Vânîzâde'yim (Allah onu affetsin).

⁵ Hamd, sadaka-i câriyeyi kıyamet gününde Cehennem azabından kurtuluşa bir sebep ve dâru's-selâmda mertebeleri geçmeye vesile kılan ve salih ameller işleyenlere sevaplar va'd eden ve "İman edip salih amel işleyenlere altından ırmaklar akan cennetler vardır. Onlar orada ebedî kalacaklardır. Çalışanların aldığı karşılık ne güzeldir" (Buruc, 88/11; Âl-i İmrân, 3/136) diyen

izdiyâdı mâlından virilmek üzre kâim-i maqâm-ı mütevellî olanlar yedlerinden mâh-be-mâh ahz olunmak şart ve ta'yîn ve şûret-i vakfiyye tasfir ve Anadolu Muhassebesine kayd itdirülmüşdi iş bu def'a-i şâniyede eyâlet-i mezbûre 'avâtîf-i 'aliyye-i hüsrevânenen ihsân buyurılıb emr-i muhafazada kıyâm üzre iken ervâh-ı müşârun-ileyhim yâd ve îrâd-ı zamînde vücûh-ı birrden bir hayr tedârûki zamîr-i derûnda müstekenn olub ve Girîd cezîresi 'Arabistâna qarîb olmakdan nâşî Kandiye kal'asının eyyâm-ı şayfda âb u havâsı hârre ve harâreti gâlib olub [4b] âb-ı müberred ile sebîl-hâne binâsı ahâlî-i fûkarâsına nef'-i 'azmi câlib olduğundan kal'a-i mezbûre derûnında lîmân kapusu muqâbelesinde vâkı' vakf-ı dekâkinden tûlen on iki zirâ' ve 'arzen yedi zirâ' bir 'aded dükkâna mutaşarrıf olan kimesne bilâ veled fevt olub âhar vakfa 'âid ve mevki' i mecma'-i 'alâ vü ednâ ve memerr-i fuqarâ vü zu'afâ olmağın sebîl-hâne binâsına vücûhla mağall ve sezâvâr ve cümle ahâlî binâsından minnetdâr olacakları be-dîdâr ve âşikâr olmağla hicret-i nebeviyye 'aleyhi şalavâtü'z-zekiyyeniñ bin yetmiş bir senesiyle müverrah mârru'z-zikr dükkân sebîl-hâne [5a] binâsına şurû' ve eşnâ-yı binâda civârında ta'lîm-i şibyân içün mekteb binâsına münâsib bir mağall zuhûr itmekle bu vechile dağî ahâlîye nef' hâşıl olub bâ' iş-i ecr-i cezîl olacağı zâhir u bâhir oldıkda böyle hayr-ı keşîru'n-nef' ve'l-ecriñ terki lâyük olmayub gerçi uşûl-i vakfdan değil ise dağî mu'ayyenâtı meşârif-i keşîreyi müstelzim olmayub ba'de'z-zemân düstûru'l-'amel ve mer'î olmağla şâyeste hayrâtdan olmakdan nâşî câmi'-i şerîfiñ vakf suyından yalnız üç maşûra su icrâ ve sebîl-hânede hizmet içün naşb olınan el-Hâc Muştafaya yevmî [5b] yigirmi akça vazîfe ve râh-ı âbî yevmî dört akça vazîfe ve h'ace-i mekteb Hasan Efendiye yevmî on beş akça vazîfe ve senevî on müzer? (موزر) hınța ve halîfe-i mekteb İsmâ'îl Efendiye yevmî altı akça vazîfe bu cümle vakf-ı şerîf mâlî izdiyâdından ta'yîn u tahşîl olunub ve aşl-ı vakf-ı şerîfde kâim-i maqâm-ı mütevellî olanlar iş bu vakfı dağî ru'yet idüb me'mûr olanlar ba'de edâi'l-hizme mu'ayyen olan vazîfeleri mâh-be-mâh kâim-i maqâm-ı mütevellî olanlar yedinden ahz idüb ve mürûr-ı eyyâm kürûr-ı a'vâmile lâzım gelen ta'mîr u termîmi cânib-i vakfdan şarfla ilâ-mâşâallâh müstekarr ve müstemerr olmasiçün [6a] iş bu vakfiyye muqaddem olduğu vech üzre Anadolu Muhassebesinde kayd u hıfz olunub bi-emrillâh ed-dâimü'l-bâkî nevbet-i taşarruf tevliyet-i şart-ı vâkıf üzre ekber ve erşed evlâda teveccüh eyledükde iş bu şurû-ı muqarrere ve kuyûd-ı muharrere düstûru'l-'amel ve mer'î dutulub bir dürlü tebdîl u

"فمن بدلّه بعد ما سمعه فإنما إثمه" tağyîrine cevâz ve verilmemek mercû vü müstelzemdür
 ve nercû minellâhi'l-müste'ân el-ecrü ve'l-ğufrân bi-
 mennihi ve keremihi qad vükkî'a'l-enbiyetü ve't-tahrîrû ve's-şurûtu ve't-takrîru fî
 zi'l-ka'deti's-şerîfe sene ihdâ ve seb'îne ve mie ve elf min hicre men lehü'l-izz
 ve's-şeref ve'l-hamdülillâhi'l-kerîmi'l-allâm 'alâ-ḥaseni'l-ḥitâm

7 Cemâziyelâhir 1172 (5 Şubat 1759) tarihinde sadır olan fermân-ı ‘âlî mûcebince iş bu vakfiyye ma‘mûlün-bihâ Anadolu Muhâsesine kayd olunub ve târîh-i mezbûrda sadır olan fermân-ı ‘âlî mûcebince görülmüşdür fi 23 Cemâziyelâhir 1172 (21 Şubat 1759).

⁹ “Kim bu vasiyeti işittikten sonra değiştirirse vebâli değiştirenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla işiten ve bilendir.” Bakara, 2/181.

Vakfiye 12: Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Vakfiyesi (5)

KÖPRÜLÜZÂDE EL-HÂC HÂFİZ AHMET PAŞA VAKFİYESİ (5)

VGMA, 76.42.3; Evâil-i Safer 1172/ Ekim 1758

[s.42] كفى فضلا لهذه المجلة شهادة مولا الأجل حرره فقير محمد صالح عفى عنه¹
هذه وقفية صحيحة شرعية و مجلة لطيفة مرعية حرره الفقير اليه عز شأنه احمد القاضي بعسكر روم ابلي غفر
له²

يعتبر ماجدا عند سندی فحواه نمقه الفقير اليه عز شأنه السيد محمد سعيد القاضي بعسكر اناطولى³
ما ذكر في هذا الكتاب الشرعي والصك المعتبر المرعي من وقف الكتب والحكم و التسجيل بعد المخاصمة
جرى لدي وضوابطه الشرعية وقبوده شرائط المرعية وجميع ما جرى فيه و صحّ لديّ و صحّ بين يديّ وضوحا
لا يقع غراب الإرتياب على منارها وصحة تضمحلّ غبار الفساد من لوازم أنوارها فحكمت بصحة هذا الوقف و
لزومه في جميع ما علم من خصوصه و عمومه على مذهب من يرى لزوم الوقف من أئمة الهدى عالما
بالخلاف الواقع بين الأئمة الأسلاف الأشراف ومراعيا لما يجب مراعاته عموما في تسجيل الأوقاف وانا العبد
الفقير الى الله الملك القدير السيد عبدالرحمن واني زاده القاضي بمدينة قنديه المحروسة غفر له⁴

بسم الله الرحمن الرحيم

Ezhâr-ı hadîka-i hamd-i mevfûr ve şükûfehâ-yı devhâ-i şükür-i nâ-maḥşûr olmak
mebânî-i mevcûdât ve bâdî-i mebâdî-i maḥlûkât vâkıf-ı künûzu'r-Raḥmân 'alleme'l-
Ḳur'ân kâşif-i rumûz-ı "خلق الإنسان علمه البيان"⁵ mülhim-i vâridât kitâbhâne-i gayb
nûkte-perdâz-ı defterhâne-i hikmet-i lâ-rayb zîb-baḥşâ-yı nev-'arûs kemâl-i ziynet-
efzâ-yı bîkr-i fikr-i müte'âl pâdişâh-ı bârgâh-ı kibriyâ şehinşâh-ı tahtgâh-ı devâm u
beḳâ şûret-baḥş-ı merâyâ-yı serâir-i münevver-sâz encümen-i beşâir-i 'ilm ü ḥaber ve
bî-zevâl ḥukm ü başîr ve bî-mişâl 'ammet mevâid-i âlâihi ve cellet 'avâid-i na' mâihi

¹ Büyük üstadın şehâdeti bu kanûnnâme/vakfiyenin değeri için yeterlidir. Bunu [Allah'a] fakîr Mehmet Sâlih (Allah onu affetsin) yazdı.

² Bu vakfiye sahihtir ve şer'îdir; güzel, yürürlükte olan bir kanûnnâme/vakfiyedir. Bunu şânı yüce Allah'a fakîr olan Rumili kazaskeri Ahmet (Allah onu bağışlasın) yazdı.

³ Yanımdaki vakfiyenin içeriğine övülerek itibâr edilir. Bunu şânı yüce Allah'a fakir olan Anadolu kazaskeri es-Seyyid Mehmet Saîd yazdı.

⁴ Bu şer'î vakfiyede, muteber ve yürürlükte olan yazıda kitapların vakfı, hüküm ve tescili, karşılıklı duruşmadan sonra, şer'î tutanakları ve yürürlükte olan kayıt ve şartların tümü en ufak bir şüphe götürmeyecek şekilde hiçbir bozukluğa yer vermeyecek tarzda yanımda ve huzurumda sahih oldu. Ben de vakfın gerekliliğine kâni olan kimselerin mezhebine göre bilinen tüm husûslarla birlikte, geçmiş şerefli imamlar arasında meydana gelen ihtilafları bilerek, vakıfların tescilinde uyulması gereken kurallara uyararak bu vakfın sihhatine ve gerekliliğine hükmettim. Ben Melîk ve Kadîr olan Allah'ın fakir kulu Kandiye (korunmuş) kâdısı es-Seyyid Abdurrahman Vânîzâde'yim (Allah onu bağışlasın).

⁵ "İnsanı yarattı, ona konuşmayı öğretti" Rahmân, 55/3-4.

ek s.166

ek s.167

şûffesinde muţâla‘a ve istinsâh eyleyeler ve kütüb-i mezkûreleri ve merķûmeleri tozlandırmayub sıkça sıkça tahtîr eyleyeler ‘amm-i büzürgüvârım merhûm müşârun-ileyh hazretleriniñ şurûtı üzre ben daĥî şart ibüb mâdâmki ber-vech-i muĥarrer şart-ı vâkıf müşârun-ileyh hazretlerine ri‘âyet ve kütüb-i mezkûreniñ hıfzı ĥuşûşında ber-vech-i istikâmet şarf u sa‘y ve maķderet eyleyeler vezâif-i mezkûreye mutaşarrıf olalar deyu şurûtını takyîd u kuyûdını ba‘de’t-te’kîd kütüb-i mezkûreyi fâriğan ‘ani’ş-şevâĥil mütevellî-i mûmâ ileyhe teslîm ol daĥî vaķfiyyet üzre ķabz u tesellüm eyledi didükde ġıbbü’t-taşdıķı’ş-şer‘î vâkıf-ı ‘ârif-i müşârun-ileyh hazretleri kelâmını semt-i âĥara şârif olub vaķf-ı menķûl ba‘z-ı eimme-i kirâm hazretleriniñ ‘indinde ġayr-ı şaĥîĥ olmaġla mezbûrdan rücû‘ idüb kütüb-i mezkûre mülkime istirdâd olınmak maţlûbımdur didükde ķâim-i maķâm-ı mütevellî-i mûmâ-ileyh İbrâĥîm Beg daĥî cevâb-ı bâ-şavâba şürû‘ idüb nefsü’l-emr vaķf-ı menķûl eimme-i Ĥanîfiyyeniñ ba‘zıları ‘indinde ġayr-ı şaĥîĥ olub lâkin hazret-i imâm-ı şâliş-i Rabbânî Muhammed bin Ĥasan eş-Şeybânî ‘indinde beyne’n nâs vaķfiyyeti me’lûf ve müte‘âref olan menķûlâtıñ vaķfı ba‘de’t-teslîm ile’l-mütevellî vaķf-ı şaĥîĥ ve lâzım olmaġın vaķf-ı mezkûrıñ şıĥhat ve lüzûmına ĥükm olınmak merâmımdur deyu lede’ş-şer‘î’l-enverde müterâfı‘an ve faşl u ĥasma tâlibân olduklarında ĥâkim-i müvekkî‘-i şadr-ı kitâb –tûbâ leh- ĥüsn-ü meâb efendi hazretleri daĥî meķâl-i cânibeyn-i ferîķaynda teemmül-i enîķ ve fikr-i daķîķ idüb cânib-i ĥayrı i‘tibâra ĥaķîķ görmekle vaķfiyyet-i kütüb-i mezkûre ve meşâĥif-i şer‘iyye ve murakķa‘a-i mezkûreleriñ şıĥhat ve lüzûmına ĥükm-i muĥkem-i şer‘î ve ķazâ-i mübrem-i mer‘î itmeġin vaķf-ı mezkûr vaķf-ı müebbed ve şaĥîĥ ve lâzım olub min-ba‘d naķş u naķzına mecâl-i muĥâl ve ihtilâl u ibtâlî mûmteni‘ü’l-iĥtimâldür فمن بذه بعد ماسمعه فإنما

"¹⁴ إثمه على الذين يبدلونه إن الله سميع عليم ve ecrü’l-vâķıfı ‘ala’llâhi’l-meliki’l-kerîm ĥurrirehü fî-evâil-i Şaferü’l-ĥayr sene işneyn ve seb‘îne ve mie ve elf min hicre men lehü’l-‘izz ve’ş-şeref ve yine kendi mülkim olan kütübümden; Muşĥaf-ı şerîf nışfı Ĥâfız ‘Oşmân ve nışf-ı âĥarı Reîs-i Telâmîz-i Şems-i Resûl ĥaţtıyla kâmil fî cildin vâĥid; Muşĥaf-ı şerîf bâ-ĥatt-ı reyĥân Ĥalîl Tebrîzî ĥaţtıyladur fî cildin vâĥid; Tefsîru sultânî’l-müfessirîn İbni ‘Abbâs rağıyallâhü anh kâmil fî cildin vâĥid; Tefsîru Dürri’l-Menşûr li’l-İmâm el-Fâzıl Celâleddîn es-Suyûtî fî cildeyn; Envâru’t-

¹⁴ “Kim bu vasiyeti işittikten sonra deġistirse vebâli deġistirenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah herşeyi hakkıyla işiten ve bilendir.” Bakara, 2/181.

Tenzîl li'l-Kâdî el-Beyzâvî fî cildin vâhid; Tefsîrû'l-Keşşâf li'z-Zemaşşerî fî cildin vâhid; Hâşiyetü eṭ-Ṭîbî 'ale'l-Keşşâf erbe'î mücelledât; Numûzecü'l-Keşşâf li'l-Fâzıl el-Kirmânî fî cildin vâhid; Dürrü'l-Maşûn fî 'Ulûmi'l-Meknûn erbe'î mücelledât; Kıt'atün min evveli Dürrü'l-Maşûn fî cild; Tefsîrû'l-İmâm el-Fâzıl el-Mâverdî şelâşü mücelled kâmil; Tefsîrû Tabşîri'r-Rahmân ve Teysîri'l-Mennân fî cildin vâhid; Kıt'atün min 'Uyûni't-Tefâsîr fî cildeyn; Esbâbü'n-Nüzûl li'l-İmâm es-Suyûtî fî cildin vâhid; Es'iletü'l-Kur'ân li-Faḥriddîn er-Râzî¹⁵ fî cildin vâhid; Nüketü'l-Hisân fî-Me'âni'l-Kur'ân fî cildin vâhid; Mu'ribü'l-Kur'ân fî cildin vâhidin tertîb-i zîbâ bi-ḥaṭṭi't-ta'lik fî cild; Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'ân ma'a risâletin uḥrâ fî't-ṭıbb fî cildin vâhid; Kitâbü'n-Nâsiḥ ve'l-Mensûḥ li's-Suyûtî fî cildin vâhid; Ṭabaḳâtü'l-Müfessirîn li'd-Dâvûdî ma'a Ṭabaḳâti's-Suyûtî ve Ṭabaḳâti'l-Hanefiyye fî cildin vâhid; Şerḥu Şaḥîhi'l-Buḥârî li'l-İmâm el-Ḳaṣṭallânî erbeu mücelledâtın bi-ḥaṭṭin vâhid; Şerḥu 'Osmân Hanefî 'alâ Şaḥîhi'l-Buḥârî bi-ḥaṭṭi't-ta'lik fî cildin vâhid; Şerḥu'l-Muvatta li'l-İmâmî'l-Fâzıl er-Zerḳânî fî cildeyn; Şaḥîḥu Müslim bi-ḥaṭṭi'n-nesh kâmil fî cildin vâhid; Şifâu Şerîf li-Kâdî 'Îyâz fî cildin vâhid; Meşâbiḥu's-Şerîf li'l-İmâm el-Begavî fî cildin vâhid; Ḥallü Ricâlî Şaḥîḥeyn li's-Şeyḥ 'Abdurrahmân fî cildin vâhid; el-Mu'allim fî Eṭrâfi'l-Buḥârî ve Müslim fî cildin vâhid; Ḥayriyye-i Nâbî ma'a Ḥayr-âbâd fî cildin vâhid; Tuḥfetü'l-Haremeyn li-Nâbî fî cildin vâhid; Kelâm-ı Kâdim ve Furḳân-ı Kerîmden muḥrec Şeyḥ ḥaṭṭıyla dört şaḥîfe murakka'a; bir satır şülûs Besmele-i Şerîf ve beş satır nesh ile a'la Şeyḥ murakka'ı dört şaḥîfe şülûs nusḥalarıyla ma'an a'la Şeyḥ murakka'ı sekiz satır şülûs nusḥalarıyla ma'an on şaḥîfe a'la Şeyḥ murakka'ı Şeyḥ ḥaṭṭıyla Kâl-i? Kur'ân fî cildin vâhid; yedi tûğ ḥaṭṭıyla beş satır şülûs ve neshler Şeyḥ murakka'ı dört satır şülûs ve neshleriyle bir kıt'a Dede murakka'ı yigirmi şaḥîfe; [s.44] mükemmel ve a'la Dede ḥaṭṭıyla şülûs ve nesh-i ḥurûfât iki satır reyḥânî ma'a şülûs ve neshleriyle ma'an beş şaḥîfe a'la Ḥâfız 'Osmân murakka'ı bir satır reyḥânî ve yedi satır şülûs ve neshleriyle ma'an dört şaḥîfe a'la Ḥâfız 'Osmân murakka'ı En'âm-ı Şerîf bi-ḥaṭṭ-ı İbn-i Şeyḥ eş-şehîr Muştafa Dede fî cildin vâhid; En'âm-i Şerîf bi-ḥaṭṭı Karakız fî cildin vâhid; On sekiz şaḥîfe mülk ve a'la Ḥâfız 'Osmân ḥaṭṭıyla şülûs ve nesh-i ḥurûfât diger on beş şaḥîfe mükemmel Ḥâfız 'Osmân ḥaṭṭıyla şülûs ve nesh ḥurûfât

¹⁵ Bu eser Ebu Bekir er-Râzî'ye âit olmasına rağmen vakfiyede, Fahrüddîn er-Râzî'nin gösterilmiştir. Keşfü'z-Zünûn, c. I, s. 92; Krş. Şeşen, c. II, s. 410.

reîsü'l-ḥaṭṭâtîn Ḥablî Ḥüseyin Efendi merḥûmîñ ḥaṭṭıyla toksan iki şaḥîfe mükemmel şülûş ve nesh Ḳaşıde-i Emâlî ve Ḳaşıde-i Bürde ve ba'zî eḥâdîs-i şerîfe ve yine merḥûm-ı merḳûmîñ ḥaṭṭıyla on sekiz şaḥîfe mükemmel şülûş ve nesh nokṭa ile ta'lim müzeyyen ḥurûfât ve yine Ḥüseyin Efendi ḥaṭṭıyla dört şaḥîfe karalama ve Suyolcızâde ḥaṭṭıyla bir kıṭ'a İbrâhîm Efendi ḥaṭṭıyla şülûş ve nesh dört şaḥîfe muraḳḳa'a Başkapucıbaşı 'Osmân Ağa ḥaṭṭıyla ta'limli âḥar şaḥîfe ḥurûfât Muḥâsebeci İsmâ'îl Efendi ḥaṭṭıyla on şaḥîfe muraḳḳa'a ve yine Muḥâsebeci İsmâ'îl Efendi ḥaṭṭıyla on dört şaḥîfe muraḳḳa'a cennet-mekân Fâzıl Nu'mân Paşa merḥûmîñ ḥ'âcesi Seyyid Ḥüseyin Efendi ḥaṭṭıyla şülûş ve nesh ḳaşıde muraḳḳa'ası Risâle-i Ḳal'î sâbık Mekke müftîsi Tâcüddîn Efendi ḥazretlerinin izz-nâmesi fî cildin vâḥid; 'Uyûnu'l-Ġâmize 'alâ Ḥabâyâ er-Râmize li'd-Demâmînî fî cild; Cümletü'l-Mantık fî cild; Mecmû'atü'l-Mütûn fî'l-Me'ânî fî cild; Mecmû'atün fi't-Tıbb fî cildin; Mecmû'atü's-Şurûḥ ve'l-Mütûn fî 'İlmi'l-'Arûş; Mecmû'atü'n-Neşâih ve'r-Resâil fî cild; Kitâbü Taḳrîbü't-Tehzîb li-Ḥâfız 'aşr-ı ḳâḍî'l-ḳudât Şehâbiddîn bin Ḥacer el-Ḳaşṭalânî cildin vâḥid; Fethü'l-Kebîr fî Tertîbi'l-Câmi'i's-Şaġîr fî cildin vâḥid; Sirâcü'l-Münîr li-Ġarîbi'l-Câmi'i's-Şaġîr ma'a Dîbâci'z-Zeheb fî cildin vâḥid; Şerḥu'l-Câmi'u's-Şaġîr li'l-İmâm el-Münâvî erbeu mücelledât; Kı'atun min Şerḥi'l-Câmi'i's-Şaġîr li'l-'Alḳamî fî cildin vâḥid; Taḳrîbü't-Tehzîb li-İbni Ḥacer fî cildin vâḥid; Mecme'u'l-Kütübi's-Sitte kâmil fî cildin vâḥid; Kı'atun mine'l-Kâşif li-ricâlî's-Şaḥîḥayn li'l-İmâm el-Ḳâḍî ez-Zehebî fî cildin vâḥid; Tenḳîḥu't-Taḥḳîḳ fî Eḥâdîsi't-Ta'lik kâmil fî cildin vâḥid; Şerḥu Şemâil't-Tirmizî li-İbni Ḥacer fî cildin vâḥid; Şerḥu Şemâil li-Mollâ 'Aliyyî'l-Ḳârî fî cildin vâḥid; Şerḥ-i Erbe'în-i Nevâvî¹⁶ li'l-İmâmî'l-Fâzıl el-Münâvî fî cildin vâḥid; Tarîḳatu'l-Muḥammediyye li'l-İmâmî'l-Fâzıl el-Birgivî fî cildin vâḥid; Tarîḳatu'l-Muḥammediyye li'l-İmâmî'l-Fâzıl el-Birgivî fî cildin vâḥid; Tuḥfetü'l-Elbâb ma'a Risâleti's-Seb'ıyyât fî cildin vâḥid; Mecmû'atü'r-Resâil li'l-İmâm es-Suyûtî fî cildin vâḥid; Kitâbü Şecereti'l-Enbiyâ kâmil fî cildin vâḥid; Şerḥu'n-Nikâye li's-Suyûtî fî cildin vâḥid; Mecmû'atü'l-Yevâḳıt bi-ḥaṭṭi't-ta'lik fî cildin vâḥid; Kitâbü'l-Cevâhir el-müsemma Miftâḥu'l-Cenne fî cildin vâḥid; Şerḥu Envârî's-Sa'âde el-müsemma bi-Siyâdeti'l-Münḳâde fî cildin vâḥid; Ḥaşşu'l-Ḥâşşîn bi-ḥaṭṭin nefis fî cildin vâḥid; 'İddetü's-Şabirîn li-İbni Ḳayyim el-Cevziyye fî cildin vâḥid; Kitâbü's-Seb'ıyyât ma'a risâletin fî 'ilmi'l-

¹⁶ “نواوي” yazılması gerekirken “نوي” yazılmıştır.

‘aḳâid fî cildin vâhid; Tuḥfetü’s-Sâil fî cildin vâhid; Feyzu’l-İlâhi el-Müte‘âl fî cildin vâhid; Şerḥu Esmâi’l-Ḥüsna ma‘a risâletin es-Selsebîl fî cildin vâhid; Kitâbü’l-İmtâ‘ fî cild; Mevzû‘atü’l-Kebîr li-‘Aliyyi’l-Ḳârî ma‘a risâletin ührâ fî cildin vâhid; Ferâidü’l-Ḥasene li’l-vezîr el-merḥûm Es‘ad Paşa eş-şehîr bi-Köprilîzâde- tâbe şerâh- fî cildin vâhid; Risâletü’l-‘Adl fî-Beyânî Ḥâlî Hızır li’l-vezîri’l-fâzıl eş-şadri’l-esbaḳ el-merḥûm Nu‘mân Paşa fî cild; Risâletü’l-‘Adl fî-Beyânî Ḥâlî Hızır li’l-vezîri’l-fâzıl eş-şadri’l-esbaḳ el-merḥûm ma‘a şerḥihâ li-Veliyiddîn Efendi fî cildin vâhid; Mürşidü’l-Müteehhil fî Ḥaḳḳi Ebeveyni’r-Resûl ma‘a sâir er-resâili’l-mu‘tebere fî cildin vâhid; Fihrisü’l-Ḳal‘î li-Müftî-i Mekketi’l-Mükerreme eş-şehîr Tacuddîn ma‘a Fihrisi Şeyḥihi fî cildin vâhid; Ṭabaḳâtü’s-Şaḥâbe ma‘a Ṭabaḳâti’l-Ḥuffâz ve risâletin fî ‘ilmi’l-luḡa ve risâletin li-‘Aliyyi’l-Ḳârî fî cildin vâhid; Şerḥu’s-Şâtibî kâmil erbe‘u mücelledât; Târîḥu’l-İmâm el-Fâzıl en-Nüveyrî bi-ḥaṭṭın vâhidin erbe‘u mücelledât; Târîḥu İbni Ḥallîḳân bi-ḥaṭṭın vâhidin; Târîḥu’l-Ḥamîs fî Ahvâli Nefsi’n-Nefâis kâmil fî cildin vâhid; ‘İḳdû’s-Semîn fî Târîḥi’l-Beledi’l-Emîn bi-ḥaṭṭın vâhid fî cildeyn; Târîḥu Medîneti’l-Münevvere el-müsemma bi’t-Tefrîḳ fî cildin vâhid; Târîḥu’l-Yemen bi-ḥaṭṭın ḥasenin fî cildin vâhid; Menâḳibü’l-Eimmeti’s-Selâse kâmil fî cildin; Kitâbü’l-A‘lâm bi-İ‘lâmi Beledillâhi’l-Ḥarâm kâmil fî cildin vâhid; Kitâbü’l-A‘lâm bi-İ‘lâmi Beledillâhi’l-Ḥarâm kâ(mil)¹⁷ fî cildin vâhid; Şekâikü’n-Nu‘mân fî cildin vâhid; Ḥadâiku’r-Reyhân li-Tercemeti Şekâiki’n-Nu‘mân kâmil fî cildin vâhid; Târîḥu Mir‘âtî’l-Kâinât kâmil fî cildeyn; Kıt‘atün min Târîḥu Mir‘âtî’l-Kâinât müzehheb fî cildin vâhid; Târîḥu Na‘îmâ bi-ḥaṭṭi’t-ta‘lîḳ fî cildeyn; Târîḥu Râşid bi-ḥaṭṭi’t-ta‘lîḳ kâmil fî cildeyn Târîḥu ‘Abdî Paşa kâmil fî cildin vâhid; Fuşûl-i Ḥall ve ‘İḳd ve Uşûl-i Ḥarc-ı Naḳd fî cildin vâhid; Cerîdetü’l-‘Acâib ve Ferîdetü’l-Ġarâib ma‘a Kitâbi’s-Seb‘iyyât fî cildin vâhid; Târîḥu Ḥanedânı Köprili el-müsemma Silsiletü’l-Âşafîyye fî cild; ‘Acâibü’l-Maḥlûḳât fî cildin; Ḥavâşşu Ḥayâti’l-Ḥayevân kâmil fî cild; Siyâsetnâme ma‘a risâletin uhrâ fî cildin vâhid; Ḥadîḳatü’l-Vüzerâ li-‘Osmânzâde fî cild; Târîḥu Mühürdâr li-Vaşfi Muḥârebe-i Ḳandiye fî cild; Âsafnâme (ve) risâletün ührâ fî cildin vâhid; Kitâbü’l-Coğrafya el-Mübeyyine mine’l-Eflâk ve ḡayrihâ mütercemen min Atlasi’l-Kebîr bi-ḥaṭṭi’l-müellif fî cildin vâhid; Kitâbü’l-Coğrafya el-Mübeyyine mine’l-Ebhâr ve’l-Cezâir mütercemen ‘alâ et-Türkiyye

¹⁷ Vakfiyede “مل” yazılmamış; unutulmuş olabilir.

muşavver kâmil fî cildin vâhid; Terceme-i Küççük Çelebi fî cildin vâhid; Taqvîmu Kâtib Çelebi fî cild; Şerhu'l-Ğurer el-müsemma bi'd-Dürer fî cildin vâhid; Eşbâhü'n-Nezâir li-İbni Nüceym kâmil fî cildin vâhid; Şerhu'l-Kebîr li-İmâm el-Halebî kâmil fî cildin vâhid; Şerhu's-Şağîr li'l-İmâm el-Halebî fî cild; Ahkâmü's-Sultâniyye kâmil fî cildin vâhid; Kitâbü'l-İhtiyârât li-Eflâtûn zâde fî cildin vâhid; Şerhu Manzûme ma'a Tıbb'n-Nebevî fî cildin vâhid; Vâkı'atü'l-Müftîn li-Ğadri Efendi fî cildin vâhid; Rahmetü'l-Ümme fî İhtilâfi'l-Eimme fî cildin vâhid; Kitâbü'l-Bedâyi' kâmil erbe'u mücelledât; Mecmû'atü'l-Hafid fî cildin; Şerhu'l-Minhâc el-müsemma bi-Rumûzi'l-Künûz erbe'u mücelledât; 'Ünvânü's-Şeref kâmil fî cild; 'Ünvânü's-Şeref bâ Esâlib-i Bedî'a fî cild; İşlâhu'l-İzâh fî cild; Mecmû'atü'l-Mefrûzât fî cild; Lisânü'l-Hükkâm fî cild; Medâru'l-Hükkâm ma'a risâletin uhrâ fî cildin vâhid; el-Ğavlü'l-Hasan fî Cevâbi'l-Ğavli li-men li-Nev'î Efendi fî cildin vâhid; Ğanûnnâme-i Kebîr fî cild; Telvîhun 'ale't-Tavzîh fî cild; Menârun fî'l-Uşûl fî cild; Metnü'l-Mirğât bi-ğatî müellifihi li-Molla Hasan fî cild; Mîzânü's-Şa'ranî fî cild; Taqvîmü'l-Uşûl fî cild; Kitâbü mâ İttefağa Lafzuhu ve İhtelefe Ma'nâhu¹⁸ kâmil fî cild; Muhtaşaru Risaleti't-Testerî li'l-fâzıl eş-şadri'l-esbak el-merhûm Nu'mân Paşa-tâbe şerâh-fî cild; Fuşûsu'l-Hikem fî cild; 'Aynu'l-'İlm fî cild; Havâşşu'l-Mağribî eş-şehîr bi'l-'Uryânî fî cild; Keşfü'l-Esrâr 'ammâ Ğafiye 'ani'l-Efkâr¹⁹ fî cildin vâhid; Hişnü'l-Mesâlik ma'a sâiri'r-resâil fî cildin vâhid; Şerhu Cihâtü'l-Bahr ma'a risâletin uhrâ fî cildin vâhid; İbn-i Şâhin fî 'İlmi't-Ta'bîr fî cildin vâhid; Şerhu'l-Bürde li-Şeyhzâde fî cildin vâhid; Şerhu Tâiyye li-İbni'l-Fâriz fî cild; Şerhu'n-Nûriyye fî cild; Uşûlü'l-'Uğûd fî cild; Mîzânü'l-Hakğ fî İhtiyârî'l-Ehakğ fî cild; Bağru'l-Mevrûd fî'l-Mevâşîğ ve'l-'Uhûd fî cild; Mecmû'atün ²⁰ li-İbni Kemâl fî cildin vâhid; Şerhu's-Şecere li'l-Ğonevî fî cild; Cevâhirü'l-Münîr fî'l-Bast ve't-Teksîr; Delâilü'l-Ğayrât bi-ğatî Ğablî Efendi fî cild; Kitâbü'l-Ğavî fî't-Tıbb fî cild; Cevâhiru'n-Nefise li'l-'Ağîyye fî cild vâhid; Kitâbü'l-Lamha fî cild; Efriyâdîn ma'a tercemetihâ fî cildin vâhid; Ravzatu'l-Eşhâ fî cild; Kitâbü'r-Rahme fî cild; İntihâbu İbni'l-Baytâr fî cild; Ğâyetü'l-Beyân fî cild; Fünûnu Erbe'a fî't-Tıbb fî cild; Kitâbü't-Tıbb ve Menâfi'u'l-A'sâb li-İbni'l-Baytâr fî cild; Rücû'u's-Şeyh ile's-

¹⁸ Keşfü'z-Zünûn'da "مسماء" şeklindedir. Keşfü'z-Zünûn, c. II, s. 1454.

¹⁹ Kitabın ismi yazılırken bir kelime atlanmıştır. Doğrusu şu şekildedir: "كشف الاسرار عما خفي عن فهم الافكار". Bkz. Keşfü'z-Zünûn, c. II, s. 1485.

²⁰ Bir kelimelik yer okunmuyor.

Şıbâhi fî'l-Kuvveti 'ale'l-Bâh ma'a Fevâid-i Zâirce fî cildin vâhid; Mecmû'atün fî'd-Dühan ve'l-İhrâkât fî cild; Şerhu'l-'Aķâid li's-Saķd? fî cildin; Mollâ Celâl Miftâhu'l-Felâh fî cildin vâhid; Şerhu't-Tecrîd fî cild; Hâşiyetü't-Tecrîd fî cild; Şerhu Bahri'l-Kelâm fî cild; Nevâķızu'r-Revâfız fî cild; Et-Tenvîr fî İşkâtı't-Tedbîr fî cild; Delâilü'l-Haķķ li-Kirmânî fî cild; Kitâbü'r-Radd 'alâ Milleti'n [s. 45] Naşârâ fî cild; Risâletü'l-Münciye li-Debbâğzâde fî cild; Dürretü'l-Yetîm fî'l-Melâğimi'l-Kadîme fî cild; Risâletün Manzûme li-Ķâđîzâde fî cild; Risâle li-Saçaklızâde fî cild; Risâletü'l-İmân fî cild; Risâletü'l-İmâm el-Birgivî fî cild; Şerhu Risâleti'l-Birgivî fî cild; Dürerü'l-Ķavvâş fî cild; Kitâbü't-Tehâfüt fî cild; Tehzîbü'l-Manţık; Miftâhu'l-Cifr li'l-Bistâmî fî cild; Ahķâmü'l-Küllîye fî cild; Nefhâtu'l-Ķarîb fî cild; Nüzhetü'l-Ezhâr fî cild; Kitâbü's-Sittîn fî'l-Besâtîn fî cild; Risâletü'l-Ķâlib ve'l-Mağlûb ma'a Vaşfi'l-Menâzil fî cildin vâhid; Şerhu's-Şâfiyye li'l-Cârberdî fî cild; Lisânu'l-'Arab bi-ħaţţîn vâhid erbeu mücelledât; Ķâmûsu'l-Mühîţ müzehheb bi-ħaţţîn vâhid fî cildin vâhid; Aħterî-i Kebîr kâmil fî cild; Aħterî-i Mütevassıţ fî cild; Münteħabu'l-Luga fî cild; el-Ķavlü'l-Me'nûs fî Muğlaķı'l-Ķâmûs fî cildin vâhid; el-Müzher li's-Suyûfî fî cild; Ta' rîfât li-Seyyid eş-Şerîf fî cild; Ni'metüllâh bi-ħaţţı't-ta'lik fî cild; LuĶatu Ĥalîmî fî cild; Subħatü's-Şıbyân fî cild; LuĶatu Bosnevî ma'a risâletin fî 'ilmi't-ta'bir fî cild; Şâhidî ma'a Müşkilâtî Bustân ma'a Ķavâ'idî'l-Fârisî fî cildin vâhid; Şerhu Şâhidî fî cild; Kitâbü Sîbeveyh fî cild; Kâfiye bi-ħaţţı'l-mağrib laţîfun şaħîhun fî cild; Şerhu'l-Kâfiye ma'a Şerhi'l-Lemħa fî cildin vâhid; Şerhu'l-Kâfiye li's-Seyh er-Rızâ fî cild; Şerhu'l-Kâfiye li'r-Rızâ fî cild; Şerhu Şevâhidî'r-Rızâ li'l-'Abbâdî şelâşü mücelledât; Şerhu Elfiyetü'n-Naħv li-İbni 'Aķîl fî cild; Muğni'l-Lebîb li-İbni Hişâm fî cild; Mecmû'atün Nefise fî evvelihâ el-İķtırâh ma'a sāiri'r-resâili'l-mu'tebere fî cildin vâhid; Şerhu'l-Miftâh li's-Seyyid eş-Şerîf fî cild; Kitâbü'l-Eţvâl fî'l-Me'ânî fî cild; Muħtaşaru'l-Me'ânî li't-Teftâzânî fî cild; Rebî'u'l-Ebrâr li'z-Zemaħşerî fî cild; Müstetraqun fî külli fenni müstetraqın fî cild; 'İmâdu'l-Belâga li'l-Münâvî fî cild; İşlâhu'l-Manţık li-İbni's-Sekît; Ravzatu'l-Aħyâr fî cild; Ravzatu'l-Aħyâr bi-ħaţţı't-ta'lik fî cild; Şerhu Bânet Su'âd li-İbni Hişâm fî cild; Şerhu Lâmiyyeti'l-'Acem fî cild; Mecmû'atü'l-Devâvîn fî cildin vâhid; Dîvânu Ebû Nevvâs fî cild; Dîvânu el-fâzılı's-şehîd 'Abdullah Paşa eş-şehîr bi-Köprilizâde ma'a Ahķâmî'l-Küllîye; Dîvânu Ĥâsım fî cild; Şâh-ı Gedâ manzûme fî cild; Pend-i 'Atţâr fî cild; Dîvânu Bâķî Efendi bi-ħaţţı't-ta'lik fî cild; Dîvânu Dervîş Faşîh fî cild;

Dîvânu eş-şadri's-şehîd 'Abdullah Paşa el-müsemma bi-Nuḥbeti'l-Eş'âr fî cild; Ḥamse-i 'Atâî fî cild; Mecmû'atûn fî'l-ḥaṭṭi ma'a Manzûmeti'l-Fâḥî?; Baytarnâme fî cild; Dîvânu Faşîḥ ma'a Dîvânî Vecdî fî cildin vâḥid; Dîvânu Şevket fî cild; Dîvânu Nâmî ma'a Rüşdî ve Bahâî ve Eṭvârî Mûsikî fî cildin vâḥid; 'Uḳûdu'l-Cümân fî'l-cild; Gülistân li's-Şeyḥ es-Sa'dî fî cild; Münşeâtü Nâcî ma'a Târîḥi Kamanîçe fî cildin vâḥid; Hâşiye-i Şerḥ-i Tecrîd cild 1; Terceme-i Şîḥâḥu'l-Cevherî cild 1; Coğrâfyâ-yı Kebîr cild 1; Târîḥ-i Nemçe cild 1; Coğrâfyâ-yı Mütevassıṭ cild 1; Atlas-ı Minor cild 1; Mâ-lâ yese'u fî't-Tıbb cild 1; Coğrâfyâ cild-i evvel; Mecmû'a-i Mecâlis-ârâ ve Ḥiyere-i Bâkî cild 1; Şifâ-i Şerîf cild 1; Muḥammediye-i Şerîf cild 1; Şerḥ-i Münkarahiyye? cild 1; Menâkıbü'l-Envâr cild 1; Mecmû'a-i Kebîr cild 1; Risâle-i fî'l-Felekiyyât cild 1; el-Fazlu'l-Vehbî li-Neylî Efendi cild 1; Mecmû'atü'l-Mantıḳ cild 1; Münşeât-ı Fârisiyye cild 1; Dîvân-ı Câmî cild 1; Cild-i Evvel min Şerḥi Muḥtaşarı'l-Kerhî cild 1; Muḥtaşar-ı Minhâc ma'a şerḥihi cild 1; Kenzü'l-Esrâr cild 1; Dîvân-ı Şâib cild 1; Târîḥ-i Feth-i Girid cild 1; Gülşen-i Ḥülefâ cild 1; Muḥtâr-ı Şîḥâḥ cild 1; Dîvânu Hevayî noḳsân cild 1; Dîvânu Ṭâlib Burusevî ve Bahaî; İşbât-ı Keremât-ı Evliyâ; Risâle-i Saçaklızâde cild 1; 'Arûs-ı Endülisî; Risâle-i Eşrât; Cihânnümâ li-Kâtib Çelebî cild 1; Coğrâfyâ-yı Kebîr cild 1; Dîvân-ı Vefâî; Ḳurretü'l-'Ayn; Menâsikü'l-Hacc; Mecâlis; Şuret-i Evâmîr ve Mekâtib; Luğat-ı Ferîştehzâde cild 1; Ḥadîs-i Erbe'în li-Monla Câmî; Cild-i râbî' min Şerḥi Muḥtaşarı el-Kerhî; Hâşiye-i 'Abdulgafûr 'alâ Câmî; Risâle-i Âşafnâme-i Laṭîfî Paşa; Menâkıb-i Şeyḥ 'Abdulgafûr el-Geylânî; 'Arûs-ı Endülisî; Manzûm-ı Siyer-i Nebî; Tehzîbü'l-Aḥlâḳ; Menâfi'u'n-Nâs; Tezkire-i Dâvud; Muḥtaşar-ı Me'ânî; Mûsned-i Dârimî; Cild-i şânî min Şerḥi Muḥtaşarı'l-Kerhî; Raddu'r-Râgib; Risâle-i Bernesî; Sirâcu'l-Mülûk; Ta'rîfât-ı li's-Seyyid şadri's-şerî'a; Ğarîbü'l-Ḥadîs li-Ebî 'Ubeyd; Kitâbü Raḥmeti'l-Ümme li-şâlişin min Şıfatı's-Şafve; Şad Kelime-i Ḥazret-i 'Ali raḍıyallü 'anh; Tecvîd-i Saçaklızâde; Evveliyât li's-Suyûtî; Ferâiz-i Sirâciyye cedîd; Risâle 'ale'l-Kârî; Meşnevî-i Şerîf; Şerḥ-i Risâle-i Birgivî; Şerḥ-i Nevâî Efendi; Risâle-i Mürşidiyye fî'l-'Aḳâid; Leṭâifü'l-A'lâm; İştılâḥâtü Şûfiyye; Mecmû'atûn fî'l-'Aḳâid; Şerḥu Cem'i'l-Cevâmî fî Uşûli'l-Fıḳḥ; Târîḥu Vecîhî; Kitâbü't-Teysîr fî't-Tıbb; Târîḥ-i Ḥadîs-i Nev; Hızb-i Nevevî; Şerhu Fıḳḥı'l-Ekber li-'Aliyyi'l-Kârî; Manzar-ı Ebrâr-ı Şemsî; Şemâil-i Şerîf; Risâle-i Müderris-i İzmîr; Kitab-ı Melḥame; Unmûzec-i Naḥv-i 'Unvânu's-Şeref; Risâle-i İbn-i Ḥacer fî'l-Kelâm; Risâle-i

Âdabu'l-Menâzira; Ğunyetü'l-Muḥaṣṣılîn fi't-Ṭıbb; Dîvân-ı Ṭâlib; Emâlî; Fetevâ-yı Türkiye; Risâle-i 'Abdullah Paşa Köprilîzâde fi'l-Layî'a; Taşavvuf li-Muḥammed en-Nesefî; Tefsîr-i Kâdî Beyzâvî; Nüzhetü'n-Nüfûs ve'l-Efkâr; Terceme-i 'Acâib-i Maḥlûkât; Mecmû'a-i 'Arabî; Fıkh-ı Ekber; Şerḥ-i Âşâr-i Ṭahâvî; Şûret-i 'Ahidnâme; Sûret-i Nâme-i Hümâyûn; Şuver-i Evâmir; Şerḥ-i Fıkh-ı Ekber ve Şerḥ-i Ta'limü'l-Müte'allim cild 1; es-Sâliḥ min Şıfatı's-Safve; Taḥkîkû'z-Zünûn; Târîḥ-i 'Üzeyir? Efendi; Cezvî; Kitâbü'l-Fatıma; Luġat-ı Fârisî Ayâzzâde; Mülteka'l-Ebḥur; Taḥrîrun fi't-Ta'bîr; Kitâbü Keşfi'l-'Ulûm; Siyer-i Veysî ve Nâbî ve Nazmîzâde; es-Sâdisü min Şıfatı's-Safve; Risâle-i Hâfız-ı Kütüb-i Şehîd 'Ali Paşa; Târîḥ-i Terceme-i Mısr-ı Cedîd; Risâle-i Kuṭbiddîn te'lîf-i Şâliḥ te'lîf-i Ğanîzâde; Sene-nâme; Hâtem-i Maḥdisî fî Ḥaḳḳı'd-Ḍaḍ Şâhidî; Cümle-i Şarf; Risâletün fî Ḥaḳîḳati Rû'yâ; Maḳâşıdu'l-Esnâ; Şerḥu Esmâ'l-Hüsnâ; Nebzetün min Şadri's-Şerî'a; Defter-i Nemçe; Havâşşu'l-Aḥcâr ma'a Risâle-i Ṭıbbiye; Câmî'u'l-Fetâvâ; Şerḥu'l-Hemziyye li-İbni Ḥacer; Tuḥfetü'l-'Ârifîn fi't-Tefsîr; Veḳâyî'; Târîḥ-i Tîmûr-ı Gürgân; es-Sâliḥü min Şıfatı's-Safve; Seyfü'l-Hükkâm; Risâle-i Nekkâşe; Risâle-i Hammâmî; Rûznâmçe-i Şeyḥ Vefâ; Siyakât; Kitâbü'l-Hedy; Tuḥfetü'l-Kibâr; Fıkh-ı Şâfi'î; Metn-i Kâfiye; Mecme'u'l-Bahreyn; Dürer; Cüz-i Evvel min Şıfatı's-Safve; İfşâḥ; Tefsîru Celâleyn; Kudûrî; Şerḥ-i Fıkh-ı Ekber-i Ebû'l-Müntehâ; Veḳâyî'-i Veysiyye; Monla Câmî; Şerḥu ²¹; Luġatu Ḥalîmî; 'Aḳâidü 'Ömer en-Nesefî; Halebî-i Kebîr; Tavzîḥ; Târîḥu Zübdetü'n-Neşâyiḥ; Ṭıbb-ı Nebevî; Dîvânu Hüdâyî Efendi; Luġatu Ni'metullâh; Tuḥfetü'l-Fikr; Ğâyetü'l-İḥtişâr; Envâru't-Tenzîl; Uşûlü'l-Hikem basma; Âdâbu'l-Baḥş li's-Semerḳandî; Du'â-i Vebâ; Hulâşatun fi't-Ṭıbb; Meşâriḳu'l-Envâr; Risâle-i Şaçaklızâde; Nücûmu'z-Zâhira; Mecmû'a-i Resâil fi'l-Fıkh; Kitâbü Zelleti'l-Kârî; Esrâr-ı Tenzîl; İşbâtu Vâcib ve Şerḥu İşâbât; Hâşiye-i Karaca Ahmed; Risâle-i Hüsnîyye fi'l-Âdâb; Şebistân cild 1; Terceme-i Pend-i 'Atṭâr; Şerḥu Ḥadîşî La-'Advâ li'l-Cezâirî; Mecmû'a-ı Havâşş li'l-Ġazâlî ve ğayrihi; Veḳâyî'-i Azak.

²¹ Bir kelimelik yer okunmuyor.

ŞUHÛDÜ'L-HÂL

‘Umdetü’l-‘ulemâi’l-‘izâm ve zübdetü’l-müderresîni’l-kirâm me’zun-ı bi’l-iftâ
fazîletlü Muştafa Efendi

Faḥrû’l-‘ulemâi’l-kirâm Şeyḥ Mehmed Efendi bin Muştafa el-vâ‘iz bi-câmi‘-i
Vâlîde Sultân

Faḥrû’l-‘ulemâi’l-kirâm es-Seyyid Ebû Bekir Efendi ibn-i ‘Oşmân el-vâ‘iz bi-câmi‘-
i Fâzıl Aḥmed Paşa merḥûm

Faḥrû’l-eimme ‘Abdullaṭîf Efendi ibn-i Aḥmed Efendi bi-câmi‘-i Fâzıl Aḥmed Paşa
merḥûm

Mefḥerü’l-eimme el-Ḥâc ‘Abdurrahmân Efendi ibn-i Aḥmed Efendi el-imâmu’l-
ḥaṭîb bi-câmi‘-i Sultân Mehmed Ḥân -ṭâbe şerâh-

‘Umdetü’l-emâcidi’l-kirâm defterdâr Aḥmed Ağa ibn-i ‘Abdullâh

‘Umdetü’l-emâcid ve’l-ekârim yeniçeri ağası ‘Oşmân Ağa ibn-i ‘Ali Ağa

Faḥrû’l-a‘yânî’l-kirâm yerlü ağası es-Seyyid İsmâ‘îl Ağa bin Ḥalîl

Faḥrû’l-a‘yân sağ kol ‘Ali Ağa ibn-i Muştafa

Faḥrû’l-a‘yân sol kol Ḥalîl Ağa bin Velîyüddîn

‘Umdetü erbâbi’t-taḥrîr ve’l-kalem el-Ḥâc ‘Abdurrahmân Efendi

Tezkire-i mâliye-i cezîre-i Girid maḡribî el-Ḥâc ‘Abdurrahmân Efendi ibn-i ‘Ali

Mir.....²² el-Ḥâc İsmâ‘îl Efendi ibn-i İlyâs el-imâm bi-câmi‘-i vekîl-i ḥarc ‘Ali Ağa
ibn-i Aḥmed

Ser-cebe-i Kandiye es-Seyyid Muştafa Ağa ibn-i es-Seyyid Ḥalîl Çavûş

el-Ḥâc ‘Ali Ağa ibn-i ‘Abdullâh ser-kethudâ-yı çavûşân-ı dîvân-ı Kandiye

Muştafa Ağa ibn-i Aḥmed ser-oda-i ḥaḳan-ı? dergâh-ı ‘âlî

el-Ḥâc ‘Ali Ağa ibn-i ‘Abdillâh kethudâ-yı müşârun-ileyh

‘Abdullâh Ağa ibn-i ‘Abdurrahmân kethudâ-yı müşârun-ileyh

‘Ali Ağa ibn-i Muştafa Ağa kethudâ-yı müşârun-ileyh

Aḥmed Efendi ibn-i Muştafa mektûbî-i müşârun-ileyh

el-Ḥâc ‘Oşmân Ağa ibn-i Ḥasan cizyedâr-ı müşârun-ileyh

el-Ḥâc Ḥalîl Ağa ibn-i ‘Oşmân

Silahdâr-ı müşârun-ileyh

el-Ḥâc ‘Ali Ağa ibn-i ‘Abdullah ḳaftânî-i müşârun-ileyh

²² Bir kelimelik yer okunamıyor.

İsmâ‘îl Efendi ibn-i Muştafa kâtib-i hazîne-i müşârun-ileyh
Selmân Ağa ibn-i ‘ Abdullâh Ağa-yı miftâh-ı müşârun-ileyh
Hâlid Efendi ibn-i ‘ Abdullâh mühürdâr-ı müşârun-ileyh sâbıkan
Ahmed Ağa ibn-i ‘ Ali dîvitdârı müşârun-ileyh
Hatât Ahmed Efendi ibn-i Mehmed Kitâbcı-i müşârun-ileyh
Halîl Ağa ser-kaşveci-i müşârun-ileyh
Râşid Ağa ibn-i ‘ Abdillâh ser-berberi-i müşârun-ileyh
El-Hâc ‘ Ömer Ağa ibn-i Hasan buhurdânî-i müşârun-ileyh
Hüseyn Ağa ibn-i Hasan rahuvân-ı müşârun-ileyh
Ebû Bekir Ağa ibn-i ser-mehderân-ı enderûn-ı müşârun-ileyh.

Bânî-i vakf vezîr-i mükerrem el-Hâc Hâfız Ahmed Paşa arzuhâl sunub yedinde olan vakfiyye-i ma‘mûl bihâları müceddeden Anadolu muhâsebesine kayd olunmak bâbında istid‘â-yı inâyet itmeğîn ²³ vakfiyye-i ma‘mûl bihâları Anadolu muhâsebesine kayd ve asıl vakfiyyeleri yine yedlerine ibkâ olunmak deyu 7 Cemâziyelahir 1172 (5 Şubat 1759) târîhinde sâdır olan fermân-ı âlî mücebince aynıyla vakfiyye-i ma‘mûlun bihâ kayd ve vakfiyyeleri yine yedlerine ibkâ olunmuşdur.

²³ Birkaç kelime silik; okunmuyor.

Vakfiye 13: Köprülüzâde el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa Vakfiyesi (6)

KÖPRÜLÜZÂDE EL-HÂC HÂFİZ AHMET PAŞA VAKFİYESİ (6)

VGMA, 76.38.1; 15 Şevvâl 1180/16 Mart 1767

ما هو المسفور في هذا الكتاب وحرر جاريا مجرى الصواب وأنا الفقير الى ألاء ربه القدير عز شأنه تعالى السيد عبدالله ابن شيخ الإسلام السيد مصطفى القاضي بعسكر روم إيلي غفر لهما¹ ما فيه من الوقف المسجل وشروطه و الحبس المكمل وقيوده جرى عندي وصح بين يديّ فحكمت بصحته ولزومه في خصوصه وعمومه عالما با لخلاف الجاري بين الأئمة الأسلاف حرر الفقير الى الله القدير عبد المؤمن بن عمر القاضي بمدينة سراي بوسنه غفر له² ما هو المحرر في هذا الكتاب نفسه موافقا بالصواب وأنا الفقير صالح أفندي زاده محمد امين القاضي بعسكر اناطولي غفر لهما³

[s.38] İbtidâ şüd be-nâm-ı Hıyy-i Vedûd

رب سهل ويسر المقصود الحمد لله الواقف على أحوال العباد الذي وعد المحسنين والمتصدقين أجورا لا تحصى يوم الميعاد وأكرمهم بإحراز المثوبات الجميلة في دار الآخرة والمعاد وبشرهم بنيول الدرجات العاليات ذات العمد والصلاة والسلام على أفضل الرسل محمد الداعي أمته إلى سبيل الرشده والهدى بأنواع العبادات من الصلوات والصدقات والجهاد وعلى آله وأصحابه الباذلين أموالهم في سبيل الله بخلوص الفؤاد الطيبين الطاهرين عن وثمة الضلالة والإلحاد والفساد⁴

Emmâ ba'd Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd müfîd-i'l-ḥaber ve'l-cûd bi-ḥâlimi's-sirri ve'l-ḥafıyyât vâhibü'l-âmâl ve'l-aṭıyyât ber-mukteẓâ-yı ḥikmet ḥafıyye-i ezeliyye ve müsted'â-yı inâyât-ı celîle-i Şamedıyye mâlik künûz-ı şâyigânı ve ḥâiz-i re'sü'l-mâl kâmurânı olan sa'adet-mendân ve devlet-mendânın ceyb-i mürüvvetleri kîse-i

¹ Bu kitapta yazılmış olanlar tamamıyla doğrudur; ben şânı yüce kudret sahibi Rabb'in nimetlerine muhtaç Rumeli kâdısı es-Seyyid Abdullah ibn-i Şeyhülislâm es-Seyyid Mustafa'yım (Allah her ikisini affetsin).

² Bu vakfiyede, tescil edilmiş vakf ve şartları; mükemmel bağış ve kayıtları yanımda cereyân etti ve katımda sahih oldu. Geçmiş imamlar arasındaki farklı görüşleri bilerek vakfın özel ve genel hükümlerinin sihat ve lüzûmuna hükmettim. Bunu Saraybosna kâdısı Kadîr olan Allah'a fakîr Abdülmümin bin Ömer (Allah onu bağışlasın) yazdı.

³ Bu vakfiyenin içinde yazılı olanlar doğrudur. Ben Anadolu kâdısı fakîr Sâlih Efendizâde Mehmet Emîn'im (Allah her ikisini bağışlasın).

⁴ Muhsin ve musaddıklara ahirette sayısız ecirler va'd eden ve onlara ahiret yurdunda güzel karşılıklar vererek onları, onurlandıran ve yüce destekli yüksek derecelere nâil olmakla müjdeleyen, kulların durumuna vâkıf olan Allah'a hamd olsun. Salât ve selâm, peygamberlerin en faziletlisi; ümmetini namaz, sadaka ve cihad gibi çeşitli ibadetlerle doğru yola ve hakikate çağırان Muhammed'e ve onun ailesine ve mallarını samimi bir şekilde Allah yolunda harcayan sapıklık, inkârcılık ve bozgunculuk yularından ârî ve pâk arkadaşlarına olsun.

muhtâcîn ve Âsitâne-i mekremetleri melce-i fuķarâ ve mesâkin idûb nafaķa-i bî-kîsân ve derd-i mendânî ‘aţâyâ-yı eşîyâyâ ta‘lik ve e‘izze-i küremâyı ehsene kemâ ehsenellâhü ileyke ileyhi i‘zâz ve teşvîķ itmeğîn iş bu kitâb-ı sıhhat-encâm ve müsekkîn-i evķâfîn tahrîr ve inşâsına bâ‘is ve bâdî ve taştîr ve imlâsına dâ‘î budur ki sâbıķan Rumili vâlisi olup hâlâ mühce-i elviye-i lutf ve merhametleri eyâlet-i Bosnaya ziyâ-bağş ve senâbik-i şâfinât-ı ceyâdları ser-ḥadd-i nuşret-şî‘âra sa‘âdet-naķş olan küremâyı ḥâtim-nihâd Âşaf-mekârim i‘tiyâd-ı devlet-mend-i ‘âlicâh sâlik-i şâhrâh teyakkuz ve intibâh-ı şâhibü’l-hayrât [s. 39] ve’l-ḥasenât râğibü’s-sa‘âdât ve’l-müberrât vezîr-i Âşaf nazîr-i kişver-güşâ devletlü ‘inâyetlü Köprilizâde Ebu’l-Ḥayr Ḥâfız el-Ḥâc Aḥmed Paşa ibni’l-vezîri’l-a‘zam-ı ‘âlem Fâzıl Nu‘mân Paşa ibni’l-vezîri’l-a‘zam eş-şadru’s-şehîd Muştafa Paşa ibni’l-vezîri’l-a‘zam Köprili Meḥemmed Paşa "يسر الله تعالى من الخير ما يريد وما يشاء و بشره بنيل الفيضات فوق ما شاء"⁵ ḥâzretleri vaķtâ ki ‘inâyet-i Rabbânî-i Vahdâniyyet-i Şamedânî birle "يوم لا ينفع مال ولا والمرأ يستظل بظل صدقاته"⁷ ârif ma‘nâ-yı keşîrû’l-cedvâya ‘ârif kelâm-ı le’âlî intizâmına vâķıf olup mefhûm-ı münîfi "ما عندكم ينفد وما عند الله باق"⁸ ve "إذا مات ابن الإنسان انقطع عمله إلا عن ثلاث علم ينتفع به وولد صالح يدعو له وصدقة جارية"⁹ kelâm-ı şihhat-i maķrûnı tefekkür ve "وكل شيء هالك إلا وجهه"¹⁰ âyet-i kerîmesinden bu dâr-ı fenâ serî‘ü’z-zevâl olduğı tedebbür itmeğîn bu mezra‘a-i cihân-ı câvîde toḥm-ı zâd-ı âḥiret pâşîde kılub eyâlet-i Bosnada medîne-i Tıravnikde serây-ı ‘âlîlerinde ‘âķd olınan meclis-i şer‘-i şerîfde li-ecli’l-muḥâkeme ve’t-tescîl ve’l-itmâm vaķfu’l-âtî ve’t-tekmîl mütevellî naşb u ta‘yîn buyurdıkları ķudvetü’l-emcâcid ve’l-ekârim keṭḥudâ-yı ‘âlî-ķadrları ‘izzetlü ‘Ömer Ağa ibn-i Ḥasan Ağa muvâcehesinde taķrîr buyurdılarki şevketlü mehâbetlü ķudretlü ‘âzametlü pâdişâh-ı ‘âlem-penâh İskender-i encüm-i sipâh meṭâ‘u’l-mülûk ve’s-selâṭîn zıllullâhi te‘âlâ fi’l-arzeyn efendimiz ḥâzretleriniñ sâye-i ḥümâyûnlarında bin yüz yetmiş dokuz senesi eyâlet-i Rûmilinde

⁵ "Allah istediğı ve dilediğı hayrı ona müyesser kılsın ve onu istediğinin ötesinde derecelere ulaştırmakla müjdelesin."

⁶ "O gün ne mal ne mülk ne evlat insana fayda verir" Şuarâ, 26/88.

⁷ Kişi sadakalarının gölgesinde gölgelenir.

⁸ "Sizin yanınızdaki tükenir, Allah katında olan ise kalıcıdır." Nahl, 16/96.

⁹ "İnsanoğlu vefât ettiğı zaman amel defteri kapanır, ancak [geride bıraktığı] üç şeyden dolayı kapanmaz: Bunlar; insanların faydalandığı ilim, kendisine dua eden sâlih bir evlât ve sadaka-i câriyedir." Müslim, Vasiyye 14; Tirmizi, Ahkâm 36; Nesai, Vesâyâ 8.

¹⁰ "O'nun vechi (zâtı) hâriç, her şey yok olacaktır" Kasas, 28/88.

vâililiğimiz eşnâsında Paşa sancâğında Köprili ve Pirlepe kazâlarının ahâlîleri iltimâslarıyla ebnâ-i sebîlîñ emn u rahatları için Devetaşı nâm derbendinde şâhib-i arzîñ izz ve ma‘rifeti ve hüccet-i şer‘iyye ile tefevvuz eylediğim ‘arşa üzerinde etyab-ı mâlîm ile müceddeden binâ ve inşâ eylediğim kârgîr hân-ı kebîri hasebeten lillâhi’l-kerîm ve taleben li-merzâtîhi’l-‘azîm sâir emlâk ve ‘aķârımdan ihrâc u ifrâz ve yenûlû meşûbâtü cümletîhi temennâsıyla ihrâz idüb vakf-ı şâhîh-i müeyyed ve müebbed ve habs-i şarîh-i müekked ve mühalled ile vakf u habs eyledüm ve şöyle şart eyledümki hân-ı mezkûr ve beher sene mütevellî ma‘rifetiyle icâresiyle âhara icâr olunub hâşıl olan icâresinden sâlifü’z-zıkr Köprili kaşabasında hamden lillâhi te‘âlâ müceddeden binâ ve ihyâsına muvaffak olduğımız mescid-i şerîf ile hâriciyye ve dâhiliyyeyi şâmil mekteb-i laţîfîñ hademelerinden imâm-ı cedîde yevmî yedi şâğ akça ve imâm-ı ‘atîk vazîfesi yevmî iki şâğ akça müezzine yevmî beş şâğ akçe ve kâyyime yevmî beş şâğ akçe ve ‘aşir-hûân ile şalâ-hûâna ve yevmî ikişer şâğ akçe ve temcîd-hûâna yevmî üç şâğ akçe ve ferrâşa yevmî altı şâğ akçe ve mekteb hûâcesine yevmî sekiz şâğ akçe ve Ramazân-ı şerîf vesâir leyâlî-i mübâreke ve ‘ideynde minâre ve mescid-i şerîfde îkâd olınan kanâdîl için senevî altmış vuķiyye revġan-ı zeyt bahâsiçün yevmî on şâğ akçe ve mescid-i şerîfde mihrâb taraflarında her biri on beşer vuķiyye gelür iki ‘aded muķavvâ ile otuz vuķiyye saġîr mum altmış vuķiyye revġan bahâlarıçün yevmî beş şâğ akçe ve mütevellî kâimimaķâmına yevmî altı şâğ akçe ta‘yîn eyledüm ve mekteb hûâcesi ta‘lîm-i şıbyân ‘aķîbinde birer ‘aşr-i Qur’ân ve mescid-i şerîf imâmı dahî şalât-ı hamse ‘aķîblerinde birer ‘aşr-i Qur’ân tilâvet idüb şevâbını Resûl-i Ekrem ve Nebiyy-i Muķterem şallallâhü te‘âlâ ‘aleyhi vesellem hâzretleriniñ ve rûh-ı pür-fütûhlarına ve ebâ vü ecdâdım merhûmlarıñ ervâhlarına ve benim rûhıma ihdâ eyleyeler vesâir hademe dahî hîdmetleri ‘aķîblerinde hâşşaten beni hayr du‘âlarıyla yâd eyleyeler ve tevliyeti mâdâmki vücûdım ziyâ-i hayatla müstefâ ola kendüme ve dâr-ı beķâyâ irtihâlimden sonra necâbetlû oġlım ‘Abdûlbâķî Bege ve ba‘de evlâdımın zûkûr ve inâsınıñ ekber ve erşed ve esennine ve ba‘de ‘ütekâma batnen ba‘de batnin ve ba‘de’l-inķirâz ecdâdım merhûmlarıñ mütevellîsine ba‘de medîne-i Münevvereye şart eyledüm ve hademe-i mezbûre naşb ve ‘azli mütevellî ‘arzıyla ola ve evlâd-ı vâķıfdan mütevellî üzerine bilâ-mûceb tasallut olınmaya ve hân-ı mezkûr ile mescid-i şerîf ve mekteb-i laţîf ta‘mîre muķtâc olduklarında levâzım-ı ta‘mîr ma‘rifet-i şer‘ ile keşf olunub mütevellî re‘yi ile

izdiyâd-ı mâl-ı vakfdan ta‘ mîr olına ve ba‘ de’l-vezâif ve’t-ta‘ mîr hâşıl olan izdiyâd-ı ğalle evlâdına râcî‘ ola ve bu şart ve kıyûdını ba‘ de’l-itmâm vâkıf-ı müşârun-ileyh "أسىغ الله نعمه الجليلة عليه"¹¹ hâzretleri ‘inân-ı kelâmını semt-i rücû‘a ‘âtıf ve zimâm-ı merâmını cânib-i istirdâda şarîf olub egerçi sultân-ı şehîr-i ictihâd ve şâhibü’l-hidâyet ve’l-irşâd imâm-ı a‘zam ve hümâm-ı efham hâzretleriniñ mezheb-i haâtırlarında şâhîh ve ğayr-ı lâzım lâkin ‘âlim-i Rabbânî ve fâzıl-ı Şamedânî İmâm Muhammed ibn-i Hasan eş-Şeybânî re‘y-i haâtırları üzre vakf ğayr-ı şâhîh ve müteferre‘un ‘aleyh olan şurût ve kıyûdı ‘âtıl olub vakfdan rücû‘ vâkıf için emr-i mu‘teber ve meşrû‘ olmağla hân-ı mezkûr kemâ-kân mülkime idhâl olınmak maflûbımdur didükde mütevellî-i reşîd cevâb-ı sedîde âğâz idüb haķîķat-ı hâl başt olınan minvâl üzre oldıĝı maħall-i işķâl olmayub lâkin imâm-ı kâmil fâzıl-ı şânî ve ‘âlim-i ğayr-ı Şamedânî imâm Ebî Yûsuf hâzretleriniñ re‘y-i münîrleri üzre vâkıf-ı mücerred vaķaftü dimekle lüzûmı ifâde ider deyu rücû‘ ve istirdâd emr-i muħâldür veznden ibâ ve istib‘âd ve bu ğuşûsda faşl u ğasma tâlibân olduklarında ģâkim-i ģâsim "شرح الله صدره ورفع بالسعادة قدره"¹² cânib-i vaķfa nazâr ve mennâ‘un li’l-ģayr olmakdan ģazer idüb temhîd-i ķavâ‘id-i vaķfı evlâ ve teşyîd-i mebânî-i ģayrı aħrâ ģörüb şıģģat ve lüzûmına ve ģuşûş ve ‘umûmına bi-ķavl-i men yerâhü ģükmi-i şâhîh-i şer‘î ve ķazâ-i şarîh-i mer‘î eylediğinden sonra fe-sâre vaķfen şâhîhan şer‘iyyen ve ģabsen şarîhan mer‘iyyen "فمن بدله بعد ماسمعه فإنما إثمه على الذين يبدلونه إن الله سميع عليم"¹³ ve ecrü’l-vâķifi ‘alellâhi’l-cevâdi’l-kerîm cerâ zâlik ve ģurrire fi’l-yev’mi’l-ģâmis ‘aşer min Şevvâli’l-mükerrerem li-sene şemânîn ve mie ve elf ba‘de ģicre men lehü ģayetü’l-‘izz ve nihâyetü’ş-şeref.

ŞUHÛDÜ’L-HÂL

Me’zûn-ı bi’l-iftâ fazîletli medîne-i Serây müftîsi es-Seyyid Mehmed Efendi

Mefherü’l-ķudâti’l-kirâm fazîletlü Ağazâde ‘Abdullah Efendi

Mefherü’l-ķudâti’l-kirâm fazîletlü Kürkcizâde ‘Ali Efendi

Mefherü’l-ķudâti’l-kirâm fazîletlü Başķâtib ‘Ali Efendi

¹¹ "Allah onu değerli nimetlerle donatsın."

¹² "Allah onun göğsünü genişletsin ve saadetle kadrini yüceltsin."

¹³ "Kim bu vasiyeti işittikten sonra değıştirse vebâli değıştirenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah herşeyi hakkıyla işiten ve bilendir." Bakara, 2/181.

Mefherü'l-kuḍâti'l-kirâm fazîletlü Mûsâzâde Muṣṭafâ Efendi
Mefherü'l-kuḍâti'l-kirâm fazîletlü mütevellî Aḥmed Efendi
[s. 40] Fazîletlü el-Hâc Meḥemmed Efendi el-müftâ bi-medîne-i Tıravnik
Faḥrû'l-müderrişin el-Hâc Şâlih Efendi ibn-i Meḥmed Efendi
Faḥrû'l-eimme Meḥemmed Efendi el-imâm bi-câmi'-i el-Hâc Meḥemmed Paşa
Faḥrû'l-vâ' izîn 'Oṣmân Efendi ibn-i Meḥemmed Efendi Tıravnikî
'Umdetü'l-a' yân Ebû Bekir Ağa ketḥudâ-yı defter-i Bosna
'Umdetü'l-emşâl Ebû Bekir Efendi ibn-i el-Hâc 'Oṣmân Ağa defterdâr-ı tîmâr
'Umdet-i aşḥâbi'l-ḳalem Ḥasan Efendi tezkire-i tîmâr-ı Bosna
Faḥrû'l-aḳrân 'Oṣmân Beg Receb Paşazâde ketḥudâ-yı çavuşân-ı Bosna
Faḥrû'l-emşâl Hüseyin Ağa ibn-i Ḥasan ḥazînedâr
Sa'âdetlü 'Oṣmân Efendi ibn-i Meḥemmed Ağa kâtib-i Bosna
Faḥrû'l-a' yân 'Ali Ağa ibn-i Meḥemmed Ağa ketḥudâ-yı bevvâbîn
Faḥrû'l-aḳrân Selmân Ağa ibn-i 'Abdullâh Ağa ağa-yı selâm
Faḥrû'l-eşbâh Muṣṭafa Ağa ibn-i Ḥasan silahdâr
Faḥrû'l-emşâl Ebû Bekir Ağa ibn-i Hıdır çukadâr
Faḥrû'l-aḳrân es-Seyyid Muṣṭafa Ağa ibn-i Aḥmed Ağa sancakdâr
Faḥrû'l-a' yân Meḥemmed Efendi ibn-i Muṣṭafa Efendi defterdâr-ı tîmâr-ı sâbık
Faḥrû'l-emşâl 'Oṣmân Ağa ibn-i Bekir mühürdâr
Faḥrû'l-aḳrân Muṣṭafa Beg ketḥudâ-yı çavuşân-ı sâbık
Faḥrû'l-aḳrân Muṣṭafa Beg İbrâhîm Paşazâde mîralây-ı Tabas? sâbık
Faḥrû'l-aḳrân Meḥemmed Ağa ibn-i Hüseyin ağa-yı kaftan
Faḥrû'l-aḳrân Mûsâ Ağa ibn-i Hüseyin ser-bölük-i bevvâbîn
Faḥrû'l-aḳrân el-Hâc Meḥemmed Ağa ibn-i Aḥmed
Faḥrû'l-aḳrân 'Ali Ağa ibn-i İbrâhîm ketḥudâ-yı ḥarem

Fahrü'l-akrân el-Hâc Hasan Ağa ibn-i Mehmed Ağa

Vakıf-ı müşârun-ileyh hâzretleriniñ vakfiyye-i ma'mûl-bihâları Anadolu muhâsebesine kayd ve tasfîr ve ba'd yine taraflarına i'âde ve ircâ' olunmak için mektûblarıyla iltimâs itmeleriyle müşârun-ileyhin vakfiyye-i ma'mûl-bihâ Anadolu muhâsebesine kayd u şebt olunmak deyu fî 27 Receb 1181 (19 Aralık 1767) târîhinde şâdır olan fermân-ı 'âlî mûcebince kayd olunub aşl-ı vakfiyyeleri taraflarına ircâ' olunmuşdur.

Vakfiye 14: Mehmet Âsım Bey Vakfiyesi

MEHMET ÂSİM BEY VAKFİYESİ

KK, V, 10/2453;19 Ramazan 1228/15 Eylül 1813

يعمل بما فيه و يعتبر على ما يحويه عند ثبوته شرعا كتبه الفقير دري زاده السيد عبدالله عفي عنهما¹
لما عرض علي هذا الكتاب المنير فحواه الثواب فأمنت النظر ووجدت مضمونه موافقا للصواب ووضعت القلم
فيه مستعينا من الله الملك الوهاب وأمضيت متضرعا منه بحسن المآب وأنا الفقير الى الله الجليل الحاج خليل
القاضي بعساكر روم ايلي المعمورة ملئت بالخيرات الموفورة غفرله²
لما رفع الي هذا الكتاب الرفيع الملحق وعرض على ذاك الخطاب الناطق من الحكم الشريف بالحق فوجدت
درر ألفاظه في سلك السداد و غرر معانيه بلمعة في (ارفع³) الرشاد وأنا الفقير الى الله الغني القدير محمد صالح
أفندي زاده محمد صالح القاضي بعسكر أناطولى صانها الله تعالى عن الآفات والأكدار بحرمة سيد الأخيار
غفر لهما⁴

[1b] هو الفياض⁵

ما حواه فحوى الكتاب وما حكاه مطوى الخطاب من أصل الوقف والشروط الموجب للثواب جرى لدي على
سبيل الصواب وإني بعد مراعات الشرعية وملاحظة المراسم السمعية حكمت بصحته في خصوصه و عمومه
حكما نافذا في الأصل والفرع لكونه مع مقتضى الشرع عالما بالخلاف من الأئمة الأسلاف وأنا الأحوج الى الله
الملك الواحد كواكى زاده محمد راشد المأمور برويت أمور الأوقاف غفر لهما⁶

¹ Şer'an sâbit olduğunda içeriğiyle amel edilir ve muhtevâsı dikkate alınır. Bunu Dürrizâde es-Seyyid Abdullah (Allah ikisini affetsin) yazdı.

² İçeriği sevab olan bu aydınlık kitap, bana sunulduğunda, onu dikkatlice inceledim ve içeriğinin doğruya muvâfık olduğunu gördüm; Melik ve Vehhâb olan Allah'ın yardımını dileyerek kalemimi koydum ve Allah'tan güzel bir akîbet dileyerek imzaladım. Ben yüce Allah'a fakir olan, ma'mûr ve bol rızıkla dolu Rumelinin kazaskeri Hâcî Halîl'im (Allah onu affetsin).

³ Zahriye sayfası süsleme yapılırken bir kelimenin üstü kapatılmıştır; sadece hemze gözükmektedir. Cümlelerin gelişinden bu kelimenin "arفع" olması muhtemeldir.

⁴ Bu mülhak yüce kitap bana sunulduğunda ve hükm-i şerîfi doğru bir şekilde söyleyen şu hitâb bana arz edildiğinde inci gibi lafızlarının doğruluk ipinde olduğunu ve seçkin manalarının doğruluk yolunun zirvesinde parıldadığını gördüm. Ben Ganî ve Kadîr olan Allah'a muhtaç Anadolu (Allah, onu afetlerden ve kederlerden en hayırlı insanların efendisi hürmetine korusun) kazaskeri Mehmet Sâlih Efendizâde Mehmet Sâlih (Allah her ikisini de affetsin).

⁵ Cömert olan O'dur (Allah'tır).

⁶ Kitabın içerdiği ve hitabın bahsettiği, vakfın aslı ve şartlarıyla ilgili sevabı gerektiren hususlar, huzurumda doğru bir şekilde cereyan etmiştir ve ben şer'î hükümleri gözeterek ve işittiklerimi dikkate alarak bu vakfın husûsî ve umûmî olan her şeyinin şer'-i şerîfe uygun olması hasebiyle hem asılda hem de ayrıntıda geçerli ve sahîh bir hüküm olduğuna, geçmiş âlimler arasındaki konuyla ilgili ihtilafları bilerek karar verdim. Ben, Melik ve bir olan Allah'a muhtaç, vakıf işlerini yürütmekle görevli Kivâkîzâde Mehmet Râşid'im (Allah her ikisini affetsin).

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي أنزل الكتاب على عبده وجعله هدى للمتقين وبين فيه الأصول والفروع من حكم أحكام الشرايع والدين إنه كتاب منير مبين للطرب و اليايس ليس من أساطير الأولين مصون في اللوح المحفوظ عند خير الحافظين وهو الرب العليم الذي رفع درجات العالمين [2a] العاملين في العالمين برفعة وراثه علوم أخيار الأنبياء والمرسلين وجعلهم مأمورين بطلب العلم ولو بالصين والصلوة والسلام على من أرسله بالكتاب المبين وجعل درر منطقته الموحى أبهى من الدر المكنون الثمين ونور بغرر مصابيح هداة المشارق والمغرب بأنوار اليقين وعلى آله وصحبه السالكين بمسالك طريقة المحمدية و منهاج شرعه المتين الذين كانت قلوبهم بالعلم كأَنَّ فيها كتب قيمة مملوءة بعلوم الأولين والآخرين⁷

emmâ ba‘d iş bu kitâb-ı şîḥat-i nisâbîñ ḥavî oldığı feḥâvî-i refî‘atü’l-meṭâvinîñ taḥrîr ve imlâsına bâdî ve tezbîr ve inşâsına sebeb-i şer‘î ve ‘âdî budur ki nezâret-i Ḥazret-i Şeyḥülislâm sellemehü’s-selâmda âsûde evḳâfdan ġarîḳ-i sebḥat-i Ḥazret-i Rabbü’l-Ġaffâr olan vezîr-i Âşaf nazîr-ı esbak cennet-mekân merḥûm ve maġfîret-nişân Köprili Meḥmed Paşa ve necl-i necîbleri olub müsteġraḳ-ı biḥâr ve maġfîret-i Ḥazret-i Settâr olan [2b] Fâzıl Aḥmed Paşa ve şadrü’ş-şehîd Muşṭafa Paşa evḳâf-ı şerîfeleri tevliyetlerine bi’l-meşrûta sâye-i endâz-ı ḥimâyet olan naḥbe-i sülâle-i müşârun-ileyhimden olub bi-hidâyeti Rabbi Celî ‘inâyet-i şeref-mend ekmel-i rüşd ve verâyâ olmalarıyla netâicü’l-efkâr taşavvurât-ı zihniyye ve keşfü’l-esrâr taşdîḳât-ı yakîniyye ile fenâ-yı finâ-yı cihânî-i ḥaḳâik ve deḳâikî üzre derk u itḳân ve esâs-ı bî-mesâs bünyân-ı ekvânîñ ber feḥvâ-yı "كل من عليها فان"⁸ mütevehhimetü’l-erkân idüğini fehmi u iz‘ân birle şaḥâif-i ‘alemde aşâr-ı ḥayriyye ile meşṭuru’l-ism olmak cümleden eḥrâ idügi ‘inde mu‘ayyen "والآخرة خير وأبقى"⁹ muḳaddemine müsellemesi berâhîn ve’l-ehlü’l-ḥayrât ile nezdinde burhân ḥuşûşan beşâret-i Furḳân-ı Mübîn ve işârât-ı aşâr-ı Fahrü’l-Mürselîn ile ‘ilm-i şerîfîñ i‘lâ-yı maḳâşid ve müstekşâ-yı fevâid oldığı erbâb-ı beşâire ‘ayân ve celî ve şemsü’l-me‘ârif ile tenvîr-i

⁷ Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla Hamd, Kuran-ı Kerim’i kuluna indiren ve onu muttakilere hidâyet rehberi kılan ve onda şer‘î-şerîfin ve dinin hükümlerine ait usûl ve fûrû‘u açıklayan Allah’a mahsûstur. Şüphesiz O, her kuru ve yaş şeyi açıklayan ve aydınlatan, geçmişlerin hikâyelerinden olmayan kitaptır. Bu kitap, en iyi koruyucu katında Levh-i Mahfûz’da korunmuştur. Bu koruyucu ise, her şeyi hakkıyla bilen, dünyada bildikleriyle amel edenlerin derecelerini nebi ve peygamberlerin en hayırlılarının ilimlerini tevâris ettirerek yükselten ve onları ilim Çin’de dahi olsa talep etmekle memûr kılan Allah’tır. Salât ve selâm Allah’ın apaçık kitap ile gönderdiği ve vahyedilmiş inci gibi olan sözlerini değerli gizli inciden daha parlak kılan, doğunun ve batının en iyi hidâyet kandillerini yakînin nurlarıyla aydınlatan zata, ailesine ve Muhammedî yolu ve O’nun sağlam şer‘î metodunu takip eden ashâbına olsun. O ashâbın kalpleri, içinde değerli kitaplar varmış gibi ilklerin ve sonların ilimleriyle doludur.

⁸ "Yerin üstünde olan herkes fânidir." Rahman, 55/26.

⁹ "Hâlbuki ahiret mutluluğu daha üstün, daha hayırlı ve ebedîdir." A‘lâ, 87/17.

ebşâr [3a] idenlerin irtifâ‘-ı şânları me‘âlî‘-i ‘âlemiyânda mültemi‘ ve müncelî idüğü berâhin-i ‘aqliyye ve nakliyye ile müşbet ve mübeyyen olduğına cezm idüb Cenâb-ı Rabbü’l-Erbâb Mâlikü’r-Rikâb kendüye ihsân eylediği ni‘am-ı celîle ve minen-i cezîleyi mülâhaza birle ¹⁰ "ما عندكم ينفد وما عند الله باق" nazm-ı kerîminiñ medlûl-ı şerîfi کل یرفئ ولا یرذل "يوم تجد نفس ما عملت من خير محضراً" ¹¹ kavı-l-i laţîfeniñ maẓmûn-ı münîfi tab‘-ı çâlâk-ı serî‘u’l-idrâkine münsâk olub erbâb-ı hayrât ve hasenât silkine sâlik olan ‘umdetü’l-müderrişini’l-kirâm zübdetü’l-mühaqqıķını’l-fiḥâm şâhibü’l-hayrâti’l-celîle ve râğibü’l-ḥasenâti’l-cemîle sa‘âdetlü necâbetlü Meḥmed Âşım Beg Efendi necl-i mevlâ el-merḥûm el-müstefiz bi-raḥmeti Rabbi’l-Ḳayyûm ‘Abdülḥamîd Beg Efendi meclîs-i şer‘-i şerîf-i şâmiḥu’l-‘imâd-ı Ahmedî ve maḥfil-i münîf-i râsiḥu’l-evtâd-ı Muḥammedî sallallâhü te‘âlâ ‘alâ şâri‘ihide vaḳf-ı âti’l-vaşıflarını li-ecli’t-tescîl [3b] ve’l-itmâm emru’l-vâḳf ve’t-tekmîl mütevellî naşb ve ta‘yîn eylediği fâḥrû’l-müderrişini’l-kirâm es-Seyyid Muştafa Efendi ibn-i ‘Ali maḥzarında bi-zâtihi taḳrîr-i kelâm-ı vâfi ve ta‘bîr-i mâ-fi’z-zamîri kâfi idüb ber vech-i muḥarrer mütevellîleri olduğım cedd-i emcedlerim merḥûmûn müşârun-ileyhimiñ dârü’s-salṭanati’l-‘aliyye Kostantiniyye el-maḥmiyyede Dîvân yolında vâḳi‘ kârgîr kütübḥâne-i celîlerinde olan kütüb-i nefise fi-zemâninâ hâze talebe-i ‘ulûm-ı kirâmîñ muṭâla‘a ve istinsâḥ idecekleri fûnûn-ı nakliyye ve ‘akliyyeden metûn ve şurûḥ ve ḥavâşiñ kılleti olmağla maḥz-ı taḥşîl-i rızâ-yı Ḥazret-i Rabbü’l-Müste‘ân içün teksîr-i fûnûn-ı şettâyı ḥavî ‘ulûm-ı ‘âliyye-i âliyyeye dâir vesâir müellefât-ı müstaḥseneden her biri eṭyab-ı mâlîm ile iştirâ vü ibtiyâ‘ ile silk-i mülk-i şâḥîhimde şîrâze-bend-i intizâm ve maḥfaẓa boyuna insicâm olub bi’l-cümle esâmî ve kıṭa‘ât ve ḥuṭûṭ ve evrâḳ-ı maẓbûṭu’s-şifât vaḳfiyyelerini müş‘ir-i vaḳf mühriyle memhûr u maḥtûm iki ‘aded dolâb ile kütübḥâne-i merḳûme derûn-ı nezâhet-i meknûnına vaż‘ ve ḥıfẓ eylediğim üç yüz elli cild kütüb-i fâḥiremi ve eṭyab-ı mâl [4a] ve aḥsen-i menâlimden sikke-i ḥasene-i sulṭâniyye ve ḍarbe-i müsteḥsene-i ḥâḳâniyye ile meskûk beş bin ğurûşlık funduḳ rub‘iyyemi ifrâz ve kemâl-i imtiyâz ile mümtâz-ı ḳabûl ḥasbeten lillâhi’l-eḥad ve taleben li-merzâti’r-Rabbi’s-Şamed ve ibtiğâen li-vechihi’l-kerîm "يوم لا ينفع" vaḳf-ı şâḥîḥ-i müebbed ve ḥabs-i şarîḥ-i müḥalled ¹² "يوم لا ينفع الله بقلب سليم"

¹⁰ "Sizin elinizdekiler tükenir, ama Allah’ın katında olanlar bâkidir." Nahl, 16/96.

¹¹ "O gün her nefis hayır olarak yaptığını hazır bulacaktır." Al-i İmrân, 2/30.

¹² "O gün ne mal ne de çocuklar fayda verir. Ancak Allah’a temiz kalp ile gelenler [o gün fayda görebilir]" Şuârâ, 26/88-89.

ile vakf u habs idüb iş bu vech-i vecîh üzre şart u ta' yîn ve bu nesağ-ı evfağ ile beyân eylemeğe kütüb-i mevşûfe-i mezkûre kütübhâne-i merķûmeden vechen mine'l-vücûh ihrâc olunmayub sâir-i 'aţîğ-i kütüb-i mevķufeler ile talebe-i kirâm ve müstefidîn-i fihâma de'b-i kadîm üzre def' u i' tâ ve ahz u hıfz olına ve nakd-i mezkûr dahî beher sene 'alâ vech-i istihlâl-i istiglâl ve istirbâh olunub hâşıl olan gallâtından bu eşnâda bi-tevfikillâhi lâ ilâhe sivâhü ta'mîr u termîm ve binâsına nâil olduğım cedd-i emcedim merhûm müşârun-ileyh Köprili Mehmed Paşa hazretleriniñ kütübhâne-i merķûme kurbında vâķi' medfûn oldukları laţifeleri ittişâlinde kâin mescid-i şerîf derûnına bu âvân-ı meymenet-ünvânda hâlîşan li-vechillâhi'l-kerîm [4b] minber-i şerîf binâ vü ihyâ ve mescid-i şerîf-i mezkur câmi' olmağla hâlâ mescid-i şerîf-i mezkûr imâmı olan erbâb-ı istiḥkâkdan es-Seyyid Hâfız İshâk Ahmed Efendi ibnü'l-Hâc 'Ömer yevmî yigirmi beş akça vazîfe ile câmi'-i mezkûrda ḥaţîb ve yevmî beş akça ile devir-ḥ'ân ve yevmî altı akça ile ba'de'l-'aşr sûre-i mülk-ḥ'ân olub cihât-ı mezkûreniñ ḥidmet-i lâzimelerini ba'de'l-edâ cem'an yevmî otuz altı akça vazîfeye müsteḥakķ ola ve erbâb-ı istiḥkâkdan bir kimesne yevmî dört akça vazîfe ile müezzîn-i cüm'a ola ve yevmî beş akça vazîfe ile devir-ḥ'ân ve yevmî üç akça ferrâş-ı cüm'a ola ve erbâb-ı istiḥkâkdan bir kimesne yevmî dört akça ile müezzîn-i şalâ ola ve yevmî beş akça ile devir-ḥ'ân ve yevmî üç akça ile na't-ḥ'ân olub beher hefta ḳable-şalâti'l-cüm'a libâs-ı ḥayât-ı lâbis olduğımca selâmet-i dâreynim içün du'â ve irtihâl-i dâr-ı beķâ eyledüğimde rûḥımı ḥayr ile yâd eyleyüb muķâbelesinde vazîfe-i mezkûreye müsteḥakķ ola ve vakf-ı mezkûrîñ mütevellîsi re'yiyle münâsib görinen bir maḥalde beher sâl meymenet-iştimâlde şehr-i Rebî'ü'l-evvel düḥûlinde [5a] sebep-i âferîniş-i 'âlem müceb-i ḥilķat-i ben-i Âdem Ḥabîb-i Ekrem Resûl-i Muḥterem şallâllahü te'âlâ 'aleyhi vesellem ba'd ve min şamtin ve tekellûmin Efendimiz Ḥazretleriniñ tilâvet-i âyet-i maḥmidet ve kıraet-i menķabet-nâme-i vilâdet ve mi'râc-ı maḥz-ı 'inâyet-i bâhirü's-se'âdetleri ile dimâğ-ı mütevaţţînân-ı mele-i a'lâ mu'aţtar ve meşşâmm-ı mütemekkân-ı ser-evķât-ı kibriyâ mu'anber kılınmak içün erbâb-ı 'irfân ve kemâl ve aşḥâb-ı iz'ân ve cemâlden bir zât-ı 'âlî-ķadr mevlûd-ḥ'ân intihâb olunub ol dahî ve de'b-i ḥüsn ve re'y-i müstahsen üzre menķabet-nâme-i mevşûfe-i celîleyi kemâl-i ta'zîm ve tekrîm ile kıraet eyleye mevlûd-ḥ'ân-ı mezkûre ve ḥitâmında du'â iden zât-ı şerîfe ve meclis-i mevşûf-ı mezkûrda ḥâzırûn olub tezyîn u tevşîḥ ḥidmetinde bulunan zevât-ı kirâma ve mevlûd-

i şerîf kıraeti esnâsında Qur'ân-ı Kerîm ve Furkân-ı 'Azîm tilâvet iden huffâza ve 'ûd ve gülâb ve meşârif-i lâzime-i ma' lûmesine beher sene altmış gûrûş harc u şarf olunub muķâbelelerinde ihsân buyurılan [5b] meşûbât-ı celîle ve ücûrât-ı cezîleyi evvelen ol Seyyid-i Kâinat ve mefhar-i mevcûdât sürûr-gerde-i mele-i a' lâ ve ser- 'asker-i kâfile-i zevķ u şafâ zâir-i Yeşrib ve Baḥa ol imâm-ı enbiyâ ve hümâm-ı evliyâ habîb-i Hüdâ resûl-i müctebâ ve şefî'-i rûz-i cezâ a' nî-bih Ḥazret-i Ebu'l- Kâsım Muhammedü'l-Muştafa 'aleyhi efḍali's-şalâvâtî ve't-teḥâyâ mâ kırrere'l-arz ve dâru's-semâ efendimiziñ rûḥına muṭahhara-i münevvere ve meşhed-i mu' attṭara-i mu' anberilerine ve âl u evlâd ve aşḥâb-ı kirâm-ı zevi'l-iḥtirâm vesâir enbiyâ-i ' izâm şalâvâtüllâhi te' âlâ 'aleyhim ecme'în ḥazêrâtı merâķid-i ' aliyye ve meşâhid-i seniyyelerine ve ebeveynim vesâir mü'minîn ve mü'minât ve kâffe-i ehl-i îmân ervâḥ-ı şerîfelerine îşâr ve ihdâ olına ' ulemâ-i ' âmilîn ve şüleḥa-i kâmilinden bir zât- ı şerîf beher hefta ba' de edâi'l-cüm'a kürsiye ḥurûc idüb ḥâzır olan cemâ' at-ı muvaḥḥidîne âyât-ı Qur'âniyye ve eḥâdiş-i nebeviyyeden va' z u naşîḥat eyleyüb muķâbelesinde yevmî on iki aķça vazîfeye müsteḥaķķ ola ceddîm merḥûm müşârun- ileyhimiñ vaķfı mücellidi olan [6a] kimesne benim vaķfıma daḥî iki aķça vazîfe ile mücellid ola libâs-ı ḥayât-ı müste' âr oldıḡımcâ vaķf-ı mezkûrına yevmî iki aķça vazîfe ile mütevellî olam ve ba' de kazâi'n-naḥb ve liķâi'r-Rabb evlâdımıñ ve evlâd-ı evlâdımıñ ve evlâd-ı evlâd-ı evlâd-ı evlâdımıñ baṭnen ba' d baṭn zûkûrınıñ eşlaḥ ve erşedi mütevellî ola ve ne' uzü billâḥ min ḳahri'l-feyyâz ba' de'l-inķirâz ceddîm merḥûm müşârun-ileyh vaķfı mütevellîsi işbu vaķf-ı mezkûrına daḥî mütevellî ola velâ ' ale't- ta' yîn Nakşibendiyye tekyeleriniñ birinde vaķf-ı mezkûrım mütevellîsi re' yiyle beher hefta de' b-i ḥüsn üzre ḥatm-i ḥ' âce olına ve ' aķîbinde daḥî on iki bin kelime mün-ciye-i tevḥîd-i şerîf kıraet olunub muķâbelesinde i' tâ buyurılan meşûbât-ı celîleyi bâlâda başt u beyân olındıḡı üzre zevât-ı kirâm zevi'l-iḥtirâm Ḥazret-i Ervâḥ- ı Şerîfelerine ihdâ eyleye ve vedâ'-i ' âlem-i fânî eyledüḡimde benim daḥî rûḥına ihdâ eyleyüb muķâbelesinde şeyḥ-i mûmâ ileyh yevmî seksân sekiz aķça vazîfeye müsteḥaķķ ola ve zıkr olınan kelime-i tevḥîd-i şerîfe [6b] Nakşibendiyye tarîķinden ġayr-i ṭuruk-ı ' aliyyeden bir tarîķ şeyḥine tevcîḥ olunmayub ancak Nakşibendiyye tarîķinden kerâmet zann olunur bir zât-ı ' âlî-ķadra maḥşûş olub cihet-i mezkûreniñ tevcîḥ ve ref' i be-her-ḥâl re' y-i mütevellîye menûṭ ola ve zıkr olınan mülk-ḥ' ânlık ciheti mescid-i mezkûr imâmına meşrûṭa ola ve Maḥmiyye-i İstanbulda Edirne

kapısı hâricinde Otakcılar kıyısı civârında Mustafa Paşa tekyesi kırbında vâkı‘ maħalde üzeri tel pûşîdeli ve etrâfî şebekeli muḳaddemâ müceddeden binâ vü ihyâsına muvaffaḳ olduḡım merḳadde medfûn sâbıķan tekye-i merḳûme şeyḫi olub bundan aḳdem irtihâl-i dâr-ı beḳâ iden ‘umdetü’s-şüleḫâi’s-sâlikîn ve zahru’l-etḳiyâi’l-vâşilîn şeyḫim merḫûm ve meḡfûrun-leh eş-Şeyḫ Aḫmed Ḥudâvirdi Efendi "طاب ثراه وجعل الجنة مثواه"¹³ ḫâzretleriniñ merḳad-i mezkûrında beher yevm on iki aḳçalık revḡan-ı zeyt iştirâ ve îḳâd olına ve nuḳûd-ı mezkûreniñ ber minvâl-i muḫarrer istirbâḫında ‘usret olur ise vaḳf-ı mezkûrına nâfi‘ [7a] münâsib maḫallerde ‘aḳâr iştirâ olına ve vaḳf olına ve zikirleri mürûr iden cihât-ı mutaşarrıfları ḫidmet-i lâzimelerinde tekâsül veyâḫûd terk-i ḫidmet veyâḫûd âḫara ferâḡ ve ḳaşr-ı yed iderler ise ḳaşr-ı yedlerine ber vechile i‘tibâr olunmayub mütevellî inhâ ve ma‘rifetiyle cihetleri ref‘ ve müsteḫaḳḫinden ḫidmetine mücidd u mûḳîm kimesneye tevciḥ olına ve bi-fazlillâhi te‘âlâ ber vech-i câî iştirâ ve vaḳf olınacak kütüb beher fenniñ defteri zeyline ketb u taḫrîr ve ḳalemine şebt u ḳayd olına ve vaḳf-ı mezkûrımıñ beher sene ma‘rifet-i şer‘-i şerîf ile muḫâsebesi ru‘yet olunub senede altı ġurûş ḫarc-ı muḫâsebe virile ve bi-‘inâyetillâhi te‘âlâ vaḳf-ı mezkûrımıñ zuḫûr iden bi’l-cümle fazlası yed-i mütevellîde ḫıfz olunub fazla-i mezkûre ile kütübḫâne-i merḳûmede iḳtizâ itdükce kütüb iştirâ olunub mütevellî yed ve ma‘rifetiyle kütübḫâne-i merḳûmeye vaż‘ ve vaḳf olına ve vaḳf-ı mezkûrımıñ bi’l-cümle şurûṭ ve ḳuyûdınıñ tebdîl u taḡyîri taḳlîl u teḳşîri ve idḫâl [7b] u iḫrâcî melâbis-i şihḫat-i lâbis ve mecâlis-i âfiyetde olam merreten ba‘de evlâ ve kerreten ġibb-i uḫrâ yed ve meşîyyetimde ola mürûr-ı eyyâm u şuhûr ve kürûr-ı a‘vâm u düḫûr ile şurûṭ-ı mezkûreye ri‘âyet müte‘azzîra olur ise ġalle-i vaḳf-ı mezbûr muṭlaḳa fuḳarâ-i müslimîne ḫarc u şarf olına deyu ḫatm-i kelâm ve itmâm-ı merâm birle mârru’l-beyân kütüb ve denâiri fâriḡan ‘anî’s-şevâḡil mütevellî-i mûmâ-ileyhe ref‘ u teslîm olduḡı ber-vech-i muḫarrer teslîm u ḳabûl vesâir mütevellîler evḳâfda taşarruf eyledükleri mişillü zabṭ u taşarruf eyledi didükde ġibbu’t-taşdîḳi’s-şer‘î vâḳıf-ı zi’l-metîn ve’l-me‘ârif vaḳf-ı mezkûrını aḫkâm-ı şurûṭ u ḳuyûdını istihkâm ḳaşdıyla kelâm-ı ḫayr-encâmını cânib-i vâḳıfdan semt-i şikâḳa ‘atf ve zimâm-ı meḳâlini şavb-ı istirdâda şarfla ecnâs-ı kütüb-i menḳûlât ḳabîlinden olub ve menḳûl-ı muḫavvel kısmınıñ vaḳfını İmâm-ı ‘Azam ve hümmâm-ı aḳdem sirâcû’l-millet ve’d-dîn üstâdu’l-eimmeti’l-müctehidîn Nu‘mân bin Şâbit el-Kûfi

¹³ “Toprağı bol ve mekânı Cennet olsun.”

h azretleri ile ‘ alim-i rabb n  [8a] ve f z l-ı  amed n  İm m-ı H zret-i Eb  Y suf e - ehir bi’l- m m e -  n  ¹⁴ "نور مضجعهما بأنوار رحمته ربهما الباقي" re’y-i m n rlerinde  ayr-i  ah h oldu ı k t b-i fıkh yye-i mu‘teberede mest r ve mu arra  olub ve va f-ı der h m ve den n r eimme-i   l s-i ne  r r ‘aleyhim ra met h  el-melik ’l- ad r mezheb-i  er flerinde  ah h ve v  f men f -i va f  k llen ev ba‘zen kendi nefsine  art eyled     retde ‘ alim-i Rabb n  ve ‘ arif-i ha  n  İmam-ı Mu ammed bin H san e - eyb n  h zretleri ‘indinde va f-ı b t l olma la ol vechile va f-ı mezk rlar mdan r c  id b m rru’l-bey n k t b ve n   d  ke’l-evvel m lkime istird d mur dumdur deyu da‘v ya ‘ zim ve niz ‘a c zim oldu da m tevell  s  an-b z cev b-ı b  av ba      id b e  er i h l b l da ba t olınan minv l  zre virilen ecn s-ı k t b men  l-i m te‘aref  ab linden oldu ı mimm -l -y radd ve radd-i men  l-ı m te‘aref n  va fiyyeti İmam-ı Mu ammed m    run-ileyh h zretleri ‘indi  er flerinde ve va f-ı nu  d ve z mnında olan  ur t ve  uy d İmam-ı Z fer cennet-ma arr ‘aleyh ’r-ra me [8b] el-melik ’l-ekber n İmam-ı Mu ammed bin ‘Abdill h el-Ens r  -ra ye ‘anh rabbihi el-b r - h zretleri riv yeti  zre  ah h ve c iz ve el-yevm ‘amel defteri da   m    run-ileyhimi n  avl-i  er fleri  zred r deyu radd u teslimden ib  ve imtin  idicek m tevell -i ‘ arif sib   kel m n  semt-i   ara   rif olub İmam-ı ‘ zam ve h m m-ı ef am m    run-ileyh re’y-i m n rlerinde     at-i va f m stelzeme-i l z m de ild r deyu tekr r niz ‘a a  ur ‘ ile i’l -y  kit b  ve b l -y    t b-ı m ste  b   atm u im  ar yla tev    u tezy n iden h kim-i h sim-i ma‘delet-ni  b t b -leh ve h sn-i me   Efendi h zretleri h z rında m ter f ‘an ve her biri fa l ve  asma t lib n olduklarında h kim-i m    run-ileyh ¹⁵ " سبغ الله نعمه عليه" da    arafeyni n kel m na na ar ve menn ‘un- li’l- ayr olmakdan h zer id b temh d-i  av ‘id-i  ayrı evl  ve te y d-i meb n -i va f  e r  g r b ‘ limen bi’l- il f beyne’l-eimmeti’l-esl f ve’l-ecilleti’l-e r f ve m r ‘iyen lim  yecib  ri‘ yetih  fi’t-tescili’l-ev  f [9a] ‘ l   avli men yes  u u ve yer hu va f-ı mezk rlar n  evvelen     atine ve   niyen el-va fu iz   ah e lezime mu addimesi  zre l z m na h km-i  ah h-i  er‘  ve va f-ı  ar h-i mer‘  itme in min ba‘d va f-ı mezk r  ah h ve l z m ve  abs-i  ar h ve m te attem olub na  z u na  zına mec l-i mu  l ve tebd l u ta y ri ‘ad m ’l-i tim l oldu  من بدله

¹⁴ “Allah onların kabirlerini nurla doldursun.”

¹⁵ “Allah nimetleri onun  zerine ya dırsın.”

"¹⁶ بعد ماسمعه فإنما إثمه على الذين يبدلونه إن الله سميع عليم" ve ecru'l-vâkıfî 'ale'l-hayyî'l-cevâdî'l-kerîm innehü hüve'r-Rabbü'r-Raḥîm cerâ zâlik ve ḥûrrire kezâlik fi'l-yevmi't-tâsi' 'aşer min şehri Ramazâni'l-Mübârek li-sene şemânin ve 'işrîne ve mieteyn ve elf.

ŞUHÛDÜ'L-HÂL

Müderrişîn-i kirâmdan	Köprilizâde 'Abdurrahman	Halil Efendi ibn-i 'Abdillâh
Gelembevîzâde Meḥmed	Beg ibn-i 'Abdullah Beg	
Saîd Efendi	Efendi	
Muştafa Ağa ibn-i İsmâ'îl	Ze'im Ḥasan Ağa el-Ḥâc	Ḥâfız Meḥmed Şâkir Efendi
	Ḥasan Ağa	ibn-i Ḥâfız Ahmed

[9b] İş bu derûn-ı vakfiyyede mestûr olub vakf ve tescil olunan kütübün i'dâd ve esâmî ve evşâfları tahrîridür ki ber vech-i âtî zıkr u beyân olunur ḥurrîre fi't-târîḥi'l-mezbûr Tefsîr-i Celâleyn bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Mecmû'atu Tefsîri Nebe' bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Risâle-i İbni Vâhîde bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Hâşiye ale'l-Beyzâvî li'l-Konevî bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 2; Def'aten Kıt'a-i Konevî bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Hâşiye-i Molla Hüsrev 'ale'l-Beyzâvî bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Tefsîr-i Ğaznevî bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Nebe-i 'İşâmî Hâşiyesi Seyyid 'Abdullah Sîvâsî bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Şerḥ-i Ḥadîş-i Erbe'in Tekmîle-i Akḳirmânî bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Receb Efendi 'ale't-Tarîkat bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 2; Mültekâ bâ-ḥaṭṭ-ı nesîḥ cild 1; Dürr-i Muḥtâr muḥtelif cild 1; Şerr u Şelâli? 'ala'd-Dürer bâ-ḥaṭṭ-ı nesh 'arab cild 1; Dâmâd 'ale'l-Müttekî bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 2; Fetâvâ-yı 'Ali Efendi bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Fetâvâ-yı 'Abdurrahîm Efendi bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Fetâvâ-yı Feyzullâh Efendi bâ ḥaṭṭı ta'lik cild 1; Fıkhü Ekber Şerḥi 'Aliyyü'l-Kârî Mecmû'ası bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1 [10a] Yahyâ Efendi 'alâ Şer'iyye bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Esâmî-i Kütüb bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Külliyyât-ı Ebi'l-Bekâ bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Şerḥ-i Tarîkat nısf-ı evvel bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Ahî Çelebi 'alâ Şadrî Şer' a bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Kıt'a 'alâ İhyâ li-Mürtezâ Efendi bâ-ḥaṭṭ-ı 'arab cild 1; Keşfü'l-Vâridât bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Kitâbü'l-Eczâ li't-Tevḥîd bâ-ḥaṭṭ-ı 'indî cild 1; Elvâḥu 'İmâdiyye bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Şerḥ-i

¹⁶ "Kim bu vasiyeti işittikten sonra değiştirirse vebâli değiştirenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah, herşeyi hakkıyla işiten ve bilendir." Bakara, 2/181.

Füşûşu'l-Bâlî Efendi bâ-hattı-ı nesh cild 1; Kenz-i Dekâik bâ-hattı-ı ta'lik cild 1; İthâf bâ-hattı-ı ta'lik cild 1; Menâsik Mecmû'ası 'indi cild 1; Mecmû'a-i Ferištehoğlı muhtelif cild 1; Menâsik mahrûmu'l-evvel kadîm cild 1; Kitâb-ı fî 'İlmi'r-Remâid? bâ-hattı-ı 'arab cild 1; Mecâlis-i Mevâ'iz muhtelif cild 1; Mecâlisü'l-Ebrâr bâ-hattı-ı nesh cild 1; Nuhbe bâ-hattı-ı nesh cild 1; Şerh-i Kaşide-i Râiyye fî Resmi Meşâhif li-'Aliyyi'l-Kârî bâ-hattı-ı nesh cild 1; Şerh-i Şer'iyye Seyyid 'Alizâde bâ-hattı-ı ta'lik cild 1; Şerh-i Besmele Mecmû'ası 'indi cild 1; Tağyîr-i Tenkîh bâ-hattı-ı ta'lik cild 1; Fıkḥ-ı Ekber ve Eyyühe'l-Veled¹⁷ 'indi cild 1 [10b] Tezkire-i Hasan Çelebi bâ-hattı-ı ta'lik cild 1; Ta'rîfât-ı Seydî ve gayruhu bâ-hattı-ı nesh cild 1; Ferâiz-i Seydî ma'a Sirâceyhi bâ-hattı-ı ta'lik cild 1; Şerh-i Delâil bâ-hattı-ı 'arab cild 1; Şerh-i Delâil-i Fâsî bâ-hattı-ı 'arab cild 1; Mecmû'a-i Resâil-i Nakşibendiyye bâ-hattı-ı ta'lik cild 1; Tabakât-ı Şa'rânî bâ-hattı-ı 'arab cild 1; Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ Türkî bâ-hattı-ı nesh cild 1; Mükâşefetü'l-Kulûb bâ-hattı-ı 'arab cild 1; Mecmû'atü'l-Laṭîf işney ve 'işrine bâ-hattı-ı ta'lik cild 1; Şerh-i Kaşide-i Bürde ve Ḥadîs-i Erbe'in ve gayruhu bâ-hattı-ı nesh cild 1; Kitâb-ı Tahâretü'l-Kulûb bâ-hattı-ı 'arab cild 1; Şerh-i Fevâidü'l-Ğıyâsiyye bâ-hattı-ı nesh cild 1; Şerh-i Dîvân-ı Fârîz muhtelif cild 1; Havâşş-ı Temîmî bâ-hattı-ı ta'lik cild 1; Tuḥfetü'l-Mülûk ve Münyetü'l-Muṣallî 'indî cild 1; Mecmû'a-i Resâil bâ-hattı-ı 'indî cild 1; Fevâid-i Ḥaḳâniyye bâ-hattı-ı 'indî cild 1; Ta'rîfât-ı Seydî bâ-hattı-ı ta'lik cild 1; Kudûrî bâ-hattı-ı ta'lik cild 1; Risâle-i Kaḍiyye fî Müfredâtı Tıbb bâ-hattı-ı ta'lik cild 1; Şerh-i Birgivî Beypâzârî bâ-hattı-ı nesh cild 1; Hilye-i Ḥaḳânî ve gayruhu bâ-hattı-ı 'arab cild 1; Şerh-i Birgivî Kaḍızâde matbû' cild 1; Metn-i Birgivî başma cild; [11a] Şerh-i Besmele Ḥâdimî bâ-hattı-ı ta'lik cild 1; Delâil-i Ḥayrât bâ-hattı-ı nesh cild 1; Şevâkilü'l-Ḥûrr¹⁸ fî Şerhi Heyâkili'n-Nûr bâ-hattı-ı ta'lik cild 1; Tuḥfetü's-Sâlikîn bâ-hattı-ı ta'lik cild 1; Şerh-i Kaşide-i Lâmiye bâ-hattı-ı nesh cild 1; Şerh-i Fevâid-i Ğıyâsiyye¹⁹ bâ-hattı-ı 'indî cild 1; Şerh-i Ma'dî's-Sıla²⁰ bâ-hattı-ı ta'lik cild 1; Ya'kûb Paşa 'alâ Şadr bâ-hattı-ı ta'lik cild 1; Surûrî 'alâ Ḥâfız bâ-hattı-ı ta'lik cild 1; Ünbûbü'l-Belâğa²¹ bâ-hattı-ı muşannif cild 1;

¹⁷ “الولد” şeklinde yazılması gerekirken vakfiyede “الاولد” şeklinde yazılmıştır. Keşfü'z-Zünûn, c. I, s. 216.

¹⁸ Kitabın adı bu olduğu halde vakfiyede “خورر” kelimesi “الحور” şeklinde yazılmıştır. Krş. Şeşen vd., c. III, 275/4.

¹⁹ Katalogda “الغياثية” şeklinde yazılmış. Krş. Şeşen vd., c. III, 509.

²⁰ Katalogda “معدل الصلاة” şeklinde yazılmış. Krş. Şeşen vd., c. I, 1595/5

²¹ “البلاغة” kelimesi vakfiyede “الابلاغة” şeklinde yazılmıştır. Bkz. İsmail Paşa el-Bağdadî, **İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli 'alâ Keşfi'z-Zünûn**, c. I, Dâru Hayâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, trs., s. 129.

Şerh-i Pend-i ‘Attâr bâ-hatt-ı ta‘lîk cild 1; Şerh-i Şâhidî bâ-hatt-ı ta‘lîk cild 1; Şerh-i Şâhidî li-‘Abdilkâdir Bağdâdî bâ-hatt-ı ta‘lîk cild 1; Menbe‘ü’s-Sürûr fî Tafşîli Eczâi’l-Buḥûr bâ-hatt-ı ta‘lîk cild 1; Şerh-i Cezerî bâ-hatt-ı ta‘lîk cild 1; Şerh-i Şagâir ve Kebâir bâ-hatt-ı nesh cild 1; Evvelühâ Şerh-i Tuḥfetü’l-Mülûki’l-‘Aynî Mecmû‘a-i Resâil muhtelif cild 1; Dîvân-ı Hâfız bâ-hatt-ı ta‘lîk cild 1; Bostân bâ-hatt-ı ta‘lîk cild 1; Gülistân bâ-hatt-ı ta‘lîk cild 1; Behcetü’l-Esrâr bâ-hatt-ı nesh cild 1; Bostânü’l-‘Ârifîn bâ-hatt-ı ‘arab cild 1; Mecmû‘a-i Ferâiz muhtelif cild 1; Şerh-ı Gülistân Seyyid ‘Alizâde bâ-hatt-ı ta‘lîk; Mecmû‘a-i Resâil muhtelif cild 1; Mecmû‘a evvelühâ İsmâgocî muhtelif cild 1; [11b] Şerh-i Gülistân li-Surûrî bâ-hatt-ı nesh cild 1; Mecmû‘a muhtelif cild 1; Vâkı‘atü’l-Müftîn Mecmû‘ası muhtelif cild 1; Sübhâ-i İbn-i Melek bâ-hatt-ı nesh cild 1; Ferheng-i Şu‘ûrî başma cild 1; Mihcene? (مهجنه) matbû‘ cild 1; Burhân-ı Kâtî‘ başma cild 1; Kütüb-i Me‘ânî cild 1; Muṭavvel bâ-hatt-ı nesh cild 1; Siyâlkûtî²² ‘ale’l-Muṭavvel bâ-hatt-ı ta‘lîk cild 1; Def‘aten Siyâlkûtî bâ-hatt-ı ta‘lîk cild 1; Ḥasan Çelebi ‘ale’l-Muṭavvel bâ-hatt-ı ta‘lîk cild 1; Kârîmî ‘ale’l-Muṭavvel Kûhî cild 1; Hâşiye-i Abbâdî ‘ale’l-Muṭavvel bâ-hatt-ı ‘arab cild 1; Cehrîni? ‘ale’l-Muḥtaşar Kâsım Leysî ‘alâ Şerhi Miftâḥ-i Taftâzânî bâ-hatt-ı ta‘lîk cild 1; Şirâneşi ‘alâ ‘İşâm el-Vaḍ‘iyye bâ-hatt-ı talîk cild 1; Kefevî ‘alâ ‘İşâm el-Vaḍ‘iyye bâ-hatt-ı ta‘lîk cild 1; Siyâlkûtî²³ ‘alâ Şerh-i ‘Aḳâid bâ-hatt-ı nesh cild 1; Hâşiye-i ‘alâ Vaḍ‘iyye bâ-hatt-ı nesh cild 1; Hevâdî Hâşiyesi Şobicevî bâ-hatt-ı nesh cild 1; Uşûl-i Hâdimî bâ-hatt-ı ta‘lîk cild 1; Ḥulâşatu’l-Me‘ânî bâ-hatt-ı ta‘lîk cild 1; Hâşiye-i Evḍaḥu’l-Mesâlik bâ-hatt-ı ‘arab cild 1; Ğâyetü’l-Merâm fî Şerhi Bahri’l-Kelâm bâ-hatt-ı nesh cild 1; Hâşiye-i Miftâḥu’l-İbni Kemâl bâ-hatt-ı nesh cild 1; Şerh-i Telhîş li’l-Ḥalḥâlî bâ-hatt-ı ‘arab cild 1; [12a] Hâşiye-i Şîrvânî bâ-hatt-ı ta‘lîk cild 1; İsti‘âre-i ‘İşâmî Mecmû‘ası bâ-hatt-ı muhtelif cild 1; ‘İşâm ‘alâ Seyyid el-Muṭavvel bâ-hatt-ı ta‘lîk cild 1; Tercîḥu’l-Beyyinât?²⁴ Siyâsât-ı Şer‘iyye bâ-hatt-ı ta‘lîk cild 1; Hâşiye li-Tâşköprilizâde ‘alâ Hâşiyeti’l- Miftâḥ li-Seyyid Cürcânî bâ-hatt-ı ta‘lîk cild 1; Hataî ‘alâ Muḥtaşar-ı Me‘ânî bâ-hatt-ı ta‘lîk cild 1; Hâşiye-i Telvîḥ li-Mollâ Ḥüsrev ve bâ-hatt-ı ta‘lîk cild 1; Seyyid ‘alâ el-Muṭavvel bâ-hatt-ı ta‘lîk cild 1; Mecmû‘a-i Vaḍ‘iyye bâ-hatt-ı ta‘lîk cild 1; Hâşiye-i Muṭavvel li-Mollâ Ḥüsrev bâ-hatt-ı ta‘lîk cild 1; Me‘ânî-i Muḥtaşar bâ-hatt-ı ta‘lîk cild 1; Eṭvâ ‘alâ

²² Vakfiyede, “سلکوت” şeklinde yazılmış. Krş, Şeşen, c. III, ss. 205, 300, 302, 489, 491, 563.

²³ Vakfiyede, “سلکوتی” şeklinde yazılmış.

²⁴ Kelime “البيئات” olması gerekirken “الابينات” şeklinde yazılmıştır. Bkz. Keşfü’z-Zünûn, c. I, s. 398.

İzhâr bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Zübdetü'l-Enzâr 'alâ İzhâr bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Keşfü'l-Esrâr 'alâ İzhâr bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; İzhâr-ı Mu'ribî Zeynîzâde başma cild 1; Hasan Efendi 'alâ Evâilî Eṭvâ bâ-ḥaṭṭ-ı muşannif cild 1; 'Avâmil ve İzhâr bâ-ḥaṭṭ-ı Fâzıl Ahmed Paşa cild 1; Mollâ Câmi bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Fethü'l-Esrâr 'alâ İzhâr bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 2; İfşâḥ 'ale'l-Kâfiye bâ-ḥaṭṭ-ı nesh; 'İşâm 'ale'l-Kâfiye bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; 'İşâm 'ale'l-Câmî bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; 'Allâmek Bosnevî 'ale'l-Câmî bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; 'İşmet 'ale'l-Câmî bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; [12b] Mûsazâde 'alâ Evâilî Câmi bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Keşfun 'alâ 'İşâmî Câmi bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Def'aten 'İşâm 'ale'l-Câmî bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Def'aten 'İfşâḥ 'ale'l-Kâfiye bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Zeynîzâde Kâfiye Mu'ribî başma cild 1; Lârî 'ale'l-Câmî bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Eṭvâ 'ale'l-İmtihân bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Tuḥfetü'l-İḥvân ma'a Zeynîzâde 'ale'l-'Avâmil başma cild 1; Hindî 'ale'l-Kâfiye bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Kutıladası? 'ale'l-Kâfiye ve 'ale'l-'Avâmil ma'a mu'reb muhtelif cild 1; Rûknü'd-dîn 'ale's-Şâfiyye bâ-ḥaṭṭ-ı 'arab cild 1; Seyyid 'Abdullâh 'ale's-Şâfiyye bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Dinkoz 'ale'l-Merâḥ²⁵ bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Şerḥ-i Kuṭr ve Va'diyye 'ale'l-Kifâye bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; 'Avâmil-i Mu'ribî bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Hâcî Bâbâ 'alâ Kavâ'id-i İ'râb bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Seyyid 'ale'd-Dibâce bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Şâfiye bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Elfiye mine'n-Naḥv bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Tevâbi' mine's-Şarf bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Meşâdir-i Zevzenî bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Mişbâḥ 'alâ el-Emrâḥ? bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Surûrî 'alâ el-Emrâḥ? bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Hâşiye-i Dinkoz bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Dede Cöngî bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Kitâb-ı Mufaşşal bâ-ḥaṭṭ-ı rik'a cild 1; [13a] Seyyid 'ale'l-'İzzî bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Ġâyetü'l-Emânî 'ale'l-'İzzî bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Seyyid Zencânî 'ale'l-'İzzî bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Şarf Cümlesi bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Seyyid 'alâ 'İzzî bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Sa'düddîn 'alâ 'İzzî bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Sa'dullâh 'alâ Sa'diddîn bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Maṭlûb 'ale'l-Maḫşûr bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Def'aten Maṭlûb bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; İm'ânu'l-Enzâr 'ale'l-Maḫşûd bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Def'aten Maṭlûb maḥrûmu'l-evvel bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Şerḥ-i Câmi'u'l-Kavâ'id bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Şerḥ-i Maḫşûd li-Marşûd bâ-ḥaṭṭ-ı 'indî cild 1; Emsile ve Binâ Kefevî bâ-ḥaṭṭ-ı nesh; Müfîdü'l-İ'râb bâ-ḥaṭṭ-ı rik'a cild 1; Şerḥ-i Kavâ'id-i İ'râb li-Ebî Senâ bâ-ḥaṭṭ-ı 'indî cild 1; Şerḥ-i 'Aḳâid ma'a Metn bâ-ḥaṭṭ-ı ta'lik cild 1; Baḥru'l-

²⁵ Vakfiyede “الامراح” şeklidir; doğrusu “المراح” olmalıdır. Bkz. Şeşen vd., c. III, 640-642. Yazar adı vakfiyede “دنقوز” şeklinde yazılmışken katalogda “ديكفور” biçiminde kaydedilmiştir.

Efkâr ‘ale’l-Hayâlî bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; ‘İşâm ‘ale’l-Hayâlî bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Kul Aḥmed ‘alâ el-Hayâlî bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Te‘lîf-i İzmîrî mine’l-Kelâm²⁶ bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Kestel ‘alâ Şerḥi ‘Aḳâid bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Hayâlî ‘alâ Nûniyye bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Hâşiye-i Şerḥ-i ‘Aḳâid li-İbni Cemâ‘a bâ-ḥaṭṭ-ı ‘arab cild 1; Şerḥ-i Müsâyere li-İbni Hümâm ma‘a Celâl ve Vânî bâ-ḥaṭṭ-ı ‘arab cild 1; Ta‘lîkât-ı ‘Abdurrahmân ‘alâ Kul Aḥmed Hayâlî bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; [13b] Hâşiye-i Şerḥ-i ‘Aḳâid bâ-ḥaṭṭ-ı rik‘a cild 1; Kefevî ‘ale’l-Hayâlî bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Tefsîrî ‘ale’l-Hayâlî muhtelif cild 1; Def‘aten Kul Aḥmed ‘ale’l-Hayâlî bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; ‘Şulḥuddîn ‘alâ Şerḥ-i ‘Aḳâid bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Def‘aten Şulḥuddîn bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Hayâlî ‘alâ Şerḥ-i ‘Aḳâid bâ-ḥaṭṭ-ı Tâtâr cild 1; Hâşiye-i Ḥalḥâlî ‘alâ Celâl bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Kürevî ‘alâ ‘Aḳâid-i Celâl bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Hâşiye-i Muhammed Qarabâgî ‘alâ İsbât-ı Vâcib bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Haydarî ‘alâ ‘Aḳâid-i Celâl bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Kefevî ‘alâ ‘Aḳâid-i Celâl bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Baḥr-i Kelâm ma‘a Maḥmûd ve Ḥasan ‘alâ ‘Aḳâid-i Celâl bâ-ḥaṭṭ-ı ‘arab ta‘lîk cild 2; Hâşiye-i Celâl li-Şahrânî bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Kazvinî ‘alâ Celâl Devvânî ‘indî cild 1; ‘Aḳâid-i Celâl bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Hâşiye-i Hayâlî bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Mer‘aşî ‘alâ Hayâlî bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Hâşiye-i Kâzâbâdî ‘alâ İsbât-ı Vâcib bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Qaradâvud ‘ale’l-Menâr bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; ‘Aliyyü’l-Kârî ‘alâ Fıkhî Ekber ma‘a Şerḥi Nakrî? bâ-ḥaṭṭ-ı ‘indî cild 1; Fıkh‘ alâ Mirâtî’l-Uşûl li-İzmîrî bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Şerḥ-i Risâle-i İsbât-ı Vâcib li-Mirşâhî bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Lârî bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; [14a] Gelembevî ‘alâ Kâzmîr bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Aḳkirmâni Terceme-i Kâzmîr bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Kefevî ‘alâ Lârî bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Kefevî ‘alâ Mîr Edeb bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; el-Ḥâc ‘Ömerzâde ‘alâ Mîr Edeb bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild²⁷; Mecmû‘a-i Mantıḳ ve Edeb bâ-ḥaṭṭ-ı Ḥaḳḳı cild 1; Faḥruddîn ‘alâ Lârî bâ-ḥaṭṭ-ı nesh ‘arab cild 1; Qara Ḥalîl ‘alâ Mîr Ebu’l-Feth ma‘a bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Risâle-i Gelembevî fi’l-Mantıḳ bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild²⁸; Gelembevî ‘alâ Mîr tehzîb bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Şerḥ-i Tehzîb li-Dâvud Kârsî bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Hâşiye-i Qara Dâvud Yûsuf Efendizâde bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Qara Dâvud bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Def‘aten Qara Dâvud bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Def‘aten Qara Ḥalîl ‘alâ Qara Dâvud bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Qara Ḥalîl ‘alâ

²⁶ “الكلام” yazılması gerekirken, “الاكلام” şeklinde yazılmış.

²⁷ Kaç cilt olduğu belirtilmemiş.

²⁸ Kaç cilt olduğu yazılmamış.

Velediyye bâ-hattı-ı nesh cild 1; Mollazâde ‘alâ Velediyye bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; Mecmû‘a-i Edeb bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; Mecmû‘a-i Edeb bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; Muhtaşar-ı Müntehâ bâ-hattı-ı rik‘a cild 1; Efendizâde ‘alâ Muhtaşar bâ-hattı-ı nesh cild 1; Tehzîb muhtelif cild 1; İşkâtî alâ İsti‘âre bâ-hattı-ı nesh ‘arab cild 1; ‘İşâm ‘alâ et-Taşdikât bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; Şerh-i Şemsiyye li-Vâhid Yezîdî bâ-hattı-ı ‘arab cild 1; [14b] Kara Halîl ‘alâ Muhammed Emîn ma‘a Muhammed Emîn bâ-hattı-ı nesh cild 1; Kara Halîl ‘alâ Fenârî bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; Hâşiye el-Hâc Emîrzâde ‘alâ Tehzîb ma‘a Siyâhî bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; Hâşiye-i Celâl Şadr Şîrâzî ve ‘Îmâd ma‘a gayrihi muhtelif cild 1; Hâşiye-i Hüseyiniyye li-Müftî-i Kızânlık bâ-hattı cild 1; Takrîr-i Kavânîn bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; ‘Aynî ‘alâ Hüseyiniyye bâ-hattı-ı nesh cild 1; Huşayrî ‘alâ Hüseyiniyye ma‘a Hüseyiniyye muhtelif cild 1; Hâşiye ‘alâ Hâşiye-i Tehzîb-i Lârî bâ-hattı-ı Muhammed Kefevî cild 1; Mescîzâde ‘alâ Muhyiddîn bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; Haydar ‘abâdî ‘alâ Lârî bâ-hattı-ı rik‘a cild 1; Kefevî ‘alâ Hüseyiniyye bâ-hattı-ı ‘indî cild 1; Seyyideyn bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; Siyalkûtî ‘ale’t-Taşavvurât bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; Hâşiye-i ‘İşâm el-İsti‘âre bi-hattı muşannif cild 1; İsâgocî ve Kul Ahmed muhtelif cild 1; Kara Dâvud ‘alâ Seyyidi’l-Metâli‘ bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; Sa‘düddîn ‘alâ Şemsiyye bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; Def‘aten Seyyideyn bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; Def‘aten Haydarî bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; Hâşiye Hemsînî ‘alâ Seyyid Muhtaşar bâ-hattı-ı cild 1; Şerh-i Âdâb li-Semerķandî-i Sicrâh (سجراه) Tâşköprizâde cild 1; Taşavvurât ma‘a Taşdikât bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; Burhânüddîn ‘alâ Fenârî ve gayrihi bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; [15a] Muğnitü’t-Tüllâb bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; Seyyid ‘ale’t-Tavâli‘ bâ-hattı-ı ‘arab cild 1; Âdâb-ı Mîrî Mecmû‘ası muhtelif cild 1; Hâşiye-i Taşdikât bâ-hattı-ı ‘indî cild 1; Ebû Şamme bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; Celî ‘alâ Mîr Ebu’l-Feth bâ-hattı-ı ‘indî cild 1; Hafîd ‘alâ Şerh-i Tehzîb bâ-hattı-ı ‘Ömer cild 1; ‘İşâm ‘ale’t-Taşdikât bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; Maḥmûdiyye ‘alâ Şerhi Şemsiyye bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; Mutûnu Şelâse fi’l-Mantık muhtelif cild 1; Hevâdî-i Mesâlik bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; Zeynü’l-‘Âbidîn li-Yûsuf el-‘A(n)tâkî ‘alâ Lârî bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; Risâle fi’l-Mantık ‘alâ Sitteti Fuşûl bâ-hattı-ı ‘indî cild 1; Hâşiye-i Şerh-i Çâgmûnî li-Faḥîhiddîn bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; Mîrzâcân ‘alâ Hikmeti’l-‘Ayn bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; Şerh-i İsti‘âre li-Kâsım Leysî ma‘a gayrihi bâ-hattı nesh cild 1; ‘Îmâd ‘alâ et-Taşavvurât bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; Kâdî Zekerîyyâ ‘alâ İsâgocî ma‘a Maḥmûd Hasan ‘alâ ‘Aḳâid muhtelif cild 1; Mes‘ûd Rûmî bâ-hattı-ı ta‘lîk cild 1; Hâşiye-i

Hâcezâde ‘alâ Mollâzâde ma‘a Halli Hidâye es-Seyyid ve Tâşî bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; İtmâmü’d-Dirâye bâ-ḥaṭṭ-ı ‘arab cild 1; Seyyid ve Kirmâstî‘alâ İşfahânî li-Ṭavâlî‘ bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Hâşiye-i Hâcezâde ve Haṭâî ‘alâ Mollâzâde bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Hâşiye-i Ṭavâlî‘ li-Vâcid Paşa Tâtârî cild 1; [15b] Resâil-i İsbât-ı Vücûd ve gayrihi bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Şerḥ-i Huṭbetü’r-Reîs İbn-i Sînâ bâ-ḥaṭṭ-ı mağrib cild 1; Kara Seyyid ‘alâ İsti‘âre ve gayrihi bâ-ḥaṭṭ-ı ‘indî cild 1; Berde‘î Ḥasmekânî bâ-ḥaṭṭ-ı ‘indî cild 1; Câmî‘u’l-Künûz ‘ale’l-Velediyye bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Siyalkûtî ‘ale’t-Taşdîkât bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Mecmû‘a-i Surûrî ‘alâ Ḥasmekânî muhtelif; Kul Ahmed ‘alâ Fenârî ve Ḥasmekânî muhtelif cild 1; Muhyiddîn ‘alâ Ḥasmekânî bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Kâdızâde li-İsbât-ı Vâcib bâ-ḥaṭṭ-ı ‘indî cild 1; Resâil mine’n-Nücûm bâ-ḥaṭṭ-ı ‘arab cild 1; Şerḥ-i Şağâir ve Kebâir li-Sîvâsî²⁹ bâ ḥaṭṭı ‘indî cild 1; Şerḥ-i Endülüsî bâ-ḥaṭṭ-ı ‘indî cild 1; Hâşiye-i Nîsârî ‘alâ Kâzmîr bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Şâhidî bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Mevlûdü’n-Nebiyy bâ-ḥaṭṭ-ı rik‘a cild 1; Hâşiye-i Kâzâbâdî ‘alâ Muḥaddimetü’l-Erbe‘a³⁰ bâ ḥaṭṭı ta‘lîk cild 1; Mu‘rib-i ‘Avâmil-i Cedîd bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Kâzâbâdî ‘alâ Edebi Birgivî bâ-ḥaṭṭ-ı rik‘a cild 1; Risâle fi’t-Taşavvuf bâ-ḥaṭṭ-ı ‘indî cild 1; Şerḥ-i İşâgocî li-Dâvud Kârşî bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Şerḥ-i ‘İşâm ‘alâ Metn-i Tehzîb bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Rub‘-i Süleymî bâ-ḥaṭṭ-ı ‘indî cild 1; Tâşköpri Şerḥi bâ bâ-ḥaṭṭ-ı cild 1; Siyalkûtî ‘alâ Taşdîkât bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Hâşiye-i Tâşköpri bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Emsile Şerḥ-i Kefevî bâ-ḥaṭṭ-ı rik‘a cild 1; [16a] Şubḥa-i Şıbyân bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Karatepeli bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Şerḥ-i Kaşîde-i Emâlî ma‘a Ma‘nây-ı Âmentü bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Rub‘-i Mardînî bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Muḥaddimetü’l-Edeb bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Hâşiye-i Hasan Efendi ‘alâ İsti‘âre bâ-ḥaṭṭ-ı ‘arab cild 1; İbn-i ‘İşâm ‘alâ İsti‘âre bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Şerḥ-i İşâgocî li-Amidî bâ ḥaṭṭı rik‘a cild 1; Maḳâlâ (t)-ı İmmâ³¹ bâ-ḥaṭṭ-ı rik‘a cild 1; Mefâzatu’l-Fürsân bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Şîrvânî ‘alâ Ḥasmekân bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; Kâzâbâdî ‘alâ Ferîde bâ-ḥaṭṭ-ı ‘indî cild 1; Şerḥ-i Şâhidî bâ-ḥaṭṭ-ı ‘indî cild 1; Risâle Rub‘-i Türkî Nazmizâde bi ḥaṭṭihi cild 1; Tuḥfetü’l-Aḥbâb fi Şerḥi Silsileti’z-Zeheb; Behâiyye fi’l-Aḥsâb? muhtelif cild 1; Hüseyin Cânkırî ‘alâ Kavl-i Kuhistânî bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Şehnâme li-Firdevsî; Hâşiye-i Kâzmîr bâ-ḥaṭṭ-ı nesh

²⁹ Vakfiyede “السي واس” şeklindedir; doğrusu “السيواسی” olmalıdır. Krş. Şeşen, c.III, 239-240.

³⁰ Vakfiyede kelimedeki “ر” harfî “ب” harfine birleştirilmiştir. Kataloğda “المقدمات الرابع” biçiminde kaydedilmiştir. Krş. Şeşen, c.III, 56.

³¹ Vakfiyede “مقالات” kelimesindeki “ت” harfî unutulmuş. Krş. Şeşen, c. III, 618/1

cild 1; Muḥakemât-ı ‘Abdu’l-Cebbârzâde bâ-ḥaṭṭ-ı ‘arab cild 1; Risâletü’l-Adl bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Risâle ve Ḥânî? li-Nâbûlûsî bâ-ḥaṭṭ-ı nesh cild 1; Hükûm-i ‘İrfânîyye bâ-ḥaṭṭ-ı ‘arab cild 1; Min Uşûlî Fıkh bâ-ḥaṭṭ-ı ta‘lîk cild 1; [16b] Mecmû‘a muḥtelef cild 1; Lehce başma cild 1; Bâ te‘lîf-i Mekkî Efendi bâ ḥaṭṭı ta‘lîk Kaşîde-i Bürde Şerhi 1; Cem‘ân yekûn-ı kütüb 350

Mehmed Râşid

Kayd şûd

Vakfiyye-i ma‘mûl biḥâya Muhâsebe-i Anadolu kayd şûde fermûde bâ ‘arz-ı Kivâkîzâde Mehmed Râşid Efendi Müfettiş-i Evkâf ve bâ işâret-i müceb Dürriyâde es-Seyyid ‘Abdullâh Efendi Ḥazret-i Şeyḫülislâm ve bâ fermân-ı ‘âlî 7 Zilhicce 1813 (1 Aralık 1813)

Kivâkîzâde Mehmed Râşid el-me‘mûr bi-ru‘yeti umûri’l- evkâf nemeḳahü el-faḳîr ileyhi ‘azz ğufire lehümâ Mehmed Râşid

Maḥrûse-i Galataya müzâf İstinye nâhiyesine tâbi‘ Rûmili ḥişârında Başmakçı Şücâ‘addîn maḥallesinde sâkin iş bu şebt-i zeyl olınan vakfiyye ma‘mûlün biḥâ nâṭıka olduğu üzere ‘akâra tebdîlî meşrûta nezâret-i Ḥazret-i Şeyḫülislâmîde âsûde nuḳûd-ı mevḫûfeniñ vâkıfı [17a] müderrisîn-i kirâm zevi’l-iḥtirâmıdan sa‘âdetlü Mehmed ‘Âsım Beg Efendi’nin ibnü’l-mevlâ el-merḫûm ‘Abdülhamîd Beg Efendi meclis-i şer‘-i şerîf-i enverde vakf-ı mezbûrîñ bâ-ḥüccet-i şer‘iyye ḥâlâ kâim-i maḳâm-ı mütevellîsi müderrisîn-i kirâmıdan es-Seyyid Mustafa Efendi ibn-i Ali maḥzarında ikrâr-ı tâmm ve takrîr-i kelâm idüb ‘aḳd-i âtiyyü’l-beyânîñ şudûrına deĝin bâ-ḥucec-i şer‘iyye şirâ‘en yedimde mülk ve ḥaḳkım olub maḥalle-i mezbûrede Akındı Burnı nâm maḥalde vâkı‘ bir taraftan Gümrük kâtibi Muştafa Efendi sâḫil-hânesi ve bir taraftan benim tasarrufumda olan kebîr sâḫilḥâne ve bir taraftan leb-i deryâ ve taraf-ı râbi‘i ṭarîk-i ‘âmm ile maḥdûd bi-ḥesâbı terbi‘ bin dokuz yüz zirâ‘ ‘arşa üzerinde mebnî ḥâriciyye ve dâḫiliyyede büyü‘l-‘adîde kârgîr ḥamâm ve câme-kân ve bir su ḥazînesi ve ḳanavât-ı müsennât-ı memlûkesine teb‘iyyet ile cârî iki çuvâldız mülk-i mâ-i lezîz ve ḳâyık-hâne ve eşcâr-ı müşmira ve ğayr-i müşmiralı müte‘addid bağça ve maṭbaḥ ve müştemilât-ı sâire-i ma‘lûmeyi ḥâvî ve iki kapılı bir bâb mülk sâḫil-hâne ve verâsında kâin iki taraftan Râḳım Paşa vakfından Mehmed Emîn Efendi bağı ve menzili [17b] ve ṭarafeyni ṭarîk-i ‘âmm ile maḥdûd dört yüz zirâ‘ mülk ‘arşa üzerinde mebnî bir kebîr maṭbaḥ ve aḥûr ve su

hazînesi ve şamânlık ve tarîk-i ‘âmm cânibinde taş dîvâr ve müstemilât-ı sâire-i ma‘ lûmeyi havî bir bâb mülk maḥalden her biri yedi müdde bâ-hüccet-i şirâ’ mülk ve ḥakkım olmağın ben ber-minvâl-i muḥarrer mâlik olduğım sâhil-ḥâne ve maḥall-i mezkûr bi-cümletin mâ-yeştemilühü ve yaḥvihi tarafeynden îcâb ve ḳabûli ḥavî bey‘ -i bât-ı şaḥîḥ-i şer‘î ve şafḳa-i vâḥide ile vakf-ı mezkûre ‘aḳâr olmak üzere ḳâim-i maḳâm-ı mûmâ-ileyhe şurût-ı müfside ve mülciyen ḥâli otuz iki bin beş yüz gurûşa bey‘ ve tarîḳ-i lâîḳ üzere teslîm eyledüğimde ol daḥî ber-vech-i muḥarrer iştirâ ve tesellüm ve ḳabûl ve şemen-i mezkûr üç bin beş yüz gurûşını nuḳûd-ı mevḳûfe-i mezkûreden olarak bana def‘ u teslîm ve ben daḥî yedinden aḥḫ u ḳabḫ idüb mâ ‘âdâsı olan yigirmi dokuz bin gurûş zikri câî mu‘acceleye taḳâş için cânib-i vakfda ibḳâ eyledüm fîmâ ba‘d sâhil-ḥâne ve maḥall-i mezkûrlarda benim aşla ve ḳat‘â ‘alâḳa ve medḥalim kalmayub vakf-ı mezkûr müsteḡallâtından oldıktan sonra [18a] ḳâim-i maḳâm-ı mûmâ ileyh es-Seyyid Muṣṭafa Efendi mârru’l-beyân sâhil-ḥâne ve aḥûr maḥallini ba‘de-tecellüdi’ş-şer‘iyye ve’t-taḳâbüzi’l-mer‘î yigirmi dokuz bin gurûş icâre-i mu‘accele-i mişliyye ve iş bu târîḫ-i kitâbdan beher şehir yüz yigirmi akça icâre-i müeccele-i mûmâsele ile sâhil-ḥâne-i mezkûreyi ve beher mâḥ otuz akça müeccele ile maḥall-i mezkûr bana îcâr ve teslîm ve ben daḥî her birini ber vech-i muḥarrer istîcâr ve ḳabûl ve ânifen cânib-i vakfda îḳâ olunan meblağ-ı mezkûr mû‘accele-i merḳûmeye bi’t-terâzî ba‘de’t-teḳâşş ve’l-muḳâşşa ve’l-ḳabûl mebi‘-i mezkûrîñ taḡrîr ve ḡabnine ve şemen ve mu‘accele-i mezkûrlara müte‘allîḳa ‘âmmeyi da‘vâdan ben cânib-i vakf-ı mezkûr ve ḳâim-i maḳâm-ı mûmâ ileyhiñ zimmetini ibrâ-i ‘âmm-ı şaḥîḥ-i şer‘î ile ibrâ ve isḳâṭ eyledüğimde ol daḥî ibrâ-i ḳabûl eyledi ve yedinde ḡıbbu’t-taṣdîḳ’ş-şer‘î mâ-veḳa‘a bi’t-ṭaleb ketb olındı ḥurrire fi’l-yevmi’s-sâbi‘ ‘aşer min Cemâdî’l-ûlâ lisene tis‘a ve ‘işrîne ve mieteyn ve elf

ŞUHÛD

Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûndan es-Seyyid Meḥmed Râsiḥ Efendi

Silâḥşorân-ı Ḥazret-i Cihândârîden İsmâîl Rıf‘at Beg

Hâfız-ı Kütüb es-Seyyid İbrâḥîm Efendi

Hâfız-ı Kütüb es-Seyyid Halîl Efendi

Fellâḥîzâde Hâfız Osman Efendi

EK 3: BELGELER

Belge 1: Köprülü Mehmet Vakfiyesinin İlk Sayfası; KK, V, 3/2446.

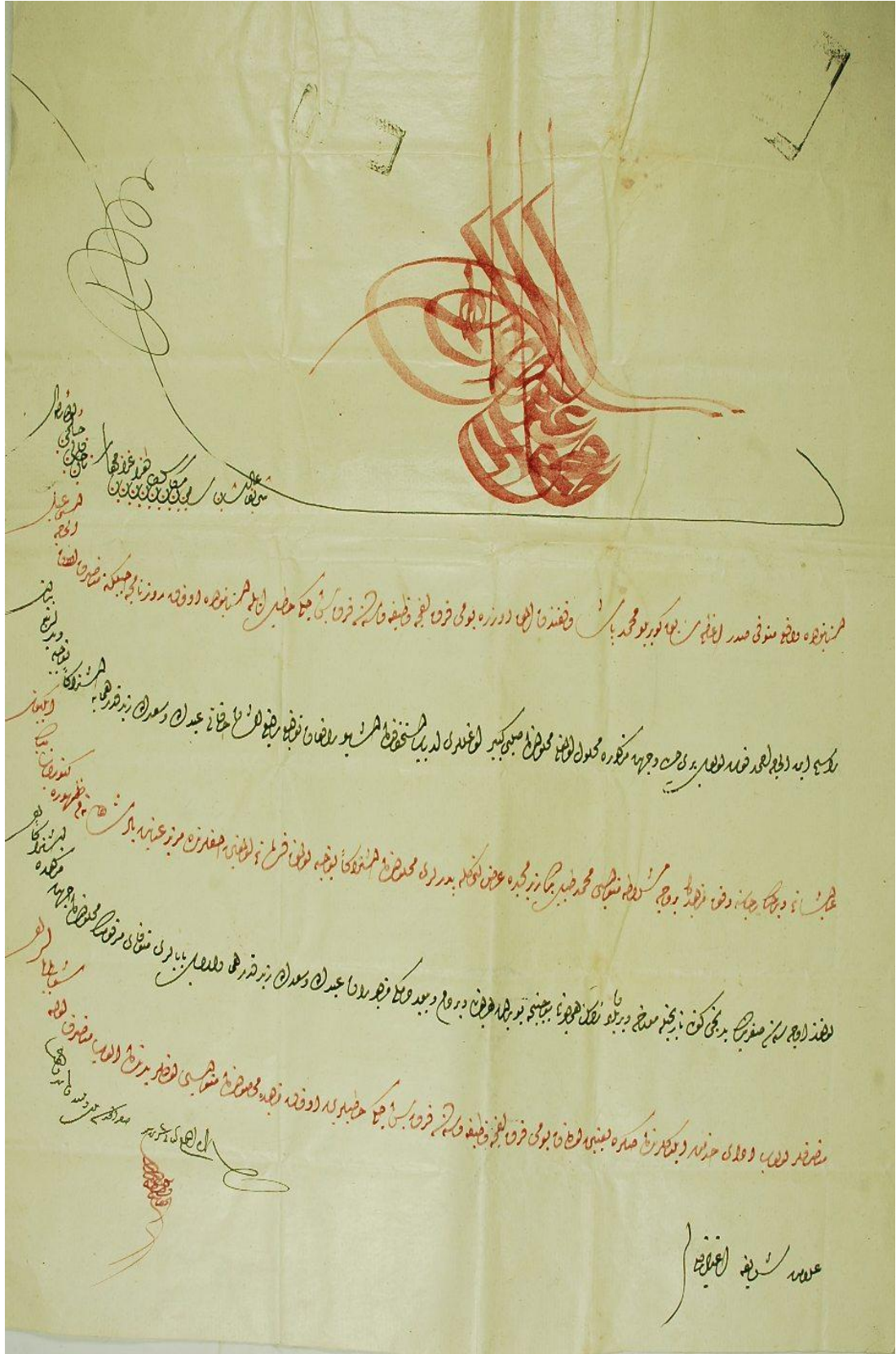

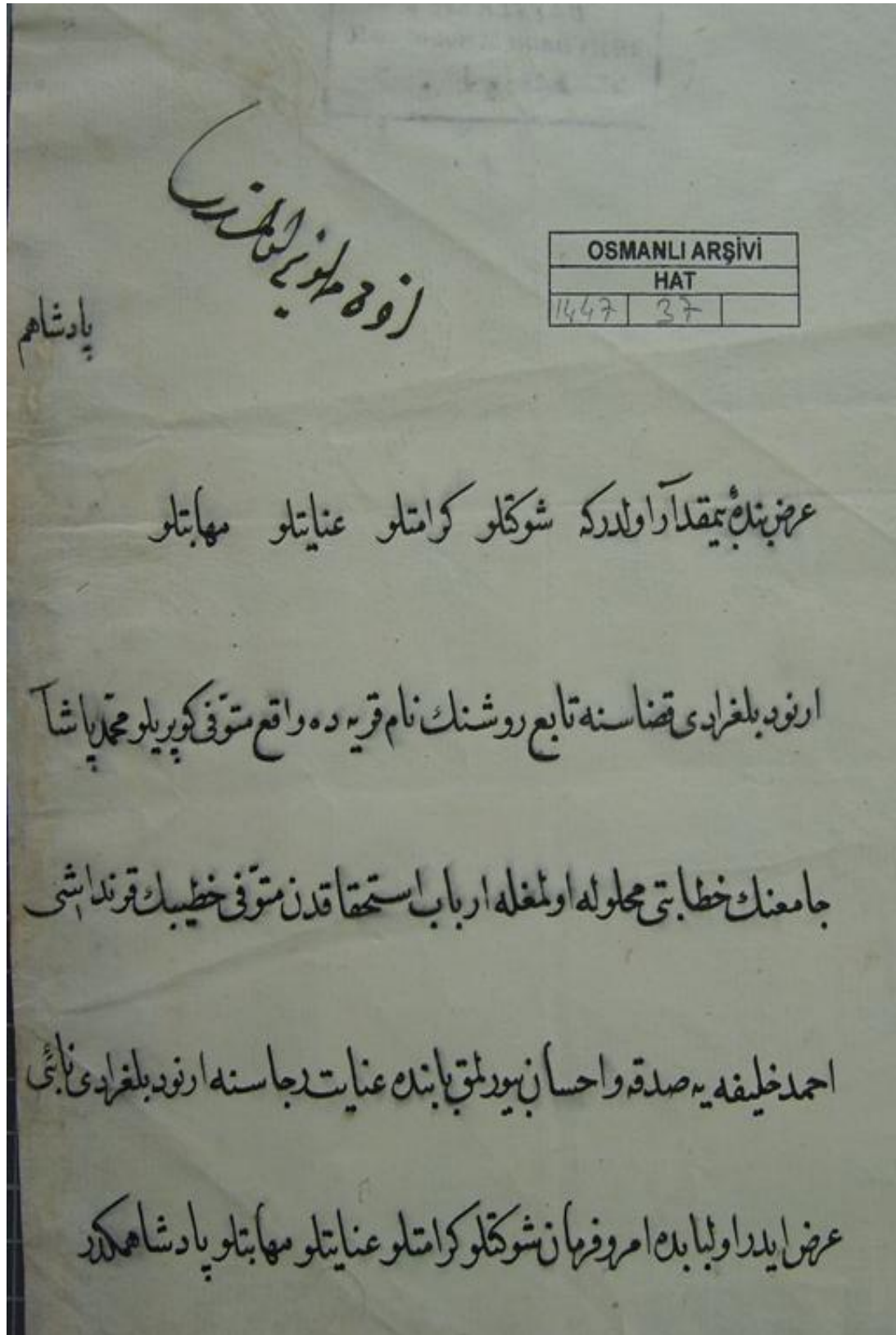
Belge 2: Mehmet Âsım Bey Vakfiyesinin İlk Sayfası; KK, V, 10/2453

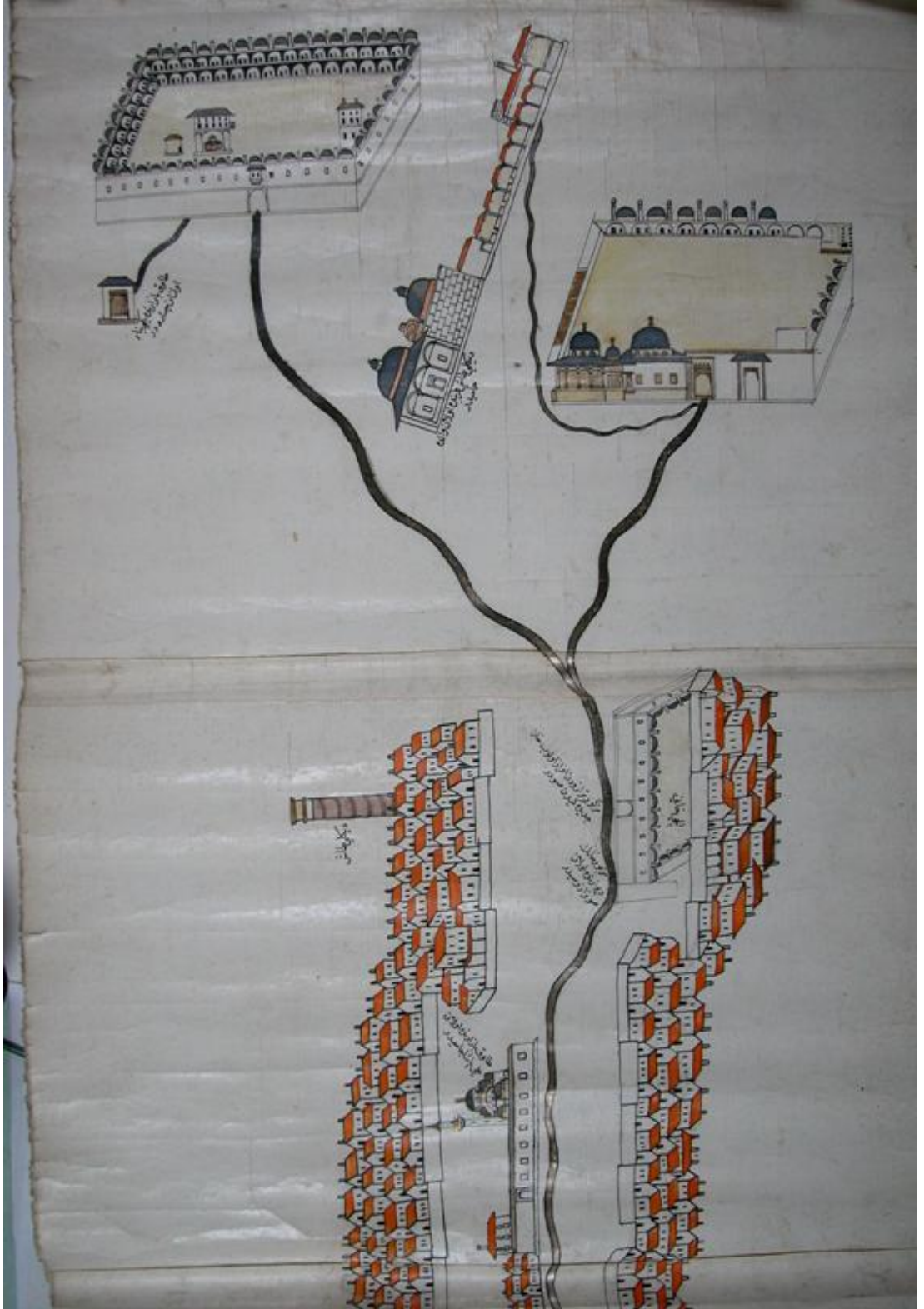
Belge 3: Fâzıl Ahmet Paşa'ya Verilen Bir Temliknâme; KK, EK.

Belge 6: İstanbul, Köprülü Su Yolları Haritası; KK, HRT., 2441

Belge 7: Aile Üyelerinin Aldıkları Maaşların Muhasebe Kaydı; BOA, EV. d. 14373

Belge 8: Fâzıl Ahmet Paşa'nın Vakıf Mührü

Belge 9: el-Hâc Hâfız Ahmet Paşa'nın Vakıf Mührü

Belge 10: Vakıf Kitaplarda Mühür Şeklinde Olan Niyet Hadisi

